

૨. જાનની ૧૧-૧૨-૧૯૨૧

શ્રી પદિયાર રમારક અંક:

માસિકપત્ર.

સુન્દરી સુખોદ

વત્ર નાવેલુ પુરવતે રમતે તમ દેવતા: ।

૧૯૨૧-૨૨

જાન્યુઆરી-ફેબ્રુઆરી, ૧૯૨૧.

આ અંકના મુખ્ય વિષયો:-

સ્વર્ગસ્થસાહુર યી અમૃતસાત પદિયાર.

ત્હેમતુ જીવન અને વિચાર ત્હેમના પુરવતે.

તી-આનુભવિકા: દુગ્ધા લક્ષ્મી, મારવાડી સુર.

દિન્દુ ધર્મના સંપ્રદાયો અને ત્હેના આચાર્યો.

નવા શૂળરાતની સ્ત્રી ઠવિઓ.

પ્રવાસ મંજરી કામાક્ષી દેવીની યાત્રા.

કામરૂપ દેવેની લાલુચ થોમ્ય મુસાફરી.

વેલકા: બાળકોનાં દંદોની દવાઓ.

ઉપા. શાંતુમારી-માતા આવીજ હલે-ઈન્દિયાદિ.

કાવ્યો-આનન્દાધમ-પત્ર મળ્યા.

ભરત ગૂંચલુ-પાદશાસ્ત્ર-ધર્માવિષય, વગેરે.

પ્રથમ અંક ૧૯૨૧ બાજવાના.

સુન્દરી સુખોદ મહિર, અમદાવાદ.

સુન્દરી સુખોધના તંત્રીએ રચેલાં પુસ્તકો:

યોગિની

અથવા સરસ્વતીના જીવન સુધાર્સ.

પૃષ્ઠ ૨૫૦-પાકું સોનેરી દસ્તવાળું પૃષ્ઠ. મૂલ્ય રૂ ૧-૮-૦

ફક્ત થોડીજ નકલો સિલિકમાં છે.

આ રસીલી, મોહક સાસારિક નવલકથામાં ૪૫ પ્રકરણો આવેલાં છે તેમાં પતિ પત્નીની જીવિનીના સુન્દર ચિત્રો-વિધવાના કર્મની કઠણાજનક કહાણીઓ-હિંદુ સંસારની વિચિત્રતાના વિવિધ દેખાવો-સાધ્વી સ્ત્રીઓનાં મનોહર ચરિત્રો-આત્મજાળનાં અદ્ભુત ચમત્કાર-મહાન આત્માઓનું અલૌકિક ગૌરવ-અને સ્ત્રી ઉત્પત્તિ વચ્ચે અનેક પ્રકારના વિચાર-જોડા ધણ છે.

ખાલા

પૃષ્ઠ ૩૪૦-પાકું સોનેરી દસ્તવાળું પૃષ્ઠ. મૂલ્ય રૂ ૧-૮-૦

આ સુન્દર આકર્ષક સામાજિક નવલકથામાં ૩૮ પ્રકરણો આવેલા છે

આ નવલકથામાં “લણા સુન્દર, ઉત્કર્ષક વિચારો સમાયલા છે તથા રસિક, સુખોદક પ્રસંગોથી તે બરપૂર છે ગુજરાતી ભાષામાં જે ઉત્તમ નવલકથાનાં પુસ્તકો છે, તેમાં ખાલાને સ્થાન મળ્યું છે તે વાળખી છે”

રસીલી વાર્તાઓ

ભાગ ૨ નો.

આઠ સપ્તર્થ વાર્તાઓ-પૃષ્ઠ ૨૦૦ મૂલ્ય રૂ ૧-૦-૦

આ પુસ્તકની મનોરંજકતા અને ઉત્તમતા માટે બહુ સારા અભિપ્રાય મળી ચૂક્યા છે. હજી હમણાજ બહાર પડ્યું, છતાં તેની વધતી વધતી માગ-ણીઓ થવા લાગી છે આ પુસ્તકની એકે એક વાર્તા સસારના વિવિધ પ્રકારના સંગ્રહમાં લખાયેલી છે અને તેની બાબતે શેલી પણ સરલ તથા આકર્ષક છે.

“અસંલિપિત રહે, ત્યાં પાને સન્માન સુન્દરી.”—મૃત ભગવાન.

સુન્દરી સુબોધ.

આલ સ પાદક.

પ્રકાશક એને તેત્રી:

શ્રી બેન્ધુસમાજ, અમદાવાદ.

રામમોહનરાય જસવંતરાય.

લવાજમ (વાર્ષિક-ટપાલ ખર્ચ સહિત)

(૧) માસિક વધારા સાથે પત્ર રૂ. ૪-૦-૦ (હિન્દુસ્થાની ખદાર-ફસ શિલિંગ.)

(૨) માસિક વધારા વિના પત્ર : „ ૨-૦-૦ (હિન્દુસ્થાની ખદાર-પોચ શિલિંગ.)

પાને જ્ઞાતા આલકને 'સેટલું' પુસ્તક આપવામાં આવે છે.

ગ્રાહકોને વિનંતી.

૧. આ અંક પછી—અનિવાર્ય કારણોને લીધે—જલ્દી મોટો પ્રકટ થવા પામ્યો છે, તે ખાતે હું દિલગીર છું.
૨. આ પછીના—આઠ વર્ષના (કમલ) અંકો દરેક માસની આખરે ખદાર પોડવા પ્રેમલ કરવામાં આવશે—આમ યાવ તો વર્ષની આખરે લગભગ આ પંચ નિયમિત થઈ શકશે.
૩. મહા વર્ષનો નવેમ્બર-ડિસેમ્બરનો અંક પ્રકટ થયો બાકી છે. તેમાં એકજ વિષય લઈને તેને થોડા સમયમાં ખાસ અંક તરીકે પ્રકટ કરવાની અવસ્થા ચાલુ છે. આ અંગ્રેજી ઉપયોગી વિષય, વિસનગતના વિદ્વાન વૈદ્યરાજ, સ્વામી શ્રી શિવાનન્દ તથા પરમનન્દજીએ વિસ્તારથી લખેલ—“છોકરાં ન થવાનું કારણ તથા આપણા કુશમાં સુવારોગ્યનું કારણ અને તેના ઉપાયો—” એ નામનો છે. આમા જૂના ગ્રાહકોનો તે એ અંક ઉપર ઠક-છે, પરંતુ (આઠ વર્ષમાં વધેલ) નવા ગ્રાહકોને પણ આ જલ્દી આગવનો અંક ખાસ સેટ તરીકે આપવામાં આવશે.
૪. સેટના બાકી રહેલાં પુસ્તકો તથા ઇનામી હરીફાઈના બાકી રહેલા નિર્ણયો હવે એક એ માસનાં પ્રકટ કરવામાં આવશે.
૫. આ અંકમાં આપેલ સહાયક વર્ગની નવી યોજનામાં ભાગ લેવાને આ પત્રના સદુશુભેચ્છોને સંગ્રેમ આમનસુ કરવામાં આવે છે.

વ્યવસ્થાપક, સુન્દરી સુબોધ.

અનુક્રમણિકા.

પૃ. ૧૮ સુ.]

ભાનુચારી-દેણુચારી, ૧૯૨૧.

[અંક, ૧-૨.

સદયમંજન.

શુક-સંસારના ઠાંત્રિ સવાનો.

(સરસ્વતીચંદ્ર ભાગ ૪ થી)

૧

અનુભવિષા:

કુર્મસંધી.

બહેન શ્રી કંચન બહેન.

૨

ધર્માલય અને તપોવન.

ધર્મશાસ્ત્રનાં સુવચનો.

શ્રીમત સ્વામી " રામાનન્દ્ર "

૧૫

વિદ્યાકલા-વૈદક:

બાલકોની ક્ષમા

૨૧. વૈદ્યશ્રી અમૃતલાલ સુન્દરજી પદ્મિયાર.

૧૮

આનંદપાન

ધીપુત સ્વામીજી શિક્ષાનનજી તથા પરમાનન્દજી.

૨૨

દુષ્ટચિન્તન શમાલ

બહેનશ્રી હંસુમતી માણેકલાલ કેસાઈ

૨૬

આનન્દાશ્રમ:

ગરીબ બાપડો પતિ ।

૨૧. શ્રી. અચરનરાય શુક્લ.

૨૪

"એ વર આપે શુ અન્નવાણી-૧"

૨૧. શ્રી. વામદેવ મુળદાસ ત્રિવેદી

૩૧

ધડી મંમત ।

૨૧. શ્રી. હિમનરાય કલ્યાણરાય કેસાઈ.

૩૨

સમય તરંગ:

જાણવા યોગ્ય.

(મુલેશ)

૩૩

બાલકોની કુનિષાં.

"

૩૪

હું કં વારો કેમ રહો છું ?

એક વાંચતાર

"

૩૫

પત્ર મંજૂષા:

"

"

વેદિક-વિદ્યાન સંજ્ઞાની સરળ માહિતી.

૨૫. વૈદ્ય અમૃતલાલ સુન્દરજી પદ્મિયાર

૩૬

છોકરોને અપાત્ર અરીજી.

૨. એક દેશી વેદ

૩૭

જ્ઞાનસ્તુ અમર.

એક અને કાવ્યશ્રી.

૪૮

માસિક વધારો.

સ્વર્ગસ્થ શ્રી ગોલહેમીને સંવોધન.

પત્રનું

૧

કાવ્યકુંજ.

" હમારા મોહન."

બહેન શ્રી કંચન બહેન.

૨

" વીર કાક હો."

"

૨

રેડીયાન્સ ગીત.	રા. રા. ચાપચી વીઠલદાસ ઉદેચી	૩
દેવમુનિ સમ દમ્ભાઈ હિંદુસ્થાન,	જ્ઞેન સૌ. "આર"	૪
અમ્ભાઈ ખાઈ ભારતવર્ષ.	રા. રા. મુમુક્ષુદાસ મુનીશાસ.	૫
શ્રીમોના હરે.	જ્ઞેન શ્રી "લક્ષ્મી."	૬
મહાઈ આંગણુલુ.	રા. રા. જનાર્દન જ્ઞાનાભાઈ પ્રભાસકર	૭
તું ચાહને.	રા. રા. અમેલાલ મકનજી વણી.	૮
રીખાતું પંખીડું.	શ્રીધન "રનેદસામર."	૯
વિવેચન.	જ્ઞેન સૌ. હમ્મણ દેસાઈ	૧૦

સમાજ-વાહમય-વિજ્ઞાન.

હિન્દુ ધર્મના સ પ્રદાયો અને તેના પ્રવર્તક આચાર્યો.	શ્રીમુત સ્વામી જ્ઞાનાનંદજી.	૧૧
નવા શૂદ્રતાતની ઓકવિઓ	રા. રા. રામમોહનરાય જયવંતરાય.	૧૨

વાર્તાલક્ષરી.

ભારવાડી ગર.	રા. રા. જનકરાય માધવરાય.	૨૫
-------------	-------------------------	----

કર્મક્ષેત્ર: પારિત્ય અને વયોગ.

અમૃતલાલ મુન્દરાજી પદિઆર	રા. રા. રામમોહનરાય જયવંતરાય.	૩૧
-------------------------	------------------------------	----

પ્રત્યહોદન.

"સ્વર્ગના પુસ્તકો."	રા. રા. રામમોહનરાય જયવંતરાય.	
---------------------	------------------------------	--

પુસ્તકશાલની પ્રસાદી.

હર્ના ગીત રચાતાં નેપથ્યો	૨૧. સાધુર શ્રી અમૃતલાલ પદિઆર.	૪૧
--------------------------	-------------------------------	----

ફૂલવાદી.

આરોગ્ય અને સામાજિક સેવા. (પત્રિકામાળા.)		૪૯
---	--	----

મવાસમંજરી.

શામલા દેવીના ચામ	"મીષુલ સ્વામીજી સિવાનંદજી તથા પરમાનંદજી."	૫૭
------------------	---	----

ચાલપત્રિકા.

પુણ્ય	રા. રા. લગુભાઈ નેવચરામ ત્રિવેદી.	૪૮
માતાને કોણે બચાવી ?	જ્ઞેન શ્રી મગાડુભારી	૬૩
મ.	વલ્લભ શ્રી "આસિલ"	૧૪

વ્યા.

સત્યામદાસમ	શ્રી હીરુ મહેતા.	
અમિતદાસ નવા વર્ણન	શ્રી મણિજ્ઞેન.	
"કર્તવ્યના મેદાન"	શ્રી પદ્માવતી દેસાઈ.	

ગોપાળની બ'સરી
માતા હોતો આવીજ હતો
આત્મબળ
રાજ કુમારી
મુવરાજની પદરામણી
લુચ્ચો દવાસી

શ્રી વિદ્યાન,
શ્રી લક્ષ્મીબૈરી કલ્પાનંદ,
શ્રી અરવિન્દા કાકોર,
શ્રી સૌદામિની નીલકંઠ,
શ્રી મનોરમા ચિત્રમાહ,
શ્રી ઉપાવતી નારાયણદાસ

લવાજમ બાકી:—

જે સજ્જનોના લવાજમ બાકી છે તેમને જૂઠા કાગળથી ખર્ચર આપી છે, અને દવાલ ખાતાના હાલના નિવેશો સુધી વી. પી. કરવામા વિલંબ તથા ખર્ચ વિરોધ થાય છે, તેથી આજ છે કે તાકીડમાં તેજ લઈપુરી ચલેલી રકમ મોકલી આપવા કૃપા કરશે.

વ્યવસ્થાપક, સુન્દરી સુબોધ.

સામાન્ય સૂચનાઓ:

આ માસિકમાં પ્રકટ થતા કોઈ પણ લેખની હકીકત કોઈ અમુક વ્યક્તિને લગતા અથવા અમુક રૂપણે બનેલા બનાવો ઉપરથી લેવામાં આવેલી હોતી નથી. પરંતુ માત્ર આમાં દબો, અનુભવો તથા પ્રસંગો સાધારણ રીતે અથવા કોઈ સમયે જોવામાં આવે, એટલી જ કથના લખને લખાણ કરવામાં આવે છે.

આ માસિકમાં પ્રકાશન માટે લેખ મોકલનાર સજ્જનોએ ઉપર જણાવેલી સૂચના ખાસ લક્ષમાં રાખવી, એમ વિનંતિ છે. કોઈ પણ અનુબંધ દિલ દુખાય અથવા તહેને હાનિ થાય, એવું લખાણ આ પત્રમાં પ્રકટ કરવામા આવતું નથી.

હકીવાળાં લખાણો માટે તેમજ લેખના વિચાર માટે તેના લેખકો પોતાજ જવાબદાર છે.

વ્યવસ્થાપક, સુન્દરી સુબોધ.

અનંત લક્ષ્મી.

મળપ્ત મોડેલું રંગીન પૃષ્ઠ—મુદ્ર ૩ ૦-૮-૦.

ગ્રેફિસર એફ. ડબ્લ્યુ. લેઇન ફ્રાન્ક આઇસ્ટન નવલકથાનું આ ગાથાન્તર છે; "તેમાં અપૂર્વ સ્થિતિ છે." ગાથા સરકારી મ્યુર અને સર્વોટ સુન્દર હિલત બાવનાઓથી આ પુસ્તક બરપુર છે

નીચેને ઠેકાણેથી મળશે

સુન્દરી સુબોધ મંદિર—અમદાવાદ.

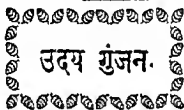
સુંદરી સુખોદ.

(સ્વર્ગસ્થ સામરવર્ધ ગોવર્દનલાઈના સખીમાં કહીએ તો “ત્રીજો પડિત થાય, રસક થાય, કુદબોધક થાય, સ્વસ્થ થાય, યરીદે બળવતી, કેમલીન અને સુંદર થાય. શે ચતાના પ્રભાવમાં કુદબોધનભાષી તેઓ મુકાન્નવત્ર થાય, ને ખરે કલ્યાણ કરવા શક્તિમતિ અને ઉત્સાહિની” અને એના આર્ય સુન્દરીઓના જીવનની સમ્પત્તિ છે એી વિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધ વિના પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના રાત્ત નથી. એીની ઉન્નતિ વિના દેસની ઉન્નતિ અશક્ય છે”)

પૃ. ૧૮ મું.]

ભાનુઆરી-ફેબ્રુઆરી, ૧૯૨૧.

[અંક ૧-૨.

ઉદય ગુંજન.

મૃહ-સંસારના કંઠિન સવાસો.

[સ્વલનચરીતા વિદ્વાન દિવાન વિદ્યાચક્રવર્તી આ પિત્તન છે તેની પુત્રી કુસુમા પીઠાને પામ્ય વર ન મળે તો, નિર્ગતી કુપી કુમારિકા રહેવા ઉચ્છે છે અને પુત્રીને પરણાવવા એવો કુવાલ પીઠાની ક્ષાતિમાં પિત્તની નજરે પડતો નથી.]

મૃહ સંસારના પ્રસ રાજ્યતત્ત્વના પ્રમો ભેવાજ વિકટ છે ! સુંદર ગોરી કહે છે કે કુસુમને ભરણી ન હોત તો આવા અભિલાષ ન રાખત ! હિંદુ સસારી કહે છે કે કન્યાને સર્વદા કુમારિકા ન રાખવી. નવી વિદ્યા કહે છે કે આપણા ધર્મમાં ખાળક પછડ પછ ખટખટ છે તેને ખળાટલે રોા શુ પશુ સજ્ઞાન વચ થતા સુધી પરજાવવાનો તિયાર પશુ અન્યાય છે ! કુસુમને વિશ્વિતના અભિલાષ છે, આર્ય ર્શઓને વૈધવ્ય કાળા વિના વૈરાગ્ય અશક્ય છે ! એના અભિલાષ સિદ્ધ કરવાથી આ દેશકાળમાં તેને આમત્સ્યાન્ત દુષ્ શિવાય અન્ય પરિણામ નથી. ન્યાય ભેવે કે પરિણામ ? એક પાસ પુત્રીની સ્વતંત્રતા નષ્ટ કરવાનો અન્યાય અને બીજી પાસ હિંદુ સસારની વ્યવસ્થામાં કુમારિકા સ્ત્રીને માટે સર્જા કરેન ભયર પરિણામ ! નવો અને જૂનો વિદ્યાઓએ મળે આમ સુધી વચ્ચે સોપારી ભેવે કડી દીધો છે !

સરસ્વતી ચન્દ્ર, લાગ. ૪.

અનુભવિકા:

જિન્દગીની આપવીતી અને પરવીતી કંથાઓ.

દુર્ગાલક્ષ્મી.

લેખક:—જીન શ્રી ઠંચત જીન.

૧. મા દીકરી.

“ દુર્ગા, આજ બે ત્રણ-ત્રણ મયા તું કેમ મહારાષ્ટ્રી આધી આધી ન્હાસે છે ? ”

“ શું કહે, મા ? તમારી પાસે બેસું તો એની એજ વાત ક્યાં કરો છો. ”

“ આજ તો તું પઢશાહ, ત્યારે ”

“ ના, ના. પઢશાહ મયા જેવું તો કાંઈ નહીં. ”

“ હું બહુ છું, મહારી દીકરી, તને એ વાત નથી ગમતી; પણ શું કહે ? હવે તારી હાથર મધ એટલે તને નીવેડો આપ્યા વિના તમારો કે તારો છુટકો નથી. ”

“ છુટકો નથી, તો પછી મને શા માટે પુછો છો ? જેમ તમને ગમે તેમ કરો. ”

તમારા ગમ્યા પ્રમાણે કરવાનું હોત તો પછી ચાર ચાર ઠેકાણાં આવેલાં માગાં પાછાં શું કામ વાળ્યાં હોત ? ”

“ તો આજ સુધી નથી કહ્યું તે હવે કરવું છે ? તમેમા મહારા મહોની પણ તમને હા નોછયે છાયે ! બસે, મહોની હા મેળવે, હરમની તો નહીં ! બસે, જ્યારે તમારે આખરે આખર કરવું હતું, તો પછી પ્રથમથીજ મહારી સમિતિ પુછી ન્હોતી છતાંજે કચ્છ પ્રકારની કેળવણી આપી અને તમે સારા ખેડાનો વિચાર કરી મન દર્શાવવાને અધિકાર આપ્યો ! હશે. હું તો આપણી પ્રચલીત કહેવત વાઢ કરીને મન વાળીશ કે “ દીકરી અને ગાય રોરે ત્યાં જાય ! ” પરંતુ મહારી બીજી જ્ઞેનોને એ પ્રમાણે ના કરશો. ”

“ જીન, આટલું કશુંકાઈને સોંક કરવા જેવું કાંઈ એ ઠેકાણું મને લાગતું નથી. શિવપ્રસાદ મળેજા સારા રવબાવનો છાકરો છે, બહુવા વિગેરેમાં પણ તે બધો હોલીવાર છે. હોંશુ મન્ટરમાં હવે નંબરે ચાલુ થઈ ગયી. એ, માં ગમે છે. ”

“ બા, પાત્ર સારું છે પણ આસપાસનાં આજ્ઞો કેવાં છે, તે તમે કાંઈ નથી બચતા ? ”

“ હા, તે હું જાણું છું. પણ દેના બધી રજા પછી ત્યારે કાંઈ કંઈ સહન કરવાનો વખત નહીં આવે. ”

“ પણ તે વખતે તો હજી ધણી વાર નહીં, ત્યારે મને હાસલાવે છે શું કામ ? ”

“ ગાંડી રે ગાંડી ? એવાં કથોળાં ધનભાગ્ય હોય કે કુટુંબી જનો સાથે રહેવાના હાવા મળે. ” શુભચંદરીની* તો તું પ્રયત્ન કરે છે. ”

“ તેની કાંઈ મ્હારે પણ તેવાઓની સાથેજ સમજાવ બાંધવો જોઈએ ? ”

“ ત્યારે, બધી રીતે યોગ્ય ઠેકાણે તો મળવું મુશ્કેલ છે. ”

“ ત્યારે એમ ન થઈ શકે ?-કાલમાં મને પચ્ચે વર્ષ જાય છે-બધી રહેવાં ચારેક વર્ષ જોઈશું તેટલો વખત આપણે યોગી જાણે, તો ? ”

“ આપણે તો યોગી જાણે પણ બધી રહેતાં તંધી એ કુંવારા ભાગ્યે રહેશે ! ”

૨. સાસરે.

“ હુગાં, એ હુગાં ! કપારની શું કરે છે ચોકડી પર ! ” “આ, કપડાં ધોઈ છુ. ”

“ આમ તો ચોકડી ત્રીજે દિવસે બાંધી જશે બહુ મ્હોટાં કપડાં ધોવાનાં છે તે ! રહેવા દે. હમ્મારે તો કાંઈ ધોવાં નથી. ”

હુગાંવડની ત્રણચારેક મહિના યથા પરણીને સાસરે આવી છે તે બહુપે છમ્મ છે કે સ્વર્ગસ્થ સા સાવજનરામની ચોપડીની* પાત્રો ચોખ્ખામ્હેલી, શુભચંદરી, અને કુમ્મલ મુન્દરી જેમ રહેત, તેમ પોતાનાં સાસરાનાં કુટુંબીઓ સાથે પોતે રહે. પરંતુ ત્હોની તે છમ્મકા ત્હોના મનમાં જ રહી જતી અને શુભચંદરીના શુભ ધારણ કરવા છતાં પણ ધીરજની પરામટા યતી.

“ બા, આજે ત્હમ્મારી તમ્મીયન ઠીક નથી, ત્યારે કેવલેવા હું કહું ? ”

“ ના મ્હારે કાંઈ કરાવવું નથી હું શું નથી કરતી ? રહેવાની ઉમ્મિને જરાયે જોડી નથી. ”

જોકે ધરતું સર્વ કામમાંજ હુગાંવડની* કરતી હતી. જ્યોરે નવરાત્રના વખતમાં પરમાં સવને માટે નવાં કપડાં તૈયાર કરવાં, અમર સામુજીના મી સુખમાંથી કરતાં અમન વાડોતું શ્રવણ કરતું અમર નણદનાં હાકરોએ રમણદનાં નજીવ કાંઈ ને કાંઈ તો જોને કામ હોયજ અને કામ જો હેના હાથમાં ચોપડી જોવામાં આવે તો તો નણદના મન-જોને ધારે બધી એક સો ને દલ ધીમીની પાર પણ જતો રહેતો.

*

*

*

*

વિદ્યાજી ભાસુ ચાલે છે “ મે વેકેશન ” (ઉત્તાજાની રમ) થી કેરેએ બંધ છે જ્યોરેનો વખત છે શિષ્યપ્રસન્ન પોતાની મહેડીમાં બેસી વાંચી રહ્યા છે, છતાં થયવામાં રહેતું જરામર મિત નથી. કોમળો પગરવ સાંભળતાં દૂરના દાર તરફ જુએ છે, પણ પ્રશ્નજન

* સરસ્વતીચંદ્રમા વલ્લભચંદ્રીના જિવાનજી વિદ્યાજીવરની પત્ની x સરસ્વતીચંદ્ર

શ્રીતિ ન જોતાં ફરી વાંચવામાં ચિત્ત પરિવર્તન થયા પ્રયત્ન કરે છે. આ પ્રભાણે ધણે વખત ગયો પણ દોષ આખું નહીં હવે શિવપ્રસાદની ધીરજ ખુટવા લાગી તે એક બારી પાસે જઈ ઉભો. ત્યાંથી નીચેના આગમાં બેસાવર જોઈ શકાતું હતું તેણે જોયું કે મ્હોટાં સર્વ નિદ્રાધીન ધડ ગયાં છે ફક્ત જાગે છે બે ચાર ઊંડરા અને પોતાની હલ્લ પ્રતિમા-દુર્ગા ! તેની નિઃશ્વાસ વધી દુર્ગા બેસીને શુ કરી રહી છે, તે જોવા તે બારણા પાસે આવ્યો દુર્ગાની બારણા તરફ પુક દતી, તેથી તે તેને જોઈ થકી નહીં. તે શુ કરતી હતી ?-તેણે શુ જોયું ? દુર્ગા આટલાં મુતેમાં સામ્રાજ્યને એક હાથે ધીરજાવે છે, વળી બીજે હાથે બારણામાં મુવાડેલા ન્હાના બાળકને ખુલાવે છે ! શિવપ્રસાદ આ દ્રશ્ય જોઈ પોતાના બોરડામાં પાછો ફર્યો અને વાંચવા બેઠો.

અન્તે રાત પડી આખા દિવસના તાપથી બળેલા પ્રાણીઓ કાંઈક શાન્તિ મેળવવા લાગ્યાં. દર વર્ષની માફક આ વખતે પણ સર્વ લોકો સુખ પાડે છે કે “આવો તાપ તો કાંઈ વખત પડ્યો નથી !” સમગ્ર અગીયારનો શુભાર થવા આવ્યો હતો.

“જોહોહો ! આખરે સાધના ફળી ખરી.” દુર્ગા સદ્ગતિને જોતાં શિવપ્રસાદે કહ્યું.

“કેમ ?”

“દુર્ગા અને લક્ષ્મી એવી હીમુણી દેવીનાં કંઈ ન કરવા માટે તો આખો દિવસ ઉપાસનાજ કરવી જોઈએ હતી ?”

દુર્ગાએ પણ તેવો જ યોગમાં કહ્યું “શુ કરીએ મહાદેવને સમાધિ (વિવા) મણી પસંદ એટલે તેમાં વિશેષ પારનાં બીક લાગે !”

“પણ તે સમાધિમાંથી નિવૃત્ત ધડ જોલાવે પડી બીક જાતી ?”

“અરે, જોગા શરૂને તો ના પ્હોચાય. એ તો ધડીકમાં જોલાવ્યાની વાત પણ જુદી જાય !” અને જણ હસી પડ્યા.

“જ્યોરે કેમ ના આવ્યાં ? જો આ ચોપડી ત્હમને આપવાની હતી, આમાંથી કેટલાંક વાક્યો ન રહમતય તેવાં છે તેવાંની જુદા કાગળ પર નોંધ કરજો, અને મ્હને પુછજો.”

“બહે, ” કહી દુર્ગાએ ચોપડી લીધી. પણ તેણે હ.પ બંદરથી રહતું હતું કે ગમે તેટલી સારી ચોપડી હશે પરંતુ તેને વાચવા જેટલું માઈ બાગ્ય કપાળી-નું કયે વખતે વાંચવાની હતી ?

“હતી, જ્યોરે ત્હમે કેમ ન આવ્યાં ?”

દુર્ગાસદ્ગતિએ થોડો વખત મીન રાખ્યા બાદ સદગર રિમત પૂર્વક જવાબ વાલ્યો “આપના કલા પ્રભાણે ન આવી શકે, તેને માટે મારી માયુ હું.”

“કારણ જણાવ દિવાલ મારી બાજી કાંઈ અગત્ય નથી.”

“કામમાં રોકાઈ મઠ હતી.”

“શા કાખ્યા?” શિવપ્રસાદે પુછ્યું

“કેમ, અજ્ઞે કાંઈ આટલો બધો હીસાજ લેવા માંડ્યો છે?”

“મ્હારાથી છાનુ રાજવાનુ હોય તો ના કહેશો.”

“સર્વગ્રામી વજ્ર શું છાનુ હોઈ રહે?”

“એમ વાતને મસ્કરીમાં ઉઘાવશો નહી.”

“જરા બાણીને હી ચવતી હતી.” દુર્ગાલક્ષ્મીએ અચકામતે કહ્યું. શિવપ્રસાદે ભેંધે કે બાણે હી ચકામ્નાની વાત તે કુપાવે છે તેના લગ્નની ઉચ્ચતા માટે તેમને આનંદ થયો અને હસતા હસતા પુછ્યું:

“અને બીજા કેને?”

“ભેંધે ગયા લાગે છે! જવ, દલે હું નથી બોલવાની તદ્દમારી સાથે તેમને ચોરી કરી.”

“શું માનુષીને દરોજ આમ હી ચકાવવાં પડે છે?—ત્યારે તેમને વાંચવાને કયો વખત રાખ્યો છે?”

દુર્ગાલક્ષ્મીને એક પળમાં ફેટલાયે વિચારો આવી ગયા. “ખુબ કહી હતું?” વળી વિચાર થયો, “ના, ના, અબ્બાસમા ખલેલ પડે.” કાંઈ જવાબ ન સૂઝતા તે ખુરશી પરથી ઊઠી અને ધડિયાળ તરફ ભોળાં બોલી “ઓહો, બાર થયા. સુધે જવ, સુધે જવ પછી રહવામાં બેઠું વાંચવા લાગશે નહી. કહો, આજ કેટલા વાગે હતાં?” એમ કંઠી લેણે લીધે દૂર-માથુપર મુઠી દીધી, અને પ્રજાગ સત્તાપિઠારીળી નિદ્રા દેવીને ઉપતી સ્થાપિત થયાં.

* * * * *

“મામી, તેમને બા બોલાવે છે.”

“જા, કહે કે હમણાં આવે છે” શિવપ્રસાદે જવાબ દીધો. શિવપ્રસાદની પરીક્ષાનો વખત થયો નજીક આવતો જાય છે. તેની સરક સમજવા દુર્ગાલક્ષ્મી પોતાથી બનતી દરેક કાળજી રાખે છે. અને તેમ કરતાં ખરનાં તરફથી તેને ફેટણે સહન કરવું પડે છે? આને પતિનું આયુ હું ખનું હોવાથી દુર્ગા કાંઈ કંઈ લગાડતા આવી છે આગળે આગળે જ નિનિદ્ર થઈ રહેશે. એકલામા તો નજીક તેડા આવી પહોંચ્યા.”

“મામી, તેમને જી લખને નથી આવના તેથી બા તમા મ્હોની બ્હેન તદ્દમારા પર મહુ ચીડાઈને બોલે છે” છુન્દા ને સાનેક વર્ણનો છોકરી હતી તેણે કહ્યું.

“હશે, છુન્દા બ્હેન” બહી એથી વાત ન કરાયે” દુર્ગાલક્ષ્મીએ કહ્યું.

“કહે, કહે, છુન્દા, બા તમા મ્હોની બ્હેન શું બોલે છે?” શિવપ્રસાદે પુછ્યું.

“કહું, મામી?”

“હમણાં રમવા જાઉં છું બહાર આવ્યાને તેમને કાંઈ આપીશ.” બાલિકા કહી.

ભારતી નાહી. શિવપ્રસાદે ધણું બોલાવી, કાંઈ કાંઈ લાલચો આપી પણ તે તો નગ આવી. શિવપ્રસાદે અંબિર મુખમુદાવી કહ્યું, “તમે મ્હારાથી આમ કાંઈ પણ છુટાવો તે હીક નહો.”

“હમણા તમારે બચવાનું છે. બચવાની વાતો બચવાને હજી વાર છે.”

તે પણ બચતો હતો કે પરીક્ષા પાસે આવે છે તેથી વિશેષ કાંઈ ન બોલ્યો.

* * * * *

“સાબી, આટલી બધી વારથી શું કરવા હતું ? ઘરમાં કાંઈ કામ નથી કે શું ?”

“માથું દુખતું હતું તેથી દવા લગાડવા ગઈ હતી.”

“વળી એમ બધાનાં શું કરવાને ટકાડો છો ? સોસાયેન થકી આપવા મગ્ન હતી ને મ્હા કરી આપવા મગ્ન હતી !”

“અરે, હમણાં તો એને બેઠેલીને જુન કરી મૂક્યો છે.” સામુદ્ર બોલ્યાં.

“આ, બધું પહેલું બાઈ હતો તે તો બાઈ જ નહોતી. બહાર મ્હા કરે તો છોકરાને કે કાંઈને આપવો પડેને ?—અંદર તો સ્વતંત્રતાથી પીવાય.”

“મોડી મ્હેન, હું કાંઈ દિવસ મ્હા કર્યા પીકે છું ?”

“હા, હા, હમે બધું બચાવે છિયે. હમને બચાવવાનું કે નથી પડતી.”

“એવી વાત તો ના કળાખાજ ખામ છે મોડી ! શાક, બધાણાં, મટણીયો, બધુંયે હેને ભેળ્યે. કયા વગર હેને ના ચાલે.”

“આ, સાક સાહેબ, તેલ મરચાં તો હું સ્વપ્ને પણ ખાઈ ચકતી નથી.”—દુર્ગાલક્ષ્મી બોલવા મગ્ન પણ તેનું સાંભળે કોણ ? બન્ને મા દીકરીએ મળી તેની સાતે પેટીઓ લપલાવી નાંખી ! “દિમે તો સાચું બોળવા ભેળ્યે છિયે ને વળી પડી થકી કાંઈ છુટવાને દુવાલ ! એ બધું તે તા ઉપર ? હજી ધણી તો કમાતોપે નથી, તે પહેલાં આ બધી રોષ ! હમે તો આવી રીત બચી નથી. મ્હારી છોકરી કર્યાં વધારે છે ? દવા વખત મ્હા કરીને પાઈ એરી હું હજી મોડી છું શિવથી તો કયું મોલાતુંજ નથી ને, બધું શું થે કયું છે, મ્હારા બોળા છોકરાને ?”—દુર્ગા મૂક વૃત્તિથી આ બધું સાંભળતી હતી અને કાંઈ કામ થયું જતી હતી, આખરે જ્યારે તેની પીરજ ખુદી અને નગ સહન થયું ત્યારે આખમાંથી અણબિન્દુ ટપકવા લાગ્યાં.

આજે મુખાઈમાં રીઝટ (પરીક્ષાનું પરિણામ) બજારો. શિવપ્રસાદના મિત્રો તારથી ખબર આપવાના છે. હેને સંપૂર્ણ ખાતી છે કે પોતે પાસ તો થશે જ. તેથી તેના મ્હો પર પ્રયુક્તતા પ્રસરેલી છે. દુર્ગાલક્ષ્મી આજે ઉદીચ બજાવ છે આખરે તેને હજારો તક વિતકો ગમરાવી રજા છે. “તે પાસ નહીં થાય તો ? આતુષી મ્હારા પરજ દોષ મુકશે. મ્હેન અવમાસ ન કરવા દીધો, એમ કહેશે અને તેમને બોલવાનું એક વધારે કારણ મળશે !” વળી તે સમજા નયને પ્રમુદાર્થના કર્યા કરતી હતી કે “પ્રભો, આ બાળકી છેકજ નિર્દય ન થશે.”

“ આજે તો તમારે આનંદના રહેલુ બેઠયે, રહેને બાલે કેમ કલું જ દેખાય છે ? ” શિવપ્રસાદે જમવાં જમનાં પુછ્યું.

“ રંદાને આનંદનાં બેઠયે બેઠવણવા માટે સચ્ચ કરી મૂકે હું ” દુર્ગાલક્ષ્મીએ સુખપર સિંગ સાવતાં કહ્યું. પરંતુ તે સિંગ તદન બલાકારે આગેલું હતું.

“ મહારેવજી કરે ને, તમે પાસ યાવ ” દુર્ગાલક્ષ્મી બોલી.

“ હું પોતેજ મહારેવજી છું ને ૧-૫છી જા માટે નહીં યાવ ? મહેને તો હિંચા કલાસને માટે પણ આયા છે, જનાં હેલું તો કાચ નહીં ન રહી ચકાવ. ”

સાંજ પડી સર્વ આતુરતાથી તાર વાગાની રાદ જોવા લાગ્યાં. આખરે તારનો સિપાઈ આવ્યો, અને શિવપ્રસાદના હાથમાં તાર મુઠી ઇનામની આટાએ ફેંચી રચો. શિવપ્રસાદે વાદકાથી પોતાને સંપૂર્ણ ખાતરી હોવા છતાં સદાજ અવિશ્વાસની જાણી પૂર્વક તાર ફેંચી, મર્વના મન પણ તે દિશા તરફ વળ્યાં. અધીરાઈથી માત્રથી પુછવા કરતાં હતાં. “ બાઈ, માથા રુ લપ્પ્યું છે ? ” શિવપ્રસાદે પટાવાગાને ઇનામ આપ્યું અને માત્રથીને ખસાક નંખારી કહ્યું. “ બા, હું પાસ યયો છું. મહાઈ નામ સેકન્ડ કલાસમાં આવ્યું છે. ” માત્રથીએ મરતકપર હાથ મુકતા ઉમગમ વેર કહ્યું. “ ભવ, તમે બન્ને બધું ઠાકોરજીને પગે લાગી આવો-નન દુર્ગા ? ” બે વર્ષે આજ સમાનતા બધી સાસુજીના વગેરે સામગ્રી દુર્ગાના આનંદમાં આનંદ કમેચયો. કપતી ઠાકોરજીને ચરેલે પડવા ગઈ. ત્યાં શિવપ્રસાદ જીવંત હેતીને પગે પડવા લાગ્યો. દુર્ગાલક્ષ્મીએ રહેને તેમ કરતાં અટકાવી હાથ પકડી “ મહારા વહારા ” હેલેલી કંઠે વગમી.બન્ને સાથે જ બેંચકરણના ખરા ભાવ પૂર્વક ઠાકોરજીને પગે પડવા, પ્રભુના આવીરોદી મારે પ્રાર્થના કરી અને બ્રહ્મ બાબો, ત્રિશી અને સુબધીએ અસિનન્દન આપવા માટે આવવા લાગ્યાં. આખરે રાત્રે દય વાગે એ બધામાંથી મુઠા યઈ શિવપ્રસાદ પત્ની પાસે આવ્યો. બીજી કેટલીક વાતો કર્યા પછી પરીક્ષાના વિષય પર વાત નીકળી.

“ જેની, આ વખતે હું પાસ યયો, હેલું અઈ ખાન તો તદમને થતે છે. ”

“ વાદ, આ ચાકુ જમાનાનો તો એજ નિયમ છે ને કે કાલક દરેકે ને મહારી રહેલ ! ”

“ પરંતુ હવે તો એ નિયમ બદલાવા મળ્યો છે. મહાત્મા ગાંધીજી “ સત્યાગ્રહ ” ને પોતેજ અમલમાં મુઠી બતાવે છે. અને સર્વે રોજ સમજ પૂર્વક કર્મ કરી પોતાની રહેલ પોતેજ મેળવે છે. ”

“ ખરેખર “ સત્યાગ્રહ ” થી આપણા જનજીવનના મનપર થયો સારો પ્રકાશ પડ્યો છે આપણે મુશ્કેલી સ્થિતિમાં હોએ, તેવાજ આ માર્ગે સર્વનાં હલક સુધી પહોંચી ગયો છે. મહારાં બારવા પ્રમાણે તો સીસા પણ બે આ સિદ્ધાંતને બધવામાં કિતારે તો બ્યવહાર થયો કિન્તવ જત્યા સિવાય રહે નહીં, કુટુંબીસેવામાં કમેચ કંઠામ કે એ વેરે સ્વચ્છતા ન રહે. ”

“ એકલી ઓઝોળ નહીં પણ ઓઝો અને પુરો બન્ને મળીને જ્યારે લેને હમે-
શા બવહારમાં પણ દિતારો ત્યારે જ આ મંદાર જેને ગિહટ અરણ્ય કે ખારા સમુદ્રની
ઉપમા આપવામાં આવે છે તે સુરવાડી અને સુધાનિધિ બની જાયે. ” આમ આમાનિક
તથા પાર્થિક વાતોને વાતોમાં જ ના રહેવા દેતાં બવહારિક કાર્યો સાથે લેને કેવા રીતે
ઓતપ્રોત કરી શકાય તથા એમ એકતા કરવા વચ્ચે આવતી સુરકેદીઓને કેવી રીતે દૂર
શખા શકાય એ વિષે વાતોમાં તે કંપતીએ યાત્રિ પસાર કરી.

૩. પરનીનો પત્ર.

મારા બહાણ,

વિ. વિ. સાથે પ્રાર્થુ છું કે ઇશ્વર તમને સર્વદા અનુકૂળ રહે. આ પત્ર તમારા
હાથમાં આવશે, તે વખતે મ્હારી સ્થિતિ આ મંસા-માં બાજેજ દત્તે ચારેક મહિના ઉપર
લહે બહીં બાબત, ત્યારે મ્હારું શરીર જોઈ, લહે મ્હને તથા ઘરમાં સર્વેને હવા વિષેની
સૂચના કરી ગયા હતા. અને તમે બહીં હતા ત્યાં સુધી હવા ઘઈ પણ ખરી. પરંતુ વહુ
ખાદી પડે તે તો “ હોગ ” જ કહેવાય, એ નિયમાનુસાર પાછળથી હવા બંધ કરાઈ.
લહે તે દિવસે પુછ્યું હતું કે “ હ મહિનામાં શરીરની સ્થિતિ આમ કેમ ? ”—તે હાડે
તો એ વાત મેં મ્હારીમાં કસી કહાડી હતી પણ આજે લેને પ્રુવાસે હયાં સિવાય
જૂઠકો નથી. કારણ કે હું તો જવા બેઠી છું તે બધાજ, પરંતુ બાવિધ્યો કરી એવું
પરિણામ ન આવે, લેને માટે લહે સાવચેત રહી રહો.

માતૃશ્રીએ તથા બહેને મ્હને હમેશા એક દુસ્મન તરીકે જ જોઈ છે. હું કોઈની
સાથે વાત કરું તે ધક્કા મનાય છે. રહેજ પણ દસતું—જસ કીક (સાફ સ્ત્રોવાળાં)
કપડાં મ્હેરવા-અગર સાધુથી ન્હાતું કે કપડાં પીવાં, તે સર્વે મ્હારે વચ્ચે ગણાય છે—મહાન
મુંદરી અજાય છે ! મ્હારાં દરેક કામ એમને દોષ મુક્ત જણાતાં આવ્યાં છે ! હું જેમ
જેમ સ્નેહ મેળવવા પ્રયત્ન કરતી ગઈ, તેમ તેમ મ્હારા પર વિશેષ દબાણ થતું ગયું. હવે
એ દબાણનો અસલા બાર મહન યમ શકતો નથી. મ્હને એમ ઈન્કા હતી કે ખાસ
જાણવા જેવા એક બે કામવા લહેને લખીયા. પરંતુ આજે મ્હારો કામ ચાલતો નથી,
અને છુ છુ લાગુ ? અને કેને લાગુ છું ? એ વિષે વિચારો આવતા ગમરામજી ઘઈ
આવે છે. હોય મ્હારી સાથે વાત કરે તો “ આજકાલની આવેલી સાથે શી વાત કરવી
હતી ? ” કહી લેને બંધ કરવામાં આવે છે. કોઈને પણ ધેર ન જવા માટે આક્રમી
રીતે સૂચનો ઘણાં કરતાં, અને હું ઘરમાં એક જાગવવાની ખાતર—સ્નેહ મેળવવાની ખાતર
લેમની સૂચના અનુસાર વર્તતી. તેથી અન્ય સંબંધીઓ મ્હને કવચિત્ કવચિત્ અનકીનું
વિશેષજી આપતાં પણ એમાં મ્હારો દોષ અથવા વિષય શો હતો ? લેમની હમેશની એક
વિશેષ ફરિયાદ એ છે કે લહે મ્હારા પર સ્નેહ શા માટે સખે છે ?—મ્હને લાડતાં લાવની
અખાડાની પૂતળી લહે શા માટે નથી સમજતા ? બસ, હું લહેને પુછુ છું કે લહેને એમ
કો ન કર્યું ? એ લેમ કર્યું હોત તો મ્હારી સર્વે આજાએને એમ આવતાં હું આજે
મરી શકત !

આ ધાંચીયા બેસે હવે તણુ દિવસથી તોઢરી છોડી છે બીજા તણુ દિવસ બાચે જશે એમ અનુમાન તો કરી શકું છું. પણી હાથરને ખમર વઢાલા મહારા મનમાં એક અભિ-
લાષા હતી કે આપણીથી મળાય તો હીન તે મ્હે મ્હેની જોઈને મજ કામે તેમ કહ્યું; તો
ત્હેમણે કહ્યું કે " બાણવાનુ મુકીને ત્હારો મ્હે રદામું જોઈને બેઠી રહો એનો શો દહાડો
વળવાનો દતો ?—આટલાના કાંઈ મરી જવાવાનુ નથી અને તેમ ઘરે તોયે શું ? બેરી
માણસની જાતને મુવાતું દુઃખ શું ? બેરી મોઈ ને કંદરડી મોઈ ? " મ્હેને પણ એ ખરું
લાગ્યું કે હું શો દહાડો વાળા શકવાની છું ? જો કે મ્હેને ખાતરી છે કે હું ત્હમને ઘમત
તો ત્હમે આબ્યા સિવાય રહેત નહીં, પણ તેથી હલકુ તેઓ. મ્હારી પર મ્હેણા વિગેરેનો
વર્ધાક વર્ધાની કંઠાસ કરત, અને હવે તે જણુ સદન કરવા જોઈથી મ્હારામાં શક્તિ રહી
નથી. ત્હમે કહેશો કે આમ હતું તો પિયર ચાલ્યા જવું હતું પણ શું હું મ્હારી રાજી
મુશીથી નહી જતી હોઈ ?—આજ બે વર્ષ થયાં મ્હે મ્હારા પિયરનું મ્હે પણ જોયું
નથી. પરંતુ મ્હેને તે જાનતલી દિલમીરી બીલકુલે નથી

મ્હારું કહેવું એમ નથી કે દોષ નથી એ બે જણુનો જ છે ને હું તો દોષમુક્ત
જ છું. મ્હારો પણ કાજ દોષ તો દરોજ પણ જો મ્હારા દોષો તેઓ મ્હેને દર્શાવતા હોત
તો હું ત્હેને ખનતા પ્રમાણમાં સુધારવા પ્રયત્ન કરત અને તેઓને કાંઈક શાન્તિ આપી
શકત તો તેટલો પણ અભારે મ્હેને સતોષ રહત. હશે, જો કે પરિણામે મ્હેને તો કેટલોક
લાભજ થયો છે, મિતભાષીના, સર્વને માટે દયાળી લાગણી, નિઃસ્વાદતા તથા બીજા કેટ-
લાક સુખો, જે હું બહીં આબ્યા પછીજ ધીમી થઈ છું, ત્હેને માટે તો મ્હારે
તેઓનો આભાર માનવોજ જોઈએ—માતું છું. આભોજનિના પાંચ પ્રથમ તો કડવાજ લામે
છે અને હવે તો આ કથા બંધ કરું છું આહલું વાસ્તાં પણ કહાળી જશે.

ત્હમારા ઇચ્છાને માટે જરા પણ બેદરકાર રહેશો નહી. જે સર્વનો સદાપક અને
રક્ષક છે તે ત્હમારા પણ સર્વજા બનો, એમ હું ઇચ્છું છું મ્હેને યાદ નથી કે ત્હમારો
કાજ શું-હો મ્હે ક્યો દોષ, છતા કદાચ ન તજના કાંઈ યજ ગયો દોષ તો તે માફ કરશો.

વિ. જન્મેજન્મ ત્હમારો જ હામી થવા ઇચ્છતી

દુર્ગાના ઝં જય સત્સિદ્ધાનંદ.

જોઈએનો જન્મ છે સર્વ કાંઈ પોત પોતાના ઉપમે લાગી ગયા છે. મ્હેણેજન્મ છે. રાજો પોત પોતાના અભ્યાસમા પ્રવૃત્ત થયા છે. ક્રતા એકજ છેકરો પોતાની જોર-
ડીમાં બેસી રહ્યા છે. અને તે શિવપ્રસાદ છે. જ્યારે ત્હેને હંપર જણાવેશો પત્ર મળ્યો,
ત્યારે તો બાકીય યજ રહ્યા છે. આજે ન તો ત્હેને જાનવાનું સાઈ લાગ્યું કે ન તે વાચ-
વાનું તે વારવાર પત્ર વાંચે છે અને મડીમાજ તરફ જોઈ વિચારે છે કે ક્યારે સાંજ પડે
ને ટૂંપપર જાડ ? આજે દિવસ પણ જાણે ત્હેનો યજ યજ મેઠો દોષ તેમ યુગના યુગે
જોઈશો લામે યજ ગયો છે કેટલીયેવાર પછી પડીયાગપર દાંડ કરવા છતા પણ તે સ્થા
મવર્જી રાગમે રહ્યા જન્મ ત્રિવિદિ ખરવા દોષ છે પડીયાગપર પત્ર ત્હે વિચાર

રહી યાકતો નથી. ધડી ધડી ખંદાર દૃષ્ટિ ક્યાં કરે છે, તો તે દિવસ પશુ જેમનો તેમ સિંધર યથા ઉભો રહેશે હોય તેમ લાગે છે. “લક્ષ્મી ! ત્વમે મ્હને પ્રથમ જરાપણુ કેમ ન જણાવ્યું ?—શુ હું એટલો બધો સ્વાર્થી હતો કે ત્વમને દેશન ગતિમાં રાખી હું મ્હારા સ્વાર્થમાં મરડ્યો રહેત ? ત્વમે મ્હને ક્યાં અવિધ્ય માટે સૂચના કરેા છો, દેવી ? શુ ત્વમારૂં તથા મ્હારૂં અવિધ્ય બિન્ન હોઈ શકે ખરૂં ? ત્વમાન અવિધ્યપર મ્હારા પ્રાવશિતનો આધાર રહેશે. છેવટે આ પત્ર બે દિવસ પહેલે તો લખવો હતો ? ત્વરે શુ હું ત્વમને મળી દક્ષીણ ખરો ? ત્વમે તો ત્વમારી ફરજ બાળવી પરતુ મ્હેજ મ્હારા વિશ્વાસને લગભગુ છે ! આર મહિનાપર આવ્યો અને ચરીર ક્ષીણુ દેખ્યુ તે વખતેજ જરાગર તપાસ કરી મયામ ઉપાધ કરવાની જરૂર હતી, તે મ્હે ન હતું. એક ઉમતી ક્ષણપર બેઠકારીથી પગ મૂક્યો—મૂકવા દીધો ! ” આમ તે પત્ર વાંચી કાઢીને કાંઈ વિચાર્યાં કરતો હતો. પરતુ એક એક વાક્ય બાણીની આક્રમ રહેતું હાથ ફેરી રહ્યું હતું તે બોલ્યો. “જો મ્હારાં પ્રિય જીવી ! સંકલન કરતાં ચરીરે સોમ્પું, છતાં એક પશુ કપકાનો ચખ્ખ નથી લખ્યો કે નથી તે કાઢન માટે અપચક્ષ વાપર્યો. ઉલટું ત્વેમાંથી પશુ ત્વમે અધ્યાત્મ પાઠો લીધો છે. રૂંદે અચ્ચત તો દીધુ પરંતુ હું ત્વેની કદર કરી યાચો નહીં પ્રશુ ત્વમને આરામ કરો અને હું મ્હારી બેઠકારી રીતું યોગ્ય પ્રાવશિત કરી શકું. ” તે ઉલ્લેખ અને કપાલ પહેવાલાચ્યો તો કે હજી દૂર પર જવાને બે કલાકની વાર હતી, પરતુ હવે ત્વેની ઉદ્દિગ્ધતા—અધીરાજ ધણું વધી ગયાં હતાં. ક્યારે પત્નીને ભેટ શકું, એજ ત્વેનું ધ્યાન યથ રહ્યું હતું તે ખંદાર નીકળ્યો અને રહા-મેથી તારવાળાને આપતાં ભોયો શિવપ્રસાદ મ્હુ નામ ? ” તે તારવાળાએ પૂછ્યું. ત્વેલે તરત ત્વેની કાગળ ઉપર સહી કરી આપી અને તાર લીધો તે તારમાં શુ લખ્યું હતું ?—

“હુમાં આ કુનીયાં છોડી આલો મધ છે. ” શિવપ્રસાદઃ અર્ધ બેભાન યદ પાસે પડેલી એક આરામ ખુરશી ઉપર પડ્યો. “ હાથ, દેવી ! મારી માગવા નેટલો પશુ અવસર ન આપ્યો ? ”

૪. દુર્ગાની વેદીમાં.

પતિત પાવની બાગીચથી મદમદ વહી રહી છે. હજારો લોકો ન્હાવા ધોવા કે ર્શન નિમિત્તે આ આવે છે અને જય છે છતાં સર્વનું ધ્યાન એક એકાન્ત બાણ પ્રતિ વિરોધ આકર્ષણ લાગે છે. ત્યાં શુ છે ? એક યુવાન સન્ધ્યાસી અનિશિય મેરે ગંગાજીના પ્રવાહ પ્રતિ ભેટ રહ્યો છે ત્વેના દેહમાંથી એજન્સના કુવારા ઉડી રહ્યા છે આને ત્રણ દિવસ થયાં જ અહીં આવ્યો છે નથી હેને પેસાતી લાલસા, કે નથી હેને માનની આજ્ઞ વશુ દિવસ થયાં પશુ કોઇયે હેને બિજા કરતાં પશુ ભોયો નથી. સર્વ કોષ અસ્પર્શ પુછ્યાં કરે છે, “એ કોણ છે ? ”

એક કહે—“કોઈ હાથોગમાં નિરાશ યચેલો હોય તેમ લાગે છે ”

બીજો કહે, “ના, ના, એ તો યોગસિદ્ધ યોગી નવો લાગે છે એની પ્રભા તો ” જ્યોત્સના જોત્સના રહીયે ”

“છી વર્ગમું પણુ એની એજ વાત. એક યુવતી “બોલી: અતી, પેસા કોઇ સંત મંદારમા હોય તેમુ લાગે છે આમ્મ, હેને નમસ્કાર કરી આવિયે.”

બીજી યુવતી “ના, જા રોઇ યોગમર્વિ હોય ને શાપ આપે તો ?” મન ચંચા તો કંઈપરોટમાં ઝંઝા ?” અહીંથીજ “નગરકાઝ કર્યે.”

ત્યાં એવાવાર પર એક શ્રદ્ધા ઓ રૂનાન કરી રહી હતી, તેણે આ વાતો સાંભળી તે દિશા તરફ જોયુ અને એક નિઃશ્વાસ નાખી બોલી. “બેટા, આટલી ન્હાની ઉંમરમાં આ ભોખ ? હારો ભોખ જોઈ મને મ્હારો મુત્ર” આટલું બોલતાં બોલતાંમાં તો તે શ્રદ્ધા ઓની આંખોમાંથી અસ્ખલતી અશ્રુ પ્રવાહ વહેવા લાગ્યો. ધડીમર તે ન્હાવાનું પણુ વિસરી ગઈ અને તે મન્યાસી પ્રતી જોઈ રહી. આપણને પણુ પ્રશ્ન થયો કે એ કોણ છે ?

દુર્ગાલક્ષ્મીની સાથેજ આપણી વાત પુરી થાત, પરંતુ શિવપ્રસાદ તથા તેના કુટુંબીઓની યોડી ખબર લીધા દિવાળ આપણાથી રહી ચકાચ તેમ નથી. દુર્ગાલક્ષ્મીને મર્યે પાંચ વર્ષ થીતી ગયાં છે. તે અસ્થામાં તેનાં સાસરા પિયરનાં કુટુંબોમાં કેટલાંય પરિવર્તનો થઈ ગયાં છે. દુર્ગાલક્ષ્મીએ જ્યારે પતિને પત્ર લખ્યો ત્યારે એક પત્ર પિયર પણુ લખ્યો હતો. તેમાં તેણે પોતાની સર્વે દશીકત લખ્યા પછી લખ્યુ હતું કે “તમે મને શુભસુન્દરી માઢ દેવરાણી પણુ કોટલું માઢ ન રાખ્યું કે ધેર ધેર માનઅપુર જોવું એકાદ ન્યાયી માણુસ પણુ આજે ન હોય છે ! હવે તો—

“મા આરગતા લકનાર પંખી તું જાગરે,

“જઈ રહેને મા ને બાપ, ઢિકરી હઠારીરે;

“મરી ગઈ છે સાસરીયાં માલ-દુખે દગાઈરે !”

તેમાં બીલકુલે ત્હમ્હારો દોષ હું જોઈ ચકતી નથી. મહે” જૂનકાળમાં આવ્યાજ બધા સંજોગેની ઈચ્છા કરેલી, તે પ્રમાણે મને મળ્યુ હવે રોડ કરી દુખી પડ્યો નહિ, એજ મ્હારી લીનતી છે. મ્હારી ન્હાની બહેનેને મ્હારા અનેક આર્થાવાત.” વિગેરે હકીકતનો પત્ર મળતાંજ માતા પિતા પુત્રીને મગવા દોડી ગયાં પરંતુ તેઓના જતા પહેલાંજ પુત્રી તો પરતોડ સીધાવી હતી. તેઓને જહુ પચાત્તાપ થયો પોતાની નજવી શુભનું આતું બપ-કર પ્રક્રિયાસ આપશે એવો તો હેસરે મર્યો પ્રજા ખ્યાલ જોતો. પુત્રીતા દોષાશિખાં જાણતી માતા અતી વર્ષે પુત્રીને સાન્નિધ્ય આપવા-પોતાની જૂનવા સ્મરણનાં ઉન્દો અશ્રુ સારતી પુત્રી પાસે ચાલી ગઈ.....

શિવપ્રસાદને તારથી દુર્ગાલક્ષ્મીના મૃત્યુના ખબર આપ્યા પછી ધરનાં સર્વે તેના આવવાની રાહ જોવા કરવા હતાં. કેટલાંય દિવસો થઈ ગયા છતાં તેના આવવાનું કંઈ જણાયુ નહિ. ન્યાનમંથી ઉપરા ઉપરી વિચારને માટે કહેણ આવતાં આદુષી તે સર્વને જવાબ આપતાં. “હવેના બણેલા છોકરા, તેમને મુઠયા લીના મ્હારાથી હા કેમ કહેવાય ? એ આવવાનો છે, આવશે એટલે જવાબ દઈશ.” પરંતુ એજ લગભગ ચારેક માસ નીકળી ગયા અને કન્યા પક્ષવાળાએ ઉતાવળ કરવા લાગ્યા. અને હવે તેઓ શિવપ્રસાદપર કચવાવા લાગ્યા. માણુસ સરખું માણુસ મરી ગયુ છે, તે હમને શુ નહી લાગતું હોય ? પણુ

શું કરીયે, કાંઈ મુઝાં પાછળ ગરામ છે ? હાંબા ત્હેને તો બધુંએ કરવું પડે. શિવ તે શું જોધને ત્યાં બેસી રહ્યો હતો ? બાઈ નીલ (નીલપ્રસાદ), તું ત્હેને કાગળ લખને કે બહાર આવે. ના હોય તો પછી જઈને તેડી લાવ." "

એક દિવસ નીલ વડીલ બાપુને તેડી લાવવા મુંબાઈ ઉપડી ગયો. રહવારનો વખત છે, પણ પંખા સર્વ આનંદ આનંદ પ્રદર્શિત કરી રહ્યા છે. તેવે વખતે નીલ શિવપ્રસાદની ચોરડી આગળ આવી પહોંચ્યો. અંદરનું દ્રશ્ય જોતાં ત્હેનાં ફરફ હિન્દા ધડાં આપ્યા. બન્ને બાઈએને પરસ્પર અત્યંત લાગણી હતી પરંતુ બન્નેને સાથે રહેવાના પ્રસંગો બહુજ થોડાં આવ્યા હતા. નીલ ન્હાનો હતો ત્યારથી જ મોલાગમી રહેતો હતો. કોઈ વખત ઘેર આવતો ત્યારે એક બીજા સાથેના સાથે જ રહેતા, અને છુટા પડતી વખત એક બીજાની મનઃકુખનાં આજ્ઞા નીલને મોટા લાઘવી પર્ણકૃતી-કારણ કે તે ચોરડીના દાસ પર્ણકૃતી સરૂપ જ ધડ રહ્યા હતા. અને ત્હેનાં હેઠની સ્થિતિ જોધને આંખમાં પાણી-બરાઈ આવ્યાં. આત્યારે તે આનંદય હતો. નીલ યુવામાં પડેલી એક મુરશીપરથી ધુળ ખેંચી તેપર મોઢો લગભગ એક કલાક પછી "હઠ જય સત્ત્વિદાનંદ. હઠ જય સત્ત્વિદાનંદ" બોલતાં તે આનંદમુગ્ધ થયો. અને નીલને જોત જ આશ્ચર્યથી ત્હેનાં રહમું તે જોધ રહ્યો. નીલ ઉઠી માઈ પાસે આવ્યો પણ શું બોલવું તે ન રહમજતાં એમજ બેસી રહ્યો થોડી વાર પછી શિવપ્રસાદે પુછ્યું: "નીલ, તું કેમ આવ્યો ?" નીલે આવા પ્રશ્નની બાલકુમે આંદા ન્હોતી રાખી. ત્હેણે ધારું હતું કે આજ કેટલે બધે વખતે મોટાભાઈને મળીશુ, હમને બંનેને ધણો આનંદ થશે. ત્હેને બલે આ પ્રશ્ન. "નીલ, તું કેમ આવ્યો ?" નીલ શું જવાબ આપે ? તે સજળ નવને લાઘવી રહમું જોધ રહ્યો.

"નીલ તું શું જોધ રહ્યો છે ?"

"લાઈ, ચરીર છે આમ કેમ ? શું લખીલત જરાબર નથી રહેતા ?"

"જરાબર રહે છે. તું ઘેરથી આવ્યો કે ?"

"હા."

"સર્વ કુશળ તો છેને ?"

"હા. સર્વ કુશળ છે. ત્હમને તોડવા આવ્યો છું."

"ત્હેને તેડવાને ? મોઢે ત્યાં શું રામ છે ?"

"હા ત્હમને મળવા બહુ તલસી રહ્યા છે."

"નીલ, આ સર્વેનાં સંપર્કમાંથી આવજુને શું થયું છે ?"

"હા."

"આપણે ત્હેને શું આપીયે છીયે ?"

"કાંઈ જ નહીં."

“તારે લેના આપણા પ્રતિ કેવો ભાવ રહેતો હશે ?”

“નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ અને અદેવક ભાવ કહે છે તેવો.”

“આપણે લેના જેવો ભાવ શીખાવે તો સાફ કે ખોટું ?”

“સારું.”

“હું તેવું શીખવા હુંરહાર તરફ નંવાનો છું.”

“પણ બા—”

“બાને પ્રશ્નમાં તું છે, અને ધરખર્ચ માટે પણ દરજત આપે તેમ નથી. એ બધા વિચાર કર્યો છે. મહારી રરજને કોઈ પણ પ્રકારે ધોખો પહોંચતો હોય તેવું નથી.”

નીલના નેત્રોમાંથી અમુ ટપકવા લાગ્યા.

“નીલ, રરવું આ માટે ? હું બહુ છું કે તારો મહારાપર અત્યંત સ્નેહ છે, પણ શું ‘સ્નેહીયો—સંબંધીઓ સર્વેક રહ છે ? હું પણ હવે ન્દાનો તો નથી જ.”

“હાથ, શું આપણા સ્નેહને આમ તોડી નાખશે ?”

“ના, ના. તે દુરો નહીં, પણ યોગ્ય નિયમમાં વિશેષ સુમરિત યશે.”

“તેને વડીલ બંધુ હો, મહારી સર્વ જવાબદારી તમારાપર જ છે.”

“સર્વની જવાબદારી હાથરગાપર જ છે. હાથ, અતુષ્ટ શું કરી શકે તેમ છે ?”

“આને એક વખત પણ નહિ મળે ભવ ?”

“ના પર તરફ આવું તો ને આર્મમાં મને આનંદ પડશે છે તે આર્મમાં વિશેષ આવવાનો મણી સંભવ છે. જેમાં આ મોટી દરકને ઉમલિકમમાં આગળ પધ્મા સિવાય છુટકો તો નથી જ હાય ધરેલા કાર્યમાં વિસળ એ મહાર મન સહન કરી શકતું નથી.”

“તો ત્હમને શકવામાં નહીં આવે.”

“મામા લેગલિયા જ મુળડી નામે છે, તો પછે નચક જતાં તો શું ન પાપ ? તું જોમે ન ધારતો કે હું કોઈ માંન કારણીયા ના કહું છું.”

“આર કરમે; પણ મને સરખ રહે છે કે આ ત્હમારો રમચાન વેરામ છે.”

“હા. એ મહિના પૂર્વે આવ્યો હોત તો તેમ પણ હતું, પરંતુ હવે શાન્તિ અને ઉત્સાહ વિવાય બીજી કોઈ નથી. હું ન આવ્યો હોત તો હું ત્હમને બધાં આરક દિવસમાં એક પર લખવાનો હતો હવે તે હું જ લખ જાઉં.”

નીલનો અવાજ પહોંચ નરમ પછ મથો અને તેણે કહ્યું “શાં, તે હું નહીં લખ જાઉં.”

“ શા માટે ? ”

“ મહને હપકો મળે, એક વખત ત્હમે ઘેર આવી જાવ. ”

“ હું ગોડો છું, શું હું આમલક કાઢવા માટે ના કહું છું ? મહને કોઈના પ્રતિ કાષ્ઠ દેસ કે રાપ નથી. અબ્બાસમાં આગળ વધ્યા સિવાય દવે મહને કોઈ પણ રથને એન પડી ચકનાર નથી. પરમાત્માની કબ્જા દરો તો વળી કોઈ વખત મળાશું. ” શિવપ્રસાદ ઉઠ્યો અને એક પત્ર નીચે પ્રમાણે લખી નાખ્યો —

“ મહારાં પૂજ્ય માતૃશ્રીની સેવામાં

“ હું વિશેષ અભ્યાસ માટે હરદ્વાર તરફ જઈ છું. મહારે બાઈ છે, તેમ. પિતાજીએ સર્વની આજીવિકા માટે સાધન સુકેહ છે, તેથી નિશ્ચિત છું. મહારી કિંકર કરશે નહીં.

લી. ત્રિપાઠી પુત્રના સા. ઈ. પ્રજાપતિ.

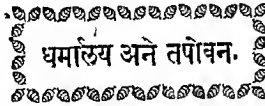
“ હે, આ પત્ર જાને આપને ” હઠી તે પેટીમાંથી બીજો એક પત્ર કહાડી લાવ્યો, અને નીલને તે આપતાં કહ્યું “ બાવિધ્યની સાવચેતી માટે આ વાંચ. અને બીજો પણ આપને. આપતી વખત કરેને કે રૂકા બાવિધ્યની સાવચેતી માટે મોકલ્યો છે ”

નીલપ્રસાદે તે વાંચવા ના કરી. પણ શિવપ્રસાદના તે આમલકી ત્હેને વાંચવો પડ્યો. નીલ એટલે મનુષ્ય છે તે વ્યવહાર પુરતો જ વિચાર કરી રોકે છે. તે પત્ર વાંચી સ્તબ્ધ થઈ ગયો. દવે એક અક્ષર પણ પોતાની સાથે આવવા માટે તે ઇચ્છતે કરી ચકયો નહીં. નીલ વિચારી રહ્યો છે: “ કેમ કહું ? બધાં ત્હેનું અર્થ અર્થ બલિદાનમાં મથે છે ત્યાં ત્હેને ફરી આવવાનું કહેવા રખે પણ જડી રોકતો નથી ” પછી નીલ કાંઈ ખાસ બોલ્યો નહીં. શિવપ્રસાદ કેટલાક વખતથી રૂગાદાર થઈ રહે છે. ત્હેણે નીલને આદાર કરાવ્યો. પછી પછી તે આનંદથી પ્રવૃત્ત થઈ પોતાના માર્ગની તથા ત્હેનાં પોતાને મળતી મઝાની વાતો કરતો હતો. વાત કરતાં કરતાં કેટલીક વાર તે દસી પણ પડતો.

ત્હેને વખત થતાં નીલે રત્ન માગી. છુટા પડતાં બંનેનાં અંતરે રડી ઉઠ્યાં. ગદ-ગદિત થતાં શિવપ્રસાદે નીલનો હાથ પકડી કહ્યું “ નીલભાઈ, સદ્વર્તન રાખને. કદાચ સંકટ આવતાં પણ સહન તજીશ નહીં. ” નીલે મરત નમસ્કાર. બંને છુટા પડ્યા.....

બીજે જ દિવસે શિવપ્રસાદ હરદ્વાર માટે ઉપડી ગયો. થોડો વખત ત્યાં રહ્યો, પરંતુ ત્હેનું મન જે ચાનને માટે તરસુ હતું તે ચાન ત્હેને લાં રળી રોકે એમ લાગ્યું નહીં. તે ત્યાંથી પણ ધસી આગળ ગયો. ત્યાં અરણ્યમાં ત્હેને એક મહાન્તનો મેળાપ થયો. સમગ્ર પ્રયત્નને કિસાદ પૂર્વક ત્હેણે દવે અભ્યાસ કર્યો. ત્હેમાં પૂર્ણતા મેળવ્યા બાદ ત્હેણે ચાનને દીક્ષા પણ લીધી. “ હુગોની પેટીમાં એટલેક સર્વ મુખ્યનો સોગ આપ્યો. ” ત્યાર પછી જ આપણે ત્હેને ગમ્યાલ્યા થાર પર બેઠાં આપ્યાં હતાં. પરંતુ તે પુવાન સંન્માસી બીજે દિવસે મોઢની પણ દલિએ પાડ્યો નહીં

ધર્માલય અને તપોવન.

ધર્મશાસ્ત્રનાં સુવચનો.

સંમદ કરનાર મીથુત સ્વામી જ્ઞાનાનન્દ.

૧.

અશક્યે યા સુશક્યે યા
સર્વયા શરણ દરિ ।

અશક્ય હોય અથવા મુશ્કેલ હોય, તોપણ—
સર્વ કાર્યોમાં મી હરિનું જ શરણ લેવું

મુશ્કેલી ધિક્કા પ્રમાણેનું પરિણામ અવશ્ય આવવાનું એમ કહે અદ્વાયી માનીને, મનુષ્યે પોતાનું કર્તવ્ય નિર્ભયતાથી કરે ત્યારે તથા મુશ્કેલી એમના કૃપા છે, એ કાવ હૃદયમાં રાખીને મુખ દુઃખ પાતળે સમાનતા ધારણ કરવી.

૨.

एक शार्ङ्गं देवकीपुत्रं गीतम्
एकं देवों देवकीपुत्रं दध ।
मन्त्रोऽप्येकस्तस्य नामानि यानि
कर्माऽप्येकं तस्य देवस्य सेवा ॥

આપણું ધર્મ શાર્ક તો એકજ, મીકૃષ્ણગન્દે ગાયેલ, ગીતાછ. ,
તથા—આપણા મુદ્દેવ પણ એકજ,—સમવાન મી કૃષ્ણગન્દ
અથવા લાયક મન્ત્ર પણ એકજ,—તે થી હરિનું નામ.
અને—કર્મ કરવાનું તેજ એકજ,—તે મુશ્કેલી સેવા

આજી યજ્ઞન મુશ્કેલ જનાવનાર આ મહાવચન છે ને કોઈ વાચનું, જાણું, ઈશ્વર, કશું અને પ્રાર્થનું—તે સર્વ અશક્યને અવધાનને કરવાનું છે, અને તેમ કરીએ છીએ એમ માનીને પોતાની સંસ્કાર ચાતામાં પ્રવાલ ક્ષય એ લેને જાગર જીવ છે જગતનાં સર્વના ધર્મશાસ્ત્રો મુશ્કેલી પોતાનાં આપેલા છે,—આખી દુનિયામાં જુદા જુદા રચનામાં મૂળતા હવેલા દેવો થી કૃષ્ણ ચંદ્ર રૂપ છે,—તેવું દરેકોઈ નામથી સ્મરણ રહત વાવ તો પણ તે એકજ પરમાત્માનું સ્તવન છે, અને કૃષ્ણગૌરુ કીને મનુષ્ય કોઈ પણ ક્રમ કરે તો તે પરમેશ્વરની સેવા—પૂજા છે—આ તે ધર્મી ઉપાસનો સુન્દર લાવાઈ છે

૩.

સા જિહ્વા યા હરિં સ્તોતિ
તથિતં યત્તદર્પણમ્ ।
તાયેય વેચલં ગ્લાઘ્યૌ
યૌ તત્પૂજા કરૌ કરૌ ॥

તેજ ઇશ છે, જે હરિનું સ્તવન કરે છે,
તેજ ચિત્ત છે, જે હરિને અર્પણ થયું છે,
અને તેજ માત્ર પ્રસન્નનીય હાય છે,
જે શ્રી ભગવાનની પૂજા કરી રહ્યા છે.

પ્રથમ સ્તવજ્ઞના કર્તા મનુષ્ય ઇશવરે વધારે સારું કરી શકે નહીં અને જે દુઃખ હરિને અર્પણ થયેલું છે, તેના કરતા બીજું કશું ચિત્ત વધારે સારું મનુષ્યની વળી એ તો સત્ય છે કે પ્રભુનું પૂજન કરવાના કરતા વધારે સારું કશું હાથવડે બની શકે નહિ.

વિશેષાર્થ લેવા એમ પણ કહી શકાય કે-સારું ભણે નહિ તે ઇશ, સારું ચિન્તે નહિ તે ચિત્ત, અને સારું કરે નહિ તે હાથ, એ દોષ તેના કરતા ન દોષ તે સારા ! શુભ વિચાર, શુભ વાણી, અને શુભ આચાર, એજ મનુષ્યના ઉદ્ધારનો રાજમાર્ગ છે.

૪.

પરકરોપિ યદ્દાસિ
ચક્ષુરોપિ દદાસિ યત્ ।
યત્પસ્વસિ કૌતેય
તત્કુરુષ્વ મવર્પણમ્ ॥
કાપેન ઘાથા મનસેન્દ્રિયૈર્વા
યુષ્મદ્યારમના વા પ્રકૃતેઃ સ્વમામાત્ ।
કરોમિ ચષ્ટસકલં પરસ્મૈ
નારાયણતેતિ સમર્પયમિ ॥

[What-so-ever thing Thou doest,
Unto least of MINE and lowest,-
That Thou doest unto ME.]

તું જે કંઈ કરે છે, જે કંઈ આપ છે,
જે કંઈના હોમ કરે છે, જે કંઈ આપે છે;
અને-તું જે કંઈ તપ કરે છે,

-તે સર્વે ધણ (જે અત્યુન) તું મહાનેજ અર્પણ કરે.

ઘાથા, વાણી અને મનથી, ઇન્દ્રિયોથી,
પ્રીતિથી, અદ્ભુતવધી કે પ્રકૃતિના સ્વભાવથી;
-તું જે જે કંઈ કરે છું, તે સર્વે-
પરશ્વ નારાયણને હું અર્પણ કરું છું

હલકામાં હલકાં અને ન્હાનામાં ન્હાનાં,
રૂઢીમાં પેલા કરેલાં પ્રાણીઓને મટિ—
તું ને કાંઈ કરે છે, તે તું મહુનેજ કરે છે.

સજ્જા કામ ઇશ્વરાર્થે કરવાનો આશય બોધ છે, એટલે જ નહિ, પણ આપણે ને મુખકુળ સહીએ છીએ, વિશ્વ વૈરાગ્ય યોજવાએ છીએ, આશા નિરાશામાં લણાઈએ છીએ, અને અન્ય પ્રાણી-ઓનો ભક્તિ ને કાંઈ વર્તન સખીએ છીએ, તે સર્વમાં ભગવાન પોતે પ્રત્યક્ષ યાજ છે અને આપણે તે ઇશ્વર નિમિત્ત અથવા પ્રભુ પરત્વે કરીએ છીએ, એમજ નિરતર સમજણમાં સખતુ જોઈએ. કારણ કે પરમાત્મા ને સર્વભાષી, સર્વાન્તર્યામી, સર્વેશ્વર છે, તે કાંઈપણ વસ્તુ એમનાથી વિભા દોઈ શકે નહિ. અર્થાત્ —આત્મા ને મહેલમાં આગળ કે પ્રગુણ જ સેવન, ચિન્તન કરવું, તેથી આત્મા વધારે અર્ધિ એમ સુચનાય છે કે મનુષ્ય ને કરણ તે ઇશ્વરને અર્ધિ કરીનેજ કરવું. પછી બધે તે સંસારની દુષ્ટિએ સારામાં સારું અથવા બેશકમાં બેશક કામ હોય. જનકમાં ઇશ્વરનું રહીત કરવું અને પ્રજ્ઞાથી તે સ્વદ્વ નથી, એમ માનવું, એ આ વચનેદનો હેતુ છે. દેહ વસ્ત્રમાં, પ્રાણીમાં, મનુષ્યમાં સાક્ષાત્ પરમાત્મા વસી રહેા છે, એ સત્ય જ્ઞાનમાં અનુભવવું.

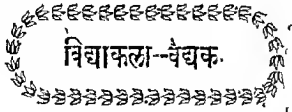
ધર્મ પ્રસાદસર્વર્થ સદર્થ હૃદયમ્ ।
સુખામૃતોવાચઃ કરણં પરોપકરણમ્ ॥
સુશીલઃ સુપ્રસન્નાત્મા સર્વેષાં દિતતત્પરઃ ।
કુદર્થં हि यदाशक्तिः कर्तव्यं प्रमुञ्चयेत् ॥
માનુષ્યત્વપરદારેણ પરબ્રહ્મેણુ છોષણત્વ ।
આત્મવત્સર્વમૂતેણુ યઃ પદયતિ સ પદયતિ ॥
સત્યમેવ ધર્મત્ત યસ્ય દયા દીનેણુ સર્વદા ।
કામશ્મોયો વશો યસ્ય તેન ક્રોધકર્મ્ય ક્ષિતમ્ ॥

વડન પવિત્રતાથી ઉન્નત અને હૃદય દયાથી પૂર્ણ રાખવું,
સુધા કરતાં વજનો બોલવાં અને કામ પરોપકારનીજ કરવાં.
સુશીલ, પ્રસન્ન હૃદયવાન, અને સદુના દિતમાં તત્પર રહીને,
પ્રભુ ઉપર શ્રદ્ધા રાખી, મનુષ્યે થયાશક્તિ કર્તવ્ય કર્યું જવું.
પરબ્રહ્મ તરફ માતાની સમાન, પરબ્રહ્મ તરફ નિર્મલ્ય વસ્તુ સમાન,
અને સુધર્મા પ્રાણીઓ તરફ પોતાની સમાન—ને જૂરે છે તેજ ખરું જૂતે છે.
નેતું સત્ય એજ ધર્મ છે, દીન તરફ ને સદા દયાળુ છે,
તથા કામ ક્રોધ નેણુ વગ કર્યા છે, તેણે નહિ વિશેષને છત્યું છે.

સાધુતા, પવિત્રતા, સુશીલતા, દયા, શીઘ્રતા પ્રસન્નતા, પારહિતપ્રાણીતા, સત્યતા, તથા આત્મા સેવન રાખનાર મનુષ્યને આખા વિશ્વમાં હું અપ્રાપ્ય છે. —અર્થાત્ સર્વજ્ઞ ગણી શકે એમ છે.
સુસાધુ દુષ્કર્મીસદા પગ ફેરે છે કે —

પરધન પત્યર માન ઔર પરછી માત સમાન,
હતનેસેં હરિ ના મિલે (શી) મુલસીદાસ જમાન

મને પ્રભુ નેને મરે, નેને જરે વિશેષમાં શું ઉપકાર વાણ રહે. —કર્મ નહીં.

વિદ્યાકલા-વૈદ્યક.

બાલકોની દવા.

લેખક:—સ્વર્ગસ્થ વૈદ્ય શ્રી અમૃતલાલ મુન્દરજી પંડિતશ્રી.

(મુન્દરી મુગોધના ૧૯૧૯ ના માર્ચ-એપ્રિલના અંકમાં ચાલુ.)

૬. બાળકોને ઉપયોગી સામાન્ય દવાઓ.

બાળકોની દવાની બાબતમાં આ વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે કે તેમને જે દવાઓ આપવામાં આવે તે દવા બનવા સુધી સ્પષ્ટિ દાવી જોઈએ, દવા એવી જોઈએ કે બાળકોને ખાતાં હરાવે ન આવે, તેને પચતાં વાર ન લાગે અને કોઈપણ રીતે તુકદાન કરે નહિ તેવી નિર્દોષ હોવી જોઈએ અને કે કોઈપણ જાતની દવા બધા બાળકોને અતુકજન આવે તેવી હોતી નથી, કારણ કે બાળકની પ્રકૃતિ જુદી જુદી હોય છે. જેમકે કોઈ બાળકને બહુ જ કમજોર રહેતી હોય તે કોઈ (બાળક) ને વધારે પડતા ઝાડા ચર્મા કરે. કોઈ બાળકનું મોઢી બહુ ગરમ રહે તે કોઈ બાળકના શરીરમાં બહુ ઘરડી રહે આવી રીતે જુદાં જુદાં બાળકોની જુદી જુદી પ્રકૃતિ હોય છે. આટે એ બધાંની કાંઈ એક જ દવા હોઈ શકે નહિ હતાં પણ કેટલીક સામાન્ય દવાઓ હોય છે કે જે બમર જોખમો ધણા બાળકોને આપી શકાય. એવી કેટલીક દવાઓ નીચેવાળી યજ્ઞ બાળકોને હાથેથી પણ યથા સ્થાને બાળકો આટે ઉપયોગી સામાન્ય દવાઓ નીચેવાળી યજ્ઞ દાસના સમયમાં પ્રણીત કરે છે.

બાળકોને માટેનાં ચાટણુ.

૧. બદામનાં મીઠાં તો. ૧.	શુભાગનાં ધુધ તો. ૧
સરેદ ગરી તો. ૦૧	એલચી તો. ૦૧
કેસર ૦૧	બેટ, તો. ૪ (ધીમા મોઢેલા.)

આ બધી વસ્તુઓ બારીક છુટ્ટા કરી મધમાં નોંખવો. ચાટણુ જેવું યાચ એટલા પ્રમાણમાં મધ નોંખવું. તેમાંથી અર્ધો તોલા સુધી બાલકની ઉંમર તથા શક્તિના પ્રમાણ પ્રમાણ. તેવું સેવન બાળકની તંદુરસ્તી સારી રાખે છે.

૨. સુખડ પસેલી બમર તેનો વહેર, લેવા ૨	પરીવાજી તો. ૨
ભાંગ તો. ૦૧	ખસખસ તો. ૨
ખચણ તો. ૦૧	બાજી તો. ૧

કુદ તો. ૧.

આ બધી ક્ષતિના વખત નેટલી તેમાં સાકર નાખી પછી તેનો બારીક જૂકો કરી મધ મેળવી ચાટના જેવું બનાવવું. એ ચાટવાથી પણ બચ્ચાંઓ તંદુરસ્ત રહે છે.

૩. નેહી મધ તો. ૪ બામનમાં મીઠા તો. ૪
વશમોચન તો. ૨ કેસર ૦)૨
પીપરીમૂળ તો. ૧

આ દવાઓને ખાંડી મધમાં ચાટણુ બનાવવું. એ ચાટવાથી હૃદયરસવાળાં બાલકોને ધણીજ ફાયદો થાય છે.

૪. અભિવીધની કળા તો. ૧ કાકભીષા તો. ૧
સીંધાણુલુ તો. ૨ કીડામારી તો. ૧
સચળ તો. ૧ ઉદ્ભવ તો. ૧
મરી તો. ૧ કાળીછરી તો. ૧

આ બધી દવાઓને વારી ચૂર્ણ જેવું કરી કુંવરપાકાના રસમાં અગર લીંબુના રસમાં લીંબુની રાખવું પછી એ ચૂર્ણ એ આનીઆર સુધી ગરમ પાણી સાથે અગર હાથ પાણી સાથે બાળકને આપવાથી પેટના રોગમાં અલગ નેવો ફાયદો થાય છે એ ચૂર્ણ જરૂર પડે તે પ્રમાણે અડધાડિક પખવાડિક કે મટિના મુઠી ચાકુ રાખવું. આ ચૂર્ણને મધમાં ચટાડવામાં પણ કંઈ અડચણ નથી.

૫. હરદા, બેડા, આંબળાં, ઘાણા તો. ૧
(સમભાગે મેણે મળ્યા) તો. ૧ ૭૨ તો. ૧
લીંડી પીપર. તો. ૧ ગોપમી ૭૨ તો. ૧
વાવડીઝ તો. ૨ હજાર તો. ૨

આ બધાનું ચૂર્ણ કરી મેળમાં અગર મધમાં મેળવી બાળકોને ચટાડવાથી ધણી ફાયદો થાય છે, ગરમીના રોગમાં અલગ ફાયદો કરે છે.

૬. ઉટકડિના મળીયાં તો. ૨ નેહી મધ તો. ૨
સીસામણીનાં મૂળાં તો. ૨ લીમડાની છાલ તો. ૨
આવળનાં મૂળાં તો. ૨ આખાની છાલ તો. ૨
જાવળની છાલ તો. ૨

આ બધાને ખાંડી જૂકો કરી તેમાં સવગ તો. ૨. મીઠાવી ચૂર્ણ કરવું. આ ચૂર્ણ મધમાં ચાટવાથી રક્તિ વધારી નખમાં બાલકોને પ્રુષ્ટ બનાવે છે.

૭. હરદા, બેડા ને આમળા એ ત્રણે સરખે વળને તેમાં તેનો બારીક જૂકો કરવો, તેમાં સાકર તથા લી મેળવી બાળકોને ચટાડવાથી બાલકોને ધણી ફાયદો થાય છે વળી ત્રીજાનું ચૂર્ણ લી અગર મધમાં ચટાડવાથી ધણી ફાયદો થાય છે. આ ચાટણુ બધું નિર્દોષ છે. હાલ આપવાવાળુ અને બાલકોને ઝટ પુગી બધું તેવું છે

૮. પીપળાની પેપડી (પોકલાં ફળ) લાવી ધાવામાં સૂકવી તેનો બારીક જૂકો

કરી તેમાં જરા મરી મીલાવી મધ સાથે બાલકોને ચટાડવાથી બાળકો જલદીથી ખોતતા થાય છે. જે બાળકોની છત્ર અટકતી હોય તેને ચટાડવાથી મલેજ સારો ફાયદો થાય છે.

૯. પાતાળ છાંયડી તો. ૦૧	૫૪	તો. ૦૧
જેડીમધ તો. ૦૧	કેસર	તો. ૦૧
લીંડીપીપર તો. ૦૧		

આ બધાને ખાંડી ભૂંડા કરવે. ભૂંડાને બાદના રસમાં બીંજવનો. પછી તેને મધમાં ચાટણુ જેવું બનાવી રાખવું. આમાંથી ભેજે ચારચાર વાલ નેટલું બાળકોને ચટાડવાથી ઉંચ-રસની બીમારીમાંથી બચી જશે. જે બાલકને બરાવ થતો હોય તેને ચટાડવાથી બરાવજનું અટકી-અબજ ફાયદો કરે છે. આ દવા ઉપર દૂધ પાતું જોઈએ.

૧૦. કાળાકાસ તો. ૧૦	મરી તો. ૧.
સીંધાકુણ તો. ૨	મુઠ તો. ૧.

જેડીમધ તો. ૨.

જો બધાને ખાંડી તેમાં એક લીંડુનો રસ નાખવો. આમાં મધ થોડું બીનાવી ચાટણુ જેવું બનાવવું. આ ચાટણુ બાળકોને પલ્લેજ સ્વાદિષ્ટ લાગે છે. ચાટણુથી તેઓને ખાવા ઉપર રુચી થાય છે. આટલું ખુશાસાનું લાગે છે બુદ્ધિ ધુલ્લગ લાગે છે.

૧૧. ફલાવંશે કણખાર તો. ૧	સુરોખાર તો. ૧
ફલાવેશી રતકડી તો. ૧	જલખાર તો. ૧

૧૫સાર તો. ૧

આ બધો વસ્તુઓ ૧૦ તોલા મધમાં મેજથી રાખવો અમર જીના મેળમાં મેળવી તેમાંથી વાલ અધો વાલ કે જે વાલ જરૂર પ્રમાણે બાળકોને ચટાડવાથી અને તેની ઉપર ગોમુતની ચમચી પાવાથી અમર ગોમુતના એ દવા મીલાવીને પાવાથી બાલકોના પેટના રોગો મટે છે. મતલબ કે લીંવર ઉપર, જરોથ ઉપર તથા પેટના બીજાં ઘણાં રોગો ઉપર એ દવાથી મલેજ ફાયદો થાય છે જે બાલકોનાં પેટ મોટાં મામરડી જેવાં રહેતાં હોય અને હાથ પગ દોરડી જેવાં રહેતાં હોય, તેવાં બાલકો માટે આ દવા ઘણીજ સરસ છે.

બાળકો માટે શરખત:-

સંતરાંનો રસ તો. ૫	એલચી તો. ૦૧
ધરાખનો રસ તો. ૫	કેસર તો. ૦૧
લીંડુનો રસ તો. ૨	

સાકર લેવર એકની ચાસણી બનાવી આ મીઝે નાંખી સરખત બનાવવું. મરમીની રૂપમાં પાણીમાં નાંખી બાળકોને પાવાથી મલેજ ફાયદો થાય છે.

જે બાળકને રસ્તની કબજીયાત રહેતી હોય તેને પ્રમાણનો પ્રસક્ક અવરાળવાથી મલેજ

દાપદો ધાય છે. જે બાળકોતુ' લોહી તપેલું' રહેતું હોય તેવા બાળકોને આમળાતું ઘરખત પાવાથી અમર આજીવનો મુરખોએ ખવરાવવાથી મલોજ દાપદો ધાય છે. આ સિવાય બાળકો માટે તાલોજાની ભાજ્યતા રસતું ઘરખત તથા મૂળાના પાંદડાના રસતું ઘરખત અને બીજાં ધણી જાતનાં ફળોના રસતું શરખત બહુ હિપોગી ધઇ પડે છે.

૧. લી બાળની પાંકેલી લી બોળા શેર ૧ લાવી તેને ૧ કલાક આર શેર પાણીમાં બીજવવી. પછી તેને ચોળા નાંખવી આ પાણીને ગાળા મેલું ત્યારબાદ ઉકાળવું. તેમાંથી અરધી અરધ પાણી રહે ત્યારે તેમાં બે શેર સાકર નાંખી ઉકાળા ચાસણી બનાવવી તે ચાસણીના સીસા બરી લેવા. આ લી બોળાના રસતુ ઘરખત બાળકોને તદુરસ્તી આપવામાં મલોજ સાફ છે એ ઘરખતની એક ચમચી લઇ તેમાં ત્રણ ચાર ચમચી જરૂર જોટલું પાણી મીલાવવું. તે ઘરખતનું લાંબો વખત બાળકોને મેવન કરાવવાથી મલોજ જાતના રોગો મરી જાય છે. બને તેમની તનદુરસ્તી પણ સારી રહે છે.

૨. લી બુનો રસ તો ૧૦ તેમાં પાણી શેર ૧ નાંખવું જરા ઉકળે એકમે સાકર શેર ૧ નાંખી ચાસણી કરી ઘરખત બનાવવું. તેની અંદર બા તોભો મરી તથા બા તોભો એકચીનો બૂરો નાખી ગાળા લઇ ચીલીમાં બરી રાખવું. તેમાંથી ચમચો બે ચમચી ઘરખત જરૂર જોટલું પાણી સાથે મેળવીને બાળકોને પાવાથી પિત્ત પ્રતિવાળા બાળકોને મલોજ દાપદો ધાય છે. લી બાળકોને જો બાલકોને જલુ શુભકા નીકળતા હોય તેવાં બાલકોને આ લી બુનું ઘરખત પાવાથી ધણી કંઈક કરે છે જોટલું નહિ પણ શુભકા મટાડી, લોહીને સુધારે છે.

આયુનું દૂધ:

દૂધના જેવો ગોણિક અને અત્યંત શુણ્ણાગ્ર એવો બીજો પદાર્થ નથી. દૂધ જે આ મુલ્યોલોકતું અમૂલ છે. સર્વ દૂધમાં માતું દૂધ એક છે અને માતું દૂધ ખૂટવું, ત્યાંથી આવના દૂધથી એક એવું બીજું કોઇ પણ દૂધ મળનાર નથી માતૃસની યક્તિ અને બળ વધારનાર આયના દૂધથી એક એવો બીજો કોઇ પદાર્થ ત્રિસુવનમાં નથી માતૃસને બાળકથી તે દદ્યજ્ઞ સુધી હમ્મેશ જાવના દૂધની અત્યંત જરૂર છે. આયનું દૂધ સ્વાસ્થ્ય, રચિકર, સ્તિગ્ધ, બળકર, અતિપચ્ચ, કાનિકારક, શુદ્ધિ, પ્રેરક, મેધક, કષ્ટ તુલિ, પ્રુષ્ટિ, વીર્ય, અને શુદ્ધિ વધારનાર છે. આયનું દહીં સ્નાદ, બળ વધારનાર, રચિકારક, તેજસ્વી, શો બિન, પોષ્ટિક, મીઠું, આક્રમ, કઠુ છે. આયનું આખજુ શીતળ, ધાતુ વર્ધક, તેજ વર્ધક, વૃધ્ધ, મતિ વધારનાર, આદ્ય, બળકર, બાળક અને વૃદ્ધને માટે જડ, રચિકર, મધુર, સુખકારક, આંખનું તેજ વધારનાર, પ્રુષ્ટિકારક છે. ગાયની છાશ જડરાગિન પ્રદોષ કરનાર છે. આયનું ધી રસ વખને અને પાક વખને સ્નાદ, શીત, શુક્ર, બદરાગિન પ્રદોષ કારક, સ્તિગ્ધ, સુખધિ, રસાપન, રચ્ય, નેત્ર્ય કાનિકારક, વૃધ્ધ અને મેધક, લાવર્ય, તેજ તથા બળને આપવાવાણ, શુદ્ધિપ્રદ, મનુષ્યને દિનાર છે.

પાત્રસાહ્ય:**ખાન પાન.**

લેખક:—શ્રીશ્રુત સ્વામીજી શિવાનંદજી તથા પરમાનન્દજી.

(૧૯૨૦ ના સપ્ટેમ્બર-ઓક્ટોબરના અંકથી સાલ.)

૨૩. શકરપારા.

લોટ ધીમ્ર સરખા બાને મેળવી, અગ્નિ ઉપર મૂકીને લાલ થતાં સુધી ચોકવો, લોટથી શરીર સાફર લઈ તેની ચામણી કરી, તે લોટ ચાસણીમાં નાંખી તેની અંદર લવંગ છંધાવવી આદિ અસાધનો જૂઠા મેળવી તવેતાવતી ખૂબ ઠલ્લવવું. પછી એક કથરાટમાં નાંખી ઠારી રેવું. હાં પછી છરીથી ચોરસ કઠકા કરી લેવા. આ શકરપારા બારી અને મળસ્તંભ ને કીતકારી, પણ કઠકારક છે.

(પ્રકાર બીજો)—પલ્લના લોટમાં મોવણ નાંખી, લોટની મોટી શેટલી વણવી; તેના છરીથી નાના ચોરસ કઠકા કરી ધીમ્ર તળાને ચાસણીમાં નાંખી થોડી વાર પછી ઠારી લેવા.

(પ્રકાર ત્રીજો)—આ રેશમાં સાફર અથવા ગોળના પાણીમાં લોટ બાધી ઉપર પ્રમાણે કઠકા કરીને ધી અથવા તેલમાં તળા લેવામાં આવે છે.

૨૪. મઠકી.

મેઢા શેર-૨ લઈ, ધી શેર ના નાંખી, પાણીમાં આકરે લોટ બાધી, આકરી પુરી જેવું વણી, ધીમાં તળા, ચાસણીમાં નાંખી ઠારી લેવું. આ મઠકી માત્ર પિત્ત નાશક, વીર્ય વર્ધક અને શ્વિકારક છે.

૨૫. સેવો.

મેઢાને દુધથી નરમ બાધી મોટી ગોળા જેવા વાસણને ઉપર પાડી અગર તેા ખાસ સેવોના પાટીવા ઉપર અથવા સેવની મચીન (મન) માં અણી દોરા જેવી સેવ વણી લેવી. પછી તેને તડકામાં સૂકવી લેવી. અથાદે સેવ ફરવી હોય ત્યાંદે પ્રથમ ધીમાં અથવા તેા ખાલી કઠાઈમાં લાલ થાય ત્યાં સુધી રોકવી. (આ રેશમાં સેરવાનો દિવાળ નથી.) પછી ઉકળતા પાણીમાં નાંખી થોડીવાર પછી એક ચારણીમાં ઠારી લેવી. પછી તેમાં ધી, સાફર, દુધ (અથવા શ્વિ/પ્રમાણે) નાંખી ખાવી. આ સેવ બળદાષક, ઘટેલા ઢાઢંને સંધનાર, તૃષ્ણિકારક, શ્વિકારક, પિત્તનાશક છે. જો બાજતો પહેલાં રોકવામાં ન આવે તેા બારી, મળસ્તંભ, પીઠ લાવનાર, જઠરા મંદ કરનાર છે.

૨૬. કચોરી.

પ્રથમ પીઠી લેવાર કરવી (જ્યારે જ્યારે “ પીઠી ” શબ્દ આવે ત્યારે તેને આ

પ્રમાણે તેવાર કરવી: બાકીની ધોખેલી ફાતરાં વગરની કાગળને નીચા ઉપર ખૂબ વાટી તેની અંદર લીંગ, આદુ, ધાણા, છાંયે વગેરે વાટેલા મસાલો નાંખી તેવાર રાખવું.) બકીના મેદામાં મેવણુ નાંખી, સોટ બાંધી તેમાંથી આગરે એક રૂપિયાભારનો લૂનો પૂરી નેવડો વણી, તેની અંદર ઉપરની પીઠી પાથરી, પાણું ગોળ કરી, સડળ વણી, ધી અથવા તેલમાં તળા લેવી. આ કચોરી જારી, રિનચ, રચિદારક, બળદારક, રવાડ, પિત્તદારક અને નેત્રાને દિતકારી છે. પણ તેલમાં તળેલી આખોને અદિતકારી છે.

૨૯. નિશાસત્તા.

(બકીનું સત્તવ-) બકીને ત્રણ ચાર દીવસ પાણીમાં પલાળી હાથવતી ખૂબ મસળવો. તેથી તેનાં ફાતરાં છૂટાં પડશે પછી તેને તૃપ્તપાથી ગળા કરવા દેવા. જ્યારે ધોખો ધોખો પદાર્થ નીચે બેસી જાય ત્યારે ઉપરથી પાણી નીતારી નાંખી તેની અંદર બીજું પાણી નાંખી કરવા રેવું. હવે પછી તે પાણી પણ ઠાંડી નાંખવું. આ પ્રમાણે જ્યાં સુધી બકીની ગંધ (વાસ) માલુમ ન પડે ત્યાં સુધી પાણી નાંખવું અને ઠાંડી નાખવું. વાસ દૂર થયા પછી તે ધોખા પદાર્થને સૂકવી નાખવો અને “ નિશાસત્તા ” અથવા બકીનું સત્તવ કહે છે. જેમ મેદાના પદાર્થો બને છે તેમ આના પણ બનાવાય છે.

૩૦. મસાલાની મઠદી.

મેવણુ નાંખેલા મેદાના મોટાને આકારો બાંધી, તેમાં અજાયો, છાંયે, લીંગ, આદુ, સંચળ આદિ મસાલા નાંખી પૂરી નેવો વણી ધી અગર તેલમાં તળા રેવું. જ્યારે લામ યાય ત્યારે ઠાંડી રેવું. આ મઠદી સ્વાદિષ્ટ, રચિદારક, કર્મદારક અને જઠરાગ્નિને પ્રદક્ષિ કરે છે.

૩૧. નાનખડાઈ.

મેદાં શેર ૧) થી શેર ૧) તથા દુધ શેર ૧, બેમાં કરી ખૂબ શીણવું, અને ખમીર યાય ત્યાં સુધી રહેવા રેવું. પછી યાળામાં કાગળ મૂકી ગોળ ગોળ લૂવા મૂકવા. તેને બીજા કાગળથી ઢાંકી બીજા યાળાથી ઢાંકી રેવું. ઉપર નીચે સળગતા કોષણા મુકવા. આગરે ૬૫ મીનીટમાં પાછા જશે. આ રચિકારક, બળદારક અને કર્મદારક છે.

૩૨. દેવડાં.

મેદાં શેર ૧ તથા ની શેર ૧ લઈ દુધથી બાંધી તેમાંથી ગોળ ગોળ લૂવા કરી ઉપરથી જરા દબાવી, ઝીણાં ઝીણાં કાણાં પાડી, ધોખા તળા, આસણીમાં નાંખી દેવાં. ઘોડી વાર પછી કાસવાં. આ સ્વાદુ, બળદારક અને કર્મદારક છે.

૩૩. લાપસી-(કંસાર.)

એક શેર પાણીના આમણમાં જડા બકીને મેવણુ દોષેલા સોટ શેર ૧ ચોરસ; તથા પછી તેમાં ગોળ શેર નાખવો. જ્યારે બાકાત જાય ત્યારે નીચે ઉતારી થી શેર ૧ ના નાખી ખૂબ દબાવી લેવો. જમ્મટી વખતે રચિ પ્રમાણે થી સાર રેવાં. કેટલીક જગ્યાએ ઇલાયચી લીંગ, તજ, ફરેક તોલો ૧૫, પિત્ત તોલો ૨, કફ તોલો ૨, બદામ તોલો ૫, એ પ્રમાણે મસાલો નાખવામાં આવે છે. આ કંસાર જારી, હૃદયિકારક, વીર્ષ વર્ધક, તણિદારક અને તાવ નાશક છે.

મુસલમાની વખતથી બનતા ઘઉંના પદાર્થો.

આમાં ઘણા ભાગે ખમીરનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. માટે તેની વિધિ પ્રથમ લખવામાં આવે છે.

૩૨. ખમીર.

મેઢા શેર ૦૧, ખાકું દહીં તો ૧૧૧ વરીયાળી તો. ૦૧, આ બધાને મેળવી પાણીમાં લોટ બાંધી તેની ઉપર એક ગવચ કપડું લપેટી મરમ ગળ્યામાં રહેવા દેવું. જ્યારે કુલિને તૈયાર થાય છે ત્યારે તેને ખમીર કહે છે.

નાન એટલે રોટલી.

૧. (૨૩) નાને ચઝરી.

મેઢા શેર ૦૧, દુધ શેર ૦૧, બી તો. ૧૦, ખમીર તો. ૩, મીઠું તો. ૦૧. આ બધાને કણક માફક બાંધી દેવું. કુલે ત્યાં સુધી રાખી મુકવું. પછી તેમાંથી થોડું લઈ રોટલી વણવી. વણ્યા પછી તેને બે બાજુએ ચાર તોલા દહીં ચોપડી એક ઘાળામાં મુકી તેની ઉપર બીજી ઘાળી રાંછી નીચે કપડાં દોઢસા મુકવા. લાલ થાય ત્યારે ઉતારી લેવું આ રોટલી સ્વાદુ, ફોરી, રચિકારક અને બળદાયક હોય છે.

૨. (૩૪) નાને પનીરો.

મેઢા શેર ૨, બી શેર ૦૧, દુધ શે. ૧, મીઠું તો ૨૦, પનીર શેર ૧. બીલાવી કણક બાંધવી. ખમીર થાય ત્યારે પછી ઉપર પ્રમાણે રોટલીઓ કરી લેવી શુષ્ક ઉપર મુકવા. દહીં હુમકમાં બાંધી રાંછી મુકવું જ્યારે પાણી નીકળી જાય પછી દહીંને મુકવી નાખવું. આને પનીર કહે છે.

૩. (૩૫) નાને વાકરખાની.

મેઢા શેર ૧, બી શેર ૦૧, દુધ શેર ૨, મીઠું તો ૩, આ બધાની કણક બાંધી તેમાંથી થોડાની રોટલી વણી તબી ઉપર પડાવી જ્યારે અડધી પાછી જાય ત્યારે દુધના ઊંટા નાખી લાલ થતાં સુધી રોકવું. આ રોટલી સ્વાદિષ્ટ, દલકી, બળકારક અને વાતનાશક હોય છે.

૪. (૩૬) નાને રોમની.

ખમીરો લોટ શેર ૨, બી શેર ૦૧, ફનીમલાઈ શેર ૦૧, દુધ શેર ૧ મેલાવો કણક બાંધી મીઠું તો ૩ નીચી ખમીર થાય ત્યાં સુધી રાખી રોટલીઓ પકાવી લેવી આ રોટલી રચિકારક, પચિકારક દલકી અને સ્વાદુ હોય છે.

૫. (૩૭) નાને મઝી.

મેઢા શેર ૧, બી શેર ૧, મીઠું તો. ૨, મેળવી પાણીમાં લોટ બાંધવો તેમાંથી બીજી રોટલીઓ વણી લેવી. એક રોટલી ઉપર બી ચોપડી નેના ઉપર વાટના ખારીક

પિસ્તા પાથરી તેના ઉપર બીજી રાટલી મુકી તેના ઉપર પિસ્તા તથા ધી ચોપડી, આ પ્રમાણે જેટલાં પડુ કરવાં હોય તેટલાં કરી તેન ઝાળાકાર કરી વણી લેવું પછી એક છાછરમાં ધી નાંખી લાલ યતા સુધી તળી નાખવું આ રાટલી સ્વાદુ, પ્રતિકારક, સંતેષાદ્ય વર્ધક, બારી અને રક્ષકારક હોય છે આ પ્રમાણે જે પ્રમાણે બરવાં હોય તે બરી સ્થાય છે.

૬. (૩૮) નાન કલ્પમા.

મેદો રો ૧, ધી રો ૧, મીકું તો. ૧, મેળવી આકરી કણક બાંધી તેમાંથી પાસેર પાસેરની બે રાટલી કરવી એક રાટલી રો ૦૧ ની કરી તેના છરીથી બે બે અંત્રાળના કકડા કરી ઉપરની પાસેરની એક રાટલી ઉપર તે રકડા મેદવી બીજી રાટલી તેના ઉપર મુકી તે બધાને બંને વજુવી. પછી એક છાછરમાં ધી નાંખી ધીથી અંત્રે લાલ યતા સુધી તળવી આ રાટલી પ્રતિકારક, બારી, રક્ષકારક, વાતનાયક, અને બાલેલાં ઘાડકાંને સાંધનાર છે.

૭-(૩૯) નાના દેલા.

મેદો રો ૧, પાકાં દેલાં રો. ૧, તથા ખાક, રો. ૧ લેવાં મેદાની કણક બાંધી તેમાંથી ચોકું લઈ રાટલી વણી, તેની અંદર કણા અને ખાકનું પૂરણ નાખવું અને પૂરણ પોળાના આકર રાટલી વણી ધીમાં તળી દેવી આ રાટલી પ્રતિકારક, રક્ત ચિત્તનાયક, પ્રસરન દિતકારી અને રક્ષકારક છે. એજ પ્રમાણે જે પદાર્થનું પૂણ નાખવામા આવે તેવો શુદ્ધ થાય છે. જેમકે દૂધી નાખવાથી ક્ષમને દિતકારી છે. કુવરનું પાકું નાંખવાથી ઉદર રોમને દિતકારી છે.

૮-(૪૦) નાનકુલ્પમા.

મેદો રો ૧, ધી રો ૧, સાકર રો. ૧, બદામ રો. ૦૧, પિસ્તા રો. ૦૧ આ બધાંની મુલખાળગમ કણક બાંધી તેની અંદર કસ્તૂરી વાલ ૧ નાંખી નાનખટાઈ પ્રમાણે પકવવું. આ સ્વાદુ, વીર્યવર્ધક, પ્રતિકારક, કાન્તિવર્ધક, ઘરીરને ભકું કરનાર અને બારી છે.

૯-(૪૧) હલવો.

મેદો રો. ૧, ધી. રો ૦૧૧, સાકર રો ૧, અથ રો. ૦૧, કસ્તૂરી વાલ ૨, કેસર તો ૦૧, શુભાળગમ રો ૦૧ આ બધાંને મેળવી કણક બાંધી અને ભકી રાટલી કરી ખૂબ રોજી ખાકી નાખી ઝીણી ચારણીથી ચાળી ધીમાં રોજી, સાકરની ચાસણી કરી, બદામ તો. ૫, પિસ્તા તો. ૫, ચારોળી તો. ૩, કંજાપચી તો ૦૧, લવીંગ તો ૦૧, ફાફ તો. ૪, મેળવી રોજી થાય એટલે ઉતારી લેવું. આ હલવો બારી, પ્રતિકારક, વીર્યવર્ધક, સ્વાદુ, ઘરીરને ભકું કરનાર, પિત્તકાગક અને વાન રક્ષ નાટક છે.

(આ ગ્રંથના ૩૦ માં ૪૫૪ ઉપર ચાલે-)

શીવળ ગૂંચળ.

રૂમાલ.

(શેમરૉક સ્કવેર.),

લેખક: બહેનમી હયમતી માણેકલાલ દેસાઈ.

૧૫૫) સંક્રી લે

હાર ૧-૫૦ આના ૬૨.

ખીલ બીલ ચોખી દારમાં ૫૦) આના
૬૨.હાર ૫-૬) આના ૪) પાસા ૬) આના ૪)
પાસા ૨૪) આના ૪) પાસા ૮) આના
૫) સામી ફેરવેહાર ૬-૮) આના ૭) પાસા ૮) આના ૭)
પાસા ૬) આના ૭) પાસા ૨) આના
૭) પાસા ૫) આના ૧૦) પાસા ૭)
આના ૫) સામી ફેરવેહાર ૭-૮) આના ૧૦) પાસા ૩) આના
૧૦) પાસા ૧) આનુ ૧૩) પાસા ૭)
આના ૧૩) પાસા ૭) આના ૧૦)
પાસા ૭) આના ૫) સામી ફેરવેહાર ૮-૧૦) આના ૪) પાસા ૩) આના ૭)
પાસા ૧) આનુ ૧૬) પાસા ૧) આના
૧૩) પાસા ૧) આનુ ૭) પાસા ૩)
આના ૪) પાસા ૧૧) આના ૫) સા
મી ફેરવેહાર ૯-૧૧) આના ૪) પાસા ૮) આના ૭)
પાસા ૧૪) આના ૭) પાસા ૬) આ
ના ૪) પાસા ૧) આનુ ૮) પાસા ૧૨)
આના ૫) સામી ફેરવેહાર ૧૦-૧૦) આના ૧૦) પાસા ૨) આના
૭) પાસા ૧) આનુ ૧૩) પાસા ૬)
આના ૧૬) પાસા ૧) આનુ ૪) પાસા
૨) આના ૪) પાસા ૧) આના ૪)
પાસા ૧) આનુ ૭) પાસા ૧) આના
૫) સામી ફેરવેહાર ૧૧-૫) આના ૧૦) પાસા ૧) આનુ ૭)
પાસા ૨) આના ૮) પાસા ૧) આનુ
૪) પાસા ૧) આનુ ૧૩) પાસા ૭)
આના ૧૩) પાસા ૧) આનુ ૧૦) પા
સા ૧) આનુ ૪) પાસા ૨) આના
૪) પાસા ૩) આના ૪) પાસા ૫)
આના ૫) સામી ફેરવેહાર ૧૨ ૮) આના ૧૦) પાસા ૧) આનુ ૪)
પાસા ૨) આના ૪) પાસા ૩) આના
૭) પાસા ૨) આના ૭) પાસા ૬)
આના ૭) પાસા ૩) આના ૪) પાસા
૨) આના ૧૦) પાસા ૧) આનુ ૧૦)
પાસા ૫) આના ૫) સામી ફેરવે.હાર ૧૩-૬) આના ૭) પાસા ૧) આનુ ૧૦)
પાસા ૨) આના ૪) પાસા ૧૮) આ
ના ૭) પાસા ૩) આના ૪) પાસા
૨) આના ૪) પાસા ૧) આનુ ૧૩)
૩) આના ૫) સામી ફેરવે.હાર ૧૪-૭) આના ૧૦) પાસા ૨) ૪) પાસા
૨૨) આના ૪) પાસા ૩) આના ૧૦)
પાસા ૮) આના ૫) સામી ફેરવે.હાર ૧૫-૩) આના ૧૬) પાસા ૫) આના ૪)
પાસા ૨૩) આના ૮) પાસા ૧) આનુ
૧૦) પાસા ૧) આનુ ૭) પાસા ૫)
આના ૫) સામી ફેરવેહાર ૧૬-૮) આના ૧૦) પાસા ૧) આના ૧૦)
પાસા ૨) આના ૭) પાસા ૧૬) આના
૭) પાસા ૧) આના ૧૦) પાસા ૨)
આનુ ૪) પાસા ૧) આનુ ૧૦) પાસા
૪) આના ૫) સામી ફેરવે,

छा० १७-१) आना ४) पासा ३) आना ४)
पासा ६) आना ४) पासा ८) आना
४) पासा ८) आना ४) पासा ५)
७) पासा १) आना १०) पासा ४)
आना ५) साक्षी देवे.

छा० १८-५) आना ७) पासा १) आना ४)
पासा ७) आना ४) पासा ५) आना
१०) पासा ८) आना ४) पासा ४)
आना ४) पासा १) आना ४) पासा
६) आना ५) साक्षी देवे.

छा० १९-८) आना ४) पासा २) आना ७)
पासा ४) आना ७) पासा ६) आना
७) पासा ५) आना ४) पासा ४) आना
४) पासा १२) आना ५) साक्षी देवे.

छा० २०-८) आना ७) पासा २) आना ७)
पासा ७) आना ७) पासा १) आना
४) पासा ४) आना ४) पासा ५) आना
१०) पासा २) आना ४) पासा ८)
आना ५) साक्षी देवे.

छा० २१-६) आना ४) पासा १) आना १०)
पासा ५) आना ४) पासा ४) आना
४) पासा ५) आना ४) पासा १) आना
४) पासा २) आना १०) पासा १)
आना १३) पासा ७) आना ५) साक्षी
देवे.

छा० २२-७) आना १३) पासा १) आना ७) पासा
३) आना ४) पासा १) आना ४)
पासा ५) आना ४) पासा ४) आना
४) पासा ८) आना ४) पासा १०)
आना ५) साक्षी देवे.

छा० २३-७) आना १०) पासा १) आना १०)
पासा ६) आना १०) पासा २) आना
४) पासा ३) आना ४) पासा ३) आना
४) पासा ३) आना ७) पासा ११)
आना ५) साक्षी देवे.

छा० २४-७) आना १६) पासा १) आना १०)
पासा ४) आना ४) पासा २) आना
४) पासा २) आना ४) पासा ३) आना

४) पासा ५) आना १०) पासा १)
आना १०) पासा ७) आना ५) साक्षी
देवे.

छा० २५-८) आना ७) पासा १) आना ७) पासा
५) आना ४) पासा ४) आना ४)
पासा २) आना ४) पासा २) आना
४) पासा ८) आना १३) पासा ८)
आना ५) साक्षी देवे.

छा० २६-६) आना ७) पासा १०) आना
४) पासा २) आना ७) पासा ६)
आना १०) पासा १५) आना ५)
साक्षी देवे.

छा० २७-१६) आना ७) पासा ८) आना
७) पासा ३) आना ४) पासा १८)
आना ५) साक्षी देवे.

छा० २८-१८) आना ७) पासा १) आना ४)
पासा १०) आना ४) पासा १६)
आना ५) साक्षी देवे.

छा० २९-१२) आना ४) पासा ४) आना ४)
पासा २) आना १०) पासा १६)
आना ५) साक्षी देवे.

छा० ३०-२०) आना १०) पासा ४) आना
१०) पासा २०) आना ५) साक्षी
देवे.

छा० ३१-११) आना ७) पासा ३) आना ४)
पासा २३) आना ५) साक्षी देवे.

छा० ३२-२३) आना ४) पासा २) आना ४)
पासा ५) आना ४) पासा १) आना
७) पासा १२) आना ४) साक्षी देवे.

छा० ३३-१३) आना १०) पासा १) आना
७) पासा ४) आना ४) पासा १)
आना ४) पासा ३) आना ७) पासा
४) आना ४) पासा १४) आना ५)
साक्षी देवे.

छा० ३४-१३) आना १०) पासा २) आना
४) पासा २) आना ४) पासा २)
८) पासा ४) आना १०) पासा १)

આનુ ૧૦) પાસા ૧૩) આના ૪)	હાલ ૪૦-૧૪) આના ૭) પાસા ૧) આનુ
સાક્ષી ફેરવે.	૪) પાસા ૪) આના ૪) પાસા ૩)
હાલ ૩૫-૧૪) આના ૭) પાસા ૧) આનુ	આના ૭) પાસા ૩૨) આના ૫)
૧૦) પાસા ૩) આના ૪) પાસા ૨)	સાક્ષી ફેરવે.
આના ૭) પાસા ૧) આનુ ૪) પાસા	હાલ ૪૧-૨૧) આના ૧૩) પાસા ૧) આનુ
૧) આનુ ૧૩) પાસા ૧૨) આના ૫)	૪) પાસા ૨૩) આના ૫) સાક્ષી
સાક્ષી ફેરવે.	ફેરવે.
હાલ ૩૬-૧૬) આના ૧૦) પાસા ૪) આના	હાલ ૪૨-૨૪) આના ૧૬) પાસા ૨૦) આના
૪) પાસા ૩) આના ૪) પાસા ૩)	૫) સાક્ષી ફેરવે.
આના ૧૦) પાસા ૧૬) આના ૫)	હાલ ૪૩-૨૫) આના ૪) પાસા ૨૫) આના
સાક્ષી ફેરવે.	૫) સાક્ષી ફેરવે.
હાલ ૩૭-૧૭) આના ૧૩) પાસા ૧) આનુ	હાલ ૪૪-૨૬) આના ૭) પાસા ૧) આનુ
૪) પાસા ૩) આના ૭) પાસા ૩)	૧૩) પાસા ૨૦) આના ૫) સાક્ષી
આના ૪) પાસા ૩) આના ૧૦)	ફેરવે.
પાસા ૬) આનુ ૭) પાસા ૧૪) આના	હાલ ૪૫-૨૦) આના ૧૩) પાસા ૧) આનુ
૫) સાક્ષી ફેરવે.	૧૦) પાસા ૨૨) આના ૫) સાક્ષી
હાલ ૩૮-૧૮) આના ૧૦) પાસા ૧) આનુ	ફેરવે.
૧૦) પાસા ૨) આના ૪) પાસા ૬)	હાલ ૪૬-૨૭) આના ૭) પાસા ૧) આના
આના ૧૦) પાસા ૨) આના ૧૦)	૭) પાસા ૨૧) આના ૫) સાક્ષી
પાસા ૧૩) આના ૫) સાક્ષી ફેરવે.	ફેરવે.
હાલ ૩૯-૧૯) આના ૪) પાસા ૧૨) આના	હાલ ૪૭-૨૫) આના ૪) પાસા ૨૪) આના
૪) પાસા ૩) આના ૭) પાસા ૧)	૫) સાક્ષી ફેરવે.
આનુ ૧૦) પાસા ૧૩) આના ૫)	હાલ ૪૮-૨૬) આના ૪) પાસા ૨૪) આના
સાક્ષી ફેરવે.	૫) સાક્ષી ફેરવે.

બાળકોની ઠવા.

(આ બાળકો પૃષ્ઠ ૨૧ થી ચાલે-)

૩ ગુલાબના ફૂલ તોલા ૧૦ તથા સુખડોનો વહેર અગર સુખડોનો બૂડો તો ૧૦ એ બન્નેને પાણી શેરની અદર બે દિવસ સુધી બીજવી રાખવી પછી તેને ઉકાળવું તેમા પાણી શેર ના રહે ત્યારે તેમા કાઠર શેર ૧ નાખીને ચાસણી બનાવવી. એ સરખા બાળકોને જરૂર પ્રમાણે ચમચી બે ચમચી પાણીમાં મેળવીને પાવાયો મળે. કાચરો ચાપ છે બાળકોની વંદરતી વધે છે-શાન્તિ વધે છે બોલીને સુધારે છે. જાડો સાથે આવે છે અને ગરમીની કડુમાં ધણીજ કડક આવે છે.

(સંપૂર્ણ.)

ગરીબ બાપડો પતિ !

લેખક શ્રીયુત્તમ અમલરાય શાહ.

હિન્દુ સંસારમાં પનિની પત્ની ધણી જોખમદારી બરેલી છે. એની દયા સુડી વચ્ચે સોપારી જેવી છે ! હિન્દુ સંસારમાં સાસુ વહુને બનતી રાજ આવે એ તો આશ્ચર્ય કુશળ-વદન (માફ કરજોઃ અપવાદો તો દરે જ) હિન્દુ બાપજી જોઈએ છીએ કે મોટે ભાગે બાપજી ત્યાં સાસુ વહુનો સ્નેહ કુતરા બિલાડાના સ્નેહ જેવો છે ! એમનો સખામ ધરી ધર્મના સંબંધ કરતાં ટોપ બીજી કોટિમાં મુજી રાખ એવો નથી. જ્યારે જોઈએ ત્યારે અને જ્યાં જોઈએ ત્યાં કલેશ પાપ ! બીજું કંઈ નહિ દુઃખાર્ય પતિનું ! આખો દિવસ ગદાવૈતકે કરવા છતાં જ એકાદ નજીવી જૂલને લીધે રક્ત સહીનાં બિલાડાજ તાણવાનું કામ કરનાર હિપરી અધિકારીઓના કડું ચબ્દો સંભળી સંભળીને, અવમાન સહી સહ યાજ્યો પાઠ્યો એ બાપડો શાન્તિ મેળવવા ધેર આવતો હોય, ત્યાં તો વેમજેથી જ હાગારેણ સાં મળવામાં આવે અને ઉમરા પર પગ મુક્તાની વારગાં જ અન્હી રીતે એવું સ્વાગત થાય !

ધર એ સુખશાન્તિના નિધાનને જાહેર બાંધે તો કુશલેનનું મેલન થઈ પડેલું હોય અને પ્રયત્ન બદલાયળી જામેલી હોય ! ગરીબ બાપડો પતિ ! ઓરિસમાંથી બચ્ચોબચ્ચો આવી છુટકારાનો દમ ખેંચે, તે પ્લેસાં તો રૂઝિવાદો ન પામ જાય એ 'બાપડો' કહે કહે ૧-૨ કહે ૧-એક પાસે માતા, બીજી પાસે પત્ની ! એક તરફ યુગ ધર્મ ! બીજી તરફ પતિ તરીકેલું કલ્પન ! એને તો જાને જરાબર એકે એને નવ માસ ઉદરમાં રાખ્યો, જન્મ આપ્યો, બીનથી સુકે સુવાડી પાણી પોથી ધણી ધણી રવાઈ તમામ કરી મોટો કર્યો બીજીએ એની સાથે પોતાનું જીવન જોડ્યું. માતા પિતા, બાઈ બાહુ, કુટુંબ કુળીયા, સ્નેહી સખાઈ, ધરખાર છોડી અજાણ્યા વારમાં વારો કર્યો કોણ અફે ને કોણ ખોટું ? કોને સાંભળે ? કોને કપોટો આપે ? કોના માનમાં મુકારો આપે ? એને અદ્ભુત ન્યાયાધીશનું કામ કરવાનું હોય છે, અને જો એણે મગજનું રમતોલપણ ખોઈ લીધું તો તો એના દુખનો આરાજ નહિ ! જગત અનન્તાયુષી છે કરવત જતીમે બહેર ને આવતાંમે બહેર ! જો ખાનુ હિપતાર્યે મે તો એનાપર 'માવડીયા'નું કલક મોટે છે અને વગર માને 'દયા રામ નથી' એવું સારિરિક મળે છે ! દેરસાકે રો મ્હોડામ્હોડા કવી જવાની પજુ મીખી મરાવે છે કે " બાપડો મોટો થયો પળ્ય કંઈ જ મધ

જતો નથી મા આગળ કાંઈ ચાલતું નથી ! ” અને—હવે જો ધીરીને પણ સે તો એના પર ‘ વહી ગયા ’ નો આરોપ આવે છે “ જાયસા ” તું પ્રમાણપત્ર મળે છે અને “ રાંડના પગે છુપરા બંધાવી નચાવ અને તું તળચો વગાર, ” એવી ભાસામણી કરવામાં આવે છે ! બેમાંથી કોઈનોય પણ ન લીધો કે જોઈ હો તમાસો, ફોતોના ફાળકા ! કોઈ મોટું મન કરી ગમ ચારતું નથી ફુનીઆના ટપલા ખાઈ ખાઈ મોટી થયેલ અને ફોણે હજુ કશુંય જોયું નથી એવી નાજાન—એ બે સ્ત્રીઓ વચ્ચે કરો કરક પડતો જણાતો નથી કમનસીબી પતિની ! Lot alone પોલીસી (“ હોતા હોય સો હોતે હો ! ” એ નીતિ—)ના અમલ કરવા જતાં એને બે પાસનાં યુધ્ધાં ! એક આમથી લીધે તો બીજી તેમથી લીધે પોતે જાણે ‘ ટંગ ઓફ વોર ’ (ખેડતાણ) તું ડોરડું ! તટસ્થપણું જાળવવા જતાં એની દશ બેજીવમની ગામા મદામુદમાં થઈ હતી તેથીવે છુટી થઈ જાય છે ! આ ધર્મસંકટમાંથી બચવાનો કોઈ ઉપાય ? જતાડશે કોઈ એની યુક્તિ કે સાધ પર છતાં છાદી ન બાને ! આ ખેડતાણની દશમાં શું કરવું એ કોઈ કહેશે ? એક બીજી કલાજ તરીકે બાંધે પતિએને ન્યાયશાસ્ત્ર કિશોર ફરજઆત આપવામાં ન આવે ?

પાકશાસ્ત્ર.

(આ અઠના ૨૫ આ પૃથ્વી ચાલુ)

૧૦—(૪૨) બદામી સફરપારા.

મોટા રો ૧, થી રો. ૦, બામના મોળા રો ૦, સાકર રો. ૧, દુધની ખસાઈ રો. ૦, દુધ રો ૧, બધાને મેળવી કણક બાધી રોટલી વણી સફરપારા જેવા કકડા કરી ધીમાં તળા ચાસણીમાં નાંખી ચોડીવાર પછી ઠાંદી લેવા આ પોલિક, પુલિકારક, સ્વાદુ, વીર્ધ વર્ધક, અને જળ આપનાર છે

૧૧—(૪૩) શુશુલા કેરી

મોટા રો. ૧, થી રો. ૧, સાકર રો. ૦, કેરીની રસ રો ૧, તજ તે. ૦, છલામચી તે. ૦, બધાને મેળવી માલપૂવા પ્રમાણે તળા લેવું આ બળકારક, હૃદયને દિન-કારી, વીર્ધવર્ધક છે

૧૩—(૪૪) ફાલુદા

નસાસતા રો ૧, દુધ રો ૪, પાણી રો ૨, મેળવી એક વાસણમાં નાંખી પકવવું અને તલેતાથી ઢાંકવું બ્યારે મધ જેવું જાડું થાય ત્યારે ઉતારી લેવું એક મોટા વાસ-ણમાં પાણી બરી તેની ઉપર ચારણી મુકી તેમાં ચોક્ક શેડું નાંખનાં જવું ચારણીમાંથી પાણીમાં રવા જેવું પડશે અને જામતું જશે પછી પાણીમાંથી ઠાંદી ચૂંચિ પ્રમાણે સાકરના સરખતમાં નાંખી બરફ શુદ્ધાજળ મેળવી ચમચા લતી ખાવું. ગરમી પિત્તને શાન્ત કરતા, હૃદય આપનાર, ઉનાળાની સખત લૂમાં હીલકારી, પ્રમેદને મટાડનાર અને કફકારક છે

(અપૂર્ણ.)

“ એ વર આવ્યે શું અજવાળારે-? ”

લેખક: શ્રીયુત વાસુદેવ મૂળશંકર દ્વિવેદી.

• (સીમડીએ કેમ જયો વરરાજ એ રાગ)

હાલે હી આવન્તા ચડવારે વરરાજ,
નેજે જોયે થી બમ્બર મૂખરી !
આંખે અમાવાસ્યા ચંદ્ર પ્રકાશમા,
વાયા વદો રી રી બોખરી !—

૧.

ગજાધાં શો ગાત્રો ને માયે છે વળાયાં,
વળાયાં પડ્યાં છે અંજે અંગમાં;
ઘડી ને નાકનો સગમ કરતાં,
ઘોડુ મલાવો રૂડા રમમા !—

૨.

• ઘોડવીએ કેમ ચડીો વરરાજ ?
ઘોડલીએ ચડતા અંજો મુજરો,
ઝમરે મગીયાના વાયા વરરાજ,
આયમના બાણ સરખા શોખરો !—

૩.

ખાડ મથુ કે છુરી એ કાગની ?
વરમાળા કે એ જળી કાગની ?
પરણીને શુ રજે રજાવરો ?
કતલ કરો શુ કુણી કેળતી !

૪.

આવડલાં લાં વલખાં વરરાજ ?
જાને જાનમરિ લાડી લાવવા,
રાતને કાં લોડા સાથે જડવો છે ?
કુણાં લેડાના હીર ખાળવા !

૫.

કુલવાડીને પોપવા પાણી,—
માળા તુજ કાપા-ફે છે નહિ !
કેળી ઠંજી તું શાને કરાવે ?
સગતની હોળા પ્રમતી રે અહિં !

૬.

આસા બરી અર સાકી મૂગલી—
મુગજળ-આગે રણુમાં રાજગો ?
આયમના બાણ સાથે ખીલતાં કમળનો,
મગમ દરી શુ પાપ વેદારો ?

૭.

પરમાર્ય ન્હોતો ?-કે રાખમાં રેડ્યા !

૧ પૈસાના પોટલા આ કોડમાં !

યમપુરીના વાત્રાણ વર હે—

ત્હાંને બગાડી યમનું જાળમાં.

૮.

આવે આવેરે યમ દેવનો નહ,

યેરાયેસો ચંદ, વિવા' કેરી વરસી !

એ વર આવેરે શું અભવાળા રે ?

૫.

ધડી ગમ્મત !

૧.

વારે વારે વાણીએ ને સાત વાર સોળ,

ત્રણ વાર હસાદે ને એક વાર હેળી !

૧. વાણીઆની કુસમેથી આપણે કોડ જીલ વેચાણી લાવીએ ને વારે વારે (વખતે વખત) તે પાણી આપી જલસાવીએ, તેા જેવસી રેળા આપણે બદલાવીએ, તેવસી વખત-દર રેળા, મૂળ વખતમાં તે જીલ સોળી ન થતી નય ! કારણ કે તે એની માલાજીથી તેાને કે આપણને એણે ન મળે.

૨. જમે તેડ ચોખ્ખું કોનું લઈએ આપણે જોરેણું કરાવ્યું દોડ પછુ રેની ખાંચ સાત વાર ભાગ તેડ થઈતો ફર વખત મોની બદલી કાંઈ ને કાંઈ કોનું કદાહીન થેતો નય અને જીલ ધાતુને ભેજ કરતો નય એટલે ઉપરે અદર નામનું ન કોનું રહે !

૩. પાંખા પીઠળનું વાસણ આપણે કંચા રાને ઘેર ફરસવ કરાવવાને મેહલોએ ને એમ બે ત્રણ વાર થાય થોડી તે નક્કમાં જેવળ થઈ રહે !

૪. અને રસ્તામાં (કે ઘરમાં) આપણને કાપી (ચોર અથવા લુકાચો) મળી વળી, નો તેા પછી આપણે કામ સંભાળવાની ફિરજ ન રહે !-પાસે રહે શું તે સંભાળવું ?

૨.

એકાએક સંસાર રચે, કારે મહારેવજ

મળવા આવેલા, રહેમને પોડીયા (નન્દી) ત્યાં ઉમેા હતો તેથી કાંઈ સાબરી આવતા કાદારેવજીએ રહેને કહ્યું, "ભાઈ, જા સંસારમાં જમને ત્યાંના લોભને આટલું વરદાન આપી આવને કે તેઓ મદિનામાં ફાત બે દિવસ ખાશે તેા ત્રણ મેમનું જીવન ચાલશે "પોડીયા" "કુ-કુ" કરવા ધુનમાં ને ધુનમાં નવો રમેલી કુનિયામાં આવી પડેાઆ અને લોભને ફરમાવ્યું કે "તુમેા મદિનામાં બે દિવસ નહિ ખાએ, તેાત્રણ લખાઈ જીવન ચાલશે ! "સંસારના મનુષ્યો તેા જિવારા મકરાને કામ્રાણને પ્રાણના કરવા લાગ્યા કે "હે સજવાન, અમારે અઢાવીસ દિવસ તેા કુન્નવાન માટે મદેનત કરવાની રહી, તેા કુપા કરીને કાંઈ મદદ આપેા અમે એટલા કેમ કરીને સહી રાખીશું ? "કાદારેવને મનુષ્યોની દયા આવી અને પોડીયાની ભલથી ને વળજ થયેા દનેા તે નેક રહેમને જગુ કોષ આજી નન્દીને લેમણે કહ્યું.

૨. કે મર્ષે પોડીયા ! ત્હારી ન ભલથી આજા સંસારમાં જગ નિર્વાહનું કુખ અવ્યત વણી ધર્યું કે તેા ત્હને આજા કરવામાં આવે છે કે ત્હારે પુત્રોપર જગમ લાકને મનુષ્યોને તે કાર્યમાં મદદ કરવી "અને આને પૂજા નન્દીજી બજાને અવતાર થાય કીને દળ, ગાહું જેવાને સ-આજી વાઢી કરી રહ્યા છે !

વિમલરાય કલ્યાણગાયકેમાઈ

સમય તરંગ.

જાણવા યોગ્ય.

૧૦

સ્નેહદર્શના પરિસ્તાર નવરસ વરદથી
ને વાપેલ અટવાલ દમણા પ્રાટ થયો છે, તે
પરથી નજીવ છે કે-૧૯૧૬ માં પાઉસાંકાઈ
પણ વર્ષ કરતાં સભ્યની સંખ્યા (૪૪૧૭૭)
વધારે હતી. આ સાક્ષ્ય ૧૯૧૮ ના કરતા
૧૯૦૮ વધારે એટલે પરખા દબા અને પ્રાથમિક
૧૭ વર્ષની સમાસરી કરતા ૧૧૪૭૦ વધારે દબા
સંખ્યા અને સંખ્યા.

સંખ્યા	પુરુષની સંખ્યા
૫	૧૧ વર્ષ
૧૧૧	૧૭ વર્ષ
૩૧૬	૧૮ વર્ષ
૧૧૧	૧૯ વર્ષ

આ રીતે જોતા ૧૧૦૫ પુરુષોના વીસ વર્ષ
ની અંદાજના સમય થયા હતાં જેમના પૈકી ૨૧
નજીવિયોની સંખ્યા પરખા દબા. (જાણીતા
સમય કરનાર પુરુષો ૩૦ વર્ષ અને તે ઉપરની
ઉપરના દબા)

સહુથી રૂબ વિધુર જેણે ફરીથી સમય ક્યું
તે દર વર્ષની ઉપરનો દબા અને સહુથી રૂબ
કવરો ને આખી છાંદામાં આજ સુધી
પરખા નોનો તેણે સમય ક્યું ત્યારે તે જા
વર્ષનો દબા.

સીએલ. વય અને સંખ્યા.

સંખ્યા	સીની ઉંમર
૨	૧૫ વર્ષ
૪૯	૧૧ "
૩૦૪	૧૭ "
૧૦૫૧	૧૮ "
૧૮૨૬	૧૯ "

આ રીતે જોતા ૪૧૨૭ જાણીતા વય

વર્ષની વધાર સમય ક્યું હતાં (જાણીતા સમય
કરનાર સીએલ. વીસ વર્ષ અને તે ઉપરની હતાં)

સહુથી રૂબ ક્યા કુમારિયા, જેણે આખી
જિજ્ઞાસા આજ સુધી સમય ક્યું નોનો તે
ઉપર વર્ષની હતી.

સહુથી રૂબ વયની વિવચારો નેમણે આ
સાલ દરમિયાન ફરીથી સમય ક્યું જેમની ઉપર
નીચે પ્રમાણે હતી.

૪ વિવચાર ૭૧ વર્ષની ઉપરની હતી.

૧	૭૧	"	"
૨	૭૫	"	"
૩	૭૭	"	"

૨.

કાંડા/કાંડેરમાં, સહુથી વધારે સાવચેતી
સંખ્યા હતા, રરતાઓના થતા આરમ્ભનોની
પણ બારે સમયથી આવેલો તેથી નાં આવા
જનાવો અટકાવવાને કારણે પ્રવાસ કરના આસ
મંડળ રજાપવામાં આવ્યું છે, જેનું નામ 'સેફ્ટી
ફર્સ્ટ' (સહુથી પ્રથમ સદાસલામતી) છે આ
આરમ્ભનોની સંખ્યા કંઈક ઓછી છે, તે
નીમના આજાપાથી જાણીતો (૧૯૨૦ ની
સાક્ષ્ય આજા નવ સદાસલામતી છે.)

સાક્ષ્ય આજાસો મરણ આજાસો અવધક
પામ્યા તેની તેની મિલકતને

સંખ્યા	કુટુંબના
૧૯૧૪	૪૧૧
૧૯૧૫	૫૭૮
૧૯૧૬	૫૭૭
૧૯૧૭	૪૨૯
૧૯૧૮	૪૬૦
૧૯૧૯	૪૮૦
૧૯૨૦	૪૮૭

એ મહાગની સેવાનુ શુભ પરિણામ આ
રીતે દેખાઈ છે ૧૬૧૮ તથા ૧૬૨૦ ના આંક
કાના વધારાનું કારણ સ્વદેશી પછી અનુસમાનની
અમ અને અસ્તવ્યસ્તા રિયતિ છે

૩.

દરેક કિન્નીની સરેરાશ આવક સરક્ષ
વરદથી ૧૮૮૦ માં રૂ. ૨૭ અને ૧૯૦૧ માં
રૂ. ૩૦ ગણાઈ હતી, તેમ રીતે દ્વિગુણ મેળ

ભલા ભલી દુનિયાં !

ધયકાઓ ! નાહિંમત ના ધેરી !

નુવાન માણસોના ન આ જમાનો કે એમ
સામળી સંમિશ્રિને કારણતા નહિ. અવાર વાર
કાને પડે છે કે નુવાન માણસો વધુ કામ કરે છે ને
કરતા આવ્યા છે. પણ તેથી કાંઈ એમ સાબીત
નથી થઈ કે વધુ જનો મોટામાં મોટા કામ કર
વાને પણ નાલાયક છે અપવાદો ખાસ કરાને ભેરો
તો જણારો કે રાજદારો દાદાવાલોમાં, બહાર
વલોખમાં, વિદ્યાદુનર અને સાહિત્યના ક્ષેત્રોમાં,
નુવાન નહિ પણ અમિદ વળતા માણસોજ
આગ્રિવાન હોય છે એ કામાં દુરિય, માલોમાં
નુવો, મોટા રાજાઓમાં મોટો, નવાની મોટી
પેટીઓ અને કુશાતામાં નુવો જ્યાં ભેરો ત્યાં
નુવાનિકનો સુમળ છતાં સુમળ તો થયોજા
ઓનાન હાથમાં હોય છે ! પિત્રોના વર્તમા
પણ એમજ છે

હાલેને 'એનિલિન ઓઈ રંગીણી' નામનું
મહાન પુસ્તક ૫૦ મે વર્ષે લખ્યું હતું.
હર્બર્ટસ્પેન્સરે 'પ્રિન્સિપલ્સ ઓફ સાયન્સ
સોસ' નામનું વિદ્વાતપૂર્ણ પુસ્તક ૫૨ મે વર્ષે
અને 'સ્ટિસ' નામના સમય ૩૫ ૭૨
મે વર્ષે લખ્યા હતા. વેબસ્ટર નામના જનરલ ડિક્
શનરી સારંગીનું ઉપમાત્મક કામ ૫૦ વર્ષ પછી
તૈયાર થયું હતું અને 'હેલ્ડ' પાર્સિશલ નામનું
સર્વોત્તમ સંગ્રહ તો ૧૮૯૫ ૬૪ મે વર્ષે
રચ્યું હતું હેયરન નામના બીજા સંગ્રહ રી
સીએ પોતાની ડોર્મિશ્વ સંગીતમાં વિખ્યાત
'ક્રિમિયન' ૩૭ મે વર્ષે અને 'સીન્સ' ૪૦

મે વર્ષે દાલ રૂ. ૫૦ નજીક રાખાય, એમ
મહેશ્વરી મતીએ લખાવ્યું હતું પણ તેણે
લખેલું હતું કે આ આકાશ ખરા નથી માત્ર
સરસરી આવકમાં યથેશ દેરફારના અનુમાન
ઉપરથી મેળવેલા છે (રૂઝિવાની જગતના બધા
પાસે જાન્યારી મોટેલી કિમતને લીધેજ આ આકાશ
વધવા હોય એમ પણ કહી રાખાય રવ મહાત્મા
દાદાભાઈ નવરોલ્કએ તથા ફોર્બેસ થાન્ડ્ર કોર્ટે ફક્ત
૩ ૨૦ ની આવક માયા દીક આકી હતી !)

૪૫ વર્ષની ઉમ્મર લગભગ લખ્યા હતાં. જર્મન
નીના મદામને બેટેએ ૬૫ વર્ષની વય પછી
પોતાનું ઉત્તમ કાર્ય આપ્યું હતું અને તેણે
સર્વોત્તમ પુસ્તક 'ફોરનો બીએ કાન' તો
તેણે ૮૦ માં વર્ષમાં લખ્યો હતો. ડાહ્યાજી
અમેરિકા ખા. પોતાની ૬૫ વર્ષની ઉમ્મરે સોપી
મહાત્મા હતા ! એક જાણનાર
દેશદેશની સ્ત્રીઓમાં જુદી જુદી ફેરો !

જાપાની સ્ત્રીઓ પોતાના કામને કોનેસી
સ્વતંત્ર મુખમુરતી માને છે

ક્રીતલાની વ્યવસ્થામાં પોતાનો મહેસો
પણી અને કુટુંબ રવધાર્મી માન સમજે છે

તુર્કી જાનુઆરીમાં કામ વાળવાની સ્ત્રી ખૂ
બમુરત મણાય છે

કીની મુંબરીઓ કામ વાળવાની સ્ત્રીને
બદમુરત સમજે છે

જીનાઈ મદ્રાસો પોતાની આંખ નવાની
ગાજ હોય તો તેને ખુબમુરતી માને છે, તેથી
તેઓ પોતાના લવા, તોડી નાખે છે

આફ્રિકાની અમળા નવાની આખ, ભાગ
ઓ કાનુ અને વપરુ નાક, તથા ચાલત
કાળી આંખનીવાળી સ્ત્રીને સર્વત્ર મુંબરી માને છે

ચેર દેશની મારીઓ પોતાની નામના સો
નાની બધી નીલી (વાળ) પહેરે છે, અને જે
સ્ત્રીઓ પછી મોટેએ ઓલેદાર તથા વધારે લાજવળ
નામો હોય, તે વધારે દાઢી પીંડી પહેરે છે

લીનની પત્નિના શ્રમણીએ પોતાનાં મરણ
કપર એક નવનું સૌનેશો અપના રૂપેરી જન્મવડી
પણી ટાપોમા રાખે છે

વિચિત્ર મઠાને:

મોઢા ખાતે એક અજબ એવું દેવળ છે
એ દેવળ માણસની ખોપરી અને દાઢા વચ્ચેનું
જનાવેલું છે એ દેવાલય મોઢાને ઘેરો કાલપામા
આવેલો, હાલે મરણ પાપેલા દેહવૈવાના દાઢા
ખોપરીએ વડે જનાવવામાં આવ્યું હશે

અ એજાલ સપરામબાઈ દેસાઈ
નેરવેના જર્જન શહેરમાં એક વિચિત્ર બા
ધર્મી દેવળ આવેલું છે, તે હાલે (અહીં લખો)
કલ્પ શાસ્ત્ર, દર્શ અને પાશુપા મેળવ્યા વિનાનો
ચુનો એ વડે તેપાર મેળો માણસ બંધિતુ છે
આ દેવળમા ૧૦૦૦ માણસ બેસી રહે છે,

એક વાંચનાર

રમેલ સન્દેશની છુપી બાપા

સુરેષના રોમા પ્રેમી જનો પરસ્પર ક્રોધ
સન્દેશ મેણે છે તેડું મેડું શાસ્ત્ર છે
તાખમા લરીકે—

(૧) એક સ્ત્રી અપવા પ્રાપ્ત બીલને કાળજ
તમે અને તેના કપર સત્તામાવાળા બાગમા

અમલુ હામે કપર ખૂલે-ટિકેટ આપી મેડો,
તો તેનો અર્થ એવા થાય છે કે લખનાર
ખૂલે છે કે “તમને મેડને મ્હાલો છે”

(૨) હવે એ અવાળ લખનારને એ પ્રશ્નને
કતર દશરમાં આપેલો હોય તો તેણે પોતાના
કાળજના સત્તામાવાળા બાગમા બીજે હામે
કપરે ખૂલે ટિકેટ ઉઘો મેડાની. તેનો અ-
ર્થ એમ થશે કે “હા. હું તમને મેડાલું”

એજ રીતે દુહોની પણ કાણ છે અમુક
ફલ પ્રેક્ષકથી અમુક અર્થ થાય અપવા અમુક
અર્થ સમજાય.

B.

૬૧ વર્ષની સુવતી —

મિત્રિસ એફ હામ્મુ હેઈમ નામની
૭મી જાતુ જેને દમણ અમરુભવી જી મેડફ
શ્રમનાર મેડન ની પ્રમુખ નીમવામાં આવી
છે, તેડું થય દાહ ૬૧ વર્ષનું છે અને તે ૫૦ મે
વર્ષે એફ (મેડન) રમતાં શીખી હતી
તથા દાહ પછી સાશે રીતે રમે છે। આ મહત્તમા
સમાચાર થયા માટે એના નિયમ છે એકાબમા
આજ ૫૦ વર્ષની જન્મ રજીની હોય છે.

(મળેલું.)

હું કુવારો કેમ રહ્યો છું ?

પિત્રિના એક પત્રે કુવાર પ્રાર્થને લેખો
કુવાર રહેવાનું કેમ પસંદ કરે છે, એ પૂછતાં-
સમજાવવા જવાનો અભ્યા હતા, તેમાથી કોય
નમૂનેલ છે

રાંદેરી—પણવા માટે જી સાથે મિત્ર મ
વામા જોવા અપવ લય છે તેના કલ્પ પૈશ
અપવામાં વધારે મુજ સમાવલ છે।

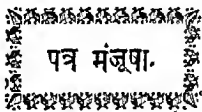
જકીલ—મને ધધામાળી બિલકુલ કુરસદ
નથી ને કુસાફરીને ચોખ છે નવહરો મને છે
કે તરવ બેઠ (દેહી) હાથમા લાખે પ્રવાસ
માટે નીખી પડે છે જી હોય તે નાદા મા

વાકુટ માવે ને જસા જન્મીઆનામા ગોપાલ
રહેવા ફક્ત પાડે।

બધાપારી—હું દેકે રહાજ ક્યા ગાથું છું
ને સંચિતે ક્યા નક છે ને કમાણીના પૈશાનું
કું મ છે તેનું જસ મેડને કોઈ પૂજાર જ ના
નેઈએ મહાતા પૈશા અને મહાતા સમકનો કું
રવવર રીતે વાપર કરવા મહાતા છે બૈરી હોય
મે તેનો કપર લગાવ માટે !

દુકાનદાર—મહારી બાળા જેવી સમજા
ગોઠ પલ્લ રડી આપી રાંક એમ છે નહિં.
મહારી બાળે લાડ લગવાને મને જમાડી મહારી
છે હવે બીજી સીનું શોજ મેડને ના મેમ।

(આ રાજા પુષ્ટ ૪૦ કપર વાટ)

પત્ર મંજૂષા.

વૈદ્યક-વિજ્ઞાન સંબન્ધી સરળ માહિતી.

સુન્દરી સુબોધના માનવન્ત અધિપતિ સાહેબ,

તારી દેવાની કે કોઈપણો કોઈક નવા અમલના પ્રયોગ મર્યાવાની નજર છે. પણ હેમાં મુશ્કેલી એ છે કે તેમાંની કોઈ કોઈ જાળન-અગર કોઈ કોઈ અપ્પર-સેકશન-જાળની રીત પ્રમાણે પ્રુક્ષા દેખાતા હોય ત્હેવા લખવા પડે છે એમ લખ્યા વિના તે તે પૂરા સમજતા નથી. જેમકે જીવાન બાલોને માખણોએ કેટલીક સ્વનાઓ આપવી જોઈએ, તે એક પ્રકારની ખોટી ટરમને લીધે તેઓ આપી શકતાં નથી કોઈના કોઈક અંદરના (શુદ્ધ) બાબનાં દરેક સંબન્ધી છૂટથી વિવેચન કરતાં સક્રિય લાગે છે. એ વિવાદ સારી સંવતિ ક્રિત્ય કરવાની બાબતમાં જે લેખો લખાય, તેમાં કેટલીક વધારે પડતી ખુશી દેખાતી વાનો લખવી પડે છે. આવી આવી ધણી જાળતો છે, તે વિવાદ અનુક્રમ મુદ્દાનું અલગ-અલગ-કોઈ અને પ્રયોગ મંન્ય-પાળવાની બાબતમાં પણ કેટલીક ખુશી સ્વનાઓ આપવાની નજર પડે છે અને વાઝીવાપણું અટકાવવાની બાબતમાં પણ દવાઓ ઉપરાંત કેટલીક ખાનગી ક્રિયાઓ આપવા નવા હોય છે એ ત્રીજી વાતો યુરોપ-અમેરિકાના દેશોમાં બહુ છૂટથી કહેવાય છે. તેમજ આપણા જૂના વેદક શાસ્ત્રમાં પણ જરાપણુ સક્રિય વિના કોઈ અમલની જાળતો બહુ ૨૫૪ ૨૫૫ કહેવી છે પણ અમેરિકાની વાત એ છે કે કાલમાં આવી અમલની જાળતો લખવામાં પણ પણી સક્રિય રાખવો પડે છે અને તેમ છતાં જો કોઈ એવી જાળત પ્રુક્ષા ૨૫૫ કહેવાય તો જાણે કોઈ અંદરો અને યજ્ઞ જતો હોય, એમ કેટલાક કોઈકો પ્રતીતે છે. તેથી પરિણામ એ થાય છે કે જે વાત પ્રબલ્યે બહુ ૨૫૪ ૨૫૫ નાણુવી જોઈએ ત્હેવી વાતો પણ અંશભાગ રહી જાય છે, એટલુંજ નહિ પણ કાલમાં પ્રતિ, જતાં સંધ્યેએ, એવી જાળતો ઉપર દાંડે પીછેડો કરવો પડે છે. તેથી ખરાબી એ થાય છે કે જેને સંતાન થઈ ઠીકે તેમ હોય, તેનું પણ વાંઝીવાપણું મરતું નથી, જેના રાગ મગી થીકે ત્હેવા હોય ત્હેવી કોઈના રાગ પણ મરતા નથી અને અનીતિના જે અધર્મ જીવાન-પાળકો તેમજ કુટુંબીજનો આગમ જે વાતો કહેવી જોઈએ અને કહેવાતી નથી, તે વાતો ન કહેવાથી ઉઘટી જીવિતિ અને દરેક વધે છે. ત્હેવો જાળતો મર્યાદામાં-જેટલું અને તેટલું-રહીને લખાય તો તે દરેક લેખને સદન કરી લેવાની ટેવ પાડવી જોઈએ એટલુંજ નહિ પણ એવી જાળતો મરતવા સેવે ને તે આવકારતાવક ગણવા જોઈએ અપણી સમાજમાં એ માટે એવા પ્રકારની શોધવાગણી દેવાવવી જોઈએ, આપણી કોઈએ એવી જાળતો સેવે માટે આગળથી કરવી જોઈએ તથા આપણા વિદ્યાર્થી અને ગૃહસ્થોએ એવી જાળતો સેવેથી દરેક સંધી બાઝવા નહિ કરતાં હોવી નજર રહી.

રવી જોઈએ આવી જાણતો પ્રકટ કરવા માટે હું આપને વિનવિ કરું છું અને આશા રાખું છું કે આપના સોકમિય સુન્દરી સુખોધમાં તેવાં લખાણુ દાખવ કરવા મહેત્તાની કરશેછ અને તે માટે જે કોઈ સન્માન સ્ત્રી પુરસ્કાના જાણતા લાવક અભિપ્રાય આવે, તે તે પણ આપના પત્રમાં જાપવા કૃપા કરશેછ

અમદાવાદ.

તા. ૩૦-૬-૧૯

વૈષ અમૃતલાલ સુન્દરજી પઠિયાર.

આ પત્ર સ્વર્ગસ્થ વાર્ધ શ્રી અમૃતલાલ પઠિયારે તેમજ છેલ્લા અમદાવાદ આગ્યા ત્યારે પ્રકાશન માટે આપેલા હોતે પત્રો તે પાઠકથી આજે અવળો મુદ્દર્ભ મળેલો, તે જાણ લખાણ મરા પલુ દાખ લાગે જોતો થોડા સમય ઉપર વાર્ધ પઠિયારજીના એક લખાણમાંથી તે મળી આપેલ છે, અને અતિ પ્રકટ કરવામાં આવે છે જે વિષય ઉપર આ પત્ર લખવામાં આપેલ છે, તે અત્યંત મદદરની છે અને સુન્દરી સુખોધને આ જે જોમણે જણાવ્યા છે તેવા વૈષક વિજ્ઞાનના સેવો સરજ કાપામાં લખાણ પ્રકટ કરવાની વ્યવસ્થા કરવાની નિર્ણય થયેલ છે

શ. જ.

છોકરાંએતે અપાતુ અફીણ.

મે. સાહેબ,

હું આશા રાખું છું કે આ મહત્વના વિષયનો પત્ર આપના સોકમિય માસિકમાં પ્રકટ કરશે.

છોકરાં કેમ કરીને રડે નહિ અને પોતાને યાત્રિમાં પોતાનું કાર્ય કરવા દે, એવી ઇચ્છાનાળી માતાએ અફીણનો ધણો ઉપયોગ કરે છે નિશ્ચયે કરીને હિંદુઓની ઉન્નતી કોમો (જેને પછાન કહેવામાં આવે છે ને) આ પ્રમાણે મોટી મંખમાં કરતી જોવામાં આવે છે. કબુત્રી, કોળી, કારીગર વગેરે ઇત્યાદિ જે ન્યાયોમાં સી વર્ગને મજૂરી કરીને પૈસા કમાવવાનું દરજિયાન છે, તેઓમાં છોકરાંની ઓછામાં ઓછી સંભાળ લેવાય છે, જે નિતવકસાર છે. આ કોમોની સ્ત્રીઓ પોતાનો માતૃધર્મ અનુભવી હશે કે કેમ, અમર પોતાનાં છોકરાંને આ જોખમી ઇલાજથી કેવું બારી નુકસાન છે તે જાણતી હશે કે કેમ, તે વિષે અને પોતાને તો પૂર્ણ રીતે યક્ષ છે આ વિવાય કેટલીક જનોમાં (જેવી કે ગંગાધિયા અને કાકોરા) તે અમ્યતિ અફીણ આપવું એવા મોટાઈ ગણાય છે. સ્ત્રીઓ દિવસે મજૂરી કરવાને જાય, ત્યારે છોકરાંને સામે તો ન રખાય, પણ ઘેર જેને તેની સુપરન કરી દેાય તે એને રાત્રી જુલે કે અફીણની મોળી આપે આપ થવાથી એનું યરીર પહેલેથી જ બીમાર પામે છે મીસોમાં ઠામ કરનારી સ્ત્રીઓ તથા કડીયા સુધાર સામે અથવા બીજાં દેકાણે મજૂરી કરવા જતી સ્ત્રીઓનાં જમ્યાં આ પ્રમાણે વિશેષે કરીને હેરાન ધાય છે. વગી કોમોમાં આટલું બધું નહિ, તો પણ છોકરાંને અફીણ આપવાનું આજુ તો છે

આનું કુળ એ મળ્યું છે કે મોટા સહેજોમાં જાણ મરજૂતી સખ્યા વધતી દેખાય છે. જમ્યાંનાં હશે પણ વધારે છે અને આગળ જતાં એ જમ્યાં જ્યારે મોટાં થઈ ગઈ અથવા પુરુષ તરીકે જીવો જાણવાને તૈયાર થશે, ત્યારે તેમને માટે કેટલોક પીડાઓ અપાડતી જ તૈયાર થઈ હશે, દાખલા તરીકે (૧) તેમને એવાં વ્યસન તરફ કુદરતી ખેંચાણુ થશે (૨) તેમની હોજરી જોઈએ તેવી આવી નહીં હશે (૩) તેમનાં મગજ અને સદ્ગુણિત ઉપર અગતિ

છવાઈ હશે (૪) અને આ યિવાજ તેમની કુટુંબની અસર તેઓ પોતાના છોકરાને વાર-સામાં સોંપશે, એમાં પણ યંદા નથી. આની સાથે જ ઘરમાં અદીર્ઘ છોકરાના ઉપયોગ માટે સેવાય છે, તેમાં જીઓને બીજાં દરેક ઉપર પણ અદીર્ઘ વાપરવાની આવડત પડે છે એટલે કંઈ યંદા આપ્યું તો અદીર્ઘ આખ તો ઝેરી મીઠાને ઉપયોગ દિવસે દિવસે વધે છે.

એવા મંડળો તેમજ આરોગ્ય મંડળોએ આ મહત્વના વિષય ઉપર વિશેષે કરીને લક્ષ આપવા જરૂર છે. છોકરાની મોંઘી, કમનાક્ષત તથા મરણની મજબૂત ઉપરથી બહુ વિચાર કરી શકાય પ્રજાની આરોગ્યના સાચવવાને પ્રથમ પગથિયું આ બન્યાં છે. તેમની સભાગ ક્રમ વધારે સેવાય, તેમ પ્રજાના આ પ્રયત્નોની આરોગ્યતા પણ વધારે સારી થાય, એવો બનુભવ સુધરેલા દેશોને છે ત્યાંના દુષ્ટો આપણા ઉપર આવી પડ્યાં છે, તો તે નાણાં કરવાનો ઇલાજ ત્યાં સેવામાં આવતી રીતોએ પ્રભાવે કાર્ય કરવાનો છે તેથી આવા દેશો આપણી પ્રજામાં ન વધે એવો પગલાં પ્રથમથી બરાબાં લેવાં. એક દેશી વૈદ્ય.

જુગારનું વ્યસન.

મુંદરી સુબોધના અધીપતી સાહેબ,

આપના માસીકમાં ઘણી બાબતો વીસે સેખ આવે છે ને તે ધરધર વંચાય છે તથા તેમાંથી અમને સારો બોધ મળે છે. પણ લાઠી જુગારના જેવી જુરી બીજ વીસે આપ સાહેબ કોઇ દહાડો કંઈ બી જાણતા નથી. ગયા માસીકમાં એક ખાંડએ બેરીઓની જીલ્લાનાં માંડાં ફળ દર્શાવ્યાં હતા. પણ તેવી જીલ્લા હર કોઈ માણસમાં યંદા નય. ને એકવાર જીલ્લા યંદા ગઈ તો ફરીથી તેમ કરતાં માણસ બહુ અચિંતે ખાસે પણ જુગારની બીજી એવી ખરાબ છે કે તેની જીલ્લા હરદમેસ યાય છે ને તેમાં ફક્ત આદમી જ નહીં બહુ જીલ્લા નય છે તેમ વીસેસ લખાણ નય છે! આ વ્યસન કંઈ સેકેડો બધે હજારો બેરીઓ ને મરોને લાગુ પડેલ છે એકવાર, બે વાર, ત્રણ વાર, એના મોડમાં માણસ ફર્યું એટલે ફર્યું! એમાંથી કંઈ છુટવા વારેજ નહીં! રમતની મહિ હારજીતની કંઈ એવી બારે લાગી રહે છે કે બીજી કંઈના સુખ નથી. એની મધલાઇ બહુ ચીકણ બરેલી છે તે વધારે વધારે લેડાં તેમાં ઉતારી દેય છે ને આખરે તે માણસની ખાતા ખુવારી યંદા નય છે. આ નહારી બીજાં ફક્તની મુંદરા યાય છે તે જીલ્લા બગલ સોખતમાં ચક્રમુર. આ-મર નય. બહલ શુભ બદલાયતી ખરાબી મારે દેવાના પહાડ ને હરેક રીતે તુકસાન! ધરનાં આદમીમાં ફક્તી ખુલી યાય છે ને ફક્તીવાની નબરમાં માણસ જેવું માણસ પણ ખુબી બી હલકે લાગે છે! વાત બધેવે માણસ લાયે કરીને મોત માગી સેખ છે મોત! એવી ખરાબી આ બીજી યાય છે.

જે લોકોને આ જુરી વાતને ખ્યાલ નથી, તેઓ બહુ સખી છે. પણ અદીર્ઘ, આ મારા લોકોમાં જાયપણી મોંઘીને છોકરાં રખાવેલાં થાય છે ધરનાં માણસો, મરો, બેરી-એ, બધાને એ રમતને રસ, એટલે છોકરા બી ધીમેજ. પણ તેની ખરી ખુવારીના કુદકે, જીલ્લા વધના તુકસાન વીસે કે.જી વીચાર કરે છે? અમારા લોકોમાં બેરીઓ વાંચનાં લખનાં

જાણતી હોય તો કહુ બલેલી કહેવાય પૈસો ખરો પણ અમલ નહીં એટલે મરદાને એવી રમતનો સંખત વલગાડ હોય તો બાપડી બેસીઓ તેથી કેમ બચી સકે ? ધરે ધરમાં આ દુરંટ બદી છે ધરે ધરમાં આ વાતને લીધે જીવું, મોગી, બદલાલી, બેઆનર યાવ છે હરેક જાનનું કપટ ને દગો જોવાય છે પણ તેને કાજ રોકી સકે ? મરદાને ધરમાં સું યાવ છે તેની પરવા યોડી બા હોય તો તેમ કરે પણ ખોતે ધરમાં ગુચાવવા. એટલે તેમને વખત યોડો મહે ને ને મહે તેમાં થેર પણ ધંધાતુજ દામ હોય તકેવારના દહાડામાં આરામ મહે તેમાં આ બદી સામી દબી હોય એટલે કંઈ સર કામમાં કે કંઈ બેસો છોકરામાં ધ્યાન સું આપે ? માટે તમે વડીલને આ દહીડત લખી છે ને અજબ કરે છુ કે મુદેરી મુખોધમ આ જુદીની સામે મેહેરનાની કરી તમારી સખતમાં સખત કટારો ચલાવસો. અમારા ધણા માળામાં તમારૂં પેપર વચાય છે માટે જીભારની બાદી તમે સખત લખાણો લખવાથી બધ કરાવી સહસો એમ અમને લાગે છે. અમારી બેરીઓની જાત આપણી છે, કેમ ને ધણી બાદજો અબજ છે તો અમારી દયા તમારે વધારે લાવરી નેહલે આ જીભારના સગા થેર થેર પેસી ગયો છે તે તમે નેવા મહેનત કરસે તોજ એજો યસે એમ દીસે છે

આ દુરંટસન કેવી રીતે વળગે છે ?

આ દુરંટ બદીની સરવાન એરી નાની જાખતોમાંથી યાવ છે કે માલસને કંઈ ખ્યાલ આવતો નથી, ને તે ન-કમાં પેસવા લાગ્યો છે. બચવણમાં નાનાં છોકરાંની સાથે એ રેવ લાગુ યાવ છે પાછલથી મરખી સહીઓમાં તેના દોર જામે છે તે છેવટે તેની વાત એ-કલી હલ કુધી જાય છે કે પાછ પીતે પતાવ્યું કે અસ મ મા ચેન ના પડે ! પોતાની મહત્તી એકી ઘતી હોય ત્યાં દુરંટા દુરંટ ચાલી જવાતું અને પહોંચ્યા કે પાનાં, પાના ને પાનાં-બીજી વાન નહીં ! જીત ઉપર બાજી હોય તો આપણો જીવ જાણે જીવનાં જીવન સરમમાં પહોંની મથે, એમ ખુલાલીમાં તે દહાડે તો બસ સીપડ પુરી બન્યાં વગર ચાલે નહીં, પછી થેર ખવાયુ નહીં ને ધણી ધુણે તો જીવું જલાવ કાઢવું પડે, તે વાત નજીવી છે તેનું કારણ એમ છે ને આટલું જીવું બોલવાથી વાનના છેડો આવતો નથી, બહુ ખરાબી ઘતી નથી પણ આ જીભારની રમત એવી છે કે દસ જણ રમે તેમાં એક બે જીતે. એટલે ધણી વળા તો દાગવાતું નસીબે સરનેહું ! વળા સાથે રમનારામાં એકાદ જણ તો રમતમાં આપ્યાદ દગો કરનાર હોય એટલે એ વધારે વેળા જીતે, એમાં કંઈ નવાઈ નેતું નથી આમ હોય ત્યારે ને બેરીઓ દારે તેમને પૈસા તો આપવા પડે તે પોતાની પાસે હોય ત્યા તો ઠીક. પણ ન હોય ત્યારે દેવું કરવાતું, પણ રમવાતું તો નહીં ! હવે ધમધોઘાર રમન આ લતી હોય-તેમાં બે પાત્ર રખીઆથી સું દહર રહે ? વળા કોઈ વધારે પૈસાવાળા હોય તેને તો તે ગુમાવવા પાંચવે પણ બીજી બાપડી ગમીનું સું યાવ ? હવે ખુબી એમાં સમાવલી છે કે પૈસી દગો કરનારી જાઈજા ખીજીજોને પૈસા કરને આપીને રમાડે છે. ને છેવટે ખોટામાં ખોટું દગાણ પણ તેજ કરે છે ને પસા સખત વીધાજ સાથે કદાવે છે તેથી વારે ઘડીએ ધરેજી આપવાં પડે ને ધરધણું નેતું ન. બોલાવાં અથવા બોરામાં, અમર ધરમાં ધાગી કે જટ હોય તો તેને માથે નાખવું આટલાથી પતી ગયું તો ઠીક, નહીંતર જાણ કાપથી જાય છેવટે પૈસી બોગી મહી યનારી જાઈ આ બોળી, મરીબડી, અગાન પૈસાને ચાવે મરે ચલાવે છે ને મગમ નીતીની નેમ આપરની પુખ્ત ખસણી યાવ છે !

અનિષ્ટ પરિણામો.

આ ખોટી રમતનાં બહુ પ્રાદા રૂળ જોવાય છે તે પશુ લોક તેમાં લપટાય છે તે દશ હોડતા નથી પરંતુ પસા ખુબે છે, ધણીઆણે પેસા ખુબે છે નાનાં છોકરાં છોકરીઆ પેગા ખુબે છે. આમ બધી ક્રીડાઓ આ બદીમાં બળવાન થાય છે પશુ લોકો સમજતા નથી હું જાતી અનુભવ હવેથી આ લખુ છુ દશ યોડુંકે ધપાં હું તો એક સાથી બાઈના ખોલયા મણી મહેનતે છુટી છુ પશુ જો છુરા મરજ્યાં કાળ્યા વગર રહી નથી. પશુ ગાત્રી માહી વાત આરોથેથી પુરી થઈ છે, એ માટે મારી આ યોનની હું જીવતાં જીવન લગી આભારી છુ હું જીવીસ ત્યાં લગી એ વાન કદી બુવીસ નહી, કેમ જે હું જીવતી રહી છુ તે એને જ લીધે છે જુમારની રમતમાં પેસાની બગાડી થવા સીવાય આજુસ છેનેતે બહુ દોરાન થાય છે મ તને છેતરવાં, ખોટું બોલવું, ખોટું સાલવું જામને ખોટા સવાદ લાજુ પાડવા પારશને માથે ખોટાં આળ મુકવા ખોટાં પાપ કરવાં આવાં દુરટ આપણે તેને ત્રીધે મનીએ છીએ. મે તો આ વસન સનતર છોડી દીધુ છે ને પાણી મુક્યું છે કે પાનાં દાઘમાંથી ન લેવા પશુ ખીજ બાઈએને તે વાન સમજાવવાની જરૂર મને લાગે છ તેથી તમે મેહેરખાનને આ બાબત જોસથી લખાજુ સલાવવાની અરજ કરું છું.

જેવી બરી બનેલી દર્શીકતો મારા બહુવામાં છે કે નેથી પરલક્ષીએની આંખોના પ્રાદા દુદી જાય એમના ધરામાં સવચેતી ગખવાની જરૂર છે, એમાં કું કહેવા જેવું છે? માએ જાણે છે ને દીકરીઓ સાચી છે ને નીકળે જાય છે પશુ ત્યાં તેઓ જુમાર રમે છે. ધણી જાણે છે ને પોતાની બેરી બોળી બલી છે. તે વાન ખરી દસે પશુ તે ધણીયા-જાને જુમાર રમવા વગર એન પડતું નથી પરંતુથી બેરીઓ થાય છે વારે વારે કી મતી બેરીનાં જુમણ મુખ થાય છે પશુ તે વીસે વખતે તપાય ધાય તો માણુમ ખો કે એ ચીને કેમ પગલાં કરે છે? માટે ખરા લખલા જાહેર કરવાની બહુ જરૂર છે કે તેથી અખો મી ચીને બેટેસ માણસોની આંખો છુલી જાય માટે તમે બ્રાહ્મણ મે સલાહ આપો તો હું જુમારની બદીની ખુવારીના ખસ લખલા લખી મોકલીસ મારી જે નવી સડીની સલાહ વડે હું આ દુરટ વલગાડમાંથી છુટી તે બેનની એરી સલાહ છે તેથી આપને પુછુ છું.

હી. એક જાતે કાલેલી

હું કુંવારો કેમ રહ્યો છું?

(ના અંગના પૂઠ ૩૫ થી ચાલુ)

પ્રશ્નકર્તા — મહારે મહાર ખાનગી (અજલ) ખર્ચ એક કરવં પડે એમ કરવા માટે હું બી લખુ તૈયાર નથી

જવાબ — મહારે મહાર અવાજનાં બાવણ નથી, બેરી દોષ તો ડાઉંક દાઉંકે તો થર રહેશે પરંતુ? — તેમ કરવા કરવા બેરી ન પડાવી હું

પરદા ૧૨ છુ

સંખર્ષ — મહારા મનભવ વમદા વમદા વિચારો આપવા લાગેા હોય વહેવા કોમતી સમયે બેરી દાવ નો તે સામી આવતે- આ લાગેા ને લાગેા કદી કદીને મહારે જીવન લઈ નાખે! આ મહારે માદ કરો.

એક વાચનાર

सुन्दरी सुप्नोध * मासिक वधारो.

[पुस्तक १८ भुः अंक १-२ कान्यगारी-देखुआरी, १८२१.]

स्वर्गस्थ श्री गोखलेजीने संवोधन.

आज आकाशना घुमटमां स्वर्गयी,
को महात्माना महाज्योत भासे;
आज अम मन्दिरे को फिरस्ता तणी,
विजवरणी प्रभा के प्रकासे.
आज ओ हिन्दना देव सम तनुज तुज,
जीवन संदेश संजीवन करवा;
हिंद माता तणां वाळ भेळां मळयां,
निज हृदय मांहि ए ज्योत भरवा.
कर्मना योगनी मंत्र कुरुक्षेत्रमां,
पुनीत गोपाल मुखयी गवायो;
सतत निष्काम सेवा प्रतिष्ठा तणो,
आत्म आकाश पटमां छवायो.
तेंय गोपाल ! ए नाद जाग्रत करी,
हिंद—सेवक तणो भेल कीधो;
जीवनना जीवनने, माणने, आत्मने,
हिंदना चरणमां अर्पौ दीधो.
ए महामंत्र अम जीवनमां जीरववा,
ए प्रतिष्ठा करी याद करवा,
हिंदना हृदय स्वातंत्र्यना मन्दिरे,
पुनः बळवा तने साद करवा.
नवल युगनी महा ज्योतिना किरणमां,
अम हृदयमां नवा राग जागे;
अधु अंजलि भरी, धीर पूजन करी,
हिंदना पाळ तुज पाय लागे.*

मजनुं.

કાવ્યકુંજ.

“ હમારો મોહન.”

લેખક: બહેન શ્રી કચન બહેન
 (જસોદને જનન ઉભો જન્મનાતે તીરે)
 હમારો મોહન ઉભો સાગરને તીરે...
 અમૃત પાત્રે રૂડાં ધીમે ધીમે
 હમારો
 હુમાં હયાં ખેલ એનાં હલ્લો વધાવે,
 એતરના તાદ એનાં કાપોમાં નાંચે
 હમારો
 મૈત્ર્ય સાગર મધ્યો સત્ય રવેરે,
 સ્વામ્યનાં રતી મેળિં મુલ્ય ડાલુ આંતરે—
 હમારો
 જ્યોદનો નુત આબો, ધન્ય શ્રમિ શુભરે,
 આયોરો પ્રાણુ વ્હાલો, કોષનો કદ—
 હમારો
 વેશને પાછ રહો, હાસતનો બાણ,
 જ્યોતિમાં ન્દાહ રહા અદલા હો ઈશ—
 હમારો

“ વીર હાઠ હો.”

લેખક: બહેન શ્રી કચન બહેન,
 (આચારી)
 હમરો આશીર્વાદ વીર હાઠ હો !
 રણમાં શુભે એ તો યદ કનક હો— ..
 હમ રો.
 રનેદનાં મુખ્યાન પ્રેમ જનને ખેલ હો...
 દિશ્ય પ્રેમ તાન બધો, જનનિ જાન હો...
 હમ રો.
 વીરમાં વીરવેલી લે, જોહાર હો...
 ત્યાગનાં ઉપાનાં પદ દે પરોશ હો...
 હમ રો.
 કેસરી શાં પાલ મલ જગ પૂજ્ય હો...
 હમ જવ એજ વીર જ્યોતિ નેરે હો...
 હમ રો.

* પિત્રાદના મહિમા મુબોધ મેડળમાં શ્રીયુત વાઈ લેલુઆએ કેરેસ કમીટીએ
 ખ્યાર રેશાં દરીવ તયા અસહાર વિશે જણવું હતું, ત્યારે આમાંએ ગાયેલુ પ્રભાત,

રેંટીયાનું ગીત.

લેખક: શ્રીશુભ ચાંપશી વિહંગદાસ ઉદેશી.

(આસાભર્યા તે અમે ઇતર્યા , ...એ રાગ),

હેરે ચલ્યો રે । મારો રેંટીયો,

એનો હંમે ચલ્યો સન્દેશ રે ।

રેંટીયો હંમે ચલ્યો રે ।

જુની જુની તે રમતિ જગત

એને સંભારે આપો ય દેશ રે ।

રેંટીયો હંમે ચલ્યો રે ।

હિત ને અહિત આજ જાણીયું,

જાણ્યું પરનું ને પોતાનું આજ રે ।

રેંટીયો હંમે ચલ્યો રે ।

ઉડ્યું રે । મોહ રૂંડે સોયડ્યું

ત્યારે ભેયું આ રેંટીયાનું રાગ રે ।

રેંટીયો હંમે ચલ્યો રે ।

લાગે છે પાપા સોદામણ,

એની લાગે છે નાક તો મધુર રે ।

રેંટીયો હંમે ચલ્યો રે ।

સાદાઈ શીખવે હેનથી

એના સુતરનું નરકું નર રે ।

રેંટીયો હંમે ચલ્યો રે ।

તારે તારે એના નીકળે

દેશચલ્લીનો માઠો અવાજ રે ।

રેંટીયો હંમે ચલ્યો રે ।

જાનો પાયોતો એક ખૂણને,

એને લાભ્યા ગાંધી મદારાજ રે ।

રેંટીયો હંમે ચલ્યો રે ।

આવો—વધાવો એને પ્રેમથી,

એને સત્કારે દેશનું હિત રે ।

રેંટીયો હંમે ચલ્યો રે ।

પોતાનું પોતે લ્યે જાળખી,

કરી પામવા એ પલ-ધરી ચિંત રે ।

રેંટીયો હંમે ચલ્યો રે ।

દેવભૂમિ સમ હમારું હિંદુસ્થાન:

લેખક: બહેન સૌ. “ચારૂ” બહેન.

હિંમવાન શોભિત હીમરાશીથી રક્ષણ કરતો જેહ તલ્લુ,
ગંગા યમુના પવિત્ર સહિતે લાક્ષ્મી કરતી પાપતણ્ણ,
હિન્દ તથા કાનન સમ સુન્દર ભૂતળ રમ્ય રસાળું છે,
તે સુરભૂમિ સમ, નંદન વન રૂપ, હિંદુસ્થાન હમારું છે.

ન્યાં પુષ્પાત્મા ગ્રાતરમરણીય રામ સીતા હિપ્તલ યથા,
ન્યાં પરમાત્મા કૃષ્ણચંદ્ર શ્રી ગીતા પરમ પુનીત વધા,
ન્યાં શ્રી શંકર બુદ્ધદેવતું ચરિત્ર પરમ દયાળુ છે,
તે સુરભૂમિ સમ, નંદન વન રૂપ, હિંદુસ્થાન હમારું છે.

વર્ણક, નારદ, વિશ્વામિત્ર સમાન ન્યહાં બ્રહ્મર્ષી યથા,
આદિકવિ વાલ્મીકી, બ્યામજી સમા પૂજ્ય નરરાજ યથા;
જે સ્મૃતિધાર મનુનાં વચનો દજી પાસન કરનારું છે,
તે સુરભૂમિ સમ, નંદન વન રૂપ, હિંદુસ્થાન હમારું છે.

સ્વધર્મરત ને સ્વાર્થત્યાગી ન્યાં નૃપ શ્રીધી, લીધે જન્મ ધર્મા,
ન્યાં સતવાદી હરિશ્ચંદ્ર ને ધર્મરાજ નરરાજ યથા,
જે દજી દાતા કંઈ અતે બલીની ખ્યાતિ પૂજનારું છે,
તે સુરભૂમિ સમ, નંદન વન રૂપ, હિંદુસ્થાન હમારું છે.

સીતાજી, શૈબ્યા, સાવિત્રી મમાન સતીયે જન્મ લીધા,
ગામી, મુલબા ઉલપભાસ્તી સમ રતનો ન્યાં દીપી રલા;
ક્ષમાશીલ ખદ્ધુ સતીઓની અતિ ઉન્નવલ પ્રીતિ વાળું છે,
તે સુરભૂમિ સમ, નંદન વન રૂપ, હિંદુસ્થાન હમારું છે.

કવિવર કાલીદાસ તથાં કવન રસીયાં રેલી રહે,
ક્રૌંચથી પૂર્ણ પવિત્ર હરવ્યુતિ કેરી ન્યાં વાણી ક્રગદે,
પ્રકટ્યાં ન્યાં જયદેવ, બ્યાજી સમ અનેક કવિચિત્ર આરું છે,
તે સુરભૂમિ સમ, નંદન વન રૂપ, હિંદુસ્થાન હમારું છે.

ચંદ્રશેખર ને અશોક, પિકમ જેવા ન્યાં મહારાજ યથા,
લીમદેવ, સિધરાજ વચસ્વી, કુમારપાળ નૃપ ન્યાં જનમ્યા,
પૃથ્વીરાજ ને પ્રતાપ સમ વીરથી જે બહુ યશ્વલાળું છે,
તે સુરભૂમિ સમ, નંદન વન રૂપ, હિંદુસ્થાન હમારું છે.

હતાં ન્યહાં હૈયલ્લ કળો, ન્યાં લોક દતા ઉત્સાહી અતિ,
દેવ તનુજની શુદ્ધિ મણી પરદેવતી ભક્તી તથાતી અદિ;

જે વૈભવના અવશેષે રમરમે જ રહ્યા હુ ખીપાઈ છે,
તહેમે મુજ મન નહન વન સમ દિ'કુરયાન દમાઈ છે.

જેની વિદ્યાની કીર્તિ દર દેશ મહી પ્રસરેલી હતી,
જેના પુત્ર તણા શિષ્યો બનતા પરદેશી પ્રેમ યજી
જે વિદ્યા કીર્તિ વીણી ઘીન દશામાં હાલ દબાયુ છે,
તોપણ મુજ મન નહન વન સમ દિ'કુરયાન દમાઈ છે

ભારત માત ! નમું તુજ ચરણે, દે સુમતિ મૈયા ખારી !
જેથી તન મન ધન તુજ ચરણે અર્પા કરું સેવા સારી,
તુજ મત વૈભવ પાછો આવે, નખી માથાં વિશુલ પાસે,
જમ ભારત ! મુજ જન્મભૂમિ જમ ! વન્દુ ફરી ફરી ઉદાસે.

અમારું પ્યારું ભારત વર્ષ.

લેખક: શ્રીયુત રમણીકલાલ સુનીલાલ દવે.

અમારું પ્યારું ભારત વષ

આદિ-સભતા-સમ પુરપલુ પણ વિશ્વ-આદર્શ

રામ-રાજ્ય-સુખ-સેતુ, સુગર-મૂર્તિ-ઝેતુ, પ્રભનો દર્શ;
સન્માસનની સંદિ, શાન્તિ-સદૃષ્ટિ, આર્થ-ઉત્કર્ષ.

દેવત-ત્રતાની ખાણ, ભક્તિ-અભિમાન, જ્ઞાન-સાગર,
કાળી-સમાજની, શુભ સુરાજની, ભૂમિ શીત-રૂપાર

દેશ-ભક્તિનો, પ્રાણ-દક્ષિતનો નિઃશ્વ, ન્યાય અવતાર,
અવ-અનીતિનો છતિ-ભક્તિનો નાસક, વિશત-વિભાર

રવિ-પ્રતાપનું, કવિ-ઠલાપનું કેન્દ્ર, પ્રકૃતિ-છબિ-ધામ,
શિવ-સુવેશનું બધ-વિરોધનું દેશ-તીર્થ અભિરામ.

દીનજ-મુને દયાસિન્ધુનો પ્રેમ-નિધું વિદ્યાળ,
બળ નિર્જળનો, શાસક બલનો, વિશ્વ-સખા ગોપાળ *

સ્ત્રીઓના હક.

લેખક બહેન શ્રી “લહરી”.

(શાહેલ વિહિત) .

ત્હારા સુઅધિકાર આ જગતમાં શા શા હશે, સુન્દરિ !
સત્કાર્યો કરવાં સદૈવ મનથી, વાચા અને કર્મથી,
સેતાં માનવી સર્વ નિત્ય રહ્યું, દિલે દયા ધારથી,
ત્હારા ભારત બાલિકા ! હક રૂપ—વાંચે વધુ શું પાછી ?
નેત્રાથી અવિરામ અશ્રુ સરતાં દેહોનાં મૃદુ દસ્તથી,
ચિન્તા રેખ પડેલ જાલ પર તે વીદારવી પ્રીતથી,
આશાવાદ તણાં ખીતો મગલ્લીને ઉત્તેજનાં નિર્મલો,
ત્હારા આ અધિકાર, આર્થ મહિલા ! માગે ખીળ શા હશે ?
આવું તત્પર ઉપચાર કરના કુખર્ત બાન્ધુ તણા,
રેખા મૃત્યુ તણી ખનાવવી શુભિ, શાન્તા અને સૌખ્યદા,
આશા પાર્યાવ સર્વ નિષ્ફળ જને જ્યારે મનુષ્યે તણી,
ત્યારે અક્ષર સ્થાન ઠાવર તણું દેખાડવું પ્રેમથી.
ત્હારે વિપમ મામીઓ જામિતને ફોટી જવાં ચત્પથે,
ને ત્હારે પીડિતા અનાથ અખળા આશામયી સર્વને,
માતા તાલ વિના મુરે કુમુદ શા જાલો મુકુમાર ને,
ઉચ્ચે એ અધિકાર હિન્દ રમણી ! માતા મનુ હેમની
ત્હારે જાલકને સદા ચિખરવા પછા નીતિના વળી,
ઉડા અંતરના સુપ્રેમ વલી ને મીઠા મૃદુ વાક્યથી,
જેથી ઉત્તરેવલ, હૃદય ને સુખી જને બાવિ મૃદુ ગાંઠનું,
મીઠા એ અધિકાર, આર્થ જનની ! માગે ખીલું શું વધુ ?
જેને અન્તર પ્રેમ અર્પણ કયો, તે કાળ છે જીવલુ,
ને એ પ્રેમ તણી પ્રતીતિ કરવા મૃતસુખ સત્કારનું,
મીઠા મંજુલ હાસ્ય ને વચનથી ઉત્તમનાં સુચરો.
ત્હારા મુદર ને મહાન હક એ; જો હિન્દની સુન્દરિ !
ત્હારા હિંમરદા આ હક ખંધા; માગે વધુ શા પાછી ?
ઠોસલ્યેથી મહાવ એ હક મહા ને રક્ષણે ધૈર્યથી;
મતા મૌન, પવિત્ર ત્હારી જગમાં કાલ કળી ના શકે
તું દેવી મૃદની વળી જગતમાં રાહિત સ્વરૂપે વસે. *

મહાર્જ આંગણુલું.

લેખક—શ્રીયુત જનાદતિ ન્હાનાશાઈ પ્રભુસ્કર.

આવો સાહેલી ! મ્હારે આંગણે રે, લોલ,	
આંગણુ મ્હારે રણીઆત ને !	આવો.
છગતા સૂરજતણી રજ ખરી રે લોલ,	
સાચીઓ પૂરો મ્હે રહેનો આજ ને.	આવો.
મોતી તણા મ્હે ચોઠ પૂરીઆ રે લોલ	
સખીઆ મહિ દમ મોર ને !	આવો.
કુલડા વેર્યા મ્હે જાતજાતના રે લોલ,	
મ્હે રહેનો મધુર વાસ ને	આવો.
સ્નેહના સોદામ ઉરમાં ભર્યા રે લોલ,	
આંગણે જયો છે ઉ તાસ ને.	આવો.
તેજ ઢાલિ અ દના પ્રકાશના રે લોલ,	
રમિયે નાખિ ! મ્હેદરાસ ને	આવો.
માથે સંચાર જગ મ્હેદનો રે લોલ	
ચાતા તુપરના ઝકાર ને.	આવો.
સરણી સાહેબડીના સાજના રે લોલ	
શોભે તા રાસના નિવાસ ને.	આવો.
ઉતરે આકાશ દેવ દેવીઓ રે લોલ,	
આપણા નેતા એ રસરાસ ને !	આવો.

તું ચાહજે.

લેખક: શ્રીયુત અભેવાલ મકનજી વરાી

(દરિગીત)

સૈદ્ધિ નીરખી માહર્ મન મોહ્યું, ને બાલા સખે !
 ચાલીશ નહિ, ચાલીશ નહિ, એ ક્ષણિક સુખ સાફ મ્હે
 યોવન મધુર્ ખીલતું, નેધ કદી ચાહે સખે !,
 ચાલીશ નહિ, છે ચાર દિનની ચાંદની, રહમજી સખે !
 શીમંત નીચીને કદી આશા કહી ઉરમાં કરે,
 ત્હેમાંય સુખ પામીશ નહિ, કુખ વાળી શીરે ભમે;
 ઉપભોગની મુજ વસ્તુ ગણી ચાલીશ નહિ મુજને સખે,
 તું ચલાજે આજે વિશુદ્ધ સ્નેહથી મુજને સખે !

રીખાતું પંખીડું.

લેખક શ્રીયુત “ રોહ માગર ”

ખિચાઈ કોમળું હૈયું, પિંજરમાં પુરાયલું
અરે ! એ દર્દ શું બોલે ? વાયા હોન ગરીબકું
દર્દી દીવ દરદને વિના બોલ ગળા જતું,
ખઈ એ દર્દનું દર્દ નહી કોઈ પિછાનતું.

ગાતું મીઠા ગીત અરે ! તરંગળ ભેસી,
આનન્દતું, ગરીબકું રહ્યોલ કરીને,
હૃદ પડતું, અરર ! નિજ સૌ માથ છોડી,
હા બાપકું જગત-જન-જળે રસાયું

રસાય વિખડું પંખી પિંજરમાં રીખાય છે,
જગતનો દૂર એ વાયુ, ફૂળે દિલ અથડાય છે
વાયુએ ફરતી ઝાળે, પંખીડું અડળાય છે,
ખિચાઈ શું કરે રે રે ઘણેઈ ગજાય છે.

પિંજર લોહતુ દૂર જનથી એ ઘડાયલું,
નહી તુટે ખિચારાની નહાની ચાંચ ચડી, અરે !
અટૂલું આસડાં સારે, કોઈ જોતું નથી છતાં,
રખાળું ! સર્વવ્યાપી તું, હયા ત્યાં વરસાવને !

વિચોગ.

લેખક જીવન સૌ કમળા દેરાઈ.

નહિ નહિ કહી જાલી જીવેતી ! તને નિરખીશ, હા !
નહિ નહિ નહિ પાછાં, રે ! આ જગે મળશુ કહા,
હસતું મુખકું મીઠું, ક્યાંથી ફરી નિરખું હવાં !
મધુર મૃદુલા કઠે ગાતી મૂલું સજની ! ક્યાંકાં !

હૃદય રડતું જાલી જીવેતી તણા અવસાનથી,
હર સળગતી જ્વાળા જુઝાય નહિ દશા ચડી
ધન, તન અને હૈયું હોરુ સતી ! પતિપત્નમાં,
ત્રિવિધ જગના તાપો યોગિની ! તહે મ્હસ તાપીયાં !

મહન કર્યું સીંચે તહે દસ્તા મુખે, મૃદુતા બધાં,
તજ જ ગણ, રે ! મરે એકેડું જીવેતી ! વદા વિના,

સમાજ-વાહ્ય-મય-વિજ્ઞાન.

હિન્દુ ધર્મના સંપ્રદાયો

તથા તેના પ્રવર્તક આચાર્યો.

લેખક — કીચુત સ્વામી સ્વાનાનન્દજી

૧

હિન્દુ ધર્મના ઇતિહાસના ચાર ભાગ ઠરી શકાય. (૧) વેદોના કાળ, (૨) વૈદિક સમય, (૩) પૌરાણિક યુગ અને (૪) મોક્ષન સમય આ ચાર હિન્દુ ધર્મના વિભાગોના કાળનો નિર્ણય પણ વિદ્વાનોએ કરેલો છે, પણ હિંમો વિભાગો એટલે મોટો અભેદ છે કે તે સન્નોપકારક રીતે સ્વીકારી શકાય નહિ. છતાં સદગ સમજાવી મારે થેડું મારું ફર્ક નહીં છે. છુદ્દને ૬૫ ઈ. ૨ પૂર્વે ૫૦૦ વગબગર્મ થયો ત્યાં સુધીના કાળને વૈદિક કહેવામાં આવે છે આ વૈદિક ધર્મને સામાય પ્રમાણ આટલે ઈ. ૨ ૧૦૦ સુધી હતો. ત્યાર પછીના કાળને પો. પૂર્વે કહેવામાં આવે છે, ત્યારે કે ૩૮૦૦ વર્ષે વૈદિક અને પૌરાણિક ધર્મો સમ દાક્ષિત દતા પૌરાણિક સમય છેક સુસલમ નોના સામાજિક રચાપના થયા પછીના વખત સુધી એટલે લગભગ મગધોના આગમન સુધીનો ખનાય છે અને ત્યાર પછી સંપ્રત સમયની સરખાત માય છે, ત્યારે કે કોઈ કોઈ વિદ્વાન વર્તમાન યુગનો આરબ ઇસ્લમ સમયની સાથે કરતા પણ જણાય છે.

વિદ્વાનોમાં બે જૂના જૂના ખત છે એક વિભાગ (મુખ્યત્વે ઠરીને સુરોપિયન સાદારો તથા હિંમો (હિન્દી અનુયાયીઓ) વૈદિક સમયને ખડુ પ્રચીન ગણતો તથા આનાથી વિરૂદ્ધ બીજા ખતના વિદ્વાનો (જે ખતલુ સ્વર્ગસ્થ લોકનાન્ય દિગ્ગજ મદારાને ખડુ જોસથી સમર્થન કરે છે તે) ક્રિતુ કહે છે કે વેદોની લખાણ અને રચના અતિ પ્રાચીન છે આ ખતે અભિપ્રાયની વચ્ચે મુઝો નહિ પણ દબરો વધેલો તરફવત રહે છે, એ જાણવા જેવું છે. આગળ એક મોટો અભેદ યજુર્કાર અનુ અને યજુર્કાર્યાના સમયને લગતો પણ માણ છે ૫ ન્ધ આ સિક સર્માર્મ હિત પુ એ હિંમોમાં છત્ર આજના વિષયને માટે આવશ્યક નથી.

વૈદિક કાળ એટલે ત્યારે સમયમાં આ-વે (નક યજુર્ક, સામ અને યજુર્ક) ના મરગ હતા અવવાની મનો, ખાલજો આરપપી આ હિંમોમાં તો. હિન્દુઓના

વૈદિક સમય. આર વર્ષ વિભાગો-ચાતુર્થ્ય (બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર)
ખંધાયા, તે પછી આજ વખતમાં; જે કે જે એક પ્રથમ ગુણ કર્મ
વિભાગમાં: શુદ્ધ અને કર્મ પ્રમાણે કરવામાં આવતા હશે, એમ માને છે: અને આ વખતે
જે વર્ષોની વચ્ચે પરસ્પર સમ સંબંધ તથા ભોજન બ્યવહારમાં બાધ હોય એમ પણ
જોવામાં આવતું નથી. પરંતુ વૈદિક કાળના અન્ય રૂપમાં બ્રાહ્મણ, વર્ણનો અધિકાર અને
અજ્ઞાન ધોષે ધોષે વધતાં આવી અસાધારણ યથા હશે અને તેથી ધર્મને નામે તેમણે
સમાજ ઉપરના ખોટાં બંધનો અતિ દૃઢ હવા માંડ્યાં હશે, એવું સમજાય છે કારણ કે
એવામાં જૈન અને બૌદ્ધ ધર્મોને સમજાવ એટલે સમગ્ર પ્રમાણ યથા લાગ્યો, તે
એક રીતે બ્રાહ્મણોની સત્તા અને જોગની પ્રચલિત ભાવનાનાં દ્વંધ્વોની સામે બળવો
હતો, એમ કહી શકાય.

વૈદિક યુગનો ઇતિહાસ ઘણા અન્યકારમાં હવાયો છે કોઈ કોઈ મહર્ષિઓનાં નામ,
તેમનાં રહેજ સાજ વર્ણન, કોઈ કોઈ એ સમયના ઇતિ વિચાર અને રીતરીવાજનું આલે-
ખન, એ સિવાય ખીજું કોઈજ અર્પણને યોગ્યમાંથી મળી આવતું નથી. એમ કહેવાય
છે કે અઠકા વેદની રચનામાં અનેક સ્ફુલ્ભરૂપોએ બાળે લંધિ દત્તા એટલુંજ નહિ પણ
બ્રાહ્મણ વર્ણની અજ્ઞાનતા અને અધમતા વધવા લાગી, ત્યારે સમગ્ર ક્ષત્રિય વિદ્વાનોએ પણ
તે કાર્યની અનુષ્ઠિત કરી હતી. વેદોમાં ઇન્દ્ર, અગ્નિ, સૂર્ય, વરુણ, શોભ, યજ્ઞ, વ્યોમ,
ઉપસુ અને મરુત વગેરે દેવોની પ્રાર્થના જોવામાં આવે છે અને છતાં છેવટે મહાન અધર્મ
તવાદ સુધી પણ તેની તે ભાવનાઓ વિસ્તૃત થતાં તે મનુષ્યને પોતામાં છે, એવું કહી
દર્શન થાય છે પવિત્ર તીર્થો તથા યાત્રાનાં રથો વિશે અને અવતારવાદ વિશે ખાસ-
કાંઈ ઉલ્લેખ જોવામાં આવતો નથી. પરંતુ વાજપેય, યજ્ઞસ્ય તથા અમ્બેષ જેવા મહોદ્દા
યરો વારંવાર યતાં હોવાનું જણાય છે.

બૌદ્ધધર્મ સમજાવ ૧૦૦૦-૧૨૦૦ વર્ષ સુધી આપણા દેશમાં રહ્યો અને કેટલોક
સમય તો તે રાજધર્મ પણ હતો, છતાં પ્રજાના હલનમાં તે ઠાવતું
બૌદ્ધકાળ રચાત રાખી રહ્યો નહિ, તેનું કારણ એમ લાગે છે કે વૈદિકધર્મ
જ્ઞાનપ્રધાન હતો, તો બૌદ્ધધર્મ બુદ્ધિપ્રધાન હતો એકના ઉપાસકો
જ્ઞાન પ્રાપ્તિમાં સર્વેસ માનતા, ત્યારે બીજાના અનુધાપોએ જીવિનેજ પ્રથમ રચાત આપતા
હતા, જે કે જ્ઞાન સિવાય બુદ્ધિન ખાસવણી ન થાય એમ પણ માનતા. પરિણામ એ
આવ્યું કે વૈદિકધર્મ વિદ્વાનોને આકર્ષી રહ્યો, છતાં સામાન્ય જનસમૂહને તો તેની રચણ
પણ નહોતો. બૌદ્ધધર્મ જનસમાજને આકર્ષણનાં બંધનોમાંથી મુક્ત કરી રહ્યો, છતાં તેની
હલની ઉડામાં ઉઠી ભાવનાઓ-ઈતિઓ ઉપર શાવમનો પાયો રચી રહ્યો નહિ એટલે
જ્યારે પૌરાણિક સક્રિયધર્મનાં સિકાન્તે મોકોની આગળ અનેક રૂપ, જૂદા જૂદા રીતે,
રચુ કરવામાં આવ્યા, ત્યારે સ્વાભાવિક રીતે જે લોક સમૂહના બાદ ઉપરના રહેતા અધ્ય
આધાર દત્તા (કારણ કે ઘણે બધે બૌદ્ધધર્મ, વિદ્વાનો કરતાં, સામાન્ય મનુષ્યોને વધારે
અસર કરતો હતો,) તેણે તત્કાળ બહુ હલ જોવા વિના એ ધર્મનો પરિભ્રમ કર્યો. આમ
થવામાં બીજાં કાણો પણ હતાં, પરંતુ એટલું તો અન્ય છે કે સામાન્ય અનુષ્ઠાનનાં

મુખ્ય ઉપદેશો અથવા બુદ્ધિના કઠિન તદ્દવાદ જેટલા આકર્ષી રહે છે, તેના કરતાં બકિતની રસમરી વાતો રહેતા હવે ઉપર ધણી વધારે અને ધણી ત્વરણી અસર કરે છે.

ઐતહાસિક રચનાના ગૌતમબુદ્ધ (શાક્યમુનિ) કપિલ વસતીના રાજ્યનું હતા. તેમનો જન્મ ઇ. સ. પૂર્વે આશરે ૫૦૦ વર્ષ ઉપર થયો હતો. શ્રી બુદ્ધ ભગવાન. બાલ્યકાળથી સંસારના દુઃખ જોઈને એમને ત્રાસ આવી ગયો અને તત્કાલવરચાર્મજ રાજપિતા, પ્રિય શાષ્ટી તથા બાલકુમારનો ત્યાગ કરીને, તેઓ પરમશાન્તિનો માર્ગ શોધવા બીજાનાં વસ્ત્ર ધારણ કરી ચાલી નીકળ્યા. કેટલાક વખત સુધી વિદ્યાનું શુરુઆતી પાસે રહીને તેમણે ધર્મ અર્થેના અભ્યાસ કર્યો તથા કેટલાક વર્ષો સુધી કઠિન તપ કર્યું. અને તેમના પોતાના હૃદયમાં એક (નિર્વાણ)ના માર્ગનું શાન પ્રકટ થયું ત્યારપછી તેમણે લોકોને તે જન્મે મહાવાનો બોધ આપવામાં પોતાનું જીવન અતીત કર્યું. વૈદિક ધર્મથી એમણે પ્રવર્તિએ ધર્મ કેટલીક બાબતોમાં જાણુ જોઈ પડે છે. ગાંધીના (અથવા વર્ણુજેનાં) જન્મનો જો આ સમયમાં દસ ઘણાં હશે એમ લાગે છે, તેની એમણે તદન અવગણના કરી. જ્યાંજ્યાં અને જ્યાં, એમાં એમને મન કઠિન લોક નહોતો અને તેમના મુખ્ય શિષ્યોમાં દસકો કોમનાં મતુષી પણ હતાં પરન્તુ એથીય આગળ વધીને શ્રી બુદ્ધ ભગવાને સધળા જીવ એક સરખા છે અને તેથી એક સરખી રીતે સંસ્કારને યોગ્ય છે, એવો “જીવલના” નો મહાન સિદ્ધાન્ત રચાવેલ છે. વૈદિક ધર્મના ધર્મો વજેરની ભાવનાને આ મોટો ફટકો હતો. આ ઉપરાંત સંસ્કૃતને નહોતો ખાલી (તે સમયની દેશ) ભાષામાં લોકોને બોધ આપીને તેમણે પોતાના ધર્મને સંપૂર્ણ રીતે લોકપ્રિય બનાવ્યો. તેઓ પોતે જ્યાંજ્યાંને માન આપતા પરન્તુ એટલુંજ માન ધામણ (ઐતહાસિક ધર્મના ઉપાસકો) ને પણ તે આપતા. ઐતહાસિક આધુ, સાંપ્રતી અને મહાની સંસ્થા એવી હતી છે કે તે ઉપરથીજ શ્રીમતી ધર્મમાં પણ તે સંસ્કારવામાં આવી જાય છે મહા-રાજાઓ અધિકાર અને કનિષ્ઠના સમયમાં તે રાજ્યનો ધર્મ થયો હતો પરન્તુ ધીમે ધીમે તેમાં પણ અતીતિ અને નિર્ભયતા દાખલ થવા માંડી. તથા પૌરાણિક ધર્મભાવનાઓ જે બકિતના ઉપરજ પોતાના મહામન્દિરનો પાયો રચવા લાગી હતી, તેમણે કુશાન્ધિકાદ અને શંકરાચાર્ય જેવા સમય નેતાઓ દ્વારા લોકલોકમાં આજીવન જોડાયેલ પ્રવેશ કર્યો અને તે એવી ખૂબીયા એકરૂપતા ઉપજાવી ચક્રા કે દળ પણ-લગભગ ૧૫૦૦ વર્ષ ધણાં છતાં-અત્યંત દલનાથી તે ભાવનાઓ સર્વેજ એવીને એવીજ બાપી રહી છે જેમ સાંપ્રત સમયમાં આપણે જિન્દુ અને લંન ધર્મોને સાથે સાથે પ્રચલિત થયેલા જોઈએ છીએ, તેવીજ રીતે ઐતહાસિક ધર્મ પણ જ્યાંજ્યાં ધર્મની સાથે પણ ધણા કાળ સુધી પ્રવર્ત્યો હતો.

આ દરમિયાન એક બીજો ફેરફાર પણ સમાજની ભાવનાઓમાં દલિલોચર થયો હતો. વેદમાળા દેવતાઓમાંથી રૂદ અને વૈષ્ણવ વધારે ભાવથી પૂજવા વિષ્ણુ અને શિવ લાગ્યા હતા અને તેમાં પણ (શિવ તથા શક્તિનું) દ્વિધા સ્વરૂપ [શિવ અને ઉમા (અનિતા) તથા રૂદ અને કાળી (કેરાળા)]-અર્થાત મંદુક અને સહારક રૂપે બધાંયોમાં તેમજ અનાયોમાં ઘણું પુણ્ય થયું હતું પરન્તુ ધીમે ધીમે જે કારણથી (જન્દુ ધર્મ અને ઐતહાસિક ધર્મ બંન્ને પડ્યા, એજ કારણથી શિવ અને વૈષ્ણવ ઉપાસકોમાં પણ લીજ એક થયા અને અન્તે વૈષ્ણવ પૂજા (રામ, કૃષ્ણ, માલ્યા,

(વિજેર-વિવિધ નામથી) જનમદ્યમાં પ્રધાન પદ મેળવ્યું જોકે અઘણિ આખા હિન્દુ સ્થાનમાં શિવ શક્તિનાં દેવાલયો વિપ્લુ અન્દિરનાં કરતાં સંખ્યામાં ધણી વધારે છે, ધણી વધારે પુરાતનો છે, શિવનાં બધાંતિસિંચો સુધેં ધર્મનાં સંપ્રદાયો તરફથી પૂજ્ય ગણાય છે, શક્તિનાં દેવાલયો યાત્રાનાં મોટાં ધામ પદ પડ્યા છે, વિષ્ણુનાં અન્દિરને બીધે કાચી તથા ગંગાજી સહજ ભારતરખીમાં મુખ્ય તીર્થ મનાય છે, -નેમ છતાં પણ એટલું તો સ્વીકારવુંજ પડશે કે સંખ્યામાં કદાચિ શિવ અને વિષ્ણુનાં અનુયાયીઓ સરખા હશે, તોપણ એકા અને ભક્તિભાવમાં તો વૈષ્ણવોજ આખા હિન્દુસ્થાનમાં પ્રથમ સ્થાન મેં છે. આ ઉપરાંત વૈષ્ણવ ધર્મ પ્રવર્તકોએ પોતાના ધર્મને વિવિધ પ્રકારે અત્યંત શોકપિય મનાવ્યો છે. ધર્મનાં મંત્રીમાં બહુ વચ્ચાતાં પુસ્તકો જોવા મળેલાં, તેમ તે વૈષ્ણવ ધર્મનાંજ મળી આવશે, યાત્રાઓનાં ધામ જ્યાં ધણી યાત્રાજી વારવાર એકઠા થતા હોય એવાં જોળશે, તેમ તે પણ એજ ધર્મનાં જણશે જ્યાં ધર્મ નિમિત્ત થયું ધન વપરાયું હોય તથા બહુ મહિમાવાન સ્થાન હોવાનું હોય, તેમ તે વૈષ્ણવ ધર્મ અથવા રહેના કોઈ મંદિરોનું હશે અને જોઈ ભક્તિભાવનાં તથા આત્મરુપરચ્છની આદર્ રૂપિ વિશેષ જણાતી હશે તેમ તે પણ આવાજ કોઈ ધામમાં હશે છલકા, વિપ્લુ અને શોકર, એમની ત્રિપટી આ સમયમાં પૂજની થર પદ હતી પરન્તુ આખા હિન્દુ ધાનમાં જે આર સ્થાન છલકાજતી પૂજના મોકમક રહ્યાં જણાય છે. અને પચાસતન દેવત જોન-શિવ (વિપ્લુ, સૂર્ય, શક્તિ અને ગણપતિ, -તેમનાં સૂર્યનું પૂજન તેમ આર આકાશ તરફ દર્શિ કરાનેજ કરવાનું રહ્યું છે તથા ગણપતિના ઉપાસકો સૂર્ય અને છલકા ના ભક્તો કરતા અધિક છે, તોપણ તે ઉપાસના શોકમોજ બહુ છે, એમ તો તજ કહેવાય. બાકી ન્હોં શિ શક્તિ અને વિપ્લુ આમાં સમુધી વધારે સંખ્યામાં એકાજી ઉપાસકો તે વિપ્લુનાજ છે, એ સત્યને કોઈ ભાગ્યેજ અસ્વીકાર કરશે.

એક ધર્મનાં અનુયાયીઓમાં મોટા વિભાગ થઈ ગયા, એમની ધર્મ સંસ્થાઓ (મદ) માં અનાચાર વધ્યા, સામાન્ય પ્રજાગણની લામણી અને શક્તિને એક ધર્મનાં નારા એ ધર્મને જીવવાદ પોતાના કાણમાં ન રાખી ચકાશે, ધર્મીઓ અને સાધુ સાધ્વીઓ શોકહદયમાં જઈ થતા જતા ધર્મ સંસ્કારોને નહુ પોપણ આપી ચકાયાં નહિ તથા સભ્ય ધર્મ તરીકેનાં પોતાનાં સ્થાનથી રહેને ખસ્યું પાડ્યું તેથી રહેના પોતાની જર્નનશૂનિ-પોતાના આચાર્યની જન્મશૂનિમાંથી ધણીજ વસથથી નાચ થઈ ગયો. આજે મહાવ વિજય આજણુ ધર્મ તરફથી રહેના ઉપર મેગજનાર સમર્થ, શોકપિય અને વિદ્વાન નાવકા જ હોવા જોઈએ, એ સ્વાભાવિક છે પરન્તુ તહેમનાંમોંથી મોકાનાંજ નામ આપણને પ્રાપ્ત થઈ રહ્યા છે અને તહેમનાં જીવન સંખ્યાની કઠોર મિટે પણ આપણે મહુલા કલકાઓ ઉપર જ આધાર તખવો પડે તેમ છે ઈ. સ. ૪૦૦ સમયમાં જ્યારે સીનાઈ પ્રવાસ: ક્રીસ્ટવાન હિન્દુસ્તાનમાં આવ્યો, ત્યારે આજણુ વિદ્વાનો અને તહેમનાં દેવાલયો એક આપણુ અને તહેમનાં પિકારો (મદો) કરતાં સંખ્યામાં જરા પણ ઉતરે તેમ નહોતાં, અને જ્યારે (ઈ. સ. ૬૪૮-૬૪૮ સુધીમાં) સીનાઈ યાત્રાજી દુએનસગ આ દેશમાં આવીને વસ્યો હતો, ત્યારે જો કે મુમધની રાજવધર્મ એક ધર્મ હતો, છતાં તે દેખાતી રીતે નિર્જળ થવા લાગ્યો હતો અને એકજો તથા તહેમની ધર્મસંસ્થાઓ ધણી વધારે જળવાન (સંખ્યામાં અને અનુયાયીઓમાં) થઈ દેખાતી હતી. આ સમયમાં

શાંતિએ અને કપટાતિએ પણ વધવા લાગી હતી અને છ. સ ના બારમા સૈકામાં બૈદધર્મના નાશન સૌથે તેમણે પણ પોતાનાં બંધન, જે એ ધર્મના ક્યાણથી સિધ્ધિ થતાં હતા તે, પાછા મણી વધારે બળથી દટ કરી રીધાં

ભગવાન્ શકરાચાર્યના સમયમાં ધૌત્યશિક્ષિત ધર્મે પોતાનું ઢાલનું સ્વરૂપ ધારણ નહોતું કર્યું એમ તો નરિ; પણ તે પહેલાંની મારિતી ને મળી શકે છે શૈવ અને વૈષ્ણવ તે, આમજ જણાવ્યા પ્રમાણે ધણી સ્વરૂપ અને કલ્પિત જેવી છે આ ધર્મ માટે પણ એટલું જાણી શકીએ છીએ કે આપણા દેશમાં બૈદધર્મના બ તત્કાળ મરણે અનેક પ્રકારના શૈવ અને વૈષ્ણવ ધર્મો પ્રચલિત હતા આનન્દગિરિએ શકરવિજયમાં બીચે પ્રમાણેના વૈષ્ણવ સંપ્રદાયો વર્ણવ્યા છે ભાસ્કર, ભાગવત, વૈષ્ણવ, અહીં અથવા પચસાત, વૈષ્ણવ અને કર્મહીન શૈવ સંપ્રદાયોમાં નીચે મુજબના બતાવ્યા છે શૈવ, કૌંડ, કૌંડ, ભાસ્કર, જંગમ અને પાશુપત વૈષ્ણવ, શૈવ, અને જંગમ એટલાં નામ દાલ પણ ચાલુ છે, જે કે પહેલાં બે તે સમયના કરતાં વધારે બહોળા અર્થમાં વપરાય છે અવાગારમાં અને વરાદ પુત્રમાં ધર્મસત્ત્વ અને ભાગવત એ પરીતે લગભગ મરખા અથવા એકજ અવધા છે પરન્તુ મહાકવિ વ્યાસ સાનના સૈકામાં તેમને તદન જુદા જુદા સંપ્રદાયો રૂપે વર્ણવે છે શૈવ સંપ્રદાયોમાં શકરાચાર્ય અને જોરખનાથ (કાનકાટા જોગી જોના શુર) એમને મુખ્ય આચાર્યો મણવામાં આવે છે, અને આજ સુધી પણ શૈવ ધર્મ તો શકરાચાર્ય ને રીતે તેની ભાવના પ્રચલિત કરી તથા તેની અવરવાની સહજના ગ્રાહી, તેજ સ્વરૂપમાં પ્રવર્તે છે પરન્તુ સામાન્ય રીતે હુદિમાન, વિદ્વાન જાણસુ શાંતિએ અને કૌંડ કોમોનો તે ધર્મ હોવાથી-તથા મૂળથી તત્ત્વજ્ઞાને તેમાં વિશેષ રચાન આપીને વૈદિક ૧મ ભાવનાનું તેમાં પુનર્દર્શન કરેલું હોવાથી વૈષ્ણવ ધર્મની જોડેથી તે શોકત્રિપ ધર્મ શક્યો નહિ, અને ધર્મે ધર્મે સમર્થ વૈષ્ણવ આચાર્યો-રામાનુજ અને જલ્દભાચાર્ય અને કૌંડના જેવાનાં હાસ્યસ્વરૂપ, પ્રમજ, સત્ત્વ ઉપરેલી સમાજની આમજ રવડુ થવા લાગ્યા, ભારે તે પોતાનું રચાન પ્રજ્ઞ સમજમાં ન સાચવી શક્યો, એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી જ્યારે આપણે, શા સમય-ન્દ અને શા કૃષ્ણચન્દ જેવી ઇશ્વરની બનોદક મૂર્તિ-ઓનાં વિવિધ શોકક ચરિત્રોમાં કલસાઈ જતું ભક્તિ ધર્મનું રસ પૂરું સાદિલ, તથા અહોરાત્ર જ્ઞાન જ્ઞાનના ભોમ પ્રાપ્તિ-શાસ્ત્ર-ઓ-નજા, જ્ઞાન, શીર્ષનમાં જ નિર્મમ, યતો સમજ, એ સમજ વૈષ્ણવ ધર્મને યોગે પ્રવૃત્તમાન જોઈએ છ'એ, ત્યારે હૃદયમાં પ્રજ્ઞ માત્ર એટલો જ દૃઢ પામે છે કે આવા જ્ઞાનસ્વરૂપ અને આશ્ચર્ય-ધર્મ તથા તેની મિત્રાન સરથાઓની આમજ કેવળ શુદ્ધ, ભાગને જ બે ષ આપનાર, અને કલ્પવૃક્ષના અવતારોની-હૃદયભેદક ચરિત્ર કથાઓ સિવાયનો,-શૈવ ધર્મ તથા તેની પ્રાચીન છતાં આધિક દૃષ્ટિએ, સાધારણ રિપતિર્ન રચાઓ, એ આરહો પણ ભાવ લોકોમાં કેવી રીતે સાચવી શક્યાં કરી ?

શોકત ધર્મનો પ્રચાર પણ કેટલોક સમય જલ્દુ હોા દરો, એમ સમજાય છે પરન્તુ તેમાં દૃઢતા અને લાંબ બે વિભાગ થયા, અને લાંબ માત્રાઓના સિદ્ધાન્તોની અતિલક્ષના અને ઉચ્ચતા તથા તેના કૃપાઓના અનાયાને લીધે તે ધર્મ શિશિત અને સામાન્ય બને વર્ગોમાંથી જોઈએ થઈ ગયો કેટક મર્મ રૂપે હજી તદની તીર્થધામ છે, પરન્તુ સામાન્ય

નવા ગુજરાતની સ્ત્રીકવિઓ

૧.

આપણા દેશના પ્રાચીન સાહિત્યના સંપ્રદાયોમાં સ્ત્રીઓની રચેલી કેટલીક સુન્દરી કવિતા જોવામાં આવે છે એ કાળમાં યદ્ય ગયેલ પંથ છ સજારીઓના કાળો તો આપણને મળ્યા છે ને હજી બીજી અપ્રસિદ્ધ સ્ત્રી-લેખકોની કૃતિઓ માત્ર નહિ પણ વાય, એમ ન કહેવાય. મીરાબાઈ, દુષ્યંતાબાઈ, ગવરીબાઈ, હીવાળાબાઈ, પુરીબાઈ અને રાધાબાઈનાં પદો આપણને સામાન્ય રીતે પ્રાચીન સ્ત્રીકવિઓની બાવળ, ઇકિત તથા સંસ્કાર-અને એ મની ગિન્દગીના પ્રવાહોની ગતિ પણ જોઈ શકાય છે.

મીરાંબાઈની અલોકિક રસ કરતા મધુરી કાવ્યો, ગવરીબાઈની શાન્ત સંસ્કારથી ઉભરાતા મનોહર પદો, દુષ્યંતાબાઈની સ્ત્રીઉદ્ધવ પ્રવચ્ચ કરતી રસોચી ગરબીઓ, નવા હીવાળાબાઈનાં મોહક, સરસ ગીતો; એ દરેકનું રચાન આપણા સાહિત્યમાં શુદ્ધ શુદ્ધ છે, તથાપિ એમની જીવન ઝરણીઓ એક જ દિશામાં બહેતી હતી અને એક જ વાતાવરણમાં પોષાઈ હતી, એટલું તો સદૃશ સમજવા વિના રહેતું નથી. *

નવો જન્મનો (ઇમેજી રાજ્ય) યર યથા પછી લણ સમય સુધી કોઈ સ્ત્રીકવિની કૃતિ બહાર પડ્યાનું જાણવામાં આવ્યું નથી. પરંતુ લગભગ ત્રીસેક વર્ષ ઉપર સ્વ. ડૉ. હરિલાલ કૃપતા તન્ત્રીવમાં પ્રકટ થતા ચન્દ્ર માસિકમાં અને તે અરસામાં (અપવાદ પછી) સમાશોયક આદિ સાપ્તિક પત્રોમાં સ્ત્રીલેખ દેખાવા શરૂ થયેલ છતાં સ્ત્રી લેખકોની જાન-તિનો ખરો આરંભ તો ચાલુ મેકાની દાર્યાત લગભગજ યથો હતો થોડી સંસ્કારી બહેનોની લેખન પ્રવૃત્તિ તે પહેલાં પણ ચાલુ હતી, પરંતુ એ જાનતિને સુન્દરી સુબોધ તથા દેશના ખાસ અંગે હારા જોઈતી અનુકૂળતા પ્રાપ્ત થઈ અને એજ સમયમાં અન્ય પત્રોએ પણ સ્ત્રીઓનાં લખાણને પ્રકાશનમાં યોગ્ય સમય કરી આપવામાં રતેલ પૂર્વક ભાગ લીધો. એટલે આ વખતથી એ પ્રવૃત્તિએ સતતવાદી પ્રવાહનું દાંધક આશા જનક રૂપ લીધું.

અત્યારે આપણી સાહિત્ય વાંચકામાં અનેક બહેનો વિહરે છે અને તેઓમાંથી કાંય સરિતામાં “ રનાન પાન ” કરનારી પણ મળી છે આ સહુની કૃતિઓએ એક સરખી સુન્દર, મધુર, ઉત્તમ છે, એમ કહેવાનો આરંભ નથી, હોઈ શકે નહિ. તથાપિ કેટલીક બહેનો સારાં પદો લખે છે, લેખોમાં તે રસથી, ગેમથી વંચાય છે અને આગળ જતાં એમની કવિતા વધારે વિકાસ પામશે, વધારે કલા તથા રસભાવ પ્રદર્શિત કરતી થશે, એમ તો લાગે છે. અત્યંત રોહની વાત છે કે કેટલીક સરસારી બહેનોને ફર કાગ આકાશ ઉપાડી ગયા છે અને They do young whom Gods love (જેમને દેવતાઓ પ્રેમી છે, તેમજ બહેનજી મરણ પામે છે) એ ઉકિતને સાચી પાડી છે. નથી

* ગુજરાતની પ્રાચીન સ્ત્રીકવિઓ વિશે—બીજી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદમાં બેઠેન સૌ વિદ્યાર્થીઓએ અને થોડી પરિવર્તમા રા. લાલ શાસ્ત્રીનારોએ હ ચો પાકિતના નિબંધો અત્યા દલા, તેમજ મણી મણવા ગાય માહિતી છે, તેથી ને પરિવર્તના અદેવોનાં પુસ્તકોમાંથી એ નિબંધો પ્રાપ્ત પાડે તમામજી

આ બહેનોના મધુરા હૃદયકર જે હૃદય તો માત્ર મન્દ મન્દ સંભળાવા ચર'યવા હતા, તે હમ્મેયને માટે મૃનવિલીન બન્યા છે; અને ખોટા કેટલીક બહેનો સાંસારિક આપસિઓ તથા વ્યવસાયોનાં દુખાણ તો આવી ગયાથી હૈમના સુરે પણ કાલ સંભળાતા નથી.

ઐરસે બહેનો શ્રી. સુમતિ અને વિનયપાલકાના જેવી કુસમકળાઓ ખીસતાં ખીસતાં મોઢ કરમાઈ ગઈ હતી અને તેની સાથે બહેનો થી સવિતા, સન્ધ્યા, નિર્મળા, સુકીનાબાઈ, હીરાજ્વેન તથા સૌ. ઉર્મિલા, દક્ષા, મંજરી, સીધાવતી, મૃદુલા, સ્નેહપ્રધા, મંગળા, વગેરેની નવી કાવ્ય કૃતિઓ પ્રકટ થવી બન્ય ચક્ર. (હર્માએ કેટલીક બહેનોની તો હવે, એમનાં અકાલ મરણને લીધે, હમ્મેયને માટે જ અપ્રાપ્ય થઈ ગઈ છે) એ બેતાં શ્રી સાદિયના પ્રયેક શુભેચ્છકને દુઃખ ધાય એ સ્વાભાવિક છે.

પરંતુ આ શોકકથાની સાથે, યોદ્ધ વધુ આરાત્મક ચિહ્નો પણ નિહાળાય છે. બહેનો સ્વ. સૌ. સુમતિ તથા વિનયપાલકા અને સૌ. હરિસુખગૌરીના કાવ્યસંગ્રહો વાચકને મળી શકે તેમ છે. અને સૌ. વૈષ્ણવી દેવી, હેમકુંવર, કનુજ્વેન તથા ચારૂ તેમજ શ્રી લક્ષ્મી, કંચનબહેન, પ્રિયમતિ તથા પદ્માવતી વગેરે બહેનોના મધુરા પદો આપણને વખતો વખત મળ્યે જાય છે. આ સહુ અવિધ્યને માટે મદદ ઉપજાવે છે.

કુબ્જ છે કે અત્યારે સુધીમાં પ્રકટ થયેલ શ્રીકાવ્યોમાં પ્રથમ પદ્ધિનું કવિત્વ જણાતું નથી, એટલે નહિ પણ ઘણી કૃતિઓ એવી છે, જેને મધ્યમ વર્ગમાં પણ રચાન ન આપાય. છતાં જ્યારે આપણે અત્યારના આખા ગુજરાતી કાવ્ય સાહિત્ય તરફ દૃષ્ટિ નાખીએ છીએ તો આદલા બધા જાન અને લીલા અનુભવ પછી આંખોને વેઠે મજાપ એટલાજ સાગ પ્રશ્ન કવિઓ છે, એમ તરત સમજાય છે; અને હૈમથી પણ અન્ય બાબાઓના ઉત્તમ કવિવરોની પદ્ધિમાં રચાન ને લાઇ શકે એવા કેટલાંક બોલા છે એમ સદન પ્રતીતિ થાય છે, અત્યારે આ લેખક બહેનોની કૃતિઓમાંની ન્યૂનતાઓ તરફ દૃષ્ટિ અને તેમના પ્રવાસો તરફ વધારે મનાથી જોવાની શક્તિ ધરો.

પ્રાચીન હિન્દુસ્થાનમાં તેમજ યુરોપમાં આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે શ્રીઓએ રચેલાં કાવ્યોની સખા મરુજી બોલી છે. શ્રીઓમાં પુરોના નેટલી બુદ્ધિ ખીલી ન શકે, એમ કહેવાતું સાદસ તો હવે બાબેલ ઠોક કરો. પરંતુ આમળના વખતમાં એમને જ્ઞાનપ્રાપ્તિના પ્રસંગો બોલા મળતા (અને હેટલ એ વસ્તુ સ્થિતિમાં જલુ ફેરફાર થયો નથી) તથા કોડિચ્છિક વ્યવસાયો હૈમની મન તથા જીવન ઉપર સ્વાભાવિક રીતે

• સૌ. સુમતિના કાવ્યોમાં સન્ધ્ય હૃદય ગ્રંથમાં એ નામથી પ્રકટ થયા છે એમની કૃતિઓની પ્રકાશના વધુ બેન થી સવિતાના સંલગ્ન સમયે ચોપી કાદિલ પરિવર્તન પ્રમુખ રચાનેથી દિ. બ. રણકાલાઈ વડવાએ ૧૬ વર્ગે સૌ વિનય પદ્ધતિએ એમની ન્દાની વધવા ગદ્યપદ્ય કલ્પ લખ્યુ છે, હૈમની કૃતિઓમાંથી એક સન્ધ્ય ચાઉ વર્ષમાં મુન્દરીસુલોભનિર તરફથી પ્રકટ થનાર છે. સૌ. હરિસુખગૌરીનાં કેટલાંક કાવ્યો જ્ઞાન વાટિકા એ નામથી પ્રકટ થયાં છે, હૈમ પુરાણમાં મળી બોલા રચાઓ સરલ પદ્યમાં આપી છે આ બહેને વધુ સૌ સુમતિએ કેટલાંક નાટકો, ઉપન્યાસો, વગેરે પણ લખ્યુ છે. આ ઉપરાંત એક સાધક વર્ષની બહેને તરફથી પણ લખાઈલા સારા પદ્યો વખતો વખત એ ગરજની એજિન્સિયા લેવામાં આવે છે.

વિશેષ ભાર નાખતા અને નાખે છે. અર્થાત્ સ્ત્રીઓને સાહિત્ય પ્રવૃત્તિ માટે અનુકૂળતા મળી જોઈ રહે, એમાં નવાઈ નથી. આમ છતાં જેમણે દલિતઓએ ખેરેટ પ્રાદર્શન, કિરેટીના રોસેટી, મિસિસ હિગ્ગિન્સ, લેડિસિયા લેન્ડન, મરી લેમ્બ તથા આના બાબો દર વગેરે ઉચ્ચ સ્ત્રીઓનાં કાવ્યો વાંચ્યા છે, તેમનાં હૃદયમાં તેા આત્રી થયા વિના બાકી નહોતે કે મંજારને વધારે વધારે સ્ત્રી કવિઓની પણ જરૂર છે. હૃદયની ખરી કામચૂ, પ્રેમની ઉડી તથા અને ગૂઢ જીવનની સાચી ભાવના, એનું સાત દર્શન તથા જીવનની આંતર નિર્મળતા અને દયા-કરુણા-ત્યાગની આધ્યાત્મિક વિશ્લેષણ, એનું દૈર્ઘ્ય, મધુર મગન, સ્ત્રીઓ કરતાં વધારે સાંડે શીજી કોણ સમજાવી શકે એમ છે? એ સહુ દેવી તત્ત્વો મોડક નિરૂપણ પણ-પોતાની જિન્દગીઓમાં જ અદોશ્ય તેમને પોતાના-ખેતો જિવાય કોણ વધારે સારી રીતે કરવા સમર્થ છે? કવિતાનું અર્થ રચાત હવે છે; અને આ હૃદયની જ અધિ-જ્ઞાતા સ્ત્રીઓ વિના તેનાં ગૂઢ મહત્ત્વો વધારે સરકારથી, વધારે સ્વસ્થતાથી પ્રાપ્ત કોણ કરી શકે એમ છે? મિસિસ પ્રાદર્શનની અત્યંત બાવપૂર્ણ અર્થરૂપકો (સોનેટ્સ) એલ. ઇ. એલ (લેડિસિયા લેન્ડન) ના હૃદયોદ્ધાર પદો તથા મિસ રોસેટીની સ્વિત મોડક સંગીતો-એ સર્વેની ભાવનાનાં ગદ્ય તાદાત્મ્યમાં મહાન મુદ્દા કવિઓ પણ સ્ત્રી ઓના જેટલી યક્ષમતા અને મૃદુતાથી ઉતરી ન શકે, એમાં આશ્ચર્ય જેવું કાંઈ નથી.

તેથી એ અત્યંત છે કે કવિતાની દિવ્ય ભૂમિમાં પ્રવેશોની સાથે સ્ત્રીઓ પણ સ્નેહથી સંચાર કરે ઉચ્છેદ હલેવત ખરી છે કે A Poet is born, not made (કવિતાના સરકાર મનુષ્યને જન્મથી હોય તેજ તે સારો કવિ થઈ શકે છે માત્ર અભ્યાસ અને પ્રયાસથી તેમ થઈ શકાતું નથી.) છતાં હજારો જુદાં જુદાં સરકાર પણ દત્ત, પ્રદાસ, ઉત્તેજન અને અભ્યા-થી જ ખીલે છે, એ જુલવા જેવું નથી. જેમ દરેક દીવો પ્રકાશ આપે છે, તથાપિ તે સર્થ નથી. તેમજ દરેક કવિતા લખનાર પણ કાંઈ મહાકવિ હોય નહિ. પદ્ય પોતપોતાના મૃદુન અભ્યાસ દર કરવાને માટે સર્જ, ચન્દ્રની રાહ જોઈને જેમ કાંઈ ખેટી રહેતું નથી, તેમ પોતાનાથી જની શક્તિ આનંદ, ઉત્સાહ, ઉત્કર્ષ, આશાસન અને કદમાણ જગત્માં અથવા તેના ન્હાનકદા પ્રેમમાં પણ પ્રેરવાને માટે મહાકવિઓની રાહ જોવા કરવાની જરૂર નથી. અર્થાત્ ન્હાનાં તેમજ મહાન સર્વ મનુષ્યો-જેનાં હૃદયમાં કવિત્વ અને ઠસાની લહરિઓ કુવાસની પેઠે ઉડી રહી હોય, જેમનાં દિલ લાગણીઓ અને ભાવનાઓના ઉછાળાથી ઉભ રાતાં હોય, તથા જેમનાં મન અને જીવન કાર્થક ગાણ, કોઈક સુધાવણ, એવી વૃત્તિઓથી હામમવી રહ્યાં હોય, તેમજ પોતાની શક્તિ અથવા અધિકાર વિશે વિચાર કરી ખેટી રહેવાની કાંઈ જરૂર નથી. જેમનામાં જે કાંઈ આત્મતત્વ ઢરો, તેને યોગ્ય રીતે ખીલાવવા પ્રયાન કરવો, એટલું જ કાર્ય છે, પણ તે બાલે મધ્યમ વહે અને જે કાંઈ તેમાં સુન્દરતા રૂપ, મધુરતા, કામળતા, ઉત્કર્ષ ઢરો, તેજ કાવ્ય રહેશે, તેજ સંચારને ઉપકારક બનશે એટલે સ્ત્રીઓએ પોતાની અનેક પ્રવૃત્તિઓ, નૃપતાઓ તરફ દૃષ્ટિ કરીને નિતાશ થવું યોગ્ય નથી. અન્ય માર્ગોની પેઠે આ પદ્યમાં પણ પ્રગતિ ધીમે ધીમે જ થવાની, એ ખરું છે, પણ અને તેમને જિન્દગી તો નહિ છે, કદાચ કે આ વિષયની સાથે તેમને સ્વાભાવિક રીતે સહાયતા-એક રૂપા છે.

એટલું તો સામાન્ય રીતે હાથ સ્વીકારાયું જણાય છે કે ગુજરાતની નવી શૈલિની મુખ્ય સ્ત્રીકવિઓ એ છે. સ્વ. સો. સુમતિબહેન અને સ્વ. સો. વિજયાલક્ષ્મી. પરંતુ બીજી સ્ત્રીલેખિકાની સાથે આ બંનેની કૃતિઓ પણ નવીન કવિતાના કોઈ ઉત્તમ સંગ્રહોમાં જોવામાં આવતી નથી, એ વિચારવા જેવું છે. “કવિતા પ્રવેશ” આ બંને બંનેની પદ્યો પ્રકટ થયા છે અને તે સંગ્રહ ઉપયોગી થઈ પડે છે, છતાં તેની પસંદગી ઉત્તમ તો નથી, એટલું કહેવું પડે છે. કારણ કે તેમાં જે બંનેની કૃતિઓ જોવામાં આવે છે, તેના કરતાં વધારે સારી એમનાં લખાણમાંથી મળી શકે તેમ છે અને “કાવ્ય માધુર્ય” જેવા શિષ્ટ સંગ્રહમાં કોઈ પણ સ્ત્રીલેખિકાનું કાવ્ય જોવામાં આવતું નથી. આ સંગ્રહના રચનાર શ્રી. બાઈ હિંગલનાલ અંબરિયાનો ગુજરાતી કાવ્ય સાહિત્યનો અભ્યાસ તથા કાવ્યોની પસંદગી ખોટી છે તેમની કાળજી જણાતી છે; છતાં આ બંને સ્ત્રીલેખિકાનાં લખાણમાંથી પણ કાંઈજ એ સંગ્રહમાં સ્વીકાર યોગ્ય નહિ જણાયું હોય, એ કદાચ શક્યું નથી કદાચ એમ હોય કે આપણી લેખક ભગિનીઓએ હજી થોડા સમયથી જ પોતા લખવાનું શરૂ કર્યું છે, તેથી તેમની કૃતિઓમાં અપકવતા તથા અસમાનતા વિશેષ છે અને આ ઉપરાંત તેમનાં લખાણનો સાધારણ રીતે અપરિચય, એ પણ તેવું એક કારણ હોઈ શકે.*

કમનસામે એમ બંન્નું કે સૌ. સુમતિ અને સૌ. વિજયા લક્ષ્મી, એ બંને આશા જનક લેખક ભગિનીઓએ, સીવન પ્રારબ થતાં થતાંમાંજ પરોક્ષ પ્રયાણ કર્યું. આથી એમની કુદરતી શક્તિઓનો જે વિકાસ થવો જોઈએ, એમનાં કાવ્યોમાં અનુભવ તથા જ્ઞાનનો જે પ્રકાશ વધારે અસરકારક રીતે આવશે તેમજ, તે બંનેની શક્તિ નહિ. આમ છતાં અલ્પ વયએ એમની કૃતિઓ જોતાં જણાયા વિના નહિ રહે કે તેમાં લાગણી છે, પ્રસાદ છે, અદુરતા છે, આત્મવ છે. બંનેનાં હૃદયમાં પ્રેમતુષા બાપી રહી હતી. અપરિ-
તૃપ્ત શક્તિઓ અને ભાવનાઓએ તેમની નાનકડી જિન્દગીને પણ સસાગની વિષમતા વડે છાંયી દીધી હતી. બંનેનાં જીવન વિશુદ્ધ હતાં તેમનાં હૃદય અસરકારકી ભરીન વાસનાઓથી એક સરખાં વિરકત હતાં. પરંતુ તેમનાં દષ્ટિબિન્દુમાં મોટો ભેદ દેખાય છે. સ્વ. સૌ. સુમતિનું ધ્યાન પ્રભુપદમાં અને સંસારથી મુક્તિની મહેશ્વરમાં છે. સ્વ. સૌ. વિજયા-લક્ષ્મીનું હૃદય પ્રેમ જીવનમાં અને “સસારમાં સ્વર્ગ” કિતારવાની ઉચ્ચ ભાવનામાં છે.

બંને સુમતિનું જ્ઞાન વિજયાલક્ષ્મી કરતાં વધારે અને તેમને મળેલ સત્સંગો, ઉત્તમ સાહિત્યના અભ્યાસનો લાભ પણ વધારે. પરંતુ એમનો મૃદ જીવનનો અનુભવ જોઈ, સંસારનો તેથી પણ જોઈ. સંસારકારી શીર્ષત નાશર કુટુંબમાં તેમનો જન્મ હતો, છતાં ઘરેર અને મનની શક્તિ અસ્વરૂપતાને લીધે તેમનું રોડાળ હૃદય પ્રભુ તરફ વળ્યું.

આ સંબંધી શ્રી. બાઈ અંબરિયાની સાથે મોટાં પદ્યો લખીને હું શુભી થયા કે એમના હૃદય સમયમાં પ્રકટ થનાર “પદ્યમંજરી”માં આ બંને લેખિકા તથા બંને સહૃદીના જાનને તેઓ હાથ લાગ્યા હતાં છે. “કાવ્ય માધુર્ય” માં તેમ નહિ કરવાનાં કારણ તો એ તેમણે જણાવ્યું હતું કે સૌ. સુમતિની કૃતિઓ જોતે સ્વીકારેલા પસંદગીના ધોરણમાં નહિ આવતી હોવાથી તેઓ તે લઈ શક્યા નહોતાં આથી રૂદે છે કે આ વિષયમાં એમને અધિગ્રાહ પ્રકાશ દેવે પણ પણ બદલાય

દંતુ' મદાન દેશબંધા ગોપચેછ તથા વિદ્યાનુ ન્યામ્યાનકાર અનન્તપ્રસાદછતા પ્રીતિ પરિચયતો લાભ એમને વારંવાર મળતો. આવા હમ્મ સહેવાસમાં તેમની બહેનની સક્રિયતા ખીલી નીકળી, હૃદયમાં ઉતરેલી ભક્તિ આવના પ્રકટ થઈ અને ઉત્તમ વર્તિને તેમની છુદ્ધિની પ્રતિભાને વિકસિત કરી. એમના સંબોમાં ભક્તિમય હૃદય તથા અસંસારી ભાવો વિશેષ નિદાણાય છે.

બહેન વિવેચકશક્તિનું જીવન ભૂદીજ પદ્ધતિમાં વર્ણુ દંતુ, એટલે એમના હૃદય સંમાનનો પ્રવાહ તેજ પન્થે મતિ કરે, એ સ્વાભાવિક છે. આત્મકાળમાં એમની નિરંજની દૈનુદિન્યક અન્ધતોમાં ચૂચાર્થ લાગે છે જેથી આદ્ય જ્ઞાતિના લીમન્ત કુટુંબમાં જન્મ હતો એટલે અભ્યાસની અનુકૂળતા તો એમને પણ હતી અને શારીરિક અસ્વચ્છતા આછી તથા જ્ઞાનપ્રપ્તિ અતિ તીવ્ર હોવાથી જીવનની સામાન્ય પ્રતિકૂળતાઓને અનાદર કરીને પણ એ બહેને અભ્યાસ માત્ર સપ્તે તથા વધારે દત્તે. લેખન પ્રવૃત્તિની એમણે પણ બેઠેલી શરૂઆત કરી તથા ધીમે ધીમે હૃદયની શક્તિઓને પદમાં ઉતારવા માંડી હતી. આ વિષયમાં એમણે અન્તે સારી સફળતા મેળવી. કારણકે એમનાં કાવ્યોની ભૂમિકા અન્ય લેખકોની કૃતિઓના કરતાં નિરાળીજ છે.

બહેન સમતિના જીવનનો આદર્શ આપણે "ભક્તિ" ગણી શકીએ, તો આ બહેનની નિરંજનીને આદર્શ "પ્રેમ" દત્તે. અને એમનાં કાવ્યોમાંથી મોટો ભાગ એ ભાવનાને અનુસરતોજ જોવામાં આવે છે.

આ બે બહેન બહેનોમાં બહુ સરખાપણું દેખાતુ નથી. અને તેમની કૃતિઓમાં ભૂદી ભૂદી વિશેષતા છે: એકમાં અદ્વૈતા, મધુરતા, સ્વાર્થ છે-બીજામાં મનોહર, હોમજ, મમતા છે. પરંતુ એમનાં આકાશ અરણ્યને લીધે જે નવા નવા સુર એમની હૃદયવૃક્ષામાં ઉતરત, જે વિવિધ જ્ઞાન અનુભવના રંગો તેમની કૃતિઓને શોભાવત, અને નવાં નવાં વિચારગમનમાં તેમનાં ઉત્કૃષ્ટ પદાં હોત, તેની હવે હૃદયનીજ આત્મ કરવાની રહી છે. અનેની કાવ્ય કૃતિઓ તરહથી આપણને પ્રાપ્ત થઈ છે તે, પ્રથમ પકિતની મૂલ્યવાતી કવિતા સાથે તો સરખાવી શકાય તેમ નથી, એ દેખીતુ છે; પરંતુ એ બહેનોની કેટલીય ઉત્તમ કૃતિઓ આપણી સામાન્ય રીતે સારી ગણાતી કવિતાગા રચાત લેણે, એમ અરેખર માની શકાય.

૨.

એક મિત્ર તરફથી સચતા થઈ હતી કે આપણા નવા મૂલ્યવાતની સ્ત્રીકવિઓની સુન્દર અને ઉત્તમ કૃતિઓના યોગ્ય નમૂના આ લેખ સાથે પ્રકટ કરવા. તે ઉપરથી જે કાવ્યોમાં કોઈક વિશેષતા, મધુરતા તથા મનોહરતાને સ્વભાવ-અણુ, તેમાંથી યોગ્ય અંશ આપ્યાં છે. આ કાવ્યોમાં એક વસ્તુને આશ્રય વિશેષ ધાય છે અને તે એ લેખકોનું સ્ત્રીત્વ છે. હૃદયમાં મધુરતા અને હૃદયની લક્ષી લાગણી પણ છે. સ્ત્રીલેખકોની ઉત્તમ કૃતિઓ આટલીજ છે, જેનું વાચકોએ માની લેવાનું નથી. કારણ કે આની સાથે રચાત લે. એવી ખીજ કૃતિઓ પણ મળી શકે તેમ છે.

એક માર્થના.

પ્રભો ! તુલિ, તુલિ સભ્ય મ્હારે સ્વામિ છે રે,
 નથી કાંઈ દ્વારા વિના મ્હારે, તારા ! જગનાથ—પ્રભો ! તુલિ.
 હું શુભ પ્રેમ પામ્ય માન હ ખરે ન,
 તેથી તું ન પ્રિય, તું ન પ્રિય તાત ! જગનાથ—પ્રભો ! તુલિ
 શુભ આનંદ પ્રેમ એક તારે સ્મરણ છે રે,
 તે પડી ન લ્હને સ્મરે, સભ તાત ! જગનાથ—પ્રભો ! તુલિ.
 નથી કાચનને પામ્ય વિના મ પ્રશ્નરે,
 તેથી ઈશ શુભ પ્રેમ, શાસ્ત્ર નાથ— પ્રભો ! તુલિ.
 ઈન બાળા નમી હસ્ત ભેળને મ્હે રે,
 હપા ઈસ, હપા મ્હે પ્રિય તાત ! જગનાથ—પ્રભો ! તુલિ.

સા. શુભતિ.

મીત સ્મરણ.

ચંદ્રસંભવ તુલિ દીપક, આનંદમય કલ્યાણક,
 રેવો સખી સૌંદર્યમાં, કમળા ! તુલે કયમ હું શુભ !
 તું બદાસ્યોઈ બાળીના મણકર વારે કાનમાં,
 તું સદગુણી બાળી નરે, કલ્પલ હતાં ચંદ્ર બાળાં.
 કલ્પલ ઝીણું કુળ તાતનું, તું કુળકુલાન જેઠા,
 ભોળી, ભુલી, વત્પર પતી, સૌ મ્હે કવિ દોશી;
 હૈયા હતી નહિ આજમા, અપમાન સહી પલુ રીઝી,
 વેશવ તજી નહિ મોહ, તારા ઘરમા ચાન્નિ હતી.
 હિંદુ વણા ચંદ્ર સંભવમાં સ્ત્રીલતની કિમત નહિ !
 તું તાપસી સમ કષ્ટ આવી વપ તપી ચાલી ગય.
 ના મુશ્કેલી રહી હા, ને મુશ્કેલી સુખ માનવી,
 સૌ સ્વાર્થગ્રાહી ચિત્ત રોષે, આજ કર તું સંભવી
 ના જશવી વાતો સુખાચારી, ને ન બાલાએ સણી,
 કલિદાસ, કલ્યાણ, નવક, ના વાતો જલન કરી તે કરી;
 ના શોખ કે રેશવ, અગર મોરારી જલિએ ધારતી,
 તુ કામ નીચની કરા, નવરો થતાં લઈ પાચની
 મીતા મતીને રૂ ખ, તો રીર આપડે કાં ના પડે !
 રેવ સધુ તો, ખેડે ! ફેડે ક્યાં માનવી કુખ ના સહે !
 સર્વ મળી સંવાપતાં, સદગુણ દ્વારા કીમત,
 તેએ અરે જલ્દાર તે કદરવીસમ સદુ ખેડ્યા.
 માય સખી, બેની સખી, બાળી સખી, કૈવર સખી,
 તુ મીત એવી અનનવી, હ માટે કઈ કઈ ધારતી.
 તુ સદગુણો સંભારા જે રમેદનાં અપૂર્વ.

બાબી ! તને બેસે મોહાં તે કુમુમ યદિને સ્વર્ગમા
 દીન મુખ મી રતા અમે આ નરકમા જવા રહ્યા,
 હં છતી જમ આલી ગઈ, રહ બહુનાં સુના મયાં *

સૌ. વિજયાસક્કમી તિવેલી

જીવન મિત્રો.

પ્રીતિશ્રેણે દેહ જીવન જીવને કુદય જે આમ એક જીવી દીકુ
 કરમદ કર લે જમમા રમ્યા, જીવન જે પણ એક જીવી કુદુ
 કુદય જીવણી શી મુખતર બની જીવન જીવણી મુંદરી શોભતી,
 મુંદરી સ્વપ્ન જમુ સ્વપ્નમા જી, યમદુતે જઈ, તે, કુદુ ના કર્યું !
 હં ખદ તે દિનથી લદમને, સખે ! જીવનમિત્ર ગવયા મમ પ્રેરતો !
 નિરખતા લદમને કર લઈએ કરખ અશુ વદ મુજ નેનગી
 મિત્રજનો કર સ્નેહ પદે રહ્યા, નવન અશુ વદે મુજ માટ તે
 વધપિ પાસ રહી ન રોકે સદા નિજ કુળે નિજ મર્મે જામવતા
 હં ખ તિમિર કરી કર વ્યાપ્ત કુદય અપરા વિદેશ યતી કરી
 નવનથી હં ખ અશુ વદી જવા, મુકવણે અતિ આ ચિત્તને જીમે
 અમય તે લદમને કરમા મદ, મિત્ર પરિણતુ તુમા મિત્ર પ્રેરતો !
 નિમિરવું જગ વરથી ફેડતા કુદય આશ લદમે અજાવતા
 મુજ કરી કર ચાલવન દો લદમે કર ચિત્ત મુજ અશુ દુદ્ધનો લદમે,
 કરી કરી પ્રેમ માન મુજાવતા અમીરજો કરને નવરાવતા
 નદિ મહી ઉપકાર કરમા લદમે, લગણ ના લદમને જીવું ત્યાં મુખી
 લઈ રોકે નદિ દો મુજ પાસથી, યમદુતે લદમને કરી ના ચાં !
 વિશ્વ દેહ તણી મુજ ને યરી, તમ પ્રસાદી રહે મુજ અપરમા

પહેને "સાકરી"

એક સ્મરણ.

હતો હા ! આ દિવસ કેવો ? દુર્લભને શાંતિ કેનાયે;
 અન્ધા તે આજ, એ સુખની ! દુર્લભને આજ કરનાયે !
 જગરને બાળવ સોસા ઉઠાવે હં હં ખ દિલમા
 હમારી આસનાના ખૂતખાકો દસ્ત બરનાયે.
 તને ને સાવતો આજે ખસે ખુશખબરીને દદારો
 મને તો બાળતો દરખા નિરાની નિદ દરનાયે
 જગર નેજે જર્ના ચીરી, બળે છે આજ કેવી ત્યાં,
 નથી આ ને જન્દા દીલમા હતો ને રોજ ચડાનાયે
 ગયાં એ, બસ રથો દેહમે, નદિ પાછો કદિ આવે
 બરી છે ગાદ મીઠી હોય જગરમા એજ રહેનાયે

એક દુ ખી બાબિની

આશ્વાસન.

શાને બહાલા ? દુઃસ્વ ક્રમણ કરતો બાળી કેરે છે ?
 રાત્રે તારાં મુઠું છળને બધાં રોકે તપાને ?
 પૂર્વ ક્રમ સમયો સમરી, પ્રજા ! બધે ! તારુ હવે શું ?
 યાચતુ તે યહ મશુ હવે છે રણુ માન સહેલુ !
 નેથી કીધુ મુળ જીવનને બધે લેવા બહાલા !
 લેના સમજો ગધુર ઉત્તર શા કે કારી ઉઠા
 ને સર્વે તે સમરી, પ્રિય ! રજુ બધે શું જોડુ, પેલુ ?
 યાચતુ તે યહ જણુ હવે નાથ ! ઉ માન સહેલુ !
 ચાલે છે શું પ્રિયતમ ? કાયા ગાદરી પાસ આણે ?
 તારી મોજા ચરણુ રાત્રે પૂર્ણી કાસી આ છે,
 સક્રિ આપો પ્રજા ! મુળે, મેલુ તો માણુ,
 સહેવાતુ તે સહિય પ્રિય ! કો પેલે ને પ્રેમ રાણુ,
 "હાલું-સહેલું" ન જાતું મદિ એ મંત્ર બહાલા જન્મે છે,
 કાયા લેતી કાપી, નહિ હવે નાથ ! કાવિ કશીએ
 પડેન સુધ્યા.

ਮੁਸਾਫਿਰਾਂ,

સખીસી વ્હાલી ! પ્રસાદ કરો કરો,
નયનમાં અગ્નિને ફરીને બસો
અતિવ કેવળ જરા અજગો કરો,
હૃદયમાં કંઈ તો કાણા ધરો
૩ ! બેલ રે ! પ્રિય બહેની ! કામ કા આમ મુનથી ચોસાય છે ?
વિજુ વાંકી જાને કાલ અતિશય આમ કા કોણવ છે ?
હવે સખા ! આનંદ મુજ, કંઈ એ જાતા આ કું કું રે ?
તેવ આશય છે જીવન મુજ, સમજા દયા તો કરો ધરે !
બેલા કહી નૌવિણ્ણ યાની લી લો,
ગાની કરો જલ્મનુ નની'લી તો;
ભાવ સમરો છુપી નની'લી ને
કંઈ સમજે ફરી આવતી તો
જાનિમાં કેવળ ધારે તો પ્રસાદે બેલા આવતી,
દિને કોપિત પાતી તો નિસાગા આવી આવતી
હું વિવિધ ચાન કરે મનાચા લેટ ફળીમુલ પાવ તા,
હવે મુખ મધુરે લેસા પણ વ્હાણથી તો દેખાય તા
હું પુષ્પ સુન્દર માળ સુખના લેટ કાને દાણ પું
તો ફરથી હવે નેત્રથી, અપમાનો નિત્ય હું પાછું મું
સખીસી વ્હાલી ! પ્રસાદ કરો કરો,
નયનમાં અગ્નિને ફરીને બસો,
અતિવ કેવળ જરા અજગો કરો,
હૃદયમાં કંઈ તો કાણા ધરો. *
૬૧. સુમતિ.

■ આ માધ્ય "સંખતરિ" ને સ્વયંશ્રી સંખાત્રુ ઉ (-દેખાંથી યોગ્ય મૂળી રીતુ ઉ)

તુલસી કથારે.

અળાડ વર સમી વતી, પ્રાત. પ્રસા પ્રકરી નતાં, *
 આનહુ લે પુ તુલસીવર, ભગ જારી લઈ તા સીંગતાં
 કર કમળ લઈ એવારણા, આનંદ વરમા રેલીયા,
 લીલા કુવર કરી રેલીયા, રસ કૃષ્ણના સૌ પોલીયા,
 વાલી જ્ઞાણપથી વાળના, રનેદ મુખ મુખા સૌસીયા
 પમ્પુષ્ય પ્રસાસતાં, મુદર સમાને મુવાલીયા
 મગજ કરી તર્ક ગાડયા, તો માનથી મલકાવીયા,
 કમમ્પુષ્ય અખીલ ગુલાલથી, રંગી દૃષ્ટને રમકાડીયા
 નીડી નિર્ભય જોઈ ક્યારેય, કુખ દીલનાં સૌ કુળીયા,
 અગત યોગ્ય ચકાવતા, અશ્વ સૌભાગ્ય સભાળીયા,
 પ્રેમે પાવન વધ જૂલતાં, દઈ પ્રેમ નિષાદિ નજાવતા,
 અદો પ્રભુ ખાસ આરામતા, દત્તી દયન વળાવળીયા
 આશ્રિ કરી તમ આશની નિઃશ્રમ પ્રેમ વધારીયા,
 કદો તુલસી. છે તદારી, એમ મનની મન માનતા

સૌ. મનરી.

મિયતમને સદેશ.

કારણ મુલ વા, પ્રિય ખાસેવા. આજ હું,
 સદેશો લઈ જાઉં મિયતમ પાસે ને,
 મિત્ર ગણી સોપુ હું તમને કામ ને,
 જઈ કહેને આ મુલ વરના ઉદગાર ને
 પ્રિય દુઃખ સોપુ મેં જાણીયા,
 હવે મુખ એ સર્વે તેની સાથે ને,
 કૃષ્ણ વલ્લભ તુલ મુખ કું ખને કારણે,
 તુલ દર્શન વિષુ નહીં વરને આશ્રમ ને
 મૂર્ધ પ્રકારે રંગ નાલિની ખીલવી,
 મૂર્ધ વિના નવ ખીલવું એવું જાત ને,
 મૂર્ધ તણુ તો કાર્ય જમતને કસણે,
 ન બિભને વધુ ગળવા શું પ્રીતિ પાત્ર ને !—
 તકરિ હું આ કૃષ્ણ પાત્ર પ્રેમે ભરી,
 કૃષ્ણ વદાલા. તુલસી પ્રીતિ અભિચેદ ને,
 પલ તેની દરમિયે રે નહિ, પ્રાણ ! તું,
 વારે મનથી તુલ, કૃષ્ણ એ જોડ ને
 એદરકારી રેખાને તારી, અરે ?
 ભરમ વાલ છે આર હેમળ વર ને,
 કૃષ્ણ આનુષિ એ કદિ તાર દોષ તો,
 “રનેદ દૃષ્ટિ” એ આનુ વારી પાસ ને,
 સદેશો આ કહેને મુલ પ્રિય આણને !

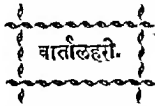
અસદ

અસદ

અસદ

અસદ

“જહેન સંપ્યા”

મારવાડી ગુરુ.

લેખક- સ. રા. જનકરાય માધવરાય મજમુદાર.

“ પસદ નથી !—તમેજ અને કહ્યું હતું કે તારે જે જોઈએ તે લઈ લેતું એ અને સમો અને મે આપણા કવેરીને લાંબી જ લીધી છે. એણે કહ્યું કે પૈસા પછી આપણો તો આશરો, તમે એટલું તો ખર્ચો થઈ એમ છે—નહી ? ”

આછી બધાની રમતી સાડીમાં ગુદર અને આશરે દેખાતી, પ્રમીલા તેના પતિની છત્રી ચેર (ખુરશી) ના હાથ ઉપર બેસી હતી એક હાથમાં ગુદર મખમલ જડેની પેટીમાં મૂકેલો હીરાથી વિશુદ્ધિત ચોનાનો “ છોચ ”^૧ હતો. અરુણભિરિ હાથ ઉપર મખમલ ટેશની વિચારમાં મમ થઈ છત્રી ચેર પર પડ્યો હતો. પેગી હાથનાં હાથ છોચ તપાસી પાછો આપી કહ્યું—“ ઠીક છે, એકદર. ”

“ કુનીઆમાં હીરાથી અધિક ચુન્દર કંઈ છે જ નહી ” છોચને ખારી આગળ પ્રકાશમાં ધરતાં પ્રમીલા બોલી. “ આજ રાતે રાવ સાહેબને ત્યાં પાર્ટીમાં જતે જ પહેરવાની છુ. પેલી સગલા નો અહેબાઈથી બગાડ જ જવો. મારી પાસે કંઈ નવું જોશું કે એટું શેર લોલી આપુ થઈ જાય છે ! ”

એનો ધણી ભાગ્યે જ ધરણી કરાવે છે અને કરકમરની ખૂમ તો ખારે મંદીના ચાલુ જ ! મરીબને પરચુવાતું એ જ દુઃખ છે. ખીચારી દર રોજ હીસામતી ચોપડી સાથે માર્શા દોડ્યા જ કરે છે આ ચાર આનાતું સાક ને આ નજી આનાતું દુધ, એના સર વાળા ને બધી માથાદોડાં દૂતો ભર કુંવારી રહું મજા એવાને પરચું નહી ને આપણથી એ યાવ પશુ નહીં ! ”

.....ખુરશીના હાથા ઉપરથી તે ઉઠી. છોચ છાતી ઉપર પહેરવા મોટા આરસા આગળ ગઈ પશુ અચિરતા અને હતાપણી તે “ પીન ” ખંડખર બેઠી. નહોતું તેની પાછી જમને તે અરુણના હાથમાં મુકી—“ આ પીન ખીચો ને જરા-પણ આમ ધ્રુવડ જેવું મોં કેમ કર્યું છે !—આપડી ધરણી પહેરે એ ગમે નહી કે ? ”—અરુણે ચિરતાથી પીન પીડી

પછી આરસામાં જોઈ જરા મોં મહાબની, તે છોચ તેણે કાઢી પાછો પેટીમાં મુકી દીધો અને આ તૈયાર કરવા અંદર ગઈ.

“ આ પીને તમે કપડાં કાઢવા મણિ પાર્ટીમાં જવાનો સાક આદેશો વખત છે. ને પેલો નવો કોટ તમે પહેરતો ચાર માણમમાં જરા ચોક્કિયત^૩ મોં રહેતું જોઈએ ને મારે ટોપકોટ કરતાં જરા વાર લાગશે અને બાપુ હજી જાગ્યો નથી ” પ્રમીલાએ વહી આપી.

૧ લગ્નને સુઅવસ્થિત રાખવા માટેની “ પીન ” (પકડ), ૨ ખીજસા. ૩ ચોક્કિયતિ.
૪ સચવાર મરતાં

આ પીધા પછી અરજી ઉભે થયે મોં ધોઈ ઉઠાસી દુર કરવાને માટે કોન્ટ્રીકલ (છપા) માં ચિત્ત પરાવર્ત્ય, એતામાં તેની નજર પામેલા પારણામાં મર્ક બાજુ ખીસી નિઃક્રામાં જાયતો હતો. એક દાયકામાં રમરની પુતળી હતી. બીજીને દાયકા ગાથ નાંચે હતો અરજી ઉપી જરા નીચા વળીને કપાળ ઉપરથી વાળ ઊંચા કર્યા ને ધીમો નિઃશ્વાસ મૂક્યો—“અ જ્ઞાન બાળક! તારી માની મૂખાંધથી તારે જ સોસતું પડશે. તારા વાપનો વારસો—દેહું તે તારે જ ભરનું પડશે ના. પ્રમીલાએ જ સમજવું પડશે અને એના હોકરાને દુનીયામાં મોં ફેંપાડવા દેહું હેલ્ય તો એણે હીરા ને મોલી વિના સગાંરી લેનાં શીખવું પડશે! અરે! ના. મારો જ એમાં વાક છે. મેં જ શરૂઆતથી છૂટ આપીને અતારે આ પરિણામ જોવાનું પડે છે!”

૨.

પ્રમીલા, રમાનાથ બતગીરદાની એકની એક પુત્રી ખૂબ માન પાન ને લાડમાં ઊછરેલી હતી. હાઇસ્કૂલમાં મેટ્રીક સુધી ફેગવણી પૂરી કરી, હોલેજમાં પ્રીતીપસનો અભ્યાસ કરતી હતી, એ વખત એની હાઇસ્કૂલ ૧૯ વર્ષની હતી ન્યૂતનમાં વરતી આજન અને જગ બહેની એટલે થોડા મનમાં મરેન ઝાંટે એને વેળામર પરજાવી દેતા રમાનાથ મતન પ્રયાસ કરી ગયા હતા. એટલામાં એના સગર અરજીગિરિ ઉપર પડી અરજીના નાનાપ નાનપણથી જ મરી ગયા હતા, તેના જેવ તેમ કરી તેણે મેટ્રીકની પરીક્ષા પમાર કરી, બે સારા ટકુસનોજ રાખી ફાલેજનો અભ્યાસ કરતો હતો. એ વખતે એ જ્ઞાતીવર (પહેલી) બી. એ. માં હતો એથી રમાનાથને શેષ જાણનાથી પોતાની લાડની પુત્રીનાં લક્ષ્ય એની સાથે ખૂબ ધામધમથી કરી નાંખ્યા અને પોતે પેસાની મદદ આપી વ્યા. એ ને પછી એના એટલ બી. ની પરીક્ષા પમાર કરાવી અને ત્રણ વર્ષ સુધી ધર-જમાઇ તરીકે પોતાની પાસે રાખ્યો. પ્રમીલા બહેણી અને આજેજ પુત્રને વાચેલાં તેથી અગ્રેજ મસારના કર્મક પડ્યા તેના માજ પર પડેલા વર્ગો અરજી ધર જમાઇ તરીકે મહેસો—મેટલે શરૂઆતથી જ થોડો મલો દાય તેના ઉપર પણ એનો પડી ગયેલો.

એલ. એલ. બી. અ. જે પમાર કર્યા પછી, રમાનાથે અટપટ કરી મુખાંધમાં તેને સોલીસીટરને ત્યાં રૂ. ૨૦૦ ની હેક કલ્કની જગ્યા અપાવી. તેથી તે પછી પ્રમીલા અને અરજી મુળોધ રહેવા લાગ્યાં હતાં.

તોઠરીએ વળગ્યા પછી થોડા જ સમયમાં રમાનાથ દેવસેકાં પાગવા. અને હાલના જીનનહાગેની—“ખીસાં ખાંડી, લારમ ભારી!” ની ફહેલન પ્રમાણેની નિશ્ચિતિ મુજબ એમની પાછળ પજી લોપાણું નીરજી. થોડી વણી મીરકલ નીકળી, તે એમની પાછળના મર્કમાં જ ખલાસ યજ ગઈ. અને અરજીને પાછળથી મળતારા “દક્ષા” ની જે આજા હતી, તે નજ યજ ગઈ. હવે મૂલસચારનું ધૂસકું પડેપડે પોતાની પીઠ પર આવી પડ્યું! પ્રમીલાની અસમતી ખચાળ દેવાને લીધે થોડા ઘણા કરમના જોગ તથે પણ તે આવી ગયા હતા.

૩.

બીજી દીવને અરજી આંશીયામાં જવાને એક કલાક વહેલો નીકળ્યો

* જ્ઞાનગી રાજક તેરકે દાય હતી.

આખીરાંજિ હૃદય સિંચાય વિચાર કરાડી, — કરી એક મિત્રપાસે ગદ્દ મોગવા તા નિશ્ચય ઉપર તે આવ્યો હતો. આ વિચાર આગળ પણ પ્રણીત કરી હતી, એ છેવટેનો જ રસ્તો હતો. થોડા રૂપિયા લઈ દાવનું ખર્ચ નીલાવી, થઈ જાવને એ તરફસર કરી પૈસા ગયાની, કરજ બાજુ સાથે ભરી દેવું અને પ્રમીત્તએ ધરણી-આડીઓ અને પોલકા વિના ચલાવનું આમ યામ તો જ હુનીઆમાં ગહેવાય અને બાલુનું ભવિષ્ય મુકે.

૯-૪૦ ની લેખક (ગાડી) માં સેકડ કલાસમાં બારી આગળ બેઠી વિચાર કરતા રાત્રિનો દિનચરો, અને જમણી બાલુઓથી આવતી, દેશીવાની ઠંડી સહેરાથી આંખ મોં-ચાઈ ગઈ-ચર્ચોટ (રોશન) આવ્યું, એમ બની થયો. .. થોડાં મારણ વાસ્તુ... અરામથી આંખ ઢાંચી ગઈ ગાંઠો આસપાસ મોડી પણ તે એકદમ તીવ્ર ઉતરી ગયો. અને વિદેશી અને દેશી રોપીઓથી ઉમરાઈ જતા રોશનના પેટમાં ઉપર પોતાની મિત્રે સોમવા તે આગુર નયને રૂંદાં મારવા લાગ્યો.

“અમરુભુ” અતિ પરિચિત અને અત્યારે “એમાં ચિત્ત લાગુ” હતું, તેનો જ સ્વર પા-છળથી આવ્યો અને બધા ઉપર હાથ પડ્યો. “મારી સાથે જતા આવને, અરુનું કાગ છે” રસ્તામાં કંઈ બોલ્યા વિનાય અરુનું એના ગિવની એડીસમાં ગયો. થોડા થઈ કલાઈ આવેલા હતા એક બાલુ જઈ પુરથી સામ સામી મુકી બેઠા મિત્રના શીકા અહેસા ઉપરથી જ કંઈ માફા સમાચાર સંભળવાનું અતુમાન અરુને કરી લીધું. છેવટે ધીમે ધીમે — “પારો કરી તે ભોલો —” અંગેના ઇંડીઆ (કપડી) લાગી અને એણે અને પણ લાગી નીચે. “તું પણ થોડો ધલો દેખાયો છે” થોડીવાર ચીન આવ્યું. પડી અરુને પૂછ્યું: “એ ખરી વાત છે? ખેર, કી-મન! પણ હું તો તારી પાસે કંઈ રૂપિયા માગવા આવ્યો હતો. હમણાં મારે આવક ઉપર ખર્ચ થઈ ગયું છે.” — જગા થોડીવાર રહીને તે ભોલો “પણ એમાંથી કોઈ વાત તારે ખાતું આવશે અને તારી પાસે ખીજું કંઈ પડ્યું હશે એ શેરમાં પણ હું તારી સલાહથી જ પડ્યો હતો. મને હાત ફક્ત ત્રણસો રૂપિયા આજ મારી એ કાસે જ એટલું ખર્ચ કરી આવી છે તે એના પૈસા હું આજ ન સુકવું તો મારી આખરના કાકરા મધ જાય.”

“અત્યારે હું લાચાર છું” તે મિત્રે કહ્યું. “હું તારા લાચાર કરતાં આ શેરમાં વધારે ખરાબ મધ ગયો છું. મારાં જ્યાં બીજા સુકવવાં બાકી જ છે. મને ખબર નહીં કે તારી રિયલિટ સાવ આમ હશે નહિં તો તને હું કદી પણ શેર જામત સંપાદિ આપન નહીં. મને માફ કર દોસ્ત! હું બહુ લીધગીર છું.”

સ્વખાવસ્યામાં આસતો હોય એમ અરુનું ઉમો થયો તે આશીર્વાદ બહાર નીકળ્યો. લીટરમાં ઉતરતી એક વિચાર તેને સૂઝ્યો. આરાધન નવુ દિરણ એના ચગતમાં રહ્યું. થ નમઘ મારવાડી પૈસા પીરસે-ટે લો કલાજ જાનમાવવાનો નિશ્ચય કયો. કાલવાદેની જતી ટ્રામ ગાડીમાં તે ચડી બેઠો. તે થોડા જ સમયમાં ધનમલછની પેડી આગળ ઉતરી પડ્યો અંદર જઈ પૂર્ણા માસમ પડ્યું કે ધનમલછ હમણાં જ બહાર ગયા.

૪.

જમીને પાન ચાવતી ઇંચેજ નવલકથા કાથમાં કાઈ પ્રમીત્તા હીંગોળા પર પડી હતી.

રામો અંદર આવ્યો. “કંઈ માણસ રોડને મળવા આવ્યો છે મેં કશું શેઠ બોરીસમાં ગયા છે તો કહે છે કે રોડ ન હોય તો બાકીની સાથે વાત કરીશ.”

“કાણુ છે એ?” પ્રશ્નિતાએ હીંચોળા ઉપરથી હાથ ધરી કહ્યું. “અંદર બોલાવ એમને.”

શેઠીજવારમાં સફેદ કપડોનું અમરણ, લાંબી ચાંચવાળા બેડા ને લાલ પાથરીમાં સત્તર થયેલા ને હાથે ડમલ વીંટી ને ઠાને માલેક જડીન વાળાથી વિનયિત એક મારવાડી ગૃહસ્થ અંદર પધાર્યો. રામાએ પુરથી આપી, એના ઉપર તે બેઠો જવા છેડે પુરથી ઉપર પ્રશ્નિતા બેઠી. “આપને શેઠનું કામ છે? પણ તેઓ રજા શીવાય આ વખતે ઘેર નથી હોતા એમની બોરીસનું મરનામું જોઈએ છે?”

“નહીજ” મારવાડીએ જણાવ્યું. “મેં જાણ્યું ને વખતે ઘેર હોય, હું સારી સી-ક્યુરીટી” ઉપર પૈસા ધીરવા દરી ગયકાતો નથી. એ મારી પાસે પહેલાં આવ્યા ત્યારે મેં એમને કૃપિયા ખુશીથી મીઠી, પણ મુલત થઈ ગઈ હતી હજી પૈસા પાછા નથી આવ્યા, મેં એક બે વાર માગ્યું કરેલી પણ એ આ નવી કંપનીના ગૈરમાં પડ્યા છે ને જમી નવી કંપનીઓ શીથુના પરપોટા મારક એક પછી એક જમી પુરી જવાની! મને એવીસ કલાકમાં મારા પૈસા નહીં મળે તો પરિણામ મારે હું જવાબદાર નથી, બીકનેસ” ચીજ એવી છે, એમાં બાકીની ન માલે સમજ્યા!”

પ્રશ્નિતા તો આ સાંભળાને સ્તબ્ધ જ થઈ ગઈ, મોં શીકું ગયું ને હૃદયનો પારો ઉઘડી ગયો. જમી વાત રામભઈ આ માણસ મારવાડી-માપલોદનો એ અવતાર-મરણના વ્યક્તિ પૈસા ધીરનાર! અહીં એની પામેથી પૈસા લાવતો, જમીથી પોતાની નવી સાડી-બો-પેલકાં ને બાણ મારે ભારે રમકડાં આવતા-“બોય” લીધાથી થયેલા તેના અણમમાનું કારણ પણ હવે સ્પષ્ટ સ્પષ્ટ આંખું.

“કહાય તમને તમારા પતિની રિયલિટી જરામર બાન નહીં હોય.”-મારવાડીએ જણાવ્યું. “એમ હોય તો એમણે ભવંર વિશ્વાસપાત કરી તમને છેતરી છે, આ નવા શેરોએ એમનું ટાલકુ જ બેસારી ફીકું છે! પણ તે ચમે તે હો-મારે તો મારા પૈસાથી કાત છે, તમે બાપી ચોં એમ નથી” મારા ધારવા પ્રમાણે રોકાણોએ પાસે કંઈ ખાનગી મિસકત હોય છે. એટલે જ મારા નાણાં તમે ચુકરી દો તો પછી ચુકરો થઈ જાય. આ મારું બીજું ૩૮૦૦ ને તેનું વ્યાજ.”

પ્રશ્નિતાએ કીમેથી કાગળ હાથમાં લીધો આંકડો તપાસ્યો, કંઈ ચીયાર કરી બેઠી-“શેઠ, મારા પતિની રિયલિટી હું સમજી. એમનામાં મને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે. આ તમારું બીજું રાંતે છ વાચા પહેલાં તમારી પેટી ઉપર વારી દેવામાં આવશે કારણ કે અત્યારે તાત્કાલિક પૈસા આપવાની સવડ નથી. આજને આજ તમને તમારાં નાણાં મળશે સમજ્યા.”

“પણ ખાતો શીવાય હું માનું નહીં.” મારવાડી ચીકણો થયો.

“પણ હું કહું છું ને મારો ચાલ જસ નહીં!”

“ના દમદમ ધધામાં શબ્દો પ્રમ ને આને, ચાતો, આ કાગળ ઉપર તમારી સહી કરો એથી ચાલશે” મારવાડીએ હુકું પતાવ્યું ત્રીજેથી પ્રતીલાએ સહી કરી કાગળ લઈ મારવાડી વિદાય થયો.

છેવટે મારવાડી ગયો બાણીને પ્રતીલા ઉભી થઈ છૂટકારાનો લાગે દમ એથી ખારી આગળ જઈ ઉભી બીજા દાયમાં હતું. ઉપરના હેરીંગ ઉપર નજર પડી:

“શેઠ ધનમય કેશરીમલ.”

“કાલ્યાદેવી-મુ બાઈ.”

૩ ૮૦૦ નો ગાંઠડો આંગ આગળ લેવા લાગ્યો-ને તે આગને આજ ભરી દેવાના? બીજી જ પળે તે કપાટ આગળ ગઈ. એક પેટી બહાર કાઢી. અંદરથી સોનાની ગં-ગડીઓ, વીંટી, એરીંગ, કંઈ ને છેવટે નવો આણેસો ક્રોમ પણ બહાર કાઢી ટેબલપર મુક્યા. “અરજી-વહાવા (.....)” તેનું હલ્લ ભરાઈ આવ્યું, અંખમાંથી દડ દડ આંસુ પડવા લાગ્યા.

૫.

“બાઈ શું કરે છે? રામા!” અરજી બહારથી આવી બૂટ કાઢતાં પુછ્યું.

“નથી, છ. એવણુ ચાર વાગે ચા પીને બહાર ગયા છે” રામાએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો. પ્રતીલા પાછું ખડ કપન અપવા જીઓતી સજાઓમાં જતી હોવાથી અરજી વીશેષ ધ્યાન ન આપ્યું.

“કાઈ મને મળવા આવે તો કહેજે કે શેઠ બહારથી આવ્યા નથી. હા” એમ કહી અરજી પામેતી રૂમ (ચોરડી) માં ગયો-મારણુ ગધે કુર્ચ કાર્પકમની ગોઠવણી શા હીમાંજ એકવી રાખી હતી,-ને લેહલુ (ટ્રેન) માં હવે પોતાને બેસવું નહોતું. કદાચ પ્રતીલાને અને બાણીને વીમા એંડીસમા જતાં બેસવું પડે! થોડી વાર ચોરડામાં આમ તેમ આંટા માર્યા પછી ટેબલ પાસે ગયો નોટવેપર (કાગળ) ને કવર લીધું. તેના ઉપર કડપથી શેઠકે લખી નાંખ્યું

“હું પાપમાસ થઈ ગયો છું. અને મેં તારી સાથે વિશ્વાસઘાત કર્યો છે. બહુ દુખ રાખ્યું છે. તારા ને બાણીના ભવિષ્ય માટે વીઆવાળા તરફથી પુરતું મળશે. મેં એ છેડયો વિધાય અજમાવ્યો છે. બાણી મોટો થાય એટલે કહેજે કે તારો ગાપ સાવ સૂર્યો નહતો પણ બીજો ઈલાજ નહતો પડતો નથી તેથી આ પગથી લઈ છું! કષ્ટ મન પર લાવીશ નહીં-ઈશ્વર તમને સુખી રાખે.”

“અરજી.”

નોટવેપર ગધે કરી કવરમાં મુકી, ઉપર પ્રતીલાનું નામ લખી એના આરસામાં કાચ અને કેમ (ફાંચુ અમવા ધર) ની વચ્ચે મૂકી દીધું.

પછી કપાટમાંથી કાચનો ખાલો કાઢ્યો. અંદર શેઠકે પાણી નાંખ્યું. મજલામાંથી

એક નાની યોડી કઢાડી, અદરથી થોડાં ટીપાં પાણીમાં નીખ્યાં અને અંદરનું પ્યારલું બંધ કરવા ગયો. એટલામાં ઠાઠ, પાટકુન ને ટોપીમાં સળગેલ વધ બાણુ અંદર આવ્યો—“ઓ ભાઈ! ચોપાતી ઉપર ફસલ થાયોતી, આ નાના કાકા ને વધા ભય છે ને..”

બાણુને બે હાથે ઉપાડી લઈ હૃદય સાથે દયાઓ—“જા, ભાઈ! રાખાને કહે લઈ જરો. હમણાં મારે દામ છે,” એમ કહી બારણા તરફ ગયો. પણ બાણુએ તો હડ જ પકડી—“ના, માલે તો તમારી સાથે જ જવું છે,” એમ કહી પિતાનાં છુટલાથી પગ પાસે મુક્યાં. એટલામાં એની નજર ટેમલપરના ગાસ ઉપર પડી “ઓ, ભાઈ, મારે સોઝા (સોઝા) પીવો છે, હું એ પી જાઉં!” એમ કહીને ખાલો દામમાં લેવા ગયો. પણ અરજી તરત વચ્ચે પડીને તે ગાસ લઈ લીધો અને જરા હેઠિરો કરી કહ્યું—“ના પીવાય, એ તો દવા છે.”

— દામ દીવસ ઉઘાડે જરે બોળાવેલ નહી ને આજે લાકડાનો મીઠાજ ખરી મથેલો જોઈ બાણુ રડી પડ્યો.

એટલામાં પ્રમીલા બહારથી આવી બાણુનો રૂઝાનો અવાજ સાંભળી, આ રૂઝ તરફ વળી. અર્થ અગત્યો—“ક્યાં ગઈ હતી! કેમ આવા વેસમાં બહાર ગઈ હતી!

તારાં ધરણાં ક્યાં?—મગડીઓ—કડી.....”

પ્રમીલાએ ધીમા અવાજથી જવાબ દીધો—“ધનમલ ભારવાડી બપોરે આવ્યો હતો—મને મળ્યો હતો—ને હો આ તમારી પાતલી,” એમ કહી એક આનાના રોષ પર ધન મલની સહી સાથતી પહોંચે અરજી તરફ પડી.

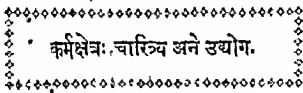
ધ્રુવે હાથે અરજી લીધી—“તે લાઈ! તે.....તે..... રીતે? આ તારા ધરણાં વેળાં?”

“હા, કેમ નહીં! હવે હું તમને સમજાવું છું. આપણે તમીમાં છીએ અને એ દેવ બરબુજ જોઈએ.” અરજી ટેમલપરનો ગાસ ઢોળા દેવા ગયો એટલામાં—એ આસમાં દામળ જોયો, તે પ્રમીલાએ લીધો—નિયો. હૃદય ધનકલ સાગ્યું. અરજી ભાઈ વિચાર કર્યો હતો, તે એક પળમાં સમજાઈ ગઈ. બીજી જ પળે તે દામળ કાઢી નાખ્યો ને ગાસ (પ્યાલો) પતિના હાથમાંથી ગૂટવી લઈ બારીએથી ફેંકી દીધો. તેના ચૂરચૂરા થઈ ગયા.

“મને માફ કરો, હું જ આ બધાનું કારણ છું અને મારી જલ બચેતર સમજાઈ છે. કાલને કાલ જ આ કપાટ બારીને સાદીએને પોપટ જે એક વખત વપરાઈ નથી, તે કાઢી નાખીશ. હવે મારે એનો ખપ નથી.”

૬.

પહેલાની ફેરવેબલ પ્રમીલા કવેચાદી જીવની માગે છે કલમ અને મેળાવા તેણે છાડી દીધા છે. અને કરકમરથી થઈ મલકવી બાણુના ભવિષ્ય માટે કંઈ એકાદું કરવાનો પ્રયાસ કરે છે. નવરાસના સમયે ઉજીજી નોવેલો વચ્ચે કરતાં હવે અરજી લાવી આપેલો દસો-દારક રેડીઓ કાંતે છે, અને આગળની જીવની કરતાં હાલની હજાર દરજ્જે સુખી સમજ આ દેખી સુખ એનમાં દીવસ નિર્મિત કરે છે.

કર્મક્ષેત્ર: ચારિત્ર્ય અને ઉદ્યોગ.

સ્વર્ગસ્થ સાક્ષર

શ્રી અમૃતલાલ સુન્દરજી પઢિયાર.

—મુદ્રા—

ભાઈ પઢિયારનો દેશને સન્દેશ:

“સસારમાં સ્વર્ગ કેમ મળે ?” — પોતાની સંકિતના પ્રમાણમાં મણામાં મણા કામો કરવા તેનું નામ કર્મયોગ છે અને એ કામો પ્રભુને સાચે રાખીને કરવા, એટલે કે ઉત્તમમાં ઉત્તમ હેતુથી બ્રહ્માર્પણ કરીને કરવા, તેનું નામ ભક્તિયોગ છે આ બંને યોગની એકતાનું નામ કર્તવ્ય છે એ કર્તવ્યને બ્રાહ્મભાવ અને દેશસેવામાં વાપરવાથી “સસારમાં સ્વર્ગ” મેળવી શકાય છે હાજીના જમાનાનો, વર્તમાન કાળનો તે મુખ્ય ધર્મ છે, એ ધર્મ પાળવાથી, ઉપરપાથી, હું “સસારમાં સ્વર્ગ” અનુભવું છું અને મારા બન્ધુઓ (તેમ જ બહેનો) એવી જ રીતે બ્રાહ્મભાવ અને દેશસેવાની ભક્તિથી પોતાના કામકામો વચ્ચેથી જ “સસારમાં સ્વર્ગ” મેળવવા લાગ્યેલા છાપ, એમ પ્રભુ આર્થના કર્તુ છું. તથાસ્તુ

— “સસારમાં સ્વર્ગ.”

—ભાઈ પઢિયાર—

લોકપ્રિય “સ્વર્ગનાં પુસ્તકો” ના સરકારી લેખક સ્વર્ગસ્થ ભાઈ અમૃતલાલ પઢિયારના નામથી ગુજરાતી પ્રજામાં કાણ અભળ્યું છે ? શુદ્ધ, મોડક, સ્વચ્છ, સરલ વાણીમાં ધર્મભક્તિ, જ્ઞાન યોગ અને કર્મ માર્ગના જેવું જન વિષયો એમણે ધણા સુગમ બનાવ્યા છે. પુરાણ પુસ્તકોમાંથી ઉપયોગી વિચારોના દોહન રૂપ તથા નવીન વિદ્યા વિદ્યાન નામ-ચતુષ્ક પ્રેરણાઓથી ભરપૂર, એ ભાઈએ જે મનોહર અને કિર્કરક અન્યમાળા માતૃકાવાને ચરણે ભેટ આપી છે, તે એમનો ઉપહાર આપણા ઉપર કાંઈ જેવો લેવો નથી. “સસારમાં સ્વર્ગ,” “સ્રીગોનું સ્વર્ગ,” “રાણુ સ્વર્ગ,” “સ્વર્ગની સુન્દરીઓ” — એવાં એવાં આકર્ષક નામ વળી અને (ચંચાનામાસ્તયાણાઃ) નામ પ્રમાણે શુણ્ધ ધારણ કરતાં, — હૃદયીકરૂષના, સમિક શૈલિ અને ઉપયોગી વિષયોથી ઉભરાતાં, — પંદર વીસ પુસ્તકો લખીને ભાઈ પઢિયાર આપણી ભાષામાં એવા ઉત્તમ પ્રકારનું સાહિત્ય ઉત્પન્ન કર્યું છે, જે ઘણા લોકો માત્ર સુધી નિમ્નસ્ય લોકપ્રિય અને લોકપ્રેરક રહેશે.

* દરેક સારા માણસોની હૃદય “સ્વર્ગ” મેળવવાની હોમ છે અને “સ્વર્ગ” એટલે મહાત્માઓ કણ્ઠ્ય રાખે તેનું ઉંચામાં ઉંચી જ્ઞાતનું સુખ, — “સ્વર્ગ” એટલે અતંત રાત્રાને વૃષ્ટિ થાવ તેવી ભયંતિમાં રહેતું તે, — અને “સ્વર્ગ” એટલે પ્રશમ્ય જીવન તથા પ્રભુ પોતે આપેના મારા “સ્વર્ગ” શબ્દો અર્થ છે. — “અર્ચનાં રત્નો.”

સ્વર્ગસ્થ માધર શ્રી અમૃતલાલ સુન્દરજી પદિયાર વૈવરો જન્મ કાલિયાવાડની દક્ષિણે દરિયા કિનારે આવેલા ચૌરવાડ ગામમાં સંવત ૧૯૨૧ ના ચૈત્રશુક્ર ૨ ના દિવસે થયો હતો. જાતિએ તેઓ બિરિનારા બ્રાહ્મણ હતા જન્મ પછી દરેક વર્ષે તહેમની માતૃ શ્રી સૌ કરગુરગાઇનું મરણ થવાથી, તહેમના પિતાએ ફરીથી લગ્ન કરેલું તે માતા જન્મને તેઓ "છ" કહીને બોલાવતા, તેઓ હયાત છે. બાપ અમૃતલાલને તહેમની સાથેનો સંબંધ અવસાન પર્વનત ધણે સારા-મા દીકરાના જેવો જન્મેલો હતો. સુન્દરજીનું મૃત્યુ સંવત ૧૯૫૪ માં થયું હતું.

બાપ પદિયારે પોતાનો અભ્યાસ જરુરી ગામમાં શરૂ કર્યો હતો અને ચૌરવાડની નિશાળમાં ગૂજરાતી છઠ્ઠું થોરણ તહેમણે પૂર્વ કર્યું શાળાનો અભ્યાસક્રમ અહિં સંપૂર્ણ થયો એમ તહેમણે માન્યું પણ એ પછી એમનું વિવિધ વિષયોનું વાંચન વિશાળ અને નિર્મિત હતું અને પુસ્તકો તથા પત્રો વાંચવાનો એમને જનરા શોખ હતો, એટલે ધીમે ધીમે એમનું જ્ઞાન વધતું જ આવતું. આ સમયમાં પિતા તરફથી એમની મગાઇ (વિવાહ) કરવામાં આવી હતી, પરંતુ એમ કહેવાય છે કે તેની "સાટ" ની રીતે બેઠવણ થયેલી હોવાથી પોતાને તે અતુલ્ય નહિ લાગવાથી તેઓ કાશી જતા રહ્યા અને પત્ર લખીને મગાઇનો સંબંધ તોડી નખાવ્યો થોડા વખત પછી પિતાનું અવસાન થતાં, તેઓ ઘેર પાછા આવ્યા અને થોડા માથે શાળામાં શિક્ષકની નોકરી તથા જૂનાગઢ રાજ્યના વહીવટી ખાતામાં ઉમેદવારી અને કારકૂની કરી હતી આ પછી તેઓ મુબાઇ ગયા, જ્યાં કાપડિયાની દુકાને થોડો વખત કામ કર્યા પછી, શેઠ લક્ષ્મીદાસ ખીમજીને ઘેર તથા તહેમની મીઠમાં નવેક વર્ષ નોકરી કરી સાર પછીનું પોતાનું સંપત્તિ જીવન એ સાધુ પુરૂષે વાંચન-લેખન-વ્યાખ્યાન તથા પ્રવચન-યાત્રા-સત્સંગમાં ગાળ્યું હતું.

વૈદ્યકમાં બ્રાહ્મ પદિયાર ઘણા પ્રવૃણ હતા વનરપતિના જ પ્રયોગો ઉપર તેઓ આધાર રાખતા અને નવા નવા પ્રયોગોની અજમાયશમાં બહુ રસ લેતા એમણે ૪ સ. ૧૮૯૮ માં નોકરી હાથેડને માટે છોડી, ત્યારથી ધરમદાસ પરમાનન્દજી નામના પંડિતની ઉદ્દાસી પંથના સાધુ પાસે વૈવરો અભ્યાસ કરવા મોકિયા હતા અને ધીમે ધીમે તહેમની તેઓ બહુ આગમ વધ્યા હતા.

બ્રાહ્મ પદિયારે આરે જામની યાત્રા કરી હતી તેઓ ગંગોત્રી પંથ ગયા હતા. જ ગંગોત્રીએ બે વખત ગયા હતા કાશી તથા અઘાદાનાથ પાંચ છ વાર સુનામમાં નરનારા-મણુના મંદિરના શ્રી બાલવજી મહારાજ તથા તહેમની મહત્તી સાથે એમને ધણે લાભ-લગભમ પચીશક વર્ષનો સંબંધ હતો. તર્જણ કિનારે આવેલ અગતાયના દેવાલયવાળા

બ્રાહ્મ પદિયારના જીવનની સંક્ષિપ્ત નોંધ સ. ૨૧ જીવજીવાલ કરસનજી હક્ટરે સુન્દરી સુબોધ (૧૯૧૯ ના જૂલાઈ-ઓગસ્ટના અંક)માં આપી છે હાલમાં એ બાપ આ સ્વર્ગસ્થ સાક્ષરનું વિસ્તૃત જીવન ચરિત્ર લખે છે, એમ સાંભળ્યું છે આર પાંચ વર્ષ ઉપર બાપ અમૃતલાલ અમદાવાદ આવેલા, ત્યારે તહેમણે પોતાની જીવનને લગતી કરલીક કહાકત અને કહી હતી તે પ્રસંગે કરેલી ટુકી નોંધ ઉપરથી આ જીવનરેખા લખવામાં આવી છે.

સ્વર્ગસ્થ મહાત્મા શ્રી બ્રહ્માનન્દજી મહારાજ તથા માધવર વાળા સ્વર્ગસ્થ મહાત્મા શ્રી માધવસાજી મહારાજની ખાસે તેઓ કેટલોક સમય રહ્યા હતા અને તે પછી પણ વખતો વખત જતા. વલ્લભકુળના વૈષ્ણવ આત્માઓમાં સ્વ શ્રીમાનુ જેવકીનન્દનાચાર્યજી મહારાજ એમના ઉપર સારી મુમતા રાખતા અને આર્થસમાજના પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન અને સમર્થ વક્તા શ્રી નિતાનન્દજીની સાથે તો એમને ઘણા વાંચા મમવથી પરિચય હતો. બ્રાજાનાના નાણીતા મહાત્માજી શ્રી હરનાથ ખામઘને પણ બાર્ણ પદિયાર એક વખત મળ્યા તથા રહેમના વિચારોનું વિસ્તારથી આલેખતા હતાં તે ગૂલરાતી પદ દ્વારા રહેમજે ગૂલરાતી પ્રજાના હિતાર્થે પ્રકટ કર્યા હતા. સ્વર્ગસ્થ સ્વામી શ્રી ત્રિવેદાનન્દજીને પણ તેઓ એવું રના બેઠાં એકવાર મળ્યા હતા. મહાત્મા શ્રી ગાંધીજી ખાને તે કદિ કદિ જતા અને બોધપુરમાં કવિકુળમણિ શ્રી રતીન્દ્રનાથ ઠાકુરને મળ્યા તથા શાન્તિનિકેતન જેવા તેઓ મહાત્માજીનો સાથેજ ગયા હતા. આ પ્રસંગે હરદારની “શુરકુળ” સંસ્થા જેવાનો તથા રહેના પ્રધાનાચાર્ય મહાત્મા શ્રી બ્રહ્માનન્દજી (મુન્શીરામજી)ના મેળાપનો પણ ઘાઘ ધીધો હતો.

જાણ અમૃતલાલના સમાગમમાં આવેલ મનુષ્યોની સંખ્યા જેવા નિષ્કલે તો તે ઘણી મોટી થાય, અને રહેમાં ઘણા વિદ્વાનો, ધીમન્તો તથા સાધુ જોતો. પણ સમા વેશ થાય છે, એક રીતે એમ કહી શકાય કે એ પોતે “અખતરુ” (જેને ઠાપણુ દુખન નહિ એવા) હતા તથા તે ત્યાં જતા હતા ત્યાં એમના સંસયનો મુદ્દાસ ચો-તરફ પસરી રહેતા-ગધાત (ચંગ દેવ રહિત) એમના આ-૧૨ યુગો સર્વ મનુષ્યોને એક ચરખા આકર્ષતા.

આ રહેમનું ઉપચાન્ત ખાસ રોહીમડળ પણ હતું. જે સુસંસ્કારી, દેશપ્રેમી, સુખારક, પ્રજામક્ત સંજ્ઞાઓનું ખતેલું હતું. તે બહુ મોટું નોતું મહાત્મા ગાંધીજી, સાધુશ્રી મોહન-દાસજી, શ્રી. ગોસ્વામી, શ્રી મણિચંદ્ર રેલજી બેટ, શ્રી. નહાનાથાલ કવિ, શ્રી. જોતાભાઈ અમીન, સ્વ. ભાઈ રણજીતરામ વાવાભાઈ, શ્રી મનુભાઈ યુગેદાર, સ્વામી શ્રી અખણ-નન્દજી તથા અમદાવાદની બનુસમાજના સભાસદો, એ સદ્ગુની સાથે બાર્ણ પદિયારને સારો રોજ સળખે હતા, અને રહેમાંના કેટલાકની સાથે તો ઘણા લાંબાકાળની મિત્રતા હતી. “સરતા સાદિય” વાળા અખણનન્દજી સાથે થયેને ચોથેજ દિવસથી રહેમને જો-ગખાણુ થયું હતું. ધાર્મિક લેખક શ્રી હરિદાસ મહારાજ (કોઠારવાળા), આર્થસમાજવાળા શ્રી હમ્પાણીસાસ, અન્યત્રોદાર માટે આણુ પ્રયામ કરી રહેલ ડૉ. શિન્દે, તથા “સર્વ-દુષ્ણ જોડે ધન્યા” સોસાયટી (મંડળ)ના અગ્ર સભાસદો શ્રીકૃત દેવધર અને અમૃતલાલ દેસર વગેરે સાથે પણ એમને સારો મેળાપ હતો.

આ ઉપરથી સમજાયા વિના નહિ રહે કે જાણ પદિયારના શુદ્ધ સરકાર તથા તે મની સદ્બચનાઓ ઊંચા પ્રકારના વાંતાવરણમાં ખીલ્યાં હતાં. જુદાં જુદાં વૃત્તિ વિચારના મનુષ્યોમાં તથા જિલ મિત્ર મતાનુસારી મંડળોનાં તેઓ એક સરખું સમતોલપણું, શાન્તિ તથા સદ્બચ રાખીને રહી શક્યા હતા, એ રહેમની એક સુન્દર વિશેષતા હતી. અને આમ હોવાને લીધેજ તેઓ પોતાના આત્મ મિત્રસ બહુ સારી રીતે સંધી રાખ્યા હતા.

તેઓ જેથી સરળતા, નિખાલસપણું, સુઝનતા અમતાથી ઓઠિયેલ, અસરકારી (અથવા ઓછું શિક્ષણ-સરકાર પામેલા) સામાન્ય જાતનાં બાળી જતાં, તેટલીજ રહેવાઈથી અને રહેલીજ રીતે તેઓ વિદ્વાનો, વિચારી તથા શ્રીમંતોની સાથે પણ એકરૂપ થઈ શકતા આહાર, ઓઠ, લોભ, ક્રોધ, ખટપટ, એ વગેરે અનેક દુર્ગુણો એમણે પ્રથમથી દૂર કરેલા જણાતા હતા, આમ હોવાથી એ બાળને વસુધૈવ કુટુમ્બકમ્ (આખી દુનિયાને પોતાના કુટુમ્બ રૂપ) માનવામાં કાંઈ અડચણ આવતી નહિ. આ ઉપરાંત તેઓ અત્યંત નિઃશ અને આશાવાહી પણ હતા એમના વિચાર તથા આગિતની શુભ અસરને યોગ્યતા ધીમે ધીમે વધતી વધતી ફેલાવા લાગી હતી, એમ સદૃશ જણાતું હતું.

જાણ પદિમારે લેખન પ્રવૃત્તિ ધણી બેઠેલી થઈ હતી. એમનો પહેલો લેખ આશરે દશેક વર્ષના તેઓ હતા તે વખતે "એપ્રિલ" વિશે લખાયો હતો, જે પાછળથી તેમને અપકલ લાગવાથી તેમણે પ્રકટ કર્યો નહોતો. પણ આ ઉપરથી પોતાની લેખન શક્તિ વિશે અમૂલ્યાલસને કાંઈક ખ્યાલ આવ્યો અને કાંઈક સારું પુસ્તક લખવું, એમ પણ તેમણે આ મમ્મરે જ નિશ્ચય કર્યો.

આ પછી "આર્થિક વિધવા" નામનું પુસ્તક એણે લખ્યું, જે રાતગોઠાતારના અધિપતિ શ્રીમુક્ત કાષાણને ધણું પસંદ પડ્યું હતું, પરંતુ તે અમૂલ્યલાલ જેવા અત્યંત, ઉચ્ચ જગવણી નહિ પામેલા, મુશ્કેલી વણેલું હતું, એમ માનવાની તેમણે આનાકાની કરી હતી, અને અન્તે ન્યારે લક્ષ્મીદાસ યોગે પોતે તેમને ખાત્રી આપી ત્યારેજ તેમણે એ વાત સાચી માની હતી આ પુસ્તકનું અવલોકન કરતાં "હિન્દુસ્તાન" (પર, જે અમદાવાદમાં પ્રકટ થતું હતું તે)ના અધિપતિ સ્વ. શ્રીમુક્ત વનમાળીદાસ લાલભાઈ મોદીએ બહુ ઉચ્ચે અભિપ્રાય દર્શાવ્યો હતો. પા જણાવ્યું હતું કે "ઈ સ ડા ૧૧. ૧૦. ૧૦ રૂ.ની દોલી જેટલે અને પ્રમશરે એટલે પદિમારે તે ચોરી લીધું હશે, એમ સંભવે છે!" "શ્રીમ શ્રીમ તે શ્રીમ" એ નામનું પુસ્તક તેમણે ૧૮૯૬માં લખ્યું હતું અને સ્વર્ગના પુસ્તકો તરીકે બહુ જાણીતી થયેલી મન્યમાળાનું પહેલું પુસ્તક "સંસારમાં સ્વર્ગ" ૧૯૦૦માં લખ્યું. આ મન્ય તેમની ઉત્તમ કૃતિઓમાંના એક છે, એમાં કાઠજ ચક્ર નથી પરંતુ એક રીતે કહીએ તો તેમનાં "સ્વર્ગના પુસ્તકો" વાળી આખી મન્યમાળા એવી સરળ અને સુન્દર, રસિલી બાવામાં લખાયેલી છે, તેમાં સ્વર્ગના કહિન મિદાનો અને કર્તવ્યના ગદન માગે જેવા ઉપયોગી છતાં શુદ્ધ મનાતા વિષયો પણ એવી સારી, રસભરી, મિઠી બાવામાં તેમણે ઉતાર્યા છે કે તેને લીધે એમનાં પુસ્તકોની લોક પ્રિયતા દિન પર દિન વધતીજ જાય છે અને એક દિ વસ એવો આવશે ન્યારે આપણે તેમને દરેક ગ્રંથોમાં શુદ્ધ કુટુમ્બમાં સ્થાન મળેલું જોઈ શકીએ, એમ ખાત્રી છે.

જાણ અમૂલ્યાલના આદિત્યના, હૃદયના શુભો વિશે બહુ રહેવાયું છે તેઓ એક નિર્ભય અને સરળ હૃદયન માળનારા સાધુજન હતા, એ જણાતું છે અહોરાત્ર અવ્યાનમાં, પ્રભુચિન્તનમાં, લેખનમાં, સત્કર્મમાં તેઓ પ્રવૃત્ત રહેતા એમની સાલ્કર્ષ તો ખરેખર "આદર્શ રૂપ" હતી (Phan Living and High Thinking) સાધુ જીવન અને હૃદય દિશાર" એ બાવતાને તેઓએ મારીતીને પોતાની જિન્દગીમાં પ્રતિપાન કરી હતી.

દેશાટન-પાત્રાને પૈયુ એ બાઇને બુદ્ધ શોખ દતો અને પોતાના વિવિધ અનુભવોનું પુ-
સ્તકોમાં તથા છુટકે લખાણોમાં તેઓ સુન્દર રીતે આલેખન કરતા.

સ્વ શ્રી પદ્મિયારની લેખન પ્રવૃત્તિ આશુ અને નિષ્કમિત હતી. ધર્મજીવિતો ચિટ્ટ
અને લોક પ્રિય સામયિક પત્રોમાં તેમજ સામાન્ય રીતે સવર્ગો પત્રોના ખાસ અંકોમાં એ-
મનું કાંઈ તે કાંઈ સુમેલક, ઉપયોગી, સરળ લખાણો જોવામાં આવતું. આ ઉપરાંત પાછ-
ળથી તો તેઓ આખ્યાનો પણ રચ્યે રચ્યે આપતા. જેનું લખનાર હેતુનું તેઓ જાણતા.
દ્રુમ, સાદા ચાંદોવાળાં વાક્યો, અને એકેક વિચારનું અનેક રીતે દર્શન તથા સમર્થન.

વૈદ્યકના વિષયમાં પણ એમણે પહોં લખ્યું છે અને તે સમજાવું બુદ્ધ ઉપયોગી સાહિત્ય
છે. આશા છે કે એમની કૃતિઓની ગ્રંથમાળા પ્રકટ હવેલખમાં દરવામાં આવે તો તેમાં
આ લખાણોને ખાસ સ્થાન આપવામાં આવશે. વૈદ્ય ઉપરાંત કેતોલોચ (માયા ઉપરથી
મનુષ્યનું અવિત જાણવાની વિદ્યા) અને શ્રેષ્ઠશ્રેષ્ઠ (આત્મગતિથી બીજા મનુષ્યોનાં મન
ઉપર અસર કરવાની વિદ્યા) ની પણ એમણે સારી માહિતી મેળવી હતી અને દિલ્લી-
રિયા (તાજ) જેવાં રસ ઉપર લેતો પ્રયોગ પણ તેઓ કરતા.

બાઈ ૨૨ સુવત્સ પદ્મિયારનું શ્રે. ૧૪૫૩ નવતાન મુંગલમાં ૧૯૧૬ ના જૂનાઈની ૧૮ થી
તારીખે કોરોનાથી મૃત્યુ હતું. એમના કેટલાક પુત્રોનું દિલ્લી તથા મગધમાં ભાષાન્તર
થયું છે.

મોટાઈ, ખરી અને ખોટી:

યાદ રાખજો કે જન્મતમા મોટા માણસ જનનું એ જુદી વાત છે, અને લગવાનની
હજુરમાં મોટા જનનું એ જુદી વાત છે. અને જ્યાં સુધી જન્મતમા મોટાની અંદર પાણું
રહેવાય ત્યાં સુધી મોટા મળી શકે તો નથી જ્યાં જન્મતમા મોટાઈએમાં જ મન લોભાણે
રહે ત્યાં સુધી વ્યવસ્થાનું અવિરલિન સુખ મળતું નથી અને જ્યાં સુધી પ્રભુ સાથે
એકતા ન થાય ત્યાં સુધી જન્મ મરણનો ફેર ચળતો નથી, કાલ સાત વખત મન્દ થયા
જનાં પણ ફરીથી મોટાના અવતાર પણ લેવા પડે છે, એમાં કોઈ નવાઈ જેવું નથી.
મટે દે હરિજનો! તમે સૌ તમારાથી બંધે તેમ ચેતીને જાણજો અને ઉવડ જુદી જન્-
વતી ખોટી મોટાઈમાં પડ્યાં રહેતો માં, એજ અમારી ભલામણ છે.

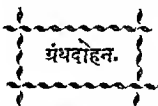
—સ્વર્ગની આનંદ.

સીઓના ચાર વર્ગ:

અસહના વખતમાં પશિની, ચિત્રિણી, દસ્તિની અને શાખિની (ચ ખરૂં) એવા
મુખ્ય બેઠે જણાતા દત્તા; પણ એ બેઠે વધુ બાજે ચરીરના બધારણ ઉપર અને બહારના
ચણ ઉપર આધાર રાખતા હતા. કાલના વખતની સીઓના (પણ) મુખ્ય ચાર બેઠે પડી
શરી પ્રિમિલી જોગણ, રવાની રવીઓ, સક્તિ મેધાઓ અને રંગગિયાં ગાર્મઓ!

—સ્વર્ગની મુન્દરીઓ.

• આ તમા “સ્વર્ગની પુસ્તકો” વાળા લેખને માટે કેટલીક ઉપયોગી માહિતી આપવા
મટે જાણ વેળીચંદર વડાપણ પદિયારનો, નથા “સસ્તા સાહિત્ય મંડળ” તરફથી મળેલી
અનુજાણ માટે તેના આનંદ અત્રી શ્રી અમરજીવનદાસનો હું આભારી છું. રા. જ.

સ્વ. સાક્ષર શ્રી અમૃતલાલ સુન્દરજી પદિયાર કૃત-

“સ્વર્ગનાં પુસ્તકો.”

વ્યક્તિભાગને લગતાં:

૧. સ્વર્ગનું વિમાન.
૨. સ્વર્ગની કૂચી.
૩. સ્વર્ગનો ખજાનો.
૪. સ્વર્ગના રત્નો.
૫. સ્વર્ગનો આનન્દ.

શ્રીઓ માટે ખાસ

૧. શ્રીઓનું સ્વર્ગ.
૨. સ્વર્ગની સુન્દરીઓ.
૩. જૂવાની જાળવવાના ધવાનો.
૪. આર્થ વિધવા.

સામાન્ય જનહિતને લગતાં:

૧. સંસારમાં સ્વર્ગ.
૨. સાચું સ્વર્ગ.
૩. સ્વર્ગની સીડી.
૪. સ્વર્ગની જિન્દગી.
૫. પ્રેમ, પ્રેમ ને પ્રેમ.
૬. નવીન દેવવાની કૂચી.
૭. નવાધુમની વાતો, ભાગ ૧ ભા.
૮. નવાધુમની વાતો, ભાગ ૨ ભા.
૯. રાહેનરાહનું જીવન ચરિત્ર.
૧૦. આપત વચનો.
૧૧. કાળિયાવાડી તોપ.

બાળકો માટે.

હવે પછી પ્રકટ થવાનું સ્વર્ગના સન્દેશ.

બાળકોની વાતો.

ભાઈ પદિયારનાં સદ્વચનો.

૧.

મેં જો બોલ્યું તે કું હમાયો, જો બોલ્યું તે મેં જોયું, અને મેં જો દાન કર્યું તે મારી પાસે છે. (પ્રાચીન ઋષિઓના સિદ્ધાંત) —સંસારમાં સ્વર્ગ.

૨.

તમા શ્રીઓને સુખી રાખવામાં આવે છે, તમાજ દેવતાઓ રમ્યા કરે છે. અને તમા શ્રીઓનું સારી રીતે માન રહેતું નથી, તેઓને કોઈ પણ કાર્યોનું ફળ મળતું નથી. (મનુસ્મૃતિ.) —શ્રીઓનું સ્વર્ગ.

૩.

શુભેચ્છા રાખવી, સારી વર્તણૂક રાખવી, ઉચ્ચ હેતુઓથી કામ કરવું અને પોતાના બંધુઓ (અને બહેનો) ની તથા દેશની સેવામાં શ્રેયસ્કારી રહેવું, એ “સ્વર્ગની સીડ” નું સહેલાઈમાં સહેલું, પહેલાઈમાં પહેલું અને ઉદારમાં ઉદાર પગથિયું છે. (પ્રાચીન અધિ-ઓના સિદ્ધાંતો.)
—સ્વર્ગની સીડી.

૪.

જેના દેશમાં હેતુ હોય, જેની બાંખમાં શરમ હોય, જેની જામમાં મીઠાશ હોય અને જેના હાથમાં કામ હોય, તથા જેના જીવનમાં હિંમત, સરલતા, ડામળતા, યાન અને સેવા હોય, તે “સ્વર્ગની મુન્દરીઓ” છે.
—સ્વર્ગની મુન્દરીઓ.

૫.

ઓઝોનું માન ન રાખવાથી જે ધરને ઓઝો શાય કે છે, તે ધર નાશકારક સ-ક્ષિતથી સર્વ રીતે નાશ પામે છે જ્યાં ઓઝો કુખમાં રહે છે, તે કુળનો નાશ થાય છે, અને જ્યાં ઓઝો આનન્દમાં રહે છે, ત્યાં વંશની વૃદ્ધિ થાય છે. (મનુસ્મૃતિ.)
—સ્વર્ગની મુન્દરીઓ.

૬.

“ પ્રેમ એ સ્વર્ગનું રત્ન છે. યાન એ સ્વર્ગનું રત્ન છે. કર્તવ્ય એ સ્વર્ગનું રત્ન છે. બ્રાહ્મણ એ સ્વર્ગનું રત્ન છે. વખત એ સ્વર્ગનું રત્ન છે. સરકારવાળા એ સ્વર્ગનું રત્ન છે. સત્ય ધર્મ એ સ્વર્ગનું રત્ન છે અને મહાત્માઓના જીવનમાં જીવતાં શીખણ, એ સ્વર્ગનું રત્ન છે
—સ્વર્ગની જિંદગી.

૭.

જેણે સર્વન સ્વયંબૂ પ્રેમને અનુભવ્યો, તેણે ધૃતિરત્ન જાળવ્યું, તે કૃતાર્થ થયો, તેણે જીંદગીનો ફેરો સારો કર્યો, તે જન્મ મરણથી મુક્ત થયો; અને જીવો ક્ષણેવનાપર જીવ પ્રજાથી જુદો નથી એમ અનુભવ્યું. એમ અનુભવવાર મહાત્માને જ કમ્ય છે. જો એણે અનુભવ થાય તો જ પ્રેમની સાધકતા છે, મનુષ્યની કરુણતા છે. બાકી ખાલી “પ્રેમ” શબ્દથી કંઈ વળવાનું નથી.

—પ્રેમ, પ્રેમ ને પ્રેમ.

ભાષા થી અમૃતશામ પરિવારે જૂલ જૂલ લોકોપયોગી વિષયો ઉપર, બાવીસ કરતાં વધુ, આઠર્થક અને ઉત્કર્ષક પુસ્તકો લખ્યાં છે તેઓ એકની એક વાત ધણીવાર અનેક રીતે કહે છે અને જ્યાં હેમની એ ખૂબી છે કે તે કદિ નીરસ થતી નથી એટલું જ નહિ પણ વધારે વધારે અસરકારક બને છે. રૂબરૂથી બાપા સાહિત્યમાં જાણ પરિવારે સ્થાવી ઉમેરો કર્યો છે, એમાં કદિ યત્ન નથી, ને કે એમના સપગા ક્રમેમને વિદાનો તરફથી એક જ પદ્ધતિમાં મળવામાં ન આવે, એ સંજોગવત છે. પણ એટલું તો નહિ જ છે કે સામાન્ય જનસમૂહમાં સત્ય યાનનો ફેલાવો કરવાને તથા હેમનામાં સંયોગક, ઉત્કર્ષક વિ-

મારોનો પ્રચાર કરવાને માટે તો એ ભાષ્યને જેટલા સતત અને સુન્દર પ્રવાસ કર્યો છે, એટલા બીજા કોઈ પણ ગૂંજરાતી વિદ્વાને અથવા લેખકે લખ્યો જ કર્યો કરવો કે આ “સ્વર્ગના પુસ્તકો” ના કર્તાએ (—)ને એક જન્મુએ ઉપદાસમાં કહ્યું હતું, ત્યેતુ સ્મરણ કરે તો, “સ્વર્ગના પુસ્તકો” (—) પોતાની આખી જીવનગીતુ વડન એક જ પન્થમાં કર્યું હતું મોડામાં જન્મ બને તેમ જન્મમાં જન્મી જાવનાઓ, સારામાં સારી જીતિઓના કે લાભો-વધારો થાય, એ દર્શિનિ-દુષ્ટી જ એમનાં સવર્ગા પુસ્તકો, સવર્ગા લખાણો, સવર્ગા લખાણોના થયેલાં છે, અને તે સર્કારે એમણે પછી જ સાદી છતાં સરકારી અને ગંધુર વાણીમાં કરેલું છે. આથી ધર્મશાસ્ત્રોના મદન સિદ્ધાન્તો, તત્વજ્ઞાનની કઠિન વાતો તથા વિદ્યાજ્ઞાનની અદ્ભુત શોધો વિશેની સરળ માહિતી એમનાં પુસ્તકો દ્વારા સાધારણજ શિક્ષણ પામેલાં લોક વર્ગમાં પણ એ પેઠેવાડી રાખ્યા છે.

શ્રીઓને માટે તો એમનાં પુસ્તકો ખાસ દિવસારક અને આવકારદાયક છે, અને આનન્દજનક વિશિષ્ટતા ત્હેમાં એ છે કે એમનાં લખાણો અનેક પ્રકારનાં (નવાં અને જૂનાં) રસિક દર્શાનોથી ઉભરાય છે તથા ‘મર વેદુ’ જેવો શ્રીઓને ખાસ ઉપયોગી વિષય પણ ત્હેમણે પોતાનાં જુદાં જુદાં પુસ્તકોમાં રચ્યો છે અને જે તત્ત્વ, ધરમયુ, ૨, ૩ ખર્ચે થાય એવાં લલાળે એમણે રચ્યા છે તે ખચિત અત્યંત ઉપકારક છે ગીતાજી જેવા મદન ધર્મજ્ઞાનથી શરૂ થઈ મનુષ્ય રોડન કરીને પણ ત્હેમાંથી મુબોધક તત્વ એમણે એક કરતાં વધારે મનમાં રહ્યું છે.

ખાજાને કેમ ઉઠેરવા, શ્રીઓએ ગૃહ સંસાર કેવી રીતે ચલાવવો, ખરી જીવનિતિ કેમ ચાલ, મનુષ્યનું કર્તવ્ય શું છે, ખોટા ખ્યાલ કેવા ક્ષાનિકારક છે, મહિન વાસનાઓ કેવી રીતે અધીગતિ કરે છે, હંસાદિ અનેક મહત્ત્વની બાબતોની ચર્ચા એ ભાષ્યને દૃઢથી, લખાણથી કરી છે તદ્દમદું દરેક પુસ્તક નવા નવા વિચારો, સાદા અને સુગમ હવાળે તથા ધણી ધણી જાણવા ચોખ્ખ-વિચારવા ચોખ્ખ સૂચનાઓથી ઉભરાય છે એકંદર જોઈએ તો આજ પઢિયારનાં પુસ્તકો સર્વ રીતે નિર્મળ, મુબોધક અને પ્રોત્સાહક સાદિત્યજ છે અને દરેક ગૃહ કુટુંબમાં તે વચાવેથી લાભજ છે નિસંશય છે.

શ્રીઓનું સ્વર્ગ:

આ પુસ્તકમાં ભાષ્યથી પઢિયારે ધણી અજત્યની વાતો ચર્ચા છે ત્હેમાંથી આપણે અર્થે થોડાં ઉતારા લઈશું.

તેઓ લખે છે કે “શ્રીઓને કદ જાતની કેળવણી આપવાથી આપણા દેશને કાયદો થાય, કદ જાતની કેળવણી આપવાથી આપણે સનાતન ધર્મ જળવાઈ રહે, કદ જાતની કેળવણી આપવાથી તેનો અન્તરાત્મા સંતોષ પામે !—એ હજી નહિ થયું નથી. એને માટે હજી થોડાંમાં જનુ મતમેદ છે આમાં જે લેખો લખાય છે તેમાં હજારો વખત કહેવાઈ ગયેલી ખતિમતપણું પાળવાની ... એની એજ જુની વાતો હોય છે અથવા તો સુરોપિપ્રેમીની જેમ તેઓના જેવું આપણી શ્રીઓને કુલ પલ્લ આપવાની વાતો હોય છે. આ જાને જાણતો લેખકને બધું વાંધાભરેલી લાગે છે.... જુતામાં જે રાઈ હોય તેનો નાશ ન થયો જોઈએ અને નવામાં જે સાઈ હોય તે જુર

સેતું નોખેલો, એવા (વિચારના) વિદ્વાનોને 'પણ' પ્રતિને ખાસ ઈશ્વર જ સમજવો. અર્થવા
શ્રીઓને દાડી વિનાના પુરૂષો જનાવવા, એ એમાંથી એક જ ગત ગમતી નથી... મારા
મુદ્ધમાં શ્રીઓને સુધારવા માટે અને શ્રીઓને મદદ કરવા માટે, બહુ ઊંડી લાગણી હો-
વાથી જની એકે તેટલું મધ્યસ્થપણ જ્ઞાનથી અને ગ્રેમ માર્ગને-સેવા કર્મને પ્રાધાન્યપણે
રાખીને, તમા એ પુરુષના "ચરિત્ર" અધારણ, મનુષ્ય જાતની પ્રકૃતિ, આપણા લોકોનો
જનસ્વભાવ, અને દરેક આત્માને અગ્રી જામ એવી કોઈક ઉચ્ચતા તરફ લઈ રાખીને
મહેલું છે "

" શ્રીઓનો અવતાર શા માટે છે ? " " શાક રાખીને કે શ્રીઓનો અવતાર-ગાંડી
શુભરાતના લોકો કહે છે તેમ પુરૂષોનાં પગનાં ખાસાં જેવો નથી... પુરૂષોની પંડીત-
વારની રમુજ માટે નથી... કોઈ સુધીમાં સારવણી માટે નથી... ઊઠારનાં બાળોતીમાં ધોવા
માટે જ નથી... ધરમાં એવા રહેવા માટે જ નથી... એક મોટા લાજનાં મુખમાં એકા-
કવા માટે જ નથી... મુખે જ રહેવા માટે નથી... કંટણી કંટવા માટે જ નથી... ને-
વાણનાં વાંકાં બોલવાં અને કુધમાંથી પુરા છાંટવા માટે જ નથી... ખુણામાં પડીને રોવા
કરવા માટે જ નથી.. ગમગી કુશલી કરવા માટે જ કે પાડોશજીની અપેક્ષા કરવા માટે જ
નથી... કોઈ ઊઠારો જણવાના મધ્ય તરીકેનો જ નથી. પણ શુભાગ પવિત્ર શ્રીઓના
અવતાર તો આ જગતમાં દયાની દેવીઓ તરીકેનો છે... નવું જીવન લાવવા માટે છે... અ-
લૌકિક સૌન્દર્ય દેવાવવા માટે છે... પુરૂષોમાં પુરુષાર્થ વધારવા માટે છે. જેની દરણીના
જેની મનોરંજક અને માહિતીના જેની અંજલિવાણી છતાં પણ સહેવ દયાથી ભરેલી
અભિ છે તેવી શ્રીઓનો અવતાર તો આ જગતને પરમાર્થ સીખવવા માટે છે. રવશા-
વથી જ અંતગત ઉમ્મર પર્તે ભાવવાળી શ્રીઓનો અવતાર તો આ જગતમાં પ્રભુનો મદિમા
જે ભક્તિ.. શક્તિ.. (તે) દેવતાગ માટે છે. રામજી દર્શ કરવા અને સ્વર્ગના દેવોના
પ્રતિનિધિ તરીકેનો જ છે, એમાં કોઈ સંશય નથી. "

" લગ્ન શામાટે ? " " પ્રભુ પ્રેમમાંથી જ લગ્ન રચેલો, ઉત્પત્તિ રચેલી છે અને
લગ્ન રચેલી જ પ્રભુપ્રેમ વધી શકે છે. માટે જ મનુષ્યની ઉત્પત્તિની સાથે જ લગ્ન રચે-
લો ઉત્પત્તિ રચેલી છે, એટલે લગ્ન સ્વાર્થોચિત છે, તે ધણી સદાય એવી જાગત નથી...
કુવારાપણું તે અર્ધાપણું છે, અને સાથે મંગલો (પુરુષત્વ અને સ્ત્રીત્વની) શક્તિઓ તે
લગ્ન છે... હૈની લગ્ન એટલે કે સુખી લગ્ન... અને આશુરી લગ્ન (એટલે) કળેડું !

" શ્રીઓના હડપના જાણ શું અમારા કરતાં વધારે સારી રીતે જાણવી દરો. જોકે
તારા મગજમાં શ્રી પુરૂષના સમાન હકનો પવન લાગ્યેલો છે. તોપણ શું મને કહે કે તારો
આનન્દ શોમાં છે ? તારા વ્યસની તાબેદારી કરવામાં કે તારા બદલા ઉપર મણીપણું અ-
લાવવામાં ? એડી, સરમાધસ નહિ... તને શું મને છે ? મારા બદલા માટે સાફ સાફ આ-
વાતું જનાવતું તને મન થાય છે કે નહિ ? તારે ઘેર રસોઈમાં છે તોપણ ઘણી વખત તારે
દાથે તારા બદલા માટે મોઢ મોઢ નીજ જનાવવાની ઇચ્છા થાય છે કે નહિ ? તારો બદલો
ન્યારે ખાણીને લોડો મારે લઈને તે માઆ પહેલાં બગાડવી જ તેપર રાખવામાં... તને મને
તેટલું કામ દોષ પણ તે જણી છેડીને તારા બદલા માટે કુધ તૈયાર કરવામાં તને આનન્દ
આવે છે કે નહિ ?

તારી બાલકામાં બાલકી બેનપણી સાથે તું મીઠામાં મીઠી છુપી વાતો કરતી હોય ને એ વખતે તારો બાલકો આવી ચડે તો તેને જોઈને તું રાજ થાય કે યુસ્સે થાય ! કાંઈ સલામાં તું પ્રયુજપદે હોય ને તારા બાલકાથી ખુશ થઈને લેઈ તને તાળજીથી વધાવી લેતા હોય એથી તને જેટલી ખુશી લાગે તે કરતાં તારો બાલકો કાંઈ પ્રમત્તોપાત " જા જા યેવુડી ! " કહીને જગાડ કરતે તારાં ચાવ ઉપર આડતેથી એ આંગળીયો લગાડે તો તને વધારે આનન્દ થાય કે નહિ ? ધાર કે તારા બાલાનું માથું દુઃખનું હોય તો તોફાર પાસે તેનું માથું કળાળીને તું રાજ થઈશ કે તું પોતે તારે કાંઈ માથું કળાવીશ તારે સંતોષ પામીશ ? તારા બિમાર બાળકને દવા પાવાનું કામ આપાને સોંપવાથી તને ખુશાલી લાગે કે તારે કાંઈ પાવાનું મન થઈ જાય ? ... તારે ઘેરે ધણીએ નોકરો છે ... પણ તારા બાલાના રૂમાલમાં મેંદ નાખી સરખો કરી તેને આપતાં તને શા માટે મને પડે છે ? અને તારા બાલાના કપાળ ઉપરના બાલનાં મુઝામાં સરખાં કરવાનું તને શા માટે મન થઈ જાય છે ? બેટી, એનું કારણ એ છે કે સ્ત્રીઓની પ્રકૃતિમાં પ્રજાએ આપી નતા મુશ્કેલી છે અને સ્ત્રીઓનાં અંતરમાં " સેવા મર્મ " રહેલો છે ..તેથી સેવામાં જ-પતિ પ્રેમમાં જ પ્રજાએ તેઓના અનન્દ મૂકેલો છે, "

" આ દુનિયાદારીની કહણ જાનજા અમે જોગવાયે છીએ તે જાને માટે !-...આ અસાર સમારના બપોરે તાપમાં અમેને કેટલું બધું તપવું પડે છે !... એ બધું જાને માટે !-આ દુનિયામાં અમે ને ને સાહસો ..મહાકારત જોખમો ઉઠારીએ છીએ...અમને અધમાન લાગે તેવા માણસોની નોકરી કરીએ છીએ, તે જાને માટે ! અમારી પાલકીમાં દુઆ પાસીને પણ અમારી બાવડીઓને દાગીના પહેરાવીએ છીએ તે શા માટે ! અને અમે દાદ તડકામાં રખડીને અમારી બાવડીઓને વરના દાદા ઇલાકામાં બેસાડી રાખીએ છીએ તે શા માટે ! મહારાજજી, આ બધું અમે સ્ત્રીઓને માટે જ કરીએ છીએ તેઓની આ-ધીનતા જ અમારી પાસે આટલું બધું કરાવે છે એ સ્ત્રીઓમાં આધીનતા ન હોય-એવા સ્વર્થ ન હોય તો અમે આપાનું કાંઈ પણ કરીએ નહિ. અમે એકલા હોય તો પાંચ ફૂપી આમાં અમારું ચાલી શકે અને બાવડી પરણીએ તો પચીસ રૂપિયામાં પણ પૂરું ચાવ નહિ" એવી રીતે સ્ત્રીના ક્ષરણી અમેને કેટલી બધી જાનજા જોગવો પડે છે ! અને તોપણ અમે તે કેટલી બધી ચાલિથી ઉઘટા જેવા ખુશી થઈને જોગવાયે છીએ, એ તમે ક્યાં નથી જાણતા ? એ બધું શા માટે ? માત્ર સ્ત્રીઓની " સેવા " ને જ માટે. અમારામાં ધણીપણું રહેલું છે તેને લીધે, અને સ્ત્રીઓને તેમની સેવાનો જલ્દો આપવા માટે જ અમે આટલી જાનજા ઉઠાવીએ છીએ કારણ કે સ્ત્રી અને પુરુષ એ દેવ અને ઇશ્વરનું સમરૂપ છે, એટલે દેવોને માટે જેમ પ્રજા અવતાર ભેગ છે તેમ સ્ત્રીઓને માટે કુદરતી રીતે જ અમારો અવતાર છે, એટલે ભણે અજાણે, ખુશીથી કે નાખુશીથી, પણ સ્ત્રીઓની સેવાનો અમારે જલ્દો વાળવો જ પડે જેમ કરીએ ત્યારે જ અમારા આત્માને શાંતિ વળે છે...જેમ પુરુષાર્થને લીધે પુરુષ છે તેમ જ આધીનતા એ જ સ્ત્રીમાં સ્ત્રીપણું છે. . . . એ આધીનતાને વડા સ્વર્થ જવાનો . પુરુષાર્થપણાનો સ્વભાવ જ છે. એ સ્વ ભાવને લીધે અમે સ્ત્રીઓની " સેવા " ના દાસ બનીએ છીએ "

પુસ્તકશાળાની પ્રસાદી.

દેવાં ગીત રચાવાં જોઈએ?

લેખક. સ્વર્ગસ્થ સાક્ષર શ્રી અમૃતલાલ મુન્દરજી પઢીઆર.

શ્રીઓનાં દરેક કામમાં, દરેક તહેવારોમાં અને દરેક ધાર્મિક ક્રિયાઓમાં-કાર્તિક નવીન રહસ્ય મુદ્દુ જોઈએ. આપણા દેશમાં હાલના વખતમાં એ વાગતમાં શ્રીઓ પોતે પોતાની મેજે કાંઈ પણ સુધારો વધારો કરી શકે તેમ નથી, પણ તે આપણે એવાં શોધનાં પુર્ણ પાછીએ તે તેમને લાભ લેવા નેવાર થાય એવો જિજ્ઞાસુ નવો વર્ગ શ્રીઓમાં તૈયાર થતો જાય છે. લગ્નમાં, સીમંતમાં, જન્મોષ્ઠમાં, ગર્ભાઓમાં-દેવમંદિરોમાં અને કુરસદને વળતે આવનાં ગીતોમાં-તથા હેરાટ હાલરડાનાં ગીતોમાં પણ સુધારો થવા જોઈએ. તદ્દન સાધારણ વિચારોનાં સોંકડાં વરસોનાં જે ગીતો ચાલ્યા આવે છે, અને પાછળથી લોકોની હલકા પ્રકારની વૃત્તિઓની તેમાં જે સેજલેજ થઈ ગઈ છે, તે સુધારવાની કાષ્ટએ દરકાર કરી છે. લાખો શ્રીઓ વરસોનાં વરસો થયાં એનાં એ ગીતો ગાય છે, પણ કોઈ પણ શ્રીઓ ગીતોના ખરા અર્થ સમજે છે નહીં કે નહિ જ-ત્યારે વિચાર કરે કે એવાં ગીતો તેની જાંઘળી ઉપર શું ખમર કરી શકે? અને જે તેની જાંઘળી ઉપર ખસર ન કરી શકે તે આપણને શું હાથો કરી શકે? શું આપણામાં કોઈ એવા કવિઓ નથી કે જે પ્રસંગોને અનુસરતા, શ્રીઓને રૂચે તેવાં, ઉત્તમ પ્રકારનાં, નવીન ભાવનાવાળાં અને ખુલા અર્થનાં એવાં ગીતો બનાવી શકે? બેચક, કાખને કાષ્ટ પણ એવા એવા કવિઓ હોવા જ જોઈએ, પણ અસૌસ કે એવી અગત્યની જાણતો ઉપર કાષ્ટ ખરેખરી મહેનત લેતા નથી, તે પ્રેમને નામે નજીવ ગાયનો જોડવામાં જ પોતાનો વખત ને મહેનત ગુમાવે છે. ને કે હાલના આપણા કવિઓનાં એવાં ગીતો છે, પણ અસલી ગીતોની માફક સાવજનિક થઈ શક્યાં નથી, દરેક હેઠાણે બધી જાતની શ્રીઓ હોમિ હોમિ રીતે અને ગાય એવી જાતનાં નવીન હાલકાવાળાં-ગીતો દરેક આપણા કવિઓ બનાવી શક્યા નથી; અને જ્યાં સુધી દરેક પ્રસંગનાં એવાં ઉત્તમતાવાળાં ગીતો ધેરધેર મવાતાં ન થાય ત્યાં સુધી આપણા દેશની શ્રીઓના વિચારોમાં સ્વાભાવિક ઉત્તમતા આવી શકે નહિ, અને જ્યાં સુધી શ્રીઓના હૃદયમાં સ્વદેશ પ્રેમની નવી રોચનીનો પ્રકાશ પડે નહિ, ત્યાં સુધી દેશનો કાંઈ શુરવતાર થાય નહિ. માટે જોમ અને તેમ જ જલદીમાં જલદી અને રહેણામાં રહેણી રીતે શ્રીઓનાં હૃદયમાં ઉત્તમમાં ઉત્તમ સંસ્કારો ખેસારી શકીએ એમ આપણે કરવું જોઈએ. એમ કરવું એ આપણી પદેલી દરજ છે.

ક્રમશઃક્રમશઃ દેવે આપણા દેશમાં એવી જાગૃતી આવતી જાય છે કે ઘણી જાતની મદદ કરવા આપણા ઘણાં જિ ભાઈ બહેનો તૈયાર થતાં જાય છે, માટે આપણે આપણા કલ્યાણ સારે જેમ જાને તેમ જાગૃતીથી એવા મુલ્ય પ્રમુખોના લાભ લેવા નેહાયે. ને સાર્વજનિક સમય પ્રસંગો આપણે સુંદર રીતે લાભ લઈ ચાલુ તો શોધાઈ વખતમાં આપણે કાંઈક મદદની રીયતિના આનંદો ભોગવવા ભાગ્યશાળી થઈશું. અને કમળીએ છીએ કે એવા આનંદો પ્રભુ આપણને જરૂરી આપે. હવે—

સગનમાં ગીતો કેવાં હોવાં નેહાયે ?

તે સાંભળો “ જો બ્રહ્મા વીરા ! આજ દિવસ સુધી તમે અપૂર્ણ હતા પણ હવે પૂર્ણ થયો છો, માટે હવે તમારી દરજ્જા વધી છે, એ દરજ્જા જાળવવાને તમે ભાગ્યશાળી થાઓ, જેમ અને પ્રાર્થના કરીએ છીએ, તમારો રત્ન જડુ સારે ઠેકાણે યજ્ઞ માટે અને તમને મુશ્કારકાદી આપીએ છીએ, અને અમરવેલીની પેઠે તમારો રત્ન વધે એમ ઈચ્છીએ છીએ તમારું નેહું જડુ સુખી મરે, કારણ કે કન્યા જડુ સુખવાન મળેલી છે. જો જાણ વહેવા- ધરો ! તમે આજ અમુક્ય રત્ન ગંગાના પૂરને આધુ માટે અને સૌ તમારો ઉપકાર માનીએ છીએ તમે અગાધ જડુ આરો સત્કાર કરો છે, એ ખાતે તમને ધન્યવાદ છે. આ રત્ન આપીને તમે અમને મદદા જનાં છો. હવે આપણે સોનો રત્ન દિન પ્રતિ- દિન વધતો જાય અને એક બીજાની ભૂલો માફ કરી રાખીએ એમ અને ઇચ્છીએ છીએ. બ્રહ્મા પુત્ર ! આ કમળી તમે આપણા પિતૃઓને રાજ કર્યા છે, ધર્મને ઠેકા આપ્યો છે, સંસારના પ્રવાહને આગળ વધાર્યો છે, અને ઘણી જાતના જાળમાંથી તમે જાળા છો. હવે તમારે ઘેર સમાજના રત્ન વધશે, જાળકોનો આનંદ વધશે, મા જાણીની સેવા વધશે અને અતિથિઓનો આદર વધે, માટે તમે ધન ભાગ્ય છો. કમળી પવિત્ર દરજ્જા તમે જા- જાની માટે હે વરરાજા ! તમારા સર્વધીઓ તમને કિંમતી બેટા આપે છે. કન્યાને પત્નિ કરીને મનુષ્યુતિ પ્રમાણે તેને સુખી રાખવાનો હાથ કરીને તમે પરવ્યા અને સ્વાર્થનાં નહિ પણ રત્નનાં સમ્ર કર્યા માટે પ્રભુ તમારી ઉપર રાજ થયા છે. ક્રમશઃક્રમશઃ થી અમારી સૌભાગ્યવતી વડુની પદ્મમણી અમારા કુટુંબમાં ગંગાદાવક થાઓ, અને એ જાને આત્માની પૂર્ણતા કરવામાં આ સમ્ર સજ્જ થાઓ. ”

લાઇએ ! આપણાં પવિત્ર લગ્નોમાં આવી જાતનાં અર્ચવાણી ગીતો નેહાયે કે નિ- ર્જન દેવો નેહાયે ? જરા ખ્યાલ તો કરો ! ક્યાં હોળોના ઘેરીયાના નેવાં જુડાં દેવ- ણી ને ક્યાં જાની ઉચ્ચતા ? જરા જુઓ તો ખરા ! ને એ જાને બાજુ તપાસો તો તમારી આત્મી થઈ જશે કે ત્યાં સુધી આપણા ધરતી અંદરના રિવાજોમાં ઉત્તમ ના આવે ત્યાં સુધી એકલી કાલેજેની કળવણીથી આરો આવશે નહિ, માટે હવે તો આપણા દરેક લાઇએ પોતાને અનુકૂળ હોય તે લાઇમાં કાંઈક કાંઈક કામ કરી જતાવડું નેહાયે, હવે માત્ર સુખી વાતોનો વખત નથી, હવે તો એ વાતોને આચરણમાં ઉતારવાનો સમય છે, કારણ કે એવી ચીજો મદદ કરવાને લોકો તૈયાર થઈ રહેલા છે, માત્ર તેઓને રસ્તો દેખાડનારા શોધક દોરતો તથા તેઓને દોરનારા શોધક આજેવાનો જ નેહાયે છે. ને એવા હૃદયજન્ય વાળા શોધક આજેવાનો હોય તો હૃદયમાં શોધ વખતમાં મળે થઈ શકે એનો

ભોગ આવી ગયો છે અને આવી મ્હોટી તમ્બો લાગ લેનારા મહાત્માઓ ધ્યા છે ! કાષ્ઠકતી મહેનતથી તૈયાર થયેલાં પાકનાં ખેતરો મળે છે, છતાં પણ ઈંદરે ! હાથ હાથે કાષ્ઠ કાપણી કરનાર ન મળે ! શુભવાત ! ત્હારા નસીબમાં પાછળ પડનાનું જ છે હો ! બારત ! ત્હારી કુદૃષ્ટી હજી દૂર થવાની નથી ! કાંકે જો એ દશા દૂર થવાની હોય તો આવી અમલ્ય તકનો લાભ લેનાર વીરવા હીરલાઓ કેમ ન નીકળે !

સીમંતનાં ગીતો.

બધુઓ ! હવે સીમંતનાં ગીતો કેવાં હોવાં જોઈએ, તે સંજોગો “ ધન્ય છે આ મગજદાયક દિનમે ! આજે અમે એક વધામણી સંજોગી છે અમારે ઘેરે થોડા વખતમાં એક પવિત્ર આત્માની પદ્મગન્ધી થવાની છે જોહેનો ! એ પવિત્ર આત્માનો આપણે કેવી રીતે સંકાર કરવો, એ મહા સક્રિયતા આપણે કેવી રીતે વધાવી લેવી અને એ ઇશ્વરી આંશને આપણે કેવી રીતે રાજી રાખી રાખીએ, તે અમને કહો એ વહુપરાણીશ ! ખુશી ચાઓ, ખુશી ચાઓ, ઇશ્વરની તમારા ઉપર કૃપા ઉતરી છે તમે ધન્ય જાગ્ય છો, કારણ કે નંદાન ઇશ્વરે વિશ્વાસ લાયક જીવો પોતાની કિમી માપવા નમોરો રોડી છે એવી આશાથી કે તમે તેનો સદુપયોગ કરજો વહુ દીકરા. હવે તમારે જાણી જાણીને ચાલવું જોઈએ, તમારા કૂસને ખાલવવા માટે તમારે ઉપરજીર કેટલાક મોજ-મોજ અને બહારનાં કેટલાક સુખોનો ભોગ આપવો જોઈએ જોહેની ! તમારો લમની સાર્થકતા થઈ છે, પવિત્ર આત્મા દ્વારા તમારી ઉપર ઇશ્વરની કૃપા ઉતરી છે, તમે પ્રભુના બાળકનો ભાર ઉપાડ્યો છે, અને ઇશ્વરનું એક જ જગતમાં લાવવામાં તમે મદદગાર થઈ શક્યાં છો, માટે ખુશી થઈને દેવતાઓ તમારી ઉપર કૃપાના વરસાદ વરસાવે છે આપણને કાંઈક નવીન મીઠો મગે, સુદર રમગમી મગે, રમુજી બનવત મગે, માઈ ખાતનું મગે, કપાલપી માન મગે અથવા થોડા-વધુ પૈસા મળે તો પણ આપણે કેવા ખુશી થઈ જઈએ છીએ, ત્યારે આપણે ઘેર પવિત્ર આત્માએ પ્રભુ પોતે પધારે, ત્યારે આપણે કેટલાં બધાં ખુશી થઈ જઈએ, એ ખ્યાલ તો કરો ! આવા આનંદમાં દુઃખ ક્યાં રહી શકે ! માટે એ દેવી ! તમે સહાય પ્રસન્ન રહો, અને તમારૂં જાણક જગતમાં નમુના રૂપ થઈ પડે એવા ઉપાય કરો. ”

આવી રીતનાં સીમંતનાં ગીતો જોઈએ કે મર્લવનીની લાગણી દુઃખાવ એવાં ગીતો જોઈએ !—ત્યાં સુધી આવી સાર્વજનિક ધર્મ સસારી જાગૃતમાં અપણે ધ્યાન આપીએ નહિ ત્યાં સુધી સાચા સુધારા થઈ શકે નહિ માટે હું તો મ્હારા મિત્રોને વારંવાર એજ બલ્લામણુ હવે છું કે ભાઈઓ પ્રથમ તમારૂં ધર સુધારો, કારણ કે દરેક જાતના સુધારા પ્રથમ ધરમાંથી શરૂ થાય છે, અને ધર ચંદિણીથી છે, માટે પ્રથમ આપણી ઓઝોમાં અને આપણા રિવાજોમાં ઉત્તમ ભાવનાઓ આવે એમ ચલુ જોઈએ. હજી સુધી આપણા દેશની ઓઝોમાંથી સોમાં એક બાઈડી પણ પૂરું જાણી નથી, છતાં પણ એવી આજી રાખીએ ઓઝો સુધરશે એટલે એની મેં મેં સુધારા થવા લાગશે, તો એ સુધારા તો સેક 11 ઉપર નય તેમ છે, પણ અનુભવીઓના મત મુજબ અમે જે છીએ છીએ તે તો વરજોમાં બની શકે તેમ છે માટે આપણા રિવાજોમાં ઉત્તમતા લાખત થાય એમ

કરો, એટલે આપણા આચરણમાં તે સ્વાભાવિક રીતે જ આવતા મંડરો. મહારાજી ! પંડિતજીને આ તીર્થો સાંકળીને કંટાળી વાગશે હશે પણ મહારી યોગતા હજી લાંબી છે.

જનોહનાં ગીતો કેવાં બેઠએ ?

પવિત્ર કરભે લાવનારા જનોહનાં ગીતો કેવાં હોવાં બેઠએ, તે હવે માંલગી.— મહારાજીવારુણા બેટા, હવે તમને પવિત્ર જનોહ પુરોવાચના આવ , એથી તમે હવેથી દિજ ગણાશો. દિજ એટલે બીજે જગતે. આજ સુધી તમે બાળક ગણાતા હતા, હવે તમે બલચારી ગણાશો. હવે તમારે સખા-પૂજા તથા ધર્મની બીજી બાજતોમાં જ્ઞાન આપવું બેઠએ અને વિદ્યાબ્યાસ કરવો બેઠએ જનોહના ત્રણ ચાંદા છે તેનો હેતુ તમોને એવી યાદી આપવાનો છે કે તમે મન, વચન તે કર્મથી પવિત્ર રહો. જનોહના જુમ જુદા ત્રણે તારે જનોહની બલમચીમાં એક ચક્ર જમ છે. તેમ પરમાત્માની જુદી મહાશક્તિઓ—શિવ, બ્રહ્મા તે વિષ્ણુ—બ્રહ્માં એક ચક્ર જમ છે, માટે તમે એક ધર્મ રતે માનનારા આનંદ દર્શિયાણા ધારો એ મહારાજીનાં બલચારી બલચારીજી ! તમે જે જ્ઞાન-ખરાતો હંડ પકડ્યો છે તેનો હેતુ એજ છે કે એ ક્રમથી તમે સ્વધર્મનો દંડ પાડતા શીખો. તમને મુગયર્મ આપવામાં આવ્યું છે તેનો હેતુ એજ છે કે તમે મોજ-સોખને અંકુશમાં રાખીને જેમ હોય તેમ નિરાપી છો અને વિદ્યાબ્યાસ કરો. તમને લગેલી બધાવી છે તેનો હેતુ એ છે કે વિદ્યાબ્યાસ પુરો કરતાં સુધી હમણાં નિરુદ્ધી બાવા જેવા જાતી જાઓ, અને તમારી પામે શિક્ષાનરુદ્ધી કરાવવામાં આવે છે, તેનો હેતુ એજ છે કે બીજા માનવી પડે તો કિંકર નહિ, પણ પોતાના આત્મા અને દેહનું કલ્યાણ ધાવ એવું જ્ઞાન મેળવો. બધું આપણી દુનિયામાં સો મત્રો કાંતાં એજમ એક એવો હતામ છુદ્ધિવર્ધક ગાયત્રી મંત્ર તમોને આપનામાં આવ્યો છે, એ મંત્ર તમારો તમે તમારી જુદિને બીજવો, અને હંક ધર્યું સુધી પહેચાપ નેમ કરો એ નાનકડા સાધ, તમે હવે દિજ થવા છો એટલે કે તમોને નવી પંખી આવી છે, એ પંખીના બેરે જ્ઞાન મેળવવા સારે તમાં સુધી ઉડી ચકાપ તમાં સુધી હરો, જેમ વધારે દુર ઉડી ચકરો તેમ વધારે જુબી-મેળવી સાકશી જાણું, અસવનાં ક્રવિ કુચરો જેમ મહાત્માઓના આશ્રમમાં જતા, એ જગીના બાહરોનાં બાળકો બચુતા માટે જેમ પાંથીએ જતા, તેમ આપણી હાથરુદ્ધોનાં, આપણી મહેતોમાં અને વિરેથી-યુનિવર્સિટીઓમાં નવી નવી જાતના અભ્યાસ કરો, અને તમારું તમા જગતનું કલ્યાણ ચાપ તેમ કરો. એ બલચારીજી, તમે દેશના બલિબ્ધની આસા હો, તમારી ઉપર તમારી જદોદેરે વેદીને રાજ થવાનો આધાર છે, આપણા કે જામાં તમે દર્શિદષ યાઓ, આપણા દેશમાં તમે દીવા જેવા યાઓ, આપણાં ધર્મમાં તમે આગેવાન યાઓ, અને લલિબ્ધની પ્રજામાં તમે નમુનારૂપ યાઓ. આ બધું થવાનો આધાર તમારા બલચર્યાના બજ ઉપર, તમરો મન જ્ઞાન ઉપર, તમારા મરદેસ પ્રેમ ઉપર, અને તમારા પુરોધાર ઉપર છે. મહેતો આ વ્હાલુ પ્રુવ ! આપણા પૂર્વજોની આજરૂ સામે બેઠને, આપણા દેશની હાલની દશા સામે બેઠને, અને તમારું પ્રાતિગક બજ સમજીને શુભ હેતુથી વિદ્યાબ્યાસ કરો, એટલે ત્રણ તમારા મ ક્યાગ વગે, ઓ ચાંતિ ચાંતિ: શાંતિ:”

બધુઓ ! જનોઇના ગીતોમાં આવે હવેશો નોંધજે કે * અરબોઝાના કારસો નોંધજે ! મામો કહે કે, તું કાશી લજુવા માટે ન જા તો હું તને પિતૈતર લઈઆપું, વીંટી લઈ આપું, ધડીઆળ લઈ આપું અને હેવટ કહે કે તને મહારી ઇકરી* પરચાવીશ, પણ તું કાશી લજુવા ન જા, આવી રીતના સંસ્કારો બાળકોના મનમાં બેસાડવા એ સારી વાત છે કે અમે કહીએ છીએ તેવી જાતના વિચાર બાળકોના મનમાં હમણાવા એ મારી વ્રાત છે * એની તુલના કરીને બધી તમોને એ બ્યાજની લાગે તે ફરો. અમે તો જ્યેષ્ઠ છે કે અરબોઝાના કારસમાં એ દસાદસ માગ છે, તેમાં જનોઇની ચબીરતાનું અને જનોઇનું ખર્ચ રક્ત્ય ઉડી જાય છે આપણી બ્યાવદારિક અને ધર્મિક ક્રિયાઓમાં એ ક્યારે ભરાઈ મયો છે તે દૂર કરીને તેની ઉત્તમતા સમજાવવી, અને તે ઉત્તમતા આપણા અનુભવમાં આવી શકે તેમ કરવું, એ અમારી મુખ્ય ઇચ્છા છે, માટે આટલું લખાજીથી કહું છું.

પુરસદ વખતે ગાવાનાં ગીતો કેવાં હોવાં જોઈએ ?

તે સાંભળો “ આવો આવો બહેની, આજે આપણને યોડી પુરસદ મળી છે તેને કાંઈ મદુર થોગ કરી લઈએ. આવો, ચાલો, જલ્લો કરો, ભૂખ્યાને ભોજન આપીએ, તરસ્યાને પાણી પાકીએ, ભૂખાં પહેર્યાને રમતો જતાવીએ, માંસની મારવાર કરીએ. દુઃખીઓનાં આંસુ છુટીએ, અને આઘાતીઓને શાંત આપીએ. બહેનો જતાવજ કરો, યોડી થાઓ નહિ, વખત આસો જાય છે આવો, ચાલો ચાનાથોની ખજર કરાડીએ, વિધવા બહેનોને કર્તવ્યમાં લગાડીએ, તકામી જગતા હોય તેને હાથમાં લાવીએ, ટાંકે કરતા હોય તેને વચ આપીએ, મુશ્કારોને આશ્વ આપીએ, અને દુઃખીઓને દિલાસા આપીએ બહેનો, આપણાં ધન્ય ભાગ્ય છે કે પ્રભુએ આપણને સદ્ગુણ આપી છે. આવો આવો, આપણે બધાં સાથે મળીને એ જુદિનો રોડ ઉપયોગ કરીએ. એ જુદિથી કન્યાઓના હૃદયમાં અનેક ભરીએ, બાળકોના હૃદયમાં શાંત ભરીએ, સૌખ્યાવધની બહેનોને બ્યાવદારીક કલાપણ આપીએ, વિધવા બહેનોને દયાની દેગીઓ જનાવીએ, જામીઓને પુરપાઈની ઉરફેણી કરીએ, ન્હાનાં બચ્ચાઓની ઉચ્ચ જુદિઓ ખીલવીએ અને સાધુઓને માન આપી સમારમાં સ્વર્ગ લાવી શકીએ તેમ કરીએ. બહેનો ! શું આ બધું તમોને નથી મળતું ? બેઠક ગમે છે. ત્યારે વાર કેમ લગાડો છો ? ચાલો અમારી સાથે મદાન પ્રભુએ આપણને પવિત્ર ધર્મ આપ્યો છે, ઉત્તમ મનુષ્ય બનવાર આપ્યો છે, અને કિંમતી તોજ આપી છે ભલે એ બધાંની દલાવે લઈએ, એ બધાંની કાંઈકે સાચકતા જતાવીએ-કરી જતાવીએ, અને એ જાણમાંથી આપણા આત્માને સંતોષ થાય એવું કાંઈક તત્વ મેળવી લઈએ. એવું તત્વ મેળવવા માટે બહેનો ! આવો, આપણે કાંઈક તપ કરીએ આપણું અંગગાંજીતું તપ કર્યું ? કુટુમ્બમાં રહેક ચખીએ, બીજાઓના વાંક માફ કરીએ, કોષીઓના કોષ રૂંદે એવા ઉપયોગ કરીએ, સોબીઓને માવાનું નિથાપણું સમજાવીએ, યજ્ઞ જિતવાળાઓનાં મનમાં ધર્મતા ઉદય થાય તેમ કરીએ, અદેખાઓની અદેખાઈ (મહત્વાકાંક્ષા) ઉચ્ચ હેતુઓમાં વપરાય તેમ કરીએ, અને જેમ જાને તેમ આપણાં જાણોમાં તથા આપણા સંબંધમાં આવતાં સૌ માણસોમાં

* જનોઇ આપ્યા પછી વિદ્યાર્થી કાશી જવાનું કહે છે, તેને મામો મનાવાનું જાય છે, તે યોડે ફર્યા પેતાને અને જેમાડીને વેડી લાવે છે, તેને “ અરબોઝા ” કહે છે.

સારા સરકાર બેઠે એમ વતીએ. તમે કહેશો કે આપણી પાસે એવા સાધનો ક્યાં છે ?
 'પણ બહેની, પ્રભુએ આપણી ઉપર દયા કરીને સ્વાભાવિક રીતે જ આપણી આંખમાં
 શરમ, હાથમાં કામ, મુખમાં મીઠાશ અને હૈયામાં હેન આપેલું છે, એ શું થોડું છે ? જ
 દારનાં બીજા સાધનો વિના પણ એટલાથી જ આપણે ધણ કરી શકીએ તેમ છીએ,
 આપણે મધુર દાસ્યથી જગતમાં મીઠાશ ફેલાવી શકીએ તેમ છીએ, આપણે માત્ર અમી
 ની દલિથી માણસોનાં અર્ધાં દુઃખ ઝાળી કરી શકીએ તેમ છીએ, આપણે મીઠાં વચનો
 થી આપણા દુઃખી બધુએને શાન્તિ આપી શકીએ તેમ છીએ, અને આપણે
 હૈયાના હેતથી સંસારમાં સર્વ લાવી શકીએ તેમ છીએ બહેનો ! આપણી પાસે કાંઈ
 પણ ન હોય તો પણ શીકર નુકિ, બહારનાં સાધનો વિના પણ ઈશ્વર કૃપાથી આપણી અ-
 તરની બધી લાગણીઓએ આપણે ધણ કરી શકીએ તેમ છીએ, કારણ કે સર્વ શક્તિ
 માન પરમ કૃપાળુ પરમાત્માએ આપણને અખૂટ સામર્થ્ય આપીને અદિ મોકલેલાં છે, તેથી
 ઈશ્વરના બળવડે આપણે જે ધારીએ તે કરી શકીએ તેમ છીએ, આવો બહેનો ! આપણે
 જૂઝ્યાં વાહરડાંએને ધવસારીએ, તરસી ગાંઠને પાણી પાડએ, દુઃખથી ગાયેને દા
 લી લઈએ, રોપાના કુશમાં ખાતર નાંખીએ, મદિરામાંથી કચરો દહાડીએ, બગીચામાંથી
 ફૂલ વીણીએ, સર્વનો પ્રભાવ આવવા માટે બારી-ગારણા ઉપાડીએ, અને દેવો માટે પુલ
 નાં કાર શુધીએ, શું એટલું પણ અપણાથી નહિ બને ? જે ધારીએ તો જરૂર બની
 શકે !-છતાં પણ કોઈ બહેનોથી વધાર એટલું પણ ન બની શકે તો પણ કાંઈ નહિ, પણ
 જગતમાં સૈલુ કત્યાણ થાઓ, એમ પ્રાર્થના કરી શકીએ તેમ તો છીએ જ એ પણ
 એક જાતનું તપ છે, અને દરેકાં એટલું બને તો એ પણ કાંઈ જોણું નથી માટે આવો
 બહેનો, સૌ સાથે મળીને જગતના કત્યાણ માટે આપણે પ્રાર્થના કરીએ કે,

સૌનું કરો કત્યાણ, દયાળુ પ્રણી સૌનું કરો કત્યાણ	
નર નારી પાત્ર પક્ષી સૌ સાથે જીવ જીવનું તમામ	દયાળું
જગના વાસીઓ સૌ સુખ ભોગવે, આનંદ રહી આંડે જન્મ	દયાળું
દુનિયામાં દરદ દુકાળ પડે નહિ, લડે નહિ કોઈ ગામ	દયાળું
સર્વે જગે સુખકારી થવે ને, વળી થવે પુત્ર ધાન	દયાળું
કોઈ કોઈનું છુદે ન ઈન્દ્ર, સૌનું ઈન્દ્ર સૌ સમાન	દયાળું
પોત પોતાના મર્મ પ્રમાણે, સર્વે લાને ભગવાન,	દયાળું

બધુએ ! આપણી બહેનોનાં દુરસહના વખતનાં ખીતો આવાં બેઠાં, કે “ ચાલ
 હવે મોરો મહેલ દેખાડુ ” એવાં બેઠાં ? શું આ જાખનો વિચાર કરવા જેવી નથી ?
 સસાર સુધારો, સસાર સુધારો, એમ મૌ કહેએ, અને હજી બીજાં મો વરનેમાં પણ ન
 બની શકે એવા મોના વાંધા કરેલા સલાલો આપણા સુધારા વાળાઓ સૌથી આગળ
 હરે છે, પણ જે ખરેખરી વ્યગસની જેની અસર દુરત થાય તેવી અને જે થોડા વખત
 માં, થોડા ખરચમાં અને થોડી મહેનતમાં સ્હેચાઈથી બની શકે તેવી જાતની, આવી અ-
 જાતની ધર સસારી જાખનો તરફ કાંઈ જુવે છે ? કહો કે નહિ જ આવી જાખનો કે જેની
 દરેકજા આપણી હદથી ઉપર કાંઈકને કાંઈક અસર થવા કરે છે, જે આપણા સંસારિક

અને ધાર્મિક રિવાજોમાં વારંવાર ઉપયોગની છે, અને જે બાબતો વિના ધરી પશુ ન ચાલે એવી જે ધરધતુ યજ્ઞ મંગેલી છે તે બાબતોમાં જ્ઞાન આપતું જોઈ શકે આપણી પહેલી ફરજ નથી? અને તો માનીએ છીએ કે જ્યાં સુધી આવી બાબતોમાં ઉચ્ચતા આવે નહિ, ત્યાં સુધી આપણામાં નવો જુઓ આવો રહે નહિ, અને ત્યાં સુધી દેશની સ્થિતિ યજ્ઞ રહે નહિ ગાદિ લાઇએ! જેમ અને તેમ જલદીથી આપણા સામાજિક અને ધાર્મિક રિવાજોમાં ઉત્તમતા આવી રહે તેમ કરો.

“સાચું સ્વર્ગ”

વાલમિત્ર:

બકુલ.

લેખક રા રા તતુલાઈ જેવચરામ ત્રીવેદી.

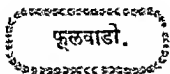
બકુલ કરીને સાત વર્ષનો છોડેશ હતો જ્યારે દિવાળીની રમ્મ પડતી ને તેનો મોટો ભાઈ ઘેર આવતો ત્યારે તેની વર્ષગાંઠ આવતી.

આ વર્ષે પશુ તેનો મોટો ભાઈ આવ્યો હતો. બકુલના જન્મ દિવસે કાચના ગાડી ધોડાની ભેટ આપવાનું વચન તેણે આપ્યું હતું બકુલના આનંદ અને ખુશહીની પાર નહોતો. વર્ષગાંઠનો દિવસ આવ્યો. બકુલ અને ધરનાં બીજાં બધાં માથુસો બહેલાં ઉત્સાહતાં અને સર્વે ધણા આનંદમાં જાણતાં હતાં. બકુલના મોડાભાઈએ બકુલને બોલાવીને કહ્યું કે “હું તો ગાડી ધોડા લાવવાનું બૂલી ગયો છું. આ રૂપીઓ લે ને તું જાતે જઈને લઈ આવ.”

બકુલ તે રૂપીઓ લઈને ખુશ થતો થતો ગયો. રસ્તામાં તેના મિત્ર મગનનું ઘર આવતું હતું, તેથી મગનને પોતાની સાથે તેડી જવાનો વિચાર કરીને તેના ઘરમાં ગયો. બકુલ અંદર ગયો ત્યારે મગન ઘરોરે રાખ બોળતો હતો અને આમ કરવાનું કારણ પૂછતાં તેણે જણાવ્યું કે “અમે ધણાં ગરિબ છોએ અને ટાંક વાપ છે તેથી હું રાખ મોળું છું બકુલ મગનને પોતાની સાથે લઈ ગયો અને મુઠ્ઠા દેશી કાપડની કુકાનમથિ મગનને માટે એક પોતીઈ, બદન અને રોળીની માંગણી કરી, પશુ કોઈએ તે તરફ જ્ઞાન આપ્યું નહીં. એટલામાં મગનનો એક બોળખીલો ત્યાં આવ્યો ને મગનની ખરી રિયતિથી કુકાનદારને તેણે વાંદે કીધો. આથી કુકાનદારે એક પાઈ પશુ લીધા સિવાય મગનને માટે કંઈ આપ્યાં.

બકુલે પોતાની પાસેના રૂપીઆમથિ મગનની માને માટે પેણુ એક લુગડું લઈ મગનને આપ્યું. બકુલ ઘેર ગયો અને બનેલી બીના સર્વને કહી. બકુલના આજ્ઞા વર્તનથી સર્વને ધણાજ આનંદ થયો. તેના મોટાભાઈ મગનને ને તેની માને પોતાને ઘેર જમવા બોલાવી લાવ્યો અને જન્મોત્સવની ખુશહીમાં મગનની માને રૂપીઆ રટીઆની ભેટ આપી.

તે દિવસથી મગનની રિયતિ સુધરી ગઈ છે અને કુનિયામાં મિત્રાચારી જેણે કંઈ કાંઈ તે બકુલ ને મગન આજ બરા મિત્ર બન્યા છે.

આરોગ્ય અને સામાજિક સેવા.

વડોદરામાં ભરાયેલા પ્રદર્શનને અંગે પ્રકટ કરવામાં આવેલી પત્રિકામાળા.]

~*~*~

૧. વિદ્યાર્થી આરોગ્ય.

(“ તારાજ તદુરસ્તીવાળાં બાળકોમાંથી તમે કુલજ નાનરિક બનાવી બહાર નહીં. ”)

વર્ગ શિક્ષકની ફરજો

વર્ગ શિક્ષક નાંગેની બાળકો પર ધ્યાન આપવું જોઈએ

૧. દવા:—વર્ગમાં બેસનારાં છોકરાનાં જામોઝસથી દવા બગડે છે, અને વધારે વખત તેવી રહે ત્યારે ઝેરી થવા માટે છે.

બ. દવા ઝેરી થવાનાં ચિન્હો:—છોકરાઓ ઝુસ્ત બને, બગાસાં આવે, હાથ આવે, બેમાન થાય.

ગ. દવા ઝેરી થવાને ન થાય:—ઝોરડાની છત બાર અથવા તેથી વધારે ડુંટ હોય તોય ત્યારે ઝોરડાનું ઝોરમ ગાથ વર્ગમાં બેસનારાં માણસની સંખ્યાને ૧૦ થી મુજો તેથી ઓછું હોવું ન જોઈએ.

ફ. દવા ઝેરી થાય ત્યારે શું કરવું?—ગાળોને થોડી વખત ખુલી દવામાં મોકલી દેવાં, બધાં બારી બારણાં બોલી નાંખી બોલખી દવા દાખલ થવા દેવી.

૨. અજવાળું:—ઝોરડામાં સાઈ અજવાળું લાવવા માટે જેટલા ઝોરમ શીટ ઝોરડો દોપ તેના પાંચમા ભાગ જેટલું બારી બારણાંનું ચેત્રાજ હોવું જોઈએ, વિદ્યાર્થી કાબે દાયેથી પુષ્કળ અજવાળું આવે તેમ બેઠક ગોઠવવી જોઈએ. પાછળથી કે સામેથી આવે તેમ થતી નહીં. કાળાં પાટીઆં પર પુષ્કળ અજવાળું જોઈએ પણ તેમથી આંધ્ર પ્રાર્થના ન જોઈએ અથવા તેનો રંગ વસાઈ ગયેલો ન હોવો જોઈએ.

૩. સ્વચ્છતા:—બાળકના શરીરની-ખાસ કરીને વાળ, દાંત અને ચામડીની-સ્વચ્છતા તપાસવી જોઈએ. કપડાંની સ્વચ્છતા પણ જરૂરી છે વર્ગ મદિયા સામાન પર ધુળ ન હોવી જોઈએ. બારણાં, પેટી, વગેરે ઉપર અને પાછળ ધુળ એકઠી ન થવી જોઈએ. બાળકોની અવચ્છ દેવાં જેમકે પાટીએ ધુંક લગાડવું, ભીંત કે જમીન પર ધુંકવું, ખાવાનું વેરવું, નાકમાંથી કોટ ધારી ભીંત કે છત્તે છુલ્લું, આવી દેવાં તદ્દન બંધ કરાવી દેવી.

૪. આખ-કાનની ખોડ-કેટલાંક ઊંઘાં ડુંકા નજર વાળાં હોય છે, તેમની આંખને શ્વ ન પડે તેમ બેસાડવાં નોંધ્યે. કાને ગહેરાં હોય તેમને 'જરાજર' સહજાય તેટલાં પાસે બેસાડવાં નોંધ્યે.
૫. ચેપીરાગ — જો બાળકને ચેપીરાગ થયો હોય તેને નિરાશભાંથી એકદમ રળ આપવી અને ચેપ ન ઉડે તેવી તબીબત સાધ નહીં ત્યાં સુધી શાળામાં આવવા દેવાં નહીં. બાવા ચેપીરાગ નીચે મુજબ છે. શીતળા, ઝોરી, (ગોગડ, અછપડા, નહારી ઉધરસ, દરાજ, ખસ, આંખ ફુખવી.
૬. કસરત — વર્ગનાં ઊંઘારને દરરોજ પંદરથી વીસ મીનીટ સુધી ગદા સ્નાયુઓને વ્યાયામ પહેચિ તેવી કસરત કરાવવીજ નોંધ્યે બીજી કાષ કસરત ન આવડતી હોય તો છેવટ સાતનાળીની રમત પણ રમાડવી.
૭. વખતપત્ર — વર્ગનું વખતપત્ર એવી રીતે ગોઠવવું નોંધ્યે કે જેથી મળજમારીના વિષય પછી સાધારણ રીતે મળજને આરામ મળે તેવો વિષય આવે.
- "જીવવા વિષે જાણવું તે કેળવણી છે જાણવા માટે જીવવું તે કેળવણી નથી."

મુખ્ય શિક્ષકની દરજો.

૧. તપાસણી — વર્ગ શિક્ષક ઉપરનો દરજો પ્રમાણે જરાજર લક્ષ આપે છે કે નહીં તે વખતે વખત નીમતાણીની રીતે તપાસવું નોંધ્યે.
૨. પાણી — બાળકોને પીવાતું પાણી જરાજર સ્વચ્છ રહે છે કે નહીં તે જોવું માટેનાં જરાજર બંદરથી સાફ રહે છે કે નહીં, પીવાનાં પ્યાલાં ચોક્ખાં રહે છે કે કેમ તે જોવું ગામમાં ત્યારે કોલેરા જેવા ચેપીરાગ રાહતા હોય ત્યારે પાણીમાં "પરમેગેનેટ ઓફ પોટાશ" નંખાવવું.
૩. પીશાનખાનાં — જાજર અને પીશાનખાનાં સાફ રહે તેની દરેક તપાસ રાખવી નોંધ્યે.
૪. ખોરાક — ખોરાકની રજ વખતે ખાવાતું વેચનારો બેસતો હોય તો તેની જરાજર તપાસ રહેવી નોંધ્યે. જગડેલો ખોરાક, ફુજ અને આખી ઉડતી હોય તેવા ખોરાક વેચનારને બીવકુશ બેસવા દેવો નહીં.
૫. મકાન બાંહે રાખવા બાબત — મકાન બાંહે રાખવાતું હોય ત્યારે ખાસ કરીને નીચેની બાબત પર ખ્યાન આપવું મકાનમાં બેજ છે કે નહીં, જદા પાણીનો નિકાલ જરાજર છે કે નહીં, વર્ગ બેસવાના ઓરડાનું લેવરજ માપસર છે કે નહીં, હવા આવવા જવાના માર્ગો છે કે નહીં, અજવાળા માટે ગારી બારણાં પુરતાં છે કે નહીં તથા પાડોશમાં ગંદવાડ કેવો છે.

વડોદરા.

તા. ૭ ફેબ્રુઆરી ૧૯૨૧

સંપતરાવ કે. ગાયકવાડ.

પ્રમુખ, વડોદરા આરોગ્ય પ્રદર્શન કમીટી.

૨. નાગરિકત્વ.

એક અચાર*કહે છે કે “અમતેષ જલુ હિપયોગી વસ્તુ છે ત્યાં સુધી માણસ પોતાની આલુ સ્થિતિમાં રાજ રહે ત્યાં સુધી તેને ભોગથી નીકળવાનું સમજાવવું એ મુ મેલીની વાત છે. તેથી દરેક સુધારાની પૂર્વે અમતેષ હોવોજ જોઈએ.”

ગામમાં વસનારા લોકોને જો ગામની ગદહીનો ખ્યાલ ના હોય, અને સ્વચ્છ ગા-
મમાં વગવાની ઇચ્છાજ ના હોય તો ગામ તરફ તે સ્વચ્છ થઈ ચકરોજ નહિ. માત્રા વિના
તો મા પશુ પીરસે જ નહિ. મનુષ્યને ઈષ્ટ રાગ થયો હોય તો પ્રથમ તેની ચિકિત્સા
તેણે પોતેજ કરવી જોઈએ. નગરમાં ઈષ્ટ દોષ હોય તો તેની ચિકિત્સા નાગરિકોએ
જ કરવી જોઈએ, દરેક નાગરિકની ફરજ છે કે પોતાની સ્થિતિ, વખત, પૈસા અને જાતની
મદદ શહેર સુધારવાના કામમાં આપવી. ઈર્ષ પશુ રીતે પોતાના નગરને સ્વચ્છ, સુખી,
મોટું અને પવિત્ર રાખી બનાવવું. તેમ થશે, ત્યારજ પોતાના નગર માટે ગૌરવ વધશે
એવી ભાવના હોય તો તે નગર તે નાગરિક માટે પશુ ગૌરવ શખશે.

દરેક નાગરિક પ્રમાણિક થાય, દૂષભાવ દૂર કરે, દુષ્ટતા દૂર કરવાના હેતુથી દુષ્ટ
માણસોને ખસેડે, વારતવિક દુકની આગવી કરે, જે ન્યાય અને સત્યની સાક્ષી કરતું
હોય તેમજ પક્ષ બેઠે, અન્યાયી માણસોનો ખલિષ્કાર કરે તો દરેક નગર વૈકુંઠધામ
બની રહે.

શ્લોક નગરમાં ચિત્રાલ શાન્તિ, ન્યાય, આત્માદીનો જ વાસ થવો જોઈએ. અદાન,
દારિદ્ર દૂર થવું જોઈએ. લાલ્ચ ચારો, સંપ વધવો જોઈએ, અરસપરસ સેવાજિતિ હોવી
જ જોઈએ, નેર જુલમ, પશુ બગથી શાંતિ સચવાવી ના જોઈએ, પરંતુ પ્રેમનું જ સા-
ધાન્ય થવું જોઈએ. અન્યાયી ભાવના દરેક મનુષ્યના હૃદયમાં ભગ્ન થાય તો પછી બીજું
શું જોઈએ ?

આ શું મુશ્કેલ બાબત છે ? જગ પશુ નહિ સાફ સઠને પ્રિય હોય છે પશુ

આલસ્યં हि मनुष्याणां शरीरस्यो महारिपुः

ખાધા દુખનું મૂળ આલસ છે. ઝેર એટલું ભયંકર બાધી ગયું છે કે તેનું મૂળ કદા-
ચુ મુશ્કેલ છે. પરંતુ ચિહ્નિત વર્ષે ધ્યાન પર લેશે તો અગાન વર્ષને સાથે લઈ ચકશે.
સરકાર તરફ માત્ર નગર નાખ્યાથી આપણ હિપયોગી નહિ. પ્રભુ પ્રત્યેની ફરજોનો સમાવેશ
નાગરિક ધર્મમાંજ સ્થિત છે.

તો પછી આ ધર્મ સાચવવા તરફ શું કરશો ?

જો પ્રમાણે દરેક ગામમાં શાળા, પુસ્તકાલયો, દવાખાનાં તે ધર્મશાળાની અગત્ય
જણાય છે, તેજ પ્રમાણે દરેક ગામમાં સેવા-મંડળની અગત્ય છે. ગામનાં શિક્ષિત અને
ઉત્સાહી સ્ત્રી પુરોષોને એકઠાં કરીને એક મંડળ કલકલવું. મંડળના દરેક માણસે તે કામને
માટે પોતાનું જીવન સમર્પવું. આ કાર્યમાં ધાર્મિક ટુલિની જરૂર છે. ત્યાં સુધી માણ-
સને ધાર્મિક ટેકા નહિ હોય ત્યાં સુધી ઈર્ષ પશુ માણસે, પછી તે ગમે તેટલો ગોરો હોય
તો પશુ તેણે, ફરિદ્દ ઈર્ષ પશુ કામ વારતવિક રીતે ફરીજીત નહિ થાય. આવા કામ કર-
નાર નીકળે તો તે ગામના દરેક દરેક દુષ્ટ દૂર માત્ર શાકો.

મડળોની અગત્ય એક વ્યક્તિથી મહુ થોડુ કામ થઇ શકે જુદાં જુદાં રવાળી ચક્તિ ઓળી થાય છે. પરંતુ એક જ વધારી બળ વધારે થાય છે. ગામનાં ચળવળ કરી, ફેળવણી આપવી, વ્યવસ્થા કરવી. આટલું કાર્યથી કેતેલ મળશે દાસના અર્થગણાં હર્થ કાંઈ નહિ કરી શકે પણ એકઠાં કરીને મુઠ્ઠી વાલ્યાથી જળવાન થાય છે, તેજ પ્રમાણે નગરનાં દસ જણાં મળીને કાર્ય હપાડે તો પણ તેમથી સિદ્ધિ થતે ન.

મડળોનું કાર્ય ગામની વસ્તીની મજૂતી કરવી સ્ત્રી, પુરુષોની સંખ્યા જુદી કહાડી બાળકોનું પ્રમાણ કહાડવું લગ્નની ચરેરાશ ઉપર કહાડવી, જન્મ મરણનું પ્રમાણ કહાડવું, બાળકોના મરણનું પ્રમાણ કહાડવું. સાળામાં શીખતાં બાળકોનું પ્રમાણ કહાડવું. જ્યાંના પ્રમાણમાં વસ્તી કેટલી છે તે મજૂતી કરવી ગજકીય સ્થિતિ કેવી છે ? સ્વતંત્રતા આપવા માટે સંખ્ય તરફથી શા ઉપાય લેવાલા છે ? ધારા સભાઓમાં સુટણી શા પ્રમાણે થાય છે ? સુટણીના દક્ષ કોને છે ? મુદરાઈની સ્થિતિ કેવી છે ? નૈતિક બળ કેટલું છે ? મદ્યપાન કેટલે દરજ્જે છે ? મેડુત વર્ગની શી સ્થિતિ છે ? ગભૂર વર્ગની શી સ્થિતિ છે ? અત્યલેની પદવી કેવી છે ?-આ પ્રમાણે શારીરિક, માનસિક, આર્થિક, સાંસારિક, અને ઔદ્યોગિક સ્થિતિ કેવી છે, તે જાણી લેવું અને તે દરેકમાં કેવી રીતે સુધારા કરી શકાય તેના ઉપાય ચોજવા એ આ મડળોનું કાર્ય છે.

આ જ કાર્ય તે ખરી સમાજ સેવા છે એ કાર્ય જો કામિલ, આડખર વિના કરવામાં આવે તો જ શોભી નોકળે જમણે હાથે યતું રામ કામો હાથ ના જાણે, એવી રીતે કરેલી સેવાજ એક છે,

૩. બાળ લગન.

“તહે કુટ રહી તલું લાખપલું રહીમરી
હાથે કરી મુખપત્તા મુલથી હાબાશી.”

(નરસિંહરાય.)

એક બાળા કહે છે કે “સૌરાવ વિષે કર પીડીઓ અગ્રાત એક શિશુજને, ઉદાહ ના જ કરારમાં સહી કીધી મુજ મુજ મુજને” એ બાળા પોતે લગન શું છે તે પણ જાણતી નહોતી આટલી નાની ઉમરમાં આપણે આપણાં બાળકોનાં લગન કરી નાખી એ છીએ.

બાલકોનાં નાની વયમાં લગન કરવાથી બાલકોથી પૂરેપૂરો અભ્યાસ થઈ શકતો નથી બાલકોનાં શરીર અને શુદ્ધિ ખીલી શકતાં નથી કાર્યી બુદ્ધિ મંદ પડે છે વયમાં લગન કરવાથી ૩૦-૪૦ વયની ઉમરમાંથીજ વૃદ્ધો વસ્થા શરૂ થવા માટે છે

“કુકાં કુકાં પોતીઆં ને વ્હીલાં વ્હીલાં મ્હોં એને લાઈ તમે મ્હેતાજ હો !”
એમ કહેવત છે તેને જાણે એની ગતિ હોવી નોઈએ કે શારીરિક નિર્બળતા. ‘કુકાં કુકાં પોતીઆં ને વ્હીલાં વ્હીલાં મ્હોં’
રખેને લાઈ તમે બાપ પતિ હો !’

જેમો બાળ વયમાં પતિ અને પિતા બનેલા પ્રશ્નો કદી પણ દમામદાર દેખાવાનાં,

સુન્દર અને આનંદી હોઈ રહે નહીં અને વસ્તીને મોટા જાગ્યા બાદ પતિ હોય છે.

એકાદ વિદ્યાર્થી બિચારો મદદ મહેનતે અભ્યાસ કરતો હોય છે, તો ત્યાં તેના અભ્યાસ

કાર્યો કલકલારી રીતે અને પત્ની ઘોંટાઘાટ પાડીને અભ્યાસ

અભ્યાસમાં ખલેલ.

અર્થાત્ અધ્યયન કરે છે. કેમકે નાની વયમાં લગ્ન થોડા કરી નાં
ખેલાં હોય છે એટલે કુટુંબમાં વલ્લિ મારી રીતે ચર્ચા હોય છે.

લગ્નથી અભ્યાસમાં થીજી રીતે પણ અધ્યયન પડે છે વિદ્યાર્થીદશામાં હોય છે એટલામાં પત્ની ઘેર આવતી થાય છે અને પછી તો “આવી ઘર પ્રિયા, હવે અમે તો ભણજી” ભર પેલે ખગે.”

બાળવયને લીધે સુરક્ષા ઉચ્ચાભિલાષી થઈ ચક્રતા નથી. વધારે અભ્યાસથી તેમનાં
કુર્બાન થઈ રહે અને ચિંતામય મનને શાક મહે છે.
કેટલાક માટે નાલાયકી. કારણ કે પોતે બાલ માતાનું મતાન છે અને બાલ પત્નીને
બાલ પતિ હોય છે.

એક લેખક કહે કે “ત્યાં સુધી ભારતવાસીઓનાં નાનાં બાલકોને કુમળા વયમાં
સંસારી બનાવશે, ત્યાં સુધી તેની ઉન્નતિ અશક્ય છે.” કથા નાનીઆર કે બાર વર્ષની
ઉમ્મરની બાલ માતાનો પુત્ર સાથે જ રીટ હોય અને પહેલવાન જેવો પહેાળો જાતીનો
હોઈ પણ હોય નહીં નિમ્નેજ નરે નિર્માણ બાળકો રતનાત્ને નિસારી રહે નહીં. તે-
મનું જીવન રાજવર્તન ચલાવવા માટે જોણું બાળક પડશે, કેમકે તે ઘણી નાની વયથી
સંસારની ચિંતામાં પડેલાં હોય છે.”

કુળનો બાળકો આ કુલ નીતો બેળ થઈને કુળની વયમાં મરણ પામે છે.

કેટલા અમલ્ય રતનાત્ને જેના સુકુમાર અને નિર્દોષ

મૃત્યુ પ્રમાણ.

બાળકો રૂઢી રાજસીને મોગ ત કિ અપાય છે બીજા દેશ

કરનાં હિન્દુસ્તાનમાં જન્મ અને પૂતળી સંખ્યા વધારે

છે, બાલ માતા પિતાનાં સંતાનો જલદીજ મરણ પામે છે. કેમકે માતા પિતા બન્ને બાલક
હોય છે. નિર્જન માટે સમારમાં ગ્યાન નથી એને નિર્જન થયું અને નિર્જન બાળકો
ઉત્પન્ન કરવાં એ પાપ છે

એક વર્ષથી માંડીને ૧૫ વર્ષ સુધીની ઉમ્મરની લગ્નજન ૧ કહેાડ જેટલી બાલ

પત્નીઓ આપણા દેશમાં છે એ એક કરોડમાં ૧૩૨૧૨

કેટલાક આંકડા.

પત્નીઓની વય એક વર્ષ અને તેની પણ અંદરની છે.

આ માત્રાપ તે પોતાની બાલ બાળકોના કાવની પાળ

બાંધનાર કે પોતાના કાલિક આનંદનું તે કન્યાને રમકડું બનાવનાર ?

બાળકોને સુદ પવિત્ર વાતાવરણમાં ઉછેરો એના મરજી ઉપ સાચા સંસ્કાર

પામે જીવનનું મહત્ત્વ મથાળવો સાચી કેળવણી આપો. ધર્મને રમતે

ઉપાય

મદાવો સુદ બાલકને પગાવો. પછી એનું સોગ વર્ષ પછી લગ્ન કરાવો,

તો માલુમ પડશે કે એકદરે કેટલો લાભ થયો છે

૪. સગર્ભા સ્ત્રીને શિખામણ.

પ્રસૂતી પહેલાંની તબીબી.

(૧) સગર્ભા સ્ત્રીએ બધાં જ નોંધેલાં કે તમારી હાલત કુદરતી છે અને 'એમાં કંઈ પણ' અકુદરતી નથી. માટે કુદરતના નિયમ પ્રમાણે ચાલશો તો કાંઈ હરકત આવશે નહીં.

(૨) ખોરાક સાદો પુષ્ટિકારક અને જમણી પાચન યાગ તેવો લેવો. અને પેટ ૫ પાળાને ખાતુ નહીં આદ્ય દંડણી વીગેરે મોટા પ્રમાણમાં ખીનાં નહીં દારૂ મુદ્દલ લેવો નહીં.

(૩) ઝડપી કમળાચાર રાખવો નહીં. અને આડાં લાવે તેવી વસ્તુ ખાતી. દાખલા તરીકે દ્રાક્ષ, કીચમીઘ, અંજીર, વીગેરે.

(૪) પિચાણ કમી ચાપ તો તબીબી સલાહ લેવી.

(૫) દર રોજ હૃદયવાદ પાણીથી અને સાણુ ભગાડી નાદી ધોઈ સાફ રહેવું ખાસ કરીને ખદારના શુદ્ધ ભાગે સવારના અને રાતના ગરમ પાણીથી ધોઈ સ્વચ્છ રાખવા.

(૬) કપડાં હીલ્લાં પહેરનાં પટા પડી કે કોરમેટ બાંધવા નહીં. પેટ લગડતુ અને અંગ્રીથી ભરેલું હોય તો જ તબીબી સલાહ પ્રમાણે એક પાટો પેટ પર બાંધવો. પણ આવો પાટો તાણીને કદી બાંધવો નહીં. ફક્ત ગર્ભધારને ટોઠાં મળે તેમ બાંધવો.

(૭) સાધારણ ફરવાની કસરત લેવી, બહુ ચઢવી નહિ તેવી કસરત કરવી નહીં. જે પ્રથમ કમુવાવડ થઈ હોય અથવા રક્તસ્રાવ થયેલ હોય તો બનતા સુધી આશાએસ લેવી અને પધારીમાં પડી રહેવું લાંબો વખત ઉભાં રહેવું નહીં.

(૮) ગર્ભ ધારણ કર્યા પછી સંગ કરવાથી બનતા સુધી પરહેજ રહેવું. જેને આગળ કમુવાવડ થઈ હોય તેણે આ ક્રિયા મુદ્દલ કરવી નહીં.

(૯) ભયાનક દેખાવ અથવા બીક જ્યારે જેણે તમારા જોવા નહીં.

(૧૦) જે સ્તન પરની બોટણી અંદર દબાઈ મઠ હોય તો દહાડામાં ચાર પાંચ વખત તેને આંગળીથી સરખી કરવી આપ્ય કરતાં પહોં જોર કરવું નહીં અને હાથ ધીકારે આમ કરવું.

(૧૧) સ્તનને છેદા નહુ મહીના દરરોજ બે વખત ફેલન વૉટર (Iodine-tablet-cologno) અને પાણી સરખે ભાગે ખીંચ કરી ધોઈ નહીં તો બીરહી અથવા તો ગેથીવેટ, સ્પીરીટ લગાડવો.

(૧૨) પ્રસૂતીની તૈયારી થતાં પ્રસૂતીનો ઝોરડો ઝાડી જુડી સફર કરવો. જે ઝોરડામાં દેવા ઉભા બેસાવવા આવી શકે, તે ઝોરડો પસંદ કરવો.

(૧૩) આગમયથી એક સિસ્ટન, કરેલ અને હૃદયવાદ રાખજોને રોજ રાખવી.

(૧૪) પ્રસૂતી ચાપ તે પહેલાં નિયતી સ્ત્રીને તૈયાર રાખવી.

(૧) થોડાક સાફ રૂનો જથ્થો

(ખ) ગરમ પાણીમાં ઉસળી સ્વચ્છ કરેલા સફેદ કપડાના કપડાં અથવા રૂમાલો.

(ગ) એક વાસણમાં ગરમ પાણી અને બીજામાં ઠંડુ પાણી.

(ધ) ઝોર ત્રીસવા એક કાલતુ વાસણ અથવા માટીનું કુંદ.

(મ) સ્ત્રી માટે અને જાળક માટે એક કપડાનો ખેડ.

(૭) એક ચોરસ વાગ દલાલીનનો દુકાન અથવા ધાગળોનો દુકાન, જે છાકરાને જન્મ્યા પછી લપેટવા માં લાગે.

(૪) ઝાડા કરવાનું વાસણ (Bed pan)

(૫) બાળકની ઝલકા, વંચેરે

(૧૫) પ્રસૂતી થયા પછી ઓછે શાન થતી સુડ રહેતું જોષએ અને ક્વાક પછી બાળકને જાતીએ લગાડતું આથી ગર્ભસ્થાન થયું કુદરતના નિયમ પ્રમાણે મંકોચાઇ બી રાખે થશે.

(૧૬) જે સુવાવડી કરી જન્મ આપ્યા પછી ઘણી ઘણી ગર્ભ હોય તે તેને ચાક પીવા આપવી આ પછી જે તે થોડો વખત સુષ હોય તે ઘણું સારું ત્યાર પછી તેના ચુલ લાગે ફરીથી ઘોષ તેને સારું કપડાંની ચડી આ લગાડે બાંધવી.

(૧૭) સુવાવડી કરી આગળ નહીં બેઝેક સમીપિવાય બીજા કાષ્ટને પહેલાં પાંચ દિવસ જવા દેવા નહીં અને જે કાષ્ટ એવી રાખના મમાગમનાં આપ્યું હોય, તેને સુવા વડી બાંધ આગળ ચુલ જવા દેવું નહીં.

(૧૮) છેલ્લું અવસાં બાદ છ દલાક પછી ઓતે સુતા સુતા પિયાગ કરાવવી. જે મા નહિ જતે, તે દલાક અત યુદા ૧૨ સુધી પિયાગ ન નિકળે તે પે નિ એના આ અને ચુલ જા ૧૨ રમ ૩, ૧ મિજ આ કપડાં નિયોન તે વતી રોક કરવો આથી પિયાગ જરૂર આવશે જ આમ કરવા છતાં પિયાગ ન આવે તે પછી તબીબી મદદ લેવી જોઈએ.

(૧૯) ઝાડા સારું રાખવો જે બીજા દલાકની મોજ અથવા ત્રીજા દલાકની સવાર સુધીમાં ઝાડા ન આવે તે એક અથવા નિસાપતી દીવેલ અથવા એક બાસુ સુ નામખીના ઉમળાનું પાઈ દેવું.

(૨૦) પહેલો જે દલાક દુધ ૦ થયો કાંઈનો ખોરાક લેવો. ત્યાર પછી થોડો થોડો ખોરાક વધારવો પણ જારે ખોરાક લેવો નહિ.

(૨૧) બાળકને ધવાડમા પછી રતનની બોટલીએ ગરમ પાણીમાં કપડું બીજતી તે વતી સારું કરવી પહેલાં અંવાડીઆમાં માતાએ સુતા સુતા બાળકને ધવાડતું.

(૨૨) પહેલાં બાર દિવસ સુધી ઓછે બીજાના પરજ રહેતું ત્યાર પછી બિજના પર લગીકાને અંદેલીને બેસવામાં હરકત નથી.

(૨૩) જે ગમે તે, ધાવણ જવડે તેવો ખોરાક દુધ ઉપર લેવો નહિ.

૫. પ્રસૂતિ સમયની વ્યવસ્થા.

પ્રસૂતી સમયની વ્યવસ્થાને માટે હજી આપણે ઘણાં પગલાં છીએ, તેને સીધેજ આ પછી દિ દુસ્તાનમાં સુવારોગ અને બીજા પ્રસૂતી સમયના બર્થકર બાધિએને લીધે ઘણાં શત્રુ યાવ છે તે શત્રુનું પ્રમાણ બીજા દેશનો સારો સરખાવતાં એટલું તો વધારે છે કે તેને માટે આપણે સરમાવતું જોઈએ અને ઘણું શીખવું જોઈએ.

સુવાવડ વખત વાપરવાનાં કપડાં સફેદજ હોવાં જોઈએ કારણ કે રગીન કપડાંનાં રમ કાચા હોય તે તેથી ઘણાં તુક્તાન ચાલકે વળા બીજું સુવાવડ વખત વાપરવાનાં એ કે સફેદ પપડું જરા જેલું થશે તે જણાઈ આવશે અને તે ધોવાની ફરજ તરત જણાઈ આવશે. સફેદ કપડાં

જુનાં કે કાઠેવાં હશે તો આલો પણ સ્વચ્છ ધોમીને તાં ધોએલાં હોવાં જોઈએ વાપરવા ગાંડ્યા પછી પણ દરરોજ મોડામાં જારીને અથવા સાથુ થી દરરોજ ધોઈને સ્વચ્છ રાખવાં જોઈએ મેલાં કપડાં મારફત પણ ધેણા ચેચો ઉત્પન્ન થાય છે સુવાવડમાં વાપરવાનાં કપડાં ગાંડી આવીને ન સૂકતા એક પેગમાં ધોવરાવીને સૂકવાં કે જેથી બદારની રજાકણો અદર ઉડે નહીં ,

સુવાવડ વખત પોતાના ટરીરની સ્વચ્છતા તમા તેનો ખાસે પ્રેસનારને પણ ધણી સ્વચ્છતા રાખવાની જરૂર છે સુવાવડી આઈને ગાંડતાં સુવાવડમાં બીજી સ્વચ્છતા. પહેનાં માથુથી દાઘ પગ ધોઈને અડકવું કે જેથી કાઠપણ જાતનો મેલ લાગે નહીં

સુવાવડ માટેની જગ્યા પર પ્રચ્છી સ્ત્રીની તર્ણિયતનો મોટો આધાર રહે છે અને સુવાવડ માટેનો એ ડો ભેજ વગરનો તથા ધુધળા હવા આવ સુવાવડ માટે જગ્યા. જા ૨૨ એવા હોવો જોઈએ, કાગળ કે તાજી અને ચોક્કસી હવા એજ પ્રચ્છીનો મુખ્ય જોરાક છે ચોક્કસી ખુદ્કી હવા વગર લોહી પીડુ પડી જતા ઉપગત સમિત પછી એગી આવે છે મોટી શરીર પર પવન ન લાગે અને ચોમાસા જેવી ભેજવાળા હવા લાગ તે ગિરાય ખુદ્કી હવા આવળા કરી શકે તેથી રીતે માતા તથા આજક બન્નેને સુવાવડથી તર્ણિયત તકુરરત રહેશે

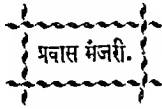
પ્રચ્છી આંગેનાં કપડાંની પેગી અને જે કામમાં જેવી ગીતે હવા ખાવાની હોય (દાખલા તરીકે દિડુ વિવાજ પ્રયાણે દેગી બોસક બતાં પ્રસવ સમયે રાખવાની હોત તો) તે ખાડોન તથા વીણીને સાફ કરીને કાચની ગમ્મીમાં ભરીને એ જગ્યા તૈયાર રાખવાં અને પધારી બોલ વાતુ તથા અદર વિગેર સ્વચ્છતાવાર તડેનાં ખર્તા રહેવું અને તરત ઉપયોગમાં લેવાય એવી રીતે રાખવું

પ્રચ્છીના સમયને માટે માથુમ જગાડીથી રાખીને તેને રાજર સ્વચ્છતાના નિયમો તીજરી તૈયાર રાખવું કે જેથી ખાપ પડે ત્યારે કાંઈ અશ્વત સુવાવડ માટે માથુરો. કા ૨૮ અને ઉપયોગી થઈ પડે દાખુ બરાબર ફીખેલી હોય છે અજુબા ગાઈઓને કહી બોલાવવી નહિ તેને હાથે પ્રસૂતીનાં અનેક મરણો થાય છે

સુવાવડ વખત જે મીડવાઈક (દાખલ) ને બોલાવવાની હે ૧ તેો પણ અગાડીથી પોતાની તર્ણિયતથી જાણીતી કરવી અને તેની પાસેથી સુચનાઓ લાભ લેવો

પ્રસૂતી સમયે ધણી માથુસો પાને હોય તો ગડગડ થઈ ધોડાળો થઈ જાય છે, માટે જરૂર નેટલાજ માથુસો ફળવોને તૈયાર રાખવાં

પ્રસૂતી માટે જોઈતી ચીજોને માટે પોતાની મીડવાઈક (દાખલ) હોય તેની પાસેથી જોઈતી ચીજોનું સોસ્ટ (પે.૨) પ્રો અગાડીથી બધું તૈયાર પ્રસૂતી માટે જોઈતી ચીજો કરી રાખવું અને જોવી રીતે મુશી રાખવું કે જે જરૂર પડેને માથુ ન હો અને તરત જડી આવે.

કામાક્ષા દેવીની યાત્રા

અથવા

અમારી કામરૂપ દેશની મુસાફરી.

લેખક. શ્રીયુત સ્વામીજી ગિવાનનંદજી તથા પરમાનંદજી

૧

કામરૂપ દેશ અને કામાક્ષા દેવીના નામથી અઘાત નરૂા ચોક્કસ જ નીકળે. કામરૂપ દેશની જાડ, જ તર, મ તર ત તર, અને મોહિની (વચીક કામરૂપ દેશ વિશે રજુ) આદિ સામાન્ય રીતે પ્રસિદ્ધ છે. ત્યાંની સ્ત્રીઓ પરપુરુષને સામાન્ય માન્યતા. હીવરે બળદ, પોપટ આદી કરી લે છે અને રાત્રે પુનઃ પુરુષના નરૂપમાં જલ્દી નાખી પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તવાની કરજ પાડે છે, એવી વાતો આખા દેશમાં સર્વત્ર સંભળાય છે, એ સ્ત્રીઓ પોતાની વિલામાં એટલી બધી પ્રમજ હોય છે કે મજદરનાથ નેવા યોગેશ્વરને પણ પરવશ થઈ તેમની ઇચ્છા પૂરી કરવાની કરજ પડી હતી અને તેમના મુખ્ય શિષ્ય શુદ્ધ ગોરખનાથ મજદરનાથ યોગેશ્વરને કામરૂપ દેશથી પાછા શોધી લાવે, તે પહેલાં તેા મજદરનાથજી યોગીના સ્વરૂપમાંથી બદલાઈ જઈ એક સ્ત્રીને વશ થઈ ગૃહસ્થાશ્રમી બની, પ્રજા ઉત્પન્ન કરી આનંદમાં મગ્ન થઈ રહ્યા હતા.

જે દેશની અંગણાઓને માટે આવી આવા માન્યતાઓ છે, તે કામરૂપ દેશની નજરે નેએલી, જાતે અતુલ્ય કરેલી, યથાર્થ દર્શકત પ્રકાશમાં લાગવા ધણાએક મિત્રોને અતિ થય આમલ હોવાથી આ લેખ લખવાની કરજ પડી છે.

આવશ્યક શ્રી શંકરાચાર્યજી મહારાજના સ્થાપિત કરેલા ચાર મહા મંદિરો, દક્ષિણમાં આવેલા રંગેરી મહા, અને તે મંદીના સરસ્વતી, પુરી, સારતી, નામીન્સ-પારતી સ્ત્રીઓ વ્યવહારિક ઈષ્ટદેવી શ્રી કામાક્ષા અને તે મંદી સાથે અમારો સંબંધ હોવાથી, મંદીની કુલદેવી કામાક્ષાના દર્શનનું મુખ્ય, અને કામરૂપ દેશની વિલાના અતુલ્યનું ગૌણ, એવા બે કારણોને લેઈ તે પ્રદેશની મુસાફરી કરવાની ઇચ્છા અમારા મનમાં પ્રબલ થતાં તે બાલુ મમન કરવા નિશ્ચય થયે.

જે વખતે આની શુક્રણા અમારા મનમાં થય, તે વખતે કાઠીયાનાડના ગોદિયાના.

હાં આવેલા ભાવનગરથી આગરે બાર ગાઉ, છીંગીશ રાત્રી તાબેના એક નાના ધનામી ગામ, નદીકાંઠે આવેલા હોપ્રદેહ નામે, જેનો દેખાવ અને કુદરતી સૌન્દર્ય તો સાધારણ હતાં પરંતુ હવા પાણી ત્યાં આગમ પહાડો સરસ હોવાથી, અને નવી નવી વનસ્પતિઓ મેળવવાની આશાએ ત્યાં વિચરી અને આનંદ કરી રહ્યા હતા.

આગરાજ (પ્રવાસ-બ્રહ્મજાત્રી) ના અઢાલ (મોટા કુલ) વી મેળા જે દરેક બાર વર્ષે મહત્ત્વશાન્તિને દિવસે આવે છે અને તે મળે શ્રદ્ધાસ્થિઓ યાત્રાને આરભ ઉપરાંત માધુ મહાત્માઓ, લાખોની સખ્યામાં ત્રિવેણી (ગંગા યમુનાના સંગમસ્થાન) ઉપર દર્શન રનાન કરવા મેળા થાય છે.

તે સમય નજીક હોવાથી રસ્તામાં તે તકનો પશુ લાભ લેવો, એમ ધારી હોપ્રદેહથી ગોધા સુધી સીધરામઘા, અને ગોધાથી ભાવનગર સુધી ધોડગાડીમાં રવાના થઈ, ભાવનગર રોથને આવી પહોંચ્યા તૈયારીમાં અમારે કશું કરવાનું હતું નહીં કારણ કે આ કોઇ રાત્રી મહારાજ જે મનાદય મોડીઆઓની સ્વારી હતી નહિ કે જેમાં લાવલસકર કાકા નિ શ્યાન કે તંજુ થમિયાના માથે લેવાના હોય. તૈયારી માત્ર એટલી જ કરવાની હતી કે અમારા દરિજા સુધી તે પરદેશ વિચિત્રતાથી રસા પ્રખ્યાત હોવાથી અને ત્યાંની કશીએ માલીની ન હોવાથી, ત્યાંના લોકોના રત્ન રિવાજ ખાન પાન આદિથી અઢાત હોવાને લીધે, એક બાલક રસોઇઓ સાથે હોય તો સાફ, એમ ધારી રસોઇઆ બાલકની તપાસ કરાવી

આગરાજ જવાનું વાણીને તો લણીક સાથે આવવા તૈયાર થયા પરંતુ હામરપ દેહનું નામ સાંભળતાં તરત જ તેઓ દીલા ઘડ ગયા અને પ્રુપ વાંકુ અહં તેમનાથી બોલાઈ જવાયુ કે “ લાઈ સાહેબ ! ત્યાં તો નહિ અવાય. ત્યાં કોઈ અમેને બળદ કે પોપટ કરી લે તો પછી અમે શુ કરીએ ! તમે તો જાવા રહો, આગળ પાછળ કોઈ નહિ અને અમે તો સસારી, એમાં બધું આવ્યું છે ! ” તેઓને અમે ધણી સમજાવ્યા છતાં રસોઇઓ સાથે લેવામાં અમે નિષ્ફળ નીવડ્યા ગુજરાતમાંથી ગમે ત્યાંથી કામને કોઈ રસો ઇઆ મળા જશે એમ ધારી ભાવનગરથી ટ્રેન દ્વારા અમદાવાદ આવવા નીકળ્યા. રસ્તામાં વડવાણ જંકશન (જું રોથન) આવતાં સુધી કોઈ ખાસ બનાવ બન્યો નહિ. વડવાણ રોથને ભાવનગરની ટ્રેન (માડી) માંથી ઉતરી વિરમગામની ટ્રેનનાં સેકંડ કમ્પાર્ટમેન્ટમાં બેસવા જતાં અમેને ઘણીજ વિચિત્રતા લાગી તે સેકંડ કમ્પાર્ટમેન્ટમાંના એક ખાતા (Compartment) માં દસ સ્વારી હતી પણ બેસવાની જગ્યા ઉપરથી તેમની વહેંચણી અજાબ જેની હતી ! નીચેની એક બેઠક ઉપર પાંચ અને ઉપરની દરેક બેઠક (બેઠક) ઉપર બન્ને એમ મળી, નવ દેશી પેસેન્જર બેઠેલા ! અને નીચેની બીજી બેઠક (બેઠક) ઉપર એક પરદેશી નેન્ટલમેન (શ્રદ્ધા) ટાંપીઆ લાગ્યા કરી પરલેલે હતા ! માડી ઉપરવાતો સમય ઘડ અજોલો હોવાથી રોથન માસ્તર સુધી અમે જઈ ચઢ્યા નહિ અને બીજા સેકંડ કમ્પાર્ટમેન્ટમાં ગયા ન હોવાથી અમેને બેને પણ તેજ ખાતામાં લાખલ થવાની ફરજ પડી અને એટલામાં ટ્રેન ઉપરવાતની સીમેટી વાગી આપણા દેશી મુસાફરોની સાથેની વાતની માલુમ પડ્યું કે પરદેશી નેન્ટલમેન કામને બેસવાજ દેતો નહોતો. તે સાંભળી અમે તો સુતેલા નેન્ટલમેનના બે પગ ગાફી તેને અર્પણે ફેરવ્યો ! જેથી તે એકદમ પગ સ

કાચી બેઠા થયો અને અગાતે નિરાતે બેસવાની જગ્યા મળી ગઈ તે જોઈએને જીભથી એક પછી કોધતો રાજા બચાવો નહીં. તેના મનમાં શું શું વિચાર આવતા હશે તે તો તેનો અતરૂપામી જ જાણે ! અને તેના મુખ ઉપર શું શું ફેરફાર થયા તે તરફ અમે દૃષ્ટિ ન કરવાથી જાણી શક્યા નહિ. પરંતુ બેસવાની સગવડ મળી અને ટૂંક ઉપડી. એક પછી એક રોશન ફર્નિચ તે વિરમગામ આવી પહોંચી. પ્લેટ ફોર્મ (રોશન) ઉપર જ કાત ખાતાના નોકરો આખા ટુકડામાં દારૂખંધ જોવામાં આવતા હતા. જઠાત લેવાને બાદને લોકોને શું શું ત્રાસ થતો, તેથી કોઈ પણ અજીવનું દર્શો નહિ. તેથી તેનું વર્ણન આપી હંદાણે આપવાની જરૂર લાગતી નથી. તે દિવસે જાણુવા જેવો આટલો જ પનાર બન્યો કે એક કાઠીઆવાદી ગરામીઓ પગમાં ઢાંઠા સાંજના પહેરો રોશન ઉપર એક જઠાત ખાતાના આખી ટુકડાવાળા નોકર સાથે ચાલતો જોવામાં આવ્યો. પુરૂષને ઢાંઠા સાંજના પગમાં પહેરેલો જોઈ તમામ પ્લેટફોર્મ ઉપર હસાહસ થવા લાગી. તેને સ્ત્રીના આશુપણ ધારણ કરવાની આટલી જ મતલબ હતી કે પહેરેલા ઢાંઠાના કે વસ્ત્ર શિવાય બીજા તમામ માલ ઉપર જઠાત લેવામાં આવતી ! જઠાત ન આપતી પડે તેથી તેણે તે ધારણ કરી લીધી હશે અને જરૂર ખાતાવાળા આગળ ખાતાજીની જાણ દર્શાવવામાં આવી હશે ! વિરમગામનું રોશન આવતા રીડીરોડને પણ જલ્દીથી (જો કે-એ સૌભાગ્યુ જ ચિન્હ છે તે) પહેરવાની ફરજ પડતી. પછી આ દેખાવ તો અજીવ હતો. તેના નિઠાલ શું થયો તે અમે જાણી શક્યા નહિ કારણ કે ટૂંક ઉપડવાની સીસીટી વાગતાં અમે અમારા ખાનામાં બેસી મથા અને ટૂંક ઉપડી અને એક પછી એક રોશન ફર્નિચ અમદાવાદ આવી પહોંચી.

અહિં પ્રથમથી અમારા આવવાની ખબર આપેલી હોવાથી કેટલાએક ગૃહસ્થો રોશનપર આવેલા હતા. પ્લેટફોર્મ પર કિતમો પછી લેવા આવેલા ગૃહસ્થોમાં મને ત્યાં ઉતરતું તે સમયે કેટલીએક બેચેનતા થવા પડી, આખરે રા રા મહિયાર પૂર્ણાંદ રામકલાળ લાલચને ત્યાં રામપુર હુનેલીની યોજના ઉતરવાનો નિયમ થયો, કારણ કે તે મના ધર્મપત્ની માર્દા હોવાથી તેમને ત્યાં ઉતરવાનો પ્રથમથી જ તેમનો આશ્રય હતો, જો કે આ તેમની સાથે અમારી પહેલી જ મુલાકાત હતી, પણ તે બંને જણ પૂર્ણાંદ રેમી, માલ્યાણ, ચદાણુ, પવિત્ર અને સત્તજન હતાં. તેઓની સત્તજનતા હજુ અમે જાણી શકતા નહો. તેમનાં ધર્મપત્ની આશ્રય અને મહત્વકિ (Highly important of Labor) ની બીમારીથી મજા દિવમથી દેરાન થતાં હતાં. તેમની તબી-

ઉદર રોગનો ઉપાય: મત નેક્ર નિદાન કર્યા પછી પ્રથમ છેદવરણના મળતો રસ તોલા-૨ આપી મળજીકિ કરી ઉદર રોગને માટે આ જુલાય પછો જ સરસ છે. દરદીની યકિર અનુસાર રસ આપવો. તેથી કિવડી અને હસ્ત બંને થાય છે. આ ઔષધિનું નામ અને ગુણ નીચે પ્રમાણે છે

સંસ્કૃત ઈંદ્રવાણી

હિન્દી. ઈંદ્રાયણ

જંબાળા. રાસ્તાલગરા

મરાઠી સુષુદ્ધન્દ્રવણ

ઈંદ્રવરણનાં ગુણ.

રેચક, તથા શુભ, પીત્ત, ઉદર રોગ, ધ્રુ, કૃમિ, ક્રોધ અને લોહી વિકારને દૂર

સુન્દરી	ઈંદરવરણ
કર્ણાટકી	દામકે
તૈલગી	ઈતિપુચ્છા
અંકુશ	Colocynth
લેટીન.	Citrullus Colocynthis
ફારસી	સુર્યજાતનલ
અરબી	દ્વજલ

કરનાર તથા સારક ઉચ્ચ વીર્ય રવાસ,
ખારી, ગ્રન્થી, મૂઠ મર્મ, પીળીઓ, પીઠા,
ચક્રા, આમ પાન્ડુ રોગને મટાડનાર છે
રવાઈમાં કડવા-પચવામાં દલકા છે

તે પછી—કરીપાતું તે ૧, પીચુડી તે ૧, વરીપાળી તે ૦૫, તથા કાસની તે ૦૫, તે ચીનેના બેરકુરે કરી ૦૫ થેર થેર પાણીમાં નાખી માટીની દાંઠીમાં ધીમે તાપે ઉધાકું ચણી ઉઠાળતું ત્યારે આસરે અધોળ પાણી રહે, ત્યારે ઉતારી લુગડાથી ગળી, તેની સાથે ચેંગરાજ ગુગળની એક ગોળી સવારે આપવી અને તેજ પ્રમાણે કુચ્છા ઉઠાળી તેના પાણીની સાથે એક ગોળી સાંજે આપવી થર કરી

*** [ખાસ નોંધ: ધાતુના વાસણમાં ઉઠાળે કરવાથી ઔષધિનાં કેટલાંક રજકલો નક્કી બળી જાય છે જેથી રસાયણી સન્નેમમાં ફેરફાર થાય છે માટે ઉઠાળે: માટીના વાસણમાં ઉઠાળતું ઉઠાળતી વખતે જો ટુંકવામાં આવે તેા જામેલી વરાળ પાછી ઉઠાળામાં પડવાથી ઉઠાળે પચવામાં બારી થાય છે તેથી પચવામાં વાર લાગે છે જ્યાં જ્યાં ઉઠાળે કરવાતું લખેલું હોય, ત્યાં આ પ્રમાણે જ કરતું]

તેથી તેને ધણો જ ફાન્ડે થયો અને ધણા દિવસની પીડા બોલો થઈ અને વધુ વખત દવા સેવન કરવાથી અન્તે રોગ નષ્ટ થયો ઉદર રોગના ચેંગરાજ ગુગળ. દરદીઓ માટે આ ઉપચાર ધણો જ સરસ છે ચેંગરાજ ગુગળની બનાવટ સ્વારગંધર (કૃત ગ્રન્થમાં) ના પાંચ પ્રમાણે કરવી અને તેમાં ઈંદરવરણું ફળ વધારામાં નાખવું

બીજા કેટલાંક દરદીઓ ઉપરાંત એક કષ્ટબી આવ્યો હતો તે કહે કે મને ચાર દિવસથી મારા ડોઝાને અગ્નિમાંથી પાણી જાય છે અને મારું ૬ “ડોઝા” ની દવા—લાવ દલાવ કરે છે અને કાંઈ જાતું પીતું પણ નથી અગ્નિએ અર્થ ફેરની રચુજ ! ઘરત કપૂર તથા છલમીટનાં ફુલ સરખા બાગે મીઠાવી અને તેની અંદર લગાર તજતું દેલ નાખી એક રત્ન પુગકું પલાડી માથે ચોપડવા સમજાવ્યું બીજો દિવસે તે આવીને બોલ્યો કે આઠઆની હાથે છે પણ દવા ધણી થેડી હતી તેથી આખે કષ્ટે ચોપડાઈ નહિ. તે સાંજળી અગ્નિ કાપું કે તારા ડોઝાનો કષ્ટાળ તે કેવું છે કે દવા થોડી પડી કે તે બોલી ઉઠ્યો કે બાઈ સાહેબ, “ડોઝા” નહિ પણ “ડોઝ” એટલે મારી બેસ ! તે સાંજળી અગ્નિ અને અમાગી પાસે બેઠેલા બધા જણા ખૂબ દરવા કારણ કે અગ્નિ ડોઝા એટલે બે અને ગદ્યે ડોઝા એટલે દવા લેખ જતારના વીરહ

સમગ્ર લગાર દવા આપેલી, પછી તો દવા વધારે પ્રમાણમાં આપી વિદાય કરી. બે ત્રણ દિવસ તે દવા ચોપડવાથી તેની લોચન આરામ આવી ગયો. આ દવા ઘણો વખત અજમાવેલી છે. (૧) ગાયુ કુખલું હોય, (૨) ચકરી આવતી એક અજમાવેલી હોય, (૩) આંખો કુખવા આવી હોય, (૪) કનમાં દરદ હોય અસરકારક દવા તથા (૫) મંત કળતા હોય, -તો ખાવાથી અને સજાવાથી ઘણો ફાયદો થાય છે. અમદાવાદમાં બીજે ફાઇ ખાસ બતાવ બન્યો નહિ અને ગુર્જરી પ્રાળે અમદાવાદની મામાન્ય દહીકલ રામલા રાકરી, તે પિષ્ટ પેપણ કરવાના જેવું જ છે.

રસોઇઆને માટે તો ફાડીયાવાડની માફક અમદાવાદમાં પણ અમે નિરાશ જ થયા. આમળ રસ્તામાંથી અમે ત્યાંથી રસોઇઆ મેળવી લઇશું; તેના માટે દીવસ શુભાવવા ઠીક નથી એમ ધીયાર કરી અમદાવાદથી દાધરમ રોડનની સેકંડ ક્લાસ ટીકીટ (અનબેર ધકને બેપાની) કરાવી, ફોસ્ટ પેસેન્જર ટ્રેનમાં મુસાફરીનો આરંભ કરી લીધો. હમારા સેકંડ ક્લાસના ડાનાની બેડમાં ફેર્ટ દવામાં એક અનેરોડન બેન્ટલમેન (ગુદરથ) બેઠેલો હતો. હમોને સેકંડ ક્લાસમાં બેઠેલા બેઠેલ દમારી રત્ન લેટ વાતચીત કરવાને તે ડાનામાં આવી બેસે. તે ઘણો જ ખાતલાની, ગ્રેમી અને વિદ્વાન ગુદરથ હતો. વાતચીતમાં જણાય કે તે હીન્દુસ્તાનમાંની અણિ તપામવા આવેલો છે અને ભાનનગર રાજ્યમાં એક પેનાની ખાણ અને વડવાણ નજીક થાનરોડ રોશન લાખતર તામે સુધે દેવણ આપણા દેશની પામે એક મેનાની અને કાલસાની ખાણ છે એમ વાતચીતમાં કીંમતી ખાણો: ખુદા દીલથી અમને શાધુ જણી તેણે જણાવી દાપું પછી લુધ લુન વીધવ પર વાતચીત કરી ને ગઈ. જ ખુદી થયો. અને રાત્રે ખાવા માટે વખત થયો ત્યાં સુધી તેણે દમારો આંખ જ મસાફરી કરી દરેક પરદેશી ખરામ રસાવના હોય છે એવો ખ્યાલ જાધી લેવો ચોખ નયો આ ગુદરથની વર્તણૂક ઘણી વખાણવા જેવી હતી હમે દમારો વાતોમાં ચકાએસા હતા અને ટ્રેનન મુખુ કરતી આવી જતી હતી.

રસ્તામાં મોટાં મોટાં રોડનો ઉપર બીજી ચીજો ઉપરાંત ચલાની કુકનો તો જરૂર જોવામાં આવતી 'ગાડી પ્લેટફોર્મ' ઉપર હમી રહે કે તરત ચલાનો પ્રચાર: ચલાવાળાની લુમો ટકે થતી (આ સંખધી લુરો લેખ- "ચલાના અનુભવ સિદ્ધ ગુણ હોય" -એ નામથી દમારા તગ્ધી બહાર પડી ચુકો છે.) તે ઉપરાંત ચલા પીતી વખતે જાલીસેદ તો હોયજ, ક્યાંથી? જ્યારે એક માણસ ચલાનો કપ (ખાણો) પીને ખાલી કરે, -તો તે કપ એક કાલમાં પાણી નાખેલું, તેમાં કબોળી તરત ચીખને તેજ કપમાં ચલા અપાતી. પીનારા ભલેને બીજા બીજા જા તીના હોય, તો પણ લુદાં લુદાં પાણી રાખી કાણુ ઉટકવાની તરતી સે! દમારા ડાનામાં એક વૈષ્ણવ શેઠ બેઠેલા ને તેમને દેખાડી આપ્યું કે એક ચલાના લેખનારાએ જ કપમાં હીન્દુ ચાદ પીના હતા તેજ કપમાં એક મુસલમાન બાપએ ચાદ પીવા આપી અને પછી તે કપ પાણીની કાલમાં કબોળી પાછી બીજા હીન્દુને આપી તે શેઠ એ ને

પ્રતિજ્ઞા લીધી કે આજથી મારે કાંઈ દીવસ ચાલ પીધી નહીં આ ચાલે હીન્દુસ્તાનમાં
આવ્યા પછી પોતાની એટલી બધી સંતા જમાવી હીધી છે અર્ગર તો આ દેશના લોકો

ચાલ ઉપર એટલા બધા લલચાર્થ ગયા છે કે મોહિત થઇ
ધર્મ, શરીર, ધનની પડયા કે ધર્મ, શરીર અને ધન, ત્રેણેય ચાલને અર્પણુજ કરી
ત્રાસજનક સુવારી બેસા છે ! દમણીજ એક તાજતર દબાયે છે કે અમલાવા
દની એક મશહુર હોટલમાં એક ટેક દાખલ થયો અને મ

જાથી જમી ચાલ પી બહાર નીકળ્યો પછી નીકળતી વખતે તેના મામના કોઈ માણસ
આવી ગયા તેમણે જાણપી કાઢ્યો કે આ તો હમારા મામનો ટેક છે ! લોકો મેળા થયા
અને તે ટેક પાસેથી દડ લીધો અને પછી છાટી દીધો એમ કહેવાય છે. પરંતુ તે હોટલ
વાળાએ તુકશાનોના પૈસા મળ્યા છતાં તે આવ્યા પીવાની સામગ્રી ફેરી દીધી નહીં અને
તેને તેજ ધરજોને ખવરાવી દીધી, એમ પણ કહેવાય છે ! મામ હોય તો હોટલવાળાને
પણ સાબારા છે ! એ વાત સંજોના બાણુવામાં આવી નથી એમ નહિં. આ પ્રમાણે
કોણ જાણે કેટલી વખત અપ્રસર્પ જાતીના માણસો હોટલોમાં જમી જતા હશે ? સ્પર્ક
સ્પર્ક, બક્ષાબક્ષથી, સગીર-ગાન-શુદ્ધ ઉપર કેટલી બધી ખરાબ અસર થઇ માણસ કેટલો
નિર્બળ થઇ જાય છે, તે માટે હાલના આર્થ વર્તનનો દાખલો પ્રસ છે ! માટે જો વસ્તુ
આપણી પામ્યાશ્ચી કરતી કરતી હોય, આપણને નિર્બળ બનાવતી હોય, આપણા હાકામાં
સૂનો પેસાડતી હોય, આપણા લોહીનાં પાણી કરતી હોય, આપણા મુળમાં ઉધાડતું કાંમ
બજાવતી હોય, આપણા દેશનાં બાળક અને બાળકીઓ નેના ઉપર ધારતખડની આઘા
ઓનો આધાર છે, તેને ઉછેરવામાં, તેની શુદ્ધ ખીલનવામાં આડે આવતી હોય હમારી
સ્વતંત્રતા છીનવી ભેઈ પગવસ કરી ભેતી હોય અને અને ધર્મને
મંડાનાં હુપ્પોઃ પણ તિવાંગની નપ વી હુરિ નામથી વિમુખ કરાવી દેતી હોય, ધન
શુદ્ધ બળ, સર્વસ્વ પુરુષાણી કરી કાપટવત્ પુતળાં બનાવી દેતી હોય,
ચક્તીના માર્ગમાં કાંટાઓની ગરજ મારતી હોય, તે સર્વ શુભ વસ્તુઓનો બેસ કરનારો,
આ કુપટ ચીજનો અવસ્થ ત્યાગ કરવો જ જોઈએ

આવી આવી વસ્તુઓના બહીષ્કારને આપણી અડીનાં પ્રથમ પગથીઆ સમજી
શેવા જોઈએ અને આપણી આશાઓના નિષ્કંટક માર્ગ સમજી તરતે ત્યાગ કરવો ઉચિત
છે અહો ! ચાલ બીની ! તારા દર્શન તો અદ્યતન નીવડ્યા !—એમ કું પીનારનાં આપુખ
કાપે છે, તેમ હમારા લાંબી મુસાફરો પણ તારા વિચારો સપાટા બંધ કાપી નાખી !

પરીક્ષક—“ (વૈલકનાં અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીની પરીક્ષા લેતા) કાંઈ દરદાને ત્યાંથી તમને
તેકુ આવે તો તમને તહેનો સૌથી પહેલો પ્રશ્ન હશે પૂછા ? ”

“—“ દરદીનું ટેકાણું ”

વાલપત્રિકા બાલમિત્ર અને બાલોદ્યાન.

માતાને કોણે ખચાવી ?

લેખક: બહેનશ્રી ગંગાકુમારી

રોતના બાર વાગ્યા ! માધવ મલોજી આગર યથો. તેની મા બહુજ મારી હતી. એ બાલકામાંથી હકી સક્તી નહોતી. અને બાલ, એને દરદ વધતું હતું. “એ ડોક્ટર રમાકાન્ત ઘેર ન હોય, તો એ મરી જશે !” આ વિચાર ન્હાના માધવને ધણી ભયંકર યંત્ર-પડ્યો હતો. તેથી તેણે હાથ નોડીને, નળે પ્રભુને પ્રાર્થના કરી હોય એમ માન્યું. રસ્તામાં તે જતા થોભ્યો. પાસેજ પેશુ નળીતું ધર જણાયું. આગર મ્હેરે તે ભોંભી હડ્યો. “હા, હા, એન.” માધવે ધર્ના માખણને પુછ્યું, “ડોક્ટર મહેત્વ ધર્મા છે ?” જવાબ મળ્યો: “હા છે.” તરતજ તે અદર મથો એના હલખનો બાર ધણી દબા યથો જણાયો.

ડોક્ટર ઝોરડામાં એકલાજ બેઠા હતા. માધવ અદર મથો ડોક્ટરને નમન કરી હોમો રહ્યો. ડોક્ટરે પુછ્યું: “તને-શું લેખએ છે, છાટરા !” માધવ જરા રતપ્ત રહ્યો. પછી ધીમેધી બોલ્યો: “મારી મા બહુજ મારી છે, સાહેબ.” ડોક્ટર વચમાંજ બોલ્યા: “હું સમજ્યો, હું સમજ્યો. પણ ઘણું મોંકુ યાદ મથુ છે, છાટરા ! હું જાર વાગ્યા પછી બહાર જતો નથી. અને વળી આજે મને બહુ દામ છે. કાલે આવજો સમજ્યો કે ?” માધવે રોતા રોતા જવાબ આપ્યો. “હા, સાહેબ ! પણ મારી માતા બહુજ મારી છે.” છતાં ડોક્ટરે તેની સાથે જવાની હા કરી નહિ.

માધવ પાછો ફર્યો. માતાની આશા ભેડી ખરેખર ઘણું મોંકુ યથુ હતું. ડોક્ટરને વાંક ન હતો માધવ ને જોલો આવત તો ડોક્ટર એની સાથે જાત, પણ હવે, એ બિ-ચારો મુંઝરે ! તેની મા મરણે કે ? માધવ રસ્તામાં રહી પડ્યો અને બોલ્યો “ના, ના, હું ફરી જઈશ. વધારે મોંકુ યથુ નથી ડોક્ટર અંધજીવ અને મારી માને સાજ કરશે.” મારી મા નહીજ મરે. હું ડોક્ટરને લાવીને તેને ઝટ સાજ કરાવી દઈશ.”

માધવ રસ્તામાંથી પાછો ફરી ડોક્ટરના ઘેર ગયો. ડોક્ટર તેજ ઝોરડામાં બેઠા હતા પણ આ વખતે એકલા નહોતા. એમના મિત્રો આવ્યા હતા અને ડોક્ટર વાતોમાં મગ્ન થયેલા હતા. માધવનું હૃદય પમકવા માંડ્યું ડોક્ટરે માધવને ક્યોયો અને એમને રોષ આપ્યો. “જતો રહે, છાટરા ! મેં તને ક્યું હતું ને કે હું આવતો નથી.” ડોક્ટર જરા કોપથી બોલી હડ્યા. મિત્રોએ માધવ ઝોરડામાંથી બહાર બોલ્યો. “ડોક્ટર ધણી દયાળુ છે. હું નહીં છું કે, અમારા ઉપર દરવખત એ ધણી દયા બતાવે છે. હું અર્ધિમાન હોમો, રહીશ એમના મિત્રોને જવા દો.” એમ મનમાં વિચાર કરતો માધવ બહાર હોમો ગયો.

આપણી “ ઉપા. ”

* “ઉપા” નું બીજું હાસ્ય આજે તથા માસે યુન પ્રકરે છે પ્રકૃતિની ઉપા પ્રતિદિને હાસ્ય પ્રકટાવે છે નિરાધીન આપે મદિલાની “ ઉપા ”નાં હાસ્ય ત્રિમાસે પશુ પ્રકટી થકે તેજ તેમનાં સદ્ભાવ્ય પ્રભો ! અમારી ઉપા પ્રતિદિને પ્રતિદિને પ્રકટાવ.

અમારો ઉદ્દેશ ગયા અકામાં દશવિશેષે છતાં તેમાં કેટલીક ગેરસંમતિ થાય છે, માટે તે વધારે સ્પષ્ટ કરવાની જરૂર છે.

“ ભગિની સમાજ ” ની બહેનોની શુદ્ધિ અને રસજ્ઞતા જાગૃત કરવી, એ “ઉપા” નો ઉદ્દેશ છે. આ બહેનો ઘણી ખરી રીતે તો વય અને યાનમાં કેવળ બાળાઓ છે એમની પાસેથી પોતાની અને પરની શુદ્ધિ અને રસજ્ઞતા જાગૃત કરવાનું—શિષ્યા અને શિક્ષકનું, બન્ને કામ ફેલા રીતે લેવાં ! બહુ સારા મૂળ લેખ તો કાઢીને બહેન લખી શકે અને તેવા લેખ લખવાની શક્તિ ધરાવનાર બહેનો પાસેથી સારા લેખ લેવામાં આવે છે પરંતુ મોટા ભાગ મૂળ લેખ તો સારા લખી શકે નહિ તો સારાના અભાવે જ્યે તેવા લેખ ! કે બીજા લાખાઓમાંથી બાયાન્તર તેમની પાસે કરાવનાં ! કેટલીક વખત ગેરજુઓ આપી લેખ લખાવીએ છીએ પણ ઘણું અર્થ બાયાન્તર કરાવીએ છીએ અને આમાં અમે કાંઈ પશુ ખોલું નોંધ શકતાં નથી

સાક્ષર થી કેશવલક્ષ્મીનાં મુવ વિશે એમ સલામત છે કે પોતે પહેલાં મૂળ લેખ લખેલા. પરંતુ પાછળથી તેમને લાગ્યું કે પ્રાચીન સંસ્કૃત સાહિત્ય બહારમાંથી થોડાંક રત્નો ગ્રન્થો પ્રભુ આમળ મૂકવાં, તેજ ઉત્તમ સાહિત્ય સેવા છે અને આ વિચારથી તેમણે પોતાનાં સ્વતંત્ર લેખ બાળી નાખ્યા

બહેનો પાસે કરાવેલાં બાયાન્તરો બહુજ સુધારવાં પડે છે સુધરવાનું કામ શા અદુલ્લાલભાઈ દવે અને શા ભોળીલાલભાઈ ઠાકર કરે છે ગયા અને આ અંકમાં આવેલાં બાયાન્તરો અને અન્ય લેખો તેમણે બહુ સુધારેલા છે તે ઉપરાંત બીજા બીણી અને મોટા બાનતોમાં તેમની તરફથી મુસલામી મળતી રહે છે તે અને મુક્તકેટ સાહિત્ય બાવીએ છીએ આ વાત બાનમાં રાખીને અમારા આ નમ્ર પ્રયત્નનો આંક કાઢવાનો છે પુસ્તકમાંથી ઉઘાડી ચોરી કરવામાં અમને ચરમ નથી આવતી તેમજ આ અમારા લાખાઓ,—લાખાઓ માટે તેમનો ઉપકાર માનવો નહિ,—તેમની ઉઘાડી મદદ લેવામાં અમને હિંજુપદ નથી જણાતી “ ઉપા ” માટે તૈયારી કરવી, એ અમારે મન રાખવાનું એક પ્રકારનું શિક્ષણ છે અને શિક્ષણ લેવામાં ચરમ યાની ! આવું શિક્ષણ લેવામાં બીજા બહેનોને જોઈ સહેજે આપી શકાય તેટલું આપવું અને તેટલા સારું “ ઉપા ” ની પ્રવૃત્તિનું ક્ષેત્ર સમૃદ્ધિ રાખેલું છે

આ યુગની યાનિક પ્રવૃત્તિએ આપણી રસજ્ઞતાનું સંત્યાનાય વાળું છે માટેજ અમે હસ્તકળા ખીલવી રસજ્ઞતાને પોષવાનો આ નમ્ર પ્રયાસ આદર્યો છે સીવણ, ભરતના ન-મુના, સુંદર ચિત્રો વગેરેને આ હેતુથી દાખલ કરીએ છીએ

ગયા અંકનું પાલ સ્વરૂપ સર્વજ્ઞ વિદેશી સામગ્રીમાં ધડાડું હતું આ “ ઉપા ” તેના પાનામાં સ્વદેશીત્વ વધી પામતું જણાવે છે કાગળો જોઈ સરાઈવાળા છતાં સ્વદેશી છે “ ઉપા ” તો સ્વપ્રમાણ છે તેના પર વિશેષ પ્રકાશ પાડવાની જરૂર હોય !

અરવિન્દા ઠાકોર.

અભિનંદન નવા વર્ષનું.

અભિનંદન શું દેવું નવા વર્ષનું જો,

મને પ્રગટે વર્તમાનના વિચાર તો સજાર

શું આપું અભિનંદન હું આજનું જો,

વદાલા ! આપુ અભિનંદન આજનું જો

જાઓ, તિમિરમયી રાત તો વીતિ ગઈ જ્યે,

ઉદયકાળ હવે નજીકમાં જણાય, ના સુવાસ

જાઓ, જગાડો બધા દેશને જો,

સખિ ! જાઓ, જગાડો બધા દેશને જો

જોતા પરદેશી માથને લેણાઈ ગયા જો,

એતો ઉપરનું મુંદર દેખાય, ના સ્થેવાય

એણે તો રક ક્યો દેશને જો,

બહેન, એણે તો રક ક્યો દેશને જો.

મદાન પુરૂષો ભગ્યા હે હવે દેશમાં જો,

જરૂર થાશે એ પાપનો વિનાશ, ધરે આશ

હુ ખ વિના સુખ કદી નહિ મળે જો,

સખિ ! હુ ખ વિના સુખ કદી નહિ મળે જો.

રામ રાત્ન જેવું સુખ આજ માગીએ જો,

ધર્મિષ્ઠ હતી રામની પ્રભાવ, ના જૂલાય

ધણએ એવા, સકલ્પ મુઠા આજથી જો,

બહેન ! એવા સકલ્પ મુઠા આજથી જો

સ્વદેશને કલ્યાણે સાદી પહેરીએ જો,

કાંઈ દેશની સેવા ત્યારે જણાય, શું રોજાય

તે સમયે લઈશું હું જોવારણા,

સખિ ! તે સમયે લઈશું હું જોવારણા

મણિ બહેન.

સવાલ—વાણીયા કંઈક અને શરીર કેમ ગણાય છે ?

જવાબ—ધીના ડબ્બા જેવા ગણ અને મોટા પેટવાળા હોય છે તેથી.

(રામ સેન)

“ કર્તવ્યનાં મેદાનમાં. ”

(ગજલ.)

હજારો ધા શરીર પર, આઠ !

છરાડે તોપને ગોળે

ધરી છે ધારણા મનમાં

મરીને માર્ગ મૂકીશ,

કુખી અમ માત દેખીને,

ભૂખી અમ માત જાણીને

પડે ચોક્કસ અગિયારમાં

કમર કસવી યુદ્ધી હજીએ

અરે, એ તો સમય પડે

અમારે દાસ તો વધવું

ફરી ભારત તર્ફ આજે

નહિ અન્યાય ઝાઝો, હા

દત્તી મન હેંસી તો ઝાઝી

રીઝાવી યજ્ઞને લેશ,

તથાપિ હાય ! એ આશા,

ફૂલથી સાથ મૈત્રીને

બને અમ દ્રોણ, કૃપ, દાદા

સુઝ આ પેટને માટે

તથાપિ એમને હૈયે

અમે તે પક્ષમાં રહીને

હવે અમ રમણી સૌ આજે

અમાગ દેશને માટે

ફરી “ યા હોમ ” પડી મેદાન

સજી સયમ તણાં રાસો

અમેને છે અચળ શ્રદ્ધા

અમેને છે અચળ કક્ષિત

રીઝાતી માતની વીસે

યદે શું આજે આમાં

દીકુ સૈરમીના રાયે

વન એ દાય ! હૈયેની

બહેને માથી પડ્યા,

અમે તોએ નહિ કરતા;

દરીશુ જીંદગી માટે,

આતુરો હુમવા માટે

ધરે શુ ધોરતું અમને ?

સજે શુ ઓરવું અમને ?

સુણી શુ દાસ હસવાનાં ?

અમે શુ વાત કરવાનાં ?

પડ્યો આ અઠની પાછળ,

ગદ્ય છે મર્વની આગળ.

મહાભારત મંડાયે,

કહી માથીય સહેવાયે !

કરીશુ માઠ મૈત્રી ને

દરીને આપશે જે તે

પડી છે હુજની ગાંધી !

ટકેવી દીવે છે ક્યાંકી ?

જતાયે પક્ષ કૌરવનો,

કરે દાય આત્મગૌરવનો

દીસે છે દાઝ ભારતની,

ધડકો એ જ્ય પડવની.

અમાફે જત આદરશુ,

ગૃહોનાં સુખ ત્યાગીશુ,

વીરગિના કર્મ આચરશુ,

અરિદળ દૂર હાંકીશુ

અમારા સલાના ઉપર,

અમારી માતના ઉપર

સલાતી ના હવે અમથી,

કહેવાતું ન એ માથી

પડ્યું કૌરવ દળ ક્યાં ને,

ચૂકે ન. ચોટ એની કા

પદમાવલી દસાધ.

ગોપાળની બંસરી.

(૨)

અહા ! પ્રિયતમ ગોપાળ ! તારી બંસરી અતિવાની તો ખરી. આગ મર્મસ્થાનમાં
તેનો અનુપમ સ્વર બાજી રહ્યો છે. જરા મ્હોટેથી વગાડતો. ભે, જામે સંકળે છે,
ચમકે છે, ચક્રિત થઈ ચારે બાજુએ જુએ છે. અરે ! તે તો પાછી પશુવળવા માંડી ને !

અહો, શું મુંઝવે સ્વર છે ? પવન સાંત છે. ચરિતા નિઃશબ્દ છે. પક્ષીઓએ પોતાનું
જ્ઞાન ત્યાગ્યું છે. જલચેનન મર્મ પ્રકૃતિ ડોલી રહી છે. આગ ગોપાળ ! જરા જરા મ્હો-
ટેથી વગાડ. તારી બંસરી તો આરા અતગતમાને ખેંચી રહી છે.

ઓ નાથ ! તારો નાદ કેમ અટકાવે છે ? સમગ્ર વિશ્વને ઉન્મત બનાવતું તારું અ-
પ્રતિભ સંગીત કેમ રોકે છે ? ભે, આરાહદયના ધ્વજશાસ, તારા સંગીતને તાલ આપે છે.
જરાએ અટકાવીશ નહિ તારી બંસરી નહીં તો ગાફૂ હદા ધડકતું બંધ થઈ જશે.

ભે; ભે. ગાળો તો પાછી વળી એક જ ધડ, સાંત ધડ, વોશન જુલો મધ. તારા
સંગીતના માર્ગ તરફ એકી નગરે નીલાળી રહી છે. ગોપાળ ! વગાડ્યે જા, વગાડ્યે જા
તારી બંસરી. તારી બંસરીમાં જ આરા પ્રાણ પરીવાર થયા છે, ભે કે નેત્રો તો તારી
બાંબી પશુ ધડે છે.

આગ ગોપાળ ! જરા કહે તો ખરો; આ તારો લલિત નાદ ફાલે ફાલે સંકલ્પો
દતો !—શું મીરાં આ નાદથી જ માંડી બની મધ હતી ? શું નરમિંદ આ નાદમાં જ
તરિશન થઈ નાચતો હતો ? કહે, આગ પ્રિયતમ ! કહે, એમજ છે ને ?

પણ-પણને બધાએ તો તને ભેયો પણ દતો. તારી સાથે તેઓ રગતા, નાચતા,
ફરતા હતાં અરેરે ! આરાથી પણ હવે નથી રહેવાતું કહે તો, શું તું મને તારાં હૃદયના
દર્શન નહિ આપે ?

પણ તારાં દર્શન તો મદાતપને અતે મળે છે, મદા કળે મળે છે, અનેક અનેક
જન્મનાં પ્રવેશોથી મળે છે. તે બધું એ ખૂંક; પણ મ્હોં સંકલ્પ છે કે તું દયાનિધાન છે,
દયા સાગર છે, દયામય છે. શું એ ખૂંક નથી ?

ત્હેં પણ પાપી મણાનાને દર્શન આપ્યું છે. એજમિલ શું સારો હતો ? જલિશ
શું સારી હતી ? તે છતાં ત્હેમને દર્શન આપ્યું તો તું અનુકર્ય ન આપે ? ના. ના.
આપતુંજ પડશે.

નહી તો જરૂર આરા પ્રાણ નીકળી જતી પાપી દોષદય પણ હું તારોજ છું ને ?
સરજાગતનું તો હું સદા ગ્જાજ કરે છેજા; તો આંકે ગ્જાજ કેમ તું નહિ કરે ?

વિજ્ઞાન.

પત્ની—હું ભે કહું છું તે તમારા બેભાઈ ઉદરે છે ?

પતિ—નહિ આરા બેભાઈ શરદ, સીડી કે હલેકટીક લોરટ જેવું કંઈ નથી તે ?

(રંગ સોજા.)

માતા હો તો આવીજ હજો.

“ જનની હોવેરે ગોપીચંદી, પુત્રને ત્રેણે વેરાગી.”

(નિઃકુશાનદ)

ગોપીચંદ—અરે ! આ હિન્દી પાણીના ટપકા છેના ? (હસુ નોંધને) દોણ ? મા ! *

મેનાવતી—(ગળગળી થઈને) કમ નથી, બાપ ! એ તો સહેજ રડી દેવાયુ.

ગોપીચંદ—ના, મા ! રસુ અમથું ન આવે તમને શુ દુઃખ છે ? મારો કોઈ અપરાધ હોય તો જણાવો. હું તે તરતજ યાચીશ.

મેનાવતી—બાપ ! મને તને નેષ કંઈક કંઈક વિચાર આવે છે, પણ કંઈ નહીં. તે તું નહિ સમજે.

ગોપીચંદ—નહી કેમ સમજુ ? મા ! પ્રભુએ મને હૃદિ આપી છે, અને આપેજ તે પોતો છે હું જરૂર સમજી શકીશ.

મેનાવતી—બાપ ! સમજવાથી એ શુ ? સમજ્યો છતાં તે તું કરી શકે કે નહિ, તેની મને ખાતરી પડતી નથી.

ગોપીચંદ—અરે મા ! એ શુ બોલ્યા ? તમારા મુખને સાફ હું આજ અને પૂરની એક કંઈ તમારી આંતરું પાલન કરવા હું મારા રાજ્યને પણ તુલ્યુત્ત મહું, મા ! આ દુનીઆમાં આપનાથી મારે દોણ અધિક છે ? માતૃદેવો ભવ, બોલી દો, મા ! તમારી શી આજ છે ? તમારા ચરણમાં શીજ કુકાવવા આ તમારો ગોપીચંદ તૈયાર છે.

મેનાવતી—શ્યાય ! બેટા ! મારી આંતરું પાલન કરવા પ્રભુ તને બળ આપો. તારી આવી ભક્તિ નેષ મારૂં હૈયું ઉભરાય છે.

ગોપીચંદ—મા ! હવે અધારો જન્યો છુ, આપની આજા ઉઠાવવાને

મેનાવતી—એમ છે તો સ્નાન કરી લઈ આવ મારી પાસે.

ગોપીચંદ—(સ્નાન કરી માતા પાસે જાય છે) કહે મા ! શી આજા છે ?

મેનાવતી—જો બાપ ! હવે સાંજજ. મને તારૂં મુંદર ચરીર નેષ બહુ લાગી આવે છે

* એમ કહેવાય છે કે ગોપીચંદ રાગ તરણુ વચમાં બહુ વિદ્યાસી હતા. એની માતા મેનાવતી એક દિવસ ગરબામાં બેસી હતી અને નીચે એકમાં ગોપીચંદને રાણીજી સ્નાન કરાવી રહી હતી એવામાં રાજમાતાને પોતાના પુત્રની અલૌકિક સુન્દરતા નેષ બહુ હર્ષ થયો અને સાથે હૃદયમાં એમ પણ યજ આવ્યું કે થોડા વખતમાં આવુ દિવ્ય રૂપ પણ નાશ પામશે ! આથી એની આંખમાંથી આંસુ નીકળી પડ્યાં, એ પ્રસન્નને લગતો આ સંવાદ છે.

તારી, શુ શુ

ગોપીચંદ—એમ મા ! એમાં લાગી આવવાનું શાનું ? મા તો પોતાનાં હોઠરાને જોઇને બહુ રાજી થાય જ.

મેનાવતી—પણ બાપુ ! એ સુંદરતા કેટલી ધડોની ? મારી સુંદરતા એક વખત બહુ ગણાતી, તેને બદલે આજે ધોળા વાળ અને શરીરે ઠરચઢીઓ સીવાય માં રામાં શું જુએ છે ? તારા બાપમાં કેવળનો પાર ન હતો પણ તે આજે ક્યાં ?—ભાઈ ! જેવી યોવનની સુંદરતાની દશા, તેવીજ લક્ષ્મીનો, રાન્યનો, અને આજા જગતની આ દુનિઆમાં શું ટક્યું છે ? પ્રત્યેક જીવનને અતિ મૃત્યુ આવીને ઊભુ જ છે.

ગોપીચંદ—એમાં શું ? મા ! જીવન અને મૃત્યુ એ તો કુદરતનો નિયમ છે. એમાં ગમ રાવાનું તો હોયજ નહિ.

મેનાવતી—એ વાત ઠીક છે. પણ ભાઈ ! મૃત્યુ જીતી ચકામ કે નહિ, તેનો તેં કદિ વિચાર કીધો છે ? મૃત્યુ ટાળનાર વૈદ તે જોયો છે ?

ગોપીચંદ—મા ! એવા તે પૈવ હોતા હશે ? એવું તે વળી હોય કે મરાયજ નહિ ?

મેનાવતી—હા બેટા ! મૃત્યુને જીતનારા વીરજા વૈવ પદ્મ છે. કદીએ મરાય નહિ એવું એ ક્ષણ રહે. બોલ તારે એ અમરપણાની ઇચ્છા છે ? નો હોય તો યા તૈયાર.

ગોપીચંદ—તો મારે શું કરવું જોઈએ ?—શું કરાવવું જોઈએ ?

મેનાવતી—પહેરે કંઈની અને જા સુર જાવંધર પાસે એ તને અમરપણાનો માર્ગ બતાવશે.

ગોપીચંદ—મા ! તને શું કહો છો ? શું મારે તમને છોડ્યાં ? આ મારા રાન્યને છોડવું ? મા ! તમારા સર્વ વિનાનું એ અમરપણું મને લાખું લાગે છે.

મેનાવતી—આ તો કેવળ મોહ છે. કે અઘર વર્ષ પહેલાં તારી માતા ક્યાં હતી ? અને થોડાં વર્ષ પછી પણ નહિ દોઢ. વળી તારે રાન્ય યવું છે ? થોડી થયા વિના રાન્ય ચક્ર ચકાવું નથી. તું મોગમ્મદ છે, માટે પુરો થોડી જન.

ગોપીચંદ—તો તમેજ દીક્રા આપો. પહેરાવો કરી. આપની આજી સિરપર ચકાવું છું.

મેનાવતી—આ રહી કંઈના બેટા ! તારે માટે જે જાતેજ તૈયાર કરી રાખી છે, તે ખારજું કર અને અલખ જગાવ.

ગોપીચંદ—(કંઈની પહેરીને)મા ! પ્રણામ કરું છું. આશિષ આપો.

મેનાવતી—કલ્યાણ થાવ. બાપુ ! સસારસાગર તર અને અનેકને તરાવ.

ખરેખર માતા હો તો આવીજ હશે. આ કંઈજ કળીકાળમાં આવી માતા પ્રકટે છે. તેનો દાખલો દમણી થોડા વખતપર જાણવામાં આવેલ છે.

પંજાબમાં શેઠતકવાળા મૌ. લાક્ષ્મીલાલ સરકારની વિરૂદ્ધ અસહકારનો ચળવળ વિશે બાવજી કરતા હતા, તેથી સરકારે તેમને પાંચ વર્ષની રેલ નિશાલની સજા કરી છે. તેથી તેમની માતાએ હિન્દુ મુસલમાનને નિયેનો સંદેશ મોકલ્યો છે —

“આરથી ગાગ બહાણા પુત્રે ધરતામ અને દેશની સેવા બળવવા નિશ્ચય કર્યો અને ઈમાનની તલવાર હાથમાં લાઈ અને દહતાણુ વખતર પહેરીને નીકળ્યો, ત્યારથીજ આવા વખતને માટે હું તૈયાર હતો. અને આરા બેટાને કહ્યા હતી કે “તાલઉલાહ ! પુત્રા ક્યો-દીનો વખત આણે ત્યારે મજદબને’ મજદબની અને દુનિયાને દુનિયા કોટલીજ કિંમત આપવી” મેં જાતે તો સદા એમજ માન્યુ છે કે લાકાઉલાહ પુત્રાની એક અનામત છે, જે ઇસ્લામ અને દેશની સેવા ખાતર અને નેપિયામાં આપી છે હું ઇન્શુ હુ કે પુત્ર આ દેશની દરેક જગતોને ગારા જેવી ખુશ નસીબ બનાવે અને ગરીમ સીઓ પ્રશ્નોની મારફત બહાર નીકળી દરેક કામ કરવા સ્વતંત્ર નથી તેઓને એના કરતા વધારે શુભ પ્રસન્ન બીજો ક્યો હોઈ શકે કે તેઓના પુત્રો ધર્મ અને દેશની સેવામાં કામ આવે.”

“અરસરતાનની સીઓ સુસ્તાન આવેશમાં દીકરાને કે સગાને શાપ દેતી ત્યારે કહેતી કે “પુત્રા કરેનેનું બીજાને મરે” (૧)-એ પ્રથે ધર્મની ખાતર ગરુ’ શ્રેષ્ઠ મનાતું બીજાને પરી મરતુ એ કાયર અને બાવલાઓનું કામ મજાતું માગા બેટાને ચચેલી પાંચે વર્ષની દેશ નિકાલની (સળની)મને અથવા તેના બીજા સુર્ગ મજાધીઓને બીજકુલ પરવાહ નથી, ગારા દિલની દુઆ તો એ છે કે લાકાઉલાહ આપે પાછો આવે ત્યારે અત્યાર કરતાં પણ પાછો દશ ગણો બોરા દેખાડી કામ કરે અને ફરીવાર જેલખાને જાય, ફરી આવે અને ફરી કરીને જાય.” માતા હો તો આવીજ હોજે

(નવ જીવનમાંથી)

લક્ષ્મી ગૌરી કહાનજી.

આત્મબળ.

“ઉનીઅલ વિદ્વાન માફુદી હતો અને યેબીયોનમાં રહેવા છતાં પોતાનાજ ધર્મ પ્રમાણે ઇશ્વરની ઉપાસના કરતો તે ૬૮ સત્યાગ્રહી હતો.

એક વાર રાજ્યના અધિકારીઓએ રાજાનું જાવનું બનાવ્યું અને રાજા પાસે જોતુ ફરમાન કહાવ્યું કે “સર્વ કોષ્ટએ વીસ દિવસ સુધી રાજ્યના બાવલા સિવાય કોઈની ઉપાસના કરવી નહિ અને જે કોષ્ટએ ફરમાન તોડે તેને મિલની શુક્રામાં -પૂરવો”. આતુ ફરમાન થવા છતાં ઉનીઅલ તો ઇશ્વરનીજ ઉપાસના કરવા લાગ્યો અને તેથી અધિકારીઓએ જાનને, ઉનીઅલને સળ કરવા વિનંતિ કરી. રાજાએ વધી નાપુકીથી તે કમુલ કરી અને ઉનીઅલને મિલની શુક્રામાં પૂર્યો. પણ આત્મબળ આગળ ગમે તેવા પણ બળને શા દિસાળ ? ઉનીઅલના આત્મબળ અને શ્રદ્ધાને લીધે મિલની ફરતા પણ રાખી અષ્ટ અને બીજે દિવસે શુક્રા ઉપાસતાં ઉનીઅલ તૂટન સલામત બહાર આવ્યો અને પોતાના ધર્મ તથા ઇશ્વરના મહિમામાં જુદાં કરી

ચિત્રમાં* ઉનીઅલ નિહર હોજો છે તેની સન્મુખ વિકાળ સિંહો અને મિંદહો છે. ઉનીઅલની પ્રતિભાથી તે ફર પ્રણીઓ નથી પડ્યાં છે. એક સિંહજી તો છેક તેના પગમાં પડી છે.

(પાછળજ ઉપરથી)

અરવિન્દા ડોકોર.

* ઉપાની હસ્તચિત્રિત પ્રતમાં આ લેખની સાથે આપેલા-ચિત્રમાં.

એક રાજકુમારી.

પૂર્વે એક રાજકુમાર હતો. તે ઘણું ખૂબસૂરત હતો, અને તેની મુખાકૃતિ એક ન્દાની બાળક જેવી હતી. તે જમાનાના રીવાજ પ્રમાણે તેનો વિવાહ ચિત્રા નામની એક રાજકુમારી નેરે બીજાપણમાં કરવામાં આવ્યો હતો જેમ જેમ તે મોટો થતો ગયો તેમ તેમ ચિત્રાના મોંઢાનાં વધારે વધારે વખાણ સંભળવા લાગ્યાં. પોતાના મગમાં તે દમયંત્ર ચિત્રાની છબી રહેતી રાખતો.

જ્યારે રાજકુમાર પુખ્ત ઉમરનો થયો, ત્યારે તેના પિતાએ પોતાના કોતડીઓને કામતી બેઠ સાથે ચિત્રાને લગ્ન કરવા માટે તેણી લાવવા મોકલ્યા. ચોક્કસ વખત પછી એલવીએ રાજકુમારીને લીધા વગર પાછા આવ્યા. તેમણે રાજકુમારીના પિતા વિદ્યમ રાજાને અર્થ વિનાનો સંદેશો પોતાના રાજાને કહ્યો રાજા વિદ્યમે ક્રોધમ કહ્યું હતું કે તેની પુત્રીને રાજકુમાર સાથે પરણાવવાનું પ્રથમથીજ નક્કી થયું હતું. પરંતુ હવે તેની પુત્રીની કમજા, લગ્ન કરવાની નહતી, પણ ઓછો માટે લગ્ન કરીને જીવન ગાળવાની કમજા હતી આ વાત સંભળીને રાજકુમારનો પિતા ઘણું ક્રોધાવધાન થયો, તે તેણે વિદ્યમ રાજાના રાજ્ય ઉપર એક લાખ લોકર સાથે ચડાઈ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી આ મમમે રાજકુમાર પોતાના બે મિત્રો વચ્ચે અને શરદ સહિત તેના પિતા પાસે ઉભેલો હતો તે બોલી ઉઠ્યો " મને પોતાને ત્યાં જવા દે. કદાચ મોટા મોસમમાં કોઈક ભૂલ થઈ ગઈ હશે આ માટે ચિત્રા પરણવાની ના કહે છે તે હું બરાબર જાણી આવીશ. " તેના મિત્ર શરદે જણાવ્યું કે તેની ખેડે સદગત્યને ચિત્રા સાથે માફ મેરી હતી, અને તે જન્મે સાથે રહેતો હતો. તેથી સદગત્ય દ્વારા બંધી વાન જણી ટકાશે, એમ શરદે સુચવ્યું. પણ શરદે બોલવાનું પૂરું કરે, તે પહેલાં તે વૃદ્ધ રાજા મિલની પેઠે ગાજી ઉઠ્યો, " તમારે મોઢને સાંજવાનું નથી. મે લગાઈ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. "

આમ જતાં પણ રાજકુમારે જાતે જવાનો દર સંકલ્પ કર્યો. એકાદ દિવસ પછી તે પોતાના બે મિત્રો સહ, રાત્રે ઝુસ રીતે, વિદ્યમ રાજાને ત્યાં જવા માટે નીકળ્યા પછો

વિદ્યમ રાજાએ પોતાના વાતિથીને યોગ્ય સત્કાર આપ્યો. રાજકુમારે પહેલા ત્રણ દિવસ વિદ્યમ નેરે વાલો કરવામાં ગાળ્યા લાંબી લાંબી વાતોને અને વિદ્યમે પોતાની પુત્રીના લગ્ન બાબત સુધાર્યા કર્યો. તેણે રાજકુમારને જણાવ્યું કે ચિત્રા લાલમાં, તેના રાજ્યની સરદાર ઉપર આવેલા, મોળમ મળુમાં રહેવાના મહેલમાં ગઈ હતી, તે પોતાની સર્વ સમ્પત્તિને સાથે લઈ ગઈ હતી. ચોક્કસ સમયમાં તેના વિચાર ઓછો માટે એક મહા વિદ્યાલય કાઢવાનો હતો આ મહા વિદ્યાલય ઓછોની સ્વતંત્રતાના મહાન યત્નની પ્રથમ આકૃતિ હતી, " પુરૂષો મોઢપણ પ્રકારે ઓછો કરતાં હયા નથી ", એ સિદ્ધાંત ઉપર આ વિદ્યાલયનું વિદ્યલય ધાવામાં આવ્યું હતું ચિત્રાને પુરૂષલતિ ઉપર એટલેટમેસા તિર-રકાર થઈ ગયો હતો કે પુરૂષોનું મોઢ પણ તે નોઈ શકતી નહોતી. શી રીતે નોઈ શકે ! પુરૂષોએ કમક જમાનાથી ઓછો ઉપર જોડો જન્માયે કર્યો છે ! આટલાં વરસ ઓછો "સદન કરવું એવું છે એક લાલું " એમ ધારી જોસી રહી હતી. પરંતુ જ્યારમાં બધા

મહનતા માટે કરે છે ? આમળ ઉપર ફળ મળે એટલા જ માટે. પણ પુરુષોએ તો કાંઈ ફળ આપ્યું નહિ, તેમજ કોઈ પણ દિવસ ભવિષ્યમાં આપશે એવા ચિન્હ પણ દેખાતાં નહિ. સ્ત્રીઓની ધીરજ ખૂટે એ જલ્દી સ્વાભાવિક છે, ચિત્તા પોતાના રહેણાંચ આજળ કોઈપણ પુરુષને આપવા દેતી નહિ. ખરેખર તેનું આ પગલું સ્લાથ્થ હતું.

વિક્રમ રાજાએ રાજકુમારને કહ્યું, “હું ધારું છું કે તમને ત્યાં જવાનો હક છે. હું તમને ચિત્રા ઉપર એક કાગળ લખી આપીશ. પણ ખરું પુછો તો મને એમ લાગે છે કે તમે એને કોઈ દિવસ ગળી પથ્થુ મળી ચકસી નહિ.”

પછી તે રાજકુમાર અને તેના મિત્રોએ સ્ત્રીના પોષાક ધારણ કર્યો, અને મદદ વિદ્યાલયમાં દાખલ થયા. અહિંયા ખેં મુખ્ય સોમધ્યાપક દત્તી, એક શરદની ખેન સદજન્યા અને બીજી નિપ્રણિકા નામની હતી. આ નવી ત્રણ શિષ્યાઓને (રાજકુમાર, શરદ, અને વસંતને) સદજન્યાનો દેખરેખ નીચે રાખવામાં આવી હતી. અને એ સરમાની રીત પ્રમાણે આ શિષ્યાઓને વિદ્યાલયનો ખાસ પોષાક (cateriac food) પહેરવા માટે આપવામાં આવ્યા હતા, બીજા દિવસે સ્વધારે તેમને ચિત્રા પાસે લઈ જવામાં આવ્યા, રાજકુમારીની દેહાકૃતિ ખરેખર ભલ્લ તેમજ મુદર હતી. એણે નવી શિષ્યાઓને ભાવલયોં અલગ કરે આપ્યો. અને તેઓ રાજકુમારને એળખતી હતી કે નહિ તે પુછ્યું. વસંતે ઉત્તર દીધો, “તમારા પ્રત્યેક વિચારને પથ્થુ એ તો પૂજે છે.” આ સાંભળી રાજકુમારી ગુસ્સે યથા અને બોલી ઉઠી, “અમારે પુરુષો સાથે કાંઈ લાગતું વળગતું નથી, અને અમારામાંથી કોઈને વિચાર લગ્ન કરવાનો નથી. લગ્ન કરતાં અમારું ધ્યેય હોય છે, લગ્ન કરતાં હોયી પશ્ચિત્ત કામ કરવા અમે સૌ અહિં એમાં યયા છીએ. અમારો હિદેશ સ્ત્રીઓના આદર્શ હોવા કે રવાનો, તેમને જ્ઞાન આપવાનો, તેમનાં જીવનમાં રસ રેઠવાનો તથા દરેક રીતે તેમને પુરુષોની સમજ જનાવવાનો છે. પુરુષોએ અમને આટલાં વરસ ધિક્કાર્યા છે, અમને અજ્ઞાનના ઉલ્લ કુનામાં પૂરી રાખ્યાં હતાં.”

‘ચિત્રા જેવું સાઈ કામ કરી રહી હતી ? એક સ્ત્રીની પોતાની ખેનને પ્રત્યે આયો વધારે ઉમદા ફરજ કંઈ હોઈ શકે

નવી ત્રણ શિષ્યાઓને સદજન્યાના વર્ગમાં ભણવાનું હતું, સદજન્યા જુવાન ને ખૂબ સુરત હતી અને તેને બે વર્ષનું બાળક હતું. દેવકોષે તે વિષવા યથા હતી ‘વર્ગ’ આલેવો હતો તેવામાં શરદે રાજકુમારના કાનમાં કહ્યું, “પેલી બેઠો છે તે મારી ખેન છે.” રાજકુમારે તેને મૌન ધાગ્ય કરવા કહ્યું તેમજ એણે બોલતાં પકડાઈ જવાય તો પૂરાં મળે એમ કહ્યું.

કોઈકેએના ટોળામાં નવી શિષ્યાઓ સમાળ ઠોકરીઓ પેટે સદજન્યાનું નિહતા ભરેલું લાપજ સંભળતી બેઠી અનગત લાપજનો વિષય “સ્ત્રીઓનું ઉમદાપણ અને પુરુષોની નીચતા” એ હતો, ખરેખર લાપજ ઉત્તમ કોટીનું હતું. પરંતુ સ્ત્રીઓ કરતાં પુરુષોના સંભળવામાં તે આજુ હોત તો જરૂર વધારે કાપડો થાત.

લાપજ પુરું થતાંજ સદજન્યાએ નવી કોઈકેઓને વાન કરવા બોલાવી વાત કરે કરતાં પેલાં જ તે એકદમ થીકી થીકી ગઈ, અને બોલી, “આ તો મારો બાપ !” શરદે

બોલ્યો, “ કેમ બહેન, શું છે ! કપડાં બારેલા અચાને સહજન્યાએ કહ્યું, ‘ તમે આ બીના પહેરવેશમાં શું કરતી માંડ્યું છે ! આ સાથે કોણ છે ? ’ તમે આ કામ કરવાથી તમારા મરણને કાચે કરીને નજીક બોલાવ્યું છે ! શું તમે દરવાજા પર કોતરેલા, ‘ જે પુરુષ અહિં દાખલ થશે તેને મરણની શીશા થશે. ’ એ સજ્જો નહોતા વાંચ્યા ? ” સરકે કહ્યું “ પ્રમ્ણા દોષ તો મને મારી નાંખે, અને મારી કમર ઉપર આ પ્રમાણે કાતરાવળે —

“ અહિંયાં સૂતો છે શાલ,

બહેનથી મરાવતો,—

ઓ અતિના હિત માટે ”

વસંતને સહજન્યા માટે મલો પૂતળાવા ઉત્પલ યોગ અને તેણે જણાવ્યું કે સહજન્યાને કાચે મરવાનો તેને વાંધો ન હતો. ત્યાર પછી રાજકુમારે પોતે શા માટે ત્યાં આબેસે હતો તે સહજન્યાને નિવેદન કર્યું.

હતમાથી મજાન્યાને શું કરવું તે સુઝ્યું નહિ એક તરફ પોતાના બાંધનો તથા દેશમન્યુઓનો બચાવ કરવાનો હતો અને બીજી તરફ પોતાની ઉપરી રાજકુમારીને વફાદાર રહેવાનું હતું સુઝી વચ્ચે સોપારી જેવી તેની સ્થિતિ ઘડી હતી થોડો વખત વિચાર કરીને તે બોલી, “ મારો રાજકુમારીને આ જાનતથી મારીનગાર કરના એ મારો ફરજ છે પણ તેમ કરવાથી તમારું તો નહીં મરણજ થશે ” ત્યાર પછી પેલા ત્રણ ધુવંતોએ તેની માથે મલો વાલિયાદ કપોટ આખરે સહજન્યાએ વચન આપ્યું કે જો તેઓ બનતી હોતાંજો એ સંયોગ છોડીને ચાલ્યા જાય તો એ વિગતે વાત ન કરે આ પ્રમાણે વાત ચાલતી હતી તેવામાં એક અવાજ સૂઝળાયો “ હું નિપુણિદા બહેનનો સંદેશ લઈને આવી છું ” તરતજ નિપુણિદાની ધુન્ડી નસિનોએ ઓરડામાં પ્રવેશ કર્યો.

સહજન્યાએ ગમરાએલા અચાને પુછ્યું “ ઓ નસિનો ! અમે બેસતાં દર્નાં તે તે સંજીવ્યુ ? ” નસિનોએ કહ્યું, “ મને માફ કરો મારાથી સાંભળ્યા વગર રહેવાયું નહિ, પણ મારાથી બીજી નહિ. હું આ વાત કાઢીને નહિ કહું. સહજન્યાએ કહ્યું કે “ જો તારી મા જાણશે તો અમે બરૂર મારી જઈશું. ”

નિપુણિદા જાણી અને અંદેશી ઓ હતી સહજન્યાએ તેના બાંધને પોતાના મિત્રો સાથે જલદી જવા રહેવાનું કહ્યું તથા જતાં પહેલાં જેમ બને તેમ થોડું બોલવાનું અને મ્હોં સતાડી રાખવાનું કહ્યું.

તે પ્રમાણે મ્હોં ઉપર લુખડું રાંછી રહીને જ્યારે નિરાજાની ૧૦૦ છોટીઓ રમતી હતી, ત્યાં એક પાટની પર આ ત્રણ ધુવંતે બેસી રહ્યા.

ત્રીજો દીવસે સહવારે નસિની રહી રહી તેમની પાસે આવી અને એ લેકાને કહ્યું કે તમારાથી નહસામ નો તાસે. મારી આ ત્રણ બાજે છે પછી તેણે રડતે અચાને, બેની મા બધી વાત શી રીતે જાણી ગઈ તે, કહી સંભળાવ્યું. ત્રણી તેણે એમ પણ જણાવ્યું કે તેની મા થોડાજ વખતમાં રાજકુમારીને આ વાત કહેવા જવાની હતી.

વસંતે ધાંધું કે તે નિપુણિદાને સમજાવી શકી નસિનીએ તેને બહુ વાર્થો, બનાં એ ‘ તો ગમે અને નિપુણિદાને કહ્યું કે જો આ વાત જાહેર ન કરે તો એને એક મ્હેન

આપવામાં આવે, તેમજ એક મહાવિદ્યાધય છાત્રી આપવામાં આવે. નિપુણિયાએ આ વિશે વિચાર કરી જવાબ આપવાનું કહ્યું.

તે દિવસે જાપેરે રાજકુમારી નવી ત્રણ સિધ્ધાઓ સાથે યોગ ઉપર બેસી ફરવા ગઇ રસ્તામાં તેણે પોતાના કામ કરવાના વિચારો તે લોકોને જણાવ્યા આખરે તેઓ નદી કિનારે એક તથુ ઠોકેલો હતો, ત્યાં આવી પહોંચ્યા ત્યાં ખાવાનું નિચેરે તૈયાર કરવામાં આવ્યું હતું ખાધા પછી સંગીત શરૂ થયું સૌ કાષ્ઠએ ગાયું રાજકુમારે પથ પોતાનો જાડો પટો છાત્રો રાખીને ગાયું પછી વસતનો ગાવાનો વારો આવ્યો તેણે તે પોતાના કુદરતી અવાજથી જ ગાવા માંડ્યું એકરીતે આવે જાડો ઘણા સાબળી બધને હસવું આવ્યું. શરદે તથા તથા સહજન્મએ તેને બહુ રોક્યો પથ એ તે માનેજ શેનો ? રાજકુમારીને આવે કંઈ અવાજ ના ગમવાથી વસતને બધ કરવા કહ્યું આથી રાજકુમારથી ઉતાવળમાં બેસાઈ જવાયું “બસ કરો, મારા સાહેબ !” “સાહેબ” શબ્દ સાંભળતાજ બધાં સ્તબ્ધ થઇ ગયાં રાજકુમારીએ એકદમ ઘેર જવાનો કુક્ષ આપ્યો થોડીજ ક્ષણમાં તથુ ખાલી થઇ ગયો અંદર રહ્યાં માત્ર ત્રણ જણાં

એકદમ એક ચીસ સાંભળી જીરમાના આવેશમાં રાજકુમારી નદી ઉપરના લોકો જાના પુલ ઉપરથી પડી ગઇ રાજકુમારે આ જોડું તે તરતજ નદીમાં કુદ્યો મહા મહેનતે તેણે ચિત્રને બહાર કઢાડી સી પોતપોતાને ઠોકણે ગયાં રાજકુમાર દુખી અવસ્થામાં આમ તેમ બટકવા લાગ્યો.

સંધ્યાકાળે શરદ રાજકુમાર પાસે આવ્યો અને કહ્યું કે ચિત્રાએ એક દરબાર ભરી અને બધી છોકરીને પૂછ્યું કે આપણને તેઓ જોણખી ગયાં હતાં કે નહિ. છેવટે નલિનીનો વારો આવ્યો એણે ચિત્રાના સવાલનો કંઈ જવાબ આપ્યો નહિ તેથી સહ જન્મને બોલાવી ખગર દહાડતાં જણાયું કે તે તથા વસત નહારી ગયાં હતાં પછી નિપુણિયાને કંઈ આપવા માટે બોલાવવામાં આવી હતી રાજકુમારી હવે શું કરશે ?

શ્રીઓની કાંત રીતે ચાલતી સરથાને પુરોએ આવીને કેવી ઢિન બિન કરી નાંખી ?

બે બીવડીસીને રાજકુમારની બોળ કરવા માટે ચિત્રાએ મોકલી આખરે રાજકુમાર અને શરદ પગપાળ તેમને ન્યાય દરબારમાં લઇ જવામાં આવ્યા. ત્યાં દેખાવ બધ્ય હતો ચિત્રા મોટા સિદ્ધાસન ઉપર બીરાજ હતી તેની આલુગાલુ આઠ મજબુત સ્ત્રી સીપાઇઓ ઉભી હતી ચિત્રાના પગ આગળ સહજન્મનું નાનકડું બાળક પડ્યું હતું નલિની ધુટણીએ પડીને રડતી હતી નિપુણિયા પોતાનો ગચાવ કરતી હતી

પછી ચિત્રાએ નિપુણિયાને પોતાની નોકરીમાંથી છાત્રી મૂકી. સહજન્મનું બાળક ચિત્રાએ પોતે રાખવાનો વિચાર કર્યો. નિપુણિયા નલિનીને લઇને જતી હતી, તેવામાં એક

કાગળો લડને આવી. ચિત્રા કાગળ વાંચી લાલચોળ થઇ ગઇ. તેણે એ કાગળો કુમાર ને અત્યારે તેને કેદી હતો, તેના ઉપર કેટલા એક કાગળ ચિત્રાનો પિતાનો હતો તેણે લખ્યું હતું કે એ રાજકુમારને ખગર ન હતી કે ચિત્રાના રાજ્યમાં ને પુરુષ આવે તેને મરણની શિક્ષા થાય છ. વિક્રમ રાજ રાજકુમારને શોધવાને માટે નીકળ્યો હતો,

પણ રસતામાં રાજકુમારના પિતાએ એને ઘેરી લીધો. અને પોતાના પુત્રના બદલામાં તેને પકડ્યો હતો. બીજો કામળ રાજકુમારના પિતાનો હતો. તેમાં નીચે પ્રમાણે લખ્યું હતું:—“તમે અમારા પુત્રને પકડ્યો છે પણ તમારી દિવસ નથી કે તમે એનો એક વાળ પણ વાઢો કરી શકો. માટે એને સહીસલામત અમને મોંપી દો નહિ” તો અમે તમારા મહેલ આજી મુકીશું.”

ત્યારપછી રાજકુમારે પોતાની સાથે સાવેલો વિક્રમનો કામળ ચિત્રાને આપ્યો. અને ચિત્રાને કહ્યું કે “હું તને ખરા હૃદયથી ચાહું છું.” ચિત્રાએ તે કામળ દેખી દીધી અને બોલી, “ખરેખર એક પુરુષને અને રાજકુમારને જાણે એવુંજ તમે કામ કર્યું છે અને તે પણ વળી સ્ત્રીના પોષાકમાં! આખી દુનિયાનું સૌનું માન તમારા મુરદમાજ પડેલું હોય તો, પણ હું તમને ના પાડું. જો મારા પિતા તમારા પિતાના પેઢી ના હોત તો હું તમને અત્યારેજ મારી નાખત.” પછી તેણે રાજકુમારને કહાડી મુકવાનો દુકમ કરાવ્યો.

રાજકુમાર તથા વસંતને ફરવાનું બહાર કાઢી મુકી ફરવાનું જમ્ય કરી દીધા. પછી તેઓ ત્યાં જ રાતજો ચિત્રાના જવામની રાહ જોઈ બેઠા હતા, ત્યાં આવી પહેાંચ્યા અને રાતજો તથા આખું સરકર રાજકુમારને જોના પોષાકમાં જોઈને ખૂબ હસી પડ્યું આખરે રાજકુમારના પિતાએ તેને કહ્યું ના, પુરૂષ સાથે લગ્ન માટે પુરૂષનો જેટ ધારણ કર” વસંત અને સરજન્યા અદિંગ હતો

પછી રાત્રીને વિક્રમના ત્રણ પુત્રો પિતાના રક્ષણાર્થે મોટું સરકર લઈ આવી પહોંચ્યા મોટા પુત્રે રાજકુમારને કહ્યું કે તમે અમારા દેશ પર ચલાઈ કરી છે, પણ અમારા પિતાનો વિચાર મુદ્દ કરવાનો નથી માટે તમે મહેરમાની કરીને જતા રહો

રાજકુમારે કહ્યું. “શા માટે ભલે” તમે ત્રણ બાઈઓ અને અમે ત્રણ મિત્રો લઈએ.” વિક્રમના પુત્રે આ કહ્યું હતું અને એમ કહ્યું કે જો તો ચિત્રા તમારી, નહિ તો અમારી પછી તેણે ચિત્રાને આ વાત લખી. ચિત્રાએ કહ્યું હતું, અને લખ્યું કે તમે જરૂર જીતશો. દિવસથી લગ્નને પણ રાજકુમારનો જીત ના લેજો. એણે મારો જીવ એક વાર જાચ્યો છે.

અતે મુદ્દ થઈ ગયું. ચિત્રા મહેલની અગાથી ઉપર મુદ્દ નીકળતી બેઠી હતી. પણ જીતશો તે કહી છાંનું નહોતું. આખરે વિક્રમના મોટા જાઈસની તલવાર રાજકુમારને તાગી અને તે ઘોડા ઉપરથી બેઠાન થઈ નીચે પડ્યો. રાજકુમાર મરણ પામ્યો એવી ખૂબ ચારે તરફ છડી દેતો જદ પિતા તેના શરીર પાસે આવીને કબૂત કરવા લાગ્યો. ચિત્રા અગાથી ઉપરથી વિજયનું ગીત ગાવા મઢી. પછી તે પોતાની સખીઓ સાથે નીચે આવી અને રણભૂમિમાંથી પોતાના લાયલ મચેલા બાઈઓને મહેલમાં લઈ ગઈ, અને તેમની સારવાર કરવા લાગી

છવટે ફરતે ફરતે તે રાજકુમાર પામે આવી, અને તેના જદ પિતાને કહ્યું. “તેણે મારો જીવની જાચી, અને મારા જાઈએ તેની જીવની લીધી.” તે જદ રાત્રીએ રાજકુમારના જળામાં મહેરલી ચિત્રાની છબી તેને ખતાવી.

અતે તેનું વળી કહ્યું હતું પીળ્યું. તેણે પોતાના લાયલમાંથી મદર્જનના બાઈએ નીચે મુક્યું અને રાજકુમારના કપાળ ઉપર લાય મુકીને કહ્યું: “તે જીવે છે”. હું એને

મારા મહેતમાં મારા બાપજો પાસે લઈ જઈશ અને જોની સારવાર કરીશ એટલામાં સહજન્યા આવી અને પોતાના નાગકને પાસે લીધું. વસત બાપલ ચએતો પામેજ પડયો હતો તેણે રાજકુમારીને સહજન્યાને બાળ પાંડુ સોંપવા વિનંતિ કરી. વિનંતી સ્વીકારી સહજન્યા અને બાળક એક બીજાને મળ્યા હસ્યા, અને એટલાં મિત્રાએ સહજન્યાને માફી આપી.

પછી રાજકુમારીએ પોતાના મહેલનું દયાખાતું (Hospital) બનાવી દીધું શિખાએ બધી નર્સ બની ગઇ એજોની પવિત્ર જમિમાં જખમી, દર્દી મોકલોએ દાખલ કર્યા.

સહજન્યા અને નસિની, વસત અને ચરદનો સારવાર કરવા લાગ્યાં. મિત્રા પોતે રાજકુમારની ચાકરી કરતી રાજકુમારની હાલત ધણી ખરાબ થઇ ગઇ હતી. ચિત્રાને બધ હતો કે નહિ બધે પોતાના કઠોરપણાપર તેને નિરસ્કાર આવ્યો. આખરે તેને રાજકુમાર માટે પ્રેમ હિંમત થયો.

એક દિવસ રહ્યો રાજકુમાર ઉભાપી ઊઠ્યો, ત્યારે તેણે રાજકુમારીને પાસે ઉભેલી નેહ અને તે જોયો “શુ આ એક સ્વપ્ન છે કે ખરેખરી ચિત્રા છે ? જો ચિત્રા ખરી હોય તો ખરતાં પહેલાં તું મારી પાસે આવ” ચિત્રા તેની પાસે આવીને ઉભી. ત્યારે રાજકુમારે બાપુ કે તે સ્વપ્ન નહોતું અને ચિત્રા તેને આજ્ઞી હતી.

રાજકુમાર ધીમે ધીમે સારો થઇ ગયો એક દિવસ ચિત્રાએ કહ્યું, “મારા વાંક માટે હું પરતાઉ છું”

રાજકુમારે કહ્યું, “ચિત્રા તારો વાંક હતોજ નહિ”

સૌહાર્મિની નીસકક

(અગ્રેજી ઉપરથી)

યુવરાજની પધરામાણી.

ઓ મા ! યુવરાજ પધારે છે, આપણા દાર આગળ આજે તે હું શી રીતે કામ કરવાની હતી ?

બતાવ ત્યારે આજે, મારી વેણી કેવી રીતે યુ યુ અને કેવો રામગાર સજી ?
હે મા ! તને એમાં તાલુખી થ લાગે છે ?

હું સારી રીતે જાણું છું કે તે આપણી ખારી તરફ નજર પથ નથી કરવાના, આખર્તા એક પક્ષકારમાં મારી નજર આગળથી તે, જલ્દા પહેશે, તે પણ મને ખબર છે. હેમનો વાંસગીનો લય પામતો સુર તુટકે તુટકે ફરેથી મારે કાને પડશે.

પણ તેમાં શુ થઈ યુવરાજ આપણા દાર આગળ પધારશે તે સમયે હું તો મારા મુંદરમાં મુંદર રામગાર સજીશ.

ખરે મા ! યુવરાજ આપણા દાર આગળથી મીઠાગળા એમનો રથ પ્રકાશના સુ ના તેજમાં ઝળકી રહ્યો હતો.

મહે એકદમ મારા મુંદો ઉપરનો છેડો ખસેડી નાખ્યો અને કંઈકાર્થી મહિમાભા તોડીને લેગના માર્ગમાં ફેરી હેમને વધા થ

વળી પાછી ત્હને તેમાં નવાઈ લાગે છે ? મા !

એને ખબર છે કે ત્હેમણે મહારી માથા લીધીએ નહિ. એ' જોયું કે તે તો ત્હેમના પૈડા નીચે ચઢદાઈએ ગઈ અને ધુળ ઉપર માત્ર રાતો કાઢજ રહ્યો. વળી દેખને ખબર નથી કે એ' શુ નગર (બેઠ) કરી અને કોને કરી ?

પણ જતાં એ કુવરાન આપણા દ્વાર આગળથી ગીધાલા અને એ' તો ત્હેમને માર્ગમાં મહારા હાથના રત્નથી વધાવ્યા

(ડૉ. લાગેરના 'The Gardener' માંથી.)

મનોરમા ચિત્રમાર્ક.

હુચ્યો દંપતી.

માડી ! કહે, તું આમ કેમ શાન્ત થઈને બોધ ઉપર બેસી રહી છું ?

એને આ બાંધીમાંથી અંદર વરસાદ આવે છે અને તને બીજાની નાખે છે અને જતાં તને તેની દરકાર નથી આ ધડિઆળમાં માર વાગ્યા, તે તે સાંભળ્યા કે' જાણને નિશાળથી ઘેર આવવાનો વખત થયો છે.

તને શુ થયું છે ? તું કેમ આમ વિચિત્ર લાગે છે ?

આને બાપાજનો કામજ નેંધી આવ્યો ?

એ દંપતીને નિયો'તો તેની કાલણીમાં આપ્યા ગામના કામજો લાવ્યો છે. પણ એકઠો બાપાજનો કામજ પોતે વચિવાને રાખે છે અને બરાબર લાગે છે કે દંપતી હુચ્યો છે. પણ મા ! કહે, તું હજુ માણીત નહિ

પામેના ગામમાં કોલે શુન્દરી છે. કાલે હું આપણી ગંગાપાઈ પાસે સ્થિતિ થોડા કામજ અને લેખણ મંગાવતો.

અને હું બાપાજનો બધા કામજ લખી કાઢીય અને જો જોમાં મારી એક જલ નહિ પડે

અને હું કેક ક્યો તેન્ડ સુધી લખી કાઢીય.

પણ મા વને' દસલું કેમ આવે છે ?

તું એમ ધારે છે કે અમે બાપાજ નેવા કામજ નજ લખી રહ્યાએ ?

પણ હું મારા કામજ બરાબર આંધીને અને બધાએ અક્ષર મોટા અને સરસ લખીય

કામજ લખી રહ્યા પછી તું ધારે છે કે હું બાપાજના નેવી મૂર્ખાઈ કરીય અને એ હુચ્યો દંપતીની કાલણીમાં કામજ નાખીય ?

એ તો હું તરતજ જાતેજ તને આપવા આવીય અને અક્ષર અક્ષર તને વાંચવા લાગીય

હું જાણું છું કે દંપતીને સારા કામજ તને આપવા જમતો નથી.

(ડૉ. લાગેરના ફ્રેન્ચ "ઈન્ડુક્ટ" માંથી)

—ઉપાવતી નારાયણદાસ.

વિક્ષિપરાવ.

એક દિવસ વિક્ષિપરાવની છત્રી ચોરાઇ ગઇ. આથી વિક્ષિપરાવે નવી છત્રી આણી તે ઉપર લખ્યું કે “ આ છત્રી જેની પામે હોય તેને ચોરીસે તુરત પકડવો. ” તે પોતે છત્રી લઇ બહાર જતા નીકળ્યા અને છત્રી પરનું લખાણ વાંચી ચોરીસે તેમને જ ગેટમાં બેસાડ્યા અને પછી આજીજી કર્યા છતાં તે છુટકા ન પામ્યા. આખર તેમના મિત્રે આવી છોડાવ્યા.

એક દિવસ વિક્ષિપરાવ ટ્રામમાં બેસવા ગયા અને અવળી બાજુએ ચડવા જતાં જમીનપર સપાટ પડી ગયા. પછી લોકો મરકરી ન કરે માટે પડ્યા કે તરતજ વન્દે માતરમ્ ની ગર્જના કરી ઉડ્યા. અને લોકો બેવડા દરયા.

“ એક રાત્રે વિક્ષિપરાવ સુવા માટે માથાપર ગયા. પછી ઉપર જતાજ પોતે યા કામે ઉપર ગયા દતા તે જૂની ગયા અને ગંધીર (વચાગર્ભ) પડી ગયા. તેમની પત્નીએ પૂછ્યું, “ શું વિચાર કરે છે ? ”

“ હું ઉપર યા માટે આવ્યો હતય ? ”

“ સુવા માટે આવ્યા દરો, ” પત્નીએ જવાબ દીધો.

“ હા, હા, તેજ ” વિક્ષિપરાવ ગાંઠ ઉડ્યા.

—કુ કી વાર્તાઓ

ગરજ કે વાસ્તે મેં ખુદાકુ ધુસલાતીથી.

એક ડોશીને એકનો એક લાડકો દીકરો મદિા પછો એસડવેસડ કરતાં આરામ ન જણાવો એટલે ડોશીએ માનતા કરી કે “ ખુદા મેરે એટકે આરામ કરે તો આજ છતની બડી રોગી ખુદાકુ ચડાઉં ” દીકરાને આરામ થયો દીકરે પૂછ્યું “ આજ છતની બડી રોગી માની છે, લેડીન ઈત્તા બડા રોગી પકાનેકુ તવા કહાસે લાખગી ? ” ત્યારે ડોશીએ કહ્યું, “ મેટા! જો તો ગરજ કે વાસ્તે મેં ખુદાકુ ધુસલાતીથી. ”

પાઘડી તો ભેંસ ચાવી ગઇ !

એક માણસ ઇર્ષ અધિકારીને પોતાનું કામ લાભમાં કરી આપવા સારૂ રૂઢવતમાં પાઘડી આપવાનું કહી આવેતો તેથી પોતાના લાભમાં ફેમનો થશે એમ આજ્ઞા રાખી રાતિ ભેંસ પછી સામાવાજો તે અધિકારી પાસે જઈ તેને ભેંસ આપવાનું કહી આવ્યો. રાતને રાજ કામ નીકળ્યું. બેસવાના લાભમાં ફેસલો થયો એટલે પાઘડીવાજો અધીકારીને કહે કે “ સાહેબ, પાઘડીની તો ચરમ રાખતી હતી ? ” ત્યારે અધીકારીએ જવાબ દીધો કહ્યું —ભાઈ, પાઘડી તો ભેંસ ચાવી ગઈ. —ચુજરાતી કહેવત સમઢ

૪ આવડની ગજી રાત્રી વાલ્ફી મેટ.

સચિત્ર સુન્દરી સુબોધ.

(કોઇપણ નિર્દોષ બાલિકા અથવા યુવાનને પુર્ણ ખાતરીથી
વાંચવા આપી શકાય એવું આ માસિક પત્ર છે.)

ફરેક અંકમાં શું આવે છે ?

- ૧ વિવિધ પ્રકારનાં, સુન્દર-ચિત્રો, મનહર છબીઓ.
૨. સુબોધક, આનન્દ આપનારી રસીલી વાર્તાઓ-નવલકથાઓ.
૩. સમાજ, સાહિત્ય અને વિજ્ઞાનને લગતા ખાસ વિષયો.
૪. વિદ્યા-કલા-વૈદક પાકશાસ્ત્ર-શુધ્ધલોકતા.
૫. શુદ્ધ-ધર્મ વિષે અને બીજા એવાં અનેક ઉપયોગી લખાણો.
૬. હિન્દુસ્તાનમાં અને દુનિયામાં જાનતા ગનાવો.
૭. કાવ્યો, સંગીતો, ગરબીઓ, ગરબાઓ.
૮. બાલકો માટે વાર્તાઓ, કવિતા, ઉપાણી, રમુજ વગેરે.
૯. જૂઠાં જૂઠાં દેશોમાં મુસાફરીનાં, અને યાત્રાનાં વર્ણન.
૧૦. ગરમતના લખાણ, ઉત્તમ વિષયોના ઉત્તર, ઉપયોગી સાર,
ચાલુ ચર્ચા, અંગત સાંસારિક અગ્રેમણોની નોંધ, વિગેરે.

દર વર્ષે ઉત્તમ લેખકથી લખાયેલું એક સુન્દર, ઉપયોગી
પુસ્તક ભેટ આપવામાં આવે છે નમુનો વિના મૂલ્યે મળે છે.

સુન્દરી સુખોધની પાછલી ફાઇલો.

ફક્ત થોડીજ નકલો સિલિકમાં છે. સુન્દરી સુખોધનાં
પાછલાં પુસ્તકોમાં હિતમ વાંચન સમાયલું છે.

આકસુ વર્ષ—રૂ. ૧-૪-૦ નવું વર્ષ—રૂ. ૧-૪-૦
હસસુ વર્ષ—રૂ. ૧-૮-૦ અગીયારસું વર્ષ—રૂ. ૧-૮-૦
બારસુ વર્ષ—રૂ. ૧-૮-૦ તેરસુ વર્ષ—રૂ. ૧-૮-૦
ચૌદસુ વર્ષ—રૂ. ૧-૮-૦

બારમા વર્ષની ફાઇલ (ભાસિક વધારા સાથે.) રૂ. ૩-૮-૦
ચૌદમા વર્ષની ફાઇલ (" " ") રૂ. ૩-૮-૦
સોળમા વર્ષની ફાઇલ (" " ") રૂ. ૩-૮-૦

સૌ લેખના ખાસ અંકો:

૧૯૧૩ નો ખાસ અંક [સત્તર ચિત્રો ૧૬૨ પાના.] રૂ. ૧-૦-૦
૧૯૧૪ નો ખાસ અંક [બાવીસ ચિત્રો ૧૩૫ પાનાં] રૂ. ૧-૦-૦
૧૯૧૫ નો અંક [૨૧૬ પાનાં] રૂ. ૦-૧૨-૦
મળવાતું ઢેકાણું:

સુન્દરી સુખોધ મન્દિર: અમદાવાદ.

આ પત્ર તેના મોલીક રામમોહનસાથ જરૂરતસાથ માટે ફાટરસાથ અપરૂપતરસાથે
અમદાવાદમાં વાંચકશ્રી પોળખા આપેલા પોતાના થી "સાનમન્દિર પ્રિન્સિપલ
પ્રેસમાં" છાપ્યું અને પ્રકાશક રામમોહનસાથ જરૂરતસાથે અમદાવાદ,
સાવર "સુન્દરી સુખોધ" ઓરીસામાંથી પ્રગટ થયું

તરંગાવલી

મધુરા ગીત અને મનોહર કાવ્યોનો સંગ્રહ.

મનુષ્યત ઓડ, રંગીન પૃષ્ઠ ૧૧૨. મૂલ્ય રૂ. ૦-૧૨-૦.

મુન્દર ભાવનાઓથી હલરાલી અને સતીત્વ-સદ્ગુણ-સ્વદેશ પ્રીતિથી ભરપૂર ગીત-ગરબીઓ તથા અપૂર્વ મોહકતાવાળાં સુરસદાઓ છે. સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન રા. સ. શેઠેરાય જામૃતરાયે લખેલ વિવેચન અને સમજાવતી સાથે.

કમલિની

સાદુ પૃષ્ઠ-૫૪ ૨૫૦. મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦.

મદ્રાસમાં પ્રગટ થતા "ઇન્ડિયન લેડીઝ મેગેઝીન" પત્રના સુપ્રસિદ્ધ જાનુ અધિપતિ પહેલ શ્રી કમળા ચત્યનાથન (એમ. એ.) એઓએ રચેલી "કમળા" નામની રસપૂર્ણ, સુખોદક નવલકથાનું સ્વ. સા. ઉર્મિલાંબેન દ્વારા આ પુસ્તક આપાન્તર છે. લાખાશેલી સંસ્કારી, સરળ અને મુન્દર છે.

વાર્તાલહરી

સાદુ પૃષ્ઠ-૫૪ ૩૦૦. મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦.

વિદ્વાનોએ રચેલી ૨૩ વાર્તાઓ આ સંગ્રહમાં છે. જુદા-જુદા અનુભવો, સંસારના વિવિધ દેખાવેદ, મનુષ્ય હૃદયનાં ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપો, એવાં અનેક મુન્દર જીવન ચિત્રો આ ન્હાની ન્હાની નવલકથાઓમાં આબિહુબ નજરે પડે છે.

સરસ્વતી

હિન્દુ સંસ્કારનું અનુપમ ચિત્ર.

સાદુ પૃષ્ઠ-૫૪ ૨૫૦. મૂલ્ય રૂ. ૦-૧૨-૦.

આ રસીલી સાંસારિક નવલકથામાં હિન્દુ જીવનના અનેક હૃદયભેદક પ્રસંગો એવી સુંદર રીતે ગ્રંથવામાં આવ્યા છે કે તે એકવાર વાંચવાને હાથમાં લીધા પછી પુરી થયાં ચિવાય મૂકી દેવાનું બિલકુલ મન થતું નથી.

દરેક ક્રીએ વાંચક તથા પ્રત્યેક કુટુંબમાં આસ સખવા લાયક આ પુસ્તક છે.

(દરેક પુસ્તકનું દયાલ અર્થ જુદુ પડે છે.)

મળવાનું ઠેકાણું—મુન્દરી સુખોદ મન્દિર—અમદાવાદ.

માસિક વધારો.

પુસ્તક: ૧૮ સુ.

માર્ચ—એપ્રિલ ૧૯૨૨

પાકે ૩૦૪

કાવ્ય કુંજ:

સ્નેહ, સિન્ધુ, એક જોન જે
છવે "મોહન" વીર ૧ રા. ચાપલીવાળ
મધુરી ૧ શ્રી "નેહીની મન્ત"
" નર્પી તું સાથે તો—" શ્રી "ચાર"
" વીરને અર્પણ "

ગદ્યા " રા. નાગરાસ પટેલ.
મંગલાદે. શ્રી " સહરી "
"પતિ વિના"—ગ. જનાર્દનભાઈ
તિલાપાળસિ— શ્રી " વાસુદેવ "
શ્રી " કૃષ્ણ જોન "

સમાજ-વાદ્મય-વિજ્ઞાન:

દિન્દુ કર્મના મંથનમે
પીડિઓના ૬૪૫

શ્રીયુત સ્વામી જ્ઞાનાનન્દજી
એક વાગતાર.

૭૪
૭૭

ગ્રન્થ દોહન:

અમમલગતો છપ્પત વિભાગ.

ગ. નવપગ ૪ વિવેદી.

૮૧

પુસ્તક શાળાની પસાદી:

શુભરાત્રી શ્રી શાકિત.

ગ. ગામોલનગય જમવંતરામ

૮૫

ફૂલવાહી:

આરોગ્ય અને સામાજિક ચેત.

(પરિષદ મં.ગા.)

૮૬

વાર્તા છહરી:

મના

રા. મદાસજી કું-દજી દવે

૮૪

મારી સારકથા.

ગ. અમરેયાથ સવગમભાઈ

૧૦૧

આનન્દાશ્રમ:

રૂપારાત અને એમન પેસાળાં

શ્રીયુત "આપ્યામિક"

૧૧૨

મવાસ.મંજરી:

૧ હામાસા દેવીની પાગા

શ્રીયુત સ્વામીજી શિવાનન્દજી

૧૧૮

ચદ-વિષાલય:

લિન્દીગિ અખ્યાસ.

ગ. પૂનમચદ દેશવલાસ શોધ.

૧૧૧

કંધાર્મના મર્મચેત્ર

શ્રીયુત " B. "

૧૨૭

પાઠ પત્રિકા:

મત્ત વચની વાણિયેદ.

રા. દિમનરામ દસ્તાગેરામ દેસાઈ

૧૨૪

મુન્દરી ચલુગાર (ઉપાધ્યાય)

રા. હનનલાલ પીતાભાઈ મહેતા

૧૨૭

અશુદ્ધ શોધન.

મુન્દરી મુખોધ વિભાગમાં:	માસિક વધારા-પાના વિભાગમાં:
અશુદ્ધ શુદ્ધ	અશુદ્ધ શુદ્ધ
પાના પાના	પાના પાના
૨૧-૬૨ ને બદલે ૧૫-૭૨	૪૯-૬૬ ને બદલે ૭૩-૮૦
૩૩-૪૦ ને બદલે ૭૩-૮૦	

આ પ્રમાણે કેમકર કરી વાંચવ

ઉપા વિભાગમાં.

“ ઉપા ” જાન્યુઆરી-ફેબ્રુઆરી, ૧૯૨૧ ને બદલે માર્ચ-એપ્રિલ, ૧૯૨૨ એમ “ ઉપા ” વિભાગના દરેક પાનાને મળવે વાંચવ

આ બંધમાં આવેલ ઉપાના ૧૪ ૧/૨ ની ૨૬ મી હાટીમાં “ મહેન્દ્ર પ્રિયેશ ” ૧૯૨૦ ના બંધ તરીકે ગણવામાં આવેલો છે, એમ જણાય છે તદ્દને બદલે “ ૧૯૨૨ નો જાન્યુઆરી-ફેબ્રુઆરીનો બંધ ગણવો ” — એમ વાંચવ

ઉપતંત્રી, મુન્દરી મુખોધ.

ખાસ દૂધી જાહેર ખબરો:

એક વખત માટે (સ્થાયી ટાઇપમાં) વીસ રાજદાના બધા બધાના અગાઉથી જોડવાનો નોંધણી તે ઉપરાંત દર શબ્દે એક બધો વધારે [આ જાહેર ખબરો અને સાંસારિક નોંધ એ બધે માટેના દર સાથે વર્ષ માટે ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણેના જાહેર છે.] પત્રવ્યવહાર નીચેના સીમામાં કરવો

વ્યવસ્થાપક, મુન્દરી મુખોધ, અમદાવાદ.

સાંસારિક બનાવોની નોંધ:

સાંસારિક પ્રગણા જેવા કે લગ્ન, મગજ, આદિ શુભ બનાવોની નોંધ આ પત્રમાં કાયમ રહે તે માટે વ્યવસ્થા કરવાની માગણીઓ સાથે છે પ્રથમ જોડવણ કરવી, પદ્મ મુન્દરી મુખોધ નિયમિત ચર્ચા શરૂ નહિ તેથી તે બરાબર અમલમાં આવેલી નહોતી. હવેથી તે ચાલુ કરી છે આ વ્યવસ્થાને વાચનાર તરફથી જરૂર મુજબ ઉપયોગ થશે, એમ આશા છે.

બ. મુ. મુ.

સુન્દરી સુખોદ.

(સ્વર્ગદેવ પ્રાસાદેવે જોવાઈને બાઈના સુખોદમાં કહીએ તે) " બાઈએ પડિત થાય, વસત્ર થાય, કુટુંબીય થાય, નેવસત્ર થાય, સરીરે બલવતી, રોમહીન અને સુન્દર થાય, શેષવળા પ્રમાણમાં કુટુંબજન્યનાથી તેઓ મુક્ત-સ્વદત્ર થાય, તે તે મુક્તથી અને સ્વદત્રથી કુટુંબની મુક્ત ઉચ્ચાએ અને ક્ષેપામૈથી છુટી, એ કુટુંબનું ખર્ચ ભચાણ કરવા શક્તિમતિ અને હસાદિની બને, કુટુંબના બાજક વર્ગને પોષણ અને શક્તિ આપે અને જુદાંજોની કલ્યાણવાસનામાં વસે કહે; સાચી પત્ની ઘર્ષ પતિનું જીવન દલ્લત કરે, પતિતપાવન સેવાભિની બની કુખલિમિત્રમાં રૂબતા બાંહેડના આત્મા-હરણ વહારે, માનુષકા મુત્રો વરીકે દિનમૈયાના સત્તામેળા વિશાસ અને પ્રવૃત્તિની સદાચક્ર થાય, તથા પ્રભવતસણ જનનિરપે સ્વદેસમાં હરણમૈયા તેજસ્વી, વહેાસભવી શિરોઃ પૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસાદ-એજ આર્થ સુન્દરીઓના જીવનની સફલતા છે. "હી વિના મૃદ નથી, મૃદ વિના પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના રાજ્ય નથી...હીની દલ્લતિ વિના રેસની દલ્લતિ અશક્ય છે. "

પૃ: ૧૮ સુ]

અચે-એરિય, ૧૯૨૨

[અંક. ૬-૪]

જ્ઞાનસુગન્ધ.

પ્રસન્નતા:

હૃદયમાં જે કાંઈ થાય છે તે અન્યથા કરવાને અપણે અન્યથા કરીએ, તોપણ નિઃસંતર પ્રસન્નતા ગામરી ને, મતોર તથા સ્વચ્છાવથી વર્તવું, એ જેનો ઉપય નથી, તેની પાત મટે પણ અતિ કેનસથી હૃદયને કુખમય કરવું, એ અપણે પોતાના અધિકારની વાત છે. એવી દૃષ્ટિથી વિચારીએ તેવું બહુ જરૂર છે, મને સર્વથા પ્રમત્ત દૃષ્ટિથી પ્રમત્તના રહે છે, એવા નિશ્ચયથી હૃદયને મર્મ વિશામ પ્રકરિત, મુદ્દા અને અનદિત થાય છે, તે પમરને પર્ણ પીયગાથે છે, હુ અને દો છે અહમને દો છે, રોકને વિદારે છે, શુદ્ધિ વિભવ એવી અધિક પ્રકાસ પામે છે ને રાગે રોદર્ય પણ એન થી એપે છે. ૧

પ્રસન્નતા છે તે જેમ કુખનું નિદાન છે તેમ આગિતનું મોટું સંદેહ છે એન થી બવાઈ અને સદગુણના બીજ શામલ મટે ઉત્તમ બુમિલ બધાય છે, એન થી હૃદય વિશુદ્ધ થાય છે ને જ્ઞાન પ્રસાદવાળી થાય છે. દાતબાવની એ સમ્પદ છે, પેર્વની પાત્રી છે, અહમ પણની માતા છે, મન અને ચારિત્ર દલપને સુધારનાઈ એ ઉત્તમ અપધ છે. પ્રસન્નતા જેવી ઉત્તમ છે તેવીજ દહી રોકે તેવી પણ છે ધણુ મરણપુરો બહુ લાજુ હૃદયન ગણી, પદવમે પણ મર્મપુરા વહન કરવાથી ન કરાણી, પ્રસન્ન હૃદય માળી અમા છે, તેવું નિદાન વિચારતાં લેખના સ્વચ્છાવની પ્રસન્નતા એજ કાચુરુષ બહુઈ છે જેમે સ્વચ્છાવ બહુ ઉતાવળાએ, બહુ મ્હોડીએ, ને તેથી બહુ અપ્રશાન્ત હોય છે, તેવા માણસ અનેક કાર્ય બગાડે છે એ તો ઉજ, પણ લેખના હૃદયને પણ લાભ થતો નથી રીધજીની મતુબો સર્વથા મનુદ્દ, પ્રસન્ન અને પેર્વાળગાજ બહુઈ છે રાજ્યતત્ર ચલાવનાર, અથ ચોળનાર, રોષ કરનારો, અને દરેક મહાકાર્યમાં પેર્વા શર્ષ મતુબ અતિ સન્ત સ્વચ્છાવના બહુપમા છે. તેમણે મહાઆધિ અને આધિમાં તેમ મહામકટ અને વિપત્તિમાં કહાપિ પણ પેતાના દૃષ્ટની પ્રસન્નતા તથા નથી.

મજીસાલ નજીસાઈ દિવેલી.

અનુભવિકા: આપવીતી અને પરવીતી કથાઓ:

“અ-ક-ળ” !

મપાલક: એક મિત્ર.

“મહાન સમાચાર” મા આવેલી એક જાહેરખબર, અચ્ચા, કમગા અને લલિતા ઉમેશ્વરને મોઢેરે મોઢેરે ધડકો લહે, વાચતા હતા. તે આ પ્રમાણે હતી.

લેખક છે—એક સદાચુષ્ટિ, હૃદયશીલ અને અનુભવી અર્થસિદ્ધાન્ત-માસિક પત્રકારશ્રીમા ઉ. ઉપાધ્યાય, તેમના દરબરે ૩ ૧૫ નો વધારો થયું, પાયા વધારા કે. ૬૫૦ કરી આપવામાં આવશે પ્રમાણપત્રો સાથે નીચેને સરનામે આજી, મોકલશે.

મંત્રી, સ્ત્રી-શિક્ષણ-મંદિર.

“હા... શા!—આખરે મંદિરમાં જંગો ખાલી પડી ખરી.” કમળા મુલાલીન દહતી અને તાળીઓ પાડતી બેસી હતી.

ખાલી પડેલી જંગો તો એજ દહતી પરન્તુ તત્કાળ તે ત્રણે તરફથી આના હાથમાં આવતા અહુર ખીલી નીકળ્યા હતા ગિરિશ પાઠશાળાની છાત્રી પરીક્ષા એમણે મારેજ પસાર કરી હતી, પરન્તુ એ વાતને બે વર્ષ તો થઈ ગયું હતા અને દરબરે કેળવણી શિક્ષકોની સંખ્યામાં વધારો થયે હતો હતા! આ જંગોને પરીક્ષા પસાર કર્યા પછી તરત જ જંગોમાં નોકરી તો મળી હતી, પરન્તુ બીજી કોઈ જંગોએ હજી લેખનામાંથી એકમનો પત્રો લાગ્યો નહોતો અને પાઠશાળાની નોકરી શાં ખોટી નહોતી પણ તે તો ધર્માન ખાતાના જંગો-પગાર દેઠો અને કામ થયું !

કમળાવત્તી મુન્નરી માગાપત્રી એકલી એક પત્રી હતી, એટલે એને લલિતાની ખાસ ચિન્તા જેવું કાંઈ નહોતું પરન્તુ પોતે આશ્ચર્ય થયા પછી—અને એજ પસંદગી કરીને—સન કુટુંબમાં જતી તેથી આ મમ્મણે તે અવિવાહિતા હતી, અચ્ચાનો, વર સાધારણ નિયતિનો શિક્ષક હતો પણ તેના કુટુંબમાં એ પતિવ્રતા જેવું જુલું હતું. એટલે એમનો જીવન નિર્વાહ સુખ શાન્તિમાં ચાલતો હતો અને લલિતા જાગવિધવા હતી. આજ વર્ષની નહાતી ઉમરમાં એણે સન થયું હતું અને તે પછી વૈદ્યજી વખતમાં, કુર્માજી, એને લેખન પણ પ્રાપ્ત થયું હતું ! તેના કુટુંબમાં બે નહાતી ભાઈ અને એક બહેન, એમ ત્રણ બાન્ધુ ઉપ ગત લામી માંદગી બેગવી રહેલી તથા અન્ન સંપેદી પોતાની માતા પણ હતી. આ આજના જીવનનું સમગ્ર આધાર શિક્ષકના પગાર ઉપરજ હતો.

નવેર પુત્ર વાચીને દરેક તરફથી જાહેરમાં આશા અને આશીર્વાદો મેળા એક પત્રી એક ઉછળા ખાસ લાગ્યા “આવી સારા પગારની જંગો પોતાને મળે તો કેવું સારું!”—આ કુટુંબના સાથે એમ ધારતી પણ લામી અવની કે એવી આજે પગારની જંગોને મારે

* આ માં અનુભવેને લખી નીચેના અનુભવ ઉપરથી—જરૂરતા મુજબ આ અસંગ્રહ કરવા માટે આ માં કમળાવત્તીની મંથનિ એવેલી છે.

તો મેં પચાસ વર્ષ અંતરજીવે આવીશની તથા લાગતગતે પણ મુશ્કળ ઉપયોગ પચાસને ! અને અમ્મણ તથા કમળાનો કંતા પ્રભુ લલિતાના મનમાંથી અપારે અત્યંત વેદનાં પથતી હતી. કામ્ય કે પાશાણામ્ પાત્રીસ વર્ષે (સત્યપદ્મ આઈ વર્ષે પંચોતેર ચવાના તે) ક્યા અને શિશુ, મન્દિરના સંસ્કારના પેણિસે રૂપિયા (તથા પાચ વર્ષમા દોટસો ચવાના તે) ક્યા ? આ વધારે પોતાના કુટુંબને આસ કરીને પોતાની માતાને કદી જોયે કામમત આવે ? કામ્ય કે પોશાણ દિવસ ઉપર દાકારે તેની આજો જોઈને તેને મુંબાઈ લઈ જવાનો મસાદે આવી હતી અને એને પસ ક્યું હતું કે વિશ્વમંદી નયાં આપેલા એક નેત્ર વેદને હાથે બેઠે તેમાં મુધારે ચવા પિનાં રહેશે નહિ પરંતુ તે મંમથે એમ કરવાની આસા "હાંચાંની પોણી" જેવી લાગી હતી અને હવે એ આ જો મળી જાય તો અવશ્ય એ વધુ પ્રયોગ (માતાને મુંબાઈ લઈ જવાનો) પણ કરી જોશે.

તેમ જાણે લલિતાનાં હાથમાંનાં ટપાલનાં કાગળો મરનામું વાંચીને કમળા બોલી ઉઠી "એવેને" લલિતા, આ ક્યું કહેવાય ? મન્દિરની જગ્યા માટે હોં પણ અંતર કરી છે ને ક્યું વાદ વાદ ? અમ્મણ, હવે જીવે મામમે તો એ જગ્યા માટે અંતર મોક્ષેવી નક્કી છે ! ખડે હતી એ લોખને લલિતા જેવી સુદિશાળી મિલિધ જીવ કામ્ય મળે પાની હતી "રોકા કરતી તે હસી પડી અને કંઈક વધારે પણ બોલત, પરંતુ લલિતા પોતાની મખત મરકરી ચક હતી પણ ખેડુ લાગ્યું નહિ કે પાશાણા નેદે જ રહે મલકાવીને ધર તન્દ્ર ચાલી ગઈ આથી તો કમળા વધારે રુએ રહ.

આ પ્રયોજ બાળાઓએ પાશાણામા સાધે અમ્મણ ક્યાં હતા અને તેમની વચ્ચે મિત્રતા પણ સારી હતી, પરંતુ આ મંડળ, જેનું નામ કમળાએ વિનાદમા (સલાસોનાં નામના પ્રમમાદે ઉપરથી) "અ-૩-૧" પાશુ હતું, તેમા મુખ્ય પણ તે પોતે જ હતી. એને પ્રભુમાં એની ગિયતિ સારી હતી, તેમજ બહુવામા તે અપણ અને અતુર હતી, તેથી જીવ બે સલાસો સામાન્ય ગતે એની ઇચ્છા પ્રમાણે પતીતા આથી તેની સ્વાભાવિક તરંગી પ્રવૃત્તિ વધારે બજાનન થવા પામી હતી અને પોતાની મરજી વિરુદ્ધ કોઈ થાય તે બિલકુલ માખી રહતી નહિ અમ્મણ તો પ્રથમથી જ એ ને કહે તેની હા જે હા કરતી. તે વ્યવહારુસર્ગ પણ હતી એટલે જાણતી કે જુદા પ્રમંથે વખતે કમળા કામમાં આવે ! લલિતા કમળાના જેટલી સુદિશાળી નહોતી એ ખડે હતું, પરંતુ અમ્મણનાં કરતાં વધારે લામકાન તો તેનામાં હતી જ એ કણી લામકાણી આજા હતી અને વારંવાર કમળાએ અનુમતિ આપ્યું હિન્દુ જાણનાં કહેલા કમળા વચ્ચે તેને આખી શિવિઓનાં ઉત્તમગત પણ કરાવતા તેથી સંભવિત છે કે "અ-૩-૧" મંડળી, કમળાની આથેતી એની લક્ષ્ય કંઈક સ્વાસ્તી પડી પણ ગમ્મ હોત પણ લલિતા પણ દક્ષિન અનુભવોને પગિણાને સહન શીલ અને નમ્ર થતાં થાંખી હતી, તેથી ગમે તેવા અખત મેળને પણ તારવારે તે મા અમ્મણ ને મલકાઈ કરતી.

"એવે તારીની" કમળા અમ્મણ માથે ધર તરફ વળતા બોલી "અમ્મણ, આ પણી લલિતાને પણ દોટું રતન છે, હોં આના ચનમાં કે રખેને હું પડી નેતી ! અને મીડી કે છે આપણને વાત પણ કરી છે નેદે મોત તારી મેજે કહી દીધું કે અમ્મણ

એવી જગો મળવ નો સહયજ નથી, છતાં અરજ કરવા માં રૂ. નીચે છે, માટે કહી 'અને આપણે તો મ.એ એકાદિને જ અરજ થકી છે. પણ લલિતા રૂ. એમ કારે છે કે એને એ જગો મળી જશે 'અમારું મન નથીનેજ' થોડો ચન્સ' છે, ત્યાં એના જેવી 'ચંડકલાસ'ને શુ મળવાનું હતું ?' અમ્મ્યાએ આ વાતમા દાખથી પૂરી અને એવી ને એવીજ દીકરાઓ કરતાં કરતાં બને જણુ મેર ગયાં.

બીજો દિવસે પણ કમળાએ આ વાત વિસારે પડ્યા દીધી નહિ પરીક્ષામાં એ ફર્ટ કલાસ માં આવી હતી અને એની જુદી તથા રમરજુરકિત ઉત્તમ પ્રકારના કરતાં, એમા કાંઈ શક ન્દેવતો વળી એના માતા પિતા પુત્રીની દરેક ધિવજ પૂરી પામતા હોવાથી, તેહમંથેલા સારા સર્ગ વજ્રે આે નવા નવા અવકાશ પેદાંતી તથા બહુ છામાં રહેતી. અમ્મ્યા અને લલિતા એવી રીતે કરવ ને અદક્તા કરતાં પરન્તુ અમ્મ્યા કમળાની દરેક વાતમા ધણુ ખર હાલકા કરતી હોવાથી એનો કાંઈ દેવ દેખાવા સંભવ ન્દેવતો હવે જાણી રહી લલિતા !-એ ધણી લાગણી વળી તરજી હતી, અને પાસરાળામા પોતાની મરકરી કાઈ ન કરે એ હેતુથી સારામાં સારા વજ્રમા પેદાંને તે આજની નો પણુ પોતાના દુઃક પંથામાં આપ્યા કુડમ્બનુ પોષણુ હતું અને દિકરી વજ્રો પેદરમા, એ એ કે રી રીતે બને 'અરેજ' થોડેલા સમાજકા હુમ્મ્યા પેદવા, એટલે જ એ ટરી શકતી અને એની બહેનપણીઓ આ વાત જાણતી-જામ જતી પણુ ખરી. પણુ હાવાવા કમળા શુન્સે થયેલી હતી અને શુન્સે થયેલાં માણુસો કાંઈ હમ્મેશાં હાપણુ વાપરે શકે છે-એટલે હવે લલિતાની દરેક રીતે-ખરી અને ખોટી-ડીન થવા લાગી !

આજમાં પૂર્વ જે ઉમેદવારોને લાપકાતની તપામ અને પરીક્ષા માટે પસંદ કરવામા આપ્યા, તેમા કમળાની સાથે લલિતાનું-પણુ નામ હતું ! આ વાત ત્યારે 'અમ્મ-કુળ' મહાળાના વિરોધી સહકરે એ જાણી લ્યુરે તો એમના કોથનો પાગળ ન રહ્યો. દરેક દિવસ અરજ કરાંતે થયા પછી એક દહાડો કમળાએ લલિતાને ધણીજ ખુશાલો દર્શાવતાં એવાથી કહ્યું.

"બહેન લલિતા, મ્હને અભિનંદન આપ. લાપકાતની પરીક્ષા માટે મન્દિરના મંત્રી જીએ મ્હને પસંદ કરી છે."

"હાં, બહેન," લલિતાએ જવાબ દીધો "મ્હારા અન્ત કાણુથી ત્હને મુખારક્ષાદી આપું છું" ધણુ ત્હારી ફતેહ થ જો, એમ કહીને હું જાંકુ જોડવા નથી મ્હાતી. કારણુ કે મ્હને પણુ મંત્રીજીએ તપામ માટે પસંદ કરી છે, અને હું 'ધમ્મુ છું' કે મ્હને તે જગો મળે. કારણુ કે ત્હારા કરતાં મ્હારે તેની જરૂર ઘણી વધારે છે."

"ત્હને પસંદ કરી છે?" અને જણુ સાથે બોલી ઉઠ્યા અને કમળાના મુખ ઉપરની જગતી ખુશાલી તરતજ ઉડી ગઈ

"હું રહે છે, છતાં હું માનવાનીજ નથી-ત્હને શી લાપકાત માટે પસંદ કરે ?"

કમળાએ ચુસ્સનિત આવેશમાં આવી જઈ કહ્યું. “તુમ્હે, લલિતા! હવે એટલી કરતાં ચીખી ખરી !”

“લલિતાએ પેલાને ખેલ્યો પણ દેખાઈયો. તે બેઠોને તો અંબાના હલમાં પશુ દેવ આવ્યો. “લલિતા, તું તો બેઠુર પેલેચી છે, હો! કેઈ ઈંદી-વચસન થઈ આવી હો-ઈયા, તે બેઠી ઉઠી.” આમ ક્રોધાંતમાં વધારે સાવકાત ગી છે, તે-અને નહિ અને-તેને તપાસ માટે એ કોઈક પદ્ધતિ-સ્તકે તુ ચીખી ચીખીને લખે છે એટલે સારા લાગે એવા છે પણ મિથિલાના નિર્દોષતા છે તું અને તો લજાવવાનું કામ !”

“પણ આગળે જેમનું વધારે આન છે?” કમળાએ પૂછ્યું.

“બેઠન, તોતરી તો સાવકાતે જ વધારે છે, એ કોઈની નાકબૂલ સાથે તેમ છે?”

આ પછી એક બે દિવસ એ બંને જણે લલિતા સાથે ખુશા દિલથી વાતચીત કરવી પણ બધ હતી. પરંતુ કમળાની સાવકાતની પરીચાનો દિવસ લલિતાની પાછળ હતો, એટલે એને સુ સુ પડે છે તે જાણવાની ઈન્તેજારની સીધે તહેમની વચ્ચે પાછી બોલચાલ ચાલુ થઈ.

‘મી-શિશુ-મન્દિ’ ના મંત્રીજી સુમશિદ વિદ્યા અને બધું મીઠું પ્રતિભા પ્રમાણિત, નીતિશીલ સત્કર્મ દ્વારા મન્દિ તરફથી પછી નેધાઓ સ્થાપનામાં આવી હતી અને સ્તનપા દિન તેમના વધારા કમળા આવના હતો. તેમની દેખરેખ નીચે મુજબ કુદરતે પશુ, પશુ ખેડાડુ દત્ત અને નેખાબધ મી પુરો એ મેરઘાઓમાં કામ કરતાં, કતા દોક નવા ઉમેદવારની નીમગ્નક આ શુદ્ધ્ય પેલે જ કમળા અને મન્દિના સર્વજ્ઞા ખાતાએ સારા માણસો દાખલ થાય, એ માટે તેઓ બધી જ બારે કાળજ રાખતા.

લલિતાની પરીક્ષા એમણે બહુ મમતાથી લીધી. તેનું જ્ઞાન, અનુભવ, કુશળતા બાવનાઓ, વગેરે મધુની બાબતો-યહી મદ્યે દર્શિયો તપાસી સામાન્ય વિષયો ઉપર વાનો કચોતે એની ક્ષમિ અને લાગણીઓની તીવ્રતા વિશે પણ ટાંકે જાણી લીધું.

“ગી છે,” મંત્રીજીએ સ્વર્ણ ક્યાકને અન્તે કહ્યું. “બેઠન, આવતા મનિવાદ સુ-ધીમાં લખતે પત્ર ન મળે, તો જાણ્યો કે, તમારી પમદની થઈ કહી નથી. પણ જો તમારી નીમગ્નક કમળા આવે તો મોમચારે તમે કાજર થઈ શકો?”

“હા. માહેબ,” લલિતાએ ઉત્તર આપ્યો. “પાંચાણના પ્રમુખ સાહેબે અમને પછી-વાર કહ્યું છે કે કદાચ અમને કાંઈ બીજા ખાતામાં વધારે સારી જગ્યા મળી હશે તો, તેઓ તરતજ અમને છૂટા કરશે.”

“બહુ સારું, ત્યારે તો.” મંત્રીજીએ ઉર્ધ્વ થઈ કહ્યું. “આવશે, બેઠન!”

લલિતાને કાંઈક સન્તોષ વળ્યો. નવી જગ્યા માટે પોતાનાથી બનતું સંવચન તેણે કર્યું હતું. હવે તો **વહીવટીકેવલમીખરેલ્લા.**

તેને સું સુ પૂછ્યું હતું-કેવી રીતે ચવાયો આ કતા-આપ જાન ઉપર બધું બાપું હતું કે કમ-શિશુના અનુભવની પરીક્ષા કેવી રીતે લીધી હતી, એ વગેરે અનેક રીતે કમળાએ-કરી કરીને રહેતે પ્રશ્ન કર્યા. પરંતુ તે મદુના અને તેટલી સ્પષ્ટતાથી-કાંઈ પણ

૧. કમળાની ઇચ્છા મંત્રીજી વિશેષ મધ્ય છે.

મિત્ર જોઈ શિવાય-હરી કરીને તહેણે ઉતર-આપ્યા. “આપી શકા-નગરીને, એ બધા વિષયો હું પાછા તાજા કરી જાઉં,” કમળાએ કહ્યું.

બીજા દિવસ, બપોરે કદબાતી કદબાતી તે પાછી આવી “મંત્રીશ્રી મહારાજના બધા પ્રસંગ, પ્રણામ, જાણતા-હતા,” તે જોલી “એમણે એમ તો ન કર્યું કે હાલ નીમ, સુકાઈ જાય, એમ તો એકએક સી રીતે કહે તોપણ હું આવવાને ઉઠી ત્યાં એ પણ જાતે, માન આપવાને ઉભા થયા અને જાતે પૂછ્યું તે જાતો છો.”

“ના, ખરે ના!” લલિતાએ શાન્ત મહેરે જવાબ આપ્યો “પણ એવું કદમ અચાને આદરથી પુકડા ધડમા કર્યું હતું

“એમણે પૂછ્યું કે તું સૌમિયારે યુદ્ધી ઉપર હાજર થઈ ગયી?”

“જેને દારી નીમણું કરવામાં આવે તો” લલિતાએ ઉત્તર્યું

“હા-કેમ તો ખરું” કમળાને જવાબ દેવો પ્રસંગ

“લલિતાને કાંઈક ધરિયે ધર્યા” જરે, એમ તો જાતે પણ એમણે પૂછ્યું હતું એ તમને કહેવાનું હું મંત્રીના કાંઈક હતી.”

કમળાને મહેર પ્રસંગ તો પ્રસંગ. પણ અચાને તહેણે પોતામાં શરૂઆત જાણીએ નહિ “લલિતા, આરમ્ભે આદર્ય અદવાય મારી તરફથી લખી ફાડીશ. આજ નહા મન સ્વસ્થ નથી અને તને તો કાંઈ વાર નહિ થાય

લલિતાને મેં જવાબી તાકીદ હતી, છતાં પણ તહેણે તે કામ માથે લીધું અને હાથ ધરા પછી મેં મંત્રી તહેણે સ્વભાવ-આગળ જીવે તેમ-અહુ નમ્ર અને સંકલનશીલ, અને તે ઉપરાંત પરમજી દત્તે કમળાનું કામ પૂરું કરાવે અને અર્થમાં પણ કાંઈક વાર, તે આવી ગીતે કરેલી. અને એમ કરવું એ જ પોતાના ધર્મ છે, એમ તે અન્તરજીવ પૂર્વક માનતી પોતાનું કામ લલિતાને પધરાવેને કમળાએ અમાને કહ્યું. “આથ, મારે ધર આવે છે ને-તને કાંઈ ગમત નાતવાવીશ.” તેમણે અને આનંદથી ધાતો કરતાં જોવી નીકળ્યા

વેર-જાતે કમળાએ અમાને પોતાની હેતુઓમાંથી કાંઈક લાગણ અને પરબીયુ ફાડીને બતાવ્યા. “અરિયા,” તે જોલી “મંત્રીજીને કાંઈ જાણના કામજીવ પહાર જવું પણ એવામાં મહે મનિદંતી જાપનાળા મોટવપરને કદ તરફથી કરી લઈ લીધાં દનાં. તું મોઝે તો ખરું, હવે કે જે કમળાને અથ છે તે”

“દાંડા ઉપર, પોતાની દિશાત દિશાવધાને પ્રવન કરતાં, તહેણે નીચે મુજબ લખ્યું.

ખરે જી, જાણતા બહુ ખુશી ઉપર છે કે તમને સંશિષ્ટકની ખાતી પડેલી જો ઉપર નીમવામાં આવ્યું છે.”

પ્રથમની કમળાત મુજબ તમારે આ સોમવાચી-નોકરી ઉપર હાજર થવું

સિ. મેવડ,

મગલપ્રસાદ સિ. ત્રિવેદી.

લલિતા મહિરામ-સહિત, એનિ.

ઉપમંત્રી, સ્ત્રી-વિશ્વજી-મનિર.

નો ૬. હાથમાં રાજાસી કોથળો, ચેલી, વાટવેળ

“આ કામળ પદ્મિણી, સારે તો એવી સમજે થશે!” કમળાએ કહ્યું. “અમ્મા, તું લક્ષિતાનું મોઢું તો જોતો, કામળા પદ્મિણી સારે: અને પોતા છે એમ મોઢું પડે પોરે!”

“પણ કમળા, જો એ હેઠલખ્યો છે, એમ જણાઈ જશે તો?” અમ્માએ પૂછ્યું. “આ વાત પહેલેથી તો તું જાણ જ થઈક, હો!”

“અરે, જા, જા બહીષ્ણ મિયાડી!—શી ગતિ જણાવતું હતું ને તો ફરિયાદને પાછા મે તો પણ તું ચાલુ ગયું નેજા તેજ મળી આવે એમ ખેલ મળી—પણ મળે તો એ જોઈ મને નહિ આવે, એજ કે બીજું?—પણ આજે કામળા લખ્યો છે, એમ જણાય એવા અંભવજ નથી.”

“પણ કદાચ એને ખબર જોડે, મળ્યો તો?”

“જા, જા કાંઈ શાકી થઈ—લલ લલ કુંવારાને બીખારીને બે જોરો!—એના જેવી તુ વાત કર છે—એના કમળા તો પોતાને આંસો વધારે છે અને આંખો એમ દરીયા ને કે શનિવાર સુધી અને જોડે મળ્યો નથી એતુ જાણીશું, તે પછી જ આ કામળા કે જોડે દરીયા એટલે ગવિયાર એને ઘેર જ મળશે—અરે, દરેકેથી ઘણી, પણ મનના તો પડ્યાની જ છે!”

લક્ષિતાએ પોતાના ધરમા આંખો બંદોને આંખો બંદો ત્રિમે અંક જ કહ્યું નહોતું. કામળા કે તે જાણતી હતી કે પોતાને જોના ન મળે તો ઉશ્કેળવતી લાગણીઓ નિઃકળ થતા આંખોની નજરો તળિયતને જાયશે. આવા વાતે—પરનું—તેથી પોતે પૂર્વ જીવે વેગમા ન હતી એમ નહિ, અને ધરીમા આશા તથા ધરીમાં ગિરાલાના ઉજળા રહેતા આંખો ઉપર એ એ વાતો નેસરી આજ્ઞાતી હતી કે આ સંસ્કૃત સ્થિતિનો જાન મેલો આવે તો સાફ, એમ જે હરવડી કમળા કમળા હતી. દરેક, દરેકની રાહ-તે, કુદાળમા વગેરે માહતી જેમ, દરેકા દરેકા હતી અને શનિવાર પણ આખરે મળે—આશાની પીપ્પ દરે પોતી નહ અને મનના દરેકો મનમા મળ્યા. ‘કામળા કામળા જાણતું પછી નહિ કે—આંખો વાળિયામા લક્ષિતાના હલકમા મળ્યા વેદના મળા દરી હતી જે નિરાશા બેઠા પરિજામથી થયેલી તીવ્ર પીપ્પ કરતા પણ વધી વધારે હતી, એમ રહેને દરેક મળ્યું પોતાને ને—જો ન મળે એટલે કમળાને તો મળી જ દરી એમ, એટલે કમળા પાછા મળે—આંખો—આંખો—આંખો એકની પાછળી થઈ, એ પછી, સાચા જ છે ને!” તે સંચિયાર કમળા લાગી “અને એટલું તો માયું જ છે ને કે કમળા આશા કરતા મની વધારે હિંસાળી અને વધારે લાગણીવાળી છે,” તેજે હેવડે મનના પાંચો.

રવિવારનું સ્વપ્ના થયું દરેકા તો તે દરેકા આંખોની પોતા, મળ્યાની, પરનું આજ એવી કામળા આશા તુ હતી જ્યાં પરમા સ્થિતિથી વાતો કરતાં હતાં, એટલામા મનિરની ખરેખર કામળા આંખો—સાચું રીતે નિરાશ—પોતા એટલે લક્ષિતાના સાચા દરેક કામળા કામળા જાણ્યા એના સાચા જોડે—કમળાના સાચા રહેતાની મેલો—એજ આવાર રીતે ઉશ્કેળવતી મનમાથી જોડે, એજ આજે પાંચો પરનું દરેકા મળે.

— ૭ નીમણું કમળાના કુદા ૮ રાજા ૯ દરેકામાં નાખરે

નીમણુંક આટલે ધણેલા કુકમતી વાત બાણી, ત્યાર અપગા હંમેશા અત્યંત હર્ષ-હાં વ્યથી ।
 ઝલો. લલિતાની માતા તે આ ખુશીના ખમર આમળાને રડી બ પડી ।

પાદશાળમાં લલિતા ધ્યાનિ પોતાના મમ ઉપરમાત્ર બેઠેલી એ જોઈને અમ્મા તથા
 કમળા ત્રેની પામે આવ્યા “કમ લલિતાં ।” કમળાએ પૂછ્યું “કઈ વરધાના જરથોથમાં
 જવું છે કે સુન્દે દાહમાં તે દંડમાં આમ જેમી નહીં ?”

“હું તો પ્રમુખ સાદેગની અલ લેવાને આવી છું મન્દિરની જગ્યા મને મળી છે
 તેજે પદાની ધ્યાનિનો દેખાવ આતુ રાખતા છું”

“અસ, નાત જૂની ।” “મમ્મા, મમ્મા હાં ।” અવગાના ઉડગાગ તે બંને જવું
 દ્વારથી લલિતાએ કાગળ મનાયો, તો-એ તો પેલો કમળાએ જ કબેલો પત્ર । તે બંને બેઠેન
 પક્ષીઓ બીજી જગ્યાએ જઈને ખૂબ દલી અને લલિતા પાછી આવે છે ત્યારે એવું બુંદો
 નવું થાય છે, તે જોવાને ધણી જ આતુ મરજત

તા પાનુ લલિતા “ભાઈ મું” કહેવાને આવી, ત્યાર તો એમણે એની તરફ વળી પ્રમ
 દેખાડ્યા “-છ શોધ દિવગ-રસ” અમને મળવાને તો આવીશને, લલિતા ?” કમળાએ
 અમની માથે હાથ દાર મૂકી અને વગાવવાને આવતા કહ્યું લલિતાના કામગીર કમ
 ઉપર આગની એ, જે જાણની વર્તણૂક ગાઠ અસર કરી અને તેની આંખમાં આંસુ
 જરાઈ આવ્યાં ।

લલિતાના નિધને અચારે હમન માતો નરાતો પ્રમુખ માહેમે એને કહ્યું હતું કે
 “લલિતા, તમને આ જગ્યા મળી તેથી નું ધણે જ । મેલો પુ તેથી હું એક ખાસ
 અનુગમતી ફરજમથી વતી જઈ છું - જગ્યા પામ્યા । વુ કેડે નિનકૂલ કોડ છે એ
 તો તમને જાણીજ છે અને દામમાં કેટલાક કાગળો વીધ વિશેષ બીડા અને આવી પડે
 છીએ તેથી તમારાં વજીમાથી એકને રજા આપવાની ફરજ મને પડે એમ હું
 કમળાવંતી તો કાઠકામમાં પાસ થયા છે એવે જોમને અને કાઠકી સમત નહિ
 પછી ત્યાં અમ્માબહેન અને તમને તમને-એ કે બંને મદદ આ વર્ગમાં પાસ થયા છે,
 છતાં અમ્માબહેન તમારો કરતાં અધિક પેલા દાખલ થયામહતા એટલે ફરતું ફરતું આ
 તમારે આવેજ આથી જેમજવું હેતુ - એને તેથી કે વિશેષ માન-દેશી તમને કુખાગકાઈ
 આપું છું ” આ કહીકત બાણીને લલિતાની પાંચર તરફની આજાર જિતિ ધણી વધારે
 વર્ગવાન થઈ હતી.

મન્દિરના મકાનમાં તે દાખલ થઈ, એટલે દાર પગ બેઠેલા સિપાઈ-હેતુ નામ કામ
 તથા કામ પૂછીને, અન્યાય વિભાગમાં લઈ ગયે. અહિં એક અપેક્ષ વધતી પણ વાત
 સ્વયં મહેગવાળી બાતુ ભેડી હતી, તેજે લલિતાને પોતાની પાસે જોલાણીને બેગાડી

“તમારું નામ શું ?” તેજે પૂછ્યું

લલિતાએ પોતાનું નામ તથા ત્યાં આવવાનું કારણ એને જણાવ્યું

“ત્યાર તો તમને “સુન્દરી સમાજ” માંથી આવતા હશે”

“ના જી” લલિતાએ ઉત્તર આપ્યો. “હું તો શિલિષા ખોટાપોતાની હતી.”
 “તેમને ગમે તોયી એવતાં હશે, તેની દરકત નહિ.” તે બાપએ કયું: “મહારાજ
 મારા મહાલક્ષ્મી છે મન્દિરનાં ખાતાઓમાં શિલિષાએ તરફ તથા બીજી રીતે જે સુખળી
 લીએ કામ કરે છે, તેમની દેખરેખ રાખવાનું કામ મને સોંપાયેલું છે. અને વખતે
 વખત તેને લગતો મેનિજર.” પણ મહારાજ કયો પડે છે. પરંતુ, હું આજ રાત્રી છું કે
 મારે લેવાની વિનંતીએ પણ મને મરિયલખાને નહિ પડે. કારણ કે તમારા મહેરા
 બેસતો જ મહારાજ મર્યાદા પુરી મને યાદ આવે છે, તે છતાં હોય તો તમારા જેવીજ
 હોય અને એનું મને તથા વાનગીન દરવાની દળ જેવે મહારી રીતે તમને મળવું આવે એવું
 હવે તમારી માથે આવે છે. તો હું તમારે જાણે મહારી એ દીકરી જ તેમને હોય એમ
 મને લાગી મને છે. માટે તમારી અદિ પદ્ધતી મારે તેથી હું વિશેષ ધ્યાન થઈ છું અને
 તમને પણ દિલની મુશ્કેલીઓ આપું છું. અદિ હવે તમને પણ સુખમાં પડ્યા, કામ
 તો દરેક જગ્યાએ કરેલું પડે છે, પણ આ ખાતામાં મંડેલી એવા ઉદાર, લખણ, પ્રમાણિક
 અને તીવ્રતા છે કે આપણને દરેક સમય તથા સારત આપણામાં આવે છે.” મહારાજ
 જાણીએ વાત કરતે કરતે લલિતાને માથે તથા વાસે હાથે, દેરેથી લલિતાએ આવા રોડ
 બાવથી મળણી મર્યાદાને લેતી આજ્ય નમન કયું તથા પોતાની જિંદગીની કરણ કયા
 મહાલક્ષ્મીને હતી. અર્થાત્, તો તેવું કિલકત તેથી પણ વધારે લલિતાની તરફ પ્રમાણ પૂર્વક

મન્દિરનો એક નિયમ એવો હતો કે દરેક નવી નીમણુકવાળા માણસને એક ખીમ ખા-
 તાનો પણ અનુભવ આપવો. આથી લલિતાને ખીમ કાંઈ વિલામમાં કામ કરવાનું તો હતું જ.
 તેથી મહાલક્ષ્મી એને પોતાની આદિમાં ગામી રાત્રી પરંતુ એવામાં ઉપમગીના કાથી
 લખ્યા તેનો મહદંત્ર ખીમ, દિવસથી રાત્રી ઉપર જાણી હતો, એવું તેણે સાંભળ્યું: એટલે
 તરતજ તે જગ્યા પર લલિતાની કામચલાઉ જોવાણી કરવામાં આવી ઉપમગીની, કામ આ સમયે
 મંગલ પ્રસાદ નામનો એક યુવાન પણ સરસુળી, વિદાન અને શુદ્ધિગાળી મહારજ કરતો હતો.
 અને મંત્રીજીની મહેરબાની એના ઉપર સારી હતી. તેથી લલિતામાં વિશેષ કાબેલિયત
 હોય તો મોટા અમલદારોનું ધ્યાન તેના કામ તરફ ખેંચાઈ, તેને સન્નિધમાં વધુ લાભ
 થાય એવી કારણથી મહાલક્ષ્મીએ આ વ્યવસ્થા કરાવી હતી. અને બન્યું પણ એમજ.
 લલિતાની નવું કામ શીખીને આટલી લેવાની કુશળતા તથા ખંત અને કાળજીપૂર્વક કામ
 કરવાની પૂણી તથા તેની સાથે એની કુશળી કુશીલતાં જોઈને એક દિવસમાં જ તે પ્ર-
 સન્ન થઈ અને મહાલક્ષ્મીની પામે પોતાની નવીન મહત્ત્વથી મોટે સારા અભિપ્રાય જણાવ્યો.

હવે પાઠશાળામાં કમળા અને આજ્ઞાએ તો લલિતાના વ્યવે મરિય પાછા આવવાની
 શરૂ તોયો જ કરી પણ તેમ તો કાંઈ ચયું નહિ, તેથી કમળાના પેટમાં કાંઈ કાંઈ થઈ
 જવા લાગ્યું. એ ક્યારે પાછી આવે અને ક્યારે એને પૂર્વ બનાવીએ-મરકરીએ કરી કરીને એને
 પાછીથી પણ પાતળી કરી નાખીએ-એ વિચારમાં તે વિચારમાં કમળાથી કાંઈ કામ જ
 થયું નહિ. “અમ્મા, લલિતાનું તે હું, યયું હવે તેને કાંઈ મમળાય છે.” આખરે અ-
 કામને લગતે જ મર્યાદાવાર કમળાએ પૂછ્યું.

“ખેન, વખતે મન્દિરમાં ચોની નીમગ્રુક જાણ ગઈ હતી તે ?” અગ્રમાંજે જવાબ
 દીધો “તારો કાગળ મળ્યો, તેની સાથે મન્દિરની નીમગ્રુકનો પત્ર પણ મળ્યો હોય
 અને તારા દરકત તો એણે એળખ્યા હશે-એટલે મરદની સમજ ગઈ ને કાંઈ બોલી નહિ !
 . અથવા વખતે નીરાશ થઈને પોતાને ઘેર જ ચાલી ગઈ હોય તો ?” અગ્રમાંજે નવો પ્રશ્ન કર્યો.

ક્રમમાંજે પોતાને ઘેર કામ છે કહીને આજ વહી રત્ન વીધી મરી પછી તે સીધી
 લલિતાને ઘેર જ ગઈ તો ત્યાં તો મહુ ખુદી ખુદાલીમાં હતા અને લલિતા આવી નેહાની
 એટલે મન્દિરના કાર્યાલય પાંચે વળીને તે હાલી રહી. બોલિંગો બધે સમય થયો હતો તેથી
 થોડી જ વારમાં બે જણ સ્ત્રીઓની સાથે દસલી બોલે વાતો મરી લલિતા બહાર નીકળી.
 હરનેશની મમનીન મેહરાવાળી, સામાન્ય રીતે બોલ રાખતી પોતાની જુની બહેનપણીમાં
 આજ કાંઈ અજાણ ફેરફાર થયો જણાતો હતો. તેણે ક્રમમાંજે જમ્મ કે તરત જ રહેની પાસે
 ઠાંડી આવી અને મહાલક્ષ્મી વગેરેની સાથે એનું ઓગળાણ કરાવ્યું.

‘કેમ અદિ હવે હવે એવું છે ને ? ક્રમમાંજે કિંદ્રે મ્હેર પૂછ્યું’

“જોઈ પછી જ મહેતરી છે અને-સાચુંજો બધા એટલાં બધાં સારા અને માયાળુ
 છે-આરી દિલગીરી એટલી જ છે કે હવે બને આરી માથે આવી રાખ્યા નથી” બીજી
 બધીને આમળ જવા દઈને તેઓ બને વાતો મરતાં કીંતે પડે છે તરફ જ્યાં વાતમાં
 વાતમાં ક્રમમાંજે એવુંજો તો મરમ મેળની લીધું કે લલિતાને એ જ કાગળ મળ્યો હતો-
 અને છતાં એની નીમગ્રુક થઈ તે થી મીતે સંભવ-મરેજો પત્ર લલિતાના મનમાંગા હતો
 તે પંચ એણે ફેરફારીને જોયો તો ત તો પેસે-પોને સમેતે જ મગાડા.

ઘેર ગયા પછી ક્રમમાંજો દિલમાં કાંઈ જ રહી થરા લાગ્યું આ તો હાથમાં મરી
 દેવે વાળાં-એવા જેવું થયું ! બે પોને લલિતાને મૂર્ખ બનાવવા પત્ર ન લખ્યો હોત તો
 આવી સારી જગો એને મગવા કાંઈ સંભવ જ નહોતો પણ મૂર્ખ તો પોતે જ ગઈ-
 આમને આમ આખી રાત દુખ પૂર્વ વિચારમાં ગાળ્યા પછી, અને એને એટ નવો વિ
 ચાર આજો “ પેતો કાગળ જેમ મદ લખ્યો, તેમ ફરીથી લખતા પણ મ્હેને નથી આવ-
 શ્યુ ?”-તો કાંઈની બુદ્ધિના લાભ એને મળ્યો હોય તો તરત જ એ વાત મહેરમાં આવશે
 આમ ધારીને તેણે એક બીજી પત્ર લખી ફેરવ્યો.

‘જો બીચિસકની નવી નીમગ્રુક મળે છે તેણે નામ લલિતા લખે છે તે પ્રથમ સિ
 હિંદ પાઠશાળામાં હતી, જ્યાંની છેલ્લી પરીક્ષા એણે બે વર્ષ ઉપર થઈ કન્યાસભાં પસાર
 કરી હતી આ શિક્ષિકાની જ આપે નીમગ્રુક કરી હતી-આટલું બીજા કોઈને અન્યાય ન
 થાય તે માટે, આપે બને જ તપાસી જોવાની જરૂર છે’

“હા હા ! લલિતા ખેનને હવે ખબર પડી !” કાગળ બીચિસે તેના ઉપર મ
 નિરતા મત્રીજી સપનાઈ કરી, બાલુપર “ખાનગી” એટલું લખતા તે બોલી લલિતા
 ઉપરના દેવ એના અન્યત્રજીમાં અત્યારે ફેરવાય નહિ એટલે ઉભગતો હતો.

કાગળ બીજો દિવસે મંગળપ્રસાદ ઉઘારીને વાળ્યો. મત્રીજીના ખાનગી પત્રો આદિ
 અને સગનામે આવવાનો સંભવ નહોતો. કાગળ વાળીને પોતાની ખાનગી નોંધ તેણે તપાસી
 જોઈ “પરખાત અજાણ જેવું જોઈ” એટલું જ એ મનમાં તે મનમાં મનમાં અને જ્યાં

જાનક, સુથીસ, મધુર દેખાતા લલિતાના મ્હો તરફ તે જોઈ જ રહ્યો.

દેવોક વિચાર કર્યા પડી એણે પૂછ્યું. “લલિતાબાઈ, મ્હારા મેજાનાં ખાનામંજો એક કાગળ જડતે નથી; તે મ્હે હાથને આપ્યો છે ત્હમ્હારી નીમજુહનો આ આંહિસ તરફથી લખાયેલો આઈર.”

“હા જી,” લલિતા બોલી ઉઠી. “તે તો મ્હારી પાસેજ છે. હું તે આપને આપશે ખૂબી ગઈ હતી. આ તો મ્હો-મ્હાગ રેખવા.” કાગળ ફેલાવી છે તેણે મંગલપ્રસાદના હાથમાં મૂક્યો.

“ચેંક્યુ,” ઉપમંત્રીએ વચાળ દીધો. અને કાગળ ઉપરના છબ્બ ખનાવરી હતા, તે તો એ તરફ જ જોઈ શક્યો. પરંતુ એણે એની સાવચેતી પોતાના મ્હો ઉપર ચાખી કે લલિતાના મનમાં કાંઈ કામચો ન પડે.

એ દિવસ પછી કમળા પાઠશાળામાં પેસતાંની ગાયે જ અમળાને ભેટી પડી અને અત્યંત હર્ષમાં હોય એમ કૃદ્ધા લાગી.

“તો બ્હેન, વાંચ આ કાગળ,” તેણે અમળાને કહ્યું.

તે પત્ર સ્ત્રી-શિક્ષણ-મંદિર તરફથી કમળાને રાખનામે આવેલો હતો અને તેમાં ખાલી પડેલી (પ્રથમ જણાવેલી) જગ્યાને માટે બીજો દિવસ હાજર થવાનું જણાવ્યું હતું.

“આ શું?” અમળાએ પૂછ્યું “જોય ફરીથી ખાલી પડી કે લલિતાનું જુઠાણું પડાગ પડી ગયું?”

“જે તો મ્હું ફરીથી-એટ બાંને-કાગળ લખ્યો હતો, તેનું પરિણામ.” કમળાએ વચાળ દીધો. “એથી લલિતા ધર્તીમ તો કુમ થઈ ગયું, એમ લાગે છે, તે હવે ખાલી પડેલી જગ્યા મ્હને મળશે, એમ પણ બહુ મંજવ છે.”

બીજો દિવસ મ્હારે કમળા મંત્રીજી પાસે મંદિરની આંહિસમાં હાજર થઈ. પહેલાની પેઠે જ તેને તેમણે માનપરક, ખુશી ઉપર બેસવા કહ્યું:

“ઓશિફક તરીકે મંદિરના ખાતામાં આવના ત્હમ્હારી ખુશી છે!” તેમણે પૂછ્યું.

“મ્હારી નિ-દગીની મ્હોટામાં મ્હોટી ઈચ્છ મંદિરના સેવાલયમાં દાખલ થવું એજ છે,” તેણે-ઉત્સાહમાં આવી ગઈ હોય એવો-દેખાવે કરતાં ઉત્તર આપ્યો.

મંત્રીજીએ ઘટ્ટી વગાડી; એટલે પડાવાજો હાજર થયે; તેને મંગલપ્રસાદ તથા લલિતાબાઈને જોનાવના તેમણે આજ્ઞા કરી.

લલિતાએ આવતાની ગાયેજ કમળાને જોઈ, તેથી એને ધણજ આશ્ચર્ય લાગ્યું. કમળાના મ્હોરા ઉપર ચરેઆઈની-તેની આંખમાં દેખની અજક ઉપડી દેખાઈ-આવતી હતી.

“લલિતાબાઈ,” મંત્રીજીએ કહ્યું: “હું દિવગીર છું કે કાંઈ એસસમજ થઈ છે અને ‘તેનું’ શાનું પરિણામ ત્હમારે વેડું પડે એમ છે. ત્હમ્હારી નીમજુહનો પત્ર આ આંહિસમાંથી લખાયો ન્હોતો અને તેના ઉપર મંગલપ્રસાદની સહી છે, તે પણ ખનાવરી છે. ત્હમ્હારી માંધ કુટ જને ફર ચરકરી કરી લાગે છે!”

“એવું બન્યું કે જે ઉમેલવાની પમદગી કરવામાં આવી હતી, તેનું નામ પણ

૧૨ વૃક્ષ. ૧૩ ત્હમારો આગ્રહી છું.

લલિતાબાઈ છે, અને હેને હાજર થવાને જોડીસ તંદથી જણાવવામાં આવ્યું હતું. પરંતુ તે માંદા પગથી હાજર થઈ શક્યા નથી, એવું મંગલપ્રસાદે ગણ ઠારો કરેલી તપાસથી જણાય છે. તેઓ આવતી કાલથી હાજર થશે.”

“અરે, સાહેબ !” એટલાજ ઉદગાર લલિતાના બેગતા હૃદયમાંથી નીકળી શક્યા. તે અર્ધ મૌનિયત જેવી સ્થિતિમાં આવી ગઈ પૃથ્વી જોડે બધી ભૂમી જતી હોય એમ હેને ભાસવાં લાગ્યું, છતાં અસત્ત ગળ વાપરી કંઈક સ્થિરતા મળીને તે બેસી રહી પશુ અત્યારે કંઈપણ બોલવું તે તે અશક્ય ન થઈ પડ્યું હતું.

“લલિતાબાઈ, હું ઘણે દિવસોર છું કે જાનના ભાગ તમારે થવું પડે છે” તદ્દમાર્ગે પસંદગી ને જગ્યા માટે થઈ નહોતી, તે તદ્દમને આપવાના અન્યાય તો દેહગથી થઈ શકે તેમ છે નહિ તે માટેના હકલાર ખીન્ન લલિતાબાઈ છે.”

લલિતાને પોતાની માતા તથા ભાઈ માટે આવ્યા અને હવે આપણાં જાવતા આશુને તે રોજી શકી નહિ. પરંતુ જાગતી દટિ ન પડે એટલા માટે મ્હો, દેશીને રૂબારૂથી તે હેણે લોહી નાખ્યો.

“એવો બનાવડી કામગીરી તમને કેણે મોઢ્યો હતો, હેનો તમને કાઈ વ્હેમ છે?” મંત્રીજીએ પૂછ્યું,

“ના, સાહેબ,” જવાબ દેતે દેને લલિતાથી રોવાઈ જવાયું.

હવે મંત્રીજીએ એક કામગીરી લાચમા કરીને કહ્યું “કમળાવતીની મારણ અને તદ્દમાર્ગે ઉપરનો કામગીરી તેમજ પાછળથી મળેલો પત્ર એ ત્રણેના દરેકત-એક સરખા ન છે-ફક્કો કમળાવતી, આ કામગીરી પોલીમને કેમ એવી ન દેવા, એ બાબતમાં તમારે કાઈ ફેરવું છે.”

કમળાની મોટી મોટી આગમો તો પાંચી છાં ઉડી ગઈ અને લલિતા ઉપર મન-સાઈ બતાવવાની ઉમેદને બદલે અત્યારે તો ફોટી ચઢીને અને વખતે મંત્રી પામવાનો વખત પહોં પાસે આવ્યો જોઈએ.”

“અ-અ-સાહેબ,” એટલું બોલતે બોલતે તે પશુ મંત્રીજી ગૂંચ અને પોતાને ઘણી દિગમતવાનું સમજતી હતી છતાં-હેણે ગડી દીધી.

“હું દિવસોર છું કે આ સ્ત્રી-ઉત્પત્તિની સરખા છે, અને હમે-હજી ઉગતી વખતે જન્મજા છે, નહિ તો અવસ્ય મારે ન્યાયના શાસનોનો મંપૂજી રીતે અમલ કરવો ન પડત.” મંત્રીજીએ ચરસાગા આવી નહ કહ્યું “મંગલપ્રસાદ, એમને અહિંથી ચાલી જવાનું ફક્કો. આપણા પવિત્ર ધામને એ સ્થાને વખત ફિતિ કરે, એમ બેવાનું મ્હોને નથી.”

“કમળાને વ્હોવે મ્હોવે ફિદા નીકળવું પડ્યું અને તે કમળાના કંપી શ્વત્તિઓ સાથે સીધી સીધી પોતાને ઘેર જઈ મ્હોમી.”

આ પછી મંત્રીજીએ લલિતાને કહ્યું “જે મુજ નોમનુંકું થઈ છે, તે તો મારે કામનું રાખીજી પડશે એ બાઈ કાલે હાજર મનાના છે. તમારી તરફ મારી પૂરેપૂરી રીલસોછ છે; મુજ ખીન્ને ઉપાય નથી.”

સહિતાની અગિયારી આસુની ધારા આવે જતી હતી તેણે કંઈ ઉત્તર આપ્યો નહિ.

“સહિતામૈઈ, ત્હમરે કાઈ જાગત કાઈ ફેરેતું છે ને રિવાજ કોરવાની છે ?” ત્હમણે પૂછ્યું. “હું કાલે ગિલિન પ્રાણાણાના પ્રયુજ, જેઓ મહારા મિત્ર છે ત્હમને મળ્યો હતો. અને ત્હમે ત્યાં પાછા જાઓ તો એની એ જગ્યા ત્હમને પાછી મળી શકે તેમ છે કે કેમ ?” એ પૂછ્યું હતું. એમને ઉત્તર બહુ જ નીચામાં ભરેલો હતો. એમણે તો કહ્યું કે નીચ જગ્યા ચાલુ રાખવા જેટલી પ્રાણાણાની આયિકે રિથનિય નથી. ત્હમને ખૂબે કમજાવતીના કરતુક વિશે કાંઈ કહ્યું નથી, પણ ત્હમે હંદી શરૂ કરી. એટલે તેઓ જઈને એના આપને અને આવી થયેલી જગ્યા પછી ત્હમને મળી મળશે, એમ હું માનું છું.”

“માહેજી, કાઈ બીજો કંઈલો તપાસ કરી લઈશ ?” સહિતાએ ગળગળી મઠી જઈ, મન્દ સ્વરથી જવાબ આપ્યો.

“આપ જાણતા નથી, માહેજી, એ તો મહારી જ્ઞેન છે. કાલે ગિલિન પ્રાણાણાના ઉદ્દમત જોવાથી મઠી મળી, તો પછી ત્હમે લાલ હું કેવે મહારે લઈ શકું ?”

“એને એમ જ છે, ત્યારે તો ત્હમરી અફિની જોવાજી માનુષ શખરી પડશે,” મેં મેંત્રી કહે જો દમના મુખથી કહ્યું. “મંગલપ્રસાદ ત્હમા કામથી બહુ મોતીય” પામ્યા છે અને મહારામી જ્ઞેન પણ ત્હમને મહાપ છે, એમ જણાય છે. દારણ કે તેઓ જે દિન-મમી ત્હમરી મિમંગ્લ થયાં રહે છે. તેથી આ મંગલાના મુખ્ય આધિકારીઓને નાનુગ કરવાના હતા. ત્હમરી નીમણૂક શાખમની-ઉપમત્રીની આધિન ખાન જ-કમવાન નહિ થયું છે. ત્હમને માસિક રૂ. ૧૦૦ નો પગાર મંગલપ્રસાદ મળશે અને દર વર્ષે રૂ. ૨૫ નો નાધારો થઈ રૂ. ૨૫૦ સુધી ત્હમને મળશે. એટલે જો ત્હમે ત્હમારા કામથી વિશિષ્ટ ગતોપ આપશો તો મહાધની જ્ઞેનની જગ્યા ઉપર પણ ભવિષ્યમાં ત્હમારા સ્કે મણુવામાં આવશે.

“આજ ત્હમરી તપિયન દુરસ્ત નથી જણાતી, તેથી અત્યારે મેર જાઓ. કારણ કે આજ ત્હમાગથી જાએ” હું કંઈ પણ કામ થઈ મહારે એમ ધારતી છે. પરંતુ આપની કાલથી ઉપમત્રીના આજ-મહાધનીય તરફ ત્હમને તેઓ જે કામ મેળે. તે ત્હમાર કમવાનું છે.”

પછી સહિતા તો ફેરેતું જોઈ જઈ આ નવી જગ્યાનો લાલ લઈ ગઈ. મંગલપ્રસાદના આગ્રહથી તે જ્ઞેનની જગ્યા ગતી છે. અને મેંત્રીજીની નામંગળી લાંબા જતાં, પોતાની કાલ-કાલથી ત્હમના ઉપર મેળવેલાં લાગે જાતો ઉપસોગ કરીને, તેણે ધીમે ધીમે કમજા તથા અન્યારને પણ મનિદેમાં ખૂબી પેરેલી જાણેલો ઉપર દોષવા ક્યોયો હતો. જ્યાં તેઓ મખતમાં મખત તપાસવાની-ગમની અને વિચાર તથા વનનની પરીક્ષામાં પેમાર થયાં છે. થોડા વખતે ઉપર જઈ કમજાવતીએ પણ પોતાની જગ્યાએ મેળવવા આપને એક પ્રસિદ્ધ વજીરની માથે હના કરી, પોતાનો માંગાપને મોતીય આપ્યો છે એમ કહેવાય છે કે આમાં તે સહિતાની સારી સલાહને જ આજારી છે. સહિતાની મોતીય હાથ મોટી બાજુ તો રહે છે. પરંતુ તે હવે ચમકાની મહારી મેળી શકે છે. સહિતાને ચંતનિમા કાપ એક પુત્ર પણ થયા છે. “અન્ન-મન્ન” મંગળે હજી માનું છે.

અજવાળીનું આત્મવૃત્તાન્ત.

સંપાદક: શ્રીયુત્તમ ચંદ્રસેન શુક્લ.

મારું નામ અજવાળી. નથી સમજી શકતું કે મારું નામ 'પાંડવો'એ મારું નામ 'અજવાળી' કેમ પાડેલું? મને ધણીવાર એમ વિચાર થઈ આવે છે કે મારું નામ પાડનાર હેલા એમણે મને જોનામા સપ્તને નીરખેલી કે નહિ?

મને કહેવા દો કે હું બહેરી, જોળડી, સુંગી કે તોતડી નથી. હું લુપી, લગડી નથી. હું આપળી, કાણી, બારી કે સુચળી પણ નથી. મારું એકપણ અંગ જોડખાંપણવાળું નથી અવગત, હું કાળી તો છું જ છતાં એ પણ સાથે લાલ છરી નાખવા દો કે શાહી, ઠાલરા કે ડામર જેવી કાળી તો હું નથી જ!

જન્મ લેવો તે મૃત્યુને માટે જ છે. હિન્દુ માન્યાપને લાં દોડરી યઈ અવતરતું, એ પશુવા અને છોકરીથી યથારહિત થઈ જતા માટે જ છે. હું પણ પરજેલી છું. મારા પતિજી મેદિઈની પરીક્ષામાં પાસ થયા છે મારી નાતમાં રત્ન ચણાતા હતા. બી. એ. થયા એમને હોશ હતી પણ મારા સસરાના અટાળ અવસાને એમને એ વિચાર છોડી દેવો પડ્યો. "આઈર્ષાં અધુના મ્હે, હુરિ કરે સો દોષ." હાલમાં અદિઆ એ હિસાબી ખાતામાં ડાર-કુની રહે છે. પણ દેથી રાજની નોકરી અને વજવસંધિ નહિ એટલે પગાર ભારે તો શાને દોષ? તેથી પેટનું પૂરું કરવા એ સરકારની નોકરી ઉપગત અદિથી નીકળતાં એક બે મિ-પાનીયા તથા "આવાડીઆ" માં લેખો લખી બીજા ચોક્કસ રૂપીઆ મહિને પાડે છે.

એ કે હેલા શરૂઆતમાં તો અમારે બીજાનાઈ હતું પણ ગયા એક બે વર્ષથી મારે મારા પતિ સાથે શીક બનતું. પણ ૭ મહિના પર હું સુચવડ સુના મારે પિપરમઠ, એ વખતમાં જોજી જાણે શ્રીયે થઈ ગયું, જે આજ ચોક્કસ દિવસ ઉપર હું ન્હાઈ ધોઈ પાછી આવી ત્યારે એમના માં મને અસમાન જમીનનો ફેરફાર માલમ્ મ્લયો! મને જીવાણુ કે મારું જોણતું હવે એ-મને ગમતું નથી, તેમ હું એમની પામે ઉભી ગઈ તે પણ એમને ફગતું નથી. એમને કઈ જોઈએ કરીએ તે હેલાં તો મારી કને જ મગાવતા અને હવે પોતે પોતાની મેજે લઈ લે છે. હું આપવા દોડું તો મેળા કાઢે છે. દહાડે વ્હડી ગયો દોષ અને હું એમને ઉડાડવા બંડ, તો કાં તો વ્હડીઈ કરે છે કે કાં તો જગતી છતાં ઉપતા દોષ એવો રાજ કરી પડી રહે છે અને હલાવ્યા હાલતા પણ નથી પાણી પીતું દોષ તો જાતે માટે પેલે છે; ન્હાતું દોષ તો જાતે ચુલા પરથી પાણી ઉતારી લે છે! જમવા બેસ દોષ ને કાઈ બીજા ખાઈરવા દોષ અને જોઈતી દોષ છતાં માગવાના તો નહિ જ. કાં તો પોતાની મેજે લઈ લે અગર તો એના વગર નભાવી લે! હેલા તો વળી એ દર મહિને મને એક રૂપીઆ હાથખર્ચાનો આપતા અને હવે એ પણ બધું છી દીધો છે, એટલું જ નહિ પણ મારું લગલુ તો શીક છે પણ એમના પોતાનાં પોતાનામાં નાખવા સાચું જોઈતા દોષ તો તેના પૈસા પણ એ જો આવે છે, તોયે બહુ જ તેવ જોળાવ્યા પછી, અહુ રળાયા પછી જ આવે છે અને નથી આપતા તો સમજના નથી જ આપના! આલું દારજી હું પ્રથમ તો ન સમજી શકી-જાને મારું મારાથી એ આટલા બધા અનમ્ રહે છે તે હું એકદમ કળી ન થકી. પણ ધીરે ધીરે

જાણે ઉકળે. હું વિષે હતી તે દરમિયાન એ એકલા, સ્વન ન હતા એ વખતે કંઈ અવનવો બનાવ બન્યો હોવો જોઈએ, એમ મને લાગ્યું.

અમારી જોડે એક વિધવા વાણીયા રહે છે. એની સાથેયલનત સારી કહેવાતી નથી. લેખા એના વિષે ગમે તેમ બોલે છે ને એની નાતમાં તો એની જાત પર આત પછુ રાખનાં નથી. કાનુ યુદ્ધગા છે જે એ રાંઠને એનો વર ગમ્યો નહિ તેથી એર પાઈ મારી નાંખ્યો હતો.

હવે હું માનું છું કે મારા પતિ એની પાછળ-વેલા થયા છે. એ રાંઠે એમને કંઈ કંઈ છે. આગ આ માનવાને સમજ અને પૂરતાં કારણ છે. અમારા ધરની બારીઓ અને એના ધરની બારીઓ પાસે પાસે છે, અમારા છતમાંથી અને એના છતમાંથી આપણે થઈ શકે એમ છે. યેર દોષ ત્યાંથી અમારા છતમાં ખુસી નાંખી મારા પતિજી એ પર બેસી રહે છે: કાનુ કરવાનું પછુ ખુસીપર, લુગડાં પહેરવાનાં પછુ ખુસીપર, લખવાનું પછુ ખુસીપર, વાંચવાનું પછુ ખુસીપર, આપણે પાણીને કાગળો કઢાવેનાં પછુ ખુસીપર અને જાઈ જાઈવાર સાંજનું ખાવાનું પછુ ખુસીપર જ ખાવાનું! પેલી—પછુ મારા પતિની નજરે પડ્યા એમ પોતાના છતમાં બેસી માથું હેબે છે, પોતાની બારીમાં બેસી શાક સમારે છે, દાળબોખા વીણે છે. પેલાં મારા પતિ આંકડીયાળા વાળ નેહાતા રાખતા પેલી કુશરના પછુ એને માટી છાતો ત્યારે તો વાપરેલું જેવી ફરતી અને બાજુ તો જાણે નથી વડુ સાસરે ન બાવી દોષ એવો લટકા મટકા કરે છે—એટલો તોર અને મચ્છ રાખે છે! અને જગતની આગળ કાંઈ દાંડણું છે? લેખાથી આવી જાઈવાતું છુપી રહી શકતી નથી. આગેથી પાણીની જેટલીવાર અમારા ધર આગળ મળે તે જ એટલીવાર અમારા અને એના છત તરફ આંખો બોસી બોસીને જોતાં જોતાજ જાય છે! કેટલાક તો ખુસખુસ વાતો કરી ઉવે “અહિ બા! આ તે શું!”—એવા ઉદ્ગાર કરે છે! પેલીને મારા પતિને પાનખીરી આપતાં તો મેં ધણીવાર ભેલ્લી, આ આપતા પછુ તજુ માર વખત દોડેલી. એક વખત એણે એના રસોડાની જાળીમાંથી કાગળની ઝીણીઝીણી કાપલીઓ નાખેલી, તે થોડી વીંધી લાવી મેં જોઈ તો એમાં મારા પતિજીના પોતાના જ અક્ષર હતા!

હું તો શ્રી છુ. પડિત કહેવાતા પુરવો પછુ કુતરાં કરતાંય વધારે અદેખા રોય છે, તો અને અદેખાઈ ન આવે! પેલી—હાવા પછી માગ પતિની ખરાબરે સામે આવી બીનું દહાડું લુગડું બદલી જોઈ પહેરે છે! ધણી વખત તો એકથી કાંઈપણ કામકાજ વગર અમારા છત તરફ નજર કરીને બેસી રહે છે! જ્યારે આ હપરાત કંઈ કંઈ કુવેચ કરે છે—ત્યારે અને એથી ખુનસ ન આવે! વળી ત્યારે ને ત્યારે એ કુબારજા અને “કેમ અધારી બેને!” કરી બોલાવે છે ત્યારે એથી તો હું ઉભાને ઉભી બળાજ જાઉં છું!

હું યુધુ છું કે મારા કરતાં એનામા વધારે શું છે! પછુ ના. એ તો ફિનિયાનિ રિ-વાજ છે કે જે પોતાનું ન દોષ તે જ પોતાને વધારે સાર લાગે છે!

હું કંઈ વચવી નથી. હા, એટલું ખરું કે પેલી હાંખબેલી લગાર જે આપણા બહેલી છે, ધાળા ચામડની છે, એને “સું-આ” બોલતાં આવડે છે, ચડીપડી આવડે છે. અને હું અમલુ છું, મારા પતિ કરતાં બે મુઠા હની છું. મોઢે પછુ બેવડી છુ. અને માર મામકું, પછુ કાણું તો છે.

પણ એના મારો ગા વાંક ? ઉમાં નીચા થવું, કાળાં મોરો થવું, જ્યાં પાનળાં થવું, એ તે કઈ આપણા હાથની વાત છે ? અને હું અમણુ 'હુ, એમા' તે વાંક મારો, માગ માંગાપનો કે માગે માંગીઆનો ? મારો માંગાપો વિચાર કેમ ન કર્યો કે લણેલા-ગણેલા જંગમને અવલું યોમી ગાયે શી રીતે બનશે ? માગ, સાસરીઆંએ વિચાર કેમ ન કર્યો કે લણેલા ગણેલા દીકરાનો અત્તાન બાપડી સાથે શી રીતે મેળ મળશે ? મામગમા ઉપર-લીને શહેંગો વાગ શી રીતે મદરો ? મામગમા નહેરેલો, મામગમા નહેરેલી એકદમ શી રીતે બદલાયે ? હેનાથી શહેરી એકદમ કેમ બનાવે ? અમણુ' બાપડીએને એમના લણેલા લામણ કેવો તે કટથો ત્રામ આપે છે, એ કાળને બાધવું છે, સમજવું છે ?

ગવાગમાં ઉઠે સ્વાસ્થી તે રાતના દસ વાગેતો સુધી તો એ મારી સાથે બોલવાના જ નહિ. જાણે મને જોગખતા જ નથી, અને કંઈય બોલવું પડે તો "એ ટાંગ !" "એ જોડ !" એમ પેલી સાંભળે એવી રીતે કહી બોલાવવાના. પછી પાંજો એ બેસા અને એમની ખુશી વણી 'ગને સુતી વખતે પણ એ હું એમનું માથું કે. પરંતુ તમરા બેસુ તો એ જાણે દુખાતા હોય એમ કવાના. મારી સાથે વાતો તો કરે જ રાખી' મને નવાજીનાં જનાવ એમજોએ તો ચાના ફર ? હું પચ્ચીમ વખત પુધુ, તો એ એક જ વખત દેહે'ને હમ જ વાળે આપે અને હેમ ન હોઈ. સાચું અમને માન અપમાન ન હોયે ત્રિશ્વર ન મારો ? મેં એમનું શ્રી બેસાડ્યું છે ? એવી મડ પૂ સારે મને જાતજાતના વિચાર આવે છે, અને છેવટે પડી પડે છ' મને હોને છે કે જો આવું ને આવું આવું તો હું મારી ચર્ચ જાણે.

માગ પતિનાં ચન્દુ હાંને એક બાઈમંધ છે. દમણાં જ એ રાખે. અમારે સા એ 'ધણીવાર આવળ કરે છે માગ-પતિની નજરે કું નિરખેયોગી છું, પછા,આ, ચન્દુની નજરે કું. કિમતોમા કિમતી લાગુ છું' મે ઉલ્લસ કુળને દલક દલસુધી તો લગાડ્યું નથી અને ભૂવિષ્યમાં પણ એ માર્ગ નથી જ, જનાર. કહત હું તો એટલું જ બનાવવા માગુ છું કે મારી કિમત કનાર કાઈ નથી, એમ તો નહિ.

આપણે સા મગ ગમે એવા નાચોડુઓ હોય તોયે એને તાબાનો લોચે ગણી ન લાવી લેવામાં આવે છે. એથી દલકું અંતે ધુળ જેવી જાખતમાયે દહાણુ કરી અખતી કરી મુંદ્રામાં આવે છે. આ દમણાં નાચે ? એ મુરોષો દુગચારી હોય છે, તેની સ્ત્રીઓ પાપથી ડરીને ચાવનારી હોય છે, તોયે છેવટે અનાચારમાં ફસી પડે છે એનું કાજુ-તેલું કાજુ એટલું જ કે અમો અજમાઈ ન આવે કે અમને કાઈ દિવસ પણ મનિ. ન્દાવથી ન બોલાવે એ શું ન હોયે ? હું હોમિ હોમિ વજગતી જાઉં ને એ આપા-આપા નામે, એથી મને કેવું ચાપ ? હું કઈ કહેવા કરતા જાઉં ને એ આડુ ભાવે, અને હાથ દે, તે કેવું સાગે ?

એમના આવા વર્તનથી હવે તો-હું સાવ કરાળી ગઈ છું-અને 'કાણું ન' દેરાય ? જે અમારો અપથ અને અવચંચન ને જ. અમને આણુ-કરે, સાં પછી અચારી શી દશ ? દેવત પણ છે કે 'ધણી મારે દેખાણે તો લોક-મારે ઈંટાણે' ! હું તો છેક મુંદ્રાઈ-ગઈ છું મને એમ જ ચાપ છે કે હવે મારે કરવું શું ?

વિદ્યાકલા-વૈદ્યક.

૩૫

-અથવા તનદુરસ્તીનું પ્રતિબિમ્બ.

લેખક: શ્રીયુત સ્વામીજી શિવાનન્દજી તથા પરમાનન્દજી.

(૧૯૨૦ ના સપ્ટેમ્બર-ઓક્ટોબરના અંકથી આરંભ)

૨.

દુમન તારૂં ખ્યાન સગનાં, લાષ જખમી યાચ છે,
મુજથી લખાતું એ નથી, નથી મુજથી એ ઊઘાચ છે.
તું છે અક્ષય વળા મુજમાં, નહીં વર્ણ તાલત છે,
મનથી નહિ ગાયાય કે મુજથી નહીં લોભાય છે.
સાવધ ઘરાટે—દેખાવે દે શું અરે મુજે છે,
કે હસનના વિચાર મુજથી, દૂર અમ્મતા જાય છે.
છે ખ્યાન હિતમ હસનનું, સ્વામીથી શું લેખાય છે,
યોડું લખ્યું મલું માની લેજો, એજ માત્ર હવાય છે.

મુન્દરતા વધારવાના સામાન્ય નિયમો:

(૧) પુરૂષે જોહામાં જોહાં પચીસ વર્ષ અને સ્ત્રીએ સોળ વર્ષ સુધી પૂર્ણ જ સ્વયં પાળવું * (૨) તે ઉપરાન્તની ઉમ્મરનાં પતિ પત્નીએ પણ વિધવં, ભેદમાં અને તેટલો મિત્રાચાર અને સંપર્ક રાખવો † (૪). દંપતીએ દમ્ભેલાં જૂદાં જૂદાં પધારીમાં જ મુલાનો શિવાજ રાખવો ‡ (૩) ગર્ભ પારણ થયા પછી ખાંજનો જન્મ થયે તે

* કારણકે તેથી જોહા ઉમ્મરનાં સ્ત્રી પુરૂષ પ્રત્યે પતિ તત્વે [રજ તથા વીર] પાત્ર થતો નથી. કાર્પણ કાઠનું કાઠું રજ તોડી લઇને તેનો ઉપયોગ કરી ભેટાં ખાતી થશે કે તેમાં રસ, સ્વાદ તથા શુણ આખનારાં તત્વે મિલકૂલ દોનાં નથી (અથવા દોય છે તો જૂજ પ્રમાણમાં દોય છે) આ પ્રમાણે જ અપકર વધતાં દંપતી વિશે સમજવું. તેઓ પોતે (અપકર વધમાં માતા પિત્ર ઘરાયી) નિર્જન, અસ્પાદ્યથી તથા શેગી યાચ છે એટલું જ નહિ પણ તેમની જે પ્રજા યાચ છે તે પણ તેવી જ નિર્જન, અસ્પાદ્યથી અને શેગી રહે છે † ‡ કનુ શિવાજનો વિષય લોચ, તેમજ અતિભેદ, દમ્ભેલાં જુદાં-નિષ્કાર છે (આ વિષયને કમતા નેકાયા અને આશ્રય નિયમો દર્શાવેનાં એ લેખ તૈયાર

છે, તે દૃઢ સમ્યક્માં ખાસ અંક રૂપે આ માસિકને અંગે પ્રકટ કરવામાં આવશે.)
 માવતું હોય ત્યાં સુધી તેના માતા પિતાએ સર્વથા યત્નયથે પાળવું. (૪) સાજી યોગ્યને
 નહાવાના બદલામાં ચાર પાંચ ચરીયા રાત્રે અડધા શેર પાણીમાં ગંધાળી મૂકવા અને
 સ્વચ્છતા જીવન શીલ્પને શરીરે યોગ્ય નહાવાથી શરીર સાફ સાફ થાય છે અને સાજીથી
 શરીર ફાટી જઈ ખરાબ થાય છે, તેમ યત્ન નથી. (શરીર ઉપરની આમીના નીચેના
 ભાગમાં ચીકણા ઉત્પન્ન કરવાની ઝીણી ઝીણી મઠિ છે, સાજી લગાડવાથી તે મઠિની ચી
 કણ પેદા કરવાની શક્તિ નાશ પામે છે શરીર ધોવાની ખાતર પહેલાં કાંઈ દેશમાં સાજી
 વપરાતો હોય એવો દાખલો મળી આવતો નથી. ઇ. સ. ૮૦૦ ની લગભગ રૂપેન, ઈટાલી
 માં તથા ૧૩૦૦ ની લગભગ ઇંગ્લેન્ડમાં સાજી નહાવાનો પ્રચાર ચરૂ થયો જણાય છે. આ
 રિવાજ ધીરે ધીરે હિન્દુસ્થાનમાં પણ દાખલ થયો. તે પહેલાં આપણા દેશમાં ચરીયાના
 પાણીથી નહાવાનો રિવાજ હતો.) સ્નાન કરતી વખતે કીલ્ડોના રક્ત પાણીમાં નાખીને ન
 હાવામાં આવે તો શરીર ખર્બજ સાથે અને નરમ રહે છે (૬) સ્વચ્છતામાં ખુલ્લી દવામાં
 કરવાથી ચહેરા ઉપર કુદરતી લાલચ આવે છે અને ઘાસ ઉપર પડેલું રાતનું ઝંકળ રહ
 વારે ચહેરા અથવા હાથ ઉપર ખસવાથી બાજબી પ્રકારની નરમાશ ઉત્પન્ન થાય છે (૭)
 મહેનત અથવા આપામ (ઉચ્ચરત) કરવાથી શરીરના અવયવો સુશોભ (ધારીલા) અને છે અને
 પરોષો આવી શરીરની રંગત ખીસે છે, જેથી સુન્દરતામાં વધારો થાય છે (૮) કુદરતી
 જન સાથે સંપર્કથી વર્તી કસેદને દૂર રાખી, માનસિક બાધિઓથી મુક્ત રહેવું કુદરત
 કસેદથી માનસિક રોગમાં વૃદ્ધિ થઈ હિસ્ટીરીયા આદિ બધુંકર દરેકો થઈ, રૂપ નષ્ટ થાય
 છે. (૯) કાચાખરા લોહાળા હાથ, પગ તથા મોં ઉપર રિવાજમાં દંડીને લીધે મેક
 ખાત્રી જાય છે અને ત્યારે લઈને તે ઉતારવા જાય છે ત્યારે હાથ પગ ફાટી જઈ તેમાંથી
 લોહી વગેરે નીકળીને બળતરા થાય છે માટે એમ થાય ત્યારે લોહાએ દરરોજ સ્વચ્છ
 હાથ, મોં તથા પગ ધોઈ વખતે ચણતો લોહ, લગ્ગર, તેલ અને લીંબુનો મસ મીઠા
 વાને ચોપડવું, જેથી તે લોહ મેલને સાથે લઈને ઉતરશે આ પ્રમાણે થોડા દિવસ કરવાથી
 મેક દૂર થઈ સુન્દરતા આવે છે (૧૦) દારૂ, વધા, અરીજી આદિ વ્યસનોથી દૂર રહે
 વાથી રૂપ વધારે વંખત સુધી ટકી રહે છે, દારૂ કે આવા વ્યસનો ચાલુ રહ્યાથી હોખરી
 લક્ષણ, મગજ અને આંતરડાં ખરાબ થઈ જઈ, શરીરને કિંદુ કરી નાખે છે (૧૧) નિ
 યમસર હલકો પાચન થઈ શકે એવો ખોરાક ખૂબ ચાવીને ખાવાથી શરીરની કન્તિમાં
 વધારો થાય છે એક કોઠિયો આસારે વીસેકે મખત ચાવ્યા પછી જ ઉતાવળ પામ
 થાય છે ચાવવાનો અર્થ એ છે કે ખોરાકની ઝંદર મોંનું ચૂક (સિંહીરા) મળીને એકરૂપ
 થઈ જાય, આમ થવાથી તે તરત જ પાચન થઈ રસ થયા પછી લેહી થઈ શરીરને
 શાલ જનમે છે

આ અત્યંત જરૂરનો રિવાજ સામાન્ય રીતે લોકોમાં જોવામાં આવતો નથી તે નહિ.
 પાળવાને લીધે, જો ગુરૂઓમાં શરીરને ધોઈ નાખતાં તથા મનને નગનાં કરતાં અનેક કુષ્ટ
 દોષો લાગુ થઈ જાય છે. રૂપન બવરથા જુની જુની રાખવાથી પતિવ્રતીમાં અસ્પષ્ટ
 મેમ્નો પણ વધારો થઈ શકે છે.

ઉપર જણાવેલા નિયમો પ્રમાણે વર્તવાથી રૂપમાં વૃદ્ધિ થાય છે એટલુંજ નહિ પણ આયુષ્યમાં પણ તે ગારો વધારો કરે છે, અને કાર્યકરે પુરેપુરું જોગન પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. રૂપમાં વિદ્યા કરતા સાધારણ વ્યધિઓના ચરણ ઉપાયો.

૬૫ સુન્દરતામાં વધારો કરતાં દરેક પૈકી સાધારણ વ્યધિઓના કેટલાક ઉપાયો અહિં આપવા યોગ્ય લાગે છે.

૧. ચિત્તગામી કોઈપણ શરીર કાઠી નબ છે તેનો ઉપાય.

બહેલી છોપની રાખ-સોનાગેરુ-ગેળા-લી-તથા સીનું અથવા માખ અથવા મધિરીનું દૂધ આ સમગ્ર સમ ભાગે લઈ, વાડીને મીઠાવી દેવું, અને પછી ચોપડવું. આથી પડેલા સખગા માખ રૂઝાઈ જઈ શરીર દુરસ્ત થઈ નબ છે.

૨. તાપમાં રહેવાથી સ્થામતા આવી નબ છે તેનો ઉપાય.

ચણાનો લોટ-દૂધની મધાઈ અને સાણનાં દૂધ આ સમગ્રને લગાર ઉના પાણીમાં નાંખી મીઠાવી ચોપડી દેવું. સુમ્યા પછી ધોઈ નાંખવાથી શરીરનો રંગ કાંપી નીકળે છે.

૩. કાષ્ઠ કાર્પાસ ચહેરા ઉપર જામ પડી નબ છે, તેથી રૂપ છનાં બદલત રહેવાય છે. તેનો ઉપાય.

(૧) લગલરને આકાશનું દૂધ મીઠાવી તેનો લેપ કરવાથી તે દૂર થાય છે. અથવા (૨) મુશાનું પાણી ને કાંઈ જોનો રંગ ચોપડીને ચોળ ધોવામાં આવે તો પણ સારું થાય છે.

૪. ધણાનો ચહેરા ખીમ નીકળવાથી કદરૂપો જની નબ છે. તેનો ઉપાય.

(૧) સાણનાં દૂધ-લગલર-મહુડ-ચોદર-જલામના ગેળા-જવનો લોટ-કેસર અને દૂધની મધાઈ આ સમગ્રને વાડીને મીઠાવી તેનો લેપ કરવાથી ખીમ મટે છે અથવા (૨) મુશાનાં ખીજ તથા ખાજૂચનાં ખીજ (દરેક આંકે તોલો), જવનો લોટ (બે તોલા), કઠરી જલામના ગેળા-ઉપસેટ અને ખેરી યાદર, (દરેક અડધા તોલો) આ સમગ્ર ચીત્તને ખૂબ દૂદીને સરકામાં (સરકામી) મીઠાવી રાતે ચોપડીને આખી રાત રાખવું. પછી સ્વચારમાં ઉના પાણીથી ધોઈ નાંખવું.

૫. વધારે ખન, કુગ, ટાંઠ અથવા કુપ (ગરમી) લાગવાથી રંગ બદલાઈ નબ છે તેનો ઉપાય.

કમ્પાટો રસ ચોપડીને સુમ્યા પછી ધોવાથી રંગ સારો નીકળી આવે છે. ચોટર વાપરનારને માટે આ પણી ઉત્તમ ગીજ છે.

૬. એકદંત્ર દૂધ ચોપડીને ધોવાથી પણ રંગ ધણે સગ્ગ ખીમે છે. યુરોપમાં કેટલાક વખત ઉપર એક એ.ટી. રોષ કરવામાં આવી કહેવાય છે કે-દૂધમાંથી માખણ કાઢવા પછી જે દૂધ રહે અથવા મલાઈમાંથી માખણ કાઢવા પછી જે દૂધ રહે, તે સરીર ઉપર ચોપડીને મસગવાથી રંગ સારો થાય છે. પણ તે યુરોપીયન રોષકોને અતર નહિ હોય કે પંજાબમાં આ રિવાજ સાધારણ એકદંત્ર વર્ગમાં પણ છે. મલાઈના પડી, રહેલા દૂધ અથવા માખણ તાપ્ય પછી રહેલી નપરી ત્યાંની એકા પોતાના શરીરે મમ્મ છે તેથી

રૂપમાં થયેા જ વધારો થાય છે. આથી સાબીત થાય છે કે અમારા જૂના લેખા પણ રૂપાળા થવાના સામન્સ (શાસ્ત્ર) ના જ્ઞાનથી અજુમાલીતગાર નહોતા,

૭. આંખોના કેટલાક વ્યાધિથી બદલતી લાગે છે. જેમકે—

(૧) આંખોમાંથી પાણી નીકળે છે તેના ઉપાય,
હરોની મીઠા-તોલો એક, બહેડાની મીઠા-તોલો બે, તથા આંગળાની મીઠા-તોલો ત્રણ,—
પાણીમાં વાટી નાની નાની લગ્ગોળ આધારની ગોળાઓ કરવી અને તેને પાણીમાં ઘસીને
આંખો, તેથી આંખમાંથી પાણી જતું બંધ થયે.

(૨) આંખોની પાંપણો ખરી જતી હોય તેના ઉપાય
ચીમક સગે બમરી સુરો બારીક વાટી કાસાનાં વાસણમાં ગાળના ઘી સાથે ખરવેડરીને
લગાડવાથી ફાયદો થાય છે.

(૩) આંખે આંજણી થાય છે તેના ઉપાય

૧—જાંતની માટી, જૂનો કાપડો, તથા કાળાં મરી પાણીમાં વોટીને લગાડવાથી આરામ
થાય છે. અથવા ૨—સિંદૂર લગાડવાથી પણ ફાયદો થાય છે.

૮. મોંના કેટલાક વ્યાધિના ઉપાય

(૧) દાંત જે મેથા અને સદામખ ન હોય તોપણ તે ખૂનસુરતીને બગાડે છે.
[યૂરોપમાં વસ્યે જ કોઈના દાંત સારા હશે મજાના દાંતનાં મૂળમાં તે કાઢી નાખેલા
હોય છે] હિન્દુસ્થાનમાં દાંતના રોગ યૂરોપના પ્રમાણમાં મજા જ એકા છે તથાપિ,
હવે બેરબારીને લીધે દિન પરદિન વધતા જતા જણાય છે. હોજરી અને દાંતને ધસે
સબંધ છે. હકીકત અને ખૂન ચાવેલો ખોરાક લેવામાં આવે તો દાંત બગડતા નથી જે
દાંતને દરરોજ સાફ કરવામાં ન આવે અથવા દરરોજ દાંતજી ન કરીએ તો દાંત ઉપર
પીગા રંગનો મેઢા પાછી ભય છે તેથી તે મજા જ ખરાબ દેખાય છે એટલું જ નહિ
પણ દાંતમાં અનેક રોગ પેદા થાય છે. બચથી દાંત સાફ કરવા કરતાં દાંતજીથી સાફ
કરવા તે સાફ છે. કારણ કે જરૂરી રાગાથો સખત હોવાથી પેદુની ચામડી પેલી થઈ
હતિયો છૂટી પડી જાય છે. અને તેમાં પાછી ખોરાકની કણીઓ રહી જવાથી મોઝા ઉત્પન્ન
થાય છે આ હાલત ચાલુ રહે તો અંદર જીવડા પડે છે અને અનેક રોગ પેદા થાય છે]

જો દાંત ઉપર મેસ આવેલો હોય અથવા દાંત કમળેર હોય તો નીચે લખેલો પાઠ.
૩૨ (ખેડ) લગાડવાથી દાંત સાફ અને મજબૂત થાય છે

અરીઠાના કળાપાની રાજ—તોલા ૧૦
કુલાવેલી કટકડી—તોલા ૧૦
કપૂર—તોલા ૧
આવાનું મીઠું—તોલા ૫

આ સમજી ખાંડીને મીલાબેથી દરરોજ
ધસવા માટેનું ઉત્તમ દંતમજન* તૈયાર
થાય છે.

* આ મંજનમાં ઈંટ ધસીને તેના બૂઝા, બદામનાં છોડાં બાળાને તેની રાખ તથા
ચાક, એટલું ઉમેરીને પણ વોપરી થાય છે

આ દંતમજન મજા વાપરે છે અને તે મજા સાફ છે.

તંત્રી સુ. સુ.

[સુન્દરાત-કામિવાસ દેશમાં છોકરી ધસવાનો ઘણો જ ગડા રિવાજ પડી ગયો છે. તે બહુ ઝાનિ ઉત્તન કરે છે. સીંગો નવરી થાય ત્યારે છોકરી ધસવા બેસે છે અને થુંકતો ફેસો લાપની કાણી નીચે ચાલ્યો જાય છે, તેની પશુ તેને પરવા હોતી નથી! છોકરી ધસવા કાછને ત્રેયું હોય તો તેના દાઢતું પાણી પશુ પીતુ અને નહિ, એવી ગદ્યા નજરે પડે છે. રૂપને આ એક મોડું લાજન-લગાડનારો રિવાજ છે. આ ઉપરાન્ત-છોકરી ધસનારને ખપર નહિ હશે કે છોકરી ધસવાથી જે તેના મ્હોમાંથી લાજ જાય છે, તે પાચન-ક્રિયામાં ખારા મદદ આપનાર હોવાથી ઘણી કીમતી અને ઉપ-યોગી વસ્તુ છે. તે લાજ જે હોજરીમાં ન જાય તો ખોરાક પાચન થઈ શકે નહિ,]

(૨) મ્હોમાંથી આવતી દુર્ગન્ધ અટકાવવાના ઉપાય

૧. રૂપાળામાં રૂપાળા મ્હોમાંથી પશુ દુર્ગન્ધ આવતી હશે, તો તેની પાસે જનાર એક-દમ તેનાથી દૂર થઈ જશે અને તેની સાથે વાત કરવા પશુ ચલાશે નહિ. મ્હોમાંથી ખ-રાજ વાસ આવવાનાં બે કારણ છે—એક તે—દાંતનો વ્યાધિ હોય; તે ઉપર જણાવેલા ઉલાજની દૂર થઈ શકે, અને બીજું—હોજરીનું દરદ. તેનો ઉલાજ દેવકા, પાચન થઈ શકે એવો જ ખોરાક લઈને તેને ખૂબ ચાવવો

૨. [એક બાદશાહ હતો તે અનેક પ્રકારનાં મિષ્ટાન્ન ભોજન કરવા છતાં રોગીકરહેતો અને રજૂમી હતો તેં રાટલો ખાઈને તનદુરસ્ત રહેતો તે બોલે બાદશાહે પોતાના વૈદ્યને તે જાનત ખુલાસો પૂછ્યો. બીજે દિવસે વૈદે રાજાજીની આજ્ઞા થાળમાં પીરસાયેલું બધું ભોજન એકઠું કરીને એક વાસણમાં મરી દીધું અને તેને બંધ કર્યું બીજા વાસણમાં તેણે પ્રેસા કંઈકીનો રોટલો મૂકી તે બંધ કરી દીધું અને ત્રણ દિવસ પછી તે સજાની સમજા ઉપાડ્યું તો બાદશાહના ભોજનવાળા વાગુમાંથી એવી સખ્ત દુર્ગન્ધ આવતી હતી, જે માથું પશુ ફરવી નાખે અને તેમાં અગ્રખ્ય જંતુ પદબદ કરતાં દેખાતાં હતાં! હવે બીજા વાસણમાંનો રોટલો સમાઈને પ્રજો સખ્ત થઈ ગયો હતો પશુ; તેમાં દુર્ગન્ધ કે જંતુમાં કંઈ પેદા થયેલાં જણાતાં નહોતાં. માદા ખોરાક અને અન્યક પ્રકારનાં બારે ભોજનમાં આટલોજ ફેર મિષ્ટાન્ન ખાદિ અનેક પ્રકારનાં ભારે પદાર્થો જેનું નજરે તો હોજરીમાં સડો હતું અને કરે છે અને અનેક રોગ પેદા કરીને મોમાંથી દુર્ગન્ધ મારે છે!]

ખોરાક નિયમમર લઈને જે આ નીચે લખેલી બનાવટની ગોળાઓ મ્હોમાં રાખવામાં આવે તો દુર્ગન્ધ અવસ્ય દૂર થાય છે અને તે પચિત્ત સક્રિયને પશુ મદદ આપે છે.

જાયફળ, લવિંગ, ઇલાયચી, તાજ, કરતુરી, રૂમી મસ્તકા અને સુલજન, એ સરખાં જોડે લઈ તેને ગુલાબજળ અથવા કેવડા જળમાં લાગીને મ્હોડા અથવા ખોરાક ગોળાઓ લાગેવી. તે મ્હોમાં રાખી ચૂકીને તેનો રસ ઉતારવામાં આવે તો તે દુર્ગન્ધ મટાડવા ઉપરાન્ત પશુ બહુ શાયદા કરે છે.

પરદેશી ગોળાઓ જે મ્હોં રચાઈ રંગવાને મોકિ ખાય છે તેના કરતાં આ ઘણી વ-ધારે શુભ્રકારી છે અને કેટલીક પરદેશી ગોળાઓ બનાવટમાં તો મોઢેન જેવાં દાનિમારક પદાર્થો પણ વપરાય છે.

૬. અવાજ પશુ સુન્દરતાનું એક ખામ અંગ ગણાય છે. જેનો અવાજ જાણે,

શરિ અને તદન બેઠેલા હોય, તે રૂપાળી છતાં પણ ઝંતીન ઉપભવે છે, અને મધુર, સાદું તથા મીઠાશી સારેલા અવાજ હોય તો એરેશ નોંધા શિવાય જ હૃદય ઉપર સારી અસર કરે છે. અરાગ અવાજ સુધારવાને માટે આ નીચે લખેલી પ્રયોગ લિપ્ત છે અને ગાનારાને તો તે ખાસ બહીષ્ સમાનજ છે:

બહી-તોષા ૧૨, બદામના ગોળા-૧૦, ચાર મગજ (કાકડીનાં, ફીંદીનાં, ખડખડાનાં અને તડખડાનાં ખીજ) -તોષા ૧૦, ઇલાયચી-તોષા ૫, કાળાં મરી-તોષા ૧, જેડીમખ-તોષા ૨, -એ બધાને ઘૂંટીને મીઠાચી, એમાંથી ચાર આની બાર દરરોજ સવાર સાંજ મધમાં આટવાથી (અથવા તેમાં મધ નાખીને ગોળીએ કરી મ્હોમાં રાખી મૂકવાથી) અવાજ કામચ નેવો સુન્દર થાય છે.*

૧૦. માથાના વાળ ખૂબસૂરતીમાં (ખાસ કરીને ઓના રૂપમાં) મોટા વધારે કરનાર છે. યૂરોપ આદિ દેશોમાં વાળને રૂપાળા, જમ્બાગધ, લાંબા કરવાને માટે તેા ત્યાંના લોકો પૈલા યજ્ઞ મરેલા છે, અને તેને લીધે તેા ત્યાં અમરૂપ દુહાને બોલવામાં આવી છે તથા અનેક જાત જાતની કલાઓ તેમાં વેચાય છે. આપણા હિન્દુસ્થાનમાં પણ આ અનિષ્ટ આવી પહોંચ્યું છે અને થોડાં સારાં તેલોની સાથે સંખ્યાગત વાસ વગરના વાસ તેલમાંથી તૈયાર કરેલાં સુગંધી તેલો-નાખનાંજ "કે રવધેક" હોઈ, વાળને નાશ કરવામાં મહત્વનો ભાગ લેછે। યૂરોપમાં અનેક જાતના વાળ વેચાતાં પણ મળે છે, જેનો ઉપયોગ ઓઝો જમસા અથવા નામ વગેરેમાં જતી વખત કરે છે પરન્તુ કુદરતી લાંબા કીટા અને (ચામડા) ઝગઝગાર વાળ જ રૂપને વધારે છે. આપણા સ્થાનમાં કાશ્મીર તથા બંગાળના વાળ બહુ વખલાય છે. કેટલીક સુન્દર ઓઝોને ૭ કુટથી પણ રહેજ લાંબા વાળ મ્હે જાતે જોયેલ છે, અને એક હિન્દુ સરદારના દસ કુટ સાત ઈંચ લાંબા વાળને કાપશે એક ઈંગ્લીશના હાથે લખાવશે મોલુડ છે.

પરન્તુ વાળ લાંબા હોય, જનાં ધણે કેકાણે તે બાંધવાનો અથવા ગૂંથવાનો દમ ખરાબ હોય છે. જેમકે પાનમાં માથું ઓળખ પછી માથાની પાછલી બાજુ ઝાંઝરી નેહું ગૂંથી લેછે, જેથી વાળની અંદર ખવન સરખો પણ પેચી થકે નહિ। અને આ વાળ શોભા આપતા નથી એટલુંજ નહિ તે દરરોજ સાફ પણ કરી રાખતા નથી. વાળ રાખવાનો રિવાજ, ગુજરાતમાં ધણો સાચો છે. વાળ દરરોજ સાફ થઈ રહે છે પણ તેમ છતાં તે વાળ જોઈએ તેટલા લાંબા અને પટ સાધારણ રીતે જોવામાં આવતા નથી, વાળ નષ્ટ થવાનાં મુખ્ય કારણ-આગમમ, અતિ વિષયભોગ, પ્રદર આદિ રોગો વગેરે છે. દૂર કરી શકાય તેવાં કારણોનાં હલાજ કર્યા પછી જો વાળ વધારવાને વૈદકીય ઉપાય લેવામાં આવે તો જરૂર, તે બહુ સારી રીતે સુધરી તથા વધી થકે

વાળ લાંબા કરવાની હિન્દુવાળાએ નીચેના પ્રયોગ કરવે

(૧) બેરડીનાં પાંદડાં તથા સીતાફળાનાં પાંદડાં સરખે ભાજે લકડને તેમાં થોડું પાણી નાખી તેને લાંબની પેઠે વાટવાં અને પછી વાળના મૂળમાં ખૂબ પસવાં તથા ભરી રા-

* વિષયભોગની અતિશયતા પણ ધણીવાર અવાજનું નબોદ વાળો નાખે છે તેથી સાચે જ આઠાતાં ઓ પ્રણે તે જાળવવામાં પણ સિતાચાર વાળવાની ખાસ જરૂર છે.

ખનાં ત્રણેક કલાક રાખીને તે ઘાંધ નાખીને આમ વારંવાર કરવાથી વાળ લાંબા અને બહુ થાય છે. અગત્ય તો-(૨) ત્રિકલ્પનો ક્ષેપાથ અષ્ટ વિશેષ અરુણા બળભાગરનો રસ, બેરહીનો રસ તથા પીતાફળનો રસ, એ દરેક વીસ તોલા લઇને ત્રણ શેર તેલમાં નાખી ઉકાળવું. આરે રસ બેગા ભય ત્યારે તેલ ઉતારી સષ્ટ ગળા લઇને તે તેલ દરેક ગળામાં પસવાથી વાળ લાંબા અમગીલા અને સુંદર થાય છે.

૧૧ આ ઉપરાન્ત ઓઝોને એક બે છાકરા ચર્મા કે પછી તેમનાં સ્તન દીર્ઘા પડી ભય છે. તે સખ્ત થાય તે માટે યુરોપમાં બહુ કૃત્રિમ ઉપાયો લેવા કે હાકાના સળિયા ગૂંથેલાં હારસેટ (કપડા) વગેરે લેવામાં આવે છે. અને આ અનિષ્ટ આપણા દેશની ઉચ્ચ કોમો પારસી વગેરેમાં હામલ થવા માંડ્યાનું સાબિત્ય છે. પરન્તુ તેથી શરીરને તુકયાન નથી, તે આગળ જાણવું છે. સ્તન સખ્ત કરવાને માટે નીચેના ઉપાય સારા છે: કાચું દાદમ, કાચાં દાડમનાં છોતરાં, દાદમનાં ફૂલ તથા દાડમનાં પાંદડાં, એ દરેક એક શેર સષ્ટ સરસો ચાર શેર તથા મુલાય જળ આઠ શેરમાં પલાળી રાખવું અને ત્રીજે દિવસે ઉકાળવું. આરે ચારશોર ખાટી રહે ત્યારે ઉતારી સષ્ટ મસળાને લગાડામાં ગાળા, તેમાં સરસીયું બરોર મેળવી ખરડ કરવું. ઉકળતાં ઉકળતાં આરે રૂક્ત સરસીયું જ રહી ભય ત્યારે ગાળા લેવું. તેમાંથી દરેક ગળા રતન ઉપર પછી, તેને ઉપા કળીને લગાડવાથી ખાધી તે ઉપર કળાને પહેરી લેવા. એ ત્રણ મહિનામાં સારો ફાયદો થશે.

૬ પાઈ છું કે સુંદરતા ટકાવી રાખવા માટે આટલું વિવેચન થવું થઇ પડશે.

હવે મારી એક સંક છે. ૬ પાઈ છું કે મોઢને કાઢ વાંચક વર્તમાનો તેનો ખુલાસો કરી સમાધાન કરશે.

કુદરતી રીતે સુંદરતા નરભતીમાં વિશેષ હોય છે કે નારીભતીમાં? યુક્તિ સહિત તેનો ખુલાસો મળવો જોઈએ.

કુદરત તરફ દ્રષ્ટી નાખતાં તો નરભતીમાં જ ૩૫ વિશેષ જોવામાં આવે છે. દાખલા તરીકે મોરનીચોના ટોળામાં મોર ઉભો હોય તો મોરજ ૩૫ ગળા લાગશે. સીંદ અને સીંદણ જેમાંથી સીંદજ ૩૫ ગળા જણાશે. હરણના ટોળામાં કાલીવર દોષ તો તેને જ ૩૫ ગળા કહેવામાં આવશે. સાપરના ટોળામાં પણ નરજ, પોષ્ટ નરનારીમાં પણ નરજ, કુકડીના ટોળામાં કુકડજ, ચઢીયોમાં ચઢલા, નાગશીયોમાં નાગ, ધત્યાદી વિશેષ કરીને નરભતીજ ૩૫ ગળા જોવામાં આવે છે. આ હકીકત ઓપુકળના સળન્ધમાં પણ સચોટ છે કે કેમ?

પાકશાસ્ત્ર.

લેખક: જી. સી. "સુ"—

ફરશીપુરી.

પુરી જેટલી કરવી હોય તેના પ્રમાણમાં ચણાનો લોટ લઈ તેની બાદર ખપ મુજબ ચીકુ, મરચુ, ઢળદર અને થોડા તથા નાખી તેલમાં તળવી હોય તો બાદર તેલનું મેવણું નાખવું અને ને ધીમાં તળવી હોયતો ઘીનું મેવણું નાખી પૂરી જેવી કંઠણ કણક બાધવી ચણાના લોટનું પુરણ ને ઉપર મુજબ બાધવું હોય તેનાથી અરધા ભાગે મેદો લેવો, શેર ચણાના લોટનું પુરણ હોય તે અઝર મેદો લઈ તેને ઘીનું મેવણું દઈ કંઠણ પુરી જેવી કણક બાધી હુવે વાળા થોડું વણી તેની બાદર ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે ને ચણાના લોટનું પુરણ બનાવ્યું હોય તેમાંથી હુવે વાળા વણેલી પુરીમાં મુઝા, પુરણપોળાની રીત પ્રમાણે ગોળ વાળા ઉપરની કણક કાપી લઈ પુરી વણવી. પુરી વણી રવા પછી તેને નખથી આંકા પાડવા. ઉપર પ્રમાણે આંકા પાડ્યાથી પૂરી પૂલશે નહિ. આ પૂરી ને પુલે તો તેના જ્વાલની મઝા પડતી નથી માટે આંકા પાડી પછીથી તેલ અગર ધીમાં તળવી.

૨. મૂળાનાં ચોપડાં.

શેર એક મૂળા ઉપરનાં મોટાં કણવાળા લઈ તેનાં નીચેનાં પાંદડાં કાપી નાખી મૂળા અમણવા ખમજ હોય તેને નીચેના વગર તેલનો વધાર મુકી બંદર દર અને દોઢ ખપ મુજબ નાખી વધારી દેવ. ચીકુ, ઢળદર, લીલું ટોપકું ઉપર બઠરાવી તેને દંડી દેવ. મૂળા બરાબર સીતઈ બપ એટલે તેમાં ચણાનો લોટ (મેવણું તેલનું) નાખી ઉપર બઠરાવી બરાબર દલાવવું નીચે ઉપર સરખા જાપ રાખી ચણાનો લોટ ચડી નત્ય એટલે તેમાં અઝર દડો નાખી મુખ દલાવતી એકમેક કરી સીતવા દેવ.

ઉપર મુજબ તૈયાર થાય તેમાં લીલાં મરચાં આડુ અને કાચાંથી ઝીંણી ખાંડી વાડીને નાખવા. બહનો લોટ શેર એક લઈ તેમાં તેલનું મેવણું નાખી પૂરી જેવો કંઠણ લોટ બાધવો. તેને પુરણપોળા મુજબ થોડું વણી ઉપર જણાવ્યું તેવું મૂળાનું ને. પુરણ તૈયાર થયું હોય તેના હુવે લઈ તેમાં મુઝા ગોળ વાળા ઉપરની વણેલી કણક કઢાડી લઈ વણવું અને તેવા ઉપર નાખી ચોપડાની રીત પ્રમાણે તેલમાં તળવાં તેમ કચેરી ને નાની કરવી હોય તો કઢાઈમાં ખૂબ તેલ મુકી તળવાથી ગ્લાની લહેજત વણી આવે છે. [આ ચોપડાં સાથે ને કણકની બઠરામાં રાંધેલી ઘેચ હોય તો બહુ સારા લાગે છે.]

૩. ઘઉંનો ખીચડો.

આ ખીચડો ધણે ભાગે નાગર કામમાં કોઈ કોઈ જગ્યાએ નવરાત્રિના પારવણિ દિવસે ખાધ થાય છે. કઢીયાવાડમાં સંક્રાંતિને દિવસે કેટલીક જગ્યાએ પણ ખાય છે. ખીચડો ધણે સ્વાદીષ્ટ અને પુષ્ટીકારક છે. ધણું પાકશાસ્ત્ર મેં વાંચ્યાં પણ આ ચીજ તેમાં નહીં જોવાથી એની રીત અહિં લખી છે.

શેર એક લઈ તેને બાધણીમાં થોડું વણી છાંટીને ખાંડવા. બહનો છોડાં હળે-ફા માટે થોડા થોડા ખાંડનાં જવ અને ઉપર ચણાનું ખાણી છાંટવાં જવ, થોડીનાર ખાંડી

પછી તે થઈ એક વાસણમાં ભરી ઉપર દાંડી એક રાત રાખવા. બીજે દિવસે એ દાંધ વની ખૂબ મસળી નાંખી તેને લોહાના સ્પર્શથી અથવા યોડી ચાળીથી ઝાટી નાંખવા. બધાં ફેતરાં હઠાડી નાંખીને ઘેર થઈ દોષ તો અચ્છેર તુવરની દાળ લેવી. ચૂના 'પર ખીચડીના પ્રમાણ કરતાં થોડું વધારે પાણીનું અથરણ એક મોટા તપેલામાં મૂકવું. અથરણ થાપ એટલે તેમાં ચોક્કસ કરેલા થઈ અને તુવરની દાળ ઝોરી દેવાં અને મીઠું વગેરે નોંઘતો મસાલો નાંખવો. પછી તેને ચોરીવાર દાંડી રાખવું અઢા અઢબદવા માટે એટલે તેવું: થઈ બરાબર ખરાપ અને દાળ અને થઈ એકરસ થકુ ત્ર્યમ એટલે નીચે ઉતારી, તમે ઉપર અંગારા નાંખવા અને ચોરીવાર થીમવા દેવું.

આની અંદર ઘી ખૂબ નાંખી ખાવાથી રવાદીષ્ટ અને પુષ્ટીકારક લાગે છે.

૪. ચોખાના લોટની શેવ.

ચોખા અથવા દણ્ડીને ઝીણું દળાવવા. દણ્ડીનો લોટ એ વાડકા હોય તો માર વાડા પાણી-સાથ લોટ અને પાણી બને એક દરી એક તપેલામાં ચૂને મૂકવાં તેની અંદર ખર મુલમ મીઠું છદ અને થોડા ખારો નાંખી, ખજ-અંદર અગ્નિ ન પડે તેમ-દસામ્યા કરવું. દલાવતે દલાવતે વચરે લોટના નેવું થાપ એટલે ચૂના ઉપરથી નીચે ઉતારી દેવું. પછી તડો આવતો હોય તેની જગ્યાએ એક ચોક્કસ લગ્ન પાથરી, શેવ પાડવાનો 'ચો અમર ઝારો દોષ તો તેના ઉપર તે ખીંડી મુખી ભારથી ઘસવું' આમ લગ્નમાં શેવ પાડી, સ્પષ્ટ પછી તેને સહ લેવી તથા થોડી થોડી નોંઘી તે પ્રમાણે ધીમા અમર તેલમાં તળવી. માંદા માણસ માટે આ શેવ બહુ દલાઈ અને સારી છે.

આના ને પાપક કરવા હોય તો ઉપર બતાવ્યું તે પ્રમાણે ખીંડી તૈયાર થાય તેને શેવ ન પાડતાં એક થાળી ઉપર તેલ લગાડી ગોળ લુવો વાળી વણી અને સૂકવવા અને પછી ઘી અમર તેલમાં તળવા. આ જન્મે બીજે માંદા માણસને માટે બહુ ફાયદાકારક છે.

લેખક- જડેન સી. કીડીજડેન.

૫. તુવેરની દાળનાં ભણ્યાં.

તુવરનો દાળનું ઝીણું દડક હોય તેને સાર પામને કાંઠરી હઠાડી નાંખીને પલાળવી તે પછીથી તે પથળે એટલે ઝીણી વાટવી તે પછી તેમાં ને અઠાસ લાવવી હોય તો એક દિવસ પલાળી રાખવું. પછી તેમાં નવરત્ન મરચાં [ભીંઈ] ઝીણું વાડીને લગતર મીઠું વગેરે ને પ્રમાણે નોંઘી તે પ્રમાણમાં મસાલો નાંખવો. મધથીર મળે ત્યાં મુખી નાંખવો. નહિ તો ખણાછંદ ખરિડું નાંખવું તે પછીનો લોટ અચ્છેર લેવો તેને મોણ તેવું દેવું [મુઠી વળે તેવું] પછીથી તે બધું પેઠી વાટેલી દાળમાં ભેળવીને તેના વાટા કરવા (ખજનીનાં પાંદડાંની પેડ) પછી તપેલામાં પાણી મુકીને ઉના થાપ એટલે-પાંદડાંની પેડે તે વાટા કરેલાને તપેલામાં આપણી ધીમી મુકીને તે ઉપર મુકવા. એટલે બધું પાણી શોષી લેશે પછીથી ખાદાર માંદાને પાળી વરી દડકા કરવા તે પછીથી તે દડકા લોટાની કરામમાં નિષ્કર્ત મીઠું તેલ મુકીને તળવા. રાત્રી થાય એટલે હઠાડી લેવાં એમાં આકુ તથા મરચાં લોસાં છણાં વાડીને ન ખાવ-તેમ કરી રજુ નખાવ એ રીતે આ બધાં થાય છે.

૬ જાટાટાની વંદી.

જાટાટા શેર એક લકને બહુ જાણીને લયોઁ યામ એના કરવા પછી તેને ફાલીને હુંદી નાખવા પછીથી તેમાં બે ચમચી મીઠું અને એક ચમચી મરી ચર્પવા મરચાં નાખીને મેળવીને વડી પાડવી. અને તેને સ્કચી દેવી. બીજે દીનમે તેણે ચર્પવા ધોમાં તળવી; એટલે તેપાર મધ જશે. તે માંદા માણસને પણ ઉપયોગી છે.

—*—

પાકશાસ્ત્રનું શિક્ષણ.

લેખક: “એક દીન ભગિની”

“સુન્દરી સુગોષ” માં ઘણીવાર “પાકશાસ્ત્ર” નાં લખાણ આવે છે, પણ તેમાંનાં ખણં ઉપયોગી ચર્તા દશે એમ મને લાગતું નથી કાંઈ લેખ સાવ નમાસા હોય છે, તે કાંઈ અપુરા હોય છે, જેને થોડું આડતું હોય તેને એવાં લખાણ કદાચ કામનાં બહુય પણ જેને ન આવડતું હોય તેને સાવ નકામું ને આવડતું હોય તેને તેા નકામું જ! આમ મને લાગ્યું છે મારી શુદ્ધ દશે તેા કાંઈ બહેન કૃપા કરીને તેમાં સુધારા કરશે.

પણ આ દીન બધાં “પાકશાસ્ત્ર” નાં લખાણને લાગુ પડે છે, એના કહેવાનો મારો હેતુ છે, એવું કાંઈ માની સેતો નહીં એવી આશા હું રાખું છું. સ્વર્જવાસી શાક્ષર લાઈ અંમુનલાલ સુન્દરજ પઢિવાર ઘણું અફે “સુન્દરી સુગોષ” માં લખના તેમનાં લખાણમાંથી તથા હાલમાં વીરનગરના સ્વામી શ્રી શિવાનંદજી તથા પરમાનંદજીનાં લખાણોમાંથી પ્રાણ જાણવાનું મગતું અને મળે છે, એ કરેલા જેનું નથી. આ સ્વ મોઝોએ ખતાવેલી “પાકશાસ્ત્ર” ની કેટલીક નવી વસ્તીઓ તથા જર્નાલની કેટલીક નવી રીતો (દરેકનાં શુણ્ણ હોય સાથે) દરેક હિંદુ તેા શું પણ બીજી કોમનો સીઝોએ પણ વાંચના જેવી છે પેટિયારજી પરણેલા નહીં હોવા છતાં, એમને હોં એમો ઓએ તું કિંતુ દનું અને સ્વામીજીઓએ સંસાર તત્ત્વો છતાં તેઓ અમારી લાગણી રાખે છે. ખતેનાં વેદક અને પાકશાસ્ત્રનાં લખાણ સુન્દરી સુગોષના ઉપયોગીપણામાં એટલા વધારા કરતાં—અને કરે છે, તેની વિદાન તત્ત્વો સાહેવ પણ ના પાડશે નહીં.

પણ મારે જે અફી કમચાતુ છે તે “પાકશાસ્ત્ર” નાં (અને—કેટલેક ભાગે—કહું તેા, વેદકનાં) લખાણો જે વખતો વખત નમાસાં, અપુરાં અને બૂલોવાળાં આવે છે, તેને મારે છે. સુન્દરી સુગોષના અરેખિત સાહેબે આ જાણતરમાં ખાસ કાળજી રાખવાની બરુ અને દેખાય છે. તેઓ કાંઈ-ચર્પવા ન હોઈ શકે. એટલે—આવા ખામ યાનના વિષયોમાં તેઓની પુરતે મારિતી ને હોય. પણ એવી જાણતોનાં લખાણ આવ્યા સ્વામીજી જેવા અથવા બીજા ખામ અલ્પાસીઓની પાસે તપાસ કરાવીને તેઓ અકટ કરે તેા વધારે સારું.

આ સિવાય બીજી મુશ્કયા મારી વાંચવારી બહેનેને હું કહું છું આપણને રાધવામાં, પર સ્વામીજીમાં, જાળજા ઉછેરતામાં, ખચર ચર્પા બદલવાનો સંબંધ સાચવવામાં ઘણીવાર અગવડે નડે છે તથા જુનેાં યદ્દ બન છે તે પાછળથી આપણે સુધારીએ છીએ અને કાંઈ કાંઈ સંકરતી પણ નહીં, એવાં અપાણાં “ખરા અગુભવા” ની માગી “અગુભ

વિકા " આપણા મારજ પ્રકર થતા આ 'સુદી સુગ્રોધ' માં આપણે હપારીએ, તે-
તેથી બીજી બહેનેને બહુ દાવદો થાય, એવ મને લાગે-છે, તે તેથી હું સી બહેનેને આવી
બાળતો ખાસ કરીને લખી મોકલવાની વિનંતિ દઈ છું -

હું પણ બોધે આપીનેજ બેસી રહેવા સંગતી નથી. આ સાથે મારા " ખરા
અનુભવ " માંથી કોઈ (જેટલા પાઠ આપણા તેટલા) ની એક યાદી મોકલી છે. તેમાંથી
પ્રથમ ત્રીજી સાહેબને યોગ્ય લાગે તે "સુદરી સુગ્રોધ"માં લખાવ કરશે, એમ હું આશા
રાખું છું. કવિતા, નિમણા કે વાર્તાઓ, જે આપણે વખતો વખત લખી મોકલીએ છીએ
અને "સુદરી મામલા" ના વિષયમાં લખાય છે, તે બધી કંઈ બહુ મારી હોતી નથી.
એટલે એના કરતાં વધારે વાંદ કામ આપણે આ રસે કરી શકીએ. કારણ કે આવી
માનવો વધારે ઉપયોગી અને બોધદાયક થઈ પડે અને " સુદરી સુગ્રોધ " નો ખરા
દેવ પણ એજ છે.

તુલસીના ઉપયોગ.

[સીઆમાં ખાસ મટે કેટલીક જાતના પાક જતાવવામાં આવે છે, તથા બીજે
વખતે પણ કામ લાગે તેવી કેટલીક સાડી સાથે પણ પીંછે ફાલે. જાણી રાખવાની
જરૂર છે, કારણ કે એથી પણ શરીરને કોષ્ટક ટોચ મળી જાય છે. આ પૈકી તુલસીના
ઉપયોગ પણ બહુ ફાયદાથી જલ્પાય છે—અ. અમૃતવાસ સુન્દરજી પદિયાર.]

૧. તુલસીના બીડું મેળવ:

તુલસીના બીડું સેવન કરવાથી પણ ઘણી સક્રિય વધે છે. તેની રીત એ છે કે,
તુલસીની મંત્રિશક્તિ એથી તેમાંથી બી કાઢવી. એ બી જે ચાલી બાર ફરમાં ઉઠાણી
પીવાથી ફાયદો થાય છે એ સિવાય એ બીને વાટીને તેના કુદા કરી તેની જુના ગોળમાં
ભાર ભાર નેવડી ગોળા જનાવી તે ગોળા ગાળના તાજા દુધ સાથે ખાઈશી ફાયદો થાય છે.

૨. તુલસીના પાક:

તુલસીના બીના કુદા શેર ના, અને ચણાનો શેર શેર ના, લઈ તેને દુધ તથા
ધીનું મોણુ દઈ મોટનથાળની પેડે નેકવો તે અડધો શેકાઈ રહે, ત્યારે તેમાં પાણી ધાવે
નાંખવો. માથે જરા શેકાઈ રહે એટલે તેમાં કુદકેલી નદામતી મીઠાનો કુદા પાણી ના-
ખવો. તે જરા શેકાય એટલે તેમાં તુલસીના બીનો કુદા પાણી નાંખવો. તુલસીના બીના
કુદા સાથે એક તોલો મગીનો કુદા તથા પૂર્વલીકાર જામનો કુદા મીઠાવવો. એ પછી
એ બધું નાંખ્યા બાદ પાંચ મીનીટ સુધે રાખી ઉનારી લેવું તે પછી આસણી તૈયાર હોય
તેમાં એ બીને નાંખવી, તેક શેર સાકરનો આસણી જનાવી તેમાં પાંચલીકાર કેમર ના-
ખવું; અને એક શેર પાકમાં સવા શેર લી વાપરવું એથી ઘણો સરસ પાક બને છે અને
એ પાક ફરજી એથી પાંચ લેવા સુધી સવારમાં ખાવો, તે ઉપર દુધ પીવું એથી શરી-
રમાં ઘણી સક્રિય આવે છે. આની રીતે પાણી બીમાંથી ચોખાવાર શેર પાક જની શકે છે.

—(" જુનાની જાળવવાના ઉપાયો. ")

દીર્ઘાયુઃ શી રીતે થવાય ?

અથવા

“તાંદુરસ્ત રહેવાના નિયમો-અને દિનચર્યા.”

લેખકઃ—શ્રીયુત ડૉક્ટર રવિશંકર ગણેશાચ આંઝરીઆ,

(માંજરોળ રોડના ગાંધી ચીફ મેડીકલ ઓફીસર.)

૧.

૧. પાશ્ચિમાં જીવવૃદ્ધિને લાભને પોતાના આત્મચળતા વિચારા જેમ દરેક જાણતમાં જણી શકે છે, તેમ આપણી પૂર્વની રહેણી કરણી તથા ખાનપાનમાં સાદાઈને બદલે દરેક જાતની ખરબાણુ પૃથા દાખમ ચર્ષ છે, તેને પરિણામે સરીરની અસ્વચ્છતા વધી છે.

૨. કેક દેશજે સમઝરી કે ખેરાત જાતાનાં દવાખાનાં વખાં છે, જેને લખને ખરા હોદીઓને જેમ મનવડ વધી છે, તેમ દવા ગરત મળતી હોવાથી તમા કુદરત ઉપર આ-
 ૧. સખવાની શક્તિ અને પરિણામે મરણ ન હોવાથી કે જૂન સુધારથી એ પહેલી દરજ્જા સુધી આવથી, તેમ જઈ ઉપરથી આપ્યા જવાથી, સરીરને જ વાદનને ગહલે મૂળ ઉપ-
 યોગી જ તત્વ લેખવાનું દરો જવાથી-સહેજ સાજા મંદનાડ કે જે દવા લીધા વચર જ અત્યુક જાતની કરી, પંથ કે સવમથી દુર ચર્ષ રહે, તેને માટે પણ અંગ્રીજ દવા એટલે “દાર્શનાં તૈયાર યજોલા ઝોડો” લેવા વચર નજ આલે, એનું મનનું જવારજી-ગાજામાંથી યજોલી પ્રાપ્તમાં-આ જમનાનાં જીવવૃદ્ધિની-તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે પણ તેજ વખલે

* આ નિયમો અમલમાં લાવવા સમનારૂપે હરદરેશ યાઃ રહે-તેનું બચ્ચાણી માંડી સર્વ મનન કરે-તે રીતે ખાન એ અથા દિનચર્યા-એટલે એક સવારથી બીજા સવાર સુધી જેમ વર્તવું-તે જાતાનાર એક તખ્તામાં જડાય તેવી રીતે અથવા તેટલી પથ્થુ તેરિત ન નનારને માટે ગાંધી પુર્વ, ઉપર એટલી જાડાર પાડવો નહીં કર્યું છે તે કાગળનું કડ મોટાં છે પણ એમજે કોનોકક કે સર્જ વર્તમાનમાં એક પાનાં જેવું ધરે.

જડા કાગળ ઉપર એટલેકલી કિંમત—આડ આના. દયાસ ખરચ જુડ.

એકલી કાગળ ઉપર હાપેલની— “ ચાર આની. દયાસ ખરચ જુડ.

માંકોએ ખર્ચ નીમેને સીરનામે દેવા કૃપા કરવી. યાતિમાં, નિશ જામાં, મિત્રોમાં, સ્થાણાં, ધનામ, એટ તરીકે આપનાર ખાતે જાખનાં પ્રમાણમાં યોગી કિંમત લેવાં.

મારા તરફથી નીચે મુજબ પુસ્તક જાડાર પડ્યાં છે.

બહુને શિખામણ—કિંમત રૂ. ૧ એક } દયાસ ખરચ જુડ.
 મુખ્યમથ જાડારી—કિંમત રૂ. ૧ એક }

પ્રમખવહાર માટે સરનામું.

રવિશંકર ગણેશાચ આંઝરીઆ.

માંજરોળ-(દારીઆવાડ)

એટલું બૂલી જવાય છે કે 'સુખત યોગે ને રવા' ને કાપડો કરતા જણાવવામાં આવે છે અથવા કહે, તેમને શાકન આવે તો—(અચર)પધારે માત્ર પ્રકૃતિ પ્રમાણે થઈ હોય તે—અથવા નિદાનમાંકરે મળે હોય—જેમ થવા (મને તેવા વિદ્વાન વંદ દાકનરથી થવા) સવન તદન નથી એવું તે નથી—તો કિલકુ લુક્કાન કરે છે। ૧૫ વર્તની ઉપરની ઉમ્મરના દરમિયાં ઓપુરને તેમની તદુરસ્તિનું કારણ પુછ્યો તો તેઓ તેનું કારણ સાદી જીવગી સાથે, કાષ્ઠપણ મતલ—ખાસ અગ્રેજી,—રવા ન લીધાનું જણાવ્યો. તેથી કિલકુ જન્મથી જ રવા લેનાર બાપને જ તેટલી ઉમ્મરે પદોચ્ચે ને ને પદોચ્ચે હજી તેનાં શરીર ખલાઈ જાયે ખેલાં જ હશે। આની પ્રત્યક્ષ ખાતરી દરમિયાં તપાસ કરી કરી રોકે છે

૨. કાંતી જીવગી બે મતવાનાં મુખ્ય સાધન,—સાદી જીવગી, આનંદી રવવાન—મુખ્ય રાગ અને જીવગી જન્મથી વધારે ન ખાતું,—પુરતી અંગ કમરત, પુષ્કળ પાણી પીતુ ખા-કાર્ય પાતુ (એટલે દરેક રિપથનો તમા જ એમ નહિ) પણ દરેકનાં બહુજ નિષ્ક્રીત રહેવું) અને શીકર એને કુખને જળથી ન રહેતાં બૂલી જઈ—ખને તે પધારે કરતાં આત્મ-શાવ, ધમશાવ, સારું એવ પ્રત્યે એક સરખી દવા રાખવાં એ છે.

૪. અંતિમની ગણવા વિવાય રહેવાને કાંતે રાખું કાંતે આ નિષ્ક્રી પ્રમાણે સાવના—અનિવાર્ય અમરમાત કે મેળી રોગમાં નહીં સંપ્રાપ્ત તો (જો કે જીવગી જેટલો જા નિયમ પાળનારને મેળી રોગ અડકી જ શકતા નથી,) જરૂર કાંતી જીવગી ન દુરસ્તિ આવે મોતવશે

૨.

૧ સવારમાં વહેવા બાહ્ય, સુતે એટલે સુધેરિય મેંગાકે બે સવારે છૂટી પહોંતો, (આંધરે પોગો ક તક પહેલાં) પીતુ

૨ પીતે-કાંતે કાંતેકરે જઈ ગાતી, શુદ્ધ માનિયો કે રાત્રીની કામ પગ લો—આથુ કરતાં મળીયો સાક વધારે આપ છે,—પાવળનું તાડુ દાંતજી દંતથી ગાતો કીણો કુચ્છો કરી તે વડે, ગણા દંત આગવી અને પાકથી ગતે જાણુ ધમી દાંતજી કરતુ ત્યાર બાદ તેની ચીર કરી કોળા દંતારથી, કોળા કરતા, અને આંધરે, સુરમા, રૂપીયા સાર મીઠું (નિમક) મોલમાં નાંખી પાણી સાથે ઘૂન, દવાની ખાજખાજી, કાંત પાણીથી પાંચ દાંત રોગગા કરવા મોઢું, નાક, કામ કોઢ, કાળા દોઢ, પાંચીથી' ધમી સાક કરી, જાંઘા દુવાઈ કે સાક લુગડાં વડે લુગી સાક કરવા દાંતજી વપવે 'મામ બહુ કરી હોય તે દિવાલ ઠંડુ' જ પાણી પાવરવુ.

નોટ ૧—જ્યાર અને કુખ પાઉર વાપરનારે સમજતુ એકબે કે દાંતજી સાવનાથી દાંતની જગ્યાથી ચીકાસ દવાઈ નીકળી શુદ્ધ થઈ દાંતનાં મળીયાં મળજીન મેળે છે, તે સાથે જાયથી કદી મળતો નથી. કુખ પાઉર મીઠા બેટલા મુજીયાળા નથી, જધાને પર-વંડતાં નથી અને પરવડતા સાથે ખાયાજ છે. પાવળનું દાંતજી પસંદ કરવામાં કેટલાક

૧. નોટ—એટલે નિયમ (ખામ) મુજબ.

ખાસ લાગે છે. તેનો કુચો ઝીલો જલુ થાય છે. તે વળી માથે સાથે પોષિત છે તેની ખાતળી ડાળાઓ દાંતજી માટે હાયક છે. તે ન મળે તો બીજી નળેરે લિમડાનું દાંતજી સાફ છે. મોટાં શહેરોમાં દાંતજી ન મળે તો સ્થળથી ચલાવવું પડે છે. પણ તેથી દાંતને નુકસાન તો છે જ.

૨. દાંતજી ક્યાં પછી દુરત કહું 'ચોખ્ખું' પાણી ધીમે ધીમે કમતીમાં કમતી એક શેર (ચાળીયાં તોડા) પી જલું.

નોટ—દિંદુઓમાં નરલું કાઠે પાણી પીવાની મના છે, તેનું કારણ સમજવું નથી ઉપરુ ઉપર મુજબ સવારમાં પાણી પીવાથી પેટ-જઠરની અંદર કંઈ પકતર-વાસી બોરાક હોય તો તે આંતરડામાં જાય છે. અને નહીં હોય તો પેટ ધોવાઈ સાફ થાય છે.

૪. ત્યાર બાદ પરવડી શકે એટલે તબીબતને અનુકુળ આવે તો કંડાં પાણીથી અને માફક ન હોય તો સાધારણ ગરમ પાણીથી શરીરનું દરેક અંગ ખુબ ચોળી, (સાંજુ લખને અથવા સાંજુ વખરે) નહાવું એ વધારે સાફ છે, પણ કાંઈ પણ કારણસર તેમ અનુકુળતા ન આવે તો દિવસના મરે તે કાગમાં એકવાર અવરખ નહાવું જોઈએ. નાનાં જરબંતિ જન્મે ત્યારથી જ દિવસમાં એક વખત નહાવડાવવાની ટેવ અવગર રાખવી જ જોઈએ. નહાયા બાદ શરીરનો દરેક ભાગ ખુબ જોસથી સૂકા કપડાંથી લુછી નાખવાની પુરી સલાહ લેવી જોઈએ. દરેકજા સાંજુ ન વાપરનારે આવાસીઆમાં બેવાર સાંજુથી નહાવું જોઈએ.

૫. ત્યારપછી કૃષ્ણ, આર્યના, પ્રતિકમલ, પૂજા આદિ જે નિત્ય કર્મ કરવાની ટેવ હોય તે એકાંત સ્વચ્છ જગ્યામાં ચાંત રિધર એકામ મનથી કરવું. આ પ્રમાણે અરધે કનાક કરવાથી મન રિધર ચાંત ચર્ડ આખા દિવસમાં વ્યવહારમાં પડતું અનુકુળ આવે છે.

૬. ત્યારબાદ ત્યારે અનુકુળ આવે ત્યારે, પરવડી શકે અને માફક આવે તેણે સાકર નીંખેતુ ગરમ દુધ આશરે પંદર તોલા પીવું, અથવા ચાદ (ઉઝાળેલો-નહીં) પીવેલો. બની શકે તેણે ચાદ હુણે જલ્લે (અથવા તેની સાથે) ધણી, બાજવાની શેરી કે તેવો ચાર પાંચ રૂપીઆ બારથી વધારે નહીં તેટલો નાસ્તો કરવો.

૭. આગલા રોજની રોજનીશી લખવી. તેમાં જ્યાં રોજમાં કરેલાં મુખ્ય કામની નોંધ હુકમાં આપ્યા બાદ, કાંઈ જોડું કામ મનથી કે વચનથી થયું હોય તો તે ખાસ માદ કરી તે સળધી અતઃકરણપૂર્વક પર્લાતાય જાણવી, ફરી તેમ ન કરવા મનને દબ કરી, તે જૂસ રોજનીશીમાં બતાવવી. આ પ્રમાણે કરવે મેઝ કરવાથી જીવગીનું આપુ.

૨. સાંજુ વાપરવો તો સારી જ જાતનો. નહિ તો આપણી "પૂર્ણ સ્વદેશી" શુદ્ધ માટી પણ જોડી નથી. પરન્તુ વીસનગર વાળા વિદ્વાન સ્વામીજી આ અંકમાં જ પ્રકટ થયેલ "રૂપ" ના લેખમાં સૂચવે છે તેમ જની શકે તહેમણે અરીશા વાપરવા યોગ્ય લાગે છે.

તંત્રી મુ. સુ.

૩. આ "ઉઝાળેલો નહિ" એટલે આનાં પાંદડાંને પાણીમાં નાખીને ઉઝાળવાં નહિ પણ જલુ ઉંદા (ખદખદતા) પાણીને ચૂસા ઉપરથી ઉતારી લઈ તહેમાં આનાં પાંદડાં નાખી ઘોડી વાર કાંડો રાખવું આમ તૈયાર કરેલો આ ખદ્દુ નુકસાન કરતો નથી.

વર્તન બદલાઈ જાય છે અને તેની તંદુરસ્તી ઉપર બહુ સારી અસર થતાં સંકુચણી થવાનું શિશુજી, વગર ખંડર પડે, મળે છે.

૮. ત્યાર બાદ પોતપોતાના ધધામાં નીચે ડાબે વળગવું. અથવા- વાંચન, અથવા યેનમાં સમય માળવો.

૯. સામાન્યથી અગ્રીવાર અને હેન્ટ જાર વાગતાં અગ્રાહિ-દક્ષિણે પથે તેવો, બહુ ચાવી ચાવીને, ધીમે ધીમે, નીચે ડાબે, યાંત્ર મન રાખી, આનંદની વાતો કરતાં કરતાં, જે મળે તે યોગિક ખાવો. જમનાં વાર લાગે તે સારું. ઉનાચળે કદી ન ખાવું. અન્યા વગર કદી ન ખાવું; બહુ ગરમ ખોરાક કદી ન ખાવો; અને ભૂખથી એણું ખાવું. ખૂબ ચાવીને ભૂખથી જાર આના ખોરાક ખાનાર, દંમેથી તંદુરસ્ત રહે છે. જમની વખતે, વચ્ચમાં, જમ્યા બાદ તુરત પાણી, ચાદ, કે બીજું પીણું ન પીવું. તેમ પીવાથી જરૂરસ નમળો પાતળો પડી જાય છે અને તેથી ખોરાક પચતો નથી.

૧૦. અન્યા બાદ દોઢથી બે કલાક બાદ અને જાર ખાણું ખાણું હોય તો અડી ત્રણ કલાક ગયા બાદ અને કુધપાક કે જામુંદી ખાધાં હોય તો ચાર કલાક ગયા બાદ પહેલીવાર પાણી પીવું. તે પહેલાં તુષા-તરસ લાગે તો પણ ખનનાં સુધી ન પીવું ત્યાર પછી ઉનાજામાં બળે કલાક અને શિયાળામાં અડી અડી કલાકે પાણી પીવું જોઈએ. દર વખત પાણી પોણે સેરથી સેર (ચાળીસ ટોલા) જેટલું પીવું જોઈએ.

નોટ.—દરેક વખત પાણી પીધા અગ્રાહિ એક કોમળો પ્રાણીનો શોધમાં ખૂબ ખખખારી કરી બાદજ પાણી પીવાની રેવ રાખવી. તેમ કરવાથી શોધમાં એકલા યજેલા જનું નીકળી જાય છે. આ સાધારણ સાવચેતી રાખવાથી સ્વેપન-સલેપન-જુખમ-મીઠ-કુલ થતાં નથી અને બીજા ઘણા રોગ થતાં પણ અટકે છે.

૧૧. - સાકરવાળો ચીત્તે ખાવાની રેવ બહુજ જોઈ રાખવી. બહુ મેન્ડાલેદાર, તેલવાળો, તળેલી, ચિઠ્ઠાવાળો, ચણવાની ચીત્તે ખાધા વગર નજ ચાલે-તેમ હોય, તો તે વખતે ભૂખથી અરધુ જમવું, દૂધમાં-ભૂખ્યાં હોવું પણ હરગીજ એક કોળીઆ પળું વધારે ન જ ખાવો.

૧૨. અન્યાબાદ દરેક વખત જળજળ કરી, રીંત, જેડું બરાબર સાર કરતાં, યુખ-વાસ માટે પાન-સોપારી, એળચી વાપરવાનું વધારે સારું તો નિમકવાળું આચાર, -મીઠાવાળું અચારું, ચાવી ખાઈ પાણીના કેળળા કરવાથી સ્વચ્છતા વધારે જળવાતાં સોડા મો-દામાં તેમજ દાંતમાં પણ થતો અટકે છે.

૧૩. જમ્યાબાદ વચ્ચે બે ત્રણ કલાક બાદ પણ નારતો-અવેળું ન ખાવું; એટલુંજ નહીં પણ ગાડન પાટી કે મેળાવામાં જવું પડે તે ત્યાં કંઈક પણ ખાધા વગર ન જ ચોટી ચોકે તેમ હોય તો, તે પછીનું એક ટંકે ખાધાં વગર કઠોડી નાખવું.

૧૪. સારું આ પીવાની રેવ હોય તો જમ્યાબાદ કમતીમાં કમતી પાંચ કલાક બાદ પીવી રેવ ન હોય તેણે ન પીવી એટલુંજ નહીં પણ બહુ સાંતા વિરસ શિશુય તો નજ પીતી.

૧૫ સાંજે સુપારન અમાઉ ધેર પાતું પહેલ્લી જવામ તેમ્ હમનીમાં હમની મે માઇલ શહેર અઢાર ખુશી હવામાં પગે રસ્તે ચાલી ફરવા જતુ. કીકટ, હોગ, અમ્મના એવી બીજી રમતો ખુશા મેઘનમાં રમતા હોય તેણે ફરવા જવા જરૂર નથી.

૧૬. રાત્રે કે દિવસ અસી થયા અમાઉ ભારે વાણ (રાતને ખોરાક) લેય ટો હોય ત્યારે તે પ્રમાણે નિયમિત કણકે જ લેતા ટેવ રાખતી જોઇએ. રાતના વાણમાં જેમ ઘાંજાત, ખીચડી કે ખાનરાના રોટલા કે તેવું દહકું ખાણું ખાર આના લેવું જોઇએ. રાત્રે હાર્ટને ખાનગર જૂન ન લાગી હોય તો હરબીજ વાણ ન હરવું. સહેજશ્રાંજ જૂન હોય તો મરમ કુખ પીવું. 'ભુખ્યુ' તેને કઈ ન દુખ્યુ' એ સૂત ગોળી રાખી તે પ્રમાણે વર્તનારને વેડાં દાકરની કડી જરૂર પડતીજ નથી.

૧૭ વાણ ખાદ હમતીમાં હમતી એક માઇલ જેટલું ફરવુંજ જોઇએ. - મદાર જન શકાય તેમ ન હોય તો ધરમાજ એક માઇલ થાય તેટલા આટા મારવા. તે ચિવાય રાત્રે જમનાને તો અનાજ પચતુંજ નથી સુખે નિદ્રા ગાળી નથી અને સ્વપ્ના બહુ આવે છે.

- ૧૮. રાત્રે ઉનાળામાં દસ ૫ જે અને શીતળામાં માણ નવ ખજે સુવું જોઇએ. જેમ આઠ કલાકથી એાડી નિદ્રા ન લેતી જોઇએ તેમ નવથી વધારે ખજે ન લેતી જોઇએ. સુવાની એાડોમાં બહુ ફરતીયર ન જોઇએ બાગીઓ પુષ્કળ હોવી જોઇએ અને પુતી ખુશી રાખી દવા આવે તેમ સુવું જોઇએ.

- ૧૯. મુતી વખતે સુવાના એારડામાં બરી રાખવી જ ન જોઇએ મિઝુમતી, હી-મુઝામતી પેટી દાહર રાખવા, - જોયી રાતમાં અચાનક જરૂર પડે ખતી સમય રી શકાય નવ માણમ લાયે સુવાથી જેટલી દવા ખરાજ થાય છે, તેટલી એક બતીથી દવા ખરાજ થાય છે, અને તેથી વગર ખચર પડે તંદુરસ્તી દરકમેય બગડતી જાય છે. વળી બતી રાખીને સુવાથી મગગને પુરી ચક્તિ મળતી નથી. માટે બતી ચુક કરીને સુનાર સુખીકે. મુતી વખતે સુવાના એારડામાં બતી એ સાચ કરતાં વધારે લાયક છે. '

૨૦. પિચાળ ઝાડાની ટેવ નિયમિત વખતેજ રાખવી જોઇએ. છતાં વચ્ચે દાઝત થાય તો એકેમ પુર્ક પાડવી જોઇએ તેને રોકવી નજ જોઇએ. (આ બાબત એઓએ ખાસ ખ્યાનમાં રાખવીજોટી શરય ખાતર તંદુરસ્તિ ન બગાડતી જોઇએ.)

૨૧. દવા લેવા જરૂર નજ પડતી જોઇએ. પણ કદાચ જરૂર પડે તો કારણ પોતાથી કીધી ફરી તેવી જૂલ ન થાય એમ પ્રતિજ્ઞા કરી, - નજ ચાલે તો વિદ્વાન, અનુભવી વયે વૃદ્ધ-કલંચાત મિત્રજન દાકતર કે વૈદ-પાસેથી દવા લેવી

૨૨. કપડાં રૂત્તે અનુકુળ અને સાર પહેરવાં. બીનાં કપડાં એમ ઉપર રહેવા ન રેવાં. પસીનો થયા ખાદ કપડાં હવારી પસીનો સુશોધી શરીર ઉપર જલુ પડત ન આવે.

૨૩ જે ધંદો - રામગીરી-તોકરી દરવી પડે, તેમાં પ્રમાણિકપણું, એકનિદ્રા, નિ-ગદગલાલી, વશાસરી, રાત્ર્ય કે ધણીની શક્તિ, સત્યતા, વિવેક, નિહરતા, વગેરે જગતી ફરજ ખબવનારને અમુક જાતનો સતોષ ઉપજતાં તંદુરસ્તિ સારી બળવાય છે. મનની મિનતાં અને ફિકર એ તંદુરસ્તિમાં ખચર ન પડે એ રીતે ખેલમ કરનાર છે.

૨૪. તમાકુ પીવામાં, મુંઝવણમાં, દાંતે દેવામાં, આપવામાં, વાપરતી ન જ નેપ્રસન્ન. તમાકુ જેવું આત્મકરણને તબક્કું પાડતાં બીજું એર નથી! તમાકુની ટેવથી કાઈ રોગને કાબો થતો જ નથી.

૨૫. તમાકુ સિવચત્રીજી દોષ પલ્લવ્યસન—ભાંગ, મરીણ, ગાંજો, દારૂ, તારી, વંગેરેથી દૂર જ રહેવું. વ્યસન માત્ર તંદુરસ્તિને ધીમે ધીમે ખાનારાં છેર છે.

૨૬. નાટક, ખેલ, રાનના ઉત્તરના, વિવિધનક નવલ કથાઓ, બહુ ગાવન, નાચ, રંગરાગથી બનનાં સુધી આદ્ય જ રહેવું; તદ્વત અવધ રહેવાનું ન જ અને તેમ હોય તો તેનો શોખ થવા ન દેવો. ન જ આધે તો જ તેવામાં બહુ થોડો ભાગ રેવો.

૨૭. બનતું બ્રહ્મચર્ય પાળવું. અઘણીબાઈમાં એકવારથી વધારે (૨૦ વીસ વર્ષથી ૪૫ પિસ્તાળીસ વર્ષની ઉમરમાં) ઓ સંગ, પુરૂષ સંગ, નજ દરેકો વીચ વર્ષ સુધી પુરૂષ અને કમતીમાં કમતી સોળ વર્ષ સુધી ઓએ અખડ બ્રહ્મચર્ય પાળવું. ઓ રૂઢમતિ હોય—અઘણેથી હોય—ને દર્મપાત રાક્ષસતથી પાંચ રોજ સુધી અલગ રહેવું નેપ્રસન્ન સગર્ભા-વરધામાં બ્રહ્મચર્યે ગર્ભમાં ત્રણ માસ થયે પછી—ઓ નર્મ અનેના સ્ત્રીએ કમતીમાં કમતી ત્રણ માસ થયા સુધી—વધારે સાડે ચાર માસ થયા સુધી—ઓ પુરૂષ અલગ રહેવું. તેમ અલગ રહ્યા સિવાય ઓ પુરૂષ બન્નેની ચારીરીક સ્થિતિ, ખાસ કરીને ઓની ચારીરીક સ્થિતિ, વધારે ખરાબ થાય છે, દારૂ કે બીજા ચારીરીક રોગ કરતાં, ઓએમાં નાની ઉમરમાં મરણનું પ્રમાણ વધારે ગર્ભના રોગથી જ થાય છે અને તે માત્ર બ્રહ્મચર્ય ન પાળવાથી અથવા ઓ—પુરૂષ ગર્ભના અનિર્ધારિતપણાને અને અનીપણાને આભારી છે.

૨૮. ઉત્તરાવસ્થામાં એટલે પચાસ વર્ષના સ્ત્રી હોય તોપણ ઓ પુરૂષ સંગ છોડી જ દેવો નેપ્રસન્ન તેથી ચારીરીક ગંધાગ્નિ ટપી રહે છે. મોટી ઉમર છતાં ઓ—પુરૂષ સંગને વગર રહેનાર પશુથી પણ ઉતરે છે.

૨૯. નાનપણથી બ્રહ્મચર્ય પાળનારનું (અને જેમ અને તેમ, પુરૂષનું વીર્ય ને ઓનું રત્ન—એનું રક્ત કરનારનું) ચારીરીક જગ-મનોજગ-શુદ્ધિજગ-નેતિકજગ, અગ્રપલ્લ એ બંને જ રહેતાં નથી; અને તેનો પ્રજ્ઞાન બીજા ઉપર એવો પડે છે કે બીજા તેના તેજમાં અંતર્ગત થાય છે. બ્રહ્મચર્યથી તંદુરસ્તિ અને આગુષ્ઠ્યની રૂઢિ આપોઆપ થાય છે. તાકાત—આટલે બ્રહ્મચર્યથી બીજી ચાલતી જડીબુટ્ટી કે ઉપાય છેજ નહિ.

૩૦. ૬૨ રમેશ કમતીમાં કમતી એક કથાક નૈતિક કે ધાર્મિક પુરતક વાંચતાં અથવા સારા વિદ્વાન પાસે શાસ્ત્ર અવલુની ટેવ રાખવી.

૩૧. આત્મજગ ઉપર વિશાલ રાખી કરાસરનાથી સારી—સાદી હિંદુ—ગ્રામી, —કરજથી વચ્ચડું. ચિન્તા વગર જાતે કમલ સુગ રોટસો ને ચટણી સંતોષથી ખાનાર પદ્મ પર આક્રાંટતા શાસ મહિલા હિંદાવનર ચિન્તામય પેસાદાર કરતાં ૮૫૨ કરનારે જીવી અને તંદુરસ્ત છે.

૩૨. સોજાથી દૂર રહેવું. જાણે કરકસરતાં એ મુણ છે, તારે સોજાની મીઠા

હુમ્મી છે, અને તંદુરસ્તીના દુરંધન છે. કમો લોભા ખરાબ-નાસી, સહેલી ગીધ દેડી દેવાના દરતા—તંદુરસ્તને લોભે પણ—પેટમાં માટે છે।

૩૩. લાગુઓને વચ રાખવી, બહુ અણધાર્યાં લાભે વધારે પડતી ખુશાલી કે દુઃસહ આવતો. હુબો,—લુચન-બોદના એક અદ્ભુત દેહાઈ દીકરોનું અચાનક મરણ, પૈસાની અચાનક મોટી પાપમાલી કરનારી બોટ, વિગેરે કુદરતી આફતો વખતે વધારે પડતો શોક કરવાનું ન રાખતાં, ધીરજ રાખી સહન કરવાની ટેવ પાડવી. શુરસો જનતાં સુધી કરવો જ નહીં, શુરસો શુરસો યનારનું જ લોહી ખાળે છે। એટલે શુરસો યનારને પોતાને જ લેથી લુકયાન છે. પહેલે પ્રમાણે જ હતવો, અદેખાપને પણ દમેશને માટે તન્નીજ નોખે. દૂધી માણસ પણ શુરસાની માફક પોતાનું જ લોહી ચુમે છે.

૩૪. દરેક જાત પ્રાણી અથવા દવા રાખી. આપણને તેનું જ ધીજાને લાભે એ સિદ્ધાંતને જીવંતીના દરેક અવસ્થામાં માફ રાખનાર અને તે પ્રમાણે અનુકરણ કરનારાં દંમેશાં સંતોષી, સુખી અને તંદુરસ્ત રહે છે.

૩૫. જન્મ પતી વખતે આપણે દરેકને એ ગુફ મળેલા છે. એક રજા અને બીજું મત. પહેલો શરૂ થઈ-પેટમાં કંઈ પણ જવા ન દેવા સ્વાદરૂપી દરવાજાથી તે ના પાડે ત્યારે હુરગીજ ન જવા દેવાની સત્થા આપે છે. બીજો શરૂ, મન—કાંઈ પશુ ખરાબ કામ કરતાં અમાઠ, થોડો, છોતાળો, અનીન, વ્યસન, જેમે તે દુશુંસુ સેવનાની કચ્છા થતાં એકવાર રોકે છે—થેતાયે છે. આ બંને યશને ન ગણકારનાર જ દુઃખી થાય છે, આ બે યશોને સત્થ નિષ્ઠાથી લાભે યનાર અને તેની યમના અનુસાર વર્તન રાખનાર કદી દુઃખી થતો નથી.

૩૬. સેદાપયોગી કામ કરવાં, દીન, અલક્ષ, અપંગ, અતિદલ, માંદો, વિધવા, નાઆરને મદદ કરવા તન, મન, ધનથી, ખરા જીવરથી મયલુ, પરાપકાર દરેક રીતે થઈ શકે છે. અથવા તે કરતા વધારે વૃત્તિ કાપમ રહે છે, તો તેથી પશુ તંદુરસ્ત રહેવા આ-કતરી રીતે બહુ મદદ થાય છે. બીજું ન જાને તો તેમના તંદર દવાની લાગણીથી નોવાથી, દીલાસાના બે સળે અત કશું પૂરક લાગણી રાખી કહેવાથી જેમ તેને આશા-મન મળે એ, તેમ આપણા આત્માને પણ અમુક જાતનો સંતોષ મળે છે અને તે તંદુરસ્ત રહેવા મદદરૂપ થાય છે.

નામ તેનો નાશ છે. કાળ સહુને ખાય છે. કાળથી કાપમને માટે કોઈથી અચાનક નથી. પણ શરીર સરલજીના નિયમો પાળવાથી શરીરની સ્થિતિ સચ વાય છે. પરાણે અથવા અજાણ્યે પેદા કરેલી વ્યથા, ઉપાધિથી અચાનક છે અને કુદરતી મોરણે ને મળે ને રીતે પચતરને પમાય છે તે સુખકર છે, તેને અનુકૂળ થવા જાને છે. શરીર પડે તેને માટે હજી શોકનું કારણ નથી પણ અપણી લુહથી, પોતાની મેળે મનુષ્યાવતારમાં દેકનો રાધે દીને ગાક વખતે નાશ કરી અમરપણું મેળવવા એક જ વક્ર શ્રમાવી ન આવે છે, તે અટકવવા આ નમ્ર ઉદેશ છે.

વિવિધ વિચાર.

ગૂઢ સંસારની પાઠમોળા.

(અભ્યાસપાઠ અને વોષપાઠ :)

લેખક—શ્રીયુત “ મસ્ત ” (બી. એ.)

૧.

ગુનહેગાર કોણુઃ આદમી કે ઔરત ?

હીવરપુત્રના ધર્મોપદેશ બોલ્યા છે કે “ કેટલીક સ્ત્રીઓના પોષાક તરફ બ્દીક અથવા ચરમની દૃષ્ટી વગર તેઓ નેષ્ટ થકતા નથી. ” ને આમ હોય તો, ‘ ટેકલી ન્યુસ ’ (૫૪) માં લખતી એક મહુરજી, આદમ અને ધર્મોપદેશના પુત્રોને ન્યાય આપે છે કે “ ઘરમ છે, ઘરમ ને, ભાગ જવા નાના આદમો ! અમારા પોષાક ચીરી નાંખો નહીં, પણ તમારા હૃદય ચીરી નાંખો. અને ન્યાયની ખાતર હદો તો ખરા કે અધો દોષ ઇલાની પુત્રીઓને કેમ આપડો છે ! શું આદમ સરજનને હદી પસદમી નથી આપતો ? ” *

કોણ પશુ સહેવની પ્રમાણીન અલખેલી મલીઓમાં વિચરનાર વિચારવંત ખાતુને તે ગલીઓમાં એવાં દરખો માધુમ પડ્યો કે ને નેહને તેના દરખમાં ફીક આરસે. આ ગલી-ઓના ક્ષત્રપાટમાં, સહેદો ચોપડેલી ગાઝાઓ, અને વીપથી પુરો, પોતાના અંધકારમય કવનમાં ચાર લીલા કૃત્રેમ ચાંદરજીમાં કંપચાપ પડતી માધુમ પડ્યો ! વિદાન લેખક ખરતાઈ ચો દહે છે કે ‘ પુત્રીને ગૂઢ કારાગાર દેખાય છે અને સ્ત્રીને તે સખત મજુરીનું રચાન-લગે છે ’ ! ને આ કાળમાં સત્યતાનો છટો પશુ ન હોય તો, આવી ગલીઓમાં ભમતી પુત્રીઓ કુખમાં અને ગધીખાનારૂંપ લાગતી પોતાનાં ધરોમાંથી નાખી છુટવાને ઉત્તર, હોય ખરી ! અને હરખધામાં ફેરેલી મો મન્કોડણી ખાતુઓ આવી ગલીઓમાં ફરીને લગ્ન મંધોની દાંખી કરે ખરી—અથવા તેની મદતાને દિતારી પાડે ખરી ? ધર્મો-પદેશનાં પુત્ર પુત્રીઓ પોતાની હવ્ય તાલીમને હીધે ઉપલા કથનના જુલાજાને નેષ્ટ થકતા, દોઢ આપજીને તો, એ, લુખાઈ, જોજાને, મજાડે, ચાન, મજાજી, નરર, યે.

ને ખાતુ તેમના સહેવની ગલીઓમાં એકલી ફરી રો, તે તો ધર્મોપદેશ દક્ત સ્ત્રીઓની

* ખ્રિસ્તીઓના ધર્મ પુસ્તક “ બાઇબલ ” માં ક્યા છે કે :—હમર પ્લેકબ્લેટાં એઝ પુરા (આદમ) અને એક સ્ત્રી (ઇલા અથવા હવા) ને પેદા કર્યા; અને તેમને એક સ્વર્ગ નેવો બગીચો રહેવાને આપ્યો. આ જાગમાં દરેક જાનની પ્રાણીઓ અને દરેક જાતની વનસ્પતી દર્ના. ફક્ત એક જ જાડના ફળ ખાવાની તેમને સખત મનાઈ હતી. પરંતુ ઇલાને તે જ ખાવાની રતિ પછ તેથી તેજે એક ફળ તોડ્યું; તેમાંથી પોતે ખાધું તમા આદમને આમદ કરીને ખવડાવ્યું. (કોણ વિદાનો એમ દહે છે કે એ ફળ સર-જન હતું.) આ પછી ઉપર તેમને સ્વર્ગના ખામ નેવો તે રચાતમાંથી ફાડી ‘ મરણ ’ અને ત્યારથી માનવજાતિનાં દુઃખોની શરૂઆત થઈ !

દાંત્રી, ગુ- મુ.

ઠાઠેથી ગાઠકણીને માન્ય કરશે નહીં ગઈ રચનાવધી અને નગર ન બેઘે તેમાં કપડામાં સજ્જ થયેલી એક યુવતીને નાટકચાળા અથવા નૃત્યશાળામાં સ્થાન મળ્યા પાછી ફરતી, નદી કીનારા અથવા આમગાડીના મધ્ય તરફ લટાર મારવા લા. અને નક્કી સમયે કે, કેમ ભરકરી લેખાસતો સીપાદસવાર આદમ, પોતાની નિરજી શ્વૃદીતું પાણી તેણીના તરફ છોડ્યા વગર રહેશે નહીં, અથવા કાંઈ લાલ લોહ-જાદુમંત્રીઓને સપસાવનાર વાતોથી તેનું સન્માન કર્યા વગર રહેશે નહીં । ઈંગ્લેન્ડની વડુઓ, ખાતાઓ અને બહેનોને પુછો કે આદમોના તેમની તરફના વર્તનમાં ૧૬૧૪ થી કાંઈ ફેરફાર થયો છે કે નહીં ?— ઇંગ્લેન્ડનો આશ્ચર્યજનક માનવાતો છે કે બધામાં એવો અનીચ ફેરફાર થયો નથી.

અસખત આદમોના આ ફેરફાર માટે આરતો જવાબદાર છે, માત્રા યુદ્ધોની ઓઝો, અને લાવવધતા યુવાલેથી છોકરીઓએ આદમોની નજરમાં ઓવતે દસકું પાડ્યું છે. પણ આરતો ગામ આરતોથીજ હલકી પડી નથી જો એમ હોય, તો આ સામાજિક સડો ટકી ન રહે.

૨.

મુખ્ય “કોનીક્સ” પત્રની સંવિધારની આજ્ઞામાં “ફેન્ટમ ટેલીગ્રાફ” એટલે કે ભૂતો નેધમાં “બહેર લેવાતી બેઠી” એ પ્રયાગ નીચે જણાવ્યા જેવી નેધ આ પ્રયાગે જણાય છે—

“છેલ્લા સાત માસમાં પારસી બ્રિટિશોને એક બીજને બહેરમાં બેઠી લેતાં જે ત્રણ વેળા જોવાં છે.”

“યુગ્મતાતી” ના સિંહાવલોકનકાર લખે છે કે

નવાં તામ્રાં જોઈ હોય તો યુગ્મ નીમાસાને પ્રયોગ અગમ્યે તેમાં તવાઈ નથી અને દુઃખ હોય તો છેલ્લી વહેલી જે મોજ લીધી તે ખરી. પણ એકોન્ટ્રન કેમિજના વિદ્યાર્થી નિવાસની ધાવેના મકાનમાં વચ્ચે વિના નાચનારા (ગોરા) શૂરસેના કરનાં તો આમાં વધારે ખચે નહોતું તે.”

કોનીક્સના લેખકે પણ જે જગ્યાએ યુગ્મ નિમાસાને પ્રયોગ થતો જોયો છે, તે પણ કંઈ જેવી તેવી નવાં તેની પાસે જો. જો. આ આજ. જોહોસ, તાર જોહોસ, બહેર બાંધકામ આજી, હાઇમાર્ટ, યુનીવર્સિટી હાઈ વિશ્વ વિદ્યાલય, સેક્રેટરીઅટ, રાયલ ઈન્ટરડીસ્ટ્રીટ ઓફ સાયન્સ અને એવલનું મેદાન, સિલ્વરગાલા નમુનાઓ અને તેમાં પણ વિગતનું ચોક્કસ આપનારી સંસ્થા, તથા યુનીવર્સિટી એટલે વિદ્યાર્થી આનેલા છે !

આ લેખકે કહે છે કે આસપાસ જતા આવતાઓ આજ દેખાડી રાખીને કાચ તેની પરના રાખપા વિના આ જુવાનીઓએ આ પ્રયાગે વર્તે તેથી મારા દિવસર ધણીજ કુખ-કારક અસર નીપજ છે.

વળા હપથા પત્રના સિંહાવલોકનકાર લખે છે કે—

હું યુક્ત કે આપણા સિંહાવલોકન નીતિ ચર્ચાને પાઠ રીખવનારો હાલો કરનારા પશ્ચિમના ગોરા સાહેબો અજવાળામાં બે મઝો વચ્ચે એક સાહેબ કે બે સાહેબ હોય એક મુઠ્ઠા એ રીતીએ કાપાઈપાડીને એવી મોટાર શાડીઓ કોઢાવે છે તે વિશે થું.

ધર્મ કે એમ તો નજ કહેવાશે કે મજબૂત અહેરમાં મથેને પ્રજાન સાહેબ લેખિકાની નકમ કરવાને ઘણાં છે.

સાર—જો આ ખીના ખરી હોય તો “મત” કહે કે કે ખાસ મત પ્રમાણે તો-
પાશ્વિમાત્મ અનુકરણ કહે’ને કદાચ અરજ કે ઉપદેશો આપે છે. જો બ-
પોષ દત્તો મારે એવા અનુયાયીઓ પાતળા હોવા છતાં એના જેવા અપોષ દેખાડવાને
કમલ દેખડાં પણ પહેરીને પ્રવળ કરતા દત્તા. અને આપણે તો આપણી વધતી જતી
નરસિંહ આદતો મારે હવે મરહૂર મવા લાગ્યા છીએ! ખાવામાં અનુકરણ, પીવામાં
અનુકરણ; પહેરવામાં અનુકરણ, ઓઢવામાં અનુકરણ; બોલવામાં અનુકરણ, ચલવામાં
અનુકરણ; બેસવામાં અનુકરણ, સુવામાં અનુકરણ; રમવામાં અનુકરણ, નાચવામાં અનુ-
કરણ! ગાવામાં અનુકરણ, વગાડવામાં અનુકરણ. શ્રેષ્ઠ કરવામાં અનુકરણ, અને પરણવામાં
અનુકરણ!—તો પછી શ્રેષ્ઠ પાઠોને કૃત્યમાં મુકવામાં અનુકરણ કેમ ન હોય લાગે!

આપણામાં કહેતી છે કે માણસ ગમે તેવું વહાલું હોય પણ કાંઈ દાડગામ કાઢે
ગાંધીને કરાય છે કે પણ અરેબર આ તો દાડગામ કેરોજ બંધાયા જેવું થયું!—પુરુષની
પાશ્વિકી તો બેઝમંતુ બોતાતું સદાને મારે વળજેલું હોય છે! પરંતુ પ્રમદાને પુરુષથી
પરણાવનારૂં શરમાળપદું, શું આટલે દરજ્જે સીમાં પણ નહ થયું હશે! ના, એ તો હું
નજ માનું, મને તો પુરુષોગત ચંક લાગે છે એને શરમાળપદું ઓડવાનું સીખવનાર
આપણી આરજ એ અગળા અવાચનું શું નેર!—એમ દશે.

કહે છે કે જરમન સીએએ પોતાના દેશને અંતર પોતાના સતીત્વને પણ ભોજ
આપને ચોચાર થયો નથી. અને તેમ કરતાં એમાં પાર્થ પણ માન્ય નથી. અહીં તો
એવો કાંઈ ઘવાત મુલે ઉપસ્થિત થતોજ નથી, ખાજ કે ઘનો ગોક બીતવા સુધુઈ
હકાર છે, પણ—

પ્રકાશ અનુકરણ કંવાચી મુલામખીરીનો યેગે સુટી હોય, કાળા ગેરતી સુગ
ટગી હોય, મમાનતાના ગીઅરે ચણતું હોય, દેશમાં ફાખ મટતી હોય, અથવા જંગથી
હિંદની સમ્પત્તામાં સુધારો ચતો હોય—તો બનેને બે પડી દષીન પાતળ નાહેરમાં બોઢીઓ
લેવાઓ અને એવોમ નાનાના જેવા અસંખ્ય તમગતા ચાઓ! પણ હું તો ટાકું નજ
હવાથી ચક્ર. ને આગે મોટામાં મોટો સ્વાર્થ સાધય જતાં પણ પ્રાણતું પતન થયું હોય
અને ઉત્તરજ હિંદને અપિ લાગતી હોય તે સરવે ગ્વાર્થ પણ ન સાધવો એ બહેતર છે.

૩.

જરમન સરકારે કામને પડશે છે કે બાનુઓએ “ચોટ સ્કટ” —ચક્ર હુકા બા-
બરા પહેરવા નહીં. એ પહેરણ ઓછામાં ઓછું દેટલુ થઈ હોતું નોંધએ તે કાવવામાં
કરાયું છે, અને તેથી હુંકા બાધરા પહેરનારી સીઓનો દઢ કરવામાં આવે છે. સરવે
પોલીસમેન સીઓના પહેરવાય ઉપર ખારીક નમર ગણે છે. “સ્કટ” નોંધએ તે ક-
ગ્તાં વધારે હુંકા જળાતાં તેડું માપ લેવાય છે. અને કાવનારો અગ થયો જણાય તો
તેણીને દંડ કરે છે.

સાર—જો આ ચાલ હોય તો—ધન્ય છે એ છુટાપડું અને સમાનતા બસતી બડ-
ખાદી પામાત્ર મમાનતે, એ સીતલે અને એ માનવ છુટીનો દોષને કે—તેને કાવવાને

ડોરે દાંતવાં પડે છે ! જમન ઓઝોમાં અંદાન મીઠું શુ આટલે દરજ્જે વળી મધુ દમે ? બહનો ! સાઈં ઠપું ? પુર્વ કે પશ્ચીમ ?

૪.

પશ્ચીમના યોડાના સસાર વીધે મીસીસ કેન્ડાલ નામની એક પ્રસિદ્ધ નદીએ “Woman's Instigate” નામની એક સ્ત્રીસરઘામાં મીઝગાઈને પ્રસંગે કઈક બણવા જેવી વાતો કહેતી, જેની નોંધ બધાઓમાં લવાઈ છે. મીસીસ કેન્ડાલ કહે છે કે જેમન ઓરટીન (નામની સ્ત્રી-નવલકથાકાર) ના જમાનામાં—ઓઝો જે કદિ કરતી નહોતે તેવી બધાનક વસ્તુઓ આજે આપણે કરીએ છઈએ. ત્યારે, જે લખતી કાંઈ માંગણી આપણને કરતું, તે અત્યણે તરતજ બેલાન (જેરી) જ થઈ જતી. મોરિયરના જમાનામાં સુંદર લલનાઓ જવાજ હતી કે “અમાને પુછી જુઓ.” આજે તો આ બધા પડીઓ કહી નાંખે છે કે (all right, old Boon) “જાહે સાઈં, જુના દોરત !

મીસીસ કેન્ડાલ કહે છે કે મને તો “અમાને પુછી જુઓ”-વાળી વાત મને છે ‘જુજરાતી’ ના સિદ્ધાંતધોનકાર કહે છે કે—

ઓઝોના દહો, ઓઝોનુ હુમપણું, ઓઝોની રવતવતા બીલકુલ ન સમજનારની આ વાત છે વળી અમાને યાને પુછ્યા મોકલવાનું ? શુ અમાને પરજીવાનું છે ?

આજકાલના પોવાહના સળધમાં મીસીસ કેન્ડાલ કહે છે કે—

“મારાથી આજકાલની કાશીન જોઈ સકાતી નથી આજકાલની કાશીન તો જે હાંકવું” જોઈએ તે ઉઘાડું કરે છે અને જે ઉઘાડું રાખવું જોઈએ તે હાંકે છે.

હું જ્યારે નાની હતી ત્યારે છોકરીઓ સધા સમયના પોવાહમાં પોતાનું સ્વેત ગળું, ગદન અને કેક ઉઘાડી કરવા માટે બબીમાન લેતી પણ આજની છોકરીઓ જ્યારે આપણે દીવસ પોતાનું ગળું સુંવના પ્રકારમાં હાથડું રાખે અને પવન લાગવા કે તેમ, નીચા ગળાના પોપાંચ પહેરો ઝોઈ છે વધુ કિંમતની ચોતીની માળાઓ સિવાય જરાપણ રસાણુ વિના પોતાના ગળાં બતાવે છે, ત્યારે તેઓ પાને વિદેય ગતાવવા જેવું શુ દોષ રહે?”

મીસીસ કેન્ડાલના બીજા વિચારો પણ બણવા જેવા છે

“આજની સ્ત્રીઓ કહે છે કે રાણી વિઝોરીઆએ પોતાના ધણી માટે અતી ધણો મોક પાલ્યો હતો. આજની પ્રવર તેણે બારોપ મુઠી સપ્તમ નદી ! બાહ્યો, એક ધણીના સમયર માગી પડી કે ન પડી કે તેથીજ, બીજાની રોષ કરવા મઠિ છે ! જોહન અને ફ્રાં અને હેડીપર તેઓ બાહુર રજાડી વખત ગુમાવે છે, ધણુ તેઓને ન-સોહામાં જવાનો, રસોઈઆને નવી વાની કેમ જાનાવવી તે બતાવવાનો, કે આ કરડીના કામપર નજર રાખવાનો વખત નથી.”

સુન્દરી સુબોધ’ વાંચતી મદારી બહેનો !

પ્રસિદ્ધ નદીનુ જીવન ગાળતી મીસીસ કેન્ડાલ કથા શુભની, કદ સાધની અને કથા રેશતી દશે, વા ! અને ક્યો જાઈ ખુશમાં પડી ગદેલો જુનો પુરાણો નાઓ ઓનો શી કદ ધણો કરી વાર ?

મીસીસ કેન્ડાલ નવા જમાનાના સ્ત્રીઓના સ્વેચ્છાપણની, કામીનની અને

રમ્યાદિપદ્યોની દુશ્મન કેમ થઈ હશે વાર ? એ, એ સમજે, સ્ત્રીઓની સ્વતંત્રતા અને સમાનતા ઉપર ત્રાપ કેમ મારતી હશે વાર ? એ પ્રશ્નમાત્ર રમણી સ્ત્રીઓને આજ્ઞાકૃતિપણ, મર્યાદા, અને ઘરકામ તરફ દબી કેમ રીળવે છે વાર ? મહા-રાણી વિદ્યોત્તમણી દર્શાવેલી એ જાહેન પત્ની પત્ની-વગેરે કૃત્રીમ હાડ્યાગંતો વહા-લને હાત મારી નેસગંઢ વદાધનો પ્રવાહ સતત ચાલુ રાખી છૂવત બેસીત કરવા કેમ બોધતી હશે વાર ? વંદીઓ સંતોની પ્રશ્નમાત્ર જાહેન મીઠીમ કેન્ડાવની સંતાક તો અને હિતરમે ને એ એ વહેનેતો રમણી "મહત્તી"ની માફક કંકરો કાઢી નાંખતો વાર ?

અધમ લગ્નગીતો.

લેખક—મી.યુત શાહાવાલ જ્યજ્ઞકર ત્રિપાઠી ("શાહાર")

મારા સમયને ત્યાં લગ્ન હતું. અમે જ્યાં લગ્ન થઈ અમદાવાદ આગત. મહિલાઓનો તરફથી જમવાની તથા બીજી કમવડો વણીજ સાદી રીતે હતી અને વણી મજા હતી. પણ લગ્ન પ્રસંગે જાનારી જાણીઓનાં આવા મંગળમય પ્રસંગે ગવાતાં દસકાં ગીતો સંભળીને અને પછોળ જોઈ ઉદયન યથો ને મેં તે જ વખતે સંકલ્પ કર્યો કે, આવા મંગળમય પ્રસંગે અપોજ્ય ભાષામાં અમરવિદિત રીતે ગવાતાં ગીતો આપણી કામને લાંબાગરૂપ છે. તો આપના સોમપ્રિય માસિકમાં લખી તે રીવાજને પ્રાચીન મારી જાહેરને પ્રાર્થના કરીશ.

લગ્ન પ્રસંગે આપણાં જનને તથા દૂરનાં સંપ્રદાયોને આપણે આમદેવપૂર્વક નોતરવાં પડે છે, ને તે ઘટ પણ જ, ગદેનો, દીકરીઓ, ભાણેછોનો, ભત્રીજોનો, માનાઓ, પુત્રી મધ્યાન પુનવપુષ્પો તથા અન્ય વડોલ સ્ત્રી વગેરે પણ લાગત હોય છે. તથા પુત્ર વર્ગમાં પણ વડોલો, મીત્રો, ભાણેઓ, મામાઓ, સાળાઓ, કુટુંબીઓ, ને જ્યાંનો તથા અન્ય રતે-દિઓ લાગત રહી આવા મંગળમય પ્રસંગને શોભાવે છે. તો આવા આનંદમંગળ ગેળા-વડામાં સ્વદેશ પ્રીતિનાં, પરજીવાર દર્શનને આશીર્વાદ વચનેનાં, તથા પ્રભુ પ્રાર્થનાનાં ગીતો ગવાતાં જોઈએ. કદાચ દાર્શનિકોદનાં તથા નિર્ભજ શ્રદ્ધારનાં મર્યાદિત ગીતો પણ ગવાય. પરંતુ તેમાં કંઈ આપણી સ્ત્રીઓને નહિ આનંદવાના કારણે—

"મેંવાણુ મારી ગાકમરે, તપાસ થોઈ."

મારાં આવાં નિર્દિત કર્ણભટ્ટ કરે તેવાં ને વગો તેઓએ ખરાબ જગમગી લેતો પણ ખુશ્ખુશિસ્ય ભાવનાં ઘરમાય તેવાં ગીતો નિર્ભજ જની લાંબો લાંબો હાથ કરીને સ્ત્રી પુરુષોની મોટી મેરતી આગળ-ગાનાં આપણી જાહેન દીકરીઓ શરમાતાં નથી.

એ સ્ત્રીઓ પોતાના અમર પદમાં વંદીલો સમજી લાંબો મોટો ધુંધોટો તાણી મુખ ન પતાવવાની ચરમ ધરવતી છતાં પણ તેજ પુરુષોમાં મુખ છુપારી-વણીજ દલમાં અને બિભરત વચનો જોઈતાં ન ચરમાય, તે શું જોઈતી શરમની વાત છે ? ખરેખર આવી નિર્ભજ ને નોંધપાત્ર જણાવતી રીતિ તો સર્વથા તિરસ્કારનેજ પાત્ર છે.

આ લેખમાં ગાનાં કેટલોક અનુવાદ પણ છે. વાંચનારને તે સદા સમજાય તેમ છે. "મરુ."

બહેનો તમે હિંમતી, હિંમતીની ને વળી હિંમતી સાવનાવાળા પિતાઓની પુત્રીઓ છો. તમે કુળાન્તિમાન તો દર વિનાયુ તમારા મનમાં રાખો છો ! અને તેમ છતાં આવા નીચ કોમમાં પણ ન જોએ તેવાં ખરાગ અપવિત્ર ને પિતા-મીતો તમારા મુખમાંથી કેમ નીકળે છે ! આ તમે નીચ કોમના છો !—દલકાં કુલમાં જન્મ્યા છો ! ના. ના. ત્યારે આવી વચનો તમારા મુખમાં જોએ છે કે ?
આપણે હવે આપણને સમજાવે છે કે—

यदा यदा भुञ्चति वास्यराणाम् तदा नदा जानि कुलपमाणम् ।

હવે ને વચન ઉપરથી જાણિ નહીં થઈ શકે છે. ” તો હવે તમારી કેટલી જાણ થઈ શકે ?

બહેનો, પ્રથમ શરૂ થતા સંજયમય રત્નદ સંજયના જન્મકાર્મમાં જ આવું “ખરાગ છલને સજ્જાવતું પડે તેવું, એવી એક બીજાને યોગે દેવી અને પોતે માનાર્ગ જલ્દ હોશિયાર ને ચાલાક છે એમ માની છુટી થયાં એના જેવું દલકાં બીજું આ હોઈ શકે— તેમજ જોડું ગુમાન માખી દોષપણ જુલ આજુમનું વર્તુ માનવું નહિ ને “અગે તો ગા-હયુ—” કહી પોતાના નીચ કાળમાં મર્યા રહેવું તે તમને કહી શકે છે ?

તમારા મીતો સંજયનાં પણ તમારાં જેવાં જુદાંદીન અને દલકાં દમે ! આવી સુવ ને જુદાંદીની માણસ તરફથી તો જરૂર તમને નિરક્ષાર અને શીટાર નું મળવાતો !

બહેનો, તમે એમાં મગફળી ને ચીટાઈ ન સમજશો. માટે જો તમારામાં કશુંપણ ખરી ચીટાઈ નહીં હોય, અને આ જુલ નમને સત્ય લાગતું હોય, તમને તમારી જગ્યા કોમનું અસ્તિમાન દેય, તમા તરોને તમારી જગ્યા સમજાવી હોય તો આજીવીન પ્રતિદા થયો કે કોઈ જગદો દલકાં મુખાં કારેલાં મિલકત ગીતો ગાવાં કે ગવવાવાં નહિ ને વળી જોએ તમારું ન માનતાં તેનાં ગીતો ગાતાં હોય તેમની સાથે તમારે તે માવામાં સામેલ થવું નહિ. કારણ કે એક મદાન કવિ કહી મવા છે કે—

હાથી છાણીઆ કનેજ, ધોરી ધોળાઓ વસે

વધે ન વાન તોય, સાન સંગ જેવી શીખરો;

હો ન તોય દેકવા, શીખે વળી વિદગર્ભ,

કમગીનો પ્રસંગ દે કુમંગ રંગ અંજર્માં.

બહેનો, તે માટે સારી જાતિના દાખલાઓ થયે જુઓ, જેવી કોમની નાજર કાલિમાં તેઓના અવાજ સગવડાં મેલાવણમાં કેળવણીથી બહેનો સારાં સારાં પુરતકાં લઈ સારી નીતિ રીતી અને વિદ્યાનાં ગીત કેવાં સુન્દર ગાઈ ગરવાવે છે ? આવાં આનન્દમય સંગીતો ગાતાં ગવવાવાં તેમને અને સાંભળનાર મન મેનુઓને કેટલો બધો આનન્દ આપે છે, તે તો જેણે અનુભવ્યું હોય તેજ જાણે. આનાં દાખલા લેનાં, સારી સારી હિંમતી એણીની ગીતમાળાઓમાંથી સારાં સારાં ગીતો ગીઓ, મધુર ને ચીસ સુરથી ગાઈ, મધુરને ચીસે આનન્દ રેલાવો ને તમારા દેવમાં પણ સાચા સ્વાનદને અનુભવો.

મુંદરી સુબોધના તત્ત્વો “ ગીતમાળા ” બહાર પાડી છે, તેમજ અન્ય જુઓ તારફથી પણ જેવી “ ગીતમાળાઓ ” પ્રગટ થઈ રહી. તો તેવાં સારાં પુરતકાં માંથી શીખી લઈને તમારો સનાતન કર્મ ચોલાવો, જેને સારી તમારા પ્રવેશ કાળે પ્રવેશના છે.

નિર્ભાગી જીવન.

૧. લેખક: એક જીવનશૈલ્ય ખાળા.

(હાસિયોત ગાથા ગાઝલ)

નિર્ભાગી આ જીવન માફ, હાથ દ્યારે ખૂંચે ?
 તારું જીવન અર દામ માફ, કેમ કરીને રે જશે ?
 ભાષા બંધ્યા દુષ્મન, અર્થે જ ને વળેગારી મને,
 'કુમળી મદારી જિન્દગાની, મદન કેવી રહેતે કરે ?
 'દેયુ મદાફે હાથ ગંડુ, 'દાય બધી કેપી રહે,
 ને જીવન નિતે એ સમરે, આશ ના દ્યારે લહે;
 મોટા દિનાસો આપનાઈ, દોષને 'જોતી નથી;
 રે હાથ, મારે દુખી દિલને, મારે 'કા જાતો નથી,
 મારી બધી મદુ ગીને, દિવસુ ઉદાસી મદિ,
 પશુ નિર્ભાગી આ મદુ જીવન, ખિલવનાઈ કે નથી,
 નાશર બદુષે દુષ્ટ થેગી, હાથ, હાથ દુખી કરે,
 નથી દાઈ, સંજતું દાઈ ના, જીવન કાફ કેમ રે ?
 નેતા દોસે નહિ દાઈ મુજ, મ-ભાગને દેખાડનાર,
 નાવિક નથી જાતો સુરીસ, મુજ નાવને હેંકારો;
 હંચી મદારી જિન્દગીને દોસે બદુષે પાંખાર,
 પશુ, હાથ ! ના દાઈ જાણે મુજ, સાચો તારનાર
 એને જ જાણે જિન્દગાની, હાથ એ, પૂજા-ચાલતો
 રે, વિષમ સનેગો નહે છે, આશ નાશ બધી થઈ
 ના પૂજામાંથી સોનું શોધાઈ, દાંડેનાઈ 'કા દોસે,
 મેંસાગના દાદવ વિશે, રતો કુલીન દુખી જશે !
 પ્રિય વસાધગો ! બહેનો મદારી ! પટે નહિ અંજિ વિશે
 દીન પુત્રીઓ ના નાખરો, એ ચિતા સધળું બાળશે
 નહિ ત્યાથી દાઈ હેંગારો, ના ત્યાથી કે ઉદાગમે,
 દાંડ મદા એ આગમાં, ના રક્ષનાઈ 'કા દોસે
 મુજ જીવન સધળું એર બનિયુ, જાણુને, એ, બહેનીઓ
 વીસ વર્ષમાં દુષ્મન ને દામ અગણિત, મારે ચેતમે,
 એ પ્રેમ ! મુજ સમ બાળને ના જન્મ-કરી તું બાળને
 કણે કહિન દેતા પહેલા, મળુ પ્રીતે અપને.
 મરે, કનેડાં કણી, દેખું બધે દુનિયાં મહિ,
 તે સમય નિર્ભાગી મદારી, માટે જિન્દગી આણતી

વય વર્ષ આઠની માલિક, તાતે લગ્નમાં જોડી હતી,
 ના લાન હવે કાંઈ મને, જાળક બધે રમતી હતી.
 મોડી થતાં સમજ જ તારે નવયુ જીવન સેરૂર,
 ઉપાય શિષ્યતાં દીકરું— હમોલેતા એ રૂર, છે !
 ત્યાં ગાર્જ પછી રહેતો ખીલો, નાણું અનુભવથી વિ,
 કુખી ખડુ દીન જાલિયા પીવાય અવગો લાણીયે !
 માટે વલ્લભી બહેનીઓ ! વિવાહ કંગા વિચારીને,
 ઉટે કુલે ના નાંખગે દાસે કરી નિજ જાણાને;
 કુળ, લક્ષ્મી, ધર ને સર્માં વલ્લભાં, કાંઈ ના જોડો, અરે,
 પણ સુધીલ ને સુચવાન વરને આપને કન્યા તમે.
 વયનું અને શુભનું કળેડું જીવનનો અંશાર છે,
 વાથો ગરિબડી, અજળ જાળકીનો જ એ સંહાર છે !
 પ્રારબ્ધના સળેગથી હોમાઈ હું પણ છું ખરે,
 જાગતની કુમળા જાલિયા, બળતી લલ એમજ, અરે !
 દોડી કળેડા માતપિતા દોષ કાટે કમંતો,
 પણ દાસ જાણ્યા ના વિચારે, —ત્યાગ વગી નિજ કમંતો.
 બળના વિષે હોમાય ધી—દુર્લભ દોમે વમના બધે,
 આમો નશીબ શુ જાળકીનું ? નકીલનો મહાદોષ ને !
 શો વાંક એમા પુત્રો કેશે ? રહે છે દિન સમયો, અને
 મારે મહેણા, રોડ લાવે, દિલ દયા કરી ના ધરે;
 દાસે કયાં વાગ્યા હધયે ! દીકરી જાપડી મોમ યાદ,
 કહ્યું કાંઈએ, —સહેલું જીભું, અજળ એ નીતિ દીકરી !
 રૂંધતી મુઝાર્જ જાળ કામળ, મદન મુગે મુખ કરે
 બર નિન્દગી રડવાનું એના નશીબમા લખિયુ, અરે !
 સ્ત્રી દર્શિ અવળા મતિ, —અહુ દોષ એનો ? સત્ત્વનો !
 નિર્ભાંગી એ દીન જાલિયાને કરો ન્યાય, દયાણુ જો !
 પ્રિય કમલ મુજ ! અવ યાન્ત યા, ખડુ તે લખ્યુ દિલ જોસથી,
 રહેા નવન મુજ ! રડતાં હધે, બન્ધુ તે ન ખનિયુ—પરો નહિ,
 મુજ લલ્ય સ્વમ વિદ્યાર્થી છે, ચાહું મારી હું સકુ જન તણી,
 રિત'હિન્દવાળા દાજ લખિયું નાની છું તમ જાળકી.
 બહેને ! સુમાર્જ સર્વ પળને, સારી લેખન રાખને,
 હનયે પરિત વિચાર, કમંતોયાર નીતિ જાળકે
 પ્રભુમાં પરમ કલ્યાણુ છે, એ સત્ય સદુશાઓ કહે,
 એ દર્શિ ! હજ અક્તિ અહોનિય ને સુશુદ્ધિ આપને.

પત્રમંજૂષા.

૧. મુન્દરી મુખોધ મન્દિર:

મુન્દરી મુખોધના પ્રકાશન તથા વ્યવસ્થાને યગના ઘણા પત્રો મળ્યા હતા, જેમાંના દરેકનો જવાબ દાખા દાન આપ્યો છે. છતાં કેઈ પણ સંસ્થાએ ઉત્તર ન મળ્યો હોય તે હેમજે દરીયા કાગળ લખવા તરફ ભેલી, એટલે હેમને દરીયા જવાબ આપવામાં આવશે.

મુન્દરી મુખોધને અમે સદ્ કરવામાં આવેલી “સહાયક વર્ગ” ની યોજનામાંથી યર્ષ નથી. પરંતુ આ પત્રના અંક ૧૯૨૧ ના માર્ચ માસથી પ્રકટ થયેલા નંદિ હોવાથી તે મુલતરી રાખવામાં આવી હતી એટલે હવે તે પણ ચાલુ જાઉં. અને તે વિગેનો માહિતી આ અંકની આગામી આપી છે. સહાયક વર્ગના પ્રથમ વિભાગના સભાસભોને (૩. ૫૦ ભરવાથી) આ માસિક પાત્ર વર્ગ મુધી વિના મને મળશે અને પાંચ વર્ષ પછી હેમજો ભરેલા ૩. ૫૦ હમને પાણ પ્રહોચાવવામાં આવશે. બીજા વિભાગના સભાસભોએ ૩. ૧૫ ભરવાના છે, એટલે આ માસિક હેમને પાંચ વર્ષ મુધી ૬૦ વર્ષે ૬૩૫ તથા રૂપિયામાં મળશે.

મુન્દરી મુખોધના પ્રકાશનના અગ્રમ્યમાં આ અંકની સંસ્થામાં એક મુધીપત્ર મોકલ્યું છે, તે વાચવા વિનંતિ છે. હેમાં જણાવેલું છે,

(૧) ૧૯૨૦ ની સાલનો નવેન્બર-ડિસેમ્બરનો જે અંક બહાર છે, તે બે ટુલસ મામમાં-પ્રારા અંક રૂપે-પ્રકટ થશે હેમાં “છાદરાં ન થવાના કાગળ તેમ જ મુતારોમનાં કાગળ અને તે બંનેના વિષયો.”-એ મહત્વના વિષય ઉપર એક સંપૂર્ણ લેખ આવશે.

(૨) ૧૯૨૧ ના બા-નુઆરી-ફેબ્રુઆરીનો અંક પ્રકટ થશે હવે. ત્યાર પછી ૧૯૨૧ ની સાલમાં એક પણ અંક બહાર પડશે નથી. તેથી એવી વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે કે ૧૯૨૧ ની સાલમાં મુન્દરી મુખોધ પ્રકટ થયું મળ્યું જ નહિં. અને ૧૯૨૧ નો જો બા-નુઆરી-ફેબ્રુઆરીનો અંક ચાલુ રાખ (૧૯૨૨) ના ૧-૨ (હેલા-બીજા) અંક તરીકે માની લેવો.

(૩) જેમણે લગભગ ૧૯૨૧ માં વસુલ થયું છે, હેમની તરફથી ચાલુ સાલ ખાતે જ તે બાબતે એમ જણી લીધું છે અને ચાલુ સાલની થોડાં પછી હેમને મોકલી આપી છે; તથા સહાયક વર્ગના સભાસભોના હકની જાણતમાં પણ ૧૯૨૧ ની સાલને બદલે ૧૯૨૨ થી હેમનાં પાંચ વર્ષ સદ્ થયા છે, એમ માની લેવામાં આવશે.

૨. લેખકોને ઉત્તર:

બહેનો સૌ. પા. (નર્મિદાદ)-વા. (સીંગડી)-જી. (અમદાવાદ)-લ. (કી)-મુ. (ઉમરો)
કં. (સુબાઈ)-શિ. (ઉત્તરમુખ), તથા બહેનો શ્રી. મુ. (અમદાવાદ)-લ. (ધાટકોપર)-ર.
(પાણપુર)-ચા. (સિતોર)-ઈ. (રતલામ)-ર. (નવસારી); અને રા. શ. સ. (કાંચી)-ર.
(મરિયા)-અ. (અમદાવાદ)-મ. (અમદાવાદ)-ગિ. (સુબાઈ)-ના. (બાવનગર)-નિ. (મુલનેત)
શ. (મુકા)-મુ. (રતિ)-પ્રા. (બોટાદ)-મુ. (કપોધ)-મુ. (મુંગડ).

તમારા પવોનો ખાનગી કામળથી જવાળા આપો છે તે પહેલ્યો દસો તદ્દમ
મમતા માટે આલાસી હોએ. મુંઢરીમુખોધ હવે નિમિત્ત રીતે પ્રકટ થવા કહે, જેમ
આસા છે. છતાં મહાળી આગાની સફળતા મેળુના હાથમા તો છે. જ.

સૌ, ચા. (નવાપુરા)-ગા. ૩. (અમદાવાદ)-રા. ૧. (કરમચંદ) ચા. મ. (ખલાસ) ૧
મી ગા. (આકરોલ)

તમારા લખાણને વિષય ઉપયોગી છે પણ તેમાં થોડા સુધારાની જરૂર છે, તેથી
તેમ ક્યાં, પછી અનુકૂળતાએ તે પ્રકટ કરવામા આવશે. હવેથી લખો ત્યારે દૂદાણુમા અને
મુદાસર લખશો.

ગા. ૨. (સુમત)-રા. મ. (આદરા)-ગા. ૬. (અમલનેર)

તમારી મુશ્કેલી માટે અપભ્રંશ તે તરફ જાતી. અનુકૂળતાએ જ જ્ઞાન આપવામા
આવશે. લાઈ છે. ને, પહેલો કિતર વાચવા મળતા છે.

સૌ. ગિ. (મદુધા) તથા શ્રી અ. (વડોદરા):

આથી પેન્સિયથી લખેલો કામળ વાચનાં જાડુ મુરોલી પડે છે માટે હવેથી કામ
જની એક જ જાણુએ અને લાઈથી નખરો શુભેચ્છા માટે આલાસી હોએ

મી ધ. (અમદાવાદ)

“મારા કરમની કહાણી-આતમકથા” એ નામનો લેખ મળ્યો છે પણ તે અપૂર્ણ
છે. માટે બાકી રહેલો લામ લખી મોકલશે. લખવામાં પ્રહેન સૌ નિ વગેરેને આપેલો
જવાબ ખ્યાનમાં રાખજો. અને દવેના કાગળમા-આ એકિમતા નિશ્ચ પ્રમાણે-નમ્રીની જા
નમી માહિતી માટે તમારે પૂરે સગ્ગમુ લખજો. (તે પ્રકટ કરવામાં આવશે નહિ)

રા. ૧. (ધગમપુર)

દિલગીર છુ કે તમારા નિઃસંજ્ઞા આ પત્રમા પ્રકટ કરી સનય તેમ નથી રાઈ લેખક
લખીએ મોકલ્યા હોત તો ત્વચ સુધારો કરીને તેમની કેટલોક જાગ “શ્રી માત્રાન્ય
વિલાસમા સ્વીકારી રાકાત, પરંતુ પુરોના એવા લખણો માટેનું સ્થાન આ પત્ર નથી.
તેથી આપના આગ્રહને માન આપી નહાય તેમ નથી.

ગા. શિ. (ગુરુ)-ગા. ૩. (વેરાવળ)-રા. મે. (મેરાણ):

તમારા લેખ પાછા મોકલ્યા છે, તેની ગાયે લખેલા કામળમા કરેલી સચના ધ્યા
નમા રાખીને ફરીથી લખી મોકલજો. એક વાત લેખકએ ખામ લક્ષમા રાખવી કે ડોર્ન
કિપર અંગત હુમલા કરવાનું સ્થાન આ પત્રને કડી રાખવું નહિ. સામાન્ય રિપયો અથવા
ખાસ પ્રસંગોને લગતી ચર્ચાઓને સર્વ ગતિ સત્તર મંજો છે, પરંતુ અસુક બહિન વિશે
લખતા ખસ્ત સાવચેતી રાખવાની જરૂર છે જુદેત મી ૩. ના લખાણમા-એ ને પ્રયાગ
આણુ રાજે તો-આગળે હતો સારો સુધાને થયો, એમ લાગે છે.

ગા. મ. (મોઢા)-શ્રી ચા. (ગાહેવા)-શ્રી ગુ. (કલકત્તા)-રા. ૬. (આરીઆર)-ગા. ના.
મેરાણ-રા. મ. (વેગેગી)-ગા. ૨. (મુનાઈ)-ગા. ૧. (અમરેલી)-સૌ. શિ. (ધોળા)-ગા.
૨. (ગકમ):

હામારી સ્થિતિઓને અનુસરીને, ફક્ત એ પરી નિર્ણય કરી પાઠ્યમે એમ થાને છે, એટલે-અવિષ્કાર નીચે પ્રમાણે નવીન અવસ્થા સ્થાપના તેમજ વાચકોની સુગમતા વધારવા માટે કરી છે.

(૧) પત્રમંજુલાને અંગે “સાપ્તાહિક પ્રજ્ઞાનદા” એ નામનો વિમાન સ્વીકૃતિ મેળો મુદ્દ-ગંગાને કીર્તી વ્યક્તિ નવન ગંગાદ ગમે એ માટે મારે હોઈ છે અને તેને ત-નીપદ એક વિદ્યાન અનુભવી અધ્યક્ષ બનાવ મનજી તથા તેમના વિદ્યા-ગીચ પન્નીને સાપ્તાહિક આચુ છે ખાનગી ગિરિદાસીની કીર્તિવરમાં ન ચંત તેમને નહિ ઉનામે મોગ આપે છે, અને એ દર્શાવે પવિત્ર હેતુ પણ સારી નસાદ, તદ્વચ સ્થિતિ આપવી એ શિશુઓને કાર્ય નથી, સાપ્તાહિક ઉપનતી મુદ્દેવીઓમા વાગવાર તર્ક, અનુભવી સચાદકારની જરૂર દેખાય છે, તે થોડે અંગે પૂર્વ પાઠ્યનો પણ પ્રયત્ન કરે એ દર્શાવે ખાનગી પર વ્યવહાર માર્ગની સાથે પણ કળા માર્ગનાં નથી, એમ તેઓ જણાવે છે.

(૨) કેટલાક વખત ઉપર મુન્દરી મુખોધમાં સાપ્તાહિક બનાવોની નોંધ રાકે કરી હતી, પણ તે થોડા આ પાના પ્રકાશનની અનિચિતતાને કારણે સ્વચ્છ થઈ નહિ, તે મુખોધ મુન્દરી અને થોડા સમયમાં પાની માર્ગમાં બની હતી.

મુન્દરી મુખોધમાં આપ પ્રકાશની ને. તપમ મંડે તો બહુ સાર, એની માર્ગની દરવાજા, થવા કરી છે હાલમાં પત્રમંજુલાની કાર્ય જરૂર શિ, તથા મ. અને હાલ મ. ના તથા હા. એ જુદી જુદી રીતે દર્શાવી છે ન. મ. વગેરે કે માર્ગમાંથી પાઠ્ય અંગના પુત્રતામાં એટલું બહુ વધારા સામેલ અને દીક્ષની લખાણ-ટોચ છે તેના પ્રસ્તાવ બધા-માં મોજીલા થજા ધોરમાં જોવાય છે, તેથી દરજ્જા મુન્દરીની બચે “મને” થીજે પંપનાની જો મુન્દરી મુખોધમાં જુદા જામ વાલો ન પવા દેરી તેની મનીક્તી લોક-પ્રીતનામાં વધારો થયે તેમ તેના વાનગારોથી તે દરદનેવતી વાદગીની સાધન થયે. ” આવી બીજી પ્રજ્ઞાઓ પણ મળી છે, તે પ્રોત્સાહન માર્ગમાંથી લેવાનીઓ તથા બંધુઓના ઉપદેશ માર્ગવાની સાથે, તે મુન્દરી અનુદાસનાં પ્રમાણે કરવા હોય થોડા ન વખતમાં પ્રયામ નો, એમ જાહેર કરતા દર્શ થાય છે. ઉપનંદી: મુ. મુ.

૩. મળેલા પત્રો:

એક જુદામાં

‘મુન્દરી મુખોધ ના નવી સાંકળ એમ —
મવાગમ,

વિ. વિ. કે આપણ ‘મ-જુના (૧૯૦૭) ના “મુન્દરી મુખોધ” નાં (૨૬)માં પ્રકટ થયેલા “હુષાર” નામના કાવ્ય વિશે નીચે પ્રમાણે જુદામાં અંગે વ્યવ થક લાગે છે.

૧. કીર્તિ “નવક-નવનીત” તુ.એ કાવ્ય રચના નથી એટલું જ નહિ પણ અમુક જાણ તો એક પ્રીતિબળા કવ્યમાંથી જ રાજ ઉનામે છે. મને આશ્ચર્ય

ઉપર છે કે એક સ્ત્રીલેખક તરફનો વિવેક બની ગયો પોતાના સ્વતંત્ર લેખ તરફ એ દાખ્ય પ્રકટ કરે છે.

૨. આપની ખાત્રી દાય તે માટે અસહ્ય દાખ્ય જે નહારે લખ રૂંસમે એટલે કે તા. ૧૦ ને ૧૯૧૯ ને દિવસે સ્નેહીત્વ આનંદ વંચાણ હતું તે આપની ૧૨૩ મોડની આપણુક

૩. લેખકની યોગ્ય આપવી પડે એમ નથી. આપનાં 'મુન્દરી મુખોદય' માં 'બહેન લક્ષ્મી' ને નામે પ્રવચિત્ત લખનાર..... એ મહેને આશિર્વાદ રૂંસમે દાખ્ય લખણુ ઠગુ

૪. "હુમોદયાર" ની ૧ લી દીની મોથી લીટીના "મહારજે ક્ષેત્રથી" એ કબંધ, આપ એક શરૂ થઈ "મંગળાચક" ની બીજી દીની ત્રીજી લીટીમાંની ઉતારી લેવામાં આવી છે. એ સિવાય "હુમોદયાર" ની બીજી દીની છેલ્લી ત્રણ લીટીઓ તે રહેજી જ રહેજાર માથે એવી ને એવી ઉતારી લેવામાં આવી છે. વળી ત્રીજી દીની પહેલી લીટીનો વિચાર પણ અસહ્ય કાનની ત્રીજી દીનો છે અને છેવટે મોથી દીની છેલ્લી બે લીટીઓ પણ અસહ્ય કાનની પાસમાં દીની છેલ્લી બે લીટીઓ પરથી ઉતારી લેવામાં આવી છે.

૫ ને આપ એ રા "નવમ-નવનીત"ની યોગ્ય આપણો તે આપનો ઉપકાર માનીશ

૬. પણ ને દાખ્ય નામ પ્રકટ નહિ કરવાનો આપના માસિકનો નિયમ હોય તે આપના માસિકના આવતા અંકમાં મારાં બહેનના લેખને આપ દાય તે માટે ઘટતી વીકા કરશે અને જો આવશ્યક લાગે તો એમનો લેખ પ્રતિદ્ધ કરશે.

૭ છેવટે મારે આપને એક વિનંતિ કરવાની છે આપણી માતૃભાષામાં મધ્યેસારા સ્ત્રીલેખના આદ્ય યોગ્ય છે, ત્યારે આપના જ ઉત્તેજનથી લખતા મારા બહેનના સ્વ તંત્ર લેખને "હુમોદયાર" પ્રસિદ્ધ થવાથી લોભે રા. "નવમ-નવનીત" ની નક્કર માને, તે મુ એક સ્ત્રીલેખને અપમાન કરી નિરુભાવી બનાવવા જેવું નથી. આપ સ્ત્રીલેખને ખાસ ઉત્તેજના આપનારા છે એટલે આ બાબતમાં આપને વધારે લખણુ જરૂર માનતો નથી અને બન્યાથી ગુણ લેખકો તરફથી સ્વતંત્ર લેખ લખનારી સ્ત્રીઓને દાખ્ય રેવાના મત રહાણું મર્ષ સ્ત્રીલેખકની પ્રતિષ્ઠા બળવરો એવી આશા છે

લી આપનો કૃપાલિલાથી

મકરંદ નંદસુખરામ મહેતા

તારીની નોંધ: હું આજ રાષ્ટ્રુ છુ કે રા. 'નવમ-નવનીત' આ પત્રનો સન્દોષ દારક ઉત્તર આપો. અને હું એમ તો માત્ર છુ કે પવિત્ર બહેન થી "લક્ષ્મી" ને અન્યાય આપવાનો હેતુ તો એમનો ન જ હોય

* આ અંકના "માસિક વધારા" ના કાવ્યકૃતિ વિભાગમાં તે પ્રકટ કરવામાં આવ્યું છે.

ઉપનની મુ. મુ.

૨૬ મહાનંદની ફરિયાદ વિશે એટલું જ સખચાતુ કે અચાની સેવિકા ગમે તેમ માને પણ એટલું તો નયીતું છે કે દાસ જે બહેનને કવિતા લખે છે, તેઓની પ્રથમ પંક્તિમાં બહેન "સદગી" નાં કાવ્યોને સ્થાન મળે છે. એમની કૃતિઓ આ માસિકના વાચકોને સુગત છે. અને ગ. કાઈ હિંમતવાળા અભિલાષી જેવા વિચારશીલ વિદ્વાને પણ એમના "પદ્યસં-મહ" માં બહેન "સદગી" ની કવિતાને સ્થાન આપ્યું છે. આમ પોતે સારાં લેખક હો-વાથી, એ સંકારી બહેન કાઈ અન્યની કૃતિની નકલ ઉતારીને તે પોતાની તરીકે રજુ કરે, એ અભવિન જ નથી.

૨૬ જ.

શ્રીનિવાસ અથવા પ્રીતિ યજ્ઞઃ

સં. ગાંધીજી કોરેર સાહેબ શ્રી જીવાનસિંહજી તરફથી પૂજામાં આવ્યું હતું કે-
"સુન્દરી મુખોષ" ના નવેમ્બર-ડીસેમ્બર, સને ૧૯૧૮ ના લેખોમાં ૩૧૭ મે પાને સ્વર્ગસ્થ બહેન ગં. સ્વ. મધુમતી દાસનરાય-એ લેખ "શ્રીનિવાસ અથવા પ્રીતિ યજ્ઞ" એ નામનો લેખ લખ્યો છે. તો સદરકુ લેખ અને કવિત્વ છે-કે બનેલો છે, અને બનેલ હોય તો-અતિ-તે બાળાનો જુલોનો આપવા મે. કરશે....."

તમીની નોંધ-—જુલોએ એ વાતનાં ધ્રુવણી લેખક શ્રીમતી વ્યાજી મુનુને વદ્ય થયા છે, તેથી ખરી હકીકત યી છે તે નજીવણું કાઈ જ સાધન અચારી પાસે નથી, અને એ પ્રમાણે મે કોરેર સાહેબને તો લખી દીધું છે. પરંતુ કદાપિ સુન્દરી મુખોષના અંકેક વાચનકર્તાઓ કાંઈને તે વિશે કાઈ માહિતી હોય, અને તેઓ લખી મોકલવા કૃપા કરશે, તો તે જુલોએ આ પ્રથમા પ્રકટ કરવામાં આવશે.

૨૬ જ.

૪. આજી ચર્ચા:

બહેન સિદ્ધા "ચાર્" હત—

એક આત્મકથા.

નીચે પ્રમાણે જુલોએ સુખાઈના "સાંઈ વર્તમાન" તથા "કોષલ મિત્ર" પત્રો માં પ્રકટ થયો હતો.

ઉપનંત્રી, સુ સુ

સાહેબ,

સુન્દરી મુખોષ માસિક પત્રમાં ૧૯૨૦ ના સપ્ટેમ્બર-ઓક્ટોબરના અંકમાં "સિદ્ધા ચાર્" એ તખલ્લુસથી એક લેખક શ્રીમતીએ "એક આત્મકથા" નામની વાતો-લખેલી.

૬૫: અંક બીજો. જાન્યુઆરી-ફેબ્રુઆરી (૧૯૨૧)* ના સુન્દરીમુખોધના અંકથી આપું!

“અડાલતની ઉભાણી.”

“શું ઉભાણી? આવા મોધવારીના સમયમાં, દાઢામારીના વખતમાં ને ઉધરાણાના કાળમાં, તહો શું ઉભાણીએ થયાં હતાં?” “હા, ઉભાણીએ, અગદારી આખીએ માત ધ્યાન દબને એક વખત સંભળો, પછી જે કપોત કેવો હોય તે દેજો.”

અમદારા વિદ્યાલયના ચાલોમએ, ચિકીત્સુ વિશેષ ક્ષણથી નીવડે તે સાર, શુદ્ધ સિધ્ધાન્તો મંજૂર માત્ર નિશાળ પૂરતો ન રહેતાં પર જેવો થાય અને સૌ પોતાને એક કુટુંબવત્ લેજો, એ જરૂરનું માન્ય છે; તેથી શાળાના સમય જ્યાં પણ વખતો વખત સૌ એકાં મળે-તે માટે જુગી જુદી યોજનાઓ ધરી છે. તેમાંની એક વિદ્યાર્થીઓને રમના વખતમાં કોઈ સારા રથમાં લઈ જવા; આથી ભૂજોળ અને ઇતિહાસનું કંઈક વ્યવહારિક જ્ઞાન પણ મળે અને ગદી પોતાના પિંજરામાં પૂરાઈ રહેવાં અને પરિશિષ્ટ ધરી આનંદ વિહરી રહીએ.

આ ઉદ્દેશથી અને આસો વડની રમઝોમાં “અડાલત” નવાનો વિચાર રાખ્યો. ન્હાની મોટાની મધને ૫૦ જણ હતાં ચાર પાંચ દિવસ અગાઉથી બધાનાં મનમાં “અડાલત” “અડાલત” કંઈ રહ્યું હતું. ત્યાં જ રમવાનું, ફરવાનું, ગાવાનું ને ખાવાનું-એ જ કુને બધાનાં મન તર ચઢી રહ્યાં હતાં.

ત્યાં આખો દિવસ શાલવાનું હતું એટલે, જમવાની સમય કાપાનો, વિચાર થયો: રસોઈ બનાવવાનો, ખટરાગ ત્યાં રાખવાનું બધાને થોડું ના લાગ્યું પરંતુ એવી દરખાસ્ત મુકાઈ કે દરેક જણ પોતાપોતાની ઈચ્છાનુસાર પોતાના જેટલું ખાવાનું પોતાને ધેરથી કરી લાવે. આ વાત વધુમતે ઉઠી ગઈ અને એવું રહ્યું કે વિદ્યાર્થીઓ, બધી જાહેનોએ ભેગાં થઈ ભાથું જનાવવું, કચી પણ બનાવેલી ગ્રીન જનરમાંથી લાવગી નહિ. આથી જવાને આગલે દિવસે ભાથું બનાવવા અને એકઠાં થયાં. આ તૈયારીમાં પૂરતું સૌ ચારડા જાહેન પણ હતાં. એ વખતે છોકરીઓ અને એમનાં વચ્ચેનો કેળાવ, જણે કે કોઈ મા પોતાની છોકરી-ઓની સાથે, તેમની સહાઈ અને મદદથી, રમોડમાં કોઈ ભારે રમોડની તૈયારી કરી રહી

* એ અંકને સુન્દરીમુખોધના નવેમ્બર-ડિસેમ્બર (૧૯૨૦) ના અંક તરીકે મળવામાં આવ્યો-એ. (તે વિશે આ અંકની યરઆતમાં સચીવન આપ્યું છે, તે જોવું).

“કુપા” અમદાવાદના “મહિલા વિદ્યાલય” નું હસ્તલિખિત ત્રિમાસિક પત્ર છે. તેના પુરોષ અંક તમા ધીનત અંકનાં ૧૬ જુલો ૧૯૨૦ની સાલના સુન્દરી મુખોધમાં પ્રકાશ થયાં છે.

તમી સુન્દરી મુખોધ.

દોષીએવો, દેખાતો હતો. ટાઇ પણ જાતની ચરમ કે વિરોધ વિના, સાધાર્ણ-પણ તે
હતિ સુધીની-મધી તૈયારીઓ, પૂર્ણ આનંદ અને ઉત્સાહથી અગ્રહે જાતે જ કરી, એમણી
પરવારી રાતે મધી બહેનો ધૈર ગઈ અને બીજા દિવસના ઉજવણીના સુનહના સ્વપ્ન
ક્રમમાં અનુભવવા લાગી.

આસો વડ આઠમે, રદવારે સાતની ગાડીમાં અર્ધે આઠસજા જ્યાં નીકળ્યા ત્યારથી
જ મધીનાં અંત કરણમાં આનંદ માતો નહોતો. “અગ્રહે ત્યાં રમીશું,” “અગ્રહેને રમવા
દેજો,” “અગ્રહે ફરવા અને રમવા જ આવ્યા છીએ,” છતાંયે શરતો સરુ યરા લાગી
અને યોડીઆરે રોચને ઉતર્યા તે ત્યાંથી અઠસજા જવાને કર્યા ગાડીની સાથે રોકેક
કરતાં સહેજ વાર લાગી, એટલામાં તો ડોકરીઓએ જો રમવાનું સરુ પણ કું જે બહેનો
ધૈર જરી ઉતાવળી સાક્ષી પણ સરમાય તેમે અર્ધેઆ તો ખુલ્લા મનથી દોડવા લાગી.
માર્ગ ત્રણ કમી કતાં પણ ડોણ જેમે ? છેક ન્દાતી જાગાઓને પરાણે એમાડી, બાકી મધા
આસતા, કુદતા અને દોડવાની ચરતો કરતાં અઠસજા પહોંચ્યા ત્યાં શીમાન ગાડાભાષ
સોઠને ત્યાં થોડીવાર મુકામ કર્યો. અર્ધે જે ત્રણ વાઈઓ અમને આનંદ આપવા તૈયાર જ,
કતાં તેમાં એક-મુખી દાકા દતા, દાકા કેમ ? એમ કે એક તો એ વૃદ્ધ દતા અને બહુ
મમતી સ્વભાવના દતા, એમણે અર્ધને બહુ દસાયાં. પણ અગ્રહે શુ મોં મોં દસ્યાં જ
કું ? ના, ના. ધરની દિવાલોમાં કાશઈ પેસી અગ્રહેને હસતુ પણ મરતુ નહિ. લહે જ
કરોને ! શી રીતે ત્રમે ? અમે તો મધા વાવે

ત્યાં હજુ નીમે દરી ફરી બહુ જોયું. વાવને બધા ધમને પાંચ માળ ને મર્ત કોઠાં
છે. સાત માળ બાંધવાનો વિચાર દશે અને અધુરું રજૂ દશે એમ જણાયું છે. પાનાની
કામરીઓને જાદુ કરીએ તો નીચે ઉતરવાને ત્રણ ત ક જગ્યાઓ છે અને એક તરારી
ઉતર્યા. ત્યાં બીત ઉપર વાવનો દુક હતિદાસ લખેલો છે, તે જોયો ઉદ્દેશ્યો તેવો સાધારણ
વાવે. વાવનો માટ લગભગ અર્ધિની-અમરાવાદી-દાદાદરિની વાવ જેવો જ છે. પણ
જુનાયાં ચોક્કસ વધારે રહે છે. આમના લોઠા આ જ વાવનું પાણી પીએ છે. વાવનાં-એ
માળ પાણીમાં કુમેલા છે. ત્યાં એક જે ડોકરા વાવમાં જુદા મારતા દતા. તે એક અ-
મરામાંથી એક ભાષ જેમને તરતા સાઈ આવડનું હતું તેમણે જુદા મારી તરી જતા-
વાવની ઇચ્છા જતાવી અગ્રહે પ્રયત્ન તો બીકને લીધે મહુ આનાકાની જતાવી, છતાં જ્યારે
જે મહા એકસર, જેસર, નજુસર, જુદી જુદી જગ્યાએથી અને જુદી જુદી રીતે-તેમ
તમા પણ જુદી જુદી રીતથી, ત્યારે તો અગ્રહેને ઘરે જ આનંદ થયો અને કેટલાકને
તો તરવાને મન લસવાયું પણ ખરુ-પણ શું કરે ? આવડતુ જોઈએને !

ઠીક, સાથે, વાવ જોઈ આવ્યાં ક્યાં ? જ્યાં કડીયા વાઈ (આવનાના) અને
તામડા કાષ (કુષના) ની મુસાકાત ચાપ ત્યાંસ્તે ! દવે તે વચને એમને જ મગવાનું મન
હતું. થોડી જ વારમાં મન, ચરીર અને આત્મા બધાને તૃપ કરવાની તૈયારી થઈ ગઈ.

વાવની સાથે અને તમાવને કિનારે, એક વિશાળ વડના આડની નીચે, ટેકરી પર
અગ્રહારી ઉમળી ગોઠવાઈ. ટેકરી પર એટલે એની ધૂળમાં નહિ હો ! કેળનાં અને ખાખ-
રાનાં પાદાં દતાં. અગ્રહે બધાંએ ગોળ કુંડાંએ ગોઠવાઈ મળાં અને પીરસણ રાકે ચરુ,
પીરસવાની મઝાઈ તો વળાં એવ જ દતી. બહેનો અને કાષાંએ દાંધોદાંધ કેટલીક મીઠાં

દરેકને પહેંચાડવા લાગ્યા, તે દડાની રમત જેવું લાગતું હતું. જાણે જમવામાં જે કિન્ડર-બાઈને દાખલ કરી દીધું તે દોષ । કેટલીક બીજી બહેનો છીને પણ પીરમ્મતો હતી અને મેં તે કંડીઆનું મથક જ પમંદ કર્યું હતું । વારં, બધું પીરમ્મતો ગયું. અનેક પ્રકારની ગરબા ગાતા અને દરેક અગ્રે સપાટાગમ “લમણી” ની સાર્થકતા કરવા લાગ્યા આદી । જે આનંદ । તેઓના ઢોળાવે, જરમર સામાં તળાવ આવેલું છે. પાછળ એક કુનો અને આજુપર વાંવ છે. કુને પાનીઆરીઓ પાણી ભરે છે. છોકરા વડવાએ કિંચકા ખાય છે. મેંસો તળાવમાં પાણી પીવા કિતરે છે. કેટલાક જવાનીઆઓ વાવમાં ભૂસ્કા મારે છે. અને જોળ કુંડળિ ગોડવાઈ મચેલું અમદાદે ટાણું ગોંડાળાઆની ઉભાણીને ખેંચાઈ આપી રહ્યું છે. જો કે અગ્રદારી ઉભાણીમાં કાળાઆની સામગ્રી ન હતી, એ મધુવર્ન ન હતું, એ લીલી લીલી પાસ ન હતી, એ ગોળાનું ધણું ન હતું, એ દિધિ માખેણ તે રાતલાના કટકા લેવાના આંગળામાં ગોઠવેલાં ગોળાઓનું વર્ન ન હતું; પણ મગજ પૂરી તે પાતરો કેળની સુંદર પત્રાવધીમાં ગોઠવી કળિયુગની બાળાઓ, દારખંધ ભેસી ગઈ હતી. છતાં અમદાદે ટાણું કંઈક ગોવાળાઆઓના આનંદ લેતું હતું. મન એવા કાંઈ અમમ્ય આનંદથી ભરપૂર હતી અને જાણે આ રાત્રિ ગ્રામ્ય રથો, તળાવને દિવારે દૂરની આડીમાંથી આવી આવતી દેહ દેહ માથે સાથે હંડાનાના બજારમાં વાગતા હતા અથા અગ્રે તે મગજ પૂરીને સાથે કનસાઈ આખો કંડીઆ થપલાગ પગલી કમો જતે જમ્યાં અને ત્યાં મગજા આ-વેલા ભાઈઓ અને માજુમોને પણ જમ્યાડવા આ પ્રમાણે અનુકૂળ પરિસ્થિતિને યોગે અગ્રે સર્વ પ્રકારે વસ થન અગ્રસજના એક કાઈ પાસે વારતો તીચે પ્રમાણે કલિદાસ સંજગથા બેઠા ।

હોદાસમાં વાપેલા વડનો વીરસીંહ નામે રાજ સંભળ કરતો હતો. તેને રૂઝગાઈ નામે એક બહેન હતી, આ વખતે અમલવાદમાં મહમદ બેગડો બારસાદ હતો. તેને રૂઝગાઈ સાથે લમ દરવાની ઈસ્લામ યાદ આ વખતે મુસલમાનોનું જોર યુગચાતમાં ધણું હતું. અનેક પ્રકારના જીવન અને કુંડલાઈથી રજપૂત પ્રાણ કળાઈ જવા આવી હતી. છતાં તેમનું યોગ્ય અને જાત્યાકિર્માન વડને નાચ નહોતી પામ્યા. વીરસીંહે બારસાદની ઈચ્છા રૂઝગાઈને જ છાની, રૂઝગાઈ બહુ ગાથાક અને સંકળચંચક હતી તેણે પોતે બારસાદ સાથે પરજુવા ખુશી છે એમ કહેવાયું, તે પહેલાં આ રાજપૂતો પોતાનું કંઈ તામ કેરચની ઈચ્છા દર્શાવી. બારસાદ ખુશી હતો. રૂઝગાઈની ઈચ્છા પૂર્ણ કરવાને રૂપીઆ આપ્યા. (કહે છે કે વાવ ખેંચાવતાં ૧૨૫૦૨૫૯ રૂપીઆ અમલ થયું છે) રૂઝગાઈની પાસે જ એક વાવ બાંધાવવી હતી એટલે બારસાદ અગ્રગની જગ્યા પસંદ કરી. વાવ પૂરી થયે પરજુવાની ચરત હતી; પણ તેને તો કેટલાંક વર્ષ લીની ગયા. બારસાદ અધીરો થયો. તે રસાલા સાથે રૂઝગાઈને લેવા આવ્યો. રૂઝગાઈની દંડ નિશ્ચય હતો કે પોતાનું ચરિત એક વચનને લાયક બદ નથી થવા રહ્યું; આથી બારસાદને આવતો જાણી તેણે વાવમાં પડતું નાખ્યું. એને માગ્યું કે તારા એકલીની ખાતર અનેક માલુસના નિરર્થક થતું થશે, જોના બજારવારે વસ થયું પડશે તો તે કમ છે આર્ય જાણ, તારા જાતીય ગૌરવને અને સ્વધર્મ નિષ્ઠાને । તેને આ લોહમાંથી સીધાળે લગભગ બારસો વર્ષ થયા છે પણ તારા ઉત્તમવસ કાર્તિકર્મ અને રમરેણ્યિન્દ આજ પણ સજ્જન સ્વરૂપેજ તારા દર્શન આપી રહ્યા છે.

આ પછી એ બાદ એ કેટલુંક મંગીત અને ગરબા સંલગ્નવાની ધુજા ફરતી; આથી બહેનેને ગાવાનો આગ્રહ કરવો પડ્યો. ગાયુ, પરંતુ આગ્રહથી એણે ગાઇ રાગપ વેણુ!—અમને તો રમવાની જ અત્યંત હોય હતી. રમ્યા કેટલીક શુદ્ધ ખેલો અને, આનંદ આપે એવી બેડી રમતો પણ રમ્યાં, પછી શિશુઓ અને છોકરીઓએ દેહાચની ચરતો કરી. આ વખતેના દેખાવ ખરેખર સર્વદાશય ઉત્પન્ન કરનારો હતો. આપણા હિન્દુ સંસારના મંથાદિત અને સંકુચિત વિચારમાં ઉછરેલી છોકરીઓ, કંઈક વયમાં આવતાં યુવક તોડે મોહતાં પણ ગરમાય છે. તે અત્યારે શિક્ષાની સાથે એટલી છૂટથી રમતી હતી, કે થોડી વાર તો શિક્ષક અને શિક્ષણે સુમધુ રિસરાઇ સમોવડીયા મિત્ર જેવો લાગતો હતો. શિશુ દોડતા-કંઈ અજાણ રીતે, દોડતા-પણ દબકાતા અને જાગાઓને હમવાતો ખોરાક મળતો, ફરજે, ખેડારની રમતમાં છોકરીઓને રમતો શિક્ષકોએ જોઈ દોષ અને છોકરી ઓએ જાતીય પ્રયત્ન અતુલ્યો દોષ પણ શિક્ષકોને અને તે પણ પોતાની સાથે રમતાં કેમ દોષ દોષ ? આ પ્રસંગ, પ્રશ્ન સારો મળ્યો. કેટલીક રમતો તો બહેનેએ બાઈઓને શીખવાડી બોલો, ત્યારે અત્યારે આમાં કાણુ શિક્ષક ?

સદબાળ કે કુળાંચલશાલ અન્હે પચેક જણુ આ રમતોમાં કેક સુધી હાજર તહતાં અદિ રમત માલતી હતી. એ વખતે પૂજ્ય શ્રી દાર્શ બહેન અને પૂજ્ય મ. સુબોધ બહેનને જામતાં ખેડો સાથે ગ્રાન કાન કરવા અને તેમને બે રાજ કહેવા મર્મસાગમાં જ વાળું હોય કેટલાંક ખેડો આવ્યાં હતાં. પ્રમાણમાં તેઓ બહારની ખાસતથી અવાન અને નિરસ લાગતાં હતાં, છતાં રહેલા રહેલા વિવેચનથી અને ધરમથુ વાતચીતથી તેમની સાથે કેટલીક રસમદી મચો થઇ. તેમાંની કેટલીક બહેનેને રેડીઆનો શેખ મધ આપ્યો તો શીખતી અનંદબાબહેન ત્યાં રેડીઆ મોકલવાની તથા થોડો વખત કોઈને રાખી શીખવા કવાનો જોશવજ કરે તો કેટલીક શીખવાને તૈયાર થયાં છે.

હમલગ પચેક વાગે, અન્હે / માં આમાંથી કારમ મધ મર્મસાગમાં ખેડો થયાં બન્ધારા નારતાના કંડીઆ અજાઉથી, ત્યાં આવી ગયા હતા. તેમાંથી દરેક જણુને એવડો અને કેમ બંહે ચવામાં આવ્યાં. નાસ્તામાં પણ નિર્દોષ, આનંદ અને કથા સમાપ્ત હતાં. કાળળના, કટકાઓ ઉપર નારતાની વાલીઓ પીરસવામાં આવી હતી. ખાલી મધ, ગજેવાં કેળાંનાં છોડાં અને ગજાળીનાં રાણાણી કાળળ ઉપર વિવિધ પ્રકારનાં, સાધીઆ મોકલવી, કહા મરકરી કરતી, કંઈક ચિત્ર વિચિત્ર સુરથી લુદી લુદી બાષાઓ બોલતી છોકરીઓએ પુ-બળ આનંદમાં નારતાની કિડાં પૂરી કરી. બધાં એમાંથી પરવાઈ. ગાડાં જોડ્યાં, આ, વા અને બહેનો રોડી રમીને ખૂબ જામ મધ હતી, તેથી કેટલીક બેડી અન્હે કેટલાંક આલનાં હતાં. અત્યારે છોકરીઓને, કોઈએ જાવનું કણુ ન હતું, છતાં ચાલવાની અને ગાડામાં બે-કેલી બધી છોકરીઓએ રવેચ્છપરેક ને ને હિન્દી ગુન્સતી સજો આપતાં હતાં, તે ગંભીરે સુરથી “જનન મનવતાં” સુર સાથે ગાવા લાગ્યાં. છુજ હીને મળામાં બરાતી હતી તેમજ, ચાલવાથી ખાસ મદદો હતો, તેની પણ ફરકાર ન કરતાં ગાયે જતાં હતાં, વખતે હા વાર કરતી બે ગાડાની પાછળ પાછળ ચાલતી હતી રસ્તો થયો સાંકડો હતો. એવસાજ ખાડા ટેકરી અમજ્ય હતી ગાડાં તેમની વધારેમાં વધારે ઉતારવળી અંતથી મુલાવવામાં આવતાં હતાં, ગાડાંઓના અમગતથી કોડોનાં ખરતાં ન દાડનાં થતો અજુ-

ખજાર, પૂજના ગોટથી પ્રાણપ્રેમ-દરવાની પંડતી દરમ્મ, જ્ઞેતોના સમીતનો પ્રયત્ન કરી અને સાધકાળના અસ્તાચળમાં પધારતા સચિત્ત નારાયણના દુશોના પદામાંથી-ગીલાતાં અપ્રમદ્ય દિરંગી, દેવને એટલી હૃદય ભૂમિકા પ્રતિ આપ્યાં રવાં હતી કે ખરેખર એ પ્રસન્નનું વર્ણન કરવું, મ્હારા જેવી અદ્ય શ્રદ્ધિવાળીથી અશક્ય છે. અમ્હારા આખાં દિવસના આનંદનું વર્ણન તો કવિવર કાળદાસ કે વાવમુતિ જેવા અથવા અવગીતને કવિ થી નરસિંહરાવ કે ન્દાનાથાદિ જે કરી શકે. હું તો માત્ર થોડું લખ્યું મળ્યું સમજાવીને વાંચકોને સોંપી ચૂકું.

ગમે તેમ હોઈ, અમ્હારા આનંદ આર દત્તે, પુણ્ય ગમત કરતાં અમ્હે, છ વાગે રોચન પર આવી પહેલ્યા, ગોડી આવવાનો બે કલાકની વાર હતી. રાત પડી હતી; એ દેવે દોડ્યું, દોડ્યું શવે તેમ નહતું, તેમ તડને નવર બેઠી રહેવું, આટલો હિંમત ક્યાં પડી, ગમે ખરે કે ? અમ્હે માડી વાતોએ કહેવા, અરે, મ્હે તો સાંભળવા-મ્હને યું આવડે તે કહું. પરમા બાળકો આમણ વાતોએ કહેવાની વદનો પદ્ધતિ મ્હને બહુ કિમતી સમજાય અને એથીયે કિમતી, મ્હને બાળકોની રચરચ શક્તિ અને સરસ રૂપમાં કવી સજાગરવાની ચક્તિ બજાઈ. અદિ પશુ વિના આનાકોનીએ ગાયું, વર્ષત ક્યાં મરો, બે દેવકો, તે ખરે ના પડી મોંકી-હું-હું દેવકો, દેવકો પિંચર પાપુ અમ્હને અમ્હારા મૂળ પિંચરમાં નાળી આવવા ભૂ ભૂ કરતાં તેના નાખ સાથે આવોતે હોયું. અમ્હારા સામ્રાજ્ય વાળા હતા. કઈ છોકરો હતો ? બેઠાં ઉઠે આડીમાં, જુજીનો ઉઠા થદ.

માડી જોઈ જે મિનિટ હતી રહેતી હતી. તેથી અમ્હે અધાં છૂટા છૂટા કબામાં બેસી મધ્ય હતી. હાંડીઓનો રબ્બો અમ્હારાથી પાંચ છ કબા પછીનો હતો. માડી ઉપડી ને એમણે “વદે માતરમ્”, “ભારત અમ્હારા દેવ દય”, વગેરે દેવ મીત એટલા નેમણા ગાય થાડાં કે દોડતી મોડીના પુષ્પાટમાં પણ તેમનો પ્રયેક કંઈ જાનારનો પરિચય પાડતો અમ્હારા દેવમાં રેખતો. સાગરમતીના રોચન પર તો રોચન ભારતનું ગાડું વગેરે મંજા આજુઓ સાંભળવા હિમા થઈ રહ્યા અને સાંભળનારો એટલાં નિધો લીન થઈ ગયા હતા કે જેથી માડી ત્રણેક મિનિટ ગેરડી ઉપડી, એમ બધીને ધાવ્યુ આવી ઊઠકરીઓએ ઉઠે વદે માતરમતી મોડી મજાના દરીયાવાનું નિષ્કર્ષ.

અમ્હે અમ્હારાવાદે આખાં અને સમ્પ્રસરે પિતૃપિતાની કપાધીમાં પડ્યાં પરંતુ દહ્યે ત્વનિ આનંદ ભૂલતો નથી. બીજી રખમાં અમ્હને ક્યાં લઈ જશે ? આવા અમ્હે તે દિવસે પુણ્યાદિતા અને દહ્યે પૂજાય છે. તેથી સમજાય છે કે આવી પોજના, એકમ વધારવા, કંઈક જ્ઞાન મેળવવા અને દ્વાલિકા આનંદ હુલવા, સર્વોત્તમ છે. અન્ય શાળામાં અધ્યાસ કરતી, અમ્હારી સાથે આવેલી એક જ્ઞેતે દહ્યે હતું કે આ સરખામાં હું આ એક આસ વિશેષતા નોંધું તો એ ઉપર આપણને વિદ્યાર્થી સાધ જેવા લાગે છે અને એમનો બીલકુલ ભવ લખિતો નથી.

તારે હવે આટલી બધી પ્રવૃત્તિ અને દોડધારીના સમયમાં અમ્હે, ‘યોગે ખરે’ અને સમયે, અંજુ, સાનંદ એકમ સાધીએ એમાં યું જોડું ?

— પદ્મગાવતી.

નિદ્રા ભંગ.

૧૦ એક બાળ્ય સુન્દરી નિદ્રામીન હતી.

૧૧ નિદ્રા ધણી લગભગ આઠવી ઘણી રાત્રિ કેઈ પણ વખત નહોતી. તે સુન્દરીનાં બાળ્યો ગૃહમાં અવકાશ નોંધવા છતાં માનતાં કે રાત્રી વીતી જાય છે એ બંધારી ઉઘાડી પૂર્વમાં જોયું તો ત્યાં પ્રકાશ હતો, બંધારી ઉઘાડી, પશ્ચિમમાં જોયું તો ત્યાં પણ પ્રકાશ હતો, છતાં ગૃહમાં તો કૃત્રિમ દીપ્તિ નો જ પ્રકાશ હતો તમામ જગત ઉત્સાહથી નકતોલ કરતું. સર્વત્ર પ્રવૃત્તિ જણાવી સર્વે પોતપોતાનાં ગૃહમાં અને બંધાર સ્વતંત્રતામાં ફરતાં હતાં.

માળેથી માતા પાસે ગયાં ને એકે માતાને દેશી માતા મસ્જીદનીવાળા પલમમાં આરામ લેતી હતી. માતાને આરામમાં પરત્રતા લાસતી નહિ, પોતે સદા સુખમાં જ છે એવા કાસથી તે નિદ્રા લેતી હતી. પુત્રે દેશીમાં મારી માતાએ નસરની તળાઈમાં ખાંડુ ખાઈ પીણ દાઢ મારી, ત્રીજી દાઢ મારી, એમ અનેક દાઢ મારી, છતાં માતા ન ઊઠી, જરા જરા નામતિમાં આવી પણ ઊઠી નહિ.

૧૨ ઊંચે બેસીને બાળક આ પે તેલે ધાણું કે માતાની નિદ્રાનું કારણ ચર્ચિતો પડે છે તેને જાણું કે માતાને પોતાની રૂબરૂઆતનાં સાક્ષર જાતે ઉત્પન્ન કરવાનાં હોત તો પોતે આવી નિદ્રામાં પડી એપરવા ન રહેત. સર્વોદય સમયે જન્મ બીજી સ્ત્રીએ ઊઠી ગૃહમાં ગૃહ સુખ માટે કરવામાં આવતાં કાર્યો-માટે ને ઉત્સાહથી અને ને ઉદયથી પત્નો કરે છે તે કરત, બીજાના આપેલા જનપલગમાં સુવા કરતાં પોતે જાતે યથાશક્તિ ને યથાશ્રમ પ્રાપ્ત કરત તેના પર તે ચમન કરત. પછી તે જનપલગ કોણ કે સીરમાં ખુલે તેની કાપીની ખાટી દોષ, તેનામાં સ્વામ્યની ભાવના હોય તો તે આમ બેઠકાર જણાત નહિ, અને સ્વામ્યથી તે ને સુખ પ્રાપ્ત કરી ચમત્ તે હમેશ અખડ અને નૈર્ગમિક જ હોત આથી જોને જગાડી જનતામાં મોકલવી ગૃહનો આશ્રય મુકાવો અને સ્વામ્યો ખનાવવી.

૧૩ આમ વિચાર કરી તેણે માતાને ધણી દેશી, માતાના પગનું જાતે દૂર કર્યું એ વચના દીવા જોઈતી નાખ્યા બંધારી ઉઘાડી બાદર જમતનું તેજ તેના સુખપર પડ્યા હોયું તે પલમને ધૂમ જોમમાં દલાવ્યો, પગજના પાયા મૂક્યા માતાનગમી ઊઠી સર્વજનકાર જોયું, માતા, દેશી દેશી ઊઠી, જમતાસયે પ્રવૃત્તિમાં નિદ્રાવા ગૃહનો આ અપારકાર પ્રત્યે ચમત્.

૧૪ નિદ્રા ભંગ થયો. માતાને ધણી દેશી, માતાના પગનું જાતે દૂર કર્યું એ વચના દીવા જોઈતી નાખ્યા બંધારી ઉઘાડી બાદર જમતનું તેજ તેના સુખપર પડ્યા હોયું તે પલમને ધૂમ જોમમાં દલાવ્યો, પગજના પાયા મૂક્યા માતાનગમી ઊઠી સર્વજનકાર જોયું, માતા, દેશી દેશી ઊઠી, જમતાસયે પ્રવૃત્તિમાં નિદ્રાવા ગૃહનો આ અપારકાર પ્રત્યે ચમત્.

* ઉત્તરના રૂપકમાં-માતા તે હિન્દી પ્રજા, નિદ્રા તે દેશી, પૂર્વ તે જનતાને, પશ્ચિમ તે યુરોપ અને અમેરિકા પહેલાં પુત્ર તે મિતવાદી કે નરમપણ (જો મોડરેડ), પછી તે પુત્ર તે ઉદ્વામ કે ગરમપણ (એક્સટ્રીમીસ્ટ), ગૃહ તે બીજી રાજ્ય, પલમ જન વગેરે તે બીજી રાજ્યની સલાહચાતિ અને કાપીની ખાટી તે અચાનક અથવા અંબ્યનસ્યા એવા એવા અર્થ થાય છે.

જીવન ક્રિયા અને ગ્યાનપાન.

(એક સંવાદ)

જનના—મગા, મહેનિ અઢાસી આઠથી કેમ રાખી છે ? એમ તે વળી મોઢું બ. રાખર લજ્જાનું દગે ?

મગા—એ આરથી નસકોરાં સામે ધરી રાખી છે મારા નાકમાંથી કોઈ વાયુ નિ. કળતો લાગે છે, તેથી આરથીની સપાટીપર ત્રીજી થોતિમાં જેવું બાઝતું વાંસે છે.

જનના—જોહો ! એમાં નવાઈ જેવું શું લાગ્યું ? દરેક પ્રાણીમાં જીવ દોષ ત્યાંથી આ ક્રિયા ચાલે છે. હજીયાત્ર વડે શરીરને નાશમાં પડેલા બાળ્ય અને વાયુ ફેફસામાંથી બહાર નીકળે છે. આ યિવાય પણ બીજા પદાર્થો—મળ, મૂત્ર, ખરસેવો, વિગેરે—નાશમાં હો. વાથી શરીરમાંથી છૂટા પડે છે કોઈ મનુષ્ય આપા કે પીષા વિના મ્હોટા પણ નાજુક કાંટાપર આખો દિવસ બેસી રહી હત્સર્જ પામેલા પદાર્થને દૂર રાખે તો તેના ધનનમાં લક્ષ્મી સાન શેર નેટવો ધરાડો થયેલો જણાય છે. આ ઉપરાંત બે મજાખરે જેવું દંડુ જળ તેમાં પેલા પડે એવી ઉકળતી સ્થિતિમાં લાવતા નેટલી ખરખીની જરૂર પડે તે. ટલી ખરખી દરરોજ શરીરમાંથી જતી રહે છે આ બધા જીવન ક્રિયાનાં પરિણામ છે આ. પછું શરીર વરાળ પત્રને મળતું આવે છે, જનમાં અંદરથી ઉત્પન્ન થયેલી શક્તિ વડે દલન ચક્રન થાય છે, એકને કાલસો જળવાથી શક્તિ મળે છે, બીજાને આંધ પદાર્થનું શરીરમાં દલન થવાથી શક્તિ મળે છે, કાલસો જોહો દોષ પૂરતી શક્તિ મળે નહિ, વધારે દોષ તો અગ્નિ ધુમાળા દરે અને યંત્ર મચ્છી જઈ, જોરાઈ જોહો લાગે તો શરીર દો નહિ, વધારે લાગે તો મોઢા પાપ. વત્ર જડ પદાર્થનું જતેલું છે, કારણ કે તે ને કહોનું બ નેલું છે તે જડ છે. શરીરમાં ચેતન દોષ છે, કારણ કે તે ને કહો—કોપ—નું જન્મ્યુ છે કે તે દરેક જીવમય છે.

જંગા—યંત્રને જેમ પદાર્થમાં ભાગ જલ્લી નવા જડ ભાગ પુરા પાડી સમાપવામાં આવે છે તેમ શરીરને પણ નવા ચેતન ભાગ પુરા કેમ ન પાડી રાખવ ?

જનના—જડ અને ચેતન વચ્ચે મુખ્ય ભેદ એ છે કે ચેતન કાયા સ્વતંત્ર ચાલત નેવી છે. તેને જરૂરનું બધું તે જાતે જ જનાવે છે બીજાની બનાવટ સામે યુક્તાઅસદ કાર બતાવે છે ખરેખર, શરીરમાં જલ્લીની સર્જના નેવી 'મંડન' કે 'ઉપાદ' ક્રિયા અને શરતો સદાર નેવી 'મંડન' કે 'વ્યવ' ક્રિયા સતત ચાલ્યા કરે છે આ બંને ક્રિયાઓ જેમી મળી પરિણામે વિષ્ણુની ખાલન નેવી 'હરન સમતોલ' ક્રિયા નિપજે છે. મંડન અને મંડન સ્વરૂપ પ્રમાણમાં દોષ તો શરીરનું સમતોલ દે છે બાલ્યાવસ્થામાં મંડનનું પ્રમાણ વધારે હોવાથી શરીર હલ્દિ પામે છે અને ખડનને પરિણામે યતા પ્રમાણ કે કાલની ક્રામત કે સમારકામ ત્વરાથી ચાલે છે. વૃદ્ધાવસ્થામાં આથી ઉવડી સ્થિતિ દોષ છે. ધુવાવસ્થામાં મંડન ખડનનું સંખ્ય પ્રમાણ યોગ્ય છે આમ દોષવાથી જોરાઈ જાખન ખ્યાન આપવાની જરૂર રહે છે, મોઢે જોરાઈ એટલે શું તે બગખર જણતું નેલું છે.

જના—જોરાઈ એટલે ને ખવાય કે ખીવાય તે ? ચા, શરી, મમરા, વિગેરે—જોરાઈ ?

કહેવાય.

જમના—આપણે ને ને કરીએ છીએ તે જાણું ખરું કામ હોતું નથી, તેમ આપણે ને જાણું આપણે કે પીએ તે તે દારૂ ખોરાકથીજાપ નહિ ખાધા કે પીધા પછી પગીતે લોહીમાં એકરસ થઈ જાય, શરીરને પ્રેમણુ આપે, ખંડન થએલી પેશી, ગ્રામ સમૂહની મરામત કરે, કોઈ પણ અવયવ કે તેની નિર્મોલ્ય મજેથી કિયાને નુકસાન કરે નહિ, અને દરેક બાજને શક્તિ તથા આખા શરીરને મરમી પૂરી પાડે, તેવો પદાર્થ ખોરાક કહેવાય.

જમના—તારા બોલવામાં કાંઈ સમજણ પડતી નથી.

જમના—હીકે. ખોરાકની વ્યાખ્યા કરતાં તેના વર્ણનથી રસ પડશે. તેની ખરેખરી કરવામાં સ્વાદ કરતાં તેના પોષક ગુણ વધારે અગત્યના છે તે શરીરને, પોષણ કે પુષ્ટિ અને આરામ માટે છે. અને તે પ્રમાણે તેના ત્રણ ભાગ છે—

૧. શરીરને સશક્ત રાખી તેને જોડતી ગરમી પૂરી પાડવી. આ હેતુ સાધવા માટે (અ) ઘણી ગરમી પૂરી પાડે તેવા ઘી, તેલ, ગરમી વિગેરે, પ્રેક્ષ કે તેથી પદાર્થોનું સેવન થાય છે; (આ) સામાન્ય ગરમી આપે તેવા ઘઉં, બાજરી, જીવાર, ચોખા વિગેરે ખેતપાણી ધાનનો ઉપયોગ થાય છે, અને (ઇ) ગરમી ઉપરાંત સ્વાદ આપે તેવા સાકર, ખાંડ, મધ વિગેરે મિષ્ટ પદાર્થ વપરાય છે.

૨. શરીરનું બંધારણ કરવું. જરૂર પામતાં શરીરને માટે નવા મોર્બનું મંડન કરે અને તેથી પસાયવા ઠોળની મરામત થાય તેવા દુધ, સિંચ, દોળ, દહી, છાં, વિગેરે જ્યાં નાઇટ્રોજનવાળાં ઠોપક કે પેશીક પદાર્થ જરૂરના છે.

૩. જીવન ક્રિયા નિયમસર ચલાવવી. આ હેતુ માટે ક્ષાર અને જળથી ભરપૂર થાક, બાજ અને લીનો તથા સૂષો મેવો ધાનનાં છે. મોતીલાક, અડમૈલાક.

સુખી હોણું ?

આ કુનીઆમાં સુખી મેણું છે ! શું સત્તાવળે સુખી છે ! શું ધનવાળો સુખી છે ! સારું સંતતિવાળો સુખી છે ! ના. ધન તથા સંતતિ વો તેને સુખી કરવાને બદલે કુખી કરે છે. સારે કહો કહો માણસ છે ! તેજ માણસ સુખી છે કે જેનામાં કુષ્ટ જીવંત વાસ કર્યો નથી, જગતના બધેનોએ જોને ઘેર્યો નથી, ને માણસ મોઢની મહત્તી જોઇને ધખ્યો કરતો નથી, ને લોકોની પ્રસંસાથી દુઝાતો નથી તેમ તિરસ્કારથી કરતો નથી. અતઃ સત્ આચરતાં શબ્દજાપતોની પદ્ધતિ કરતો નથી.

ને માણસને પોતાનું મન વશ છે, ને પોતાના બાહ્યો માટે, યાત્રિ માટે, નગર માટે અને દેશને માટે, પોતાના આત્માની આકૃતિ આપવા તત્પર રહે છે. પોતે સધરી પીજીને સુધારવા પ્રયત્ન કરે છે, અને ખરેખરની ખાસે ચક્રાંગો કરવા માટે સહાય માગે, છે, તથા પોતાના આત્માની ઉન્નતિ માટે સમગ્રજીવ અવશ્ય મનન કરે છે, અને ત્યજ તથા પ્રમાણિકપણની તથાવો લઈને પૃથ્વી ઉપર છુમ્મા કરે છે, તેમ માણસ સુખી છે.

આવી જાતનું સુખ મેળવવું તે કાંઈ રહેલું નથી આવી રીતે સુખી થવા જતાં ઘણી જાતનાં કુખ્ય સંકલન કરવાં પડે છે. ને માણસે આવી જાતનું સુખ મેળવ્યું, તેણે જ જીવંત મીનું સાર્યક કર્યું આ સુખ આગળ સ્વર્ગનું સુખ પણ શા લેખામાં !

મનહર દરબાર.

રાંબા રાણી.

(અંક ૧.)

રાજાદેસનો મગીઓ. સુમિત્રા અને રાણી સુમિત્રા.

વિક્રમ—પ્રિયે, મ્હારી પામે આવતાં તને આટલો વિભવ કેમ ?

સુમિત્રા—મ્હારા રાજા, આપ ક્યાં નથી ગયેલા કે હું ત્યાં હોઉં ત્યાં માત્ર આપ ની જ હુ ? આપેનું શુદ્ધ અને તેની સેવા—એને લીધે જ હું આપની હાજરીમાંથી દૂર હતી, છતાં આપથી નહિ.

વિક્રમ—અરે, મૂંઝવણ એ શુદ્ધ અને તેની સેવા. મ્હારી આખા જમતની સેવાને અર્થે પણ મ્હારું હૃદય તને જરાએ છોડી શકે નથી. મ્હારા હૃદય આગળ એ જમત તે જણાવે તારા પર હક કરનાર !

સુમિત્રા—નહિ, સુમતી, જેની હું આપના હૃદયની પ્રિય—ને પ્રિયતા જમતની રાણી.

વિક્રમ—અરે ! એ ! ક્યાં લોપ થયે પેના પરમાર્થદાદિસે, જરા આપણો પ્રેમ પ્રેમ સમાયમ સુએલો; જારે આપણો આ સંસાર તો જુએતો એ નહિ—માન આપણા લમની હાથનું કિરણ હૃદયમાં અપાર, ચાન્તિ મ્હારી, રહેલું ! આહા ! ત્યારે, તો પ્રાપ્તની પાંખોના અમ લાગ પર આકાશનું પિન્દુ હોય તેમ ત્હારા પોપમાં પર મધુર સન્નવસની અને પવનની લહરીમાં જેમ લોપ કરે, તેમ તારા હોઠ પર સ્મિત રહેલું સવાર પડે અને આપણે છતાં પડે પડે, તે વખતેનું ત્હારું પ્રેમભિન્ન, નીકળે અને જોડે પડે અને તેથી ભારેમ થતાં ત્હારા પંથમાં આ જલુ મને સારે છે. તે હૃદયે ક્યાં હતાં શુદ્ધ અને તેની સેવા, અને ત્હારા સંસાર વ્યવહારની બધી ચિતાઓ ?

સુમિત્રા—પણ તે વખતે તો આપણે મોંઝામાં હતાં અને આજે આપણે રાજા રાણી છીએ.

વિક્રમ—રાજા અને રાણી ! એ તો માત્ર નામની ખાલી જોખાં આપણે તો તેથી વિશેષ છીએ. આપણે ક્રિયા છીએ.

સુમિત્રા—આપે મ્હારા રાજા—મ્હારા પતિ—હા અને હું આપને પગલે સંતોષ મોંઝું. મને આપ રાજવીની આગળ કરી ચરમાનો નહિ.

વિક્રમ—ત્હારે મ્હારા પ્રેમ નથી ભેળવો ?

સુમિત્રા—તમારા પ્રેમને હવે જ્ઞાન ન જવા દો, તો જ તમારો મ્હારા પ્રેમે અરે પ્રેમ ગણાશે; સત્યને આડંબરની અરે નથી.

વિક્રમ—ત્હારું કોઈક નથી સમજતું.

સુમિત્રા—રાજા, આપનું સર્વસ્વ, મ્હારા પર પારી નાખ્યો તો મ્હારું આવી નહીં જાય.

વિક્રમ—રાણી, જસ હવે રટોત દે એ મિથ્યા સબો. પક્ષીઓના માળામાં પણ પ્રેમની દાનિ હોય છે. હોઠપર દાખ રાખ જેથી સબોનો કાળાટ ન થાય

(હલુરી પ્રવેશ કરે છે.)

હલુરી—રાન્ય સંગથી કેંઈ મંત્રીર વાત કરવા પ્રધાનજી આપને મળવા માગે છે.

વિક્રમ—નહિ, હમણાં નહિ (હલુરી જાય છે)

સુમિત્રા—મહારાજ, રહેને આવવો મો.

વિક્રમ—રાન્ય અને તેના કામ ચોખી રહે પણ અવકાશની મીઠી ધડી સાથેજ આવે છે. તે પુખ્ત જેવી લાલમથુર હોય છે કર્તવ્યમાંથી નિવૃત્તિ તે પણ કર્તવ્યનો એક ભાગ છે.

સુમિત્રા—મહારાજ, હું આપને વિનવું છું આપ આપને કામે લાગો

વિક્રમ—અરે રાજ્ય હલવની ! હરી એનું એમ મનુ એમ ધારે છે કે થોડું થોડું કરીને જલાલદારે ત્હારી કૃપા મેળવવાજ હું તને અલગ કરું છું ! હું તો મ્હારે આ ચારણો તને મૂકીને (જાય છે)

(રાજાનો ઓઢાણ મિત્ર દેવદત્ત પ્રવેશ કરે છે.)

સુમિત્રા—પ્રજા, કહો, દરવાજા બહાર આ રોંગી ગરમ છે ?

દેવદત્ત—મરખા ! મને આઠાં આપો, સેનિયાની મરખી દાંડી દંડેડુ તે મરખાને ચીથરવાસ અને બૂખ્યા અને ભરખસતા લોકોની એ ધેખા છે.

સુમિત્રા—એમ મરકરી ન કરો, શું થયું છે તે મને કહો.

દેવદત્ત—કંઈ જ નહિ, એ તો માત્ર બૂખમરો-ચિકોતો (કુખમીયક) બૂખમરો છે, જમસી કુખાગાઓનું રાણું હલનપણે તેજાન કરી રહ્યું છે, એથી આપના બામની એકા ખાતી બિચારી ગાયલો મરખા દે છે.

સુમિત્રા—મને કહે જાણુ, કાણુ બૂખ્યા છે ?

દેવદત્ત—નથીય તેમનાં, રાજાની રીત પ્રજા વખતથી રાજા આકાશ બોજને પર જીવવાની રેવ પાડી રહી છે. પણ તે સૂપૂર્ણ બૂખમરો તેજામાં હજી કુચળ નથી થઈ, એ તોજીમીની વાત છે

સુમિત્રા—પણ પિતા, રેવમાં અનંજ તો રંગે રંગવા પાક્યું છે, રા નવી પ્રજાને ચા મારે જૂને મરવું પડે !

દેવદત્ત—જો રેવ છે તેનું અંજાજ, તે કંઈ મરીજો મારે નથી તેજો તો રાજાની જીવતમાં પુરણીઆ કુતરા જેવા, જુવામાં લપાઈ જાય અને રોટલાનો કુકો ખામ કે લાલો ખાય.

સુમિત્રા—એટલે એમ કે આ રેવમાં રાજા જ નથી !

દેવદત્ત—એ જોર નહિ પણ જાનેક !

સુમિત્રા—રાજાના અમલદારો અંગરાર નથી ?

દેવદત્ત—એમાં અમલદારોનો શો શો ? પરદેશમાંથી તેઓ મિત્રારા રાની પાછ પછી અહિં લાવ્યા નથી. ખાલી રાજાની નેપથ્યને ખાલી રાધે આશિષ દેવાય ?

સુમિત્રા—પરદેશથી ? તે મારા મનમાં જો છે ?

દેવદત્ત—હા, રાણીજી.

સુમિત્રા—અપેક્ષા શું કરે છે ?

દેવદત્ત—તે સિંહદત્ત પ્રાન્તનું તન એની ગીર્વણી મલકાવે છે કે અલે અને વચ્ચે રાણી કચરો તમામ સોદા થઈ ગયો છે માત્ર દામ્તા અને આમડાં બાકી રહ્યાં છે.

સુમિત્રા—અને શીલ ?

દેવદત્ત—તે વેપારની તમામ રાખે છે, અને એટલે તમામ બાર તે પોતાના વિચાર અંગ પર હાથની-લખ વેપારીઓને તેમાંથી મુક્ત કરે છે.

સુમિત્રા—અને અજીત ?

દેવદત્ત—તે વિજયકોટમાં રહે છે. તે ખીડું ખીડું હસે છે, પોતાનો બંધાવ બધો દાય દેશની પીઠપર ફેરવે છે અને જો જો તેને સ્પર્શ થાય તેને તે સાચીને ભેટ કરી લે છે.

સુમિત્રા—આ કેવી ઘરમની વાત છે ? મારે આગળ જાણના દેશનો આ કચરો દર દરેકે આરા ભોજાને ખાવાનું જોઈએ તમે જાણ, મહારાજ પધારે છે. (રાજા પ્રવેશે છે) આરા ભોજાની હું માતા છું. મહારાજી સદન નથી થતી તેમના આ જુઓ. રાજાનું, તેમને જાણવો.

વિક્રમ—તું મહારી પાસે શું કહ્યુંવા માગે છે ?

સુમિત્રા—દેશ પર હુલમ વર્તીવનારાને આપના રાજામાંથી હાંકી કાઢો.

વિક્રમ—તું જાણે છે કે તેઓ કાણ છે ?

સુમિત્રા—હા, હું જાણું છું.

વિક્રમ—તે જ્યાં તારા પિયરીઓ છે.

સુમિત્રા—તેઓ મહારી મળ કરતાં અને તમ માત્ર પછી વધારે નથી. તેઓ કુદારા છે અને આપના સિંહાસનના છત્રની છાંયા નીચે રહી, પોતાનાં બંધ શોધતા રહે છે.

વિક્રમ—એ તો જાણેલ, શીલ અને અજીત છે.

સુમિત્રા—મહારાજ દેશ તેમનાથી મુક્ત થશે જોઈએ.

વિક્રમ—મુદ્દ વિના તેઓ ખસે તેમ તથી.

સુમિત્રા—તો મહારાજ તેમની સાથે મુદ્દ કરો.

વિક્રમ—મુદ્દ ? પણ પ્રદેશો અને જાણુ પછી મહારાજ મુક્તિને જાણવાની વાતને ?

સમિતી—રાજા, ત્યારે હું આપણી પ્રજાનું રક્ષણ કરીશ, (જાય છે),

વિક્રમ—આમજ હું મારું હૃદય વ્યક્ત કરી નાખે છે. મહારાથી પદોધાન નહિ એવા મહત્તાના સિખરે તું એકલી બિરાજે છે ત્યારે ત્યારા પ્રજાથી દેવની સેવામાં ફરવું અને મારે ફોફટ ત્યારી પાછળ હાં હાં મારવાં !

(દેવદત્ત પ્રવેશ કરે છે)

દેવદત્ત—મહારાજ, રાણીજી ક્યાં ? આપ એકલા કેમ ?

વિક્રમ—આઠાણ આ તાર જ કારણના છે તું, જાદિ રાણીને રાજ્યના સમાચાર કહેવા આવે છે ?

દેવદત્ત—આજ રાજ્ય એવો મોટો પોષકર કરી રહ્યું છે કે તે રાણીના કોને પહેાં વ્યા વિના રહે નહિ તે એવી અવરથાએ પડેલ્યું છે કે આપની વિશ્રાન્તિમાં વિધિ આવે, તેની રહેને ફરકાર નથી. રાજા, મહારાથી જીવિશા નહિ, હું તો રાણીજી પાસે મહારાજાર પચુની બીક્ષા માંગવા આવ્યો છું. દારણ્ય મહારી જી અત્યારે અવરથ છે, અમારા મહારાજાંસી થઈ ગયો છે, અને ધરમાં પડ્યાં માણસ બૂખ્યાં છે.

વિક્રમ—મહારી પ્રજાને રાંપણું સુખ થાય એમ હું હજીકુ છું. જા માટે તેમને દુ:ખ અને અન્યાય લેવા નોંધ્યો ? બીજાનાંએ વિચારાં શરીરકર્તાં દુઃક સુખ પર જા માટે ગ્રીષ્ઠ જેવી હાથ નાંખી નોંધ્યો ? (પ્રધાન પ્રવેશ કરે છે) મહારા રાજ્યમયિ તમામ વિદેશી હુકમોને હમણીને હમણી દેખનિહાવ કરો કે, જેથી એક દિવસ પણ હવે મારે ક્યમ થયી પ્રજાની બૂર્જ સંભાળી પડે નહિ.

પ્રધાન—પણ રાજા જે અનર્થ, જાના કાળથી ધીમે ધીમે વધતો ગયો છે, તેને આપ એક દિવસમાં શી રીતે નિરૂણ કરી નાંખવા હતા ?

વિક્રમ—પર મેંસરી પ્રકાર કરી એના મુશ્કેલીએ એને રાડી નાંખો ફેલાડીના એક પાથી, જેને વધતાં, અગાત્ય ! એક સેસ લાગે છે.

પ્રધાન—પણ અમારે હથિયાર અને સૈનિકો નોંધ્યો.

વિક્રમ—સેનાપતિ ક્યાં છે ?

પ્રધાન—તે જાતેજ વિદેશી છે.

વિક્રમ—ત્યારે જૂખ્યા સેકાને બોલાવો, મહારાજાકાર ઉઘાડો, અજ આપી આ બૂખોને ચાન્ત કરો. તેમને પૈસા આપીને કાઢો, અને જો તેમને મારું રાજ્ય નોંધવું હોય તો બસે તેઓ સાન્નિધી લખને સુખી થાય.

(રાજા જાય છે) *

(અપૂર્ણ)

અરવિન્દા ડાંકોર.

જાણુવા ચોગ્ય બાબતો.

હસણું શાથી આવે છે ?

“હસણું શયો આવે છે ? એનો તમે કદી વિચાર કર્યો છે ? તમે કહેશો કે “ઓહો” એમાં શું ? અમારા બેરતનો એ તો સ્વભાવ જ છે.” હું કહું છું કે સારે તમે તેનો કદી વિચાર કર્યો જ નથી. જુઓ સંભળો, પરમેશ્વરે આપણા શરીરની ને મનજની રચના એવી કરી છે કે આપણને કોઈ ગદીયથી કરે એટલે આપણાથી હસી પડાય છે; ભલેને તેથી આપણે ખુશી ન થઈ હોઈએ, તેપણ આપણે હસીએ છીએ. આપણી આંખ પર એકદમ બહુ પ્રકારના પડે તો આંખ આપોઆપ બંધ થઈ જાય છે. કેમકે આપણું મનજ - ખડકું છે જ એ રીતે.

જ્યારે આપણને ગદીયથી કરવામાં આવે ત્યારે પ્રકારની જાગતમાં, જેમ એક આંખની અવરજવમાં ફેરફાર થાય છે, તેમ હસવાની વખતે પણ ફેરફાર થાય છે. એક પોપચાને બદલે આખા મોંદાની માંસપેસીઓ હસતી વખતે હાલે છે. આસ, સેવામાં અને અન્ય પ્રકારના કામ ભજની માંસપેસીઓ પણ હસતી વખતે હાલે છે. આ ગદી માંસ પેસીઓની એક દિશાવાલ—એટલે નામ “દારણ.”

રડણું શાથી આવે છે ?

રડણું શાથી આવે છે ? એનું કારણ કહેશો—ખરે, વળી એ તો કારણ શા ? રડન એ તો અમને અમારી માતા પાસેથી અણધારીમાં જ મળેલું છે ! અરે સંભળો, ‘તપને કશી જતાગમ નથી’ એવું ‘હસવાનું’ કારણ તેવું જ રડવાનું આપણા મનજની એવા પ્રકારની પાનાવટ છે આપણું મનજ કેમ આવું પડ્યું હશે, તેની કંઈ ખબર પડતી નથી, કેમકે જ્યારે આપણે રડતા ન હોઈએ ત્યારે આંસુનો પ્રયોજ ઉપયોગ છે. પણ જ્યારે આપણને દુઃખ થાય ત્યારે રડીને આંસુ પાડતાં એમાં તો કંઈ સાર નથી. પણ આ વાત માણસ માનપણમાં સમજતું નથી. નાનાં છોકરાને જ્યાં કાળ થાય કે મોટાં બે કડો તાણે છે ! પણ જ્યારે તે મોટું થાય ત્યારે તેના મનની ઉચ્ચ શક્તિ નીચ હસડી શક્તિ પર સંપર્ક રાખતી ધાર છે એટલે કાળ થવા છતાં પણ રડવાને રાજી થઈ છે—હવે આંસુ કેમ આવે છે ! રડતી વખતે આંસુ અર્ધવાનું ખરું કારણે તો જડતું નથી. પણ આંસુથી જાણેત અવરજમાં આપણી આંખમાં અણખણપણમાં ‘આંસુ જન્યાં જ કરે છે, તેનું તો બહુ સંસ્કાર કારણ છે. જુઓ. આંખે હાલે હાલે આંખ મટમટારીએ છીએ. આપણે સાંભળે વખત તેમ કવીજ કરીએ છીએ અને આપણે જણીએ છીએ આંખ મટમટાવવાનું બંધ કરીએ—જેમ નાનાં છોકરાં ધણી વખત એક જીળની સાચું તાણીને નોંધ રહેતાં કરે છે તેમ કરીએ તો આપણી આંખને બહુ દુઃખ થાય છે. અને જરી તકે એ આંખ મટમટારી નહીં તો તેનાથી બરાબર એવાનું કામ પાછું બંધ થઈ જાય. હવે હું તમને કહું કે આંખનો મટમટાટ આંખને માટે કદલા કામનો છે: જ્યારે આંખ ઉપાડી હોય ત્યારે તેના આંખલા ભાગમાં કંઈક ‘રહે’ પડે અને વળી એ ભાગ સુધાર જાય અને એ તે સુધાય તો આપણે બરાબર નોંધે કાળાં નહિ. જેટલી વખત આપણે આંખ મટમટારીએ છીએ તેટલી વખત આપણે તેને પીંછાએ છીએ.

ખન્ને આંખોમાં જરાક બદાર ની જાણુપર આંખ ની એક નાની ઠોચળી જેવું આવી રહેલું છે અને આપણે જાગતાં ઠોચળી ત્યારે આંખો વખત એમાં આંખ જાગ્યાજ ન્હાય છે હવે જ્યારે આંખોમાં આંખોમાં જાગે સુષ્કાએતો સામે અને ત્યારે કરતર પાળો બહુાય કે તરત મજાને ખગર પહેલે અને તેની સાથે મોખ્ય નીચે દળી પડે ખને તેની સાથે અંદર આંખ પછી આવી અખને સાદ કરી જાય. કુનીઆમાં આ એક ધીવાની સર્વો તમ કિયા છે.

આંખુ-જોય છે કયાં?

—તે હું તમને કહું. તમારા નિયેના પોપચાના બંદરના મુખમાં જુઓ તો તમને એક નાનું કાણુ માધમ પડશે આંખુ આમાં સરી પડે છે અને જતા રહે છે ક્યાં તે કહી શકશો નહીં—હું કહી રહી તે પહેલાં હું તમને સૂચના દઈ કદાચ તેનાપરથી તમે કહી શકશો જુઓ, તમે જહુ રડો છો ત્યારે તમને નહીં જરાકવાનુ યાય છે ને આંખુ કારણુ સમજ્યાં નહીં શકે-તેટલાં બેધાં આંખુ નાકમાં જતાં રહે છે. આપણે જાગતા ઠોચળી અને રક્તના ઠોચળી ત્યારે આંખો વખત આ બધું થયાજ કરે છે—આપણી આંખ બીની રહે, એકબી કપ જાય અને આમાં આપણને જરાએ તકતી ના મહે. પણ જ્યારે આપણે રડીએ ત્યારે જરૂર કરતણે જહુ આંખુ બનાવીએ છીએ ખરેખર તે વખતે એટલાં બધાં આંખુ ખને છે કે તે બધાં નાકમાં પણ જઈ શકતાં નથી, એ કે ઘણાં પડ્યાં તો જાય છે આથી તેમને જવાનું બીજું ઠોચળું ન રહેતણી અને આંખ મિચારી—આ બધાં પુગની પેટે ઉગરાઈ—તેમને પોતાનામાં સમાવી ના શકે એટલે તેઓ નિયેની પોપચાની ધાર ઉપર યધને આપણુ ખામને ધેવા માટે છે

નિર્મળા હરિમ્ શાહ.

(Children's Encyclopaedia માંથી)

વકીલ—“(સાક્ષીને) આરોપી અને તેની ઓ વચ્ચે તકરાર થતું તે વખતે તમે હાથર દતા કે ?”

સાક્ષી—“હાથ.”

વકીલ—“તે વખતે આરોપી શું કરતો હતો, તે કોઈને કહો.”

સાક્ષી—“તેની ઓના અપરાધો સાબિત્યા કરતો હતો.”

એક ધનવાન વિધવા આખી પૃથ્વીની આસપાસ સફર કરી આવી હતી તેની બે વજુ સખીઓ તેને જાણવાથાયક સ્થળે નિયે કઈ પૂછ્યા તેને ધેર આપી.

એક પૂછ્યું—“તમે ડાઉનસ્ટ (—did you see) * જોઈ આવ્યાં ?”

બીજીએ પૂછ્યું—“તમે દિમાશ્વ (—did you see) * જોઈ આવ્યાં ?”

“હા, હા” તે વિધવાએ જવાબ દીધો, “હું તે ખન્નેની સામે પેરિસમાં જમીનું”

* see નો અર્થ જોવું થાય છે, તેમ જણવું પણ થાય છે.

શારીરિક ક્ષેત્રવાળી

“ કેટલાક વર્ષો થયા શારીરિક કેળવણી દુનિયાના સર્વ ભાગમાં આગળ વધી છે. મનુષ્ય જાતને ને અત્યંત ઉપયોગી એ તેમાં જરાએ યત્ન નથી કરાવતા જેણે તન્દુરસ્તી જાળવનાર બીજું કશુંકે નથી. જો સામાન્ય બન્ધુ સમુદાયે ખરાબર કસરતની અગત્ય સુધે જન્ય દો શાણકનું શાસ્ત્રપ્રમાણ એા પ્રાપ્ત એણે અર્થે તેા થઇ જ નામ

સારી રીઝ ડેવિલી જેજ તડુ-સ્તીનો આધાર છે તે સરીતને બરબર કસરત મળતી રહે તો મનુષ્ય શ્રેયશ્ચુ પ્રદાવરથાએ ખુશીથી પઠોતી કો જે રીઝ પથ મનુષ્ય નીચે જ-
ણવેથી કસરત કરશે તે તે સારી રીતે પેતાની તડુરની કુખારી કઠો. -

નિર્ણયિત કચરતથી પજા રેએ દુર યાવ છે અથવા તો ઝોછા થય છે યોગ કસ
રત કચરથી રેફસાનાં દરદો મલું ખરું અચક્રમ અને છે જો તમામ ક્ષયનાં દર્દો શરૂઆત
થી જ નિર્ણયિત કચરત કચરતથી શરૂ કરે તો તેઓ આગળ મુલમુલા પજામાંથી પોતાને
જાણ્યાથી શરૂ ક્ષયનાં દર્દો જોરખર અસીમીબાસ લેતાં નથી. રેફસાનાં દરદો નિમામને
તેઓ જરાપર કચરત આપનાં નથી અને તેથી રેફસાં જરાપર ક્ષયનાં જોરખર પડે છે.

કચ્છના નિયમિત કમથી અમુક, અંધીય, મૂઝી રિએરે અગ્રે દેશ જલદીથી ચ-
ટાડી નાખે હુંકાર્યા આ કમમાં જન્મલેલી કચ્છનો અગ્રેર ખાન શાખીને દરનામાં આવે
તો દરેક જાતના કે ગો સટાડી શકાય.

સવારમાં રમવાની વીસ મિનિટ અને રાતના ગ્રુપ રવા પહેલાં, હાલમાં વીસ મિનિટ
આ રસ તા કરી લેખકે આ કમરોડો પ્રાપ્ત કર્યા સુધી ચાલુ રાખી લેખકે લાવે આ
કમરોડો રવાની થયેલ મિનિટ ઉપ આપે, ૭

ଅନ୍ତରାଳ ୨ ଟା

[illegible]

કસરત ૨ છ.

ફેરસાને જેમ જાને તેમ દવાથી બરો. પછી મસ્તકપર સીધા આવે તેવી રીતે હાથ ઉઠા કરો ને જાનેને જોડી દો. પછી જરા પછુ છુટણુ વાળ્યા વિના અંગુળના ટેંગા પગના અંગુળપર રહે તેવી રીતે નીચા વળા. પછી જેમ જાને તેમ જલદીથી ઉભા થાઓ અને દવાને જેમ જાને તેમ જલદી બહાર મોડી નાખો. આ રીતે ચાર વખત કરો.

કસરત ૩ છ.

જમીન પર હાથ સુધી રહેા. ચરીરનો ગાઢનો બાગ અડક રાખી જમીનપર હાથને ચપ્પટ મુકો. પછી ધીમે ધીમે ઉઠા થાઓ. જમીનથી એક છય મોડો રહે ત્યાં સુધી ચરીરને નીચું નમાવો. ચરીરને આ રીતે દસથી પંદર વખત ઉચું નીચું કરો. સરમાનમાં બે ત્રણ વખતથી વધારે કરવું ઘણું અપકં લાગે છે. પણ ધીરે ધીરે ટેવથી તે મહેલું મેંદ પડે છે. હાથ ખમ્મા અને પીઠ ફેળવાને આ કસરત પછી જ સારી છે.

કસરત ૪ થી

ચારેક હાથ પગ ધુટા રાખી ઉભા રહેવું. પછી પગના ખાહલા બાગ જોડીપર નેક વામ જોડી રીતે જોડીપર ધીમે ધીમે બેસવું. પછી ધીમે ધીમે ઉભા થવાનો પ્રયત્ન કરવો. આવી રીતે દસથી પંદર વખત કરવું આ કસરત પાંચને મજબુત કરે છે.

કસરત ૫ થી.

પગ અડક રાખીને ઉભા રહેા. પછી નીચાં નમો અને અણખૂને અડકો. પછી જોડમ ઉભા થઇ જાઓ. આ પ્રમાણે ચોવીસ વખત કરો. આ કસરતથી કમર મજબુત થાય છે અને મૂત્રાશય (જેનું દર્દી યતાં ખટો છે.)

કસરત ૬ થી.

સીધા ઉભા રહેા. પછી પેટ જોડકમ બહાર કાઢો અને પાછું જેટલું જાતી ચોં તેટલું જલદીથી બંદર પાછું લો. ત્રીસથી ત્રીસ વખત આ પ્રમાણે કરો. આમ કરતી વખત પેટ જેટલું સખત જાતી ચોં તેટલું કરવાનું આનમાં રાખવું અને પેટને બંદર પાછું લેતી વખતે આંગળા સાથે લેવું. આ કસરતથી પેટનાં દરદ, સ્ત્રીઓની નળગાંઠ અને અણખું વિગેરે સુધરી જાય છે. વળી આ કસરતથી પેટનાં સર્વે અવયવો અને સ્નાયુઓ મજબુત જાને છે.

કસરત ૭ થી

પીઠ પર સુઇ રહેા. પછી જાને પગ ઉઠા કરો. પછી પગને સીધા અડક કરો અને ગાંઠા ઉપર સીધી લીનીમાં રહે તેવી રીતે હાથ રાખો. દસથી પંદર વખત આ પ્રમાણે કરો. આથી પણ પેટનાં સ્નાયુઓ મજબુત થાય છે. અણખું જાને સ્ત્રીઓની સર્વે પ્રકારની નળગાંઠ દૂર કરવામાં આ કસરત ઉપયોગી થઇ પડે છે.

૧) સવિતા ત્રિવેદી

નો વાંચી વરફાવી મેટ.

સુન્દરી સુખોદય * માસિક વધારો.

પુસ્તક ૧૮ મું.]

માર્ચ-એપ્રિલ, ૧૯૨૨.

[અંક ૩-૪.

કાવ્યકુંજ:

સ્નેહલિલુ.

[અનુવાદ અને અનુકરણ]

લેખક: એક બહેન.

૧

તારા જીવના જીવન, તારા ચરણારિધિમાં તારો આત્મનુ-ગ્રહ લટકે છે તું એની પરવા કરે? તારા સ્નેહની સરિતા તારા જીવનના મુખ: તારામાં તારા રંગવાળી છે. તું તેને સુકી દે? તારા નાથ, તું તું એવો કોણ છે?

સખા, તારો આ હૃદય લાકડો એવાજ તું સરખવી દે. પૂછના ગર્ભ જેવી તારા હૃદયમાં કુમાર છે ઉપરના કોર લાકડું દુર કરવાનો અધિકાર તું મને આપ નહીં તો પશ્વ ફળ-અનુપયોગી રહેતાં, ખીસાતનું લાન કરાવ્યા પિતા, એમને એમજ દગમાઈ જશે.

૨

દિનરાત તારા હૃદયમાં આવી અલાલેક ગમાતુ છું. પણ તારા હાઠ કાર્યે ખુલતા નથી. હું ત્યાં પુકારીજ કરું છું.

મહારાજ! તારે વારણે હું લિલુ વાચના આવી છું મારાપ દિશમાં તારો એકલો દાતા તું જ છે મને નિરાશ કરો તું!

ગળગળ માનસોએથી લગાએથી છે તારાં બાંગલો ગોઠવી મને જનો-આવના અને જ્ઞા-જુએ છે. તારી નિષ્ઠા પ્રાર્થનાઓ અને તારાં વાંચેનાં હાઠ ગેઈ-કા કુતુહલથી, કે કાપથી-મુજ પ્રતિ દરિયાત કરે છે કાઈકહી રજા છે કે તારાં રમાન અહીં આં નથી, લિલુ! હું નિરંતરજ મહંતું, અને આંખે જોતી નથી. પણ રાજવી, તું સમા ગમથ દાતા અને તારી વાચના અજ્ઞ જશે!

૩

"રાજવી, કઈ દાન દેશ?" બાંગલો હું પાંચિઝા ઉઠી છું

"હું મેલા, કિઆપણ?"

"તારે તો માત્ર દેવાનાં દાન કે અપણે?"

"હું એ એ એ એ એ છે."

“ હું એના ઉપર મેહના વારિ સીંગીશ ”

“ પણ એનામા ખર્ત સમી જડતા છે તે ? ”

“ પર્વતમાં ઉગતી વનરપતિ સમી મ્હારી ભાવનાઓ એમાં ઉછેરીશ ”

“ એવાં અપરાં દાન શુ કામ મળ્યા છે, વિખારશુ, જે આપવાને સુલભ નહીં તે મેવાં જે કુખર ? ”

“ આપવાં સુલભ નહીં હોય પણ આપનાંને કૃષ્ણ નહીં માગે તો યાચનારે એવાં દાન માગવા, મેળવવાં, અને પોષતાં, એ એવું કર્તવ્ય છે. રાજવી, અમુકશો વહી તદ્દમારા દેશનાં દાનને અમે એજે જતા નહીં દલ્લે બ્રમિ મમા અમારા હૃદયમાં એક પૂરી વાવ શો તો તદ્દમારે એ દાન અમને પચવાતુ નથી. મથા કાગે તેના અનેકગણાં ફળ, પોષી પોષી અને પીપુષ પાછને, અમે તમને કઈશ તદ્દમારા દેશના બીજા અણવાવમાં કરમાવા રેશો, તો નથી સાજ તદ્દમને-કે નથી અમને. એ બીજા અમને દીધા વિના તદ્દમને શાંતિ નથી. એને પોષ્યા વખર અમને જે મતોય નથી એમા ઉત્કર્ષે એકેનો નથી.

“ રાજવી ! સમય વીતી જાય છે. -દાન રેશો ? ”

૪.

મિત્રતમ, અજ્ઞાતમા કીલકીલાટ કરી ઉડી જતા પખીનો માદ તો હું સાચાનો છે ને ? તારાએ અંતરમાં એવો આનંદ ક નથી જમને ?

સહવારમા પેલી ઉપડતી ધુપ કલિકા અપણે કેરા કાવથી નીકળાણી હતી તદાગ અંજન રતી પાદડીઓ મ્હાગ સમીપ તુ નહીં ખોસે ?

વાદળના પડે ઉઠા આપુ આપુ સ્મિત કરી જતી ગ્હે તેમ તારાં નયનોના ઉઘાણ-મયિ કંઈ કંઈ મદન વિરહ મુદ્ગ મત્તે આનતા અને જતા હું નિદાશુ જુ મ્હને તેનું પરમ સ્વરૂપ નહીં સમજવે ?

મિત્રતમ, તારાં અંતરહાઠ મ્હારે ઉપડશે ? હું અધીરી બારણા મ્હાર વાટ જોઈશ કંઈશ

રાધા.

લેખક: શ્રીધુત નાગરદાસ ક. પટેલ.

ખિરા મિય મરી રાધિકા
કર દર્પણ લઈ સોર,
પ્રતિબિંબિત હસી મેઘગંભી,
મોહન નંદકુમાર.

* રાસરાધીજી રાધિકા કૃષ્ણજનનનાં અનેક, બેરેરી રીતે, સમી મરડામણે યમુનાતટે ને કરી આલોકે છે.
ના. કં. પટેલ.

મંગલાષ્ટક.

લેખક: બહેનશ્રી "લહરી."

આરભે પ્રભુ પ્રાર્થના કરી હૃદયે પાંચે મંદુ વાગીને,
માગીયે વર ને વપૂ સુખી ગ્રંથ આપો સુખારાપને,
નિર્વિમ્બે પરિપૂર્ણ લગ કરસો, માગશ્ય વરસાવતા,
આપો આશુપ દીર્ઘ ને સુખ બધાં, પામે તમારી કૃપા ... ૧
મેઘા યો મકરદા રત્ન કુવનાં દારે પધારે દમા,
આવે માત પિતા સહોદર ત્વજી, યાચત પ્રીતિસુધા,
આપી ઉત્તરુ સહજા મધુર્ગ નૃકારને રોહણી,
જેથી રૂઢ ગમે સદા તમ ગહે, રહેને કૃપા હંસીતી ... ૨

હાડીને પ્રથમાશ્રમે જીવનગો, પેડા મુદ-ચાગમે,
પામે ધર્મ મુદરથના હૃદયસી, ને પ્રેમકારી બને
તેજસ્વી, જયશાલી જીવન હળે, તેજસ્વી ભાત મરુ,
પ્રાર્થિત વડીયના અનુજ ઠા, દીપાવળે વસને ... ૩

ધાવ! કાલ તુ ગદાકતી પિતૃશ્રદ્ધ આનંદ ઉદ્ધામમા,
આગે તું મુદિણી ગમે, યજ્ઞ સિરે દર્શવ્ય શ્રેયા વ્યા,
સ્વાર્ણજી પ્રીતિ તણે સુમન સજડને, સંસારમા સંચરે,
અર્પી ઉગ-સુવાસ તું પતિગહે ભક્તિ પતિમાં ધરે.....૪

મેવા કુવલણાં વડીસજવને, મેવી જગાધીશને,
ચાગે તું અધિકારી નાથ ઉગની પ્રેમાર્દતા ધારીને,
જ્ઞાન ગચસ ભાસમા પતિનજા મોહા-પંગા મોંધા,
રાખો! ઠના અખડ ઠો, વિનસીને મૂને શુન્ રોહીઓ.....૫

જીવન એક જરી દર્શ હૃદયને આત્મા તણાં બેઠમથી,
લગનેદ તણાં રાખો મધુગ ને, પામે તમે દપતી,
સાથે એવરી વિશ્વમા વગવથ મરકર્મ નિચે કરા!
પૃથ્વી લોભ સગીઅગ્ર બની ગડી, ગાદમર્મ ગોભાવજો!.....૬

વિદ્યા, લક્ષ્મી, મુખાર્તિને વિજયથી રહેળે પ્રસન્ના સદા!
પામે અશ્વય સુખ ઈશ્વર તણાં પૂર્ણ પ્રસાદે રથ!
નેલી વરા તણી ગ્રંથો અમર ને કોના પ્રેમો સર્વથ!
મ ગવધારી મહેધરા તમ તણુ પ્રીતિ કરો 'મગવ'.....૭

આપો દપતીને સુખાર્થ મદુ સ્વર્ગરથ વ્હાલાં બને
પૃથ્વી માનિ વખત સિદ્ધ, અગિતા, ને જ્ઞાત પેલી તમે!
આપો એક ગ્વે ગાનિ, સર્વિ, મુશ, ગણ્ય ને તારલા,
રાખો નાન દપતી સુખી, એજી! હૃદય તદા સંગરણ.....૮

મધુરી !

લેખક: શ્રીયુત મે નલિનીકાન્ત

(ચોટકંઠ)

(૧)

મધુરી ! મુદગતા દિલની મધુરી !

મધુરી ! મોહવતા ઉરની મધુરી !

મધુરી ! હવન ન્યોતિ દબા મધુરી !

નિશની હાગિની થલી સો મધુરી !

જાનમાં મધુરી !

વનમાં મધુરી !

અભિશાપ વસો મધુરી, મધુરી !

૨

મન નમ અમોઘ મળ્યો, મધુરી !

મનુ પુર પ્રસાદ પ્રહો, મધુરી !

મસોલા અનન્ત વસે મધુરી !

હુગ ને હુગે હાનિ, મધુરી !

ગૃહમાં મધુરી !

ઉરમાં મધુરી !

જા વ્યાપક આપ જ હો ! મધુરી !

“ પતિ વિના— ”

લેખક: શ્રી રા. જતાઈન ન્હાનાલાલ પ્રભાકર.

નવ ગોઠે નહ ઉર,

પતિ વિના—

નવ ગોઠે કષ ઉર ! ૨૬—

કંથનસો કું પંથ નિહાળી

મરી અગાધી દૂર ! પતિ વિના—

કોટિલ દુઃખ, ને અવિશુદ્ધ

લાગે નહિ મધુર ! પતિ વિના—

પ્રતિમા નિરખી, મુખકું અપરં,

નયન વહે જલપટ ! પતિ વિના—

પાપ હોતે તો ઉડી જાતે

મનને પતિને કું જુગ ! ... પતિ વિના—

“નથી તું સાથે તો,
પ્રિયતમ! કશું એ ન ગમતું.”

લેખક: બહેન શ્રી “આર.”

૧.

પડે જ્યોત્સ્ના ધાગે જગત રસની ઉલ્લસ કરે,
અને તેના અર્પણે પ્રકૃતિ કુમુદિની યધી રહે.
સુધાની ધારાથી શીતળ બનીને વિષ્ણુ સમતું,
નથી તું સાથે તો, પ્રિયતમ! કશું એ ન ગમતું.

૨.

ખાખા ઉઘાળે આ લલિત સુમને સુન્દર અતિ,
અવારો લોભાઈ ભમર ફગા ઝુંજન કરી,
સુદીને તે પુષ્પો, દલિય સુંવસ ના મન દરે,
નથી તું સાથે તો, પ્રિયતમ! કશું એ ન ગમતું.

૩.

ખાખા છે પૂંજીમાં અમિત જગને શાન્ત કરતી,
મધુર સુરેથી અમિત લલના ગાન કરતી
સુણ તે અર્પણે તોપણ નયન ઉઘાડી ને રહે,
નથી તું સાથે તો, પ્રિયતમ! કશું એ ન ગમતું.

૪.

અહા વર્ષા યોગે મધુર ચઢતે મત્ત કરતા,
નહું પાણી પીને વિદ્ય ચઢતે તૃપ્ત દર્શતો,
નથી ગાલા ધારી જમન સમજું અચ્છેદિતું,
નથી તું સાથે તો, પ્રિયતમ! કશું એ ન ગમતું.

૫.

તું જેવા મળીને મધુર સ્વરથી મેઘ ગરજે,
અવનેજે અખાલી નયન અતિશે વીજ અમકે
વહે વાસુ દારો, ગીતળ કરતો વિષ્ણુ સમજું,
નથી તું સાથે તો, પ્રિયતમ! કશું એ ન ગમતું.

નિવાપાંજલિ.

લેખક: શ્રીયુત્તમ વાલુકેવ.

(આપણા ગરિયા કહેલો આમને—એ રીતમાં)

સાદિતોવાનની ઓ અનુપમ વધરી ! *

રેરી કે કે, કાચ કસમના કાચ લે.

દેવ તો શરમ પડે, પડે તેની મહેતી,

કરમાઈ તે પૂર્વે કેમ બાકાત લે !

સાદિતોવાનની ઓ અનુપમ વધરી !

મેળ નિર્મલે યોગ્યો કે કે, મેળે સંખા,

કરમાતી કવિગાને આપ્યા માન લે !

પમરાવે, પમરાટ ગીતાંજલિ પ્રલુક,

એનાં તે સાં કરીએ બેંતી ! વખાણુલે !

સાદિતોવાનની ઓ અનુપમ વધરી !

સામાજિક સેવાઓ કે કે આદરી.

પૂણે પૂણે પૂણે મહિલાના કામ લે !

અમિત યાં શુ બહુ જીવન જાળવયો !

જેથી લીધા મત્તર શાંતિ વિરામજો !

સાદિતોવાનની ઓ અનુપમ વધરી !

નમમાં કુંક બોરો કળકે તારલા,

પણ રીસિ આમજ ઝાંખા સાના વરજો !

ઉઘાતે નિમિષતા કે બહુ વિધે કલકા,

કોઈની પ્રણામ સમ વાસ મધર લે !

સાદિતોવાનની ઓ અનુપમ વધરી !

શા શાં ગુણ ગૌરવ અર્થ ને શાંના સમર્થ

તપ ગૌરવનું બેલુ બેંતી, પ્રરજો !

વધુ વધુ અર્થ ને વધુ શા ! નમણુ લઈ,

ખાલુ ખાણી સહુ નવ અશુ પુરજો !

સાદિતોવાનની ઓ અનુપમ વધરી !

* ગુજરાતનાં પ્રસિદ્ધ કવિની અને લેખક અ. સૌ. કુંજકેવે દેવેના કોસ્લાપુર ખાતે
યજ્ઞેના પરમ રીતોત્સાહક અવસાન પ્રમણે આ કાવ્ય નિવાપાંજલિ રૂપે યોજાયું છે.

અવિરત અશ્રુથી આંખેલી ક્યાં 'હક' !
 પાપ સંભાળ્યાં માનવ જીવન સંગળે !
 મુદિતોળાં યજ્ઞ મૌ સાથે વસી,
 હિતી ભલો સાથે જેમ વિદગ ગે !
 સાદિતોળાનની યો અનુપમ, મુંઠરી !

પ્રાર્થનથી એક મનનું કઈ ના વગે,
 અશ્રુત છે માનવ જીવનનો એ દો !
 પ્રાર્થાન નનમનથી પતેથી પામતો,
 એની ! અશ્રુપદ કેને શાંતિ અર્જનને !
 સાદિતોળાનની યો અનુપમ, વધરી,

—૦૦૦—

“ વીરાને અર્પણું ”

લેખક: ખડેન શ્રી કચન ખડેન

વીર ! આજો રહ્યો... ..

મનદમપ મુદિત પ્રજાન, સ્નેહનન મહિત થાપ,
 પ્રેમરગ હન્ય યાપ—

વિશિત યાઓ યાઓ... .. વીર

અપ કરે દુ યુધી આજ, મહુ સુગમ યુધત માળ,
 દેવી દિવ્ય કક ધાન—

જીવન હોતો દેવો... .. વીર

વાલ અનુપ સુર બગવ, રવ પુરે તું જગ નવાવ,

“બ્રહ્મા અસ્મિ” મન સાથ—

કહાન ગાઓ ગાઓ... .. વીર

પૂર્ણ પૂર્ણ જગતગત, અસંખ્ય ભક્તિ સાવ

પનપટા નિવારી દાસ્ય—

મુદિત રેલો રેલો... .. વીર

આશિષોથી અમર થાવ, હીન હીનને જગાવ,

હનરોતોની ભોલિ માંલ—

મિલે કાપો... .. વીર

—૦૦૦—

સમાજ-વાદ્મય-વિજ્ઞાન:

હિન્દુ ધર્મના સંપ્રદાયો.

અને તેના પ્રવર્તક આચાર્યો.

લેખક: શ્રીમત રવાળી 'જ્ઞાનાનંદ'.

સુંદરી મુબોબના આ આલ્પી 'આલ્પ'.

૨.

વર્તમાન વૈષ્ણવ સંપ્રદાયોના પદેલા બ્રહ્મણ આચાર્ય શ્રીમાન રામાનુજ રવાળી દરિદ્રમનના આગમ સેધમાં થયા તેઓ ભગવાન ગેપનારાવજુનો રામાનુજનાચાર્ય. અવતાર હતા એમ મનાય છે દક્ષિણમાં આવેલા પેરમ્બુર (મૂતપુરી) ગામમાં એક પવિત્ર અને આદ્ય બ્રહ્મણ દેવતાને યેગ આ મુદ્દાપુરમાં જન્મ થયો હતો, પછી તેમનો જાતકાળ અને અભ્યાસનો સમય મુગલમિદ્દ કાંચી નગર (કાચ્ચરમ્ લાહેર) માં વ્યતીત થયો હતો ન્યાનપણીના તેમની અલૌકિક રમણ શક્તિ અને અદ્ભુત શુદ્ધિપ્રભા બહુ જાણીતા થયા હતા અને પાછળથી તે, ન્યાયે તેમણે મળે મળે જૈનમતાનુયાયીઓ સાથે ચાલવાદ કરી, તેમના મતનું સંવેદન ખસડ કરીને, મેવ કરતા વૈષ્ણવ મતનામિદ્ધાન્તોન ગૌરવ અધિક છે, એમ સિદ્ધ કર્યું હતું, ન્યાયથી દોષાજ્ઞ મળવામાં એમને હતો શિષ્યો તથા અપૂર્વ લેહમ્-માન પ્રાપ્ત થકુ હતું તેમણે અ.મા હિન્દુમતાનના તીર્થો તથા વિગ્રહોની યાત્રા કરીને સંસ્કાર લગ્યોએ વિશેનિર્ણય કર્યો હતો, અને ઉત્તરગંગાનો સમય પવિત્ર કાંચરી નદીને તીરે શીંગમ નામના યાત્રે (કીંગ-ગપ્પણ)માં ગયો હતો.

રામાનુજ રવાળી હિન્દુઓમાં પ્રચલિત નિવિધ ધર્મો તથા સંપ્રદાયોના શાસ્ત્ર મનોમાં અતિ પ્રવિણ હતા. તેથી પોતાની સાથે વિવાદ કરવાને આવનાર વિદ્વાનના પોતાના મતની નુનતાઓ જાણતા અને તેનો એવી ધૂણીથી ઉપયોગ કરી શકતા હતા કે તેમની સામે પ્રતિ વિજ્ઞાની થતું નહિ. એટલું જ નહિ પછી તેઓએ પોતાના અનેક પ્રતિષ્ઠાઓને પણ શિષ્ય જનાઆ હતા મહિષ-દ્વારમુદ્દના મદારાજને તેમણે પોતાના મુદ્દાવમાં લીધા પછી મામાન્ય લેક્ષામા વૈષ્ણવ ધર્મ બધે પ્રચાર પામ્યો હતો, તથા વિનેરો કરીને જેન તથા જૈવ મત બહુ નિર્જન થયા હતા આ આચાર્ય સાતમે મહા જુધાઆનું કહેવાય છે, જેમાંથી ચાર તો હાલ પણ ભગવાન આવે છે. એમણે પચસ વર્ષની ઉંમરે મન્યાસ ધારણ કર્યો હતો તેમના અનુયાયીઓ ભગવાન વિષ્ણુ કૃષ્ણા તેમના મુખ્ય અવતાર શ્રી રામ અથવા શ્રીકૃષ્ણની ભક્તિ કરે છે.

શ્રી શંકરાચાર્યે "અદૈત" મત સ્થાપિત કર્યો હતો. તેમનો મિદાન્ત એમ હતો કે "અદ્ધ એક જ મત જાનમય છે અન્ય સર્વ માયા બમણા છે." શ્રી રામાનુજનાચે પ્રચલિત કરેલ મિદાન્તો "વિદિદાન્ત" કહેવાય છે તેમાં એમ માને છે કે "કદ અદૈત

છે પણ કંવલ નથી, વિચિત્ર છે " અર્થાત્ બધું છલમચ છે, પણ હેમાન્ જીવ અને જીવ (ચિત્ અને અચિત્) એવા બેદ છે, એટલે ઈશ્વર (બ્રહ્મ) ચિત્ અને અચિત્ના છે, છતાં તેથી વિચિત્ર (પર) પણ છે " હેમણે બહુ સુખજાતાથી (સચ્ચ) ભક્તિ માર્ગને જ્ઞાન માર્ગના જેટલુજ-જેટલે ઉચ્ચ રચાન આપ્યું એને એ નવા સ્વરૂપના વૈષ્ણવ ધર્મના રૂબ લોક હૃદયમાં એવા દર્શાવનારના, જે આજારે મહાન્ ધર્માઓથી બંધુક દર્શાવનાર આજારનારને જાણી જોઈએ, વિદ્યાજાળને સુદૃઢ રૂપ મળે તે પછી જાણી જાણી છે

રામાનુજ સ્વામીએ ઘણા મન્યો લખ્યા છે, જેમાંથી નૃસિમહાચાર્ય, ઉપર શ્રીભાષ્ય, ગીતા ભાષ્ય, વેદાંત સમ્રાઠ, વેદાન્ત પ્રદીપ્ત, વેદાન્ત તત્ત્વસાર, તથા ધર્મ સંહિતા, એ સુખ્ય છે એમનાં લખાણુ વિદ્વાતાપૂર્ણ તેવા છતાં લોકોને મર્મનું મહત્ત્વ મળતાથી મળી શકે એવા છે. એમણે પ્રચલિત કરેલા ધર્મને લોકો રામાનુજ અથવા શ્રી-સંપ્રદાય કહે છે ઉપાસનાથી મુક્તિ મળે, એ હેમના બોધનુ તાત્પર્ય છે દક્ષિણમાં એ સંપ્રદાયનો પ્રચાર બહુ મોટો છે અને સાધુ (હૃદયસ્તરી) તથા મુદત્ત જાને તેમાં દાખલ થઈ શકે તે બંધુ સૌંધ ધર્મીઓ પોતાના કપાલ ઉપર આકૃતિ દીધું છે, તેમ આ પ્રદાન વાળ છે વિષ્ણુ (ઉચ્ચ દીપ્ત) કરે છે. શ્રી રામાનુજચાર્યનું જીવન ચર્ચિત તેમના અનુયાયીઓ તરફથી લખાયેલ છે

હેમના પરધામ મળત પછી, બ્યંટાવામ નામનો એક વિદ્વાન સાધુ મળે, જેણે એમના સિદ્ધાન્તોને અનુસરતા વિખ્યાત મન્યો લખીને તેનું મર્મ મર્મનું કહ્યું હતું તેથી ત્રણાચાર્ય, રામદાસી, ત્રિવેદીચાર્ય, નાન્દ પદસાનિ, અને હેમના પુત્રદાસ બહુ જાણીતા છે. અગ્રહ પુરુષોત્તમી જે વૈષ્ણવ પુરુષોત્તમ આ પથના લોકો માટે, જાણીતા બાને તેઓ તમમી ગણે છે. એ માર્ગના સાધુઓ એકાન્ત બોલત જાય છે

રામાનુજચાર્ય પછી વૈષ્ણવ ધર્મમાં શ્રી માંવવાચાર્ય અથવા મંથવાચાર્ય નામનો એક સમર્થ જુદિસાળી મહા પરીત થયા હતા તેમણે આજ નામનો મંથવાચાર્ય: એક જુદો જૂદો સિદ્ધાન્ત પ્રદર્શિત કરતો સંપ્રદાય પ્રચલિત કર્યો હતો તેઓ પ્રથમ કૌન હોઈને ખાજીથી વૈષ્ણવ થયા, હશે એમ લાગે છે, અને એટલું તો ખરું જ છે કે એ જાને ધર્મોને એક કરવાને એમણે પુષ્કળ પ્રયત્નો કર્યા હતા. જોત મતનું હેમણે રચ્યે રચ્યે ખડન કર્યું અને તેને કેવળ નિરતેજ કમી મર્યો હતો

મંથવાચાર્યની વિષ્ણુની ભક્તિ કરવા ઉપરાન્ત, શિવ, દુર્ગા તથા ગણપતિને પણ જાણે છે અને શાંકરમતના કૌનો તથા મંથ સંપ્રદાયના વૈષ્ણવો એક જીવનની સાર્ય બહુ સન્માનથી વર્તે છે દક્ષિણ કાન્યામાં આવેલ ઉડીપી નામના આગમ આ પથની ગુખ્ય ગાદી છે, એના અનુયાયીઓ ઉચ્ચ દીક્ષા આપણે રેખા (લીટી) કરે છે

શ્રીમાન્ રામાનુજચાર્ય તથા મંથવાચાર્યના કરતા ઘણા વધારે લોકપ્રિય તથા અનેક ધર્મપ્રચારકોના ગુરુ શ્રી રામાનન્દ સ્વામી જન્મીસનના ચાંદમા મેકાની આ રામાનન્દ ખરે અને પદરમાં મેકાની સુખ્યાતના થયા હતા તેઓ રામાનુજના સિધ્ધ અને અર્થશવ પ્રવચનથી મહારોડતા શ્રી શુદ્ધ ઉપાસનાથી પેદા હેમણે

પણ મમજ સુમારણુ કન્વાને મહા પ્રવત્નો ક્ષર્પી હતા તથા વિદ્વાન અને અગ્રાન તેમજ
ગીમાન અને ધનવીન, મદની તન્ન સપ્તુ સદ્ભાવ તથા સમદષ્ટિ રાખીને બોધ દોષો
હોય શ્રી મંદે-ગચ્ચાર્, રામાનુજચાર્ય તથા મધ્વાચાર્ય વગેરે આચાર્યોએ અર્જુન અને
પ્રચલ વિદ્વાત્તયી ઉત્તરના મંદાચાર્ય તથા દીકાચર્યો લખ્યા હતાં, પરન્તુ તે મર્વ
મન્દૂન ગાણના સર્ક જન સમદને સુસાધ્ય નહોતાં. વળી તેઓ દેશમા પ્રવસિત થાતિ
નિભોગેને પણ સ્વીકારતા હતા, મહારતા હતા.

શ્રી રામાનન્દજીએ અને વરુસિચિતિમા કેમ્બર કરી નાખ્યો. લોગને સદેવાપથી સંભ-
રત એવો બોધ તેઓએલેમી લાપામાં આપ્યો સુર કપો. અને આજણથી મોડીને ચદ
તથા અનિશુદને પણ સ્ત્રોમને સુગ્ધ ગણીને પોતાના શિવ (લક્ષ) મંડળમા દાખલ થવાની
હુ આપી આથી ધેખુન ધર્મને ખગેખરા લોકમાન્ય અને લોકપ્રિય ધર્મ બનાવનાર એ
આચાર્યજ હતા. તેમના એક લક્ષના શબ્દોમા કહીએ તો એમણે જાતિભેદ તથા અનાચાર,
ખનોના ઉપર પ્રખર કુર્મના પ્રદાર કર્યા હતા તેઓ મંસારનો પાસ તોડતા, અયોન્ય શ્રીઓ
નષ્ટ કરતા તથા ઉચ નીચ વચ્ચેનો બેદ દૂર કરવા હમ્મેશા પ્રયામ કરીજ કરતા, અને તે
મદ્દના ચિદ્ન હજુ પણ એમના ગિય મંડળમા થોડા વધારે, જોવામા આવે છે.

રામાનન્દના મુખ્ય શિષ્યો નાર હતા—૧ આરાનન્દ, ૨ કબીરદામ (વણકર), ૩,
ગેહીદામ, ૪ કલિઅ જયવા રવિદાસ (અમાન), ૪ રાજ પીપો (રાજપૂત), ૫ મુરસુરાનન્દ,
૬ સુખાનન્દ ૭ લરાનન્દ, ૮ ધર્મો (બદ), ૯ સેતો (દલામ), ૧૦. મહાનન્દ, ૧૧.
પરમાનન્દ અને ૧૨ સ્વાનન્દ, આ ઉપરાન્ત તેમના અનુયાયીઓમાં સંત કવિઓ
તુલસીદામ, નામ્મક અને મુગ્ધાનન્દ તથા કીલ, મજુકદાસ અને કાદુ જેવા ધર્મ પ્રચારકો
પણ હતા.

રામાનન્દ પોતાના શિષ્યોને જાતિ બન્ધનો ત્યાગ કરાવતા અને જેઓ તેમ કરતા
તેમને “અવધૂત”ની સગા આપના, (અવધૂત એટલે ત્યાગી અથવા મુક્ત મોક્ષ પામેલા)
એમણે ચેતિ તો કાષ્ટ ગ્રન્થ ગ્રંથોનો હોય એમ જણાવુ નથી; પણ એમના શિષ્યોએ હિન્દી
બાપામા ધણુ લખાણ કરવું છે આ આચાર્યે આખા ભારતની યાત્રા કરી હતી અને કાશીમાં
પંચગમાના ઘાટ ઉપર વિશાળ મઠ બાપો હતા. (જે પાછળથી ચૌરંગજીવના વખતમા
મુસલમાનોએ તોડી નાખ્યો હતો) હજુ પણ તેમના પચતુ મુખ્ય ધામ કાશી જણાય છે,
ત્યાં એમના ધણુ અનુયાયીઓ છે તેઓ રામાનન્દી અથવા રામાવત કહેવાય છે, અને
તેમની પચતુત સખા છે, તેઓ આખા દિતર હિન્દુધર્માના રામાનન્દી સાધુઓ ઉપર
અધિકાર છે રામાનન્દ પછી ધર્માચાર્યની ગાદીએ તેમનો મુખ્ય શિષ્ય આરાનન્દ બેઠો
હતો અને તેની પછી રાજ પીપો સુરપદે આવ્યો હતો આ પંચમા અનુયાયીઓ રામ
સીતા અને હનુમાનની બક્ષિ કરે છે; અને ગંગા ચમુનાના પ્રદેશમા તેમની મુખ્ય
અધિક છે.

૧, પીપો પ્રામ દેવીભક્ત હતા અને આંધોજીનો ગગન હતો રામાનન્દજીના બોધથી
તેમના પ્રસિદ્ધ તેણે સમાગનો ત્યાગ કરીને આચાર્યશ્રીની સાથેજ ફરવાનું શરૂ કર્યું
ગિય રહેતા હતા તેની શ્રી સીમા પણ મન્યાગ ધાણુ કરીને તેની સાથેજ રહેતી.

૨ નાભાજી જન્મથીજ અન્ધ અને જાતે આલજી હતો તેણે લખેલું “ભક્ત માળ” નામનું ભક્તો તથા મહાત્માઓની જીવન ચરિત્રોનું પુસ્તક ઘણુંજ પ્રસિદ્ધ છે.

૩. સુરદાસ પણ અન્ધ હતો તેના લખેલા કૃષ્ણ ભક્તિના પદો આખા હિન્દુસ્તાનમાં ખંડ પ્રેમથી ગેનાય છે, અને એમ કહેવાય છે કે એના પદ્યમંદ (‘‘ સુરસાગર ’’) માં એવા સવાસાંખ પદ છે તેની કવિતા પણ જાણીતા પ્રકારની છે બનારસની ઉત્તરે શિવપુરમાં એની સમાધી છે આજના લિખારીઓ પોતાને ‘‘ સુરદાસ ’’ કહે છે, તે એના નામ ઉપરથી.

૪. તુલસીદાસ ચિત્રદૂત પાસે હાજીપુરમાં સગવરિયો પાલેલું હતો, અને તેણે બનારસના પાંચાળના દિવાન તરીકે પણ યોગે વખત કામ કર્યું હતું, એમ કહેવાય છે હિન્દી ભાષામાં એણે લખેલું રામાયણ ભક્તિનો સર્વમાન્ય અને પ્રચલિત ગ્રંથ છે, તથા રામ સીતાની ભક્તિના પ્રચારમાં તેણે ખૂબ મોટો ભાગ લીધો હતો, એ નક્કી છે બનારસમાં સીતાગમનું મંદિર તથા મઠ એણે બનાવ્યાં હતાં એની શ્રુતિઓ ધણી પ્રચલિત છે, તે સકલ ભક્તિપ્રધાન છે.

૫. ખાખી, -૬. મનુકાળી - ૭. દાદુ પંથી એ રામાનન્દી વૈષ્ણવોમાંથી નીકળેલા પેટાં નિવાસ છે ખાખીપંથ કીલ ગાંધીના હતાં આ માર્ગના વૈષ્ણવો શરીરે તથા વસ્ત્રોને ખાખી રંગ ચડાડે છે મહાદાસ પણ કીલના જેવેજ મોટો શાસ્ત્ર હતો એની સમાધિ જમનાધરામાં ૬૪ ફુટ અમલદારાના પાંતરા હતા, તેના સિંચો આગ/મેગ-મારવાડ તરફ બહુ છે. ૮. રાધાદાસ દલિયુમાં પ્રસિદ્ધ છે, અને મેવાડની ઝાઝી રાણી એની શિષ્યા હતી, એમ જણાય છે ૯. સેના દળમે પણ એક પંથ કહાડ્યો હતો બાધવજદનો રાજા તેનો શિષ્ય મયો હતો. [આ સખના માર્ગોમાં રામભક્તિ તથા ત્યાગ અને મન્યાસની ભાવનાઓ મુખ્યત્વે ફરીને ભેગામાં આવે છે] ૧૦. ધરનુ આ આચાર્યના સખના ધર્મ સ્થાપક શિષ્યોમાં સકુધી વધાર પ્રજાવજાળી અને મહાન્ તે કળીગદામજ છે.

‘‘નનગમલ મહેતા અને મીરોબાઈએ સુરદાસજીની પેઠેજ કૃષ્ણભક્તિનો મહિમા ગાયો અને વધાર્યો હતો તે બંને લગભગ સગાંબીનાંજ હતાં]

કર્મનું ફળ

હે સંજય ! જ્યે તેમ પણ એ વસાવિત હતો વિષાતાનું ધારૂજ ધર્મો કરે છે, ખીજી કાલજી નહિ ... હે રાજન ! કલ્પ દર્શને સાલજ ને મનમાં ઉતાર પાડો. મનથી કે જીવથી બંધીવર્ગવસને સ્વસ્તા નથી, ન્યાયની રીતે સ્હડે છે ને જુદામાં સક્તિવાળા છે એ રાજા ! તું હારાંજ દોષથી આ કુળ પામ્યો કે ... પોતે કરેલું પોતેજ જીવને કે મરીને (આ લોકમાં અને પારલોકમાં) ભોગવનું ધરે છે તેથી ત્હને જે પ્રાપ્ત થયું છે, તે યોગ્ય છે મહાભારત.

૧. એમ કહેવાય છે કે દાદુ ધંધર કળીંગની ભાષે અસર હતી અને હજી પણ દાદુના અનુયાયીઓ કળીરપંથીઓની સાથે બહુ સદ્ગાવ રાજે છે દાદુએ પણ કળીરની પેઠેજ ચીતેપંથ બંધ કરી અને એકેધર (શ્રી રામચન્દ્રજી) ની ભક્તિ કરવાનો બાધ કર્યો હતો.

કીડીઓનાં કટક !

[એક અજ્ઞાત મહાસુંઢની કહેણું કથા *]

લેખક: એક વાંચનાર

હુમ્મગ રકમની આસપાસનો વનપ્રદેશ કીડીઓની અનેક વિવિધ, નાનીઓથી ભરપૂર છે. આ કીડીઓ અહીં એટલી બધી છે કે સામાન્ય મનુષ્યની દૃષ્ટિએ તો તે અત્યંત અપ્રમુખ લાગે. તેઓની જેટલીક એવી ન્હાની હોય છે કે કીડીની નજરે જોયા વિનાય તે ભા એટલેથી સકાય બીજી મોટી હોય છે, અને કોઈ કોઈ તો એકેક, ઇંચ જેટલી લાંબી પણ હોય છે. હાલમાં આ પ્રદેશમાંથી કીડીઓ ખાનારો ઘણાજ પ્રાણીઓ ગિરફત જોઈતાં થઈ ગયેલાં હોવાથી, કીડીઓની વચ્ચેનું હલ્લદાર વધી ન જાય તે માટે કોઈ ખાસ અટકવ તો રજો જણાતો નથી. પરંતુ કુદરત એક નહિ તો બીજો માર્ગ પણ પોતાનું કામ કર્યું જ જાય છે. અને એ સત્ય અદિ આવેલી દરિયા ઉપરથી સમગ્રમાં વિત્યા મહેશે નહિ.

આમ બાધીને રહેતારી કીડીઓ, જે માનવદારી હોય છે અને વગભગ ત્રણ-ચારમાસ ઇંચ (૫ અને અઢી ઇંચની વચ્ચેની) લંબાઈવાળી હોય છે તેઓ જમીનની નીચે, કીડી, કાઠી, અથવા રેતીવાળા ભાગમાં મજબુત, ચોખ્ખાં, યાજમાન કુડેમાં બાધીને રહેવા વહે છે એ જાત બહુ દમપ્રદાર હોય છે, તેથી કોઈ પણ છત્રાનુ, બુધ્ધે ચૂંચે, જે એમની હદમાં પેહુ તો તો એના આગળ મથા જાય તો કીડીઓએ બાધમાં કોઈ કોઈ ઘેર છ દૂર જેટલા લાંબાં પોતાના હોય છે અને કીડીઓના બીજા ગામે તથા ગામડાઓમાં જવાને માટે ચોક્કસ રસ્તાઓ પણ તે ઘેર બાધવાની સમજ કવામાં આવે છે, કારણ કે આ કીડીઓ પોતાના પોરોમાં રહેનાર સખળા જાતિની કીડીઓ સાથે ગીચતગાર હોય છે અને અરફગમ ખગર ખાંદર લેવા આપરા તથા મજરા હળવામાં તેઓ પોતાનો કેટલોક વખત ગાળે છે મંદરના ગણસી ઝાંટોની ઉચામાં ઉચી ધણીઓ રચી પણ તેઓ સિંહો (બકરા)ની શોધમાં વહે છે, અને હંદમના ચિકરીઓ, જમીન ઉપરની ગમ તેવી ભારે સુમેલીઓને પણ મહિંગણપ્રરતા, ધાગેલી દીવામાં મુસારી દે છે.

હવે, હુમ્મગ રકમની પાસે આવેલી કાઠીવાળા ટેરીઓમાં કીડીઓનાં ચાર ગામ છે, જેની વચ્ચેની અંપલે “ભૂખરાં માથાં” એ નામથી ઓળખીયું, અને નીચે આવેલાં ઉપરોક્ત પ્રદેશમાંથી નીચે ચાર ગામ છે, તેમાં વસતી કીડીઓને અંપલે “ભૂરા માથાં” એ નામ આપીયું.

ગયા ફેબ્રુઆરી માસમાં કીડીઓએ એ મંદાવિષદ રાત્રી ધરે. સ્વકાંઈ કરનાર હુમ્મન “દેહ” નામના કીડીઓથી બહુ નાના પ્રાણીઓ હતા, પણ મેંઆમાં તે ઘણા વધારે

* આ પ્રદેશવાળા એક વિજ્ઞાનસૌઓએ, જમણમાં આવેલા પોતાના મકાનની આસપાસના (“હુમ્મગ રકમ નામના”) પ્રદેશમાં, થોડા વખત ઉપર, કીડીઓની નૂદી નૂદી જમીનની વચ્ચે ચાલેલા, ત્રાસજનક એક મંદાવિષદની જાણવા એક હાડકા બહાર પાડી છે. તેનો સાગ મુન્દરી સુમેલીના વાંચનાર માટે અદિ ગુણ કર્યો છે એક વાંચનાર.

હના સ આતની લલ્લાઈએ મેદાનમાં થઈ, પણ દ્રોણો મનુષ્ય એટલે ગોરો હતો કે આ પગે કીડીઓને પાછા હકીને ચોતાના શહેરના રક્ષણમાં લગાઈ જતુ પણ પરંતુ તેમના આ બચાવ પણ લાગી અને સૌજન્ય યાદી પડી નાખત કન્યાઓ આવી.

જૂખરા માયાની પવટણા-એક એકની સાથે તમા પાછા, “મારુ ૬ મરુ” એવા કદ નિશ્ચય કરીને, ચોતાના કિનારો પેનાના નના (કા) આગળ અલુત હિમ્મત અને ધૈર્ય ધારણ કરીને ઉભો રહી હતી સધળા લલ્લાઈ ચોતાના માથા આગળ ધરી, ભયકર જગ્યા પહોળા કરીને, દુષ્મનની ગલબતો હતા તેમનામાંથી કાઢી, કાઢી કાઢી, અદર પાછા જતો તો તેની જગ્યાએ તેની પાછળથી બીજો મૈનિકાની અવીને તેનું ધ્યાન લેતો તમા તે પણ રહો પહોળા કરી, જગણ વિભાગી, બીજાઓની જેમ તરફન સાન અને ચિત્ર બનીને ઉભો રહેતો પરંતુ બે દુઃખ પાસે આવી તો તે તરફ તેઓ જગ આગળ ધરીને એ જગ્યા રૂપી કરવો વડે અત્યંત લગથી લાગ કરવા વાનનાં અને લલ્લાઈ દુષ્મનોની આગળી હાથેનો નામજનક રીતે નાશ થઈ જતો આમને આમ શુદ્ધ સાલોજ કરતું હતું કિસ્મતથીની આમપામ એવા મજા ઘેરા હતા કે અદરના કાઢીથી બહાર જતા ન હતુ અને લલ્લાઈ પણ જગ્યા મરી ગયેના દુષ્મનના સમ અંક ઉપાડી લઈ જઈ, તેના ઉપર પોતાનું ચુગળન નિજાવતા પણ ધીમે ધીમે આ નિમ્મલ પેટક પનાડીયા સુધી તમા પડી, દ્રોણી મોડી ગયા હેનાને લીધ તથ કીડીએના જગ નિપજદિ લગડો થોડો હોવાથી, અને એ પડી એક દરજાન દુઃખનત કે જગ્યા અને હેના જૂના માયાના મર મામના અખી રમતિ નાથ થઈ ગયો,

હવે, પેલા બહાદુરી અને નિરતાથી અદતા ગયા વખત સુધી મંદલાયતા રસ્તાઓ અને દરવાજામાંથી કોતમદ થતો દુષ્મનોના લાદરની માળીત સાગી હર નીકળી, એક સિપાહીની પામે જીતેલા શહેરની લૂટનો માવ હતો લૂટનો મોડો લાગ માથો ગયેલા જાન્યોના કાળીને ઉપાડી શાક્ર એમ લાગ કરેલા શરીર તથા કીડીઓની પાછા વગેરે મુખાવે કરી હતા કાઈ કાઈ લગ્નરીએ નો મરી કીડીઓનો પામે નાપી લઈને આગથી તેમ આનતા હતા, બાજી કે નિમ્મલ કરીને પાછુ ફરેતુ મોઢો માનવ તતિનુ-વાનગ અને અગવાળુ-વરકર હોય નહિ ?

હવે જૂખરા માયાનું મર્યાન તો મિત્રકુલ નાથ પામ્યું હતુ એ તેના નામ નિશાન પણ જાણાય એમ કાંઈ જ રથું નહોતુ ન્હાનકદ દ્રોણો અમોખ્ય દોળાએ ગલમી જૂખરા માયાને જડ મળથી ઉમેરે નાખ્યા અને તેમનાં લલકરેને દેવા પણ જામેનાર ઉપરાન્તના વિસ્તારમાં હતો-હવે તમાએ જૂરા માયાઓની પ્રેયતરક ચોતાનું ધ્યાન ફરતુ પણ અહિ દ્રોણા કરતા બચાવ કરનારા વધારે મોટી મખ્યામાં હતા તેથી કદત એ શહેર ઉપજગ્યા વખતે ધમારો થયો, પણ થોડા રખતમાં એમ જાણ્યા વિના જાનું નહિ કે તે બન્નેમાં મૈનિકાની મખ્યા એકી થવા લાગી હતી અને એ દિવસ જૂરા માયાના વરકે એક શહેરના આગળના ન છોડી કીધા અને અદરના કિલ્લામાં તે જગ જગણ, ગયા તેની મખ્યા જામેના પ્રમા જુમા ધણી મોટી દેખાતી હતી અને દરેક માર્ગના દ્વાર આગળ, દુકાનીઓની દુકાનીઓ-એક બીજાની પાછળ અત્યંત આમલથી લલવાને ઉભી હતી પ્રાદિથી દુષ્મનોના અનેક બારે હુમલા

તેમણે મજા પાડત નાથે પાછા ફર્યા અને મને મીઠા બૂખા માથાની રહાઈ વિગતી મરિને આવેલા દોડનાં યોગામા કાઈક મનતા જણાવા લાગી. પરંતુ એવામા વરસાદનું આપડું પડવાથી જનિ પડતે સુદ બધું જરૂર પડેલું હવે જુગ માથાની ઉપર એક વિશેષ મંકટ આવી પડ્યું જણાયું. વરસાદનું દસી આવતું પાણી તેમના મોઢાં છુતે ન ચડેરી નાખવાની તેમા રીમાજ હતું, પણ એ બદાદુર જુગ માથાની ડેળ એક અમકાન આગળે જાડીને ડિલામા રેવ ના થળાં મળે પેતાના રંગિને વડે પૂરી દાખા આથી તે કાઢીએ તો મળ્યું પાણી પણ તેઓનું શહેર ગમી ગયું.

જ્યાં છે આવેલા જુગ માથાના એક બીજાં શહેર આગળ દુગમેળે વળી જુદીજ સુકિત કરવા માંડી હતી તેઓ નહાતા પાણ અને માટીનાં રેડા દાગ આગળ એવી લાવીને અદર અચાપ કરનાર લક્ષ્મીની ઉપર અમકાની પાડતા હતા અને અદરથી જે કાઢી કાઢીએ બહાર નીકળતી તેની ઉપર દોડની ડેળીએ વડી પડતી અને તે જુગ માથાં પણ પોતાના માથી એકે એકેના નાથ ન થાય ત્યાં સુધી જાગ જત અને જુગ માથાંની દરેકા.

આખરે વિમલ પૂરી થયો તે એમને એમ થતા જ નાઈ મા મુઠી મારેલા રનો છેવટે જુગ માથા પૈકી જાણીને નાથ થયો છતાં પણ ચારકે જમ્યાં અને દરેક તે પોતાના કિલામા રહે છે. દોડ પણ પછા થોડાં ગ્વાં હતા તે પાછા ફરતે મુખર્મા માથા વાળા શહેરમા રહેવા ગયા છે, અર્થ એ જુગ માથાની કાઢીએ સિવાય સવળુ સમસમાધાર છે અને એ આડની કાઢીએને પણ ત્યાં એવા રેળનામા જુગ માથાં હતું, તે કાણ કહી શકે?

આ મહા વિમલ ઉપરથી કાઈ માગ લઈ ચડાય તેમ હોય તો તે એ છે કે મુકાત બળથી અને દુગમન ઉપર એકે એક લક્ષ્મી લઈ જવથી નહાતા પ્રાણીઓ પણ નેહાં પેરેજ કાવે છે અને મંચળ એ એક અમળ વરતુ છે બીજી કાઢીએ ના નામમા પણ જુદી લાગણી તેમા જાવતુ દર્શન આપણે કહી શકીએ છીએ પોતાના સમકને ખાતા આત્મલોગ કરવાને દરેક તેવાર રહે છે એટલુંજ નહિ પણ દરેક વ્યક્તિ અગમપગમ મદદ કરવી, એ પણ પોતાનો ધર્મ માને છે.

કાઢીએ પોતાનાં મનમા તરફ લાગે જળ પ્રીતિ દર્શાવે છે, તથા વિપતિના પ્રમં જોમાં તેમનું રક્ષણ કરવું એને પોતાનું પ્રથમ કર્તવ્ય માને છે, એ જણીતું છે આ જુદા અમળ પૂરતે દરેક આત્મ અનર નાસતકની પ્રેરણુ અરે છે, પણ એક બનેલે જનાર અર્થ મળુ કર્યો છે, તેનાં કારણે તથા સમજાવી તરીકે એવી અન્યવૃત્તિ દર્શાવેથી તેનો નિષ્કા થઈ રહે એમ ભામનું નથી કાઢીએમાં દવા તથા પાકિતની લાગણી અન્યત્રી નથી, અને એવા કેટલાક બીજા મધુર સુણે પણ એમનામા વારવાર જેવામા આવે છે.

આપણા પોતાના હાડા મળપોતની પણ આવી એક વાત આવે છે તેમનું લક્ષર કુચ ફરતુ હતું, એવામા વચમાં એક બીજી આવી ગયો જાણીને જાણે તે તે મહેલાઈથી વર્ણવી શકાય એમ હતું. પરંતુ “આપ બસે પણ હાડા ન જાણે” એવું અર્થભાન રાખનાર છે તે જવાબે પેટા રેડાં મેનુમીએ અદર કુદી પડીને તે બાજુ પૂરી નાખી અને બાજીનું લક્ષર તેની જાગ થઈને ચાલ્યું ગયું. પરંતુ આ જુગ માથાનું પગકમ એટલુંજ સોદસિકે જના પાછાવારે દાખા થઈ ગયું હતું.

એક દીવ્ય માર્ચ મહિનામાં ' મહા' એજ આગમ બેસીને માત્ર લખતો હતો, પાસે દીવે વળતો હતો અને ત્યાં ઉડતા ઝીણાં છંદા પડવાને ખાતરી કીધીઓ. પણ આમ તેમ દોડ દોડ કરી ગઈ હતી. એવામાં પાસે પડેલા મહાના પાલામાં મહે એક કીડી ભેઈ તે મગજ પામેલી હતી, પરંતુ છત્તી કીડીઓ તેનું શું કરે છે, તે જોવાને માટે મહે અદ્યયી ફૂલા ડીને તેને ટેમવ લેવા મળી.

બે ખેડીઓ થોડીજ વાગમાં એની પાસે આવ્યા અને તેના શરીરની તપાસ કરી પછી તે મૃત્યુ પામેલી જણાયાથી, તેમણે તેને ઉપાડીને ત્યાં તેઓ મહાનિદ્રન કરતી હશે ત્યાં લઈ જવા માંડી કીડીઓ પોતાના મગજ ગમેલું જાણી લાડુને મહાની અથવા જમીનની તરોમાં મેળવવા પાડે છે થોડે દૂર ચલા પછી એકને કાંઈ વેદમ આપ્યો અને એમ વિચાર ચલાવ્યો કે વખતે પેલી કીડી મૃત્યુ પામી નહીં હોય તો! આ ઉપરથી તે બંને ખેડીઓ તેના શરીરને લવાવવા તથા ગાદી કરવા લાગી. અને થોડી વારમાં પેલી કીડીનો પગ જવા જતા દાસરા પણ તાળે.

હવે બંનેએ મળીને દાર્ક વિચાર કર્યો એક ચાલી મર્ઝ અને ખીજીએ પોતાનું મગજ શરૂ ગમ્યું પેલી પડી મહેલી કીડીની આસપાસ ફરતી તે વારંવાર તેના અવયવો, પગ વગેરે જોયવા લાગી અને છેવટે તે કીડીનો પગ મેળેલા લકડીને જોર કરીને તેણે એવો તો આશ્ચર્ય માર્યો કે તે કીડી ડોલતી ને મૃત્યુ ને પડપડ કરતી પણ બેડી યદ્ય મર્ઝ કરે પેલીએ થોડી વાર તેને આગમ લેવા દીધો તે દરમિયાન એ સાગવાર કરનારી કીડીએ તેના અંગેને અનેક રીતે નમ્રત કર્યા આખરે તે ધીમેધીમે દોડવા પણ ચકિતવાન મર્ઝ અને પેલી ખીજી કીડીને એ વાનતો ખાતરી થવાથી થોડી વાર પછી તે પોતાને મર્ઝે ચાલતી યદ્ય.

આ નહાનકંડુ નાટક બેડે ને મહે આત્રી યદ્ય મર્ઝ કે દયા અર્પે પગલિત કરવાનો હેતુ પગે એકલા માણસને જ મળેલો નથી અને તે ઉપરાંત એમ પણ નથી સૂચનાયુ કે કીડીનું મગજ પણ તેના છવનકમના તત્ત્વોના નિપ્રાસ કરવા બેટલી ચકિત અવરજ કરીને ધાગણ કરે છે?

—મર્ઝ—

માચીન હિંદનું સોનું :

ધરાતના રાહેનચાલ મહાન ડગલે સિન્ધુ નદીનો ખીજીનો પ્રદેશ અર્ધો (પાનમ અને સિન્ધ, એ દેગવાયો લાગ-) છતાં લકડી પોતાના સામાન્યનો રૂં એ પ્રાન્ત જતા થો હતો અને આ નવા પ્રાન્તમાયી રાહેનચાલને ખજી તરીકે દરવર્ષે સુવર્ણ રજ (સોનાની ભૂખ) ના ઉદ્ધ " ટેલેટ " લાવવાનું કમચુ હતું.

૩૬૦ " ટેલેટ " એટલે લગભગ ૮૧૮ મણ સોનું ચામ, જેની કિંમત (- હાલ તો ઘણી વધારે મનાય, પરંતુ -) કનિંગહામે " હિન્દના સિકા ' નું પુસ્તક " લખતી વખતે દોઢ કરોડ ઉપરાંત રૂપિયા ગણી હતી [એક પ્રાન્તમાયી જ આટલું સોનું દરવર્ષે એ ચાર્જ લખ, અને એનું જ આ દેશમાં વર્ષોનાં વર્ષો સુધી ચાલે, —પછી હિન્દમાન અપ્રત ગરીબ મર્ઝ જાય, એમાં દાર્ક નવાઈ જાય છે ર]

મન્યવોહન:

અમદાવાદનો જીવન વિકાસ.*

લેખક: શ્રીમુલ નવદત્તજી જગન્નાથ ત્રિવેદી, (બી એ)

અમદાવાદ ખાતે-જરાયેલ રાષ્ટ્રીય મહાસભાની ૩૬-મી બેઠકના પ્રમુખપર ઉપયોગી થવાના હેતુથી આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલ છે. અમદાવાદ, સુરત, મુંબઈ વગેરે શહેરોનું વર્ણન કરતાં ચોપાનીઆઓ ગ્રામ અને પદમાં (પશુ) કેટલાયે લખાણે છે, પણ એક શહેરની રચના અને પ્રવૃત્તિઓનું વિસ્તૃત વર્ણન કરતું પુસ્તક તો શુભચાલી બાપામાં આ પ્રથમ જ ગણી શકાય.

પુસ્તક બે ખંડમાં વહેંચવામાં આવ્યું છે, -શરીર અને ચેતન-શરીર વિભાગમાં ભૂગોળ અને ઇતિહાસ એ બે ભાગ છે. ભૂગોળમાં રક્ષણ અને રચના, રચાપત્ર, ગોવાલાયક રૂપરેખા, આબોધવા અને વિનોદનાં રક્ષણ, એ વિષયો જૂદા જૂદા લેખોએ લખ્યા છે. ચેતન-ખંડમાં ભદેર જીવન, ભદેર સંસ્થાઓ, કાણૂતાં સ્ત્રી પ્રશ્નો, કેસવળી, વર્તમાન પત્રો, માસિક સાહિત્ય, પ્રસિદ્ધ લેખો, અને કામદાર વર્ગ, એ વિષયોનો સમીક્ષક કરેલ છે. પુસ્તકમાં અમદાવાદના ગોવા લાયક ભૂગોળનાં ગાર, કુંદર ચિત્રો આપેલ છે.

ભૂગોળ વિષયમાં એક ખાસ દ્રશ્ય દેખાઈ આવે છે તેમાં વસ્તિ વિષે કાંઈ લખ્યું જ નથી પોળો, રસ્તાઓ અને મકાનોના વર્ણનો જ ગત નથી તે મકાનોમાં વસનારાઓ વિષે જાણવાની ધગ્ય સ્વાભાવિક રીતે રહી ગય છે. વિજયવાદ, ધોધાવાદ, ભતિવાદ વસ્તિના આંકડાઓ, લોકોની ખાતરીપતો, રીત રિવાજો વગેરેનો આવા પુસ્તકોમાં ખામ છેલ્લેખ હોવો જોઈએ દક્ષિણીઓને શુભચાલમાં આવતા નાત જમતી જોઈ આવર્થ થાય છે, કારણ તેમનામાં આપણે ત્યાં છે તે પ્રમાણે સ્થિતિ-જોખનનો રિવાજ નથી. તે વિષે, તેજ પ્રમાણે દસપતરામને અમદાવાદમાં મન કરવાનું કામ લાગેલું શુભચારે ચડતે પોરે કનચાલી બસી બજાર, ચીના તથા કુટોણીયન પ્રવાસીઓને તાલમૂ કરનાર પોર્સિલ વર્કસોનાઓ, વગેરે તથા ઉપર કહેલ વિષયો વિષે એક અલાલીદું પ્રકરણ જ આપી શકાતું-આપણે જ રતું હતું. રા. વિનાયક નરસંકરે "નંદસર જીવનચિત્ર"માં સુરતી લાસો રહેલાણીઓનું જેનું ચિત્ર આપ્યું છે, તેવી રીતે વહેવાર કુશળ અમદાવાદીઓ અને અમદાવાદની ધરમુ જ દક્ષિણીઓનો ચિતાર કાંઈક અપી શકાત. મકાનોનાં ખોખા, -સંસ્થાઓ વગેરેની પધ્ધતિ માણુઓ રહેલાં છે, એ ખ્યાલ સતત રહેવાની જરૂર છે. સત્યામહાત્મજી જે આપણે

(ગોવાલાયક રચનાનાં ચિત્રો તથા શહેરના નકશા સાથે-) મુદ્ર ૩' ૨-૮-૦

ત્રી અને પ્રકાશક રા. રા. શંકરજી અમૃતરાય
વાપેશ્વરી પોળ. રામપુર-અમદાવાદ.

બારતનું માત્ર રચાન ધણ પડેલ છે, તેના મનનો વિશે જ રૂકા ઉત્તેજ છે આશ્રમવતી
ઓ, તેમનો પ્રાર્થક વગેરે ધણી બાજનો વિરે જાણવાનું જાણી રહી જાય છે

અમદાવાદના રચાપત્ય, વિવેનો રા ગગનન પાડનો લેખ દુકો પશુ પદતિગર છે
“જો આપણે રવમાયાની વિલપવિની આલેખકતા સંગ્રહ્યે તો સ્વમ્ભાની જરૂર પશુ તુ
તજ સમજ સકોએ” જો રાજો અત્યારે ખાસ ખાનમાં ગણના લેવા છે કારણ ધણી
વિચારો હાલની પ્રવૃત્તિ એકમાર્ગી થઈ જવાનો લાચ દર્શાવે છે અને તે તદ્દન અપ્રત્ય
પશુ ન કહી શકાય અમદાવાદના જેવા લાખ, રચણા વિશે લખનારો નખના એ જ
પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો છે-“અશિષ્ટ રાત્રે રચાપત્ય માટે શું કર્યું” તેનો તથા તેવા અનેક પ્રશ્નોનો
હિતર એક હકીમતમાં આવી જાય છે અશિષ્ટ વંધારી પ્રશ્ન છે તે અશિષ્ટ વધાર કરવા
આવેલ એટલે તેમનો દરેક વ્યવહાર નફા નુકસાનની ગણતરીથી થાય કાંઈ ઉપયોગના ન
આવે તેવી મસીદો, તાજમદાલ મીનારાઓ બાંધવાથી શો લાભ? માટે નવી ઇમારતો
બાંધવાની વાત બાળ્યે મોકે, અને જુનીની દરો તનોના સંજોગો જુઓ તમનું
શુદ્ધિ ગૌરવ અજબખાનના મહેલને જેલ બનાવવામાં અને સીદી મૈયદની મસજીદની મહેલ
જ જગત-અનુપમ જાળીઓને ઢાંકી દેતી કચરી મજાવવામાં પરખાઈ આવે છે બનું થજ
લોહ દરજન સાદેજનું કે જેનો રાજકીય શુદ્ધિ ઉધી યેવા ખતા ચિત્ત-અસિકતાએ દિન-
સ્તાનમાં અન્ય મહંદવેડાથી પીડિતા રચણની પદ આ મસજીદને પશુ ખાલી કરાવવા-
જેટલું મનોભજ વપરા શું જો કે તેનું મનોભજ સહીજ મના મહેલમાંથી સ્ત્રીશનરનું રહેમણું
દહ હાથી શક્ય નથી એટલે એસ્ટેચના રાજમાં કહીએ તો અગારે તમારી મહેલ
ખાતી નથી જોડતી અમારી કાંધપર ચડી બેગ હો ત્યાંથી હમ ઉતરે તે મોગી મહેલ
ખાતી જ છે.

‘અમદાવાદનો ઇતિહાસ’ સુન્દરી સુબોધ તે તરી અને ઇતિહાસના ખાસ અભ્યાસી
રા રામમોહનરાય જસવંતરાય દેસાઈએ લખ્યો છે સ્વતંત્ર ખાસાઈ અને મોગલ આદલાઈ
નીચે આ શહેર કેવી આગાદ રિધતિમાં હતું તેનો તેમણે સુદઢ વિતાર આપ્યો છે તેઓ
લખે છે કે ‘તેનો સુખ્ય રાજમાર્ગો એટલા પહોળા હતા કે તદ્દમાં બજાની દર ગાડીઓ
એક સાથે ચાલી જઈ શકતી. તદ્દમાં ૧૦૦૦ ખચરની બનાવેલી મરજીએ હતી. તદ્દમાં કારી
બંદે, ગિતારા, ચિસ્તીઓ, બાપારીઓ તથા ચેની, હુદાર વગેરે આખી ડુનીયામાં મુખ્યત
હતા અમદાવાદ આખા દિન-દુસ્તાનમાં, અને કદાચ આખી પૃથ્વીના શહેરોમાં સદુચી ખૂન
સુરત હતું. ૧૬૧૭ માં સર ટોમસ રો અને તેની સાથેના અંગ્રેજો અમદાવાદ જોઈ બહુ પ્ર
સન્ન થયા. તે લખી ગયા કે ‘આ શહેર વિલાયતની રાજધાની (તે વખતના) હતા શ
હેરનું જેટલું વિશાળ હતું. રસ્તાઓ ઉપર મોટી ઘૂંટણાઓ બાંધ બને બાળુએ આવી રહ્યા
એમાંનાખડની ધણાખરા શહેરો કરતા અહિંના મકાનો વધારે સુન્દ હતા ૧૬૧૮ માં

આલ્બી મરખામી અફઘાણો જહાંગીર ખાદસાહ અમદાવાદ આવ્યો અને નવ મ
રિના અહિં રહ્યો. તે દરમિયાન શહેરની દાંડીને જોઈ તદ્દની સમૃદ્ધિ નાણી નુ જહાંગને
આવી હતી આ સમયમાં એક વખત તેણે તુરજહાનને બજાની ગાડીમાં બેસાડીને પોતે
ગાડી દાગે દતી.

“૧૬૪-૪૬ માઃચૌરગણેભ્ય અમદાવાદનો સ્થળ હતો, ત્યારે શહેરમાં કોઈ પ્રમોદની તકરારને લીધે કુલક થયું. તેથી ચૌરગણે શાન્તિદાસે નવ વાગ્યે કૃપીઆ ખર્ચાને બધાનેમ વિન્તામુણીના જેન ડેવાદયની મૂર્તિઓ ભાગી નાખી, અને તેમાં ગોવંધ કરી તે અપવિત્ર કર્યું આ ઉપરથી જોન કામે શહેરનાથ સાહજીદાનને અરજ કરતાં, પોતાના પુત્ર ઉપર અત્યંત નાણુક થઈને તે જોન દેવાદયને તેની પુત્ર સ્થિતિ ઉપર લાવવા તેણે કહેને દુકમ કરી હતો, તથા યોગાસમયમાં જ. ચૌરગણેની ગુજરાતમાંથી બહારી કરવામાં આવી હતી”

છેવટ મરાઠી અમલ દરમ્યાનેના એક દુર્યોગ હિતારીમુ તે સમયે ચાડીઆઓનું નિરબલ વધ્યું હતું. “એને કહેવાય છે કે શહેરમાં ચાડીઆઓનું યંત્ર એટલું મોટું હતું કે એક વખત તેઓ બાર મણુ દુધની દુધપાક ખાઈ મળાં હતા”

એતરૂં વિવાદોની કેટલાક પ્રકારો તો ચર્ચિત અર્થમાં નામોના કારણેના જેવાં ને છે તે “કાલાકાઈ કલકમણુ પોલે સમેલ” અમદાવાદનો “વર્તમાનપત્ર”નો વિષય મળેલો છે તથા વખતનાં વર્તમાન પત્રોનું તેમણે કિર્ણ પૃથુનું રજૂ છે. તેમણી કેટલુંક નોંધ્યું.

પ્રાણુચકર ખાંપા નામના એક બડા કિરતાદ નામકિર્તિ નામર મુલક અડીવીમાં રહેતા હતા તેમને વિશે “અમદાવાદ વર્તમાન પત્ર” કહે છે ખુબ, તેનાં જવાબમાં “બાંધો” જે “ખજર દર્પણ” મા છપાવ્યું. પ્રેક્ષકરમાં “વર્તમાનપત્ર” લખ્યું. “દેમણાં” અને પ્રાણુચકર ને એક કુમડાની પેઠે પછાળીને છીએ પડી ને માથુસ અને સાંમણીની પકડીને આગળીયું કાઢી રાટે છે, કાંતો તૂટે છે પડી સીક્યામાં નાખીયું, એટલે અધુરો પુરા થયો અને એ પ્રાણુચકરને ખજર આપનાં માડ તેમને ઠેચાવીએ છીએ કે પ્રાણુચકરને ખોદાની બહારી કરવી હોય તો કરી લે, કાલથી નીચાવું ચાલુ કરીશું.”

“અમદાવાદ વર્તમાનપત્ર” નું પ્રતિખર્ષી, “સમગર બહાદુર” હતું. તેમણે પોતાની લડતમાં એક છીનળતા લેખકતા નામ પાડ્યાં હતા. સમગર બહાદુરે સામીનું નામ ત્યાંકે કારીગર પાડ્યું, તો વર્તમાન પત્રે તેનાં લેખકનું નામ ટેકવડા પાડ્યું. સમગર બહાદુરની દીકરી એક માણુમ દાદામાં પડી મરી મયો એવી ખખર બહાર આવવાથી તે નરમ પડ્યું. આ અપમાત એટલે ૧૮૫૫ મા વર્તમાન પત્ર મરવા પડ્યું હતું મરતા મરતા તે બેલ્યું હતું “લટુભાઈ ચાવંદ (સ. જ. નો વંશી) આજકાલનું હાકર, તે એમારે ત્યાં કામ ચીખ્યો, અને તે અમારા માણે લખાણુ કરે છે” “વર્તમાન પત્ર”ની આ સમયની પડતી કથામાં સમગર બહાદુરે લખ્યું કે “જો મારા વર્તમાન કામ રે”

આપાર ઉદ્યોગનું પ્રકરણ લખનાર મ કેસર હ રોડ છે. તેમણે મુખ્ય મોલ ઉત્તર વિશે જ લખ્યું છે અમદાવાદની પૂર્વધજની બહોળાલીના કારણુ રૂપ તેનાં અનેક ઉદ્યોગો વિશે તો કસારેઆ જ કસારો આલે છે. અમદાવાદનાં જોના વખતનાં ઉદ્યોગો કસારવા તેમણે એક ગીત આપ્યું છે. દત્તા લખાણુ, આધીને અખરી અને એકાદિ રોનાં મચોટ સમગ્ર અને આકાશ વાળાં પ્રમાણે મેળી ચકાનાં હોય ત્યાં લમ-ગીત જેવાં પ્રમાણેનાં આધારે અનુમાનો કરવાથી વિષયને મોંઘ આપે મળી શકતા નથી. કેવળી અધી

* લેખકનાં આ અભિપ્રાય માથે એકમત થઈ શકતું નથી. સપ્રમાણુ અધી ઉપર

મેખની બાપા પણ ઘાઈ ઘાઈ સ્વયે કિલ્લ અને ધ્રુવવલ્લુ ભરેલી ચર્ધી નવ્ય છે દાખલા તરીકે " કાચા સોનુ પકવતા ફળદ્રુપ ને રેસાલ યંજરાતનું પુરાતન એ પાટનગર, નિરતર મનુકુળો મળ ધોઈ દેહે ને રિલ પાવન કરતી આશ્રમતીનું તટ સાંન્દર્શ અને કમ્પીર ગા ધીજનું આધુનિક સંયોગન, અની નાતાર આ ઉદ્યોગ નગરી તેનાં જરી ધ્રુવલ્લુ વિષયજોનું વત માન યુગે કેવળ અપ્ન જ મૂર્તી " તથા " અમદાવાદને રેરેકને ઉતરતા જ આદિની ક્ષ કષને કેટલી મીથોના બૂગળા, ઉચી ડોક રાખી પ્રવાસીઓને નોતરી રહ્યા છે, ' જેવા ઘાઈ સત્રી તથા અર્ધ લીન વાક્યાં, તથા " ફૂકડો " અને " પાનિતરનું નાકુ " ને બલ " પ્રજાતનો તપસ્વી " તથા પાનકુવ નાકુ " જેવા કાળેનો ઉપયોગ પણ અસ્થાને દીસે છે

અમદાવાદનો મુખ્ય ઉદ્યોગ મીથોનો છે સ રોક માને છે કે " નળના પૂતની પા નીમીથી જેમ કળા પેઠો તેમ આ ઉદ્યોગ દિદમાં પેઠો છે સ. રોને મીસ ઉદ્યોગ તરફ સદ્ભાવ નથી તેથી વિષયને, તે ન્યામ આપી રાક્યા નથી. મીસ ઉદ્યોગની કાળા બાલુમણ, પણ તેથી અમદાવાદની દાખા આખાદી મીસ ઉદ્યોગને લીધ જ છે એ વાત ખાદી કરતી થી, અથવા તેનું મંદ પટન નથી આગળ ચાલતા સ રોક લખે છે " પાયાત પદ્ધતિ પ્રમાણે ' ટાટરી ' અર્થાત્ કુલાન કામનો ઉલોગ કિંદારાન્દયા વડાવરાળી જર યુવાનીમા આપી શકાય. અદિ સ તા પાયાત કામની પ્રજાત વિષ પોતે આગળ " એ લગ્ન તો પશ્ચિમના, પૂર્વના નદિ ' એવું લગ્નમણુ વાક્ય લખ્યું છે તે બૂલી જાય છે :

૧. રા. પુરાસદાલ પદ્ધતિ - અમદાવાદની હામની, ઉર્માતના અત ધારણ રખૂ કર્યા છે અમદાવાદની આર્થિક રિથતિ રોર મનીઆમાં તદન કોઈથી ચર્ધી મર્ધ હતી તેમાથી તેનો ઉદ્ધાર મુબધ જેક અને પ્રથમ મીસ ઉભી કરનારે કર્યો. મીસો વધવાથી કામદારોની જરૂર પડી તેમની મેખ્યા હાલ લગભગ પોણે લાખ થાય છે તેમને ખોરાક પુરો પાડ લીનું કામ અમદાવાદને હાય લાન્યુ મીલોનો નેરા થઈ રીને અમદાવાદમા રહ્યો મીથોના અંગેને સમતી બીબેનો વેપાર વધતા કામ કામ રોરની કુશાને થઈ, અને અંગેક કુલોનો પુનરુદ્ધાર થયો સાદીના અરસામા ધાન ગારીઆ તા અછી ગાદી જ હતી બગડ ગાદી હતી ખરી, અને માત આડ દસ લીન્ટીઓ બાકાના સંગરામ ફરવતા હતા, પણ તે બળ કનાં તેને નુકલ આને ગલીએ બલીએ અને રોરીએ રોરીએ વિકટોરીમા, સાંગરામ અને મોટો દોડાલ કરી મૂકે છે એ મીસ ઉદ્યોગને લીધે જ

અને આલુ ઉપયોગી પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવા, મારે પ્રકાશક અને લેખકને ધન્યવાદ આપી વિરમીશુ

આખાર રાખવાની બાબતમા તો મતભેદ હેય જ નહિ, પરન્તુ લોકગીત, લોકકથા, વગેરે કામનોનો પણ બૂની તવારીખની માદિતી મારે વિવેક દ્વારકે ઉપયોગ જરૂરનો છે

૧) રા. કિંદારાવોનો મેખ પણ આ ઉત્તમ પુસ્તકનો એક ઉપયોગી વિભાગ છે અને તેમાં કિંદારીક બાલુવારોય દર્શકત આવેલી છે, એ વાતનું નાન્દ પ્રયોગની યોગ્યતાબતાની સુધીનાં-વિરમરણુ નહિ લાય, એમ આસ છે

જત્રી, સું મુ

પુસ્તકશાળાની પ્રસાદી:

ગુજરાતી સ્ત્રી-સાહિત્ય,

[“સ્ત્રી-સાહિત્ય”* અનેક અર્થમાં વપરાય છે. સ્ત્રીઓએ રચેલું—સ્ત્રીઓ ગાદે અથવા સ્ત્રીઓ સંબંધી સ્વાયત્ત—સ્ત્રીઓને ઉપયોગી અથવા સ્ત્રીઓએ વાંચવા લાગત—નવ તથા પદ્ય. આદિ તેનો ઉપયોગ “સ્ત્રીઓએ રચેલું” એટલા જ અર્થમાં કર્યો છે. આ લેખમાં મુન્દરી સુબોધના બન-મુબારી, ટ્રેફુઆરી (૧૯૨૧) કૃતિના આકર્ષક પ્રકટ યથેષ “નવા ગુજરાતની સ્ત્રી-વિજ્ઞા” માંથી શોધા ઉતારા લીધા છે. આ ઉપરાંત ચોથી ગુજરાત સાહિત્ય પરિષદમાં રા. રા. હજનશાલ વિદ્યારામ દાવડે આપેલ “લુતા કવિઓ વિષેની હકીકત” માંથી ઉપયોગી માહિતી,—તથા ત્રીજી અને ચોથી ગુ. સા. પરિષદમાં બહેન ચૌ વિદ્યાગૌરીએ તથા કાણ રા. રા. હાલકાલ હદમણુજીએ આપેલ “સ્ત્રી કવિઓ” સંબંધી વિગત-લેખમાંથી પણ જાણવા ચોખ્ખા હકીકત ગણી છે, એ મર્ડ લેખક મહારાષ્ટ્રોના કૃ. આબારી છુ.

ગુજરાતી પુસ્તકો તથા પંચાના નકલો ૧૯૨૫ના પુસ્તકોના અભ્યાસ આ લેખમાં આપેલી સંલેખોની નામાવધિ વધી ન્દનના વાગી હોય, કેમ પ્રત્યેક છે પરંતુ આ પાઠી માત્ર સ્વસ્થ અવલોકન જ છે એટલું ખ્યાનમાં રાખવાની કૃ. વિનંતિ કમલુ

રા. જ.

આપણી સાધના પ્રાચીન સમયોમાં સ્ત્રીઓએ રચેલી કેટલીક મુદર કવિતા જેવામાં આવે છે. એ કાળમાં યદ્ય મયેલ પૈકી પાંચ જ સ્ત્રીકવિઓ (ગીતાબાઈ, માવરીબાઈ, કૃષ્ણાબાઈ, દીવાળીબાઈ, રાધાબાઈ, અને પુરબાઈ) ની પદ્ય તે સુપ્રસિદ્ધ છે, અને બીજી સભાગીઓની કૃતિઓ પણ ધીમે ધીમે જાણીતી થવા લાગી છે. એ સમયના પદ્યો ખરા પુણ્ય લેખકોની પેઠે સ્ત્રીઓએ પણ લખેલ, ગદ્ય, વૈભવના વિષયોને લગતી જ કવિતા લખી છે. હાલ સુધીમાં નીચે જણાવેલ સ્ત્રી કવિઓનાં પદ્ય હાથ લાગ્યા છે.

કૃષ્ણભક્તિ અને રામભક્તિ સંબંધી.

મીરાબાઈ (ગ. ૧૪૬૬-૧૫૨૧.)

ગદ્યગીત

કૃષ્ણાબાઈ

દીવાળીબાઈ (સ. ૧૮૮૭ ના અવસાન.)

રાધાબાઈ (સ. ૧૮૬૦ ના અવસાન.)

પુરબાઈ

* રા. વિદ્યાગૌરી તથા રા. રામદાસોરીએ અમદાવાદની ગુજરાત વર્તમાનપત્ર સંસ્થાવરી તરફથી પ્રકટ કરેલ મહિસા મિત્ર નામના ઉપયોગી અને વૈભવવાદક “વાર્ષિક”માંથી આ લેખનો ઉતારો કર્યો છે.

ક. બન-મુબારી-ટ્રેફુઆરી, ૧૯૨૧.—એ બંકને આલુ પદ્ય (એટલે ૧૯૨૨ ના સંસ્થાનનો એક માનવાનો છે, આ વિશે આ બંકના આરંભમાં કરેલી મુદ્દાને જોવી.

ઉપતરી, સુ. સુ.

સંતરામની સ્તુતિનાં.

જગ્યાઈ

તેજગ્યાઈ

જેન વર્મને લગતાં

રત્નગ્યાઈ

યગોધરા

વેદાન્ત અને ઉપદેશને લગતાં

ગવરીગ્યાઈ (ગ્રં. ૧૮૧૫ ના અરસામાં)

જેગ્યાઈ (ગ્રં. ૧૮૦૦ ના અરસામાં)

ઈન્દ્રાવતી.

ઈગ્નગ્યાઈ

કૃત્યરભક્તિ નામધી.

કુવરગ્યાઈ

પાનગ્યાઈ

મગ્નગ્યાઈ

સવરીગ્યાઈ

આ ઉપરાંત “કવિયજુ” એ નામ (તખ્ત-પુસ્તક ૨) ધારણ કરીને કોઈ જેન સ્ત્રી કવિએ એ. ૧૭૪૭-૭૫ ના અરસામાં કટકાક “રાસ” તથા “સંજાય” લખ્યા હોવાનું જણાય છે જનીગ્યાઈની કવિતાઓ પણ છે.

સ્ત્રીઓએ લખેલી નેટલી કવિતા મળી આવી છે, તેનો સંગ્રહ પણ બહુ મોટો થાય એમ તો લાગતું નથી, તથાપિ તે સાધારણ રીતે એ લેખિકાની લાવના, મરકાર, જાન તથા મહિનની મર્યાદા અને એમની જીન્દગીના પ્રવાહોની ગતિ પણ, થોડે વધારે વ્યક્ત, દર્શાવે છે મીંગળાઈના આધૈકિક રમ કરતાં કાવ્યો, ગવરીગ્યાઈનાં જાન સંસ્કારથી લખી પડતા મનોહર પદો, તથા કૃષ્ણગ્યાઈ અને દિવાળીગ્યાઈની સ્ત્રીકવિતા પરિચય કરાવતી નરણા, મિટ્ટી મરખીઓ, —એ દરેકનું સ્થાન આપણા સાહિત્યની ભૂમિમાં ગમે તેટલું જૂદું જૂદું છે, તે પણ તે સંધર્મી સ્ત્રીકવિઓની જીવનઝળણીઓ, તેમના હૃદયતરંગો એક જ દિશામાં બેઠેલાં હતાં અને એકજ પ્રકારનાં વાતાવરણમાં ચોપાવાં હતાં એમ તો સહજ પ્રતીતિ થાય છે.

આપણા સ્ત્રીસાહિત્યમાં ઉચ્ચ પ્રકારની કવિતા તો શ્રી મીંગળાઈની જ છે, એમાં શક નથી, આ સાધર્મીનું લગ્ન ચાર વર્ષની ઉંમરે મેરાડના મહારાજા સંગના એક કુમાર બોજરાજની સાથે થયું હતું પરંતુ આ બાઈનું દિલ બાલ્યકાળથી જ ભગવાનની ભક્તિમાં લાગી રહ્યું હતું આથી કદલીલ વિપત્તિઓ અનુભવ્યા પછી, એમણે ગેસાગેય ત્યાગ કર્યો અને પોતાનું સંધર્મી જીવન, આદર્શ વિશુદ્ધતાથી, શ્રીકૃષ્ણ સેવા તથા ભજન પ્રાર્તનમાળ ગાઈનું હતું એમનું પવિત્ર નામ આજા હિન્દુસ્તાનમાં ઘેરે ઘેર માન પામે છે કેટલાક શિષ્યો પણ એમની પાસે રજા હશે એમ લાગે છે, કારણ કે “લોજવપુરી” એ નામથી એક લેખકે કવિતા લખી છે તે પોતાને શ્રી સીરાગ્યાઈના શિષ્ય કહે છે.

ગવરીગ્યાઈ જાળવિધવા હતાં તે કુવરપુરના, અને કૃષ્ણગ્યાઈ વડનગરનાં નાગર સ્ત્રીઓ હતાં. એમની કવિતા મીરાંગ્યાઈના કાવ્યોની પકિતમાં તો ન મુકાય પણ બીજી સંમળા, પ્રાચીન સમયની સ્ત્રીલેખિકાની કૃતિઓ કરતાં ઉત્તમ છે. ગવરીગ્યાઈને ધોમનો આ બાંસ સારાં દત્તો અને એમનાં પદોમાં જાન તથા પ્રસાદ સુંદર રીતે જગજગી રહે છે, વેદાન્ત જેવા કલ્પિત, શુદ્ધ મનાતા ક્રિપ્તનો પણ તે મનોહર બતાવે છે. કૃષ્ણગ્યાઈએ રચેલું “સીતાજીની કાંચળા” એ કાવ્ય સ્ત્રીઓમાં બહુ પ્રિય છે. દિવાળીગ્યાઈએ રામાયણના છંદક પ્રસંગે લખેલી કવિતા રચી છે, તે અને પુરીગ્યાઈનું “સીતા મગ્ન” તથા રાધા-

ખાઈના ભક્તિના પદો પણ લેહોમાં જળીતા છે. રત્નખાઈએ લખેલો “રેડીયાની પ્રયાય” જે હજી અપ્રસિદ્ધ રહી છે, તે પ્રગટ કરવામા આવે તો કદાચ લાગતા “રેડીયા પ્રયાય” નો કાળમાં લેહો તરફથી સત્કાર ખામે, એ સંભવિત છે.

નવો જમાનો અર્થાત કેળવણીની નવી પદ્ધતિની સરૂઆત થયા પછી ઘણા બંધન સુધી કોઈ સ્ત્રીલેખનની કૃતિ બહાર પડ્યાનું જણવામાં નથી. પણ ત્રીસેક વર્ષ ઉપર સ્વ. શ્રી હુમીશાહ કુવના “અન્દ” માસિકમા તથા તેજ અગ્રસાની લગભગમા “સમાલોચક” પત્રમા સ્ત્રીલેખા પ્રકટ થયા ચરૂ થયા હતા અન્યત્ર પણ હવે સ્ત્રીઓના લખાણો નજરે પડવા લાગ્યા હતા એક બહેને ડૉ. સમાર્થસિંહ કૃત “બાતમદેનત” (Self help) માથી થોડા ભાગનું ભાષાન્તર કરીને તે “ઘર સત્તા” એ નામથી પ્રકટ કર્યું હતું સ્ત્રીઓમાં જાનનો ફેલાવો કરવાને માટે “સ્ત્રીજોષ” માસિક તો કેટલાક, સમયથી બહાર પડતું જ હતું, પરંતુ જાણું “સ્ત્રીમિત્ર” નામે માસિક પત્ર પણ એજ ઉદ્દેશથી આ અરસામાં પ્રકટ કરવામા આવ્યું અને કેટલાક સમય ચાલ્યું હતું સંસાર મુધાના મરળ તરફથી આ પ્રવૃત્તિને સાફ પ્રોત્સાહન મળ્યું હતું અને વરોદરાનો ડૉ. સ્વામીચંદ્ર સંપાદકશ્રી વર્મા એ વગેરે ગરબાઓ પણ લિખ લિખ માર્ગે આવા જ હવે આશયથી કામ કરી રહી હતી.

તથાપિ સ્ત્રીલેખનની ખરી જગતિ તો માણ પ્રેક્ષાની દા.આંતરથી જ આરંભાઇ, કોઈ કોઈ અરસાની, વિદ્યુતી ભક્તિનીઓનાં, તે પહેલાં, લખાણો પ્રવ્રજાપાત જેવામા આવતા ખરા. પણ એકદર રીતે એ પ્રવૃત્તિમાં જડુ જર્ણ દેખાતું જોતું પરંતુ હવે એને વધારે અતુલ સમય પ્રાપ્ત થયા જણાયો આ જ અરસામા અમદાવાદની શ્રી બન્ધુસમાજે “સુન્દરી મુગોપ” માસિક પત્ર પ્રકટ કર્યું આ પત્રમા સ્ત્રી લેખના પ્રવાહને માટે વિશેષ અતુલતા કરવામાં આવી હતી આ ઉપરાન્ત ત્હેને ગમે “સ્ત્રીલેખના ખાસચી” પણ કેટલાક વખત સુધી પ્રકટ કરવામા આવ્યા હતા. અને એ સમયમા અન્ય સામાયિક પત્રોએ પણ એ હીલચાલને ઉત્તર મદાવતા આખી સ્ત્રીઓના લખાણોને માટે રેનેડ પૂર્વક ત્યાં જાવા માંડ્યું આથી સ્ત્રીલેખ રચને રચને દેખાવા લાગ્યા. આ વિવાય સ્ત્રીઓ તરફથી પણ (સુરત-વનિતા વિગ્રામનું) “વનિતા વિગ્રામ” તથા (ગ.સ્વ. શ્રી જમનાબાઈ સફેનું) “સી દિતોપરેશ” એ પત્રો ઘણે ગમે સ્ત્રીસાહિત્યને પ્રોત્સાહન આપવાના રેહ્યાં જ પ્રકટ થવા લાગ્યા હતાં એટલે આ વખતથી સ્ત્રીલેખનની પ્રવૃત્તિએ સતતવાહી પ્રવાહનું આશાજનક રૂપ લીધું.

અત્યારે આપણી સાહિત્ય વાટિકામાં અનેક સાહિત્ય પ્રેમી, વિદ્યા વિલાસી, જ્ઞાન પ્રકારવાળી બહેનો વિહરે છે ત્હેમની સર્વની કૃતિઓ કોઈ એકસરખી સુન્દ, સમય, આનન્દન દેાય, એમ મળવે જ નહિ. તોપણ કેટલીક સત્કારીઓ સારે અર્થ તથા પદ ધણે છે, કેટલીક બાતુઓના લખાણુ લોકમા પ્રેમ અને મમતાથી વચ્ચાય છે, કેટલીક બહેનોની કૃતિઓ પોતાનાં બાલુઓની ઉર્જાત અર્થે આર્જદર્શક જનવા લાગી છે, એમા સક નથી પરંતુ આપણે અવાંચીન સ્ત્રીલેખની કૃતિઓને સામાન્ય વાંચનાની દ્રષ્ટિથી નિદાણાએ, તે પહેલાં એક મહત્વની દકીકત ધ્યાનમા લેવાની જરૂર છે તે એ છે કે જૂના કાળના અને સંપ્રિત સમયનો લખાણુના નિરીક્ષણની પદ્ધતિમા આસમાન જમીન એટલે તફાવત સાધાણુ રીતે જોતાં લાગે પરંતુ તે એક વરદાર્થતાના ફેરારને લાગે છે, અને તે

સર્વથા ધટ ન છે કદાપિ ધટ ન હોય તો પણ હવે બીજે માર્ગ ન નથી

આમણ વખતમા એમ હતું કે “જે સખાણુ તે સાહિત્ય” એ કાળની જાનસમાજની રેળવણીની મર્યાદા કહી મર્યાદિત હતી લેખકો યોગ્ય થતા અને પદમંજુલ લખતા એ ખરું છે કે એ સમયે લખવાનાં સાધનો નહિ, પ્રકાશકની સગવડો નહિ, એટલે તત્કાલ પ્રમિદિ માટે કાફા માનવાની જરૂર ન થતી તે ખરું છે. આજના દાયકા દરમિયાન દરિયાનાં દરિયા વિના તહેને લખવાનું પગ કાઢવા નહોતું હા જો કે તખાણુ તરીકે જાણીતા રવાબી અમુકતા ધણીજ એકાદી હતી એમ કહી શકાય નહીં અને તે તહેના નવજન અને પુરુષો એને મારું લાગે તો તેઓ લેતાની લે લખ્યા કાઢ સમય મીઠાકલાણુ, મનોરંજક અગર મિત્રવેદ્ય લાગે, ત્યારેજ ક્રિય થાય, અને તેની વધા-નહોવા રૂઢ, લોકમા પ્રચાર થાય, આથી રવાબાવિક રીતે દરેક લખાણુની સાચી માલવણી રાગ, અને સરમૂત કાળમા આ અવધાને લીધે ધણી કુદર લખાણોને ફેલાવા અટકે છે. દરેક આમ આપણી લખાણાં પણ નહિ જાય તેમ એવું ન કહી શકાય, તથાપિ આપણા સમાજ્ય લોકવેર્ગમા તે સમયે મરકાર જાનતો પ્રચાર પલોજ એકાદી હતો એમ તો જાણ છે એટલે એ તહેવા પદ-મંજુલે તેવાં એકાદી પણ નો કર્ણગિય દોષ તો તે સમયે પામતો હોવા એટલે આથીજ—આપણા પ્રાચીન કાળમા આપણે ધણીવાર બહુ સાધારણ પકિતુ કવિવ એકાદી છીએ. ને પુરુષોના અખન્ધમા આમ હોય, તે સમયે મા રજવણી ધણી રવારે એકાદી ન હતી, તેમી એમની કૃતિઓને આ વાત વધારે લાગુ પડે, એમા નવર્ષ નથી

પણ હવે વગુરિશનિ જાનકાદ જે, જાણતી જાય છે આજના સમયમા કર્મ, કાર્ય અને વખત (સમય) ના વિષયોમાં જ જાન મળ્યું એટલે જાણવણિનું કલેય રૂઢ રૂઢ મનુષ્યને હલકા તે લખના (લખવા તહેને બુદ્ધિ) વિદ્યા વિજ્ઞાન તથા સાહિત્ય, ઇતિહાસ, આદિ વિષયોનું શિક્ષણ પણ સવને મળવા લાગ્યું છે, પહેલા આપણા વાડમયની પ્રગતિ બહુધા કલિત “જાનના વિષયોમાં જ સખાણુ થઈ જતી, તેને બદલે હવે અનેક વિષયો-વિવિધ દરિયાપુરુષો લેખકની વિચારજાગ્રિમાં સરે જે આ સિવાય પ્રકાશની સુગમતા પણ વધવા લાગી છે, તે એટલે સુધી કે વારવાર નિર્માણ લખાણુ પણ દરિયાજોગર થાય છે આથી “જાણુ એટલું સાહિત્ય” એવી માન્યતા-બીલખકોને આગે પણ-રવીકારો લેવાય તેમ નથી. પણ સખાણુ અને લખાણુ, તેમા થી શિષ્ટ, મંદારી, આજ્ઞાજનક લેખોની જ પસંદગી કરવી એ ફરજિયાત થવા લાગ્યું છે, અને આપણા સાહિત્યની પ્રગતિને ખાતર એ નિશ્ચિત (તથા નિરીક્ષણ થતી) અરેખર આવશ્યકતા છે

નવીન ગુજરાતની સુખ્ય લેખક જાગીનીઓની નામાવલિ અદિ રજુ કરીછે, તે મંદુર્ષ નથી અને સંપૂર્ણ હોઈ શકે પણ નહિ કારણ કે મોજ સાધનોની ન્યૂનતા એટલી મ્હોળી છે કે મધ્ય સાહિત્યમા લાગ લેનાર વહેનોના સત્પ્રમાણેનું અમરણ કરવું અત્યત કઠિન છે તથાપિ હું આગા રાણુ છું કે મહાનવા પ્રસન્નનો આપણી લખાણાં હમેશા કરતા સખારીઓમાથી મોટાના નામ આ પાદીમાં દાખલ કરવા રહી ગયાં હશે.

(અપૂર્ણ.)

ફુલવાડી.

આરોગ્ય અને સામાજિક સેવા.

(વડોદરામાં સ્વચ્છતા પ્રદર્શનને અંગે પ્રકટ કરવામાં આવેલી પત્રિકા માળા.)

(ગામ ઓંકપી આડું)

૧. ઉપરાષ્ટ્રપરી બાળકોની વૃદ્ધિ

“ ચુદિણી ઘરનું નૂર છે, ચુદિણી ઘરનું માન.

ચુદિણી ઘરનું ઘનૈક છે, વરે ચુદિણી વિનાનું રજામાન.”

ઉપરી ક્ષીએ વાગ્યાર બોલવામાં આવે છે ખરી, પણ હજી તેની કીમત ખરોતર સમજાઈ જ નથી, કારણ કે જો સમજાઈ હોય તો આને ૨૧-૨૨ વર્ષની તરફ, અને ૭ માસ છેકગામાં લંગેરાઈ ગયેલી અને કાચર કાચર થઈ ગયેલી બેઠકોએ છોડી તેમ હોય તહીં.

ઉપરાષ્ટ્રપરી વર્ષે ચત્રવર્ષે સુવાવડે આવ્યાથી શરીરની તમામ શક્તિનો નાશ થાય છે, અને ખરી તરફાઈ-અ વખતે મસાદમાં પોતાની ફરજો શારીરિક શક્તિનો નાશ બજાવવાની એકાદ છુદ્ધ ચાપેલી દોષ ભાવે અને નીપજી શુખનો અનુભવ લેવાની વખતે મિચારી છેકગાઓના, કદ-દમાં વીંટાળેલી ડોસી જેવી થઈ ગઈ હોય છે, એ સુ એકાદ દર્શનનક ચિત્ર છે.

ઉપરાષ્ટ્રપરી સુવાવડે આવવાને લીધે શક્તિઓ પ્રચીન લીધી થતી જાય છે શરીર અને કાષ્ટપણ સહન કરવાની શક્તિ ગહેતી નથી તેથી આશુ નમ-કુકુ આશુધ્ય. બાઈ અથવા કિડતા પોળોના લપાટામાં તે અટ આવી જાય છે

આ રીતે બીજાને કાષ્ટપણ ઉત્સાહ રહેતો નથી ચુદિણી તરીકે પોતાની ફરજ ખરોતર બજાવી શકતી નથી જો મોઢેર ગમવાની શક્તિ હોય તો તે ઉત્સાહ ભગ. બી કોઈક સુખી હોય છે, પણ સામાન્ય રીતિની શ્રોતોને તો ઘણું જ સોસલું પડે છે પોતાની જગ્યા સિવાય મુનિઆમાં આમ-પાસ થી સુ પ્રવૃત્તિઓ આવતે છે તે બજાવવાને પણ ફરસદ કે ઉત્સાહ ગહેતો નથી

નાનપણથી ઉપરા ઉપરી બાળકો, યવાથી અને તેની ખટપટમાં પડવાથી પોતાના શરીરની માવજત બિલકુલ લેવાની નથી શુભળા અસક્ત શરીર કોઈકેનો નાશ થઈ ગયું હોય અને તેના શરીરની મોંઘ રીતે ગંધાર્જ ન લેવાય તેથી બલે લૂટી લીધી હોય તેના તેનાં કાલ-પાલ-પાલ જાય છે

ઉપરા ઉપરી બાળકોની કમનસીબ માતા એ કે બાળકો મના પડેલા સુધી સુધિ
 સાળા હોય છે તોપણ શરીર શક્તિ નાશ પામવાથી તથા હિત્તા
બુદ્ધિની મંદતા. હવે જમ થવાથી તેની સુધિ પણ ઝાઝ કામ કરી શકતી નથી,
 તેથી પોતાના પતિને અથવા કુટુંબના માલસેને ૧૨૨ વખતે
 મારી સલાહ આપી શકતી નથી આપણે તેઓને એમ જોવાની આંખોએ મૂકીએ કે “મારું
 માથું તો છોકરામાં ખનાઈ ગયું છે.”

શરીરની તથા, મનની નબળી પડી જતી પરિસ્થિતિમાં જોડેલા બાળકો થોડે ને તદ્દન
 નિર્માલ્ય બુદ્ધિનાં તથા શરીરે રોગીષ્ટ થશે કાળજી કે માતા તર
નિર્માલ્ય બાળકો. કથી તેને મગજનો કે શરીરનો કાષ્ટ પણ મારે વાગસે મળે
 હોતો નથી બાપના મગજ ઉપર પણ બેઠક જોઈને રહે છે,
 મગજાબધ છોકરાને ઉછેરવા, ઢેળવવાં, તેમને રૂતે પાડવા, એ શું જોઈએ બોલે છે !

આવી સ્ત્રીઓ ફગળમાં ધણી પછત પડી જાય છે કારણ કે તે પોતાના સસરામાં
 એટલી શુષ્ક થઈ રહે છે કે કુટુંબ તરફની ફગળ અને પોતાના
ફગળમાં પછાત. દેશ તરફની ફગળ, જેની કે પરોપકાર વીગેરે કાષ્ટ પણ કામમાં
 તેનાથી આવી સદાતુ નથી છુટતી માત્ર મંદાન ઉત્પન્ન માટે જ
 મરજી હોય તેમ નાના નાનાં છોકરાં એકાં કરી (ઉલ્ટે) તેને નમાવ્યા કરી કાલપણ સુખ
 ભોગવ્યા વગર મિથારી રૂતે પડી જાય છે.

આના આવા અગામ્ય ખનાવા ખનવાથી માતા વચગતા સેકરો બાળકો મજબૂત થાય
 છે તેઓ યોગ્ય અને ઉચી ઢેળવણીના અભાવે મને તેમ ઉછ
કમનસીબ બાળકો. રૂતે મોટાં થાય છે અને કાષ્ટ પણ મરજી મળના નથી તેથી
 તે બાળકોને તથા આપણા દેશને કેટલું સહન કરવું પડે છે તે
 આને કાંઈથી અજાણ્ય નથી જ

દરેક બાળકમાં મિતાયાર એ મોટું સુખ છે બાળકના જન્મ પછી બધું મહત્ત્વ
 સુધી સંસ્કરણ મળત પાણવું, એ ધર્મ ગણાવે જોઈએ મનને
 અટકાવવાના ઉપાય. નિમ્મલ શીખવે જોઈએ એકાન્તનો પ્રભંગ લાવવો ના જોઈએ.
 મનોબળ કેળવવા માટે મારું વાચન, મારી કસગત, શારીરિક
 મહેનતનું કામે, શારી ઉચ્ચ સોજન, એનું મહત્ત્વ કરવું અને મનને ઉશ્કેરે એવા તામચી
 ખોરાક, મુશ્કારી વાચન, નાટકો, સીનેમા, અલ્લીલ વાર્તા, ખરાબ સોજન-એ સર્વનો ત્યાગ
 કરવો જોઈએ. મગજમાં મતલ સારા મેરકાર રહે એવો શ્રવણ, મનન, વાચન રાખવા

૭. એક વર્ષની અંદરનાં બાળકનું અપરોગા.

બાળકના અપરોગાને મુખ્ય આધાર તેના શરીરનો બાધો તથા ઉછરવાની રીત પર
 રહેલો છે, માટે દરેક સ્ત્રીએ માતા થવા પહેલાં બાળકને ઉછેરવા તૈયારી માટે જ્ઞાન મેળ-
 વવું જોઈએ

બાળકને વધવાનો મુખ્ય આધાર તેની માતાનું દુધ છે, તેની બચેજરી કાઢી પણ
ગતનનો બનાવટી ખોરાક અથવા દુધ કરી શકતું નથી માટે માતાની
માતાનું દુધ

કરતા છે કે પોતાની પ્રતિષ્ઠિત ધણીના સંભાળીને તદુરસ્ત દુધ બાળ-
કને આપવું અને પોતાના બે દુધથી બાળકને પોતા

કેટલીકવાર હસનરીખે માતાથી ઘણું જેવા બાધિને લીધે અથવા કાંઈ બીજા કારણને
લીધે પોતાનું દુધ આપી શકતું નથી. ત્યારે બનાવટી બીજા, ઈથિયો-
પીયાનું દુધ

બે બેરકા હતાં બનાવરતું તાણુ દુધનું આપવું તે એકત્ર આપતાં
ભાર પડે છે તેથી તેમાં પાણી મેળવીને આપવું અને તે પાણી હામરના પ્રમાણમાં નીપેડતું.
કેટલા પાણુ તે બાળકના શરીરના બાધાપર આધાર મળે છે તેથી માત્ર દુધ અને પાણીનું
પ્રમાણ બાળકનું પણ બહુ જરૂરનું છે

પહેલા મહિનામાં—ત્રણ ચમચા પાણી, ૧ ચમચા માવડું તાણુ દુધ મીઠાસને
માટે રહેતો માકર નાખવી

બીજા મહિનામાં—એ ચમચા પાણી, ૧ ચમચો દુધ, જરૂર પ્રમાણે માકર.

ત્રીજા મહિનાથી તે ઠંઠા મહિના મુઝી—અઘણુ દુધ અને અઘણુ પાણી અને
પણી પાણી ચમચો મારે એણુ કરતા જરૂર અને એવે અઘણુ દુધ આપવું

દુધ અને પાણી સાથે ન ઉઝાડતાં જન્મે લુદાં લુદાં ઉઝાડતા (દુધ વણ ઉઝાડતું
નથી કારણ કે તે વધારે ઉઝાડવાથી કારે પડે) અને અપ્રમાણે મેળવીને થોડું થોડું પાણુ
આપણા ગરમ ગરમ કરી શકુ ગિલાય દરરોજ નવાવવાની જરૂર છે, અને અપણી

નવાવવાની રીત પાણું પશિમના દરોઝ કરતાં લુદી છે આપણા દેસા
નવાવવાનું

મા બાળકને ખમખ સુવાડીને કાંઈ ચીકાસવાનો પદાર્થ આપી નવાવે
છે તે થાડુ સાફ છે કારણ કે ચર્મી પર તે મરતવાથી શરીરની ચર્મી વધે છે અને એળામાં
કે પાટલા પર એકાદ ત્રિષતિમાં બાળક સુષ રહેવાથી અવધવા સુરત થઈ તથા દોષ તેમાં
રકૂર્તા આવે છે

બાળકને કપડાં શરૂ પ્રમાણે ચરમ તથા ઝીણા પહેરાવવાં બાળકના શરીરના પ્રમા
ણમાં કપડાં મોટાં તાજવા, કારણ બાલક હાય હજાવે એજ તેની

બાળકને કપડાં
કસરત છે માટે અવધવા દવાવવામાં કાંઈ રોકાણ થતું જોઈએ નહીં
અને શરીરને ખીલવામાં કાંઈ પણ દરકત આવે એવાં દોવા જોઈએ નહિ.

હવા ધણી અગમની ઝીજ છે માટે ખોરા. જેટલીજ હવાને માટે પણ કાળજી ગળ્ય
બાળકને હવા.

બી. બાળકનું પાગલું પહેલાથીજ શરીરપર સીધી પવન ન લાગે તેમ
બાગી પાસે રાખતુ બાળકને જન્મથીજ ખુલ્લી હવાની ટેવ પાડી દરો
તે તેને ચરહી બાગી જવાની બીજી ધણીજ આપી થઈ જશે અને કેસા મગજનું થઈ
સસણી, હમ, એવા છતીના અધિથી બાળક અવજ ગરમે, તેમજ ખુલ્લી હવાથી બાળક
આનંદી અને સનેજ હોઈવું થશે.

બાલકને નાની ઉગમચી દવાની બીલમ્બ એવ ગણી નહિ. તખીયત એવેન જણાય બાલકને દવા.

ફેલ્ડે લુલાળ આપવો તથા બોરાનમા ફેરકાર કરી દેવો, પણ દવાની પ્રતિન યદી જન્મ દેખી નહિ. વાદવાર દવાની ગદદમી તખીયત સારી કરવાથી કુદરતી શક્તિઓ સ્થિત થઈ જાય છે અને બાલકનો બાધા નબળો પડી જાય છે બાળક-ખેસતા શીખ એટલે તેની પામ તુકસાન ન કરે એવા નુમ્-અને હલકા રમ-બાલકને રમકડાં હજી આપવા ગમકડા વગર એટલું ચુલ્લ ખેસવા દેવું નહિ, કોંગ્લુ કે રમકડાની આકૃતિઓ તથા રંગ બેવાથી તે બાળકની કેળવણીની રીત આત થાય છે, અને બાલક કટબાબોર થતું નથી.

૮. બાળકની છાંદગી બચાવો.

બાળકનું મરણપ્રમાણ

દિલ્હીસ્તાનમાં બાળકનું મરણપ્રમાણ કણુ લખકર છે સુધાધમા ૧૮ મહિનાની ઉમ-રનાં બાળકોનું ૨, પુનનથ સકરે ૫૦ દલા લેખ ૮, અને તેથી જ બાળકો માટે મુનાઈ સહેર નહીં પણ રમકડાનબૂની છે, એમ કહેવાય છે.

દિલ્હીસ્તાનનાં બીનાં સહેરોની ગિયત મુનાઈ કરતા કાઠ વિશેષ મારી નથી. વડોદરા રહેરમા પણ દર નો બાળકમાથી ૧૦ જાળકો એક વર્ષની ઉમરે પુગે તે પહેલાં મરણ પામે છે આ સ્થિતિ ધણી જ લખકર ગણાય.

પણ પુરતી રાજાણ રાખવામા આવે તો આમાંથી ધણીની છાંદગી બચાવી શકાય તેમ છે. દાખલા તરીકે બેનાં વર્ષ ઉપર ઇન્ડગમાં પણ આવી જ દશ હતી, અને ત્યાંના બાળકનું મરણપ્રમાણ પણ એટલું જ લખકર હતું જાતુ દલમા ત્યાં આગળ બાળકનું મરણપ્રમાણ દર સેકેડે ફક્ત ૧૦ નુ આવે છે. શા માટે દિલ્હીસ્તાનમાં પણ બાળકમરણના પ્રમાણમાં ઘટાડો ન કરી શકાય?

બાળકમરણનું સુખ્ય કારણ.

બાળકના મરણની આ લખકર સંખ્યાનું અને મુવેલાં જન્મેલાં બાળકનું એક સુખ્ય કારણ પ્રસવ કરાવવા આવતી અનમક ઘણી આસાનતા છે.

જો શિક્ષિત દાખણને પ્રસવિ વખતે દામે લગાડવામા આવે અને જ્યાં જરૂર જણાય ત્યાં વેળામર તખીબી મદદ લેવામા આવે તો મુવેલાં જન્મેલાં બાળકની સંખ્યા ધણી જ ઓછી થાય એમાં કાંઈ શક નથી.

ધનુર્વા, જન્મ્યા પછી આવતો તાવ, ફેગળિયુ, (ફેલેરા), હાડાનો રોગ, મરડો, શરીરનું ગળાઈ જવું, શિતબા અને બોરુ-એ ઉપરાત કાવ, વચાધ અને રતવા તાથા રીકિટ હાડકાનું નરમ થઈ જવું) અને અપચાથી પણ બાળક મરે છે, અથવા હનેશનુ કુખી પડે છે.

જન્મ્યા પછી થોડા વખતમા પછા બાળક ધનુર્વા અને રાખત તાવથી મરી જાય છે તેનું કારણ એ કે અસાન દાખજો ગદી કાતર અથવા છરીથી નાળને જળીના ઉપર ફરતે દામે છે તેથી તેની કુટી ઉપર સોજો બાબેલો કોપ છે, હવે તમે જ વિચાર કરો કે

આવી જમીન પર લેખી ગઈ અને મલ્લ લેખી પહેરી રૂં છે અને તે પર કેટલી ઘુણ હોય છે? અને આવી રીતે જ તુભો બાળકની શરીરમાં જલ્પ તેમાં નવાઈ શી? સિધ્ધિ દાઈ હોય તો આ પ્રમાણે ન થાય

કેલેરા.

કાળાગીઆ (કેલેરા) નું દરદ હાલમાં દર વર્ષે દેખા દે છે તેમાં પણ જ્યારે કાંઈ કુદુગમાં આ દરદ લાગુ પડે તો નાના બાળક સપાથમાં વગર મેલતા નથી, અને આ દરદથી જમી શકતા નથી.

કાશનો રોગ.

આ દરદ બાળકમાં વારંવાર મેલમાં આવે છે

દરદો અપકારી ગણાય તેમ છે.

હવે આપણે આગળ કહ્યું છે કે પૂરતી કાળજી ગળવાથી ધણા બાળકની છદ્મી આપણે બચાવી શકીએ.

દરદાનું પહેલું કારણ—ખોરાં ખોરાક.

આ દરદો ખોરાં ખોરાક અથવા જીભો, એ બે કારણને સીધે ચતાં હોય છે,

બાળકનો ખંચે ખોરાક—માનુ દુધ.

પરંતુ કાંઈ મહિના સુધીના બાળકનો ખાખરાક તો માનુ દુધ હોય તેમાં માની હાલત સાચી હોય તો તે બાળકને પવારી શરો એટલું જ નહીં પણ એમ કમળની તેની દરદ છે આવા કુદરતી ખોરાકથી બાળક તદ્દરત થતું જાય

ખીંછ જતના દુધ ઉપર ઉપરનાં બાળકનું મરણપ્રમાણ આના દુધ ઉપર ઉછરતાં બાળકના મરણપ્રમાણ કદતા થતું વધારે હોય છે આ ઉપરથી જોશ કે માનુ દુધ એજ બાળકનો કુદરતી અને સોચી માસે ખોરાક છે

પણ જો માંને દુધ આવતુ ન હોય તો યુ જીવે આ તો નિર્વિવાદ છે કે જો માનુ દુધ બાળકને ન મળી ગયે તો માનુ અથવા બકરીનું દુધ વાપરવું.

મખા દુધ રિવાજનો ખોરાક.

કણા મોટે ભાગે બકરીનું બધુંમા માનુ દુધ વાપરે છે બાળકની હોઝરી આનુ દુધ પૂરતા પ્રમાણમાં પાણી સાથે, રેળવવાથી હજમ કરી શકે, પણ બાળકની હોઝરી (જઠર) કદિ પણ દાળ, લાત, જેવી મખત વસ્તુ હજમ કરી શકે નહીં આવે તમામ બોગક અકુદરતી છે અને તેથી જ બાળકો માર્યા જાય છે.

બાળકનો અકુદરતી ખોરાક.

ચોખા, લોટ, વિગેરેમાં અમ્લક રસાય (ખેજ) નામનો પદાર્થ હોય છે, તે પદાર્થ બાળક નવ મહિનાની ઉંમરનું થાય નહિ ત્યા સુધી કદિ પણ પવાથી શરો નહીં. તેથી કાંઈ બાળકને દુધને બદલે એવો ખોરાક આપવો નહિ; અને જો આપવામાં આવે તો સખત રૂખાવો થશે, બાળક મગાઈ જાય અને આખો વખત રૂખા દરશે તે નવ મહિનાનું થયા પછી પણ જે ખોરાકમાં રસાય (ખેજ) આવેતે, આપવાનું સલાહ ભરું નથી. ચાલ રાખવું કે બાળક જે જરૂર થાય ત્યા સુધી ખેજો અમ્લક ખોરાક દુધ છે. (અપૂર્ણ.)

વાર્તા લહરી.

મેના.

લેખક: યં મુત ગહાગાકર ઈન્દ્રજી દવે

તેનું નામ હતું મેના. મધુર અસાધ્યની બધારે તે પોતાનો દહ ખુલો મૃત્વી, ત્યારે એમ જ લાગતું કે તે આ લોભની નથી, પણ રાપમણ અપ્પાના જ છે તે પોતાનાં પ્રિય માની રૂપેરી આદની જેવા રૂપથી ધરને પ્રાપ્તિ કરી ગઈ હતી.

માઈ ધર તેના ધરથી બધું દૂર નહોતું. સવારે ઓદિસમા જૂતી વખતે અને માળે આવતી વખતે તેના ધર બધી નજર કરતા તે પારીમા ઉભી ઉભી કંઈ વિચાર કરતી જણાતી હતી તેનું પ્રિયિમા સમાન મુખકું મારા હૃદયસાગરમા ભરતી આજુલ, માર્ગ છે હવેનો ઉભરા તેના તન્નુ ઉડળતો. પણ કુદરતમાં જાને છે તેમ અન્ન અને ભરતીનો હૃદય મેળાપ થતો જ નહિ. તેમ કરવાનું આન પણ રહ્યું નહોતું.

એક દિવસ સાળનું હું ઓદિસેથી ધેન આવતો હતો, આવજુ માસ માસતો હતો, આકાશ ધનધોર ચર્ચ મધુર હન વચ્ચાદ જરમ જરમ વરસતો હતો, વખતો વખત વીજળીના ઝંખમરા થતા હતા, મેપગજના નળણી જાતીવાજાને ડગવી હતી. હું અંધો દિસના દિમાથી કામથી કટાણી નિરાનંદ ચિત્તે ધરતરફ આતો હતો આ સમયે એ અવશનીય ગોઠની હાથ મારા હૃદયપર ફેલાઈ હી હતી એ શોક શામે હતો તે હું પારી શકતા નહોતો. માઈ મન કોણ જાણે થાથી બેગાકળુ જાની મધુ હતું. અને આજુઆજુની નિરાનંદ મૂકી તિની જળી અંતઃકરણમા ઉતારી નેત્ર હતું મેનાનું મહાન માનમાર્ગપર જ હતું લાથી માઈ ધર દરેક હાથના અંતર ધર હતું હું મેનાના ધર પાસે આવ્યો, રોજના અભ્યાસ મુજબ મે મેનાનું વદન જોવા મળે હતું નજર કરી, પણ આ શું? ત્યાં તો કોઈ નહોતું મારા હૃદયની જ્વાળા વધી અને આજ અસાધારણ સાહસિય વૃત્તિથી હું બચડને પગલે મેનાના મનના પગથિયા ચડવા લાગ્યો નિસરણીપર જાણારણુ રોકાયે થોડી જ વારમા પારલું ઉભર્યું મેનાના મુખપર ફિક્કર ફરી વળી હતી. મે પૂછ્યું 'મેના શી ખબર છે?'

"એમનું શરીર જાણ જગડ્યું છે" મેનાએ દીને અવાજે કહ્યું.

"શાંતિગયું? શું થયું છે?" મે સર્ગર નવાઈ પાતી પૂછ્યું.

"મેના ગઈ જ્યા જેવા સ્વરે કહેવા લાગી, 'રમણીકબાઈ, આભ ફાટયું હોય ત્યાં થીગડુ કેમ દેવાય?'"

'મેના, એમ નિરાશ સામ્રાટ થાય છે, માણસની જિંદગી કંઈ સાક-પાસક વર્ષમા પૂરી થતી જ નોક્રએ, એવો કંઈ નિયમ નથી ધીરજ રાખ.' મે આશ્વાસન આપ્યું.

મેનાનું મનુ અપાસ, તેણે લયગ્રા સ્વરે કહ્યું, "ભાઈ, હવે આશ્વા નથી."

હું અભરામે. શાંતિરામ ન્યાર માક વર્ષની ઉંમરે મૌદ વર્ષની મેના સાથે પરજુવા તૈયાર થયા હતા, અને મેનાના માળાપ પણ હમ હમરૂ રૂપીઆ લઈ મુગાઈના આ લા જોખમિ, મેડીઆને પોતાની રૂપરાન દીકરી પરજુનાવા તૈયાર થયા હતા, ત્યાર તેના, માળા

પતે ગમભનવામાં મે કાઈ દુશ્મી ગમ્યુ નહાતુ મેના મારી બાળ સદયથી હતી, જ્યારે બને સાથે જ રમ્યા હતા. હું તેના દરતા પાસે વર્ષે મોટો હતો. માગ પિતાની સ્થિતિ એકદર રીતે ઠીક હતી તોપણ કણી રજા પછી મે મુબાઈમાં એક મુસાપિયાન કપનિમા મોકલી લીધી હતી. તરફીગના બેરે એમદ બે પર્મા મે માગ મર્ધમાં એવી તો ગમ્યતા મેની કે કપનિમા કેશિઅરની ગળુએ રૂપીઆની મોની માગ હાથમા આવી. મેના પખ પગપા પછી મુબાઈ જ ગઈ હતી દીની દરતા રૂપીઆ વધુ મગનાર માયાપનુ મે બે વાની પણુ તેની ખમ્બા નહાતી તેને અહીં પણ મેં વાતની મુમ્બા નાની તે અદગા દ્યની આધિકારિણી હતી જુદ વરની એ હોવાથી શાન્તિરાય પણુ તેને પાડુ ચાહતા, પરંતુ કેવળ મુખની વાતોથી નારી બલિતનું મન ગળન થાય ખરું કે ? તેમાં પણુ મેના જેવી શુદ્ધિયાળી રમણી તો દાગી ન કે ખોટા માનની ભૂખી ન હોય. તેને તો મેંજમે હાકવનો પ્રેમ !

મે કહ્યું, “મેના, તારાં માળાપને સમજાવવાન નારી ગમ્યુ નહાતુ પરંતુ તેઓ તો દસ હબર રૂપીઆને જ વળગી રહ્યા—

મને બે હતો અટકાવી મેનાએ કહ્યું, “ગમણિક, જવા દે એ વાત ગમે તેમ તોયે તે માનાય છે, તેના મતે હું ફતખ થયા છે-હતી નથી સલાહમા કળેયા સેખો એ મિથાગ કેવી રીતે બૂઝા પાડી શકે ? એ તો નિમિત્ત રૂપ થયા એનો જો દોષ ?”

હું એરમ્મા ગયો શાન્તિરાય પલગપર ચતા હતા શ્વાસ ધીમે ધીમે ચાનતો હતો લાખી સફર હરી વિશ્વાસિ લેતુ એન્જિન લેખ ધીમે ધીમે મુસવાદા કરે તેમ શાન્તિરાય ધીમે ધીમે શ્વાસ લેતા હતા મે પૂછ્યું કાલ, કેમ છે ? તેમણે ધીમેથી મારા સામુ મો ફેરવી કહ્યું, “કાણુ રમણિક ? ઠીક છે સાધ, હાજીતુ દરદ બાહુ છે કયારે જિંદગી જમી તે કહેવુ મુશ્કેલ છે ડોક્ટરો આસા તો આપે છે ખગ.”

મે કહ્યું “બધા સારા વાગા યઈ જશે. મિતા ન ઠગો” થોડી વાર બેની હું હવે જતા જતા મેનાના અનિદા મુંદર નવધર કાન્તિ તરફ મેંજમે હોય નિમાસો મૂક્યો

૨.

રાતના અગિઅર વાન્યા હતા. હજુ વગસાદ વગમતો હતો. માર્ગના અધમરે બીજા સ્વરૂપ ધાગજુ કબુ હતું વીનળીના જગ રા જૂના કમડાની પેંડે લેવાનક જણાતા હતા, મુબાઈના રસ્તાઓપરનો ઘોષાદ બધ પડી ગયો હતો રસ્તાપર ફત્ત કાઈ એમ્બોલકસ માથુસ અવનું જનું હતું બધું સુતાર જની મણુ હતુ વરસાદના અવિરામ ખનિ સિવાય નહોતો થતો બીજો કાંઈ શબ્દ પણુ !

એક બપુદર ગડગઢે મારી ઊંચ ઉઝડી નાખી હું અમળી પધારીપ બેઠો યઈગયો બારીમાથી માનવ-ચલ્ય રસ્તાપર મેંજ રજો એવામાં અચાનક બારણું ઢાંગ્યુ બાર બાની ફાટમાથી ફાનસનું અજાણ્યુ અવિતું જાણુ મે ગમજા ઉડાડ્યા બા-જા ઉડાડ-તાં જ મેનાના ચાકર રામદીને કહ્યું “આપને સેક વાદ કર છે આટલી રાત્રે-હું

વિચારમાં પડ્યો તારા મગજમાં કંઈને કંઈ વિચારો આની ગુણ તરત જ કુળમાં પાંચેરી ગમદીન સાથે ચાલ્યો.

‘ધામે ધીમે મેનાના મેડની નિગમણીપ ચડ્યો. ગમદીન બાગે Cમે ગ્લેડ મેમકને! મોગે વડાથી હું મેનાના ખાનગી એવરે પાસે આવી પહોંચ્યો. તની પામેના યોગ્યતા શાન્તિગમનું સ્થળનું હતું એ સ્થળનું જાણી આગળ આવતા જ મારા કનકર ની-મેના સમી આગળ’

“મેના! મને તારું રૂપાણુ ગુપ્ત પેટ લઈ ગેવા દે હવે હું થોડાક જ વાકાઓ મેમાન છું, હો!—પ્રકટરો ભલેને બેસતા દે હું માને સ્થળ, પણ મને તો ખાતરી થઈ ચૂકી છે કે હવે મારી આ મુસાફરી ખતમ થઈ છે મારી વખતે—મને લાગે છે કે આ મારી છેલ્લી ગત દે—મને એટલું જ લાગી આવે છે કે મે તારા મોતને ધ્રુવમાં મેળવું’ અને એવું વિ-ચાર થાય છે કે હવે તારું શું થશે? જૂની સીઓના ડોઝા છતાં મે કદાચ મારી વાગનાની તૃપ્તિ માટે જ તારું હવેતર બગાડ્યું, અને એ વાતના પરી કર્મ ત્યારે હું ગ્રંથગીન જ થઈ ગયો કે મુજબનાના ઝાઝાની માફક એ વાતના શક્તિ હતી હું નેહનું નકરો છું કે વાપ-જૂની વાતના શક્તિ હોય છે’ એ શક્તિ વાતનાની ખાતર મે તારું શક્તિન લીધું—’

“મારા નાથ, બહિષ્કાર લેવાનો તમારો અધિકાર છે, તે ખાતર તમે લગાડે પગનાનો ન કરતા. વધુ ન બેસતા શાત થઈ જાઓ. પ્રકટરોના વચનોપર વિશ્વાસ રાખો. તમણું જ ગમણીક આવી પહોંચશે, એટલે હું તમને ઉઠાડીશ.”

હું તરત જ એવરમાં જાણ્યો યો મેના જરા દૂર બેરી શાન્તિરાય પામે જઈ મે પડ્યું, “કાકા, કેમ છે? મો ગામડે બોલાયો છે?”

શાન્તિરાયે ધીમેથી જવાબ આપ્યો ‘આવ, લાઈ, અંતકાળે તારા કનકા વધુ વિ-આસપાન માણસ બીલુ કાલુ છે? એસ વાઈ, આગ દિવસે તો હવે ખૂટ્યા અંતકાળ વ ખતે મારે તને થોડી વાતો કહેવાની છે મેનાની મંજાણ લેનાર હવે તારા સિવાય બીલુ દોઈ નથી તું જાણે છે કે મે મારી બધી મિલકતનું વિલ કરેલ છે મેનાના નામથી ખ્યાલ-હવેતર રૂપીઆ મે મુઆઈ ભેકમાં મકમ છે હું જાણુ છું કે આન લોકગણો તે મિમ્ત લાચર લેવાની મહેનત કરશે, પણ તું તેની મંજાણ ગળાને

મે કહ્યું, “કાકા, આટલા બધા મકરગણો હો શા માટે?”

“શા માટે ન મકરગણ કે-નુનિયામાં આવી મેં શું સાઈ કહ્યું છે કે ન મકરગણ? સચ્ચાર બાઈડીઓ કરી છતાં માત્ર મન મેનામાં લાન્યું, અને છેવટે તેને ગ્રજાતી મૂની ચાલ્યો જઈ છું એ શું આગ શુના વગર જન્યુ છે? નિંદગીના રગમાં મે મરણનો કિનારો ન નેવેલ-ત્યારે મેનાને મે પ્રથમ નેઈ, ત્યારે મે શું ધાર્યું હતું? કેવળ વિદ્યાસ, કેવળ સુખ સિવાય મને બીલુ કંઈ જાણુ નહોતું મે ગાસ સુખો માટે ગરીબ મેનાની નિંદગી બગાડી.”

આકાશમાં ગેપ મળ્યાના થઈ શાન્તિરાયનું બીડ અંતકરણ ધ્રુવ Cહુ તેની આખેઆ આંધુ ઉઠારાણ, તે લાય ને અવાજે બોલ્યા “ગમણીક, ક્યુની પેર મેનાના હું ક્યુની માલક છું વેતરણીના પછી માનથી હતાનશ ખાતર” જાણી આજ રાત્રીનાય કાકાને નેઈ

ગયા હોય, તેમ જેમ રહ્યા તેની આંખોમાં પાણીનાં ધૂર વહેવા લાગ્યા તેની હાથ ટુંકી થવા લાગી, છાતી ધડતરો લાગી, મહા ઝુકોલીએ તેણે અવાજ પ્રદર્શ્યો, "હવે થયું, મેં નહોતું જાણ્યું કે આટલી યોદ્ધાવારમા મનુષ્ય આવશે બાપ, મેં તને જોલાવ્યો, તારે પછુઆમ માર્યું નહોતું... હવે જ્યાં રિવાજ કંઈ છુટકા છે "એક જગેરા આવશે આવશે શાન્તિરાખની હાથ લથડવા લાગી તે લથડતી હાથે જોડવા લાગ્યા, "મેના, મે.. ના.. !" મેનાએ પાસે આવી તેના કપાળપર હથ પડી હતું, 'શ છે માત્ર નામ !' રોડેજ વામા શાન્તિરાખનો જમણો દુધા ઉડે. રક્ષ નીચો પડે, કાળો પગ વળી ગયો, આંખો ફાટી પડી, ગળામાં ધરધગડી થવા લાગી હું સ્પષ્ટ ગયો કે મૃત્યુએ પોતાનું હૃદયરિપ્તુ લીધું છે મેના રહ્યા લાગી, મે તેને દૂર જવાનું કહ્યું શાન્તિરાખના ગળામાં પાસે પડેલી દયા રેડી રામદીનને રોડેજને જોલાવવા મોકલ્યો. પા કલાકમાં રોડેજર આવી પહોંચ્યો. રોડેજર ધમ્મા ધમ્મ શ્રદ્ધા છે તરત શાન્તિરાખનો ધરધગડ બધ થયો, આંખો મિચાઈ ગઈ, મો ફાટી ગયું તેનો અમર આત્મા કોઈ અન્યથા દેશમાં જઈ પહોંચ્યો રોડેજર ફરીર તપાસી પ્રાણુ નહિ લેવાનો મત આપ્યો. મરીયા જિવારી તેના અદ્ય વર્ગની હમરે વિધવા થઈ હતી.

૩.

એક વર્ષ થીની થયું છે. મેના લૌકિક મંસારમાંથી મુક્ત થઈ છે. આ એક વરમ દરમિયાન થયું જનાવો જાન્યા છે. મેનાના પિતા ધમ્મરાખના દરબારમાં પોતાના કમોતો જાણ આપતા આવ્યા ગયા છે તેની માતા તેના પિતા મારણ પામ્યા, તેજ રાત્રે શ્રમ થઈ ગઈ છે. કોઈ કહે છે કે તે પોતાના પતિ પાછળ જાડી ગઈ ગઈ છે, કોઈ કહે છે કે કોઈને લઈ નાંસી ગઈ છે, કોઈ કહે છે કે હાટરી પાસે ગઈ છે. પણ એટલું તો નહીં કે તે ગઈ છે! ... પછી મને ત્યાં ગઈ હોય શાન્તિરાખના રૂનોએ મેનાના રૂપીઆ લેવાનો થયું પ્રયત્ન ત્યાં કર્યા હતા. તેના જવાબ કંવામાં દસ થીમ દત્તર રૂપીઆ ખમ્મ્યાઈ ગયા છે. મે મેનાની તરફથી કામ કરવામાં દશી કચાર રાખી નથી. ઉવટે તેઓ નિષ્કુળ થયા તેથી બાકી રહેલા રૂપીઆની સરકારી લેન મેનાના નામની લઈ લીધી છે મેનાનું બ્યાજ મેનાને મળ્યે જાય છે પરંતુ એ રવર્ગ-બાલા મેના હવે તે તાન બાલાઈ ગઈ છે ગદારા શવનમાં પછુ થયું ફેરફાર થઈ ચૂક્યા છે. મારા માળાપ અક્ષય રવર્ગસુખ જોગતી રહ્યાં છે, મારી માની હમ્મજ હતી કે મને પરણતી પોતાનું શવન સાથે ફરી જાય, પણ મેનાના અક્ષય દૈવધ્ય આગળ મે મારા જર્મી સુખની જલ્દસિ આપી છે. મે પ્રતિતા લીધી છે કે મારે ન પરણતું-ચાંમોડે ? તે હું કહી શકતો નથી.

મેના તેજ મગ્નમાં દિવસો ગાએ છે. હવે તેઓ જ્યાં કાં જતો રહ્યો છે. વાળ લો-જવાનો જાપે, કપાળમળા ચાલ્યાનો જલ્દા અને હાથે, પગે તથા નાક કાનમાં જુદા જુદા હીરામોતીના ધરેલુની ગજ હવે નથી. હવે મેનાનું જીવન અત્યંત સાદું થઈ ગયું છે ધોળા સાળુમાં તેનું શુભ કુસમતુલ્ય શરીર દેવસેવા કરવા માટે હિપ્તલ ચલેલાં પુષ્પ જેવું લાગે છે. સાચું કહું તો મને તો મેનાનો આ વેશ તેના પહેલાના વેશ કરતાં વધુ સુદર લાગે છે પણ હાથ ! મેનાનાં પુષ્પ પરવાર્ધ, તેના શવનની દિવા કદા કરતાં જ સન્મ્યા રક્ષ ગઈ અને

તેને બધા બોલો તળવા પડ્યા, તેનાં રૂપની મહાદેવિના પ્રયોજને આખી માત્રમ શત બળવા લાગી-એ મશાવતો પ્રકાર વ્યર્થ જવા લાગ્યો. આનું નામ તે નરીમનું વિષમ હાસ્ય.

એક દિવસ તહેવાર સખમ મારે ગમ હતી દહ કામ નહોતું મારા મનમાં યદુ કે લાવને મેના પાસે જઈ આવું તરત જ મેનાના મનન તરફ ચાલ્યો. મેનાના મકાનના બા રણા મારે માટે સઘાય ખુલ્લો હતા. તેનો વિચાર સાફ રામદીન મારા સિવાય બીજા કોઈને મેના પાસે જવા દેતો નહિ. હદાય મેનાને પોતાના મૌન-દર્શ માટે જ આટલી માવચેતી ગ ખવી પડતી હોય તો કોણ જાણે ?-ગમે તેમ હોય પણ મારે માટે તો એ દેલીખાને જવાનો પ્રતિબદ્ધ નહોતો. હું ઝપાટાપદ્ધતિ મે-પર ચડ્યો. તેના દેવ-સેવાના ઝોરમાં પામે જઈ પહેલે એ શાન્તિરાયના મરણ પછી તે આખો સ્વપ્ન દેવ મેનાના ઝોરમાં જ રહેતી હતી રામદીન પાસે મે મંત્રાવતું હતું કે એ ઝોરમાં જ તે એક ચટાપર સુષ રહેતી હતી એક રૂપાનાં મિહામનપર શાન્તિરાયનો ફેરો હમેશા પડ્યો રહેતો હતો. તે ઝોરમાં જ વાની કોઈને પરવાનગી નહોતી મને પણ નહિ. મે કુદી બૂમ પાડી “મેના!” તરત જ દેવસેવાના ઝોરમાંથી મેના બહાર આવી, પોતાના ખાનગી ઝોરમાં તરફ ચાલી હું પણ તેની પાછળ ચાલ્યો. ઝોરમાં એક ધુરંધર હું બેઠો. મેના મામે પહેલી ચટાઈ પર બેઠી. તેણે કોટમાં કદની માળા પહેરી હતી માળામાંના પુષ્પોથી ઝોરમાં બેઠેક બેઠેક ચંદ્ર રહ્યો હતો. માળાના વાળ છૂટા હતા. શરીરપર એક ધોળો વેશમી આડી પહેરી હતી. યદુ, માડી અને મેનાના રંગો અરસપાસ મળી જઈ એક સુમધિત દિવ્ય મર્તિ ધારણ કરી રહ્યાં હતા. હું દિશ્મદ બની ગયો. આ મેના-સારંગીના તારપર ઝાંઝળી મટી શાન્તિરાય પાસે મુખાર પૂર્ણ ગામનો ગાનારી, પ્રદાવનની ચોપીઓનાં અતિ મુશ્કેલી ભજનો ગાનારી, એક કદાચે શાન્તિરાયનું હૃદય બેદનરી, સંસિક્ત મેના તે શું આ ? હું એક મે મિનિટ શુષ્કચુપ રહી બેઠી રહ્યો. હવે વીણના અણુપણાટ જેવા રવે મેના બોલી, “ગમિન, આજે તો રંગ હશે ?”

મારું ધ્યાન તેના બોલવા પર નહોતું હું તો તેના રૂપમાં મુગ્ધ બની ગયો હતો. મુખાર શહેંગી શોખીન નરનારીઓનાં રૂપ મામે તેના ખની તુલના કરતો હતો. ફરીથી મેનાએ પૂછ્યું “કમ, શા વિચાર કરે છે ?”

મારું ધ્યાન ખેંચાયું, જરા સરખાઈ જઈ મે મહું, “દહ નહિ, મેના, જરા વિચાર કરતો હતો કે મેનાની આ અવસ્થા.”

મેના બોલી, “શી અવસ્થા ?”

મે તેના પ્રશ્નને જવાબ ન આપતા બહું, “મેના, યાદ છે તે વાત ? બ્યારે તું પશ્ચિમ વર્ષની હતી, હું દરેક વર્ષનો હતો, ત્યારે માખરમતિની રતીમાં આપણે જમતા હતા. દર આપણી મા છુગડાં ધોતી હતા. રાત્રીમાં ખૂબ રમ્યા પછી મે નદી કાણી દોટ મટી, સાજ રમતિના બાળક પાણીમાં હું દેડ સુધી કુબ્યો, તે પણ મારી પાછળ દોટ મટી, તને ખબર સુધી પાણી મધ. મે તારા તરફ જોઈ કહ્યું, “મેના, હવે તું કુબી સમજાજે,” તે કહ્યું. “ગમિન, તું છેને હું કુબીશ ?” તરત જ તારી માની નજર આપણા પર પડી, તરત જ તેણે બૂમ પાડી તને તથા મને બોલાવ્યાં મારી માએ કહ્યું “મને સરખાં છે, કોઈ એક

બીજીથી ઉતરે તેમ નથી ' તારી માએ દસતાં દસતાં કહ્યું, " એતુ તો જોડુ જ થઈ ગયું છે ભગવાન દરે ને બંને ગિરદી સુધી વિખુટાં ન પડે " ત્યાર પછી સાત વર્ષની ગર્ભા, કોણ જાણે મારા ક્યા પાપે તારા માખાપના હૃદયમા લોભ જડ્યો. શાન્તિરાયે તોફાન માગ્યું હતું તુ તેની સાથે પગથી પગથીને મુંઝાઈ આવતી વખતે, તે મારા સાથે જોઈ ને નિશ્ચય નાખ્યો હતો, તે હજુ મને સાબર છે

મેનાનું મુખ લેવાઈ ગયું તેનું પ્રદુષ્ટ પક્ષસમાન મુખ વિષાદની માદી છાયાથી છવાઈ ગયું થોડીવારે તેણે જવાન આપ્યો, " રમણિક, મને લાગે છે કે હવે આપણે વધુ વખત મળવાનું રાખવું ન જોઈએ માણસનું મન ચલણ છે, કોણ જાણે શું થાય ? એ બધી વાતો સંભારવાથી શો લાભ ? જૂતકાળના સમય તરફ જોઈ બિવિધ પગપાથી ગો કાપશે ? " મેનાની આખમાંથી આંસ નીકળી પડ્યા

મે વિષાદપૂર્ણ અવાજે કહ્યું " મેના, વિધવાઓને શું દર નથી ? શાન્તિરાયે મારું વખન લખ કરી પાચમી સોને આમ રક્ષણથી, તેની પેઠે તો નહિ પણ એક વખત પણ પુનર્જન્ન કરવા—

મેનાની જાગમગા અમુ સુમર્ષ ગયા, તેની આમે ચળકવા લાગી, ધોળા મુખપર તારા ફરી વળી તેણે મને વચમાં જ અટકાવી કહ્યું, ' રમણિક ' એક ભવમાં બે પતિ કરવાનું આર્થ કરીએતિ કરી આવડવાનું નથી. પુનર્જન્નને સલામ માનનારને હું આર્થ સી માનતી જ નથી. આકાશમા સૂર્ય એક જ છે, પતિવ્રતાને પતિ પણ એક જ છે. અનન્ન પતિ દુર્બળતાને કીધે મારાથી દોષ થયા હશે, પણ એ દોષના પશ્ચાત્તાપ રૂપે આ વૈધવ્યને આવેલું માની હું પણ વેડી રહી છું " જરા થોડી પડી મેનાએ કહ્યું " રમણિક ! નામથી વાતોથી શું થાય ? વિધવા વિવાહની વાતો કરનારા પણ મરણ સમયે પોતાની સ્ત્રી સાથે જોઈ નિસાસા નાખે છે, બંને વિધાય કરે છે કે હાથ ! આ કુમુદ દોષ ને હાથે ચડશે. પ્રભુ જાતિ જેવી સ્વાર્થી જાત આ દુનિઆમાં બીજી કંઈ છે ? દુક્રમા એ બધી વાતો છે વર્ષો થવા ચાલતી આવતી ફરી ઉઘામવાથી દિલની ગ્રામ વધુ સુખી થશે, એમ માનવાનું શું કારણ ?

મે જણું " ત્યારે શું પોતાનું યૌવન આમ વેડી નાખવું ? "

" યૌવન ! પતિના મરણ પછી પતિનું યૌવન પતિ અદસ્ત રીતે મોગવે છે પતિની અદસ્ત મર્તિ હૃદયમાં પૂજાતી હોય, તો તેણે દહેસે કે વિધવાનું યૌવન નકામું જાય છે ? "

હું મેનાનો સ્વભાવ જાણતો હતો. તેના વિચારો અને તેવી સમજ દલીલોથી પણ ફરી શકે તેમ નહોતું મે ઉકળા માડ્યું, મેનાએ દંડ સ્વરે પૂછ્યું, " રમણિક, આમ વિધવા વિવાહનો પ્રશ્ન અચાનક ઉપાડવાનું કંઈ કારણ ? "

હું હપટી મેલે. મેનાની આજણ મારે જૂઠું બોલવું ? એ પ્રશ્ન ઉપાડવામા મારો સ્વાર્થ હતો, સ્વાભાવિક મોહને વરા થઈ મે એ પ્રશ્ન ઉપાડ્યો હતો. એ સ્વાર્થ મેના જાણી ગઈ હશે ? મને જરૂર જ દરમ લાગી મે વાત ઉઘાળી કહ્યું " મેના, હવે હું જાઉં છું "

મેનાએ દંડ અવાજે ફરી તેજ પ્રશ્ન પૂછ્યો

મારાની એ દેવી મંમુળ જુદુ ન જોલાસુ માથે આસપ આશી મેનાએ ગભીર સ્વરે કહ્યું, "રમણિક, મારે ડગે લાઈ, આજથી તારે મારે ઘેર ન આવવું. કદાચ આવવું પડે" તો રામદીનને સાથે રાખી લઈ આવવું.

મારે હવે કંઈવા લાગ્યું, મારી આખી આગળ જમીન ફરવા લાગી, મહા મહેનતે મેં મારી જાત સંભાળી ત્યાંથી પ્રવાણ કર્યું.

૪,

મારા જેવો કમનસીબ કોણ ? જે આશ્રયને હું વળગી ગઈ જીવનમા રસ લેતો હતો તે આશ્રયને પણ મેં મારી મુખાંધથી ગુમાવ્યો મેના મારા હૃદયની અનુત્તરેલ હતી, તેના વચનો મારાં એવાં જીવનમા રસ પૂરતાં હતા. તે વચનોથી, તે અનુત્તરથી પણ હું વહિત થયો. શાન્તિરાજના મરણ પછી મેં જે જે કામો કર્યાં હતાં, તે બધાં કાર્યોમા કોણ જાણે ક્યાંથી એક પ્રકારના મેના પ્રત્યેનો મહિન મોહ જોળાઈ ગયો હતો, તે હજી પણ હું સંગ્રહ લાવ્યો નથી. મેના મારી સદર્શિણી થાય, એ આશા કોણ જાણે ક્યાંથી મારા અંતઃકરણની ગદામા ભરાઈ ગઈ ? તેના નિર્ણય હું ટરી શકું તેમ નથી. પણ મેનાની તીવ્ર શુદ્ધિ અને મોહ જાણી લીધાં તેણે તેના ઉપાય પ્રથમથી જ ચોળ્યો.

હવે એ સૌમ્ય મર્તિ મારી નજરે પડતી નથી. એ મર્તિને ગમદીન સમક્ષ મળવું પણ મારે માટે અસાધ્ય થઈ પડ્યું એક દેવાને મેં પાપી જનાવવાના જે વિચારો કર્યાં, તે વિચારોએ મને એટલો તો સરમના ખાડામાં ધકેલ્યો કે મારે માટે મેનાને મળવું ને મૃત્યુને મેટવું એ બંને ક્રિયા સરખી થઈ પડી હવે હું એટલો આ સંસાર રૂપી માગરમાં ભટક્યા લાગ્યો હૃદયની સ્થિતિ પણ કોણ જાણે ક્યાં રસાતળમા પેરી ગઈ.

આજે મેં વસ્ત્ર વીતી ગયા છે શાન્તિરાજના મરણ વખતે જે દિવસ હતો, તેજ દિવસ આજે પણ છે મોદમથી મુગાઈના મહાદા કીમકથી ભરપૂર થઈ ગયા છે વસ્ત્રાદના પાણીની રેલમહેલ થઈ ગઈ છે મેં જન્મનાના કાકાપર કાકા થાય છે. પીળળીના ચમકારાથી વારવાર મુગાઈનાં વિરાજ મકાનો પ્રદર્શિત થઈ જતાં હતા રાતના બારું વાગ્યા હશે, એક ભયંકર કાકાએ મારી ઉધ ઉગરી નાખી હું પથારીમા બેઠો થઈ ગયો. અઠરમાત્ર મારાં જાણીની સ્મૃતિ મોહાઈ મેં જાણું ઉધાડ્યું દેવી નવાઈ જે વર્ષ પહેલાં જે સ્થિતિમા રામદીન મને બોલાવવા આવ્યો હતો, તેજ સ્થિતિમા આજે પણ મને તે બોલાવવા આવ્યો છે તેણે અતિશય વીલા મેંએ કહ્યું, "મેના જીવન આખરે રાહ કરે છે હું અપકર્યો. એક વર્ષ પછી, આટલી રાત્રે મને બોલાવવાનું કારણ ? માથે શા અપરાધ થયો હતો ?" મેં ગમદીનને પ્રશ્ન, "શું કામ છે ?"

કોણ જાણે લાઈ, પાઈ સાહેબ આર પાચ દિવસ થયાં સખત માથા છે.

"શું કહ્યું, આર પાચ દહાડા થયાં સખત માંઘ ! મને કેમ ન જણાયું."

"ભાઈ સાહેબ હું તો મિશીતો અઠર ! મેં તેમને પારું કહ્યું, છતાં તેમણે ન માન્યું."

"કેટલેની હાલે છે ?"

"તો."

મે ઝડપથી લુગડાં પહેરી લીધાં. મારું હૃદય કોઈ અચાત 'આશંકાથી' ભરાઈ ગયું હતું, મારું મન અચકાએ ચલ્યું હતું ગમતીન સાથે ચાલ્યો.

મેનાનાં શયનગૃહમાં જઈ-મે સુ જોયું ? મેના એક ચટાઈપર પડી હતો. ટાંટથી ચર-ચરે છે, પાસે એક ફાનસ જળે છે. ઓરડામાં રમવાન તૂલ્ય શાંતિ છવાઈ ગઈ છે. મેનાનું દારીર એક વસ્ત્ર પહેલાં હતું, તેના કરતાં અર્ધુ થઈ ગયું છે ! મુખપર એક વાતની નિરાશા છવાઈ ગઈ છે.

મેં કુળતે અવાજ પૂછ્યું, "મેના જાહેન !"

મેનાએ મારા સામું મો ફેગ્યું. તેની આખમાંનું તેજ દૃશ્ય જેતું ને તેજુ જ હતું તેણે તથ્યું, "લાઈ, હવે મારા દલાઈ ભરાઈ ચૂક્યાં છે આગસ્ટના વર્ષની જિમ્મમાં જ્નેન જોઈ આજે દાસનાં ગજાગજામાં ખામ કાઢ્યું, મે તેટલી જ ઉમરે મારાં માખાપ અને પતિના, મારા નકામાં બગાડી સંભારતું રજુગજા શ્રમાવ્ય છે એક વર્ષ થયાં મે મારું કર્તવ્ય નહીં કરવા ખૂબ પ્રયત્ન કર્યો. પણ એક રાંક અજાણતું સુ જાયું હતું સમારનેઆમમાં ફાગી મઈ હુ અને સાથે છે કે મરણ સમિત છે."

મે કહ્યું, "જાહેન, શા માટે નિરાશ થાય છે ? હમને નિરાશમાંથી આશા પ્રગટે છે, તો પછી શા માટે હિમત હારી ?"

"ના, લાઈ, બીજાને બાકના રંગીન ચરમા હોય છે, મારા ચરમા બે વર્ષ અગાઉ કુટી ગયાં છે. હુનિઆને રંગીન કેખવાનું સાધન શ્રમ થયું છે અજાણ એકલી 'શુ કરી રહે ? રમણિક, બાજે મે તને' એક અજાણનાં કામ સંખ્ય બોલાવ્યા છે, મે તને એક વસ્ત્ર અગાઉ મને અંકનમાં મળવાની ના પાડી હતી. આજ મારી આશા 'મેજ' તોડી છે તે એક હેતુથી." મેનાના ચિતાકિલ્લ મોપર વેદના જજાવા સાગી એક જુવરી કુવતરી સાથે તે બોલવા લાગી, "ના, હુ તે હમણાં દલી રજીસ નહિ. કહીશ ફક્ત મારા મરણ વખતે."

રમણીને આવી દર્શ્યું, "નહાર એક જાઈ આવી ઉભી છે, લિખારણ જેવી જાણ્યું છે. બાઈ સાહેબને મળવા માગે છે અને તો તે ચરખી ગાડી જેવી લાગે છે. તે કહે છે કે "હુ મેનાની મા હુ."

મેનાએ મંઠા કપે જવાબ આપ્યો. "આવવા દે."

હુ તો આ વાત માલગી દિઅડ જની ગયો હતો. ધણી દિવસથી ચોતાના કુળ-માનને નેલજાલિ આપી નાસી જતારી એ પાપિણી આપારે અદિ કરીથી ! ઢાણે તેને ખબર આપી ! મેનાના ગનની ગિયતિ કર્ણવા મુદલ હતી.

ચોડી જ વારમાં એક અધિક ઉમરની સ્ત્રીએ ત્યા પ્રવેશ કર્યો તેના વાળ વંજાઈ ગયા હતા અને તેમાંથી ડુર્ગધી છૂટતી હતી. તેના પલળી ગએલાં કપડાં-પાણીથી નીતરતાં હતા, તેનાં હાથપર ઘાતની ચુડીઓ હતી પણ તેનો રંગ સીસમ જેવો જણાતો હતો. તે આવી ઓરડામાં દિઅડ થઈ ઉભી.

ધણી મહેનતે મેનાએ ઉચ્ચાર કર્યો. "મા !"

ધેલી સ્ત્રી મેના પાસે આવી બેઠી. "મેના, શાન્તિરામ ક્યા ?"

મેનાએ આમને તરફ આગળી કરી

મેનાની મારે અને કંઈ ગદ્ય ખાળી કહ્યું, 'તારી આ દયા કેમ ?' મેડીયો પડી ગામની માફક તે બધા લાગી - "હું કેટલી મૂર્ખ છું ? મારાજ પારે તારી આ દયા યદ છે મેના, તારા પિતા તો તને ગમણિક માથે પરજીવવા માગતા હતા, પણ મેં ખૂબ પાળી લેવાને યસ યદ એમને વાલી એ દગગ રૂપીઆનો મોઢ હું ન તણ હતા."

મેનાએ ફીખું ઠઠે રામદીનને લાક મારી. ને આવ્યો. પોતાના હુમમાથી મેણે હુમડા તેની માને આપવાનું કહ્યું હું બહાર ગયો. ત્યાં જતા મેનાની મ્મની દીકરી ભણી પડી તે મારા તરફ મેડી. મારો હાથ પડી બોલી. "ગમણિક બિગમને મુક મેં ને" કુળની લાજ અપરે ચલાવી નાખી જ્વારી તરફ હું અત્યાનુ હાથ લેયો.

ચોડીવાર પડી મેનાએ મને બેલાવ્યો. મેનાનો મા કપડા પરેડી તેની પડે છે ત્યાં મેં કહ્યું "મેના, પોતાના દવે હું બંડ છું, મને લાગે છે કે હવે મારું ક્યુ હશે."

મેનાએ કહ્યું "ભાઈ એમ ન લાગ. તારે તે દવે જ હમ છે મરી ક્યુ હશે. જરાય ચક્ર ગદ છે મેના આજવાથી તું છટકી જવા માને છે, તેની જ નિશ્ચ મા. ક્યુ વધારું હ મેનાનો માનુ મો લેવાઈ જયુ તે મારા મદને દા ચાલ બેલી" બહન, તું પડુ માર માથે આગ મૂક છે હા, આગ નજર જેવુ મેં મૂક મેં રૂપીઆ ખાતર મારે મર્વજ્ય ચુમાલુ છે. ન્યાર તારા પિતા મળુ પાંચ લોકે મર્મ પડોયમા ગદેતો હતો ને પ્રાણુવક મને આવી કહેવા લાગ્યા કે "લામી, હવે તારું ક્યુ તમારી દીકરીએ તો તમને તત્ત્વ છે, હવે તમે હું કદતેમ ચાલશે તે જ રહેજું" રાત્ર મેં તેના કહેવા પ્રમણે કહે કુળમા કળા દીકરી લખાવી હું ચાલી, તે જોઈ કોમ નાન પણ કડકો નાંદ, મારે માથે વજપાન પણ ચોરો નાંદ હું કદતેમ રાકગ્યા મેનાદર કપ (1) તરફ જોઈ ચાલી...

મેનાએ તેને અટકાવી કહ્યું, 'મા, મારી માના મુખમા આ દમો'

અડોથી દુર એમ મને અટકાવી પણ નાંદ તું મારી મા છે તે અજ ક ત્યાં મા રામદીન મને અટકાવી પણ મારા દેવમદિરમા નવાને તને અધિકાર નથી માગ આવ્યો છે તેણે અતિશય વાંદરે નથી જા, દુર યા. પેલા ઓગડામાં નાંદ એક વર્ષ પછી અટલી રાત્રે મને વેળગા તરફ આ તિરકાર અને તે પણ તેની કીડી "મે રામદીનને પૂછ્યું," હું કામ છે ર આ લોકમાં જ છે. સુવર્ણમા પ્રધ હોત તે નાંદે બાહ, બાહ સાહેબ ચાર પાંચ દિવસ યથા સખત માંદા, આને જો જનક મેડે કહ્યું, ચાર પાંચ દહાડા યથા સખત માંદા! મને કેમ ન જણાયું મરી પડે ચાલી માંદા, સાહેબ હું તો ચિટીનો ચાકર ! મેં તેમને કાલ કહ્યું, જ્યાં તેમ મેડી પડો કહે

૫.

પુત્ર, “રમણિકલાઈ, ઓ રમણિકલાઈ.”

“કાણુ છે?”

“એ તો હું રામદીન.”

“કેમ મું કામ છે?”

“બહેન બોલાવે છે.”

ગતના આરેક વાચાને સુમારે રામદીને અને હાથ મારી, જમ્યા વળી હું પાનસોપાદી ખાતો હતો. માણેકશરી પૂર્ણિમાની ગતિ પોતાનું સુખદ સામ્રાજ્ય ફેલાવી ચડી હતી પૂર્ણિમાનો પૂર્ણ ચંદ્ર ગચનમા ધીમે ધીમે ઉઘે ચડતો જતો હતો અને નેહાતી ખજર કે અજો મેના અને બોલાવશે.

મેં હુમડાં પહેર્યો, રસ્તામા રામદીને પૂછ્યું “નવા આઈ છે કે” તેતો બીજેજ દિવસે સવારમા આઘ્યાં ગયા છે.”

હું ચમક્યો ત્યારે આવી રામદીને ગઈ ચામાટે? જોના કુનેયા અંતક વિચારે કરતો કરતો હું મેના પાસે આવી પહોંચ્યો મેના સાદીપર સતી હતી, તેનું જંગ લેવાઈ ગયું હતું તેની પામે જતાં જ તેણે થીણુ સ્વરે વ્યું “લાઈ, મા તો આઘ્યાં ગયા.”

“કેમ?”

“કાણુ જોયો શાં દાગળથી આજ સવારમાં પોતાનાં જ હુમડાં સર્જી હું નંદાવા નંદાં છું. એમ કહી ગયાં તે ગયાં જ વાઈ, જેણે એક વખત કસકે કમાડ્યું, તે ભણે જતાં, હવે હું તને ખેડી વાત કહીશ એ મારે જ મેં તને બોલાવ્યો છે રમણિક મગજુ વખતે મારી મા જ માઈ ખજર જની છે મગજુ વખતે તેનું રાજન અને મૂલુના મુખમા દાસેડે છે હવે મને છવવાની ઈચ્છા પણ નથી. મને શામે છે કે આ મારી ઉદ્દેશી માર્ત છે આ સાદીપર મેં ઘણા દહાડા કારેયા, હવે વધુ દહાડા ગાળવાની ઈચ્છા નથી.” મેનાનું મોં સુઘાઈ ગયું, તેણે પોતાને હાથે પાસેના વાનખુમાથી પાણી પીધું.

“રમણિક, તે દિવસે તે અને વિધવા વિવાદ વિષે કહ્યું હતું, તે વખતે મેં, ઉપર ઉપરથી પવિત્રતા ખતાવી, તને મારે યેર એકવા ન બાવવાનું કહ્યું હતું પણ આ વખતે મગજુ પથારીપર હું લુહું બોલી રહતી નથી. આપણી નાનપણની પ્રીતિ આટલી પ્રજાળ હશે એ મેં નેહોતું બધું તેમના મુખ પછી મેં માઈ તારા તમ્મ ફેરવું મન મહા મુશીબતે અંજાગી રાખ્યું છે રાત-દહાડા હું માર્ગ મન આથે મુદ્દે ડૂબી હતી હતી, એ મુદ્દમા ઉચરે મેં જર્વ મેળવ્યો છે હવે મને શાન્તિ વળી છે પરંતુ મારી માના ચારિત્ર્યે એ શાન્તિને ખળભળાવી મૂકી છે એ અશાન્તિ માઈ હૃદય ચીરી નાખે છે આહ, તરસ.” તેણે પાણી લેવા પોતાનો હાથ લખાવ્યો અસંકેત હાથમાથી ખાસ પડી ગયું, પાણી લીધું ગયું, મેં તેના મોંમા પાણી મેડ્યું.

તેણે પછાં ધીમા અવાજે જાણુ બોલતું રાઈ કહ્યું, “રમણિક, તું શા મારે પરજીવો નથી

‘તારી બહેન છું મેં અત્યાર સુધી તારી ખાસે રહી માન્ય નથી, પણ આજે આ વખતે હું માગી લઉં છું કે તું પરણી સુખી થા, ગાઝાઈ ન કર માગ મરણ વખતનું વચન ઉઘાડીશ કે ?’

‘મેના, બહેન, તારે માટે માન્ય હવે આપના હું તૈયાર છું, પણ આવી કઠોર આજ્ઞા મારા હૃદયમાથી રત્નેદર્શી જાણી સુમધ જ્યાં છે, તારા મૃત્યુ સાથે બહેન પ્રાણેના રત્નેદર્શી મહેલો માગ હૃદયનો બધો રત્નેદર્શી બંધીબૂત મને એ રત્નેદર્શીન મનુષ્ય સાથે કોઈને પરણાવી તું શું કમોડું કરવા માગે છે ? માટે દર બહેન તારે દર મારા હૃદયને અધાન આપ. તોડે બધું પાળીશ. એક આ વચન ગ્રિહાય.’

મેના થોડી વાર ચુપ રહી બોલી, ‘રમણિક, તારે હકીકો સ્વભાવ ન ગયો મારા આખરનું વચન તારે પાળતુ જ પડશે.’ મેનાની સાદી નીચેથી એક બહુલ દ્રવી તેણે મારા દાઢમા મૂકી ધીમે સ્વરે તેણે કહ્યું ‘ભાઈ તું પરણે એટલે મારી ભાળીને આ બેટ આપને માટે આટલું મંજૂરનું રાખને છેકા બે વરસ થયા લગભગ દમ દબરને ખાસે તેમના દાર ને તૈયાર કર્યો છે તેના દરેક નગમા મારી મૃતિ છે મારી માદગીરી માગ ભલી દહી વેગળી નું કરે, તેનો ખાસ સુચના આપને ભાઈ, હવે મારા હૃદય ભ રાઈ મૃત્યુ છે મેનાની હવે હુકી પડી મધ સાદી નીચેથી એક કાગળનું બહુલ દ્રવી તેણે લયલતી હવે કહ્યું ‘આ પાચ દબર રૂપિયાની નોંધ મારી મા કદાચ તેના મૃત્યુનો પૂરો પસ્તાવો કરે તો તેના ગુજરાન પેટે તને આપી જઈ છું તે રૂપિયાના બ્યાગમાથી નેનું મોળણ કરતુ તેના મરણ પછી તે રૂપિયા તારાજ છે રામદીનને બોલાવ.’

હું રહ્યો રહ્યો ઉઠ્યો રામદીનને બોલાવ્યો રામદીને આવી મેનાના પગમા માથું નકી કહ્યું ‘મા થી આગ્ય છે ? મેનાએ અતિ કટે કહ્યું, ‘ભાઈ રામદીન, તું મારી આટલી બેટ મંજૂર એમ કહી તાર એ નોંધેતુ બહુલ તેના હાથમા મૃત્યુ રામદીન રહી પડ્યો. ‘મા, આને શું કરું ?’ મેનાએ ધીમેથી કહ્યું ‘તારે બીજા કોઈની નોકરી ન કરવી પડે એવા ઇલાકાથી આ નજવી બેટ આપી છે પ્રભુ ! પ્રભુ !’ રમણિક. રામદીન - જમ પ્રભુ . પ્ર...ભુ

થોડી વારમાં મેનાનો હવે કોઈ અભ્યુદય લોખા તેના પતિને મળવા ઉઠી ગયો.

૬.

ગર પુણિમાનો ચત્ર આકાશમાં દસલો હતો. દરિયામાં ભરતી પર નેરમાં આવતી હતી દરિયા કિનારે એક ચિતા ધૂ ધૂ કરી સમગી રહી હતી એ ચિતાના સિંદુરિયા રંગના ભડા આકાશમાં હવે ચલતા હતા ચિતા પાસે એક સુવક સૂનમૂન થઈ બેઠો હતો. થોડે દૂર એક વૃદ્ધ હિમરતો માણસ ચિતા સામે એમ નજરે નોંધ રહ્યો હતો, દરિયાના ઉન્મત તરંગ ચિતાની પાસે આવતા જતા હતા. થોડે દૂર એમ બે હોડકા કિનાર બાંધેલા હતા. આ ચિતામા મેનાનું નાશવત શરીર જળાતુ હતું તેનું અતુલ સૌન્દર્ય અજબ કરતું સળગતું હતું. તેનો મધુર અવાજ એ ચિતાના ભડાકાટમાં પ્રગટ થતો હતો. એ અવાજ સાથે સમુદ્રનું ઘોર ગર્જન અજબ અજબ રમીત મચાવતું હતું હું દૂર બેઠો બેઠો પિ

ચાલેને દત્તે “શ મનુષ્યની હેવટની આ દશા શુ હેવટની રિધતિ આવી ને” અહીં આત દરિઆનું એક મોઠું ચિતાપર આવી ચડ્યું ચિતા ધમધમ, ચિતા ધસડાતી ને એક માંડી સી દોરતી દોરતી ત્યાં આવી ચડી, અને ચિતામાંના ધમડાતા મેનાનાં અર્ધ દંચ શરીરને જેડી પડી ને અને રામદીન દિઆદ બની ગયા થોડી વાગ પછી મેનાનાં શબને હોડી તે માંડી અગવા લાગી “ના બહેન, તને અપવિત્ર નહિ” કહે. એમ કહેતી તે બાકબાક દસી પડી મેં મુદ્દમ નજરે તેના ભણી બેધુ. તે મેનાની માં દેડી એક બીજા મોળાંએ મેનાનું શબ ધસડ્યુ. મેનાની મા બેલી હસી, “ક્યાં હર્ષ નીમ છે, ગરે દુષ્ટ મેં મુદ્દ, તને પણ શું મેનાને લઈ લેવાનું મન થયું?” એમ કહી તે ઉછળતાં મમુદ્રમાં કંઈ એક, બે ને ત્રણ મોળાં ઉછળ્યાં મેનાનું શબ ને તેની માનું પીડાં કાણું નાણું ક્યાં ગયું. હું ને રામદીન દિઆદ થઈ ઉભા.

* * * * *

ત્રણ વર્ષ વીતી ગયાં છે મેનાએ આપેલી માગીરી મારી સ્ત્રીનાં ‘વ્યસન’ પર હું ને મ મરીનને મેં આશા નોકર કરી લીધા છે મેનાએ માને ખાતર આપેલ કંપિયા એના નામથી મેં ધર્મમાં કરી દીધા છે. પણ મેનાની માગીરી તો મારા હૃદયમાંથી ને પડી છે ત્યારે ત્યારે માણેકારી પુર્ણિમા આવે છે, ત્યારે મેનાની ચિતાનાં ‘રથજે’નહ હું ત્યાં દિવન આપી મમુદ્ર કિનારે ઉભો રહી, મેનાનાં વિચિત્રમળગીતમાં મેનાનાં આત્માનું મધુર મંત્રીત ‘સાબણું’ હું એ માગીરી આગળ રેલા હારની મુદ્દગીરી ખરેખર તુલના છે અતિ શુદ્ધ છે.

—શ્રીમતી—

મારી લગન કથા.

લેખક: શ્રીયુત અગબેલાલ સવરામભાઈ દેસાઈ.

(સંપૂર્ણ અને અપરિમિત પ્રેમ, ઉત્કૃષ્ટ પુન્યાભાવ બદલાય નહિ તેવી બક્ષિત, દરેક પ્રતિફળ મળેગેમા પણ પતિને વળગી રહેવાનું ધૈર્ય, અને તેવા વિકટ પ્રમેયમાં પણ નહિ બદલાય તેવો પ્રેમ, અને અલગત વિષ્ટ અને કમોટીના સરુપમા પણ ડગે નહિ તેવી દિ-મ્મત, આ સર્વ અનુપમ પતિવ્રતા સ્ત્રીનાં કુખ્ય લક્ષણો છે. પતિએ પણ સંપૂર્ણ માયાળુ પણ બતાવવુ જોઈએ, નિરંતર પત્નીનું રક્ષણ કરવું જોઈએ, અને તેને દોગવાની કુચ્છ એને અને શક્તિ પતિમાં હોવી જોઈએ, તથા તેની સાથે ડગે નહિ તેવો પ્રેમ નાખવી જોઈએ. આવા સદગુણોવાળા પતિપત્નીનું લગન થાય તો તે લગનની ઉચ્ચ જાવનાં તેખી સમ્યા.)

—શ્રીમતી એની બીચેન્ટ.

મારી ત્રણ વર્ષની ઉંમર થતા ને મારી માતાએ આ સવાર્યો ને તમે ત્યાગ કર્યો. અમારા આખા કુટુંબમાં હું અને મારા પિતા બેજ નહ્યાં દત્તો. માન પિતા પાસે ત્રણેક લાખ રૂપાઆનો કુલ દત્તો અને વાઈલેન્સાઈન મિલકત પણ સારી હોવાથી વધિક બદલક રૂપ હળસેની હતી. ધીરે ધીરે હું મારી ક્ષમા લાગી મારા પિતા મારા શિક્ષક મારે પુત્રી

મંલાય ગમતા હું આનંદથી ભણવા લાગી સમય જતાં મેં યૌવનના આગણામાં પ્રવેશ કર્યો મારા પિતાજી મારા સન્ન માટે ચિંતાતુર ગ્રહેતા, પણ કેટલાક તમણે આ લોકોના ત્યારે કર્યો. પોતે પ્રતિદિન સદૃશરથોને મારી ગિલ્ટની દરવાજા કરવાનું કામ મારા પિતાજી સોંપેલું હતું એટલે મને એ વાતની કદી ચિંતા નહોતી. મારા પિતા મરણ પામ્યા ત્યારે હું મૌન વર્ણની હતી.

મારા પિતાજીને સુન્દરી એ વચ્ચે વર્ષ પુરા થયાં છે “હવે” સન્ન કેમ કરતી નથી ?” એવો પ્રશ્ન મને પૂછ્યો લોકો પુછતા પણ હું તેઓને કશો પણ પ્રત્યુત્તર આપતી નહીં. કારણ કે સન્ન કવન-સન્નમાં, સુખ છે-સન્નના જેવો છીને આનંદ નથી, એવા વિચારોને હું તરગર માનતી અર્થાત મને તો મારે કુમારપણું જ મંત્રાપ્રદ અને આનંદી લાગતું હતું.

જ્યાં પૈસાની જ પુલ કવમાં આવે છે, ધનાદ્ય લેકો જ નર્મ સમાજના આગેવાન ગણાય છે, તેવા મીમતને ધેર પુનઃ જન્મોત્સવ ક્રિયા સન્મોત્સવ નિમિત્તે માત્ર ખોટી આખરે ખાતર હાથરો રૂપિયા ઉપી દેવામાં આવે છે, પરંતુ જિભાગ ગરીમ અને નિશ્ચાર રિયતિના કારત વર્ણના લાખજી મનુષ્યો પોતાનું પેટ ભરવાને કદી દિશામાં ભટકે છે તેની કાણુ દરકાર રાખે છે ? વળી નામ તમાસા અને અન્ય ભોગ વિવાસમાં ધનિક લેકો પાણીની માફક પૈસા વાપરે છે, અને તેના દેશ બન્ધુઓ કે જેઓને એ પ્રકરની વિશ્વાસિ માટે જગા મળતી નથી તેઓ દીર્ઘ નિશ્વાસ નાખના આમ તેમ રખડે છે તેની બની શકતી સગવડ કરવા તરફ પણ કોઈનું લક્ષ જતું નથી. સાક વર્ણનો ધનવાન પુરુષ પાત્રથી વખત બાજુ વર્ણની બાળકો સાથે લગ્ન કરી પત્ની આણી શકે છે, અને ગરીબ અને સદૃશી તરફોને મળી પર્વત અરિશ્વરિત ગંહુ પડે છે પતિ સુખથી વંચિત એવી તરણ વિધવાઓને જીવની પર્વત વંધવ્યતુ કુખ સદન કરતુ પડે છે પણ તેમાં ભગ્નુ પોપણનો તથા તેની ઉન્નતિનો ઊર્ધ સમાજ વિચાર પણ કવો નથી એવા લોકોમાં પ્રેમ લગ્ન ક્યા પ્રકારે થઈ શકે ?

સુધારકના પન્થમાં લળું એવું મને ધણી વખત લાગ્યું, પરંતુ ધણી જ દિલગીરી સાથે મારે કહેવું પડે છે કે “એ સમાન દષ્ટિ રાખનારા છીએ” એવું કહેવાય અને માનનારા સુધારકોના પ્રેમ અને સહાનુશ્વતિ ગરીબની ઝૂંપડી સુધી પહોંચેલાં હયું સુધી દષ્ટિ જોયર થતા નથી. એમાંના કેટલાક માત્ર અર્ધદમ્ય શિક્ષણથી દોષિત જ બનેલા છે, અને કેટલાક કુરોપ નિવાસીઓની માત્ર પ્રતિકૃતિ કરવામાં જ સુધારણા માને છે. સાગંધ, આવા પ્રકરના વિચારોથી લગ્નની આખતમાં મારે મન નિરાશવાદી બનેલું હતું. માનસિક ક્ષણ થયા સિવાય સમાજમાંથી અન્માયનું, યજ્ઞ જવાનું નથી. એવા અર્ધતું એક વાન્ય અનુષ્ઠન વર્ષની ઉન્નતિ કરનારા એક દેશના આગેવાનિ ઉચ્ચારેલું હતું, તે પણ એવી નિગરાનું જ કુળ મને તો લાગે છે સમાજ-સુધારણા અને દેશ સુધારણાના વિચારો મારા મનમાં હમેશા આવતા, પણ હું એકલાં ચુકરી-લકડું મારા દેશને માત્ર સમર્થ જ રહેવારી શકશે એવો યોગ હશે એમ મન વાળી, હું મોઢની સાથે મોઢ પણ જ્વલતે, સંસ્કૃત ગમતાં, મહાન સતીઓના જીવન ચરિત્રો, ગીતા, ઉપનિષદ, વેદ-સવ વિગર ધર્મિક પુસ્તકોનું વાચન

હમ્મેશ ચાનુ રાખતી. લાંઘા મારી નિંદા કરતા અને કહેતા કે એ તો ધર્મધેલી છે અને કોઈ કહેતું કે એનું તો મગજ ચરકી ચલું છે' પરંતુ ધાર્મિક-એકાંત જીવનનાં સુખ આગળ વ્યવહારમાં 'સાધુ' કહેવાતા લોકોની નિંદાની મને કાંઈ પણ રિકર નહોતી "

મારું નિવસસ્થાન એક મોટા સહેગમા હતું. હું હમ્મેશ એકાંતમાં રાત્રી જીવન ગાનાનો પ્રયત્ન કરતી પણ ગારી, ધોડા, દામ, મોટર અને લોકોનો કોપાહળ એ સર્વ તારાથી સહેર મને એક નગદાગાર જેવું લાગતું હતું તેથી મારી સર્વ જમીન, એક માગ માણુમને અમુક વાગે પટે ગણોતે સાથી કાઢક સેલડ ગઢમ સાથે ગખી બાકીના ધનની સર્વ વ્યવસ્થા કરી હું ગામડામાં રહેવા ગઈ કાંઈ કે કેટલાક વખત ઉપર મારી સંપત્તિ મને ટ્રસ્ટીઓએ સોંપી દીધી હતી

એ ન્હાના ગામનું અને તેની આજુબાજુના રમણીય પ્રદેશનું સ્મરણ પણ મને હજી પ્રિય લાગે છે પ્રદ્યુતી મંપત્તિ, ધવન અને પાણી સર્વને ફાગટ મળે. ધરની વધાર પુષ્ટિ મેદાન, લતા વૃક્ષ, પક્ષ, પક્ષી વિગેરે સહિત પ્રિય સંતાનોનો વ્યવહાર મનુષ્ય વ્યવહારથી કહેલા વધારે પ્રેમાળ અને નિર્મળ છે એનો મને ત્યારે જ અનુભવ થયો. અહીં પણ હું ધર્મ પુનઃજાના વાચન અને મનનમાં જ માગે મમય વ્યતીત કરતી હતી લોકો મારે માટે કંઈ કંઈ તકે વિનંતી ઉઠાવતા "કોઈ મને પતિએ જીરવી સી સમજતા, તો કોઈ મને વિધવા જ સમજતા, તો વળી કોઈ તો મને તદ્દન નીચ જાતિની અને વ્યવહારવાળી સી સમજતા ! જેની જેમ શુદ્ધિ કામ કરતી તેમ મારે માટે અભિપ્રાય બાંધતા. પરંતુ જેમ જેમ દિવસો જવા લાગ્યા તેમ તેમ મારે માટેની મંદપૂર્ણિદ ધીરે ધીરે કમી થવા લાગી. અન્ય ક્યાં સુધી દેશે ?

કુદરતે બહેવા રમણીય ઉદ્યાનમાં હું આનંદ પૂર્વક રહેવા લાગી પ્રેમ અને દયા નગરના રાજમહાલયો કરતાં ગરીબોની પવિત્ર કુપેડી પ્રભુને વધુ બહાલી હોય છે, એ સૂતનો મને સાક્ષાત્કાર થયો મારી સાથે લન કરવાની ધમ્મ ધરાવનારા ધણા નવ યુવાનો મારી પાસે આવ્યા સામા. કોઈ પોતાના ઠેમ મૂળના મારી આગળ વખાણ કરતા, તો કોઈ પોતાની અતુલ મંપત્તિની મારી આગળ ગણતરી કરી અતાવતા. કોઈ પોતાની વિદ્યા વિશે મારી આગળ આત્મવાદા કરતા, તો કોઈ પોતાના રૂપની પ્રશંસામાં અતિસ્થાપિતતા હદ બાળગી જતા હતા ! એ સર્વને હું એકજ ઉત્તર આપતી " આ જન્મ મારે કુમારી ગેહુ છે એવો મારો દૃઢ નિશ્ચય હોવાથી હું આપની માગણીની બાબતમાં લાચાર છું "

મારા ગામથી એક માધ્યમ દૂર ખનિતપાવન ભાગીરથીનો પુનિત પ્રવાહ જેવો હોવાથી તે પવિત્ર સરિતા તટે દરેકજ હું જતી અને અમુક વખત ત્યાં જેમી ભગવત સ્મરણ પણ કરતી, એક દિવસ એક શીશુ ઉપર ભગવત સ્મરણ કરીને હું બેઠી હતી; જ્ય-ત્સાક્ષી સવિતાનારાધણ પોતાનો પ્રવાસ સમ્પૂર્ણ કરવાની તૈયારીમાં હતા હજારો વર્ષથી આપણા આર્પાવર્તના પાપની અને વિધર્મીઓના આવરણની મશીનનાને ધોવા માટે ભગવતી જન-હયોનો પવિત્ર પ્રવાહ માતા પ્રમાણે ગમીગતા ધારણ કરી વહી ચેલો હતો ગંધા સ-મસના સૂર્યનાં ત્રિરણોની સમસ્ત વન ચિત્તાર્થક જની રણુ હતું. શીતળ અને સુગન્ધપૂર્ણ

અનિચ સર્વોત્તમને સ્પર્શ કરી આને સુગંધ દાન કરતો હતો. પક્ષીઓનું મધુર ગીત આત્માને શાન્ત અને ઉદ્યોગી યવાનો જાણે ઉપરેશ કરતું હોય એમ લાગતું હતું. પરંપરા આ રમણ જાણે ઉત્સાહ અને આરોગ્યથી એકત્રિત થયેલ હોય અને જમવાન શ્રદ્ધાથી આ વનમાં જ વિહાર કરતા હોય એમ આપણને લાગ્યા વિના રહતું નહીં. હું પ્રજ્ઞની સૃષ્ટિનું અર્જુન સૌન્દર્ય નિરખવામાં તક્લીન થઈ ગયેલી હતી, એટલામાં ડાઈ માલુસ પાણીમાં ખેંચાતું હોય એવું મેં જોયું. મને સારી રીતે તરતા આવડતું હોવાથી મારા વચ્ચેનો કચ્છો મારી હું ટૂંક નદીમાં ફરી પડી અને અદ્યપ સમયમાં એક નવપુવાનને ઘટને હું બહાર આવી હું તદ્દન ચાપી ગઈ હતી, મારો આસ મોંમાં માતો નહોતો. યુવાનને ખેંચી લાવી કિનારા ઉપર સ્થાપ્યો, પણ તે અંગેતાવરમાં હતો. હું તે યુવાનને નીરખવામાં નિમગ્ન થઈ ગઈ હતી. આજ કુદી મેં ધણીએ તરુણને જોયા હતા પણ આજના જેવી રિયાત મારી ડાઈ દિવસ થઈ નહોતી. એવું થાંથી થયું તે હું જાણી શકી નહીં. વળી મુવર્ણ સરખી ઉગ્મળ કાંતિ, મનોહર ચ રીરાજીત, જરાવદાર માસ્ય અને ચિત્તાકર્ષક સુંદર મુખપ્રકાશ એ સર્વ તેના અનુપમ લવ વ્યવસ્થા સહી પૂર્તા હતા, મારી આનંદિય દષ્ટિ મેં તે યુવાનના મુખ ઉપરથી ખગી લીધી પણ પુનરાપ તેના તરફ જ તે ખેંચાતી હતી. છેવટે માનસિક પવિત્રતાના મરદાણ મારે મેં બીજી બાજુ મુખ ફેરવ્યું તો મેં પુરો મારી પાછળ આવી ઉભેલા હતા હું જય પછી હતી એટલે મારી ગત લઈ, મારો આભાર માની, માંક ના મધ્યમ તથા નિવસ સ્થાન વિગેરે સર્વ હકીકત પુછી લઈ તે યુવાનને તેઓ એક ગાડીમાં ધણી જ મજાળ પૂરક સ્થાડી લઈ ગયા.

આ બનાવને એક અઢવાડીય વીતી ગયું. પ્રજ્ઞાતમાં હું રનાત સન્ધ્યાથી નિજીત ધર્મ ગીતા વાચતી હતી એટલામાં એક અપરિચિત મનુષ્ય મને આવીને સન્માન સાથે કહ્યું કે — “મારા શેરે આપને તેડવા માટે મને મોકલ્યો છે અને નીચે દારમાં મારી ઉભી રહેલી છે. ક્યારે ફર્યા કરી પાં પધાં તો રાખે!” આ અમ મણુનો હું અનાદર કરી શકી નહીં. તેટલે વખત વિચાર કર્યો તથા યોગ્ય તપાસ કર્યા બાદ હું તે ગાડીમાં બસી અને અર્ધા કલાકમાં મારા માની એક હવેલી આગળ ગાડી ચડાવી નોટડે ખજર આગળ બાદ એક જલ્દીએ જલસ આવી મધુર શબ્દથી મારા સંદાર ક્યો મને મને ઘરમાં તેડી ગઈ તે હવેલી તદ્દન સાદા. ઇથી શણગારેલી હતી તેાપણ તેની યોગ્યતા છપતી નહોતી. મને એક એટલામાં ખેસાડવામાં આવી અને ગલપ સમયમાં મેં જે તરુણને નદીમાંથી બહાર કાઢ્યો હતો તેની જુદી માણી મારી પાસે આવ્યા અને તેની પાછળ જ ચોડક આવવાનું તથા પાણીમાં ગરહું પાત લઈ મેં નોટડે આવ્યા અને હિમાચી લાઈક ખાવોના લહેમણે આમલ કયા અને ગહરી સાથે તે પણ બેઠા. અમ બન્નેએ કાઈક લીધું. પછી તે રહ્યો બેઠો — “પુત્રી! ઉદાર અંત કરણથી તે તારો પ્રાણ જીવનમાં નાખી માગે એકના એક પુત્રને અંતિમદાન આપી અંગેને કાયમના મણુ બનાવ્યા છે. એ સત્કર્મ ગલ્પ તારો જેટલો” મારી પોતાની પ્રથમ રાત્રે મિય ન લાગવાથી હું વિષમતર, કરવા સારું આજુ બાજુ જોતી હતી, એટલામાં રહમિના દાગમાં મારી દષ્ટિ સ્થિર થઈ. ધીરથી પડેા ખસેડી આા દિવસથી જે સૌન્દર્ય પ્રતિભાએ મારા શાન્ત હૃદયમાં ખળભળ મચાવી મૂકી હતી તે અવર્ણનીય કાવ્યવ્યર્થિત દૃષ્ટિ સન્મુખ ખીરીસાઈ! અમ દા! જેવું જાણ્યું તેની જુ નિર્ધીન અને પ્રાન્ત મુખી!

અપરિચિત ગૃહમાં અપરિચિત તરુણ પ્રરૂપ તરુણ તેની માતા મૈત્રા અનિમિત્ત દૃષ્ટીએ જોતું એ નીતિ અને શિષ્ટાચારથી તદ્દન વિરૂદ્ધ છે, એનું મારા મનમાં આવના જ નહીં. તારે તે નિર્દોષ મુખકમળ ઉપરથી મેં દષ્ટિ એથી દેવાનો પ્રયત્ન કર્યો મારી મદારેની એક ખુશી ઉપર તે તરુણ બેઠો જે દિવસે મેં એ તરુણને નહીંમળી. બહાર કાઢ્યો તે દિવસના તેના અગ્ર અર્થથી એક અગ્ર્ય લાવતા મારા હરપમાં દિવસ કંઈ પ્રશ્નના પ્રયત્નો કરવા છતાં કોઈ દેવી શક્તિથી માત્ર અતઃકરણ સ્વાધીન ન મહેતું, તે તરુણ તરુણ આકર્ષાતું હતું કેટલોક સમય અમે વાતચીત કર્યા પછી તે કોણીએ મહેતું પોતાને ધેર જ ગમખવાનો આગ્રહ કર્યો. પરંતુ તેમ તો મહેતું મોત્ય ના લાગ્યું. જ્યાં વખતો વખત એ માતરૂપ સનારીને મળવાનું તો મહેતું હૃદયના પુર્ણ અનન્દથી સ્વીકાર્યું કારણ કે મારા તે તરુણ સાથે લગ્ન કરવા કદ નિશ્ચય કર્યો હતો. હું હવે તે વિષય તો એમને યેગ રહેવાનો તેમનો અન્યાયક હોવા છતાં રજા લઈ ધેર આવી મારૂં ગૃહ મને અપરિચિત અને તરુણનું ગૃહ જાણે મારૂં જન્મનું જ નિવાસ સ્થાન હોય અને તરુણ જાણપણનો રમેલી હોય એવું લાગવા માગ્યું કુલાપીએ મોત્ય જ કહ્યું છે કે —

“ ન હાજે કે વેળા પ્રણયી પ્રણયી મળી જતા,

“ રહે ના કે બીતિ રતિરસ તાડ બોલે બનના,

“ ભલે પ્રીતિ પહેલા પરિચય દી સેય નવ હો,

“ ભલે પહેલી દષ્ટિ પ્રણયુ રંગનો મમય હો.”

હું મારા ગૃહે આવી પણ હૃદય તો તે સુચનાનાં ગૃહે જ મારો આવી હતી. મેં તે સુચનાની દ્રષ્ટી રીતે તપાસ કરી તો મને માલમ પડ્યું કે તેઓએ હમણા જ એલ. એમ. એમ ની પરીક્ષા પમાર કરી છે અને તેમના જીવનનું અન્તિમ ખેડ પરિહીત કરતું એ છે કેદમાં મારો ભવિષ્યનો જીવન સાથી માગ જોવા વિચારનો અને કુધાંગ છે. મારો સન કરવાનો મનોબાવ મેં પત્રદ્વારા તે તરુણને જણાવ્યો અને તેમણે કંઈ પણ આનાકાની વગર મારી માગણી મંજૂર કરી.

મારા લગ્ન થયાને આજ ત્રણ વર્ષ કરૂં થયા છે એક વર્ષ તો માગ પતિએ મને વિલામ્બાસ કરાવવામાં અને મતુષ્ય જીવનના ઉચ્ચ કિરેશ સમગ્રવવામાં ગાળ્યું હૃદયની સરગતા, પ્રણયી નિરુપાર્થ શક્તિ, જુનૂંદવા, પ્રેમ, મમતા, સાદી રહેણી અને લેકોને જેમ અને તેમ વધુ ઉપયોગી થતું એવું જ નામ જીવન સારથ્ય છે, એવા મારા પતિના ઉપદેશથી, અને સદગુણોના વાચનથી અને મનનથી માગ અતઃકરણ એક જાતનો જિય પ્રકાશ પ્રકટ થયો ભૂમિકા તૈયાર બનાવવામાં આવી હવે ભવિષ્યનું કર્તવ્ય વધુ મુશ્કેલ નહોતું.

શાન્તિનાં બહુઆ રૂપારા મૂંગાપમ જ્યાં રાજ્યોમાન્યપ્રજા અને સ્વાધીન મેળા છતાં અન્ય અનેકા રાજ્યસાલકિના અલ્યાચારથી મહાપુરુષ સાર થયું હતું-ત્યારથી સમગ્ર ભારત વર્ષ મેધિવારીના મહા સેક્ટમાં સપડાયો અને તેમાં વળી કુલ્લો-પણ પોતાનો પ્રભવ જ તાવવાથી હિન્દની ગલીય પ્રજાના કુખનું વર્ણન કરતું જ અર્થાય છે સુજગત, કુચ્છ, કાઠિઆવાડ, બિહાર, એરિસ્ટ્રા, રાસુદત પ્રાન્ત અને ખાનદેશ વિગેરે લેગમાં દુષ્કાળનો ગ્રાસ અસહ્ય હતો. લોકો આડપાલો ઉપર પોતાનો નિર્ભર કરવા લાગ્યા. માતાપિતા પોતાનાં નિરાધાર જાણકોને માત્ર અમતે ખાતર વેચવા લાગ્યા. દલગાને નેગીટ મગુપ્યો બનના

અભાવે મરણ પામવા લાગ્યાં. આ સર્વ પ્રકાર વ્યેહ તથા સાંકળી મારે તેમજ માણસાણ પનિનું હલ્લ ઝીંગવા લાગુ. મેં તેમને પુછ્યું “ પ્રભુ! આપણે કહે કયું કર્તવ્યજન વચનું છે?”

મારા પતિએ કહ્યું—“ તમને કયું ચોગ લાગે છે ?”

“ મારી અપગતિનુસાર પ્રભુ કૃપાથી આપણી પાસે જે દ્રવ્ય છે, તે દુષ્કાળ પાલિત અને રોગીઓના પ્રાણ રક્ષણ માટે વાપરવું, એવો મારો મનોભાવ છે ” મેં કયું

“ પણ તે સારું ખગવાઈ જશે તો આપણે આગળ શું કરીશું ?” મારી ઝોટી કરવાના ઉદ્દેશથી મારા પતિએ પ્રશ્ન કર્યો

“ નામ! આપના સદવાગચી અને સદ્ગુણોના વાચનથી મારી સ્વાર્થપરાયણતા નાશ પાળી છે, પરંતુ મારા હૃદયમાં એક સદા ઉદ્ભવી છે કે મનુષ્યના નિર્બળ હાથ રાષ્ટ્રિનો કોપ જી મીતે શાન્ત કરી શકે? આપણા યોગ્ય દ્રવ્યથી સમગ્ર ભારતવર્ષમાં સળગેલાં દુષ્કાંડોને શી રીતે બુઝાડીશું ?” મેં નમ્રતાથી પુછ્યું

“ પરોપકાર કરવામાં મનુષ્યે ફળની કિંવા અનની મદદની અપેક્ષા ન રાખતા તો બહોળા કર્તવ્ય કરવા મનુષ્ય વ્યેહજો. જે બીજાની મદદની સદા લુચો છે તેઓનાથી થોડા પણ કાર્ય બની શકતું નથી “તેણે, પરોપકાર જીતના કર્તવ્યરત્ન મનુષ્ય માટે પરમેશ્વર નિર્મિત કાર્યક્ષેત્ર જ છે તમે તમારું કર્તવ્ય બજાવો, પણ ફળનો વિચાર માત્ર પણ કરવા નહીં.” મારા પતિએ મારી સદાનું સમાધાન કરતા કયું.

હું અને મારા પતિ એક જ વિચારના હેતુથી આજ સુધીની મારી દૈનિક ચલણના આ ફળીબત યવાનો પ્રમંથ આજીવન શુદ્ધકૃત્યમાંથી મુક્ત કર્યાં આમમાં નિયમિતપણે ગરીબ અને અસિદ્ધિત સ્ત્રીઓ પાસે જઈ તેઓને ઉપદેશ કરતી, ધર્મનું શિક્ષણ આપતી અને વ્યવિત લેખન શિક્ષણાદિ વિગેરે સીખાવતી. કનાઓમાં શિક્ષણ માટે અમારા ઘર તથા કના વિસ્તીર્ણ વૃક્ષ નીચે મેં એક નિશાળ પણ ઉઘાડી. વિધવાઓના માનસિક દુઝોતી કાપના કરવી પણ અમલ છે ૨૨૦ જે સદ્ગુણમળાઈએ કયું છે ૬—

“ પ્રતિપણ વિધવાને નેત્ર વ્હે ઉપજુ વારી,

“ ભગવતી ધનનીનું હર ગિર્યાય, તેથી,

“ ધરતીપણું તથાને તેથી આ અશર્થબુધિ,

“ સુત પદ પડેથી સોકને દેહ દેશે.”

એવી વિધવાઓને હું શોભા આપાસન આપતી કોઈની નીતિનો બોધ આપતી અને કાંઈને પ્રેમ કરેના આશ્રમમાં અગર કોઈ વનિતા વિશામમાં મોકલી આપતી

મારા પતિ દિવસે છોડરાઓને શિક્ષણ આપતા અને રાત્રિએ પુરોહિતે—જેઓ દિવસે ધંધે જતા તેમને—શિક્ષણ આપતા. થોડા વખતમાં અમારા ગામમાં અને તેની આલુણાલુ કેટલાક રોગીની ઉત્પત્તિ થઈ માગ પતિએ વિધવાની વૈધકની પરીણ પમાર કરેલી હતી છતાં પણ તેમણે આશ્રમ વૈધકને ભગતા કેટલાક અસ્કૃત મધો મંગાવ્યા, મને પાસે ભેગાડીને તે તેઓ વાંચતા અને સમગ્રવતા. દેશી બૌદ્ધધર્મી કાર્મણીમાંથી કેટલીક ઉત્તમ દવાઓ મંગારી અમે ન્હાનું દવાખાનું ઉઘાડ્યું અને તે અર્વને માટે કોઈ પણ બદલો લીધા ગિર્યાય.

દમ્ભેશ ખુલ્લુ રાખવામાં આવતું માગ પતિ દર્દીઓના ઉપર પ્રેમ ગણતી, તેમની ચિકિ-
ત્સા ઉત્તમ હોવાથી અને થોડા દર્દીઓ સામાન્ય સ્વાધી અન્ન સમયમાં અમાન આપધોલપણો
સે ટકો દર્દીઓ આનંદ લાગ્યા પ્રત્યેક-પ્રત્યેકે અમે આ લોકોને તેઓની દાનિકાગ્ર સામા-
રિક રૂઢી મુદારવાનો અને અવલોકનિક કુખો છુટવાનો ઉપદેશ આપતા, અપચલુના પ્રસંગે
તો સરકારના કાપદા કાનૂની જાણ થવા મારે, કિવા અરજી આપણને કેવા પ્રકારની મદદ
આપી શકે એ પુછવા માટે થયે હતી તેમજ અમારી પાસે આવવા લાગ્યા, એ પ્રમાણે અ
મારે કાર્યક્ષેત્ર પ્રશ્ન કુપાથી દિવસાનુદિવસ વિસ્તૃત જનના મોડસુ

અમેએ અમારે કાર્ય શરૂ કર્યું ત્યારે પ્રારભમાં લોકોના માન્ય વર્તનમાં અવચરતાનો
અમેને કદાચો આવતો. કારણ કે પિ વખત મેંવા કરવા જ્યારે અમે એ લોકોને ઘેર જતા ત્યારે
અમારી ત્યા કદર ન થતા કેટલાક અમારે માટે રાક્ષ ઉઠાવતા, અને કેટલાક તો મિંટાવા-
રને એક બાલુપત મુશી અંગે વગે તેમ મંજૂગાવી પણ દેતા, પરંતુ અમે તે સર્વે મદન
કરતા હતા તો સર્વ લોકો અમારી માથે પ્રેમાળપણે વર્તે છે અવચરતા, તિથ્યાચાર, અવ-
હાર વિગેરે બાબતોનું તેઓને કહે મારે જ્ઞાન મધુ છે આપણે સર્વ પ્રાણી એક જ કૃપ-
વના બાળકો છીએ અને જગત એ આપણુ કુટુંબ છે એવું અમેને પ્રત્યક્ષ જાણવા મળ્યું
છે ઔપચ તૈયાર કરવામાં, ગરીબ રોગીઓને ખોરાક પુરો પાડવામાં, અને સ્ત્રી, પુરુષો, તથા
બાળકોને શિક્ષણ આપવામાં ક્યેની જોડથી જરૂર પડતી, તેટલી મદદ અમેને સુચિહિત
ધનવાનો તરફથી મળતી. પ્રશ્ન કાર્ય કરવામાં અમે નિમિત્ત માત્ર હતા. ધીમત લોકો પૈમાં
આપે અને ગરીબ લોકોનું કામ થતું અમે માત્ર નામના અધિકારી હતા. મારા પતિ પુર-
વાના અને હું સ્ત્રીઓના જીવન ઉપર પાટા બાધતા. તેઓના મન પ્રત્યે મગરોક્ષા કપડા
ધોતા ત્યારે પણ અમે ઉભયની કુદરતી રીતે જ પ્રકૃત્ય મુખ ન રહેતી. અમેને
અધીકૃત મિત્રાનુભવ થતો. મારી તેમજ મારા પતિની લાખે, પીચાની મિત્રતા જનસે
વામાં વધતી નાખી છે, અને તેના જલદામાં આત્મચાન્તિ કપી એવી મિત્રતા અમેએ મે
જાવી છે કે તે એક જગત મેંશાકત પ્રશ્ન ન જાણે છે

—૧૬૮૪—

હિંદુસ્તાનની સ્ત્રીઓ પોતાના દેશને માટે શું કરી શકે ?

હિંદુસ્તાનની સ્ત્રીઓ છાશીના નેતિવ અને નેર્મલિક જળાંથી પર છે, અને તેથી
તેઓએ પોતાનાં મુદો મુદારવા જોઈએ તેઓએ નમુનેદાર પત્નીઓ અને નમુનેદાર માતાઓ
જનનું જોઈએ અસલના વખતના જગતીર અને જરૂર વીરાગતોમાં પીગેતી વાતો પીગણતીને
પોતાની ગંતિને ખરેખરી પ્રજાકાવ રીતિએ તેઓએ દેશની જોઈએ મદદ સ્વચ્છતા, આ-
રોગ્ય ગણ્યુ શાસ્ત્ર અને પદ્ધતિસર અસ્ત્રાઓની ઉઠેરના સારના નાની સિદ્ધિનિતુ તેઓએ
અખ્યન કરવું જોઈએ શહેરી સ્ત્રીઓ તરીકે પણ તેઓ કાપકે કરી રહે-મ્યુનીસીપીલીટી, અ-
થવા મારાસમાના સમાસદ યદનેજ, નહીં પોતાની ગરીબ જોઈએતી મનમાં જોડીય કામ
તેઓ સારી રીતે કરી શકે. મેળાનક્રમોમાં જ્ઞાન લઈને માનનિક બળવામાં અને કળાકૌમ-
અથી ભરવા દેશના તારાઓને પ્રેત્સાહન આપી તેઓ ની નવલકો કરી શકે. વાદ ના-
ખતુ જરૂર છે કે રાજકીય, સામાજિક, નૈતિક અને મનનિક કાર્યોનું જન-મન આપ
મેળાવવો એ,

(અનુવાદક) 'મુન્દરા'

આનન્દાશ્રમ.

રૂપારત અને એમનાં ઘરવાળાં.

લેખક: શ્રીગુત "આધ્યાત્મિક"

મારી ખદ્દી ચોરો વખત દિકરાપુરમાં થઈ હતી ત્યાં ધનુ બારે દુનખ, સાથી જે બાએજ આજુ રહેવા થાયક એકે ઘર હતુ જેમ તેમ કરીને હાંસીફિડ શેરીમાં એક મકાનમાં મુકામ કર્યો અહિં ઘરની પાછળ પડેલમાં એક રૂપારત કરીને રાત (વાળદણ) રહેતા હતા. બિચાગ રાગ માણસ હતા, મરતાને ખેર કહે તેવાનહોતા. માથે પાટીઘરીઆ પાધરી ધાલતા પાધરી હતી તો ગતી કમુંબીયા પરતુ રૂપજીના દાઢાએ મળુ તેજ પહેરેલી તેથી તેનો રંગ માત્ર ધનશ્યામ થઈ ગયેલો. પોતે દર દમેશ બચવમાં પોતાનુ દરેકર અને ગમે તો બહાર ગયા હોય કે ઘરમાં હોય તોપણ એક અખડ સાંભાળવતું હાથકાપીયુ (ખાડીયુ) પહેરી ગખના. તેમના મનને ઉનાથો કે શીયાળો બધુ સમાન હતુ કારણકે તે શીયાળોમાં કે ઉનાળોમાં પોતાના હૈયાના દાગ પેલા હાથ કાપીયાનો કહિત્યાગ નહોતા કરતા વળી કેડ ઉપર એક કાગડાની પાંખ જેવુ ઉજળુ પોતીયુ રાખતા પડી બચવમાં કાચળી (કાનર) લટકાવી બહાર નીકળતા રૂપારત ન્યા બહાર નીકળે કે બધાને પૂછે "ભાઈ, બોધવવુ છે?" જે કાઈ હુરિના લાલ પોતાને કમનશીબે મળી ગયા તો તો તેનો બેડા પાછા સમજ્યો. કારણ કે તેમની હળમ. કપાની સામગ્રી સાહિત્યપ્રદર્શનમાં મુકવા જેવી હતી અત્યા પોતે યજુ પ્રકારના મ. એક અજાનું નામ પોતે "ઘર ધરીયો" કહેતા, બીજાનું નામ "આંસુ દાળ" અને નીજાનું નામ "છેડ ઉતાર" હતું તેમાં ઘરધરીયાનો તો કોઈકજ વખત ઉપયોગ થતો જેના તેના ઉપર "આંસુ દાળ" અને "છેડ ઉતાર" નો જ પ્રયોગ થતો! અને એમની પાસે ન્યા કોઈ માણસે કોઈકુ બિચાળુ કે તેને બે દિવસ સુધી તો છોલાવેલા બાગ ઉપર બીના પાણીનાં પોતા મુકાજ રાખવા પડતાં નહીં તો અત્યાના યજુ તરતજ પ્રકટ થયા વગર રહેતા નહિ. એક વખત તેમની પાસે જેણે હળમત કરાવી, તે તો બીજી કોઈ પણ વખત તેમને જરાય તરડી આપતું નહીં, વળી રૂપજીની નરેણી પણ નવાણું દિવસ સુધી લેકાની યાદ દાસ્તીમાં કાપસજ રહેતી. કારણ કે આપણા રાત-જેના નાખ ઉતારતા તેને કાચા કે પાકા નાખ ચક્ર સંભાળવાનું કાર્ધિપણ કારણ રહેતું નહિ.

આ ઉપરાંત પોતે પોતાને મહા પ્રવિણ વાદકાખના તખ્તીજ તરીકે ગણતા. અને કરી કાદવામાં તેમની નરેણી ઘણી જ તીવ હતી અને યાદ છે જે એક વખત એક જંજુના પનમાંથી એમણે કચી દારૂથી ત્યારે તેનું અંદરું તળીયું ઘણીજ દિમત-દોહિયાગી અને ચો દુન છપી કોરી કાઢ્યુ હતું અને ત્હેના શરીરમાં વધારાનું ભરાયુ લોહી ફેર બે કહાડી આપી પોતાની શક્ત લેકાને સિદ્ધ કરી બતાવી હતી! આટલું છતાં પોતે હતા સ્વભાવે તો રાક, દાણુ કે એમના વરવાળા એમને માથે ખખડે તેવા હતા. તેખાનું નામ ધીંગકાર હતું, નામ તો ધીંગ હતું પણ "નામ મદિમા લે ગમે કામ" એ હતા ખરો આજનો બધો.

તેમના આત્મા સ્વભાવને લઈને પિયારા રૂપના સદા ધરમા બે રહી શકતાં નહોતા. આખો દહાડો એમની કામળી માને દક્ષતર કાંધે લગમીને આખા ગામમાં આમ તેમ ફરવડતાં કાંઈ પણ કસનવાર ન મળે તો આવશ્યકીના ઝડ નીચે બેઠા બેઠા જોઈ જાતા; તે દેહ રાત પડે અને આમનાં હોઠગા ફુગ અને કંકરથી તેમના ઉપર મત્ર પ્રવળાવતી દરે ત્યારે ઉડા નિસારો નાખીને ઉડે ઘેર જ્યાંયો તેમનો છવતો નહોતો, ચારતો પણ દરે શુદ્ધ ક્યાં જાય ? ન જાય તોયે ફુગ્મ અને જાય તોયે ફુગ્મ ! ઘેર આવે ત્યારે ધીરજભરી તેમના નામના બહુ બેનાં અને મ્હેં વાગતાં કે “રથા ! પામડી બલ્યા ! આખા ગામમાં બહુદરો તોયે જઈ એકે નાં સાચો ?” પણ આપણા સત્ત્વભૂતી મહત્ત્વા રૂપગતલ ખીંટીએ પામડી મુદ્રી લમણે કાચ દઈને એમના અર્થાત્માને જે દહે તે શાન્તિથી મામળના ! તેમની ધીરજ ભણી બે અડમ હતી, એ બલવાતું નથી (અને ન હોય તો આવે કેમ કેમ જે એમણે તો ધીરજને બે ધણિયાણી કરી હતી !) તે સનારી દહાડામાં દમ વખત હાથનો ચૂંચી કાઢી માથામાં માગતાં અને રૂપજી બિચારા લાગ્ય ઉપર હાથનાખી જેમતેમ ટરીને સમિ પતાર કળતા વળી પોતે દશા જગ મેખી (અર્થણી,) એટલે તેમનાથી મોડું તો હોય. ત્યારે તેમનાં પ લીધીએ તેમને ઉપડવાને એક પ્રભાતિક્ષ એખી ગળ્યું હતું, તે તેમને મેળવવાતા, તેની બે લીટીએ જે મને યાદ છે તે નીચે પ્રમાણે છે.

(રામ—પ્રભાત.)

હોડા ને મ્હારા અદ્ધ પાળીયા, ખૂલે તે પડીયાં ખાતર રે;

માયળીમાધી ખરાં રતન બોવાયા, લપડીકુ ને કાતર રે—હોડોને.

તેમની મુસ્ત ટેપને લીધે તેમના હાથીયા જણી બેઠને બે ધીરજ મંતાડનાં. પરંતુ તેથી રૂપગત કાંઈ કંઈ તેવા નહોતા. તેમને જે બહુ મુશ્કેલી થાય તો લગાર પહાર જઈ આવે; અગર પેતાનું લાગરમીતકું માથું કાઢી અને જમણી તરફ દલાવે ! આથી ધીરજકાર તો થયું બે ચીમતા ને તકું કરતાં જે—“ તારો તે કાન છે કે કાંઈથી ને જોય છે કે બાધાર ? તારી આખો ફાલ-લગાર લાગ્ય ધરમા કાંઈ ખાવાનું છે ? ધણે ધારી કરવો નહીં ને રેકવાની જમ જોમ જનુ ને તેમ જનુ ! મુખો મારો મોં બાપ ! જોનાથી, તો પયરા હાથે પપણી હોત તોયે કોક દહાડે ઉપડત ” આટલાટલું કરેથી પણ રૂપજી તો કાંઈ વધું નથી તેમ મોં હસતું બે રાખતા રાત પગમાંથી પહાર પ્રણાલ્ય કરે ત્યારે ધીરજભરીની રીસ પડોલી ઉપર ઉતરતી “ મોડો નહીં તો વડનાગ આપો, ” એના જેવો પરમણુ તેમના સ્વભાવ હોવાથી લાગ્યે બે તેમની સાગી માન જીભ ચલાવતું અને જીભ ચલાવે તો રહે ક્યાં ? જામતુ પણ કારે પડે ! બાલજી કેડ બાંધીને લાતા અને જે કાંઈ લાનાર ના મળે તો પોતે એકલા એકલા બે લડતા અને બાતી અને માથું કુડી નામતાં ! વગમના વચલા દહાડામાં ત્યારે બહુ બે ખુશીમાં આવે ત્યારે કાંઈ કાંઈ વખત કાનના કીડા ખેરી પડે તેવાં મધુરા ગીત પણ લલકારતા ! તેમની એક નયુનો નીચે પ્રમાણે છે—

(રામ—ધોળ.)

હોડો રાડા, હેયાં પળડો, વરની વરસીનાં જોખો રે ખાડો

—સાહેલી રે આખો મેરચો.

ઉપર પ્રમાણે હતું તોપણ એટલું તો કલા વિના નહીં ગણે જે લેખની પોશખા મહેનાર્મ મનુષ્યો ધ ધી જી પુશીથી અને કાલ પજુ આનામની ક્યાં વગર ને મહોલાનો બ નતી તાકાદે ત્યામ છગ્તા તેથી જિવ્યારા રૂપ ગતને સતે લો ફક્ત ગગ્યાં ખડ્યાં ફતારાની જ વગતી હતી હાલમા તે જિવ્યારા પોતાના મર્મપત્નીના ઉત્તમ ગુણોનું સ્મરણ કરતા પરદેશ (લેક ૧) નિવાસી થયા એમ સાબળ્યું છે !

ધડી ગરમત.

એક નવા મર્મોપદેશકને તોના વ્યાખ્યાનની સમાપ્તિ બાદ મુળારકબાદી આપતાં આખતાં એક વૃદ્ધ બાઈએ જણાવ્યું — “ખરેખર, મદારાજ! ત્હમે અને ઉપદેશ આપવા સારું વ્યાખ્યા તે પહેલાં પાપ શું કહેવાય તે પણ અને ઘણું સમજતા ન હતા !”

રજકીય નેતાએ જણાવ્યું — “એ કેટલું વિચારણુ વૈચિત્ર્ય છે કે એકની એક વાત તની જૂદા જૂદા મનુષ્યોના ઉપર જૂદી જૂદી અસર થાય છે ?”

‘તે શી રીતે ?’ મહે નમ્રતાથી પ્રશ્ન કર્યો

“અરે, હું તો મ્હારા વ્યાખ્યાનને ઉદ્દેશીને કહે તો દતો એ વ્યાખ્યાન તૈયાર કરતાં મ્હારે માર ઉત્તમરા દરવા પડ્યા પરન્તુ જેમણે તે માન્યું તે શ્રોતાઓનો સાંભળતા વાગને નિશ્ચય થઈ ગયા !”

વગર વૈસે રૈઘકીય સવાદ મેળતી તુસખો ખતાવવાની ખાએરાધરાપનાર, એક સખ્સે પૂછ્યું — ડાક્ટર સાહેબ ! સંગ્રામ થયો હોય તો શું કરવું ?”

“ઘાતરની મવાહ લંબી, મદારા મિત્ર ! શોકરો જવાબ મળ્યો.

ન્હાનો — ‘મહેનત સિવાય વૈસા કમાવાની એક યુક્તિ મ્હે બોળી કાઢી છે’

ન્હોરો — ‘ત્હારી જીવિને માટે પ્રયત્નથીજ મ્હેને ઘણો સારો સારો અભિપ્રાય હશે ! ને શું છે વળી ?’

ન્હાનો — ‘મ્હેટા વારમા વાળી લખપતિની એકની એક દીકરીને પરણવું ! બીજું શું વળી ? એથી કમાવાની બધી આપણ ટળી જશે !’

વગીલ — ‘હવે, સાહેબ, તોદમતઘરના વિષે કાઈ પણ ત્હમે જાણુતા હો તે કહો.

સાક્ષી — ‘હું એને વીસ વરસથી પીછાણું છું’

છીલ — ‘મ્હારે હવે ત્હમને, એટલુંજ પૂજ્યાનું છે કે જાહેરમાં એણે સુલેહનો લજ અચવા ધાધલ કદી પણ કર્યાનું ત્હમારી જ્વણમાં છે ?’

ખાટી — ‘હા, સાહેબ-એ પ્રખ્યાત વગદમીયાંના એન્ડમાં એપ્રાએલા હોય, દમનેલા પડખમ નેરથી વગાડતો હતો !’

જરૂરનો પુરવો

ચોક્કસ મરણ પહેલાં એક કારખાનું કે જે હજારોમાં હોતી રીત મુજબ સઘળું કામ તૈયાર કરવામાં આવ્યું હતું, તેમાં વીજળીની બતીઓ અને પંખા પેચુ હતા. તેમાં એક એક આગ લાગી. આમ હોવાનારાઓની બાધા મહેનત છતાં તે કારખાનું બળી ગયું બીજે દોવસે સવારમાં એક તદ્દન નવું સીપાઈ (જેની દુરના આમડામાંથી તે ગામમાં જાડસી થઈ હતી તે) ને આમ લાગેલી જગ્યાએ આગ લાગ્યાનું કારણ શોધી કાઢવા મોકલવામાં આવ્યો.

કારખાનાના મેનેજરને કેટલાક સવાલ પુછ્યા બાદ બતીઓ જે માણસ સળગાવતું હતું તેને મળવા પોતાની ઈચ્છા દર્શાવી.

મેનેજરે કહ્યું કે વિજળીક બતીઓની સ્વીચ (કળ) તેના પોતાના તાબામાં હતી, સીપાઈએ પ્રછયું ત્યારે તેા હું ખાફે છું કે તમેજ વિજળીક બતીઓ સળગાવો છો ? મેનેજરે જવાબ આપ્યો “ હા હા ”

સીપાઈ (ઉશ્કેરતો) બોલ્યો ‘ હવે મારા સવાલનો જવાબ આપવાને શ્રાવયેત રહેજો. કે કારણ કે જો તે જવાબ સંતોષજનક નહીં નીવડે તો તમારી સામે તે જવાબ પુગવામાં રજુ થશે કહો. હવે—ત્યારે તમે મર્ઝ કાસે ચાલે વિજળીક બતીઓ સળગાવી ત્યારે કોણ સળી કયાં નાખી હતી ? ’

(મળેલું.)

જ્ઞાન ગંગામાં-સ્નાન અને પાન !

એક નગરમાં કાશ્મીરી એક ધણીજ વિદ્વાન મુશિયોજ આવી અઢયા મામને ઉપરેસા દવામાંજ પોતાના અમલ વખતનો ઉપયોગ તે કરતા હતા પરંતુ ઉપરેસા પ્રમાણે તે બાવજી કરતા હોય તેમ એક વાણીજને લાગ્યું નહીં એક દહાડે તે વાણીજએ તેમની પરિક્ષા કરવા પોતાને ત્યાં જોગળ લેવાનું આમત્રણ કર્યું. મરણ મહારાજે તો સ્વિકાર્યું તે વાણીજએ પોતાની સ્ત્રીને આગળથી એવું સૂચવી રાખ્યું હતું કે બીજી બધી રસોઈ કીક કીક કરજો પરંતુ બાછમાં તો એવાં સ્વાદીષ્ટ કરજો કે તેના ઉપજા મહારાજ હાથ મારે ! જમવાના સમય વળતે વાણીજએ મહારાજને કહ્યું ‘ ગુરૂ મહારાજ, આપ સ્નાન ૨ લો જોગળ તૈયાર હમ

તુરતજ મહારાજ બોલ્યા ‘ જન્મ્યા, હમકુ સ્નાન કરનેકી જરૂરત નહીં હે. હમ તો જ્ઞાન ગંગામેહી સ્નાન કરતે હય. વાણીજએ બંધવ્યું કે મહારાજને જીવન જરાબજ લાગી છે કાઈ ફિક્ક નહીં ! જમવા જેસાકી દોષા બાઝ્યાં એવા સંસ્કૃત થયા હતાં કે મહારાજે તો કાટ વાળી નાખ્યો ! પછી તેણે પોતાના દીવાનખાનામાં આરામ લેવાનું મહારાજને કહ્યું. મહારાજ સ્થગ્યા પાછળથી બારી બારણા બંધા બંધ થયા. હવે મહારાજને જે બહુજ તરજા લામવા મઠી તે બોલ્યો કે ‘ જન્મ્યા પ્યામ બહેનત લાગી હે પાની લા રે વાણીજો બોલો. મહારાજ આપડું પાનીકી આ જરૂરત હમ ? જપ્સાં જ્ઞાન ગંગામે સ્નાન કોવા હય મોહી પ્રમાણે જ્ઞાન ગંગામે બી જળ પાન કર લો !

આથી મહારાજનું દબીપાઈ સમજી જવું ગઈ

કેરીગ્યદ મેં કાંગદાર

ગૃહવિદ્યાલય.

રાષ્ટ્રભાષા હિન્દીની અભ્યાસ.

હિન્દી ભાષા હિંદના ધણાખગ પ્રાંતોમાં પ્રચલિત છે, ત્રણ વર્ષથી પૂર્વે મદરાસ શ્રી આંધ્રીજ્ઞા પ્રયાસથી તે રાષ્ટ્રભાષા તરીકે સ્વીકારાય છે હવે આપણા શુભરાતી ભાઈઓ તેની સાથે પરિચય કરે અને તેને માતૃભાષા બેટ પિતૃમારી રીતે પોતાની કરી લે, તે ખાસ અંવરણ છે પ્રારંભિક અભ્યાસ માટે “હિન્દી-શુભરાતી શિક્ષક” બાળપોથી (પ્રીમર) સુન્દરી સુબોધના પ્રાલોક પ્રતિ રજુ કરવામાં આવી છે. કહેવાતી જરૂર નથી કે તે સર્વ પાક નામદાર સિધિયા સરકારની સાળાઓમાં તેમણે ખાસ તૈયાર કરાવેલી વાચનમાળામાંથી લેનામાં આવ્યા છે, તે વાચનમાળા રોચક છે રાષ્ટ્રપ્રેરના છે દુષ્ટ-તેમાં ચિત્રો નથી મધ્ય પ્રાંતમાં હિન્દીની ખાસ વાચનમાળા આવે છે તે સરકારથી વધારે મિશ્રિત છે, અને “સુબોધની” “મરાઠી વાંચનમાળાની” ધારી પર તૈયાર થયેલી છે આ ઉપરાંત મુક્તપ્રાંતમાં “હિન્દી શિક્ષાવલી” નામની વાચનમાળા આવે છે તે પણ સારી છે તેમાં ઉર્દુનું થોડું ધણું મિશ્રણ છે આ જુદી જુદી વાંચનમાળાના પુસ્તકોની દિન-સરતી એટલે બેથી પાંચ આના સુધીની છે સિધિયા સરકારની વાચનમાળા નિર્ધારિત મા, મધ્યપ્રાંતની ના-ગપુરમાં, અને મુક્તપ્રાંતની-મયાગમાં પુસ્તક વેચનારાઓને લાગી ગયે છે હમણાં એકે નવી વાચનમાળા મારા જોવામાં આવી છે, તે મને ખુબી મારી લાગે છે પ્રયાગના રાય ના-રાયચુલાલ નામના પુસ્તક વેચનારાએ તે પ્રગટ કરી રુગેન્દ્ર હિન્દી સાહિત્ય પ્રેમીઓને હાથે તેમાં કરાર છે તેની ખાસ દિશા, ચિત્રો, વખાણના લાયક છે તે વિશેની હ-કાકત નીચે પ્રમાણે છે —

હિન્દી બાળભાષા ભા. ૧ ૦/૫	કન્યાઓવિની ભા. ૧ ૦/૫
“ ભા. ૨ ૦/૫	“ ભા. ૨ ૦/૫
“ ભા. ૩ ૦/૫	“ ભા. ૩ ૦/૫
“ ભા. ૪ ૦/૫	“ ભા. ૪ ૦/૫
“ ભા. ૫ ૦/૫	“ ભા. ૫ ૦/૫

આપણી બાલિકાઓને માટે કન્યાઓવિનીના સર્વ ભાગ ધણાજ ઉપયોગી છે.

હવે માસિકો વિષે કહીએ સુવિખ્યાત “સરસ્વતી” માસિકથી શુભરાતી ભાઈ બહેનો અવિદિત નથી તે પ્રચલિતમાં “હિન્દીજ્ઞા પ્રેમ”માં છપાય છે તેજ પ્રેસ-મુલા-રનવાર ધણા હિન્દી પુસ્તકો પ્રગટ કરે છે જન સમાજને માટે તેમાં મહત્વના છે તેમની સ્વસ્તી સરસ્વતીના કાર્ડ પણ અકામાંથી મળી આવે, એમ છે બાળકો માટે, સુમતી માટે, તેમજ સ્ત્રીઓ માટે સારા પુસ્તકો તેમાં છે તેજ પ્રેસમાંથી છોકરાં માટે “બાળ સખા” નામનું સુન્દર માસિક પ્રગટ થાય છે વાર્ષિક વર્ગણી ૨ રા ની છે તેમાં સુન્દર વાર્તાઓ,

*સુન્દરી સુબોધ, ૧૯૧૬ના નવેમ્બર પ્રેસબોર્નના અંકમાં તે પ્રગટ થઈ છે.

રસિક તેમ મનોહર પ્રવિતાઓ, આર્થિક જિજ્ઞાસુઓ દ્વારા પ્રગટ થાય છે. રાષ્ટ્રીય ભાવના વાળા “પ્રતાપ” પત્રના અધિપતિ તરફથી “પ્રભા” નામનું અત્યુત્તમ માસિક હમણા નીકળવા માધ્યુ છે વાર્ષિક વર્ષાથી રૂ. ૫) છે તે રાષ્ટ્રીય લેખોથી ભરપૂર છે. “સમસ્ત” ક્રમના પછી ધાર્મિક આગળ પડતું છે તે હનુપુરના પ્રગટ થાય છે વિજ્ઞાનની આલમ માટે પ્રયાગ “વિજ્ઞાન પરિષદ” નું “વિજ્ઞાન” પત્ર ખરેખર અભોક્ષ્ય અને ઉપયોગી છે એવું માસિક વિજ્ઞાનના વિષયો સંગ્રહી હિંદની ભાષામાં બીજી ભાષાઓ દ્વારા આપણી બહેનોને સારું પ્રયાગ, કલ્પલગ્ન નિવાસી વીમની ઝોણા દેવી ‘કન્યા સર્વસ્વ’ તથા “શ્રી ધર્મ શિક્ષક” નામના બે માસિકો કારે છે અને આગ છે ભાષા તફા સાદી, ધરગત અને આનંદ દાયક છે વાર્ષિક લલાતમ દર્શન રૂ. ૨) થી શા સુધીનું હશે વળી તે બંને અભ્યાસવાર ધણા શ્રીઉપયોગી નાનકડા પુસ્તક પ્રગટ કરે છે તેઓ સ્ત્રી જાતિને બહુ કામના છે કિમત રૂ. ૦.૫ થી ૧) સુધીની છે તેમનું સચિપત્ર ભેગા બેનું છે બીજું માસિક “શ્રી દર્પણ” પ્રયાગમાં નીકળે છે, તે પછી સુદર છે તે પછી એક વિદ્યુત બહેનના તત્ત્વીય નીચે છે.

બાળકો માટે “બાળપ્રભા” ઉપન્યાસ પ્રયાગ, હિન્દી પ્રેસ (ઈન્ડિયન પ્રેસ નર્સ) તરફથી શીશુત ગમત્કાર્ય રામાં ‘વિદ્યાર્થી’ નામનું સચિપત્ર ઉમરા પત્ર પ્રગટ કરે છે, તેમજ ખીરત (ખેરક) માં સીધા નાનકડા (એમ. એ.) “આદ્ય દિવસ” નામનું પત્ર કારે છે કારેકનું વાર્ષિક લલાતમ લગભગ રૂ. ૨) થી શા સુધીનું હશે.

કાથી “નાગરી પ્રચારિણી સભા” તરફથી પ્રગટ થતા માહિત્ય ગમિકા માટેનાં પુસ્તકો પછી આઈસી હોય છે. ભાષા કહ્યું તો હોય પછી સાહિત્ય ભાવના સારી. મારી પાસે તેમનું “ભાષાસાર મંદ” તથા “સર્વિયા પત્ર ભેષ” છે પટેલામાં ઉત્તમ લેખ-કેના રૂકા છે કિમત રૂ. ૧) છે બીજી હિંદીમાં પત્ર લેખવાની રીત બતાવનાર પુસ્તક છે કિમત રૂ. ૦)ના છે તે વાચવાની હિંદીમાં કાગળ પત્રા કેવી રીતે લખાય તે સારી રીતે સમજાય છે.

ઉપરે લાલના સમયમાં ધણીજ પ્રખ્યાતી પામેલું શીશુત જિવનલક્ષિણનું દેવદાસ નામનું (કિમત રૂ. ૨ નું) ગદ્ય પુસ્તક તથા શિરગામ, ઝાંસીના કવિરાજ મૈથિલી શરણુ શુભ દૂત “ભાગ્ય ભારતી” (કિમત રૂ. ૧) નવલકથા વધ (કિમત રૂ. ૦.૫) તથા “રૂઝમે લાગ” (કિમત રૂ. ૦.૫) એ પદ્ય પુસ્તકો વાચવાની આપણા ફરક ભાઈ બહેનોને લલાતમનું કરી શા બહુ લેખ સમાપ્ત લા શુ

પુનઃપ્રગટ કેમવડાલ શાહ (બી. એ.)

એકાદ દેખાવના બે બાબુઓ.

શ્રીરત્ન ખાતે બે ભાઈઓ વસે છે એઓ દેખાવમાં એક બીજાને એટલાબધા મળતા આવ છે કે એક બીજાને યોગ્યપણે તફા મુકેલા મદ પો છે બંનેના શરીરની લગાઈ અને પહેલાઈ એક સરખીજ છે અને એક-બંધામાં પહેલા છે અને જાનેને તથા બહુ રોકા તથા અંકડી ગામડી છે ઉપન્યાસ તેમને માખાપ પછી એકજ હતી.

—આદિચંદ્ર.

પ્રવાસમંજરી:

કામાક્ષાદેવીની યાત્રા

અથવા

અંબારી કામરૂપ દેશની મુસાફરી.

લેખક: શ્રીમાત્ સ્વામી શિવાનન્દજી તથા પરમાનન્દજી.

[મુંદરી મુખોપના ગ્રામ અંકિથી ચાલુ:]

૨.

અને અમે હાથરસ આવી પોઆર રોશન ઉપર ઉતર્યા પછી, ત્યાં મુકામ રાખ્યો, તે વિશે વિચાર કરતા હતા, એટલામાં એક માણસ અંબારી હાથરસ પાસે આવી નમસ્કાર કરીને પાસે લાવ્યો. ઉતારાના વિચારમાં અમને જોઈને તેણે કહ્યું કે અહિં પાસેજ અંબારી શેઠની “છત્રી” છે, ત્યાં આપને ઉતરવાનું કોઈ પડશે. [ઘેઈ શેઠ શાકુકાર મગજુ પાંતે, તેની યાદમાં એકાદ મકાન બાંધી, તેની સાથે કૂવા જગીયાની સગવડવાળું મંદિર બનાવવામાં આવે છે, તેને ઉત્તર હિન્દુસ્થાનમાં “છત્રી” કહે છે]

અલ્પવાર્ષા આપા શુભ સમાચાર મળવાથી, વધારે જાનખડ કર્યાં સિવાયજ, અમે તેની માથે ચાલ્યા. દેવે રોશનની તદ્દન નજીક, દેવેની લાઈન (સડક) ની પાછળ તે મકાન આવેલું. પાંચ મિનિટમાં અમે ત્યાં આવી ગયા અને તેની પેઢી ઉપર અમને ઉતારો મળ્યો. આ મકાન લાક્ષ ગોપીનાથજી નામના અહિંના એક શેઠે પોતાનો પિતાજીના સ્મરણાર્થે બંધાવેલું હતું, અને તેમાં જગીરો, કૂવો, દેવાલય વગેરે પણ સારા હતા. આવી સરસ જગ્યા ઉતરવા માટે મળવાથી અમેને જાડ આનન્દ થયો. ગોપીનાથ શેઠ આ સહે-રમાં એક ગુર્જરીમન્ત્ર દોષ, ધણજી મોલન સાર, નિરવિત્યાની અને આસ્તિક હતા. અને અમેને પણ સ્વર્ગમાં ઉતારો આપનાર તેમનો મુનોમ ભોજાનાથ, તે પણ જાડ આનન્દી તમા પ્રેમી હતા. તેની આસ્તિકતા વિશે તો લખતું નહીં જ છે; કારણ કે વગર જોળખાણે અંબારી તરફ ચાલ્યો ભાવ, એજ તેની ખાત્રી બાપવાને માટે થયે છે. અમને જાણમાં ઉતારો આપીને તે પોતાના શેઠને જખર આપવાને ગયો તે દરમિયાન અમે નહાઈ ઘેઈ અંબારી નિત્ય કર્મથી કારગ ચઈ ગયા. શેઠજીની સાથે મુલાકાત થતાં અમને ઘણું આનન્દ થયો. અંબારી ને કાઈ જોઈતું કરતું હોય તે લાવવાને માટે એક સીંધાવાળા તથા એક કનૈયાની દુકાને જનોજસ્ત કરવામાં આવ્યો અને શેઠ, એક રસોઈવાળા પણ મોકલી આપ્યો. આ પછી અમને હવે શાની ચિન્તા હોય? એક બે દિવસ તો નગર ચર્ચા કરતા અમે અહિં આરામમાં રહ્યા.

પરંતુ એટલામા મમના લેણા અમારી હકીકતથી જલ્પીતા થવાથી સહચારના 'દોર-મોંધીજ' દરદીઓનો જમાવ થવા લાગ્યો અને પાછળથી તે અમને છૂટથી દરવા દરવાનું પશુ બન્ધ થઈ ગયું ! અનેક જાતના દર્દો અને જૂદી જૂદી પ્રકૃતિના દરદીઓનું ચંપારિયત વર્ણન આવા મુમાશરીના અદેશાલમા આપવું મુશ્કેલ છે, પણ થોડા મુખ્ય દરદી ઉપર અને જે દવાઓ આપી તે પામનામના લાજાર્યે અદિ દર્શાવી છે *

એક દરદી, જે વધુદાનનો ધધો કરતો હતો, તે માથાની નળજાધને લીધે ધધા મદિ નાંધી પીડિતો હતો, અને તેની દાલન દવાજનક હતી તેને માથાનું 'દરદં' અમારી સલાહ ઉપરથી નીચે જણાવેલા પ્રયોગ કર્યો, જેથી તેને તદન આરામ થઈ ગયો તથા પોતાના ધધામા પશુ પાછો સામેલ થઈ શક્યો હતો.

(૧) માદીની જરમ, પ્રવાલ જરમ, મોતી જરમ, પાષકપૂર, તથા ઉલાખતી, એ સધણુ જરમે લાગે લઈ, બારીક બૂંદો કરીને મીઠાપી લેવું પછી દર રદવારે, —ખતખત ચાર આની બાર, જવામના ગેળા દસ સાકર તોલો એક તથા માખણ તોલો બે, — બધાને ખાંડી મિલાવીને, તેમાં ઉપર લખેલા મિશ્રણમાંથી એક વાલ જેટલું લઈ, અંદર બેભાગ મિલાવીને ચાટી જવું

(૨) રતાજો ચાર વાજે, —સફરજનો મુરખો, બીટનો મુરખો, આમળાનો મુરખો, દરડેનો મુરખો, પ્રવાલ જરમ, હડીક જરમ, તથા જંદેરગોરા, —દરેક ચાર તોલા લઈ, બધાને મીઠાપી ગમ્મવું અને દરરોજ અડધો તોલો લેવું.

(૩) અને રાતે ખાવાને માટે નીચે જણાવેલી દવા લેવાર કબી દરડા, દરડે, લીમ્બ, તથા બેદેશ, —દરેક તોલો દોઢ તથા આળળા તોલા રદાઝ ચાર, કીસ્તુ ખુદસ તોલા પાચ, ઘી તોલા સાઠ, સાકર તોલા વીસ તથા મધ રોર એક, —એ વસ્તુઓને ખાંડી લીનું મેળ(ય)ણુ આપી તથા સાકર મધ તેમાં મેળવી, તેને પથ્થર અગર કાચની બરણીમાં રાખી, અને તે ધાનમા પદાર દિવસ ઘટી રાખવી. તે પછી તેમાંથી દરરોજ રાતે સડી વખત મરમ દૂધ સાથે એક રૂપિયાભાગ લેવું

* આ પ્રયોગથી માથાના દરદ મટે છે, નળજાઈ દર ચાપ છે અને શરીરની કાન્તિ વધે છે.

* આસનોંધ—આ લેખમાં દર્શાવેલી ટોપણ દવાનો ઉપયોગ કરતાં પહેલાં પોતાની હકીકત સ્વામીજીને વીસનમ (દિવા ગુજાત) એ સરનામે લખી તેમની સલાહ લેવી એ ઉત્તમ છે. આ સ્વચ્છાનું એક કારણ એ પશુ છે કે કદાચ ટોપ કારણને લીધે ટોપ દવા અથવા તેનું પ્રમાણ જાણવામા કાંઈ જૂલુથઈ મછ હોય, તોપણ તેથી તે દવા લેનારને નુકશાન ન થાય. વળી સ્વામીજીની સલાહ [જે તેઓ નિસ્વાયે* અને કેવળ ભેદહિનાયે* કાંઈ પણ શી (પૈસા) લીધા દિવાળજ આપે છે તે] પ્રથમથી લખી પૂજાવવાથી દર્દીને સર્વ રીતે લાજજ છે, એ દેખીતું છે

તત્રી, યુ. યુ.

એક ગિચારો વીસપુટીક (સીફીલીસ-Syphilis)ના દરદી પીડતા બિમારની લખત બોલેને રાત્રીના ફાગળ ઉભા ચર્ચાવતા હતાં. આ દરદ બળિચારી અને વીસપુટીકનું દરદઃ દુશ્વારી માણુમને ત્યાં છે અને તે ચેપી રાગ છે તેથી થતી માણુ મની ફુદશા ફરેક માણુમને મેનવણી આત્રી છે કે મદ્યાલસના શુભલુ કેવુ ભવકર પરિણામ આવે છે ?-આ આદર્શને કંવાટે ફાટે ચાંદીઓ અને નારાં પડી ગયા હતાં. તાજવામાં છિદ્ર યાગ હતા નાક યેની જમાની અતિ જીર આવેલું હતું, ચાંધા અટકી ગયા હતા અને અંખોમાં ખાણ પડેલા તથા તાત દાઘી ગયેલા-દુઃખમાં એ કે તે અવધારી લાચાર ચર્ચ ગયેલો, સાવ કટાળી ગયેલો હતો મળે પોતાની ત્રાસનંદ દાસત ખતાવીને જગતને બોધ આપરાનેજ શુભો ત્થો દોષ, એવી એ દરદીની સ્થિતિ હતી તેને નીચેની દવા લેવાની સલાહ આપી હતી (૧) પ્રથમ તેને છન્દવરણુતિ બુલાખ આપ્યો અને પછી દવા રાટ્રી કરી (૨) અજમે પુરાસાની, અજમે તથા અજમેડ, એ દરેક બીજ તોલો ૦૧, એસથી દાણા તોલો ૦૫, કાળા મરી તોલો ૦૫, લવિંગ તોલો ૦૫, રાષ તોલો ૦૫, શુદ્ધ રસકપૂર તોલો ૦૫, પાન તોલો ૦૧, અને આફુનો ૦૨ તોલો ૦૧, એ બધી દવા એને વાટીને તેની મજા મજા જેવડી જેળાઓ વળી, અદીથી ૫૫ તોલા શુધી માખણની સાથે એક ગોળા મદારે અને તેજ માટે એક તે, -જે પ્રમદે લેરી કરી (પરેણ) - એટલી કે મીઠુ, મરચુ, તેલ, ખટાર, વગેરે બધે કર્યું અને ખોરાકમા-ધણ, ચોખા, મજા સાકર, લી, તથા દૂધ વગેરેની રજા આપી. આ પ્રયોગથી, અને ન્યારે મુસારીથી ખાજ કર્યા ત્યારે તે દરદીની તબિયત માત્રી મળેલી બેઠીને અને મજાનુ ખુશી થયા હતા. આ નવા લોલીવિકારના દર્દી માટે બાજુ ઉપયોગી છે

આ દવાઓમાં મુકપૂર જે વપરાય છે તે પ્રથમ શુદ્ધ કરવું જોઈએ તેના વિધિ આ પ્રમાણે છે-રસક પે તે તા ૨, લી ૨૦ ૦ મા નોળીને ધીમે તાપે રસકપૂર ૧૩ દવાકે શુધી તથાવતુ એટલે રસકપૂર શુદ્ધ થશે તેનો મુખાડો આંખમાં ન બાધ તેથી સાવચેત રહેવું. કારણ કે તેમ થવાથી અધિજા મવાનો ભવ રહેછે અને તેથી ઉપચયમાં ના લેતા ખાડો ખોટીને જનીનમાં દાટી રેવું એક થીમન્તલું નવ મદિનાતું એકતું એક જાળક વગધથી પીડાતું હતું બને ફેડેસામાં કરે જવાઈ ગયા હતા, પાંગળામા ખાડા પડતા હતા, ધમજીની પેકે સસણી (વરાધ) આસ આસતો હતો. આખા કુટુંબને તેના છન્દાની આરા છાટી દીધી હતી તેને ભેવાને જમને લઈ જવામા આવ્યા, " ન્યાં મુધી આવસ,

ત્યાં મુધી આવસ" એમ માનીતે અમે તેને પ્રથમ નીચે પ્રમ જે એક બુલાખ આપ્યો.

(૧) શુદ્ધ નેપાળો તોલો ૦૫, કથો તોલો ૦૫, તથા સુલામના કુક તોલો ૦૫, -એ બધાને લઈ સુલાખ જળમાં વાટીતે, તેમાંથી મજા ચોખા જાર લઈ ગરમ પાણીની માથે આપી દીધું.

ઘોડીવારમા દરત તથા ઉવગી ચર્ચ તેજી આંખ ઉધાડી. નેપાળો શુદ્ધ કરવાને વિધિ નીચે મુજબ છે નેપાળાના બીજ એક ઝીણા કપડામા બાંધી, એક નેપાળો મોટી દાંડીમા તેના ચોથા ભાગમાં છણ નાખી, તેમા એક ભાગ પાણી નાંખવું એટલે જલે અર્ધ માટલું ખાલી રહેશે તેની આંધ

પેલી નેપાળાની પોટલી મૂકી દેહ, ધીમે તાપે ત્રણ કલાક સુધી તપાવતી પછી તે પોટલી તેમાંથી કદાદી લેવી અને ધોઈને ત્રણ કલાક સુધી પાછી ખરાબા તેજ પ્રમાણે પકાવતી તે પછી તેને બહાર કઢાડીને નેપાળા ઉપરથી ફોતગં કઢાડી નાંખતા અને ચાકુ (છરી) વડે વચોવચી અને કટક કાઢી તેની બાજુથી ઝીણી પાઠી નીકળશે તે પણ કઢાડી નાંખતી એટલે એ નેપાળા શુદ્ધ થશે.

વજનામ પણ નેપાળાના જેટલોજ ઉપયોગી છે. તેથી તેને પણ શુદ્ધ કરવાનો વિધિ આપ્યો છે. શીઝીયા વજનામના ચણા જેવા કઠણ કરીને, તેને ત્રણ વજનાગા: કલાક સુધી ચાવના જરૂર ધીમા તાપે પકાવી, પછી તેમાંથી કઢાડી લેઈ, પછી ત્રણ કલાક સુધી દૂધમાં પાણીને તેમાંથી કઢાડી લેવા. તે પછી ત્રણ કલાક સુધી તેને ટાઢા પાણીમાં પલાળી મૂકે એટલે તે શુદ્ધ થશે. જૂવાળ આપ્યા પછી-

(૨) શુદ્ધ વજનાગ, ઘાગાં મરી, ટંકણખંર, દોંગળાક તથા પીપર, એ ચીજોને ત્રણ કલાક સુધી ભીંજુના ગ્રમાં વાડી, તેની ઢાળા મરીના જેવડી ગોળાઓ વાળવી તેમાંથી અર્ધો અર્ધો ગોળા સાકરના પાણીમાં રહેવાર રહાજ આપતી શરૂ કરી

આ પ્રયોગથી તે બાજુ થોડા દિવસમાં તદન ચાલે અથવા વગરનું દરદ લાવકરે હોવાથી અને તેથી દુનરો બાળકોના નાશ થતો હોવાથી, આ પ્રયોગની લાભમણુ કરી છે

૩. ભોળાનાચણ જેઓ અત્યુક વખત સુધી માથુ રહીને પાંછી કટલાક મનંગોને લેઈને પાંછી ચૂસતાથપી થયા હતા તેમની ખતાવેલી એક પ્રમેહની દવા: હની દવા ઠીક લાગવાથી અને ઉતારી દીધી છે. ઠોડીયો લોળાન (માસા ૪) તેને બારીક વાડીને તેમાં સુખાડું તેલ (માસા ૧) ઉમેરવું તથા તે બને ચીજોને બગેર મળી જાય એટલે હોમરેમાલી (ગાલવાના માથામાંથી એક જાતનો પથરા નીકળે છે તે) નું જૂલ બારીક ચુરણુ કરી, ઉપરની મિલાવટ મા ત્રણ ગોળા વજે એટલું નાંખી, ત્રણ ગોળામાં કરવી, અને તેમાંથી એકેકી દરરોજ દરદને આપતી.

કાશમંજના મહારાજની પાસે એક સ્ત્રીધી (હુગસી) નો બાર વર્ષનો છોકરો ઘણો ઉઝો, કઠણ, હાટ જટ હતો, તે અમારી પાસે આવ્યો. પ્રથમ બ્યારે કેળવણી? એને એના દેરા (આક્રિશ) માંથી લાગ્યા હતા, ત્યારે તે તદન નાશો, આહારમાં એક બકરાનું માથુ માસ ખાઈ જતો, અને પુશુ-આની પેઠેજ વર્તન ગમતો હતો. હવે તે કેળવાયલા વર્ષના સહવાસમાં રહેવાથી ચમત્કાતનું પૂતણુ બની અથો હતો અને ઘણીજ નમ્રતાથી વાતચીત કરવા રેવાઈ ગયો હતો. પણ એક વાત તો અમને ખૂબ સમજાઈ. પ્રથમ જે એનામાં અત્યત નિદ્રતા, દિઅમત, મદતા હતી, તેમાં ધણે દેશ્વર મર્ધ ગયો લાગતો હતો. દાઢનીપવિલા અને કેળવણી અને મળના મંરકાર માણસને પરબોમાંથી છૂટ પાડેજ છે, પણ તેની સાથે તેની ચક્રીરતા, નિર્ભયતા અને રવંત્રતા ઉપર તો તે જીજી જ મૂકી દે છે!

વચમા અમે એક દિવસ ગોકુલવાળા કનૈયાલાલજી મહારાજનો આમદ હોવાથી લાલા ગોપીનાથજીની સાથે ગોકુલ જઈ આવ્યા, મહારાજ ખીત્તા ઝીવ અને વૃષ્ણવદ્ : સાગ અને પ્રેમી હતા ૧૨૬૫નો અમે પાછા આવ્યા હતા અને વૃન્દાવનવાળા મધુસૂદનલાલજી મહારાજે તેા હાથરમમાં આવેને લાલાજીની મારફતે મુલાકાત લીધી હતી. ધણા અનાડી વૈષ્ણવો ગાદર અથવા શિવનું નામ લેતા પણ બહીએ છે (અને યીવવુ કહેવુ હોમ રહેને બદલે દોરા બરવા એમ કહે છે) પણ મહારાજ પોતે હમોશા કાપામ (ભગવાં) વચ મારણ કરતા અને ઝીવ તથા વૈષ્ણવ વચ્ચે કાંઈ પણ ભેદ નથી, એમ તેઓ કહેતા જેઓ આવી ભેદ બુદ્ધિ દેશાને છે તેઓ કેવળ સ્વાર્થને લીધે, પોતાના શિષ્ય વચ મા પોતાનું મહત્વ અને પોતાની તરફ અન્ય શ્રદ્ધા વધારવાની ખાતરજ એવો ખોટો ઉપદેશ કરતા હશે, એમ તેઓશ્રીની માન્યતા હતી.

ગૂજરાતમાંથી કેટલાક કુટુંબો ધધાર્ય હાથરમમાં આવીને વસેલા છે અને ગૂજરાતમાંથી આવીએ છીએ, એવુ સામળીને અમને તેઓ મળવા પરદેશમાં દેશીભાઈ. આવતા તથા ધણા પ્રેમથી જાણે પોતાના બન્ધુઓને મળીને આનન્દ માને, એમ અમને મળીને ખુશી થતા, તથા અમને પોતાને ઘેર તેડી જઈને ધણા સ્નેહથી લિલા કરાવતા કાંઈ પણ કેલસે જમવાનો અને ગિલાજ નહિ મળેલો, છતાં એ ગૂજરાતી લોકોને ત્યાં જવાની અમે ના પાડી શક્યા નહિ. કાઠજ કે અમે તમજ ગૂજરાતમાંથી ગયેલા, (જ્યાં અમે ધણાં વર્ષોથી રહેતા હોવાથી ગૂજરાતનાં વતનીઓને નોંધને અમને પણ સ્વાભાવિક રીતે પ્રેમ થતો. (પરદેશમાં મલા પછી કોઈ દેશી બન્ધુ મળી નવ નો ધળોજ આનન્દ યાવ છે બલેને, પોતાના દેશમાં રહેની સાથે આપણને કદિય મેલાવવાનો પ્રયત્ન પણ ન આવ્યો હોય, તોપણ)

એક માણસ શેઠ મુનીલાલ અકબારિયા પિત પાડના રાજથી ખીડાતો હોવાથી તેને જોવાનો પ્રભુ અમને મળેલા હતો તેની હકીકત પૂછતાં તે કહેવા જોયોતિપ સાચુ લાગ્યો કે “ હું ૬૦ વર્ષ માં ૬ વર્ષ ફળ કારીના એક જોશી પાને કે અદા ? કગતુ છુ અને તે ૬ મેસાં સાચુ પડે છે આ વર્ષે ૧૮૫૦ થીથી વર્ષ ફળ તૈયાર થઈને આવ્યુ છે, તેમા અગિયાર મહિનાતુજ ફળ લખેલું છે તેથી હું ધારું છુ કે હવે હું આ વર્ષે પૂરું કરી રાજસા નહિ રહ્યાં દસ મહિના થઈ ગયા છે અને પદર દિવસજ આજ અમનને ખાજી છે જે રહ્યાં દસ મહિના ગયા તેમાં જોશીજના લખવા પ્રમાણેજ થયુ છે ” અને તેને થયો સમજાવ્યો, અનેક દશાન્તો આપ્યા કે આગા વહેમ મૂકી દેશને તમે રીતસર દવા નહિ કરો એટલે સાળા થઈ જશે પણ અમારા કહેવાની તેના ઉપર કાંઈજ અમર થઈ નહિ. અમે જાણજ આમદ કર્યો ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે જાજની સેળને દિવસેથી હું દવા લેવી જરૂર કહીશ અને તેને એમ પણ કહ્યું કે વખતે જોશી એક માર્સનું ફળ લખવુ શુભી ગયા હશે અથવા મોકલતી વખતે (નમ્ત કરીને ખાધવામાં) એક મહિનાનો કાચળ ખોવાઈ પણ ગયો હોય ! પણ તે શક્ય ફાગલ ગયુ અને અમારા સમજાવવાની તેના ઉપર કાંઈ પણ અસર થઈ જમ્યાઈ નહિ.

તેણે તો પોતાની તમામ મિલકતની વ્યવસ્થા કરી નાખી અને અને તેનો આત્મા પોતાના અનંત સરીરનો ત્યાગ કરી, પાછળ વાળાં ગડતા મુખને ચાલ્યો ગયો. જોઈ શકાય તે પ્રમાણે આ આત્મતો પુણ્યો મંગલવા વિચાર કર્યા બાદ મળી કે જોઈશ તે પહેલાં ચોક્કસ સ્વર્ગ માર્ગે ગયાં કરી ગયા હતા. [અગત્યનાં એટલે-આક રૂપના આત્મને પણ રૂપના લખાવી લેવાનો ધર્મ હોવાને લેવાથી તે અગત્યનાં કરેલાં હતાં],
(આગળ ચાલુ)

ગૃહ-વિદ્યાલય (ચાલુ.)

ઇસ્લામનાં ધર્મક્ષેત્રો.

લેખક: શ્રીમુત B—

ઇસ્લામી (મુસલમાની) ધર્મનું મુખ્ય તીર્થ શ્રી મક્કા છે, એ તો જાણીતું છે આ રાજ્યના એ ધર્મના પગથિયાર (સ્થાપક) હુઝર૧ મહમદ સાહેબનો જન્મ થયો હતો આ શહેર અરબસ્તાનના સમુદ્ર કિનારાની કેટલેક અંતર આવેલું છે, ત્યાં જોઈ શકાય તેમના પદારથી જન્મ્યો છે મક્કાથી પવિત્રતામાં ઉતરતું, પણ જીવન સરના ઈસ્લામી ધર્મસ્થાનમાં મુખ્ય બીજું શહેર મદીના છે એ મહેમદ પગથિયાર સાહેબને લાખા વખત સુધી આશ્રય મળ્યો હતો, અને ત્યાં ચોમલી કુલ (કુલ) છે મક્કાથી મદીના તેઓ પહેલા ગયા, તે દિવસને ઈસ્લામી આયમ અતિ પવિત્ર ગાનીને ત્યારથી પોતાના મરાવત (હિજરા) નો આરંભ કરે છે મક્કા અને મદીનાથી ચોખ મહત્તના મુસલમાની ધર્મનાં તીર્થો કરવાનાં ધામ તથા કોન્ટ્રાસ્ટનોપલ (ઇસ્તાંબુલ અથવા કોન્સ્ટાંટ) શહેર છે કરવાના આગળ પક્ષ ગમ્યરના જમાઈ ખલીફ હુઝર૧ અલીના પુત્રો થી હુમન તથા મી હુસેન સામા પક્ષના દવાથી માર્યા ગયા હતા આ અત્યંત કરજાજનક જનાવની પાછળીરીમાં આપણા દેશમાં તાજિયા (તાજીક) કરવાનો વિચાર ચાલુ છે કોન્ટ્રાસ્ટનોપલમાં આખી ઈસ્લામી ધર્મ પાળતી (મુન્ની) કુનિયતના જગદગર (ખલીફ) પૂર્વેના મુલ્તાનનો મુકામ છે આ શહેરમાં સોફિયાની મસ્જિદ એ મોટામાં મોટું તીર્થ ગણાય છે, તે પહેલાં ખ્રીસ્તી દેવળ હતું.

આ ઉપરાંત કેટલાં મોટા શહેર, જેવા કે-જેરુસેલમ (ખ્રીસ્તી ધર્મનું મુખ્ય તીર્થ) એફ્રિમાનોપલ, બગદાદ, હમ્મસ્ક, વગેરે-જેમાં ઈસ્લામી ધર્મના સંત (સાધુ) મહાત્માઓની કબરો આવેલી છે-તેનો પણ એના પવિત્ર ધર્મો-ધર્મક્ષેત્રોમાં સમાવેશ કરવામાં આવે છે આ શહેરો તથા કોન્ટ્રાસ્ટનોપલ ર્કી (સુરિયા) દેશમાં છે. મુસલમાનોનાં મક્કા અને મદીના હિન્દુઓના કાશી તથા મથુરા જેવાં ગણી શકાય અને દરેક દેશનાં મીઝે લિન્દગીમાં એકવાર તો હેની યાના (હેન) કરવી જોઈએ, એવી એ ધર્મની આદ્ય છે

* મુસલમાની ધર્મમાં પણ ઘણા જૂદા જૂદા પથો છે સુન્ની, શિયા, મુન્ની, વગેરે. તેમાં પહેલા બે સંદર્ભ વધારે ફાયદા છે. અને તેમાં મુન્ની વધારે (હિન્દુસ્તાનમાં પણ મોજ છે.) મુન્ની પથ આપણા વૈષ્ણવ મતને મળતો રાગ છે.

બાલપત્રિકા

વાલવાર્તા:

સત્ય વચની વાણીયા.

લેખક રા રા હિમતરાય કટવાણનાથ દેગાઈ

૧

કોઈ એક મુંદરપુર નામના મોટા શહેરમાં એક શ્રેણીના નામનો નગરશેઠ હતો તે બંને વણિક (વાણીયા) હતો તેને એવો રોક હતો કે જે માત્ર મીઠા પોતાના ગામમાં વેચાતી આવે તે પોતે ખરીદ કરી લેતો અને કાંઈ પણ વ્યવસ્થા આવનારને ખાલી હાથે ખાઈ કઢાડ્યો નહિ તેની પાસ પૈ ૧૫ અપૂટ હતો તેથી તે ખરીદે હાથે ૫૫ કરે તે ૧૫ તેને ખર્ચનો ખાલી થાય એમ નહોતું એક વખત એક આદમી “વાત” (બોધ અથવા કહાણી) વેચવાને આવ્યો અને શહેરના આખા બજારમાં ફર્યો પણ નાનકડી વાત સાંભળવાને માટે પૈસા ખર્ચે એવું કાંઈ માણસ તેને મળ્યું નહિ. મોટા મોટા રોક ચાલકારોની ડુકાને ગયા પણ કાંઈએ તેની વાત વેચાતી લીધી નહિ, અને શરૂ કાંઈએ તેને નગરશેઠની દબેલીએ જવાની સલાહ આપી આથી ઊવડે તે ફ્રાઈજશાને ઘેર આવ્યો. આ રોક તેને કાંઈ વેચાવાને આવે તે લેવા તૈયાર નહોતો એટલે તેણે તેની દિમત પછી વાત વેચનારે કહ્યું કે ‘રોક, મારી પાસ ચાર વાત-વેચવાનું છે ૧૫૧ ૬૬ની લાખ ૬૫ રૂપિયા કિંમત પડશે.’ ફ્રાઈજશાએ પોતાના યુનિયનને બોલીને ચાર લાખ રૂપિયાનું ચાર લગીએ કરાવી અને વાત કહેનારને કહ્યું ‘જાણ દબે તમારી વાત અમને વેચાતી આવશે.’ વાત વેચનાર બોલ્યો કે ‘રોક સાહેબ, હું કહું તે ઉતારી લો. એમ કહીને યુમારતા પાસે નીચે જણાવેલી ચાર વાતો લખાવી

૧ એકલડા નવ જઈએ ૫૫

૨. આસન પગ ઠારાનું

૩ જામશે તે છવશે.

૪. ઉઘશે તે મરશે.

એવી રીતે ચાર વાતો કહીને વાતો વેચનાર ચાર લાખ રૂપિયા ઉપાડી લઈ ચાલ્યો ગયો. અને શેઠે તે વાતો લખેલો કાગળ પોતે જ્યાં હામેશ બેસતો હતો, તેની સામે બીજી ઉપર ચોટાવ્યો. એ વાતને કેટલાક દિવસ પીતી ગયા એ પછી એક માણસ “જૂખ” વેચવાને આવ્યો. શેઠે યુનિયનને કહ્યું ‘જાણ એ જે કિંમત માગે તે આપીને ખરીદ કરશે.’ યુનિયને જવાબ દીધો ‘શેઠ સાહેબ જૂખ તે વેચાતી લેવાય ? એથી તો આપણા પોતાના નાશનો જ તૈયારી સમજવી-માટે મહેરબાન, એ વિચાર તો બંધ જ રાખો.’ શેઠે કહ્યું

*એમવું-તે જોઈ પણ પછાડી (રોક) ને એમવું

“ભાઈ, તમે કહે છે તે ખરૂં છે પણ મારૂં પણ જાય ?” હું તો સસવચની છું એટલે મને તેમ માય અને જીવ પણ જાય, તો પણ મારો ટેક મૂકીશ નહિ ” આ વાત સાંભળીને મુનીએ ભૂખ પણ ખરીદ કરી આણી બીજે દિવસે રોડ છાતણ કરવાને એટલે બેઠા હતા એટલે એક બાઈ ધરમાથી નીકળી અને બોલી કે “રોડ, હું જઈ છું ” તે વાણીવાએ પૂછ્યું “બાઈ, તમે કોણ છો ? અને કેમ જાઓ છો ? ” તે બાઈએ જવાબ આપ્યો, “હું લક્ષ્મી છું આજ મુઠ્ઠી તારા ધરમા મારો વાસ હતો, પણ મને કાસ તમે ભૂખ લીધી એટલે હવે મારાથી અહીં રહેવાય નહિ ” આ સાંભળીને તે બોલ્યો “ભવે જાઓ-પંથારો” લક્ષ્મીએ એ સાંભળીને આજ્ઞા ગયા એટલામા ધરમાથી એક આદમી નીકળ્યો અને બોલ્યો “રોડ, હું પણ જઈ છું ” તે વાણીવાએ પૂછ્યું “બાઈ, તમે કોણ છો અને કેમ જાઓ છો ? ” પેલા આદમીએ જવાબ દીધો “હું ધર્મ છું ” ત્યારે પેલા વાણીવાએ કહ્યું “તમે કેમ જાઓ છો ? ” ધર્મ બોલ્યો “તમે ભૂખ લીધી એટલે હવે મારું બેદિ” છું કામ છે ” રોડે જવાબ દીધો “મહારાજ, લક્ષ્મી આપીને મેં ભૂખ ખરીદ કરી છે, કાષ્ટ ધર્મ આપીને નહિ । ઉમડુ ધર્મને તો સાચીને મેં તેમ કરી છે એટલે તમારે જવાનું નથી, ધર્મ તમારું-મારું ધર્મો પાછું જાઓ, પાછા ” ધર્મ આ સાંભળીને ધરમા પાછો ગયો.

એકદમ નિઃશ્વાસીય થયું નહિ એટલામા તો રોડની દુકાન મેં દયાવગમા હતી, તે એક પછી એક વૃદ્ધના સમીપ આવવા લાગ્યા અને ઉવટે પોતાના શહેરની દુકાન પણ વૃદ્ધ ! ગામ ધરમામત્તા લોકોએ પોતાના પેમાના અટે તમારો કર્યો, પણ ભૂખ આવી હતી એટલે ધરમા કાષ્ટ રહ્યું નહોતું । તે એ અપેક્ષાથી તેથી લોકોએ દુન્યામા ફરિયાદ કરી અને રાત્રી વાણી તેમની સમગી માલ મિલકત ઉપર જ પતી બેઠી નેહર-ચાંકર-ધુમાસ્તા, યહુ જતા રતા અને ધરમા તો રોડ તથા રોડી બેજ નર્મ્ય ગ્યાં બારણે દરબારના સીપાઈઓનો પહેરો બેઠો, તે એ બે જાણને બહાર નીકળવ ન દે અને કોઈને અંદર પણ જવા ન દે આથી બને જાણે મળીને વિચાર કરીને નહિ કહ્યું કે વખતે રોડ રહે તો તેના જીવનું જોખમ માય ‘કારણ કે તેના ઉપર રાત્રી તરફથી સખ્તાઈ થવાની ધાન્તી હતી અને રોડાણી પોતે તો બાઈ માણસ એટલે એને કાષ્ટ બુધર્મ સહન કરવો પડે એવું સંભવ નહોતું તેથી મને તેમ કરીને રોડે ગામ છોડીને જતા રહેવું આજ વિચાર થયો પછી રોડાણીએ શિક્ષકને માટે રજામાં જરૂર પડે તે સારૂ કાષ્ટ ભાણું તૈયાર કરવાને ધરમાં આમ તેમ ફાફા માર્યો પણ ધરમાથી મેં પણ તણાઈમણુ હતું એટલે હાથે મેં ‘પક’, ‘ધી’, ‘ઝળ’, ‘કાંઈ’ હતું નહિ’ આખરે થોડો બાજરીનો લોટ અને જરા તેવ હાથ લાગ્યું. તેનો મોળા સખવો કરીને રોડને છોડે બધાઓ.

હવે શેફળશા મળ્યું ઉપરથી નીચે ઉતર્યો બારણે તો સુરકરેના સીપાઈઓનો પહેરો હતો તેમનો જગ્યાદાર બેઠો હતો ત્યાં જાણે તેને પૂછ્યું “જગ્યાદાર સાહેબ, મેં તમે રજા આપ્યો તો હું જરા તળાવ ઉપર જાઉં નહીં આજ જગ્યાદારે વિવેકથી જવાબ આપ્યો “ભવે, રોડ, જાઓ ” એટલે એ સિપાઈઓમાંનો એક જેનું નામ મીમાં હાંડીશ હતું, તેણે તેને કહ્યું “ગીયા જગ્યાદાર, તમે રોડને જવા તો દો છો પણ સરકાર પૂછશે ત્યારે

શો જવાબ દેશો ? ” આમ કહીને પેતાના સાચીઓ તરફ જોઇને તે બોલ્યો “ દેખો ભાઈઓ, આપણે તો ના કહીએ છીએ અને આ જમાદાર તેને જવાબે છે તેથી એના સંધળા જુઓ એને શરિ છે ’ જમાદારે કહ્યું ‘ મીયાં તમારા જેવો નિમકદશમ મેં કાઢ્યો નવેલો નહિ આ ગેઠનું ચાલનું ચલણ હવે ત્યારે ચોકડો વખત એમની પાસેથી આપણે ધનામ અકગમ અને જોઈનું, કરનું કેટલું લાઈ આવ્યા અને આજ એમની મુસદ્દીમાં આપણે એમને હેરાન કરીશું ?-મારાથી તો એવા કુલુહરામ ચવારી નહિ માટે જોઈ જુએથી જાઓ અને જની શક તેમ હોય તો આ આમ એડીને જ ચાલ્યા જાએ, હાલમાં તમારે માથે જોખમ છે કારણ કે અહિં રહેશો તો આવા જોઈમાન આદમીઓ તમને નાહક હેરાન કરશે ’ શોક આ સાંભળીને આવતો થયો અને સીપાઈઓ જમાદારના હાથથી કાંઈ બોલી શક્યા નહિ હવે દરબાર તરફથી તો એના મહાન ઉપર પહેરો એટલા માટે જ બેઠાડેલો કે ગમે તેવો પણ નગરશેઠ, તેથી રહેણીદાર લોકો એને હેરાન કરે નહિ તેથી એને જવા દીધા માટે જમાદારને કાંઈ નુકશાન થયું નહિ, એટલુંજ નહિ પણ શોકાણીની સંભાળ માટે શત્રુ તરફથી એનીજ નિમજક કરવામાં આવી અને દરજ્જા મુજબનું વર્ધાસન પણ દરબાર સાહેબે એ બાઈના મુજબાન સાર જ થાય છે

૮૧ ક્રાંતિજ્ઞતા ધરાવી જ દાર નીકળીને આગળ ચાલ્યો ત્યાં રસ્તામાં તેણે એક કાચ જાને વાડમાંથી નીકળી પાસે આવેલા પાણીના ખાડામાં પેસતાં જોયો રોડને આ વખતે પેલી લાખ રૂપિયા આપીને વેચાતી લીધેલી પહેલી વાત “ એકલડા નવ જઈએ પણ ” એ ભરી આવી એ સાંભરતા જ એણે આ કાચખાને સાથે લઈ લેવાનો વિચાર કર્યો અને તેને ઉપાડી વધને પેતાના ધોતીખાને હેડે બાંધ્યો પછી આ કાચખાની સાથે વાતો કરતો કરતા આગળ ચાલ્યો. ધીમે ધીમે ખરો જખોર થયો અને રોડ બહુ યાદી ગયો તેથી એવ તળાવ આવ્યું તેમાં નહાઈને પેતાની સાથે સમયો હતો તે કહાડ્યો ત્યાં કાચખાને પણ ઉઠ્યો ત્યાંથી દેઈજીજાને તો ન ભાગ્યો કરણે એવું કે છ દહાડો એણે બાંધેલું નહિ પણ કાચ ખાને પેટ ભરીને ખવડાવ્યો ચોક્કસ પણ એન રોડના પેટમાં મધુ અને થાંદેલો એટલે બધાં જોડો હતો ત્યાંજ એ તો સતો અને તરત ઉઘી ગયો પ્રજા એ જ્યાં સમી ગયો હતો ત્યાં એક મોટા સાપનું દર હતું ચાર નરીણે તે વખતે સાપ બહાર ગયેલો હતો પણ મોડીનાર પછી આવ્યો અને જૂલે છે તો એક આદમી પેતાના દર ઉપર સતો છે તેથી તેને ધણે ક્રોધ લગાયો અને રોડની ઉપર દોડતો દોડતો આવ્યો એટલામાં આ વાત પેલો કાચખો આમ તેમ કરતો હતો તેના જોવામાં આવી તેથી તેણે વિચાર કર્યો કે ‘ આ સાપ ધરણા લયો આવે છે તે જરૂર રોકેને કરડશે અને જલુ ઝેરી દેખાય છે તેથી વાણીયો તરત મરી જશે તો પછી એણે મારો સંભાળ કર્યો આ કામનો કે ’ આમ તે વિચાર કરે છે એટલામાં તો પેલો સાપ એની આગળ ધાઈને આવ્યો એટલે કાચખાએ જટ લઈને તેનું પૂછ્યું પછી લીધું અને પેતાની કાંઈ પાછી પેતાની પીઠ (દાંડ) ની અંદર ખેંચી લીધી. પૂછ્યું પગા પાછી સાપ રોકાયો અને તે પકડનારની ઉપર ઘણાજ શુસ્સે લગાયો. તેથી કાચખા ઉપર આવીને પેતાની કહ્યું (ફિજી) પછાડી પણ કાચખાને મુ થાય જ એની દાસ જેવી જબરી પીઠાની અંદરથી ઉલટો એવો વધારે વધારે જોરથી પૂછ્યું ખેંચવા લાગ્યો સાપે ધણા વખત

મુધી પખડી ખાધી પણ કાચખાને તે કાઢજ કરી શક્યો નહિ અને લોહી છુવાણુ થઇ ગયો તથા અંતે મરી ગયો એટલે કાચખાને તેને છોડી દીધો. કેટલીક વાટે રોકે જાણે અને જીવે છે તો કાચખો લોહીથી તરબોળ થઇ ગયેલો. આસપાસ જોયું તો એક મેળે માથ મરેલો પડેલો અને પોતાનું માથુ જ્યાં હતું ત્યાં નીચેજ માથનું દગ ! જોડેને થયું કે આપણે પહેલી વાતના સાખ ફૂંધ્યા આપ્યા હતા તે તો ખરેખરા વળી ગયા હવે કાચખાને છુટા કરી દેવો જોઇએ એમ વિચાર કરીને કાચખાને તેણે પૂછ્યું. “કાચખાબાઇ, તમારે આ તળાવમા રહેલું છે કે નહીં? જોયું તો હું તમને અહિં મૂકીને જાઉં કાચખાને કહ્યું કે “તમે ઘોડીવાર મારી વાટ જીવો તો હું જોઇ આવું કે આ તળાવ મને/શિવે જોવું છે કે નહિ ?” રોકે તેમ કરવાનું કહ્યું કહ્યું અને કાચખો પાણીમાં પડેલો. પણ કેટલાક વર્ષન પછી તેણે બહાર આવીને કહ્યું કે “રોક, મારે અહીં રહેવું નથી, આગળ માલો બીજો ઠેકાણે વધારે મારી જાયો અને ધણું પાણી ટોપ ત્યાં મને મૂકજો.” આ સંભળીને ફાલગણશ્યએતેને ઉપાડી લીધો અને તે આગળ મોલ્યો.

(આગળ આવું)

વાલ વિનોદ.

સુન્દરી શણગાર.

(ઉખાણાં.)

સ પાદક: રા રા જગનલાલ કીલાભાઇ મહેતા.

૧. ખખડે પણ નહિ ધુધરો, ઘોખી ન હેઢડે મેલ,
શીજી કહે-પણ હટ નહિ, સમજી જોતાં સહેલ.
—અરીઠાં.
૨. સાતે બધે વાધિયો,
રાજ પૂછે હેત યુ,
નારીને વ્હાલો જોડ;
અમ આગળ કહે એક;
—અ ખોડા (ચોટલો, વેણી.)
૩. કાલો છે પણ કાચ નહિ,
તેલ ચઢે હંતુમાન નહિ,
જોલોને બીજું યુ કહીએ,
નામ તેહનું યુ કહીએ.
—અ ખોડા (ચોટલો, વેણી.)

ઉત્તર (પ્રશ્ન ૩ નો—).

વિધવાને ચિરં એ નહિ જોબે, સંધવાનો શણગાર,
વર વેણી વાસમથી ઝાપે,— પૂજ્ય પ્રાણાધાર !
—અ ખોડા (ચોટલો વેણી.)

કલકત્તા, મુમ્બઈ અને પૂનાના આયુર્વેદિક પ્રદર્શનોમાં સોનાના ચાંદ મેગરનારે
ગુણકારક, કિંકાર્યત અને શાસ્ત્રોક્ત દવાઓ પૂર્ણ સત્ય અને મુદ્ધિ / જળવાઈ
રહે તેવા સચાઓથી, ઉત્તમ તાણ અને ખૂરી વનસ્પતિમાંથી
તૈયાર કરનાર

ઝંડ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ લીમીટેડ, મુંબઈ.

આપણા દેશના લોકોના સારીરીક બધારણને આપણા દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલી ઓળે-
માથીજ તૈયાર કરેલ દવાઓ વધારે મારક આવેછે એવી સમજણ આપણા અગ્રેજી શાંખેસા
બધુઓની પણ હવે થતી જાય છે એટલે તેઓ પણ દેશી દવાઓ દૂરથી વાપરવા માડયા છે

ઉત્તમ અને અદ્યગીર તથા પ્રમાણુમા સોથી દેશી દવાઓ વાપરી જોવાની દરેક સ્વ-
દેશાભિમાની બધુને મિનતી કરીએ છીએ

આયુર્વેદ વિજ્ઞાન—દેશી વૈદ્યને લગતુ અતુલની વૈદ દાકતરોના લેખોથી ભરપૂર
માસિકના નમુનાનો આક મંગાવી જુઓ વાર્ષિક લવાજમ રૂ ૨-૦-૦.

અસાધારણ મેધારાની સમજે તા ૧-૮-૨૦ થી અમારી દવાઓના ભાવેમાં યનાગ
દેરફાગ જાણવા માટે નવુ આધાર ત્રિસ્ટ મંગાવો તારતુ શિરનામુ—ઝંડ.

જન વિદિતી આચ

કારખાતું—

જુની ભાટિયા મહાજનવાડી

એલફીન્સ્ટન રોડ, મુંબઈ.

હવેરો આહકોની ખાત્રીવાળી ૮૦ વરસની
અપૂર્ણ માન પામેલી અને ભરોસાદાર
ચોખ્ખી ચાંદીના દાગીના વેચનાની
જુનામાં જુની પેઢી.

આહકોને ખાસ અગત્યની મુચના.

અમદાવાદના અમરમાં આજકાલ ચાંદીના
દાગીના વેચનાર અનેક વેપારીઓ છે, છતાં
અમારી દુકાનમાં દરેક જાવના દાગીના ખાસ
જરતીથી ઝાળેલી તથા ઘુષરીઓ બાંધવાનો
વાળો તે યજુ ચોખ્ખી ચાંદીનો પાકી ગેર-
ટીથીજ વાપવામાં આવે છે. સાવમા ઠગાવ-
વાની બીલકુલ કાસ્તી રહેતી નથી માટે એક
વાર પધારવા મિનતિ છે.

ચોખ્ખી ચાંદીના દાગીના બનાવનાર તથા વેચનાર
પંચાલ જુલાભાઈ હીરાચંદ

૬. માંડવીની પાળમાં લાલભાઈની પાળ અમદાવાદ, ઘર નં. ૨૨૧૪.

સુન્દરી સુબોધનાં પાછલાં પુસ્તકો.

ઠકું વર્ષ (પાના ૩૮૪)
 આઠમું વર્ષ (પાના ૪૧૬) શ્રીલેખના તથા વાર્તાઓના ખાસ અંક સાથે
 નવમું વર્ષ (પાના ૪૪૮-ચિત્રો ૨૦) , તથા ,
 દસમું વર્ષ (પાના ૪૮૦-ચિત્રો ૩૮) , , બાળકોના ખાસ અંક સાથે
 અગ્નીઆરમ્બ વર્ષ (પાના ૪૮૮-ચિત્રો ૬૮) , , વાર્તાઓના , ,
 આરમ્બ વર્ષ (પાના ૩૬૮-ચિત્રો ૨૦) , તથા બાળકોના ખાસ અંક સાથે
 તેરમું વર્ષ (પાના ૩૫૨-ચિત્રો ૨૦) શ્રીઓના તથા બાળકોના સંયુક્ત અંક સાથે
 ચૌદમું વર્ષ (પાના ૩૧૨-ચિત્રો ૧૦)

મોસિક વધારા સાથે.

આરમ્બ વર્ષ (બોકો ૧ થી ૬—પાના ૫૭૬ તથા ચિત્રો ૨૦)
 , , (બોકો ૭ થી ૧૨—પાના ૨૩૬ તથા ચિત્રો ૧૨) શ્રી લેખના તથા
 બાળકોના ખાસ અંક સહિત સંયુક્ત અંક સાથે.

પંદરમું વર્ષ (અંકો ૭ થી ૧૨—પાના ૩૬૦ તથા ચિત્રો ૧૪)
 બોળમું વર્ષ (અંકો ૧ થી ૬—પાના ૩૮૦ તથા ચિત્રો ૧૧)
 , , (અંકો ૭ થી ૧૨—પાના ૩૫૬ તથા ચિત્રો ૫)
 સત્તરમું વર્ષ (અંકો ૧ થી ૬—પાના ૩૬૦ તથા ચિત્રો ૧૩)

શ્રી લેખના સચિત્ર ખાસ અંકો.

૧૯૧૩ નો ખાસ અંક [સત્તર ચિત્રો—૧૯૧ પાના] કિંમત ૧ ૧-૦-૦
 ૧૯૧૪ નો ખાસ અંક [બારીસ ચિત્રો—૧૨૧ પાના] , , ૨-૦-૦
 ૧૯૧૫ નો ખાસ અંક (૧૧૬ પાના—ત્રણ ચિત્રો) , , ૩-૦-૦

કિંમત ઠીક ખાસ અંકો ચિત્રો દરેક પુસ્તકની બે ગોળિયા દ્વારા અર્થના
 ચાર આના તુલ્ય

ખાસ અંકનું દરેક અર્થ એક આનો.

મળવાનું ઢેકાણું:

સુન્દરી સુબોધ મન્દિર-અમદાવાદ,

*નવમા વર્ષની ફાઇલમાં ગ્રીએ અંક ખૂટે છે પણ તેમાં ૬ ૧ ની કિંમતનો દરખાસ્ત
 અંક (શ્રીઓનો ખાસ અંક) સામેલ છે

ચેતન

લોકપ્રિય થઈ પડેલું રસવંતું માસિક.

--ગુજરાતના સુપ્રસિદ્ધ લેખકોથી વિભૂષિત થયેલું--

લવાજમ. રૂ. ૪. (પોસ્ટેજ ભરો)

તાન્વીઓ

બટુ ઉમરવાડીયા (બી. એ)

વિ. કે. વૈદ્ય (બી. એ)

લલિત કાવ્યો વિચારજન્ય લેખો, હૃદયેગમ ગદ્ય-પ્રત્યેક ઇત્યન્તરિત્રો પ્રત્યનિવચન વિચારપુર્વકો હાસ્યપ્રધાન મહુકાઓ ખાત્રાત્મ પ્રસાદો, પ્રાગ્નિક નોંધ સમગ્રસિત વિચાર સૃષ્ટિ હા તરો અને ગ્રામ્ય વાર્તાઓ એ ચેતનના મુખ્ય ગળો છે

ઉપરાન્ત હાસ્યલેખો પ્રાગ્નિક નાથ, વિચારસૃષ્ટિ વિગેર

વધુમાં ન. કનૈયાલાલ મુન્શીની વીસમી સદી માં આરભાવેલી લોકપ્રિય વાર્તા કોનો વાંકે! આ પત્રમાં આન પ્રેમ થાય છે

ખાસ મમ્મદ ગમે માસ પ્રગટ થયેલો લલિતકળા અને મહત્વન સાહિત્યના નમુનારૂપ ૧ હાલમહમદ શિવજીના ફોટા સાથે ધોડીજ નકલો બાજી છે મૂલ્ય ૦-૧૨-૦

બેટ દીપોત્સવી રસગીતો સે બટુ ઉમરવાડીયા આઈપેપર ઉપર ગીત સહીથી બખાવતુ શર્જરાતના સાહિત્ય પ્રેમીઓએ ને સુપ્રસિદ્ધ માસિકોએ આ હૃદયગીતોને અર્થ સત્કારી છે કિ ૦-૧૨-૦.

પાછલા આ કો કેટલાક માસોની જૂજ નકલો બાજી રહી છે

જાહેર ખબર માટે અલ્પતમ સાધન લખો

વ્યવસ્થાપક-ચેતન,

(ગાંધીપુરા) સુરત.

આ પત્ર તેની આવીકે, રામમોહનરાય જયવતરાય માટે શાકરરાય અમરતરાયે અમદાવાદમાં વાલેધરની પોળમાં આવેલા પોતીના થી ' જ્ઞાનમંદિર પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં જામી અને પ્રમુદક રામમોહનરાય જયવતરાયે અમદાવાદ ગણપુર મુન્શી સુખોદય ' જોડીગમાંથી પ્રગટ કર્યું

તરંગાવલી

મધુરા, ગીત અને મનોહર કાવ્યોનો સંગ્રહ.

આનંદુલ બોર્ડ, રાજીન પુસ્તક-પ્રેષ, ૧૧૨, મુલ્ય રૂ. ૧૦-૧૨-૦૦

સુંદર ભાવનાઓથી હારાગી અને અતીત-સદ્ગુણ-સ્વદેશ પ્રીતિથી ભરપૂર ગીત-ગરબીઓ તથા અપૂર્વ મોહકતાવાળાં સુરસકાંઠો છે. સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન ડૉ. રા. શેઠરાય અમૃતસયે લખેલ વિવેચન અને અમણતી માયે,

કમલિની

આડુ પુસ્તક-પ્રેષ, ૨૫૦, મુલ્ય રૂ. ૧૦-૦૦

મદ્રાસમાં પ્રગટ થતાં "ઈન્ડિયન લેડીઝ મેગેઝીન" પત્રમાં સુપ્રસિદ્ધ બાબુ અધિપતિ બહેન શ્રી કમળા સ્ત્રીનાથન [એમ. એ.] એઓએ રચેલી "કમળા" નામની રસપૂર્ણ મુખ્યોદ્ધેક નવલકથાનું '૨૨' સો ઉર્મિલાખેડન કૃતિ આ પુસ્તક ભાષાંદાર છે. લાખાશેલી સંસ્કારી, સરળ અને સુંદર છે.

વાર્તાલહરી

આડુ પુસ્તક-પ્રેષ, ૩૦, મુલ્ય રૂ. ૧-૮-૦૦

વિદ્વાનોએ રચેલી ૨૮ વાર્તાઓ આ સંગ્રહમાં છે. તુલસી ભટ્ટાચાર્ય, સંસારના વિવિધ દેખાવો, મનુષ્ય હૃદયનાં સિદ્ધિ વિગત સ્વરૂપો એવા અનેક સુંદર હવન ચિત્રો આ ન્હાની ન્હાની નવલકથાઓમાં આબેહુલ નજરે પડે છે.

સરસ્વતી

હિન્દુ સંસારનું અનુપમ ચિત્ર

આડુ પુસ્તક-પ્રેષ, ૨૫૦, મુલ્ય રૂ. ૧૦-૦૦

આ રસીલી સાંસારિક નવલકથામાં હિન્દુ જીવનના અનેક દૃશ્યલેહક પ્રસંગો એવી સુંદર રીતે ચિત્રવાદમાં આવ્યા છે કે તેઓનાર વાચકોને હૃદયમાં લીધા પછી પૂરી કર્યા જિવાઈ મૂંડી દેવાનું બિલકુલ અનુચિત નથી. દરેક સ્ત્રીવાચકે (તથા પ્રત્યેક પુરુષ) માન્યતા સમજા લેાયક આ પુસ્તક છે. (દરેક પુસ્તકનું ટપાલ પંચી જુદું મળે.)

મળવાનું ઠેકાણું—સુન્દરી મુખ્યોદ્ધેક મંદિર—અમદાવાદ.

હરે પત્રી પ્રકર થનાર

સુવર્ણ સુબોધના-

વાર્તાઓના ખાસ અંકના

મુખ્ય વિષયો:

ઉપન્યાસ

સુવર્ણ સુબોધના, હરે પત્રી, નવલકથા

વાર્તાઓના

સુવર્ણ સુબોધના, હરે પત્રી, નવલકથા, સુવર્ણ સુબોધના, હરે પત્રી, નવલકથા

ગદ્ય

સુવર્ણ સુબોધના, હરે પત્રી, નવલકથા

સાહિત્ય

સુવર્ણ સુબોધના, હરે પત્રી, નવલકથા

કાવ્ય-વિજ્ઞાન-કે, સુવર્ણ સુબોધના

સુવર્ણ સુબોધના, હરે પત્રી, નવલકથા

પ્રવાસ મંજરી (૧૨૦ આલુ હાપ-)

સુવર્ણ સુબોધના, હરે પત્રી, નવલકથા

આલુકોને સુવર્ણના:

આવતા આગમનાં-

સુવર્ણ સુબોધના, હરે પત્રી, નવલકથા

તે પછી, એક સુવર્ણનાં-

સુવર્ણ સુબોધના, હરે પત્રી, નવલકથા

આમ હોય તો આ સુવર્ણનાં

સુવર્ણ સુબોધના, હરે પત્રી, નવલકથા

સુન્દરી સુખોધ.

યવ નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતાઃ । શ્રી પત્નુ ભગવાન.

વાર્તાઓનો ખાસ અંક:

મુખ્ય વિષયો—

ઉપન્યાસ:-કાંબોત્રી-કાંબોત્રી:

એક રમીકી, હૃદયચોક્ક સંપૂર્ણ નવલકથા

રંગભૂમિ નવલકથા

ભારતી તથા અન્યપૂર્ણા.

નિર્દોષ અને રમુછ, લખવી શકાય એવા સંવાદ.

આનન્દાશ્રમ:

અમલ-વિનોદ-જ્ઞાન-દ-વિદ્યાન્તિ-મળે એવાં,

સ્નાનાં શ્લોકો રમુછ, લખાણો, તથા દ્રવ્યકા.

વિદ્યા-વૈદ્યક: લંડોની આંખે દેખાતું નથી?

સ્નાની ભુલોનાં ગંભીર પરિણામ!

પ્રવાસમંજરી: (૧૬૬ આલુ લેખ-)

કામાક્ષા દેવીની યાત્રા તથા કોમરૂપ દેવની ભક્તિવા

લેખી-રસપૂર્ણ અને આનન્દન હરીકથા.

સમાજ: સ્ત્રીતંત્રણની સ્ત્રીઓના રીતરિવાજો.

[આ ઉપરાંત મુશિક વાર્તાઓ, અનુસાવકથાઓ, તથા

શ્રી સામ્રાજ્ય, ધર્મે ગાદે-ભુલો: અનુક્રમણિકા.]

કુટક અંકનું મુદ્રણ ભાર આના.

સુન્દરી સુખોધ અંક-૨, અમદાવાદ.

નમૂનાનો અંક:

સુન્દરી સુબોધ

(સચિત્ર માસિક) ૫૨

અરાધ વર્ષથી—

૩૬૮ પાપ છે.

સુન્દરી સુબોધના

શાહકોને મળતા અનેક

લાભ.

૧. ૬૨ વર્ષે મેદા ૧૦૦૦ પાની

ઉપરાંત શરમ વાચન.

૨. દરેક અંકમા સુન્દર વિચાર

વાર્તાઓ—અને મીઠા

નો-એમ બે ખાસ અંકો

તે ઉપરાંત, લગભગ ૨૦૦

પાનાં પોશ્તુ પુસ્તક

—

વાર્ષિક લવાજમ

હિંદુસ્થાનમાં

ફક્ત ચાર રૂપિયા

હિંદુસ્થાન બહાર—

ફક્ત પાંચ રૂપિયા

(કપાલ ખર્ચ સાથે)

વાંચનારને ખાસ સૂચના.

૧. સુન્દરી સુબોધનો જે અંક નમૂના તરીકે મોકલવા છે, તે પાછલાં વર્ષોનાં પુસ્તકોમાંથી ગમે તે અંક હોય તથા તેમાં વખતે ચિત્ર નહિ હોય, વખતે કદ નહાનું (અથવા બહુ મોટું) હોય, વખતે ઉંચા આર્ટ ડ્રાઇંગનું પૂરું નહિ પણ સાદા રંગીન કાગળનું હોય પરંતુ તેથી આ માસિકનાં દરેક અંકમાં તેમજ દરો એક પાની બેસુ નહિ.
૨. સાધારણ રીતે, આ માસિકના વિષયો આ અંકમાં આવેલા સુચીપત્રમાં જણાવ્યા પ્રમાણે હોય છે દરેક વિષય તો દરેક અંકમાં સદે રમાયજ નહિ, પણ એક અંક વાંચી જોવાથી જણાયે છે એ પૈકી વાંચનારને વિષયોને લગતાં લખાણ લેખો છે.
૩. પણ સુન્દરી સુબોધ માસિકની ખરી પરીક્ષા તો તમને એ માસિકનાં ઓછા એકાદ વર્ષ સુધી વાંચી “લુલો” સ્વારજ થાય અને એમ કરી તો, અમને ખાતરી છે કે અનેક કુટુંબોનો જે અનુભવ છે તેજ તમારે પણ થય અને તમને પણ આ પત્રના આદર તરીકે ચાલુજ રહે.
૪. સુન્દરી સુબોધના જેવું સરળ, ઉપયોગી, સુબોધક, મનોરંજક અને નિર્દોષ વાંચન તમારા કુટુંબને તમને ફક્ત જૂન લવાજમમાંજ તમને આપી શકે છે, એ સાચું તમારે તમારે પાંચ ખર્ચવા રમ લઉં છું.
૫. સુન્દરી સુબોધની અજમાયશ કરી જોવા માટે, એ માસ માટે પણ આદર થઈ શકાય છે, એવી નવી વ્યવસ્થા હાલ કરવામાં આવી છે.

નીચેના સરનામે લખો

સુન્દરી સુબોધ મન્દિર,

અમદાવાદ

વ્યવસ્થાપક,

સુન્દરી સુબોધ.

* લાલમા, થોડા વખત માટે, ચિત્રો બધાં કરવામાં આવ્યા છે

સુન્દરી સુબોધ.

“પ્રજ્ઞા દેવતા રહે, ત્યાં પામે સન્માન સુન્દરી.”

—શ્રી મત્તલગવાન

આદ્ય સંપાદક:

પ્રકાશક અને તંત્રી:

શ્રી બન્ધુસમાજ, એમદાવાદ.

રામમોહનરાય જસવંતરાય.

જવાબ (વાર્ષિક, ટપાલ સહિત:)

(૧) માસિક વધારા સાથેનું પત્ર: રૂ. ૪-૦-૦. (હિન્દુસ્થાનની જહાજ-પાંચ રૂપિયા.)

(૨) માસિક વધારા વિનાનું પત્ર: રૂ. ૨-૦-૦. (હિન્દુસ્થાનની જહાજ-પાંચ રૂપિયા.)

જાને જ્ઞાતા ગ્રાહકને લેટનું પુસ્તક આપવામાં આવે છે. આ માસિકનું નવું વર્ષ લાન્ચુઆરીના અંકથી શરૂ થાય છે. વર્ષમાં ગમે ત્યારે ગ્રાહક થાય તોપણ તેને પાછલા અંક મળે છે.

હિન્દોગરતો અંક ગણવાતો છે.

ગ્રાહકોને વિનંતિ.

આ અંકને [પુસ્તક ૧૮ ના અંક ૧-૨ જોડે] ૧૯૨૩ ના જાન્યુઆરી-ફેબ્રુઆરી માસ માટેનો (અંક) ગણવાનો છે

તેથી જ્યાં જ્યાં “પુસ્તક ૧૮ મું: અંક ૫-૧” અથવા “મિ-બી, ૧૯૨૨” એમ કાપેલું લેવામાં આવે, ત્યાં ઉપર સુજન સુધારો કરી લેવા વિનંતિ છે.

વ્યવસ્થાપક, સુન્દરી સુબોધ.

વાર્તાઓનો ખાસ અંક:

અનુક્રમશિકા.

પુસ્તક ૧૮ મું.]

મે-જુન, ૧૯૨૨.

[અક ૫-૬]

જ્ઞાન મુગ્ધ.

દશાની કેશી.

-“સાચું” સ્વચ્છ” માંથી

૬૬

ધર્માલય અને તપોવન:

નન્દ કાશિરૂ.

બહેન શ્રી પદ્મભાવતી દેસાઈ

૬૭

સુભાષ

રા પૂનમચંદ કેશવલાલ શાહ (બી. એ.) ૬૭

રમણી મણિમાલા:

દશ્યન માળા

રા અમ્બેશાલ સવરામભાઈ દેસાઈ ૬૬

વિદ્યાવલા-વૈદ્ય:

નન્દાની બુધોનાં મળીર પરિણામ.

શ્રીમાન સ્વામીજી શિવાનન્દજી

૧૦૮

વદ્દની આણિ દેખાતું નથી

શ્રીયુત ડો. જાદવજી હુસરાજ

૧૧૬

શ્રી સામ્રાજ્ય:

કમળ

સ્વ. બહેન “ઉષા”

આશા

બહેન સો ધીરજીબહેન વિશ્વનાથ

૧૧૭

સરોજ

બહેન શ્રી લીલાવતી

પત્ર મંજૂષા:

એક હલોળી અનુકરણીય ગદ્યશૈલી

શ્રીયુત કૃપાચક્ર બહેનસાલ પંડિત

કર્તવ્ય નિષ્ઠા

બહેન મિસિસ આનંદ વૃક્ષાલાલ દેસાઈ

વિવિધવિચાર:

આન દેશની શ્રીઆ

શ્રીયુત “વિવિધ”

વાંતીઓનો ખાસ અંક:

માસિક વર્ધારો.

[પુસ્તક: ૧૮ અં.] મે-જુન, ૧૯૨૨. [અંક: ૫-૬]

સરસ્વતી:		
કુલોતું સમ.	" સંસારનાં મુખ " માંથી.	૧૨૬
અનુમવિકા:		
મા	બહેન શ્રી " આર્ય "	૧૨૧
બાળ-વિધવા	શ્રીયુત " નવન-નવનીત "	૧૩૪
આરી કુખી કથા	બહેનશ્રી મિસિસ રાવળ.	૧૩૭
કાળોની-કાળી !	શ્રીયુત " અરત " (બી. એ.)	૧૪૫
રંગભૂમિ:		
બારની બંને અર્ધપૂર્ણ.	શ્રીયુત આંખથી વિદ્યુલ્લાસ ઉદ્દેશી.	૧૭૧
નવવંદ્ય	શ્રીયુત પ્રજ્ઞાશક્તિ અમૃતજી દિવેદી	૧૭૫
પ્રવાસ મંજરી.		
કામાક્ષા દેવીની ચામ	શ્રીયુત સ્વામીજી શિવાનન્દજી	૧૮૩
બાલક પત્રિકા.		
સસ વચની વાલિયુદ્ધ.	શ્રી. હિમતચંદ્ર કલ્યાણીશંકર દેસાઈ	૧૮૮

ઉપા.

ઉપા (અંક મીબે-મીતે.)

આજ રિશ્તબંધી ગમત	શ્રી. મોલીલાલ વ્યવસાય.
ઉપા	બહેન શ્રી ખમ્માવતી
ચિંકીરી રાત્રીકુમાર	બહેન શ્રી હીરે બેટા
રાત્રી-રાણી	બહેન શ્રી અરવિન્દા કાપર

સુન્દરી સુખોધના તંત્રીઓ રસીલી પુસ્તકો:

યોગિની

અથવા સરસ્વતીનો જીવન સુવાસ-

પૃષ્ઠ ૧૫૦—પાકું સોનેરી દસ્કલવાળું પૂઠું. મૂલ્ય: રૂ. ૧-૮-૦

ફક્ત થોડીજ નકલો સિલિકમાં છે.

આ રસીલી, મોહક સાંસારિક નવલકથામાં ૪૫ પ્રકરણો આવેલાં છે. તેમાં પતિ પત્નીની જીંદગીનાં સુંદર ચિત્રો-વિધવાનાં કર્મની કષ્ટભાજનાં કઠાણીઓ-હિંદુ શંસારની વિચિત્રતાના વિવિધ દેખાવો-સાધ્વી સીઓનાં મનોહર ચરિત્રો-આત્મબળના અદ્ભુત ચમત્કાર-મહાન આત્માઓનું અલ્પ શિક્ષણ-અને સ્ત્રી ઉન્નતિ વિષે અનેક પ્રકારના વિચાર-એકું ઘણું છે.

બાલા

પૃષ્ઠ ૪૪૦—પાકું સોનેરી દસ્કલવાળું પૂઠું. મૂલ્ય: રૂ. ૧-૮-૦,

આ સુંદર આકર્ષક સામાજિક નવલકથામાં ૨૮ પ્રકરણો આવેલાં છે.

આ નવલકથામાં “ઘણા સુંદર, ઉત્કર્ષક વિચારો સમાવતા છે તથા શ્રદ્ધા, સુમોહક પ્રસંગોથી તે ભરપૂર છે. શુજરાતી ભાષામાં જે ઉત્તમ નવલ કથાનાં પુસ્તકો છે, તેમાં બાલાને સ્થાન મળ્યું છે તે વાજબી છે.”

—મુદ્રા—

રસીલી વાર્તાઓ

ભાગ ૨ નો.

આક સંપૂર્ણ વાર્તાઓ—પૃષ્ઠ ૨૦૦ મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦

આ પુસ્તકની મનોરંજકતા અને ઉત્તમતા માટે બહુ સારા અભિપ્રાય મળી ચુક્યા છે; હજી હમણાંજ, જ્ઞાત, પરંતુ, છતાં તેની વધતી વધતી માગ થીઓ થવા લાગી છે. આ પુસ્તકની એકેએક વાર્તા શંસારના વિવિધ પ્રસંગોના અંતર્ગત સમાવેલી છે, અને તેની ભાષા સૌથી પણ સરલ તથા આકર્ષક છે.

(દરેક પુસ્તકનું અગ્રમ ખર્ચ બાદ.)

સુન્દરી સુખોદ.

(સ્વર્ગસ્થ સાધુવર્ણ ગોવર્દનશાઈના કાવ્યોમાં કહીએ તો “ સ્ત્રીઓ પશિત યાચ, રસજ્ઞ યાચ, કુદ જપોષક યાચ, સ્વસ્થ યાચ, શરીરે જલવતી, રોમહીન અને સુન્દર યાચ, પોતપોતાના પ્રમાણમાં કુદ્ભજનજનનમાથી તેઓ મુક્ત-સ્વસ્થ યાચ, ને તે મુક્તતાથી અને સ્વસ્થતાથી કુદ્ભગમી મૂખે ઉન્નતાઓ અને ક્ષેપોમાંથી છુટી, એ કુદ્ભજનુ ખર્ચ કલ્યાણ ક્ષત્ર સક્રિયમિતિ અને ઉત્સાહિની બને.” કુદ્ભજના જાણક વચ્ચેને પોષણ અને સક્રિય આપે અને જલવતીની કલ્યાણવાસનામાં દૃષ્ટ કરે; સાચી પત્ની સર્વ પતિનું છવન દાન્ય કરે, પતિવશવન સેવાભરિની બની કુખપતિમિત્રમાં કુલનાં જાનુના આત્મા-દૃઢ વહારે, માનસજ પુત્રો તરીકે હિન્દુદેવાના સન્તાનોના વિકાસ અને પ્રગતિની સદાવક યાચ, તથા પ્રબલસહ નૃતનિરપે સ્વદેશમાં કાષ્ઠમૂર્ખનાં તેમજની, ઉદાસભણી કિરણો પૂર્ણ વિસ્તાપી પ્રસારો-જેવ આજ સુન્દરીઓના છવનની સફળતા છે “સ્ત્રી વિના મૃદ નથી, મૃદ વિના પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના રાત્ર નથી ..સ્ત્રીની દાન્યતિ વિના દેશની દાન્યતિ અશક્ય છે ”)

પ્રમાણ: ૧૮ મું.]

એ-જુન. ૧૯૨૨

[અંક ૫-૬.

જ્ઞાનસુગન્ધ.

દયાની દેવી.

દયાની દેવીનોજ અવતાર! છે તો સાધારણ સ્થિતિની અને આપણા પ્રમાણમાં તો તે ગરીબજ કહેવાય, પણ કાષ્ઠ બીખારી તેને ધેરથી નિરાશ થઈને પાછુ ફરે નહિ! જે જાણ તેની આપે એ બાઈ કાંઈ એવો અજન્મ જાતની ખીઠાશથી બેસે કે સાધુ માણસ મુશી થયા વિના રહેજ નહિ. એના ચહેરામાં કાંઈક એવો ચાંતિ છે કે જે કોઈની જોઈએ ત્યારે કુદરતી અર્પણ થયા વિના રહેજ નહિ. એની પાસે બેસીએ એટલો વખત અપણા વિંકરો તો કાંઈનાં ક્યાંઈ બાળી જાય. જે બાચ સાધુ કે મુસાફરને રોટલા ખાપે તેને માટે રોટલા તૈયાર, જેને લોટ જોઈએ તેને લોટ, જેને વાસણ જોઈએ તેને વાસણ, જેને ઉતારો જોઈએ તેને પોતાના ઘેરવાડમાં, એસરીમાં કે ફળિયામાં તૈયાર, જેને પાણી જોઈએ તેને નદીઓથી પાણી ભરીને લાવી આપે, જેને જાણ-લાગ જોઈએ તેને તે સાવી આપે. બધા માણસ, કાષ્ઠ વાતની નાજ ન મળે! જ્યારે જોઈએ ત્યારે એ ચાર બાવા, સાધુ કે મુસાફર તો તેને ત્યાં પગજાય હોય! તેમાં અજ્ઞ જોઈએ એ કે જ્યાં ઉપર તેનો એક સગ્ગો ગ્રેમ, પોતાના હાકરજિયા પણ સગ્ગા, ને બીજમણા કાજોટીઆ આવે તે પણ સગ્ગા! કાષ્ઠ ઉપર તેને પ્લાઈ લાઈજ ન મળે! ફળિયામાં એ ચાર કૂતરજિયા બેઠાં હોય, સામે એ ત્રણ ગધેડાં બાંધ્યા હોય, સવાર સંજનો વખત હોય તો ચાર પાંચ વાહરખજોની પણ ફૂલફૂલ થઈ રહી હોય, થવનનો અપારો આવે ત્યારે પાસેના નીલામમાંથી ઝીણી ઝીણી ચામ ઉડતી હોય, વડુ દીકરીઓ બીવી માટી રમડતી હોય, હાકરજિયા કામ થડતા હોય તેના ટપલાના અજાણના બાજુ મરા સંભળતા હોય, અને કોઈની એસરીમાં બેઠી બેઠી દેડીએ ચલાવી કે કતતી હોય, એ દશમાં કાષ્ઠ મુસાફર આવીને કહે કે, દેડી ખા, ફું સવારનો જુખો છું, એટલે વસ્ત ઉઠી

સાટલો આપે એક વખત હું મહારા મામા સાથે લાડુ જમવા એ મામાના મથા દતો ત્યારે એ ડોશીને મળ્યો હતો એ પછી હવે તો ન્યારે ન્યારે દેશમાં જઈ છું ત્યારે ત્યારે ખાસ ચાલીને હું ત્યાં જઈ છું અને ન્યારે ત્યાં જઈ ત્યારે એવી એ ધમાલ ને એવી ને એવી ચાલિને! હું જઈ ત્યારે મને દેખાને તરત હરતે મોઝાએ કહે કે, “આવ દીકરા, બેસ બેસ, મલો દહારે આલ્યો હો” એમ કહીને બેસવા સાર મોઝા પામરી આપે. પછી તુરત પાણીના લોચા ભરીને પાસે મૂકે ને સોના ખુશીખખર પૂછે હું ક્ષણ અર્ધા ક્ષણ બેસું એટલી વારમાં તો તે બિચારી ડોશીને દસ વીસ વખત ઉડતુ પડે, પણ તે થાકે નહિ કે તેને મુસો લાગે નહિ.

એક વખત મેળાનો દિવસ હતો ત્યારે એ બાઈને ત્યાં ગઈ જે ધમાલ જોઇ તેની થ વાત કરી! બાઈ દસ રસોઈના ચોસા તેને ત્યાં ગયા હતા, તેમાંથી કાંઈએ આવીને કહ્યું કે, માઈ, દેવતા ચંદ્રએ તેને દેવતા આપ્યો એટલામાં એકે આવીને કહ્યું કે, માઈ, કાઠી ચંદ્રએ તેને કાઠી આપી. એટલામાં ત્રીજાએ આવીને કહ્યું કે, માઈ, નીમક ચંદ્રએ તેને મીઠું આપ્યું. એટલામાં ચોથાએ આવીને કહ્યું કે, માઈ, એક મૃતિ અગ નયા આ ગયા દે, કિસકે લીએ બાઈ ચંદ્રએ તેને સોટ આપ્યો. એટલામાં એક જણે આવીને કહ્યું કે, મહારી પાસે વાસણ નથી, તમે કાંઈક આપો તો દાળ જનાવું, એને ટોપ આપ્યો એટલામાં એક જણે કહ્યું કે, માઈ, જળ ભરનેકુ ધડ ચંદ્રએ તેને માટીનો ઘડો આપ્યો. એટલામાં એક જણાએ ડેલી બહારથી ખૂમ પાડી કે, કુબાર ભગત કીધર રહેતા હમ? હમકુ આજકી રાત્રિ ઉતારા ચંદ્રએ. ફળીયુ ખડું મુસાફરોથી ભરઈ મયુ દતું માટે તેને પાસેના ભીજા ધરમાં ઉતારો આ પવા તે લેડી મઘ. ત્યાંથી પાછી આવી એટલામાં એક બાઈએ કહ્યું કે, માઈ, પાણી જોઈએ ત્યારે પોતાની સામે માટી રમતી જુવાન ઊઠરીને કહ્યું કે, જા દીકરી પાણીલ બેડું ભરી આવ. તુરત તે પગ ધોઈને પાણી ભરવા ચાલી નીકળી એટલામાં એ જણા આવીને કહેવા લાગ્યા કે, માઈ, લકડી ચંદ્રએ. એટલે માટીના પીડા વાળની વઢું, કહ્યું કે, વઢુંદીકરા, કોડ માંથી છાજુના સુંડો ભરી આવો. તરત માટીવાળા હાથેન સુંડો ઉપાડીને વઢું છાજુલેવા મઘ તે છાજુ લઈને આવી એટલામાં કોઈએ આવીને કહ્યું કે, ડોશીમા મસોહ તો ચંદ્ર મઘ પણ જમવા બેમવાની અગવડ, મારે ડોરવાડમાંથી જગવાર વાહરડાં ઊઠાવી દ્યો તો ઠીક તુરતજ તેણે કહ્યું: વઢું જાઓ, વાહરડાંજાને ત્યાંથી ઊડીને લીમડા હેઠે બાંધો. એટલામાં એક મુરદાસે આવીને કહ્યું કે, હમકુ સ્નાન કરના દે, પાટપર લેજનતેમી દવા કરના ચડીએ. તુરતજ ડોશીએ કહ્યું વઢું, જુઓન, છે કોઈ છેકર? વઢુંએ કહ્યું અહિં તો કોઈ નથી. ત્યારે ડોશીએ કહ્યું કે, સરદાસ, અહિં નાહી દ્યો, ચોખ્ખું પાણી તમાર છે સરદાસે કહ્યું, હમ તીર્થ કોઈકે કીધર નહિ નાહીએ. અમ્મજ, કોઈ નહિ હોવેતો કલ બાત, હમ કલ જોજન કરેએ, આજ ભગત કે ઘેર જુખાડી પડે રહેએ. એ સાંભળીને ડોશીએ કહ્યું વઢું દીકરા, બીખલાને જોલાવો, જુલો તે મોરા પાસે રમતો હશે. વઢું તેને તેડવા મઘ ને ઊઠરી પાણી ભરીને આવી. એટલામાં મોટા લાલા ઠકરે આવીને કહ્યું કે, બાઈ, તમે જોલાવા છાજુને બઢીને સોટ આપવાનું કહ્યું પણ બઢીને લોટ તો મહારી કુખનમાં તમાર નથી, અગર મેથા છે એટલે આર પાસીને સોટ હતો તે ગધો ખસી ગયો. એ સાંભળીને ડોશીએ કહ્યું કે, મહારાજને પઢીને સોટ આપ્યા વિના તો નહિ ચાલે. દીકરી જોતો, કાંઈ થોડો મજો સોટ

છે કે ? ન હોય તો પાલી દઈ ણી નાંખ. ઘરમા લોટ હતો નહિ તેવી ઊકરી ણવા બેડી એટલામાં એક વેવશી જેવી ચિંથરે દાસ બાઈ ચેતી ચેતી આવીને કહેના લાગી કે, માઇ, મેરા બેટા નહિ મીલતા દે, કપરસે દો કાસપર ગમ હે વહાસે હમ ચવેથે. મે સીતાગમ બાવોડે મદિરમે સંદાવત લેતેકુ મઈ, ચોર નો લડકા ચોલા મે કુબાર ભગત કે ઘરપર ગતા હું, વહા મીયુગા. અપ ધિપર તો નહિ દે. મે ક્યા કરે ? રસ્તા બૂલ ગયા હોયગા. ઠાઇ સાધુ કુસલાઇ કે લે જલમા તો મે શિર પટકો મર જાઈગી. એમ કહીને તે રોવા લાગી ડેશીએ કહ્યું: આજ કયે ગામથી નિકળ્યાં હતાં ? તેણે કહ્યું: માઇ, ગામકા નામ તો મ્હે બૂલ મઈ. ધિપરસે પછમને દે. ડેશીએ કહ્યું: ઊકરો કેવડોક છે ? મ્હેણે છે કે ન્હાનો ? તેણે કહ્યું: બડા હોય તો ક્યા ફિકર ? ચોતો છ સાત બરસકા દે મેરેકુ વે એટલી લડકા દે. એ સાંભળી આકોડ ચલાવતા ચોતાના દીકરને ડેશીએ કહ્યું: બાઇ, આની સાથે સીમાકા સુધી જઈને તપાસ કરી આવ ને જો ન મળે તો પોલીસ પટેલને કહીને પાસેનાં બેનલુ ગામમાં ખજર કાઢવા માટે વેળીયા દોઝાન. તુરત હાથ ધોઈને તે ઊકરો એ બાઇની સાથે તેના ઊકરોની શોધમાં નીકળી પડ્યો. એટલામાં એક જલે આવીને કહ્યું કે, માઇ, હમેરી જો કલ્હા બૂખી ખડી દે. ઉસકુ ચોડા ઘાસ મીલ નવે તો બહુત આનંદ હો નવે. ડેશીએ કહીને પછવાડેના વાડામાંથી ધાસના બે પુળા લાવી આપ્યા. એટલામાં એક જલે આવીને કહ્યું કે, ડેશીમા, પગમાં કોયે બહુ લાગી મયે છે તેથી આલી સગતુ નથી. સોય આપો તો કહી કાહુ તુરત ડેશી સોય લેવા લડ્યાં, અને એક ઝાઝળામાં ક્ષણે સામાન પકો હતો તેમાંથી સોય શોધીને આપી. એટલામાં એક પાડોશલે આવીને કહ્યું કે, કાપી, મ્હારા ઊકરાના પેટમાં બહુ દુખે છે તેથી ચીસેચીસ પાડે છે, હવે હું રુ કરે ? એના બાપ તો સીમમાં ગયા છે, ડેશીએ કહ્યું: બ્હીમા, મ્હારી પાસે જોર કાચલાની કાપી છે તે ખવરાવ, એટલે હમણું સારુ થઇ જશે. એમ કહીને એક લોટકામાંથી ડેશીએ ચોડી કાપી તેની હથેળીમાં આપી. એટલામાં એક જલે આવીને કહ્યું કે, મા, રામમદિરનાના સંતઘસન આગા છે ડેશીએ કહ્યું: વાહ વાહ, બહુ, સારું સંતઘસ પચુ બહુ સારા મદારગા છે ક્યાં છે ? પેલાએ કહ્યું: રામા ચોવ-દીયાની ડેશીએ છે. ડેશીએ ચોતાના બીજા દીકરને કહ્યું: કાળા, સંતઘસને કહી આવ કે રાતે ચેટલા ખાવા અમારે ત્યાં આવલો. એટલામાં એક જલે આવીને કહ્યું કે, માઇ, રોડી બન મઈ, અપ જના અપ પવિન ચાઇએ. એમ કહીને ડેશી પાસે વાટકી મૂકી. ડેશી વી લેવા લડી. એટલામાં ત્યાં એક મસ્ત બ્રહ્મચારી આવ્યો. મેડી બટા, છુન વિભૂતિ ચોલેલી, કપાળમાં મ્હેણે સિંદૂરનો ચાંદો, કોથ ભરેલી લાલ આખ ને મ્હેણે ચીપીએ ખડખડવતો બારણામાં આવીને પુજ્યા લાગ્યો કે, કુબારન ભગતણી કાપર દે ? ધીવાળા હાથ હોવાથી દુરથીજ પગે લાગીને ડેશીએ કહ્યું: પધારો મદારગા, એસરીમાં ખાટલા ઉપર બેસો. આ સાધુએને જરા સમજવીને હું હમણું આવુ છું. એમ કહી ખાલુના દોરવાડમાં જ્યાં નલુ ચાર ચોક્કા ચાલતા હતા ત્યાં ડેશી મઈ, ને સોને જરા જરા વી આપી આવી. એટલામાં એક જલે આવીને કહ્યું કે, ડેશીમા, મડળીવાળા બાવાજી ખાટલો ચોહાડુ માનેછે તેણે કહ્યું: જો સામી ભતિ ખાટલો પડ્યો છે તે લઈ જા ને લે આ ચોહાડુ. એટલામાં એક સાધુએ કહ્યું

*એક જાતનું માટીનું વાસણ. ગામડાના ગરીબ ખેડૂતોને ઘેર રેડી કે કપાડો હોનાં નથી, તેથી તેઓ પરચુરણ ચીત્તે માટીના વાસણમાં નાંખી દાણાની ઉતરડામાં રાખે છે.

કે, માઈ, દમ સગાયા ખીના મરમતાઈ આજ દુનરસે મલમપી કુઠ નહિ મીલી હે ડોરી તેને માટે ચલમ લેવા ઉઠી એટલામાં તેણે કહ્યું કે, માઈ, ચલમ તો હમેરી પાસ હે, દમકુ તો ગાંભ ચલ્લે. ડોરીએ ક્યુ, માંલે આ ગામમાં નહિ મળે, ખજર નોંધતી હોય તો આપુ સાધુએ કહ્યું અચ્છા, વોળી સરી. એટલે ડોરીએ ધરમાં જઈ કોઠીમાંથી તબાકુની ગોળી કાઢીને તેમાંથી ચોડી તબાકુ કાપી આપી. આ બધું કરવામાં જરા વાર થવાથી બ્રહ્મ ચારીનો મિનજ ગયો. તેથી તેણે ડોરીને કહ્યું કે, હમને મુનાયા કે કુલારન બમતરી ગીયા અચ્છી હે, ઉસ બાસ્તે તુમકુ દેખનેકુ ખપર આવે હે, લેકીન તુતો ખડી સિદ્ધ હો ગઈ હે! સચ્ચા સાધુએ તો પાછળતીબી નહિ દે, ઓર કમવાછી પીછડી લેતી હે! હમકુ તો તેરા કુચ્છ નહિ ચેતા હે, ખાલી દે બાતો સુનાનેકુ આપયા, લેકીન કુચ્છ આદમ્માન નહિ. કુચ્છ બાતચીત નહિ, ઓર ગમરાછી પીછડી શીરતી હય! હમને દેખ લીયા તેરી સિદ્ધાઈ ઓર દેખ લીયા તેરી લક્ષિ! એમ કહીને મ્હે મહાચીને આપીયો ખજરખાલતો તે ઉઠ્યો. ડોરીએ કહ્યું મહારાજજી! દયા રાખો, દયા રાખો, અમે તો અપરાધી હવ છીએ, અમે તે સિદ્ધ ચેના! તમને બે બાલજીની રસોઈ ખપતી હોય તો જગવાનું તૈયાર છે, ને રસોઈન ખપતી હોય તો રીંધુ મોઢ્યુ આપતો ઉતારો ક્યાં છે? બ્રહ્મચારીએ બોલ મિત્રનથો ક્યુ. તેરા જેસા મુદમ ધરમા અમ દમ નહિ ખાતે હય. એ સાલગીને ડોરીએ ક્યુ અચ્છા મહા ગજ, જેવી તમારી મરજી એમ કહીને ફરીથી તને પગે લાગી. આ જોઈને હું તો અજબ ચક્ર ગયો. આટલું અપમાન થયા છતાં જાણે કાંઈ બચુતીજ નથી! તેના નેાં ઉપર એવીને એવી શાન્તિ, જરાય મરમ થઈ નહિ ઉઠતી નથી પડી!

એ જોઈને મહારાથી ન રહેવાયુ, મ્હારો પિતો ઉછળી આવ્યો, પણ એ સાધુને મ્હોડે હું કાંઈ બોલી શક્યો નહિ કારણ કે તેના તેજમા હું અજાણ ગયો, ને તેના ચરસાના લયમાં હું બંધી ગયો, પરંતુ એ ગપા પછી ડોરીને મ્હે વ્હુ કે 'એવા લગોટિયા જોગટાઓ તો ધણીએ અવે, એવું તે એવું એવું તો માટે ખમીએ' એના બાપની શુ જોશિયાળ છે? "

ડોરીએ વ્હુ — 'દીકરા, તું દંડ બાળક છે એને દંડ આતરનો રમ લાગ્યો નથી, માટે પોતાનું તપ આવી રીતે ધોઈ નખેલે એની સાથે બે આપણે પણ એવા ચક્ર ભેરીએ તો આપણું ક્યું કારણુ પણ ધોવાઈ નવને? એવો એમજ આવે. પાંચે આગળ કાંઈ સરખી હોય? તેમાં પણ સાધુઓમાં તો અર્ધો અર્ધ મચળના ગમેલાજ હોય. તમે તો આ એકજ જોયો. પણ મ્હારી પ્રસે તો એવા ધણીએ આવ્યા કરેલે, એ બધાની સાથે હું લકા કહેતો મ્હારો આરો ક્યાં આવે! હું કહેતો હતો કે હું તમને કાંઈક જ્ઞાન સંભળાવીશ, પણ બાઈ, બે આણ જ્ઞાન સંભળાવે તો તો હું રખડી પડુ. દીકરા, તને ખજર છે? "

ધર બાળ્યે ધર ઉઠારે, ધર રાખ્યે ધર જાય.

પ્રભુને અર્ધે ધર ઉપર તુલસીપત્ર મૂકી ધ્વનિ જાતના અભેદા કાઢી નાંખીએ ત્યારે સાચું જ્ઞાન મળે. વાતોના જ્ઞાનયા હા વળે! એ તો સૌને આવડે. માટે લાઈ, મ્હારો કહી માંડીતો મર્થો નથી તેને માર, ને પછી મને જ્ઞાન સંભળાવવા આવ. એમ કાંઈ જ્ઞાન જુદામાં નથી પાડ્યું! "

ડોરીની આ વાત સંભળીને હું તો એવો દરમાઈ ગયો કે કાંઈ વાતજ ન પુછે. મ્હે ચવા ગયો તો, પણ હું તો એ કુલગચ્છનો એસોજ ચર્ચ ગયો ને તીચુ જોઈને લોખ બોલ રવા મંજો. ખીનું કાંઈ સમજી નહિ.

ત્વં અમૃતસાગર પંડિતાર કૃત " સાચુ સ્વર્ગ. "

ધર્મલય અને તપોવન:

નન્દકીશોર.

લેખક પંદેનશ્રી મદ્ભાવતી દેસા.

ભોજાસની કૃષ્ણ જાડી દતી સાથમળનો મમય હતો. કળજૂની કૃષ્ણગોંધી યશુ નાનાં નીર પૂર લહેરેમા લહેરાતાં હતા, પરનની લહેરે દર્શનુમાથી ઉત્તર તરફ ને પાણીની લહેરે ઉત્તરથી દક્ષિણ તરફ જતી એ સામગ્રી અશ્વતા નદીમા તરતુ નાવડું ઉછળતું કિનારાની જમીન બીની ચતી ઘાટપરના પગથીઆ સાથે યથ જતા.

મધુમના ન્હાનાં ન્હાનાં જાળો સાથયજે આ લહેરે સાથે રમવા પાણીમા ભેગા થઈ જતાં. લહેરે સાથે સરખતા પાણીમા ચળકતા પ્રાને મુડીમાં પકડવાનો પ્રયત્ન કરતાં તેઓ ન ફાવતા ત્યારે ઉંચા ઉછળતા જળકણે ઝીલી એક એક ઉપર ફેંકી એતેપિ પામતા-આનંદ પામતા.

ખાળક નદકીશોર આ હોળાનો અગ્રેસર હતો એની સોગર અને આનંદી મુખમુદ્રા, એનું મધુર ભાષણ અને એનો અલૌકિક કંદ, આ બધુ મધુમના ખાળકોને સવાથે પોતાના તરફ આકર્ષવાને કારણભૂત હતું.

ખાળક આને ટોળાથી વિખુટાઈ વહેલો ધેગ ગરો અને સાબરું કે આને કૃષ્ણ જાડી છે આ મોરલીધરની પૂળ ક રો, ખારતી કરો, નૈવેદ્ય ધરો. આ સાથે પૂળમાં બેસવાની મીઠી મીઠી લાલચ હોવાથી તે મોરલીમાં દાખમ થયો. નિર્ધનતાની આછી સામગ્રી વાળી પશુ ભક્તિથી ભરપૂર કુલવાડીમાં આ બાલમમર કાંઈ અરપટ પશુ રસ ભક્તિ માનસજનો નાનારા આસને મો'વાઈ ગયો. બેઠા ન બેઠો ત્યાં પ્રકાશ પ્રમદયો. ધીની જ્યોતિમાંથી મોરલીવરતુ લલિત ખલન એ નિહાળી ગયો. અતુકરણુ ધેતો ખાળક જોયો થયો, પગની આંગી મારી નપનોને નીચા ટાળ્યાં. હૈવામા ઉત્સાહ ભર્યો, દ્રષ્ટિમાં પ્રભુના જમાવરી અને જાણે ક્યાંક ટેકાછને ગાતુ રાટ કરતુ ધારું પશુ યાના પર ચાપ ' મોરલી વિના મોરલીવર શી રીતે થવાય ? ચપળ નેત્રે ફરી વળ્યા. ચક્ર ઘેતેકે ગાખજુયોરની કળા કામે લગાડી. સીંઢાસન ઉપર આડી મુકેલી એક મોગી ચળકતી કાળા મોરલી ઉપાડી લીધી અને ખળવવા માંડી.

પ્રથમ આશ્વાપેજ માન્ય હરવને દોર કરી જગાડ્યુ અને એને જોમ કરતો ચેકયો -

“ભાઈ નદકીશોર ! આ બસરી ત્યારે જન્મવચાની નથી, રહેઘાટે ત્યારી ખ્દાર છે તે લઈ વગાડ. આની તો આપણે પૂળ કરીયુ ”

ખાળક ચેકયો ને પ્રત્યોત્તી સેર છુગી. “કેમ હુ આ ના વગાડુ ? કાની છે ? મારે કેમ લેવાની નહિ ? આવી સારી છે ને ? અને આ મારે વગાડવા હેતા નથી ? અને આવી નહિ મગાવી આપો ? આ કાંઈની વાપરેલી હોય જોમ લાગે છે, મેળુ વાપરતુ હતું.” ધન્યાર્થ સેંકડો પ્રતોના ઉત્તર મુંઝરી આપવાનાં હતા અને તે કાંઈ સહેલા નહતા હતા.

પ્રત્નો સુન્દરીના હૃદયને પૂર્વસ્મૃતિથી આધાત પહોંચાડતા હતા અને કેટલાક આશાનો દીપ પ્રદિશ કરતા હતા અને કેટલાક ગુચવણ ઉપજાવતા હતા. એટલા પ્રશ્નોએ એને વધુ ગુચરી.

“શુ ત્યારે આ મ્હારા પિતાની છે? એ ક્યાં ગયા છે? આ એમની બસી ના લઈ ગયા? હે મા, તુ કેમ બોલતી નથી?”

સુન્દરી સ્થિર ના રહી શકી. અત્યાર સુધી પછાએ કાળી રાખેલા બેભોલી નયનમાંથી સરી પડ્યા બાળકની ધીરજ છુટી ગઈ.

માને કંઈ બાકી કંઈક અગાતબાવથી રહી પડ્યો. મા સાવધ ફાંફ વાલ ફેરવવાનો પ્રયત્ન કર્યો પણ બાળકનું કુટુમ્બ એમ શાંત થાય એમ નહતું અસાધ્ય બોલાય નહિ તે સત્ય કહેવાય નહિ એવી સ્થિતિ આવી. બાળક મૃત્યુની વાતથી તદ્દન અજાણ હતો જીવનનો અનન્દ એ અદ્વિતીય પૂતળામાં અમર બાંધે હતો એની નિર્ધન માએ એને દુ:ખની જાણથી વશિત રાખ્યો હતો પિતાના સંપર્કમાં એ કાંઈ જાણતો નહતો એટલે જીવાણ જીવ આ પરમ તકને ચોરી રીતે જવારે? અતિ આમદને વધુ યાદ સુન્દરીએ જવાબ દીધો:— ‘ભાઈ આ બસરી એમને બહુ “વદાલી હતી, મ્હારાને ત્હારા કરતાં પણ ધમુનાને કિનારે રાતોની રાતો બસીના નાશમાં મસ્ત જની એમણે કુખ્યાં કર્યું છે હવે એ આ એમની જીવ ને જીવત પ્રાણ બસરીને મુકોને ચાલતા થયા છે આપણે એની પૂજા કરી દિવસ ગાળવાના છે.”

“પિતા ક્યાં ગયા છે?” “વેકુકમાં”. અતિશય કસકસી રહેલા અંત કરજીથી સુ દરીએ જવાબ આપ્યો.

“એ ક્યાં આબુ? આપણે ત્યાં ના જઈ શકીએ? ત્યાં એ બસી વિના શું કરતા હશે? ભાવો લાવો હું આપી આવું.”

“ના બાઈ ત્હારાથી ત્યાં ના જવાય એમની માફક ત્હારે પણ ત્હારી મોરલીથી ધમુ નાની લહેરોને દિલેળાવાની છે અકસમાં કડતાં પશ્ચિમોને ચિથર કરવાનાં છે, આયોના ધણુને આકર્ષવાનાં છે હું ત્યાં જઈ પાછી ત્હારે આવવાનું છે ત્હારે ત્હારા પિતાનું નામ રાખવાનું છે.”

‘ના મા, એમ નહિ. એની કપેલો પ્રજાવિદારી એતા પિતાનું કેટલું બધું કામ કરે છે, તો હું મ્હારા પિતાનું આટલું ના કરું? કેટલા વખતથી પિતા અલીશો ચાલ્યા ગયા છે? તે કેમ ગયા? આપણાથી રીસાયા હતા?’

“ના એ કહી કેમથી રીસાયા નહતા, શુસ્તો અને દેખતો એ સ્વમજાતીજ નહતાં પ્રેમથી એમનું હૃદય સદા ટપટી રહેતું હતું એ પ્રજાને બેઠું વદાયા હતા તેથી વીસ બારીસ વર્ષની ઉંમરમાં એમની પાસે જતા રહ્યા છે આજ પાચ વર્ષ એમને ગયે થયા.”

“ઓહો! એટલા બધા દિવસ? ત્યાં એમને વાંસળી વિના કેમ ગમતું હતું? ના, ભાવો જસ હું એમને આપી આવીશ મ્હારે ત્યાં જવું છે મ્હારે આવવું છે એમનો પાસે રહેવું છે, ત્હમ્મરી પાસે નહિ ના હું જઈશ.”

બાળકની આ હકીલાઈએ માનું હૃદય ચીકું અવિરત આસુની ધારે બાળકના માથા પરથી સરી વાંસળીને પથારી, કેટલોએક કાળ વ્યતીત થયા પછી, સુન્દરી શાંત થઈ ભાનમાં

આવી, બાળક જોળામાં ઉઘી નયો હતો. વાસળીને ભેરથી છાતી સાથે ઘાબી રાખી હતી. ધીમે રહીમતેજે બાળકને પધારીમાં સુધારી દીધો. આખી રાત સુન્દરી ઉઘી નહિ.

ઉપલી ઘટના બન્યા પછી એ એક માસ વીતી ગયા. ફરમાન પિતાની વાત બાળક ભૂલ્યો નહતો. મિત્રો સાથે ગેરી રમવા કે ચમુનાના જળ ઉછાળવા તે જતો નહતો. ધાટના માછીને હોડકું દઢારવા પત્તવતો નહતો. મિત્રો બોલાવતા ત્યારે કહેતો કે હવે હું તમારી સાથે રમવા નહિ આવું, હું તમારા પિતા ખાસે જવાનો છું.

મા જ્યારે આ વાત સાંભળતી ત્યારે તેની અધિરાઈના પાર રહેતો નહતો.

એક દિવસ રાતના એને સ્વપ્ન આવ્યું. સ્વપ્નમાં પિતાના દર્શન થયાં. પિતાએ એની ખાસે વાંસળી મારી, એ સાથે એ સહાણો ભેડો થયો. ગ્રેગરમ પિતાને ભેટ લાવ્યો. જ્યાં જુને ત્યાં એ રસભર્યા મીઠાં નયને માળકની ખાસે વાત્સલ્યભાવથી વાસળીની યાચના કરતાં હોય એમ લાગ્યાં. ત્વરાથી તે ઉઠ્યો. સીંદાસન ઉપરથી વાંસળી લઈ આવ્યો; પિતાને બાપવા બદાર આવ્યો. પછી પિતાની પ્રુખ્તભોતિ તેને કાંઈ માર્ગ બતાવતી આગળ પડતી જ લાઈ બાળક ભોતિતો દોરવો બદાર નિકળ્યો તે આગળ ચાલ્યો. રાત અંધારી હતી-આરવાઓનો સમય હતો. ચમુનાનાં કાળાં પાણી સમજને રખાનની ચિપ્પાવામાં જલિ કરતાં હતો. બાળક કિનારે કિનારે ચાલ્યો જતો હતો. એક કોપ, એ કોપ, ત્રણ કોપ ટેટકું ચાલ્યો તે અંધાર નથી, એ તો માત્ર પેલી પૂજનીય બંસી લઈ પિતાને ધરવા આગળ ધપતો હતો. એને ભય નહોતો. કાપરતા નહતી. માત્ર હતી પિતાને ભેટવાની ધૂન. ધૂને એને બહુ ચલાવ્યો. એક જ લક્ષ્યે આગળ વધ્યો. યસુનામો સરળ જિનારે બધે થયો. ખાસ ટેકરા નકવા લાગ્યા. એક ખાસમાં તે ઉતર્યો. પહોંચ્યો. કાંઈક લાન થયું આગળ ચાલ્યો. દમન શુદ્ધાળી તળાવમાં કાંઠરા ભોંકાઈ ભોંકાઈ લાલ થયાં. નાજીકું મુખ ચાકથી પડી ગયું. આખમાંથી અશુભિ-કું સર્વો બાળક હાથો હોય એમ જણાયું. કસોટી પુરી થઈ. ખાસેની ટેકરીપર પેલી ભોતિત અટકી પડી.

બાળક ત્યાં ચલ્યો. એને લાગ્યું કે હવે શ્રમનો અંત આવ્યો છે એટલે પગમાં ભેર આવ્યું, દેગમાં ઉછાસ પ્રગટ્યો. ઉપર જઈને અટક્યો. એક કથાધારીએ એને અટકાવ્યો. પૂછ્યું - "વત્સ આ જાણ છે?"

"ક્યાય નહિ અહીં મારા પિતા રહે છે. હું એમની વાંસળી બાપવા આવ્યો છું, બાળ વેકુંદને?"

સન્ધ્યાસી બાળકનો ભાવ સમજી ગયો. પૂછ્યું - "હું તમારા પિતાનું નામ જાણું છું?"

"હા ધનસ્યામ. મહાઈ નામ નહિહોર. આ એમની ધન પ્રિય વાંસળી. પ્રાંચ વર્ગ થયાં એના વિના એ કેમ રીતે ચલાવતા હશે? કાંઈ આપવા આવનાર નહતું. તમારી મા મને એકલાને મુજીને થી રીતે આવેક આજે પિતાએ મને દર્શન દીધું ને એમનો દોરવો હું અહીં આવ્યો છું બતાવે તમારા પિતા મારા જ્યાં છે?"

બાળકના અર્ધજાત જતાતથી સન્ધ્યાસીનું હૃદય ગર્વથી ઊલટ્યું. "વત્સ તમારા બીના ક્યાં ઉતાર લે આ મેરાં પહેર. અહીં આવ. શુદ્ધીપર ભેસી જરી ગરમ થા. આ ફળ આ ને પછી ચાલ હું તને તમારા પિતા ખાસે લઈ જાઉં."

“બાળકે બોમીયાની આરા માની, પછી તેને તેના મિતાની પાસે લઈ જવામાં આવ્યો.”

મહુનાના પાણીમાં ખરી પડતી, ગિરિની એક બેખડ આગળ ધનરૂપામની પ્રતિમા હતી. આ પ્રતિમા તે બાળ નંદકિશોરને સ્વપ્નમાં દેખાયેલી રોહાણ મુખમુદ્રા. આ તે પ્રેમ ભીના નયનો, આ તે જ મોરલી વિનાનો ખાલી દરત.

બાળક નંદકિશોર મૂર્તિ પાસે જઈને બેઠી પડ્યો. ને પેલા ખાલી હાથમાં મોરલી ધરાવી દીધી આજે તેને સંપૂર્ણ સંતોષ થયો. હવે તેને તેની ઉધતી મોરલી વસત મા સંભરી ને આ મધ્યરાત છે એવો વિચાર આવ્યો.

x

x

x

x

સુન્દરીએ જાગ્રત થઈ પચારીમાં બાળકને નંદિ દાડો દેખાવે. સારે એની શી ક્ષા થઈ હતી તે સદૃશ કદબી સકાશે. એની એકની એક જીવન આસ તુટી પડી, હાથમાંનું મુખ સરી ગયું, દેખાને આગમદીપ છુટાઈ ગયો. એણે સૂરીએ શરીરે બાળકને શોધ્યો, કિનારે કિનારે ફરી વળ્યા. પણ ક્યાં બાળક ના જન્મે. નવું દિવસ ને નવું રાત રડી રડીને કાઢી પથ કાઢ હાથ ના આવ્યું. સર્ગા સર્વ વેરાઈ ગયા. આખરે રાત્રે રોહાણે દાર ડોહ્યું, સુન્દરી સૂકાણા ઉઠી. ‘રોહણ બાઈ નંદકિશોર! આવ બેટા, ક્યાં ગયો હતો? રાત્રે ગયો હતો ને રાત્રે આવ્યો?’, રહે ત્હને વાંસળા આપી નહિ તેથી રીસાયો? તું કદી આવો દડીસો થયો નહોતો.”

સુન્દરીએ દાર ઉઠાડ્યું ને એક સન્ધ્યાસી ધરમાં દાખલ થયો, સુન્દરી મૂર્છિત થઈ પડી ગઈ. સન્ધ્યાસીએ તે પવિત્ર ને પૂજનીય મૂર્તિને સાયબ કરી નમન કર્યું. ને કહ્યું “દેવી! ચાલો ત્હમારો નંદકિશોર બતાવું. હું ત્હમારો પુત્ર સમ ત્હમારો પતિનો પ્રિયતમ સિધ્ધ છું. ત્હમારો એ જીવનગ્રાતા ચૂક્યા ચોલોઠવાસ પછી રહે ભગવી કથા ધારણ કરી છે આપના દર્શનની મહેને રાજ છુટા થતી હતી. તે વાળ નંદકિશોરે આજે પૂરી કરી છે. ચાલો ત્હમારી સાથે.”

સુન્દરી અર્ધ, અર્ધ સ્વપ્ન દશામાં સુન્દરીને બધી હજીકતથી વચ્ચે કરીને ધનસ્વામીની પ્રતિમા આગળ તેને લઈ ગયો. સુન્દરી સ્વામીની આબેહુલ પ્રતિમૃતિ જોઈ રતબ્ધ થઈ ગઈ ચારે તરફ પતિની આત્મજીવિતાનાં એને દર્શન થઈ અને જોઈ ગુમ અવાજ એને સહાને સાટે ત્યાં રહેવાની આરા કરતો હોય એમ જણાયું.

નંદકિશોરને લઈને તે ત્યાં રડી દિવસ જતાં બાળક નંદકિશોર સર્વનો પ્રાણ થયો. પાસેના ગામનાં ગાયોનાં મધુને ચરવા આવેલાં બચ્ચી કદી કદી તે ત્યાં ફાડી જઈ તેમને ચરવતો ગોવાળના બાળકને ભેગા કરી પોતાની નાનકડી મધુરી બેસરી ગાઈ સંભળાવતો. કદી કદી તેમને પોતાના કપડાં આપી દેતો, કદી કદી પોતાનું પીરસેલું બાલું ઉપાડી જઈ ગોવાળના બાળકને કે ગાયોને ખવડાવી આવતો.

બાળક નંદકિશોરના નવું વૈકુંઠમાં દર રોજ સાયકાએ ગ્રામવાસી ભેગાં થતાં સુન્દરી સર્વની આગળ મુખ્યભક્તિનાં પદ ‘પૂજ’ પ્રેમથી લલકારતી. નંદકિશોર એની નાનીશી મોરલીમાં એ બાવ ઉતારતો. ગ્રામ ધનરૂપામની આવતી કરી સઉ કાઈ ઘેર જતાં. સન્ધ્યાસી સર્વની પરોણ સેવા કરતો અને ઉપર કહ્યું તેમ બાળક નંદકિશોર સર્વનો પ્રાણ સર્વના નવનની પ્રજા બની રમો હતો.

સુજતા.

(હિન્દી ઉપરથી)

લેખક: શ્રીયુત પૂનમચંદ કેશવલાલ શાહ (બી એ)

સુજતા એક ધનવાન માતાપિતાની પુત્રી હતી તેનું લગ્ન એક સાધુચરિત કુટુંબમાં થયું હતું. તેને પોતાના ૩૫ તથા ધનનો ધણે જ મર્વ હતો. તે ગણતે દસકાં ૧. ઠંકંગા સમજતી હતી તેમ જ સાસરીઆમાં તેને ઢાઢની સાથે બનતું ન હતું પતિદેવની સેવા તો કરવાનું ક્યાં રહ્યું પરંતુ તેમનો પથ તે તિરસ્કાર કરતી હતી.

આ ગામમાં એક દિવસ મહાત્મા જુદરેવ વિદ્યાર કરતા કરતા આવ્યા. તેમણે પથ સુજતાની કીર્તિ સાંભળી. તેઓ ભિક્ષા અર્થે તેને ઘેર પધાર્યા. ભિક્ષા ૨. મહાત્માનાં લીધા બાદ સર્વની સમક્ષ તેને પોતાની પાસે બોલાવી, અને તેમણે આગમન. ઠણું —

“ બેટા, કીઓ સાત તરફની દોષ છે —

૧. કીઆ ઉમ ચવડી. (કોપી, મિનજી)
૨. કુટિલા ક્ષદમિયા—(જૂકુ બોલનારી અને સૌની સાથે લડનારી.)
૩. સ્રીઓના ૩. પ્રિય ભાવિણી—(મધુર આચાર, વિચાર, વર્તન તથા નયનવાળી.)
- પ્રકાર ૪. સુશીલા—(સમ્પરિતજાળી.)
૫. મુગ્ધિણી—(ગૃહ કાર્યમાં ઉત્તમ)
૬. પ્રિય સંખી—(સાચી સલાહકાર)
૭. સેવિકા—(જમતપર ઉપકાર કરનારી.)

હવે બોલ, આ સાતમાંથી તું કયા પ્રકારની છે ?

સુજતા મૂઢ પથ ભાવિક હતી તેણે જવાબ આપ્યો “ હે પ્રશ્ન! આપનો પ્રશ્ન મારા ૪. સુજતાના ઉત્તર. સમજવામાં બરાબર આવ્યો નહિ આટલું કૃપા કરીને તેને વિસ્તારથી સમજાવેલ.”

મહાત્માજી ગંભીર વૃત્તિ ધારણ કરી બોલ્યા, “ જો, આ સાતે પ્રકારની કીઓ મુખ્ય બે વર્ગમાં આવતી જાય છે ૧. અસતી, ૨. સતી. હવે અસતી ૫. યુદ્ધેવનો ઉપ (ખરાબ) કીઓ સ્વભાવ ચપલ દોષ છે, તેને પોતાના સ્વામીપર પ્રેમ દોષો નથી, તે સર્વદા કાષ્ઠપૂર્ણ દોષ છે, તે હજેશાં પોતાના ક્ષણિક સુખ માટે ડચ્છન કરી કરે છે, તેને ટ મ આવતી નથી, તેને ઢાઢની બીક પથ લાગતી નથી, સોહતા અપવાદની તે જ્યાં પથ દરકાર કરતી નથી તેમ જ ધણુ બોલતાં અને વડતાં કંઠજતાં અચમતી નથી આથી હલકુ સતી કી મિષ્ટ વચ્ચ બે હે છે, ૬૨૧૦૪ પતિની સેવા કરે છે, તેના સ્વભાવ નજ દોષ છે, તે કોઈનું અપમાન કરવાની કંચા

પણ કરતી નથી, તેમજ દુઃખ વેડીને પણ સાચરીયાંને પ્રસન્ન કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે હવે, આ બે પ્રકારના ને ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે સાત પેટા વિલામ છે. તેની સમજૂતી આપવાની જરૂર નથી તું સર્વ સમજી ચર્ચા દર્શા, તો હવે જાને કહે, કે તું અસતી સ્ત્રી છે કે સતી ?”

ઉપદેશ જવળુ કરતાં કરતાં સુન્નતાની મુખચર્ચા પર પરિવર્તન થવા માંડ્યું. મહાત્માજી ના શાંત અને ગંભીર હિષ્ટેએ સચોટ અસર કરી. તેમણે પ્રશ્ન પૂછ્યો કે સમગ્ર સુન્નતાની અંગે અચુપ્ત હતા તે અદ્વૈત કહે બોલી નામતા. “મહાત્માજી, હવે હું કુલટા, ઈકાશ, અસતી સ્ત્રી રહેવાનું પરાંદ કરતી નથી હું તો ઈસુસીલા સ્ત્રી જનતાની છાંય રાખુ છું હું પ્રતિજ્ઞા કરી છું કે આજથી મારો સ્વભાવ ગદસાદ જામે.”

દર પ્રતિજ્ઞાની વિરૂદ્ધ કોઈપણ જર્જર યાદનું નથી તેમાં તે વળા સતી થવાની પ્રતિજ્ઞા. સુન્નતાએ પોતાનો સ્વભાવ બદલવા માંડ્યો. વળતે વળતે જીવ બચાવ ૭. ઉપસહાર. આવે, પરંતુ પોતાના મનને વારી, પોતાના પૂર્વ ચરિત્રને પસ્તાવે કરી, બૂલની ક્ષમા દ-છી, એક જાને ગતી પ્રાપ્ત કરવા લાગી. અને પરિણામે તે ઉત્તમ સતી થઈ આજ પ્રમાણે આપણા દાસના મહાત્મા માધીજીજી ઉપદેશથી અનેક સ્ત્રીઓ વિશ્વાસ, વૈભવ, ફેરન સર્વનો ભાગ કરી, નસતા, સ્વદેશી, આત્મશુદ્ધિ, વગેરે મત સ્વીકારી પુરોષોને તેમના અસહ્યમજ્જતમા બળ અને શક્તિ આપીને સવસ્તુશાન્તને બદલે રામચાલની સ્થાપના કરવામાં ઉત્સાહ પ્રેરે છે, એ કાષ્ટ બોલુ અનદમય નથી. હજુ પણ કોઈ કોઈ સુન્નતા જેવી રહી હશે તેમા પણ પરિવર્તન મશે એવી આશા રાખવામાં આવે છે.

ધડી ગમ્મત.

કાન્તિ કાકાની નિરાળમાં આજે પરિક્ષા હતી તેથી દાડીશોદના ચિરંજીવી જુમરીઆ કાકાજી આવ્યા હતા બીજા વિદ્યાર્થીનું નામ તાલીદાસ, હાલ. કાન્તિ કાકાએ બધી તૈયારી કરીજી મુકી હતી અને પાષડી પહેરતા હતા. એટલામાં તો આપણા સીટપો સાહેબની ગાડી આવી પહોંચી કાન્તિ કાકાએ બાગ ગઈ અને બાગ તમુની લાખી સલામ કરીને વધુ આજ રમી ખુરશી પર બેસાડ્યા સહેબે સલામ પૂછવા માંડ્યા —

પછર અઢાં સત્તર પચાસ વગેરે વગેરે તાલીદાસે બધા જવાબ આપ્યા પણ આપણા જુમરીઆને કોઈ આપણું નહિ અને સાહેબનો પિત્તો ખસી ગયો અને બોલ્યા જુમરીઆ તું અપ્રસન્નો બારદાન છે.

આહુ અવણું ન જોના જુમરીઆએ જવાબ આપ્યા—સાહેબ, બાગ દાન વિશાસો !!! સાહેબે તો ખુશ કર્યા તે હવે વ્યારજીની પરિક્ષા લેવી સારૂ કરી.

સાહેબ—સરતા શેઠની કો'સ કામે વિશાસ એ વાકામાં જોસનું બાકરથ કરે. તાલીદાસ—મામાજી નામ નારીગતિ એકચમ્બ.

જુમરીઆ—સાહેબ તોલવચન તો કાલે વિશાસે એટલે પેટમાં બચ્ચુ ખાઈને ૧૭૭

—દિવાકર.

રમણીમણિમાલા:

કાંચનમાળા.

લેખક: શ્રીયુત અરબેલાલ સંવશમસાહ દેસાઇ.

બે પુષ્પો એક જ સમયે પ્રદુષિત થાય છે ત્યારે ચારે દિશા પોતાના પરિભ્રમણી બારો દે છે, અને પરસ્પર એક બીજાના આગ હિપર પોતાના મુદ્ધ અંગે જાણી રિમત દારણ કરી તેઓ ક્રિશ કરે છે, ત્યારે તેઓ જેવાં રમણીય લાગે છે?

બે સુંદર વિદ્યો ત્યારે મમલાવયો ક્રિશ કરે છે ત્યારે તેઓ જેવાં સુંદર દેખાય છે? એક વાપ છે ત્યારે બીજી પોતાનો મધુર સ્વર તેમા પૂરે છે. એવા સુંદર વિદ્યોના જોડાના પ્રેમનું જોડનું વર્ણન કરીએ તેટલું થોડું છે

પુષ્પ અને વિદ્યો એ ઉમરનાં મિત્રનું જોડું સમવિકસિત, સમપ્રદુષિત મતુષ્યનાં બે હૃદયોનું મિલન પૃથ્વીપર જન્માય તો તેનાથી વધુ સુંદર દર્શ્ય આ દુનિયાપર બીજું કશું છે? બન્ને હૃદયો એકત્ર યથ સમવિકસિત બની તેની ગ્રામ્ય પશુ એક જ યથ એટલે પ્રમુ પેતિ તે મિલનને સ્વર્ગમાંથી ધણી આનંદથી જૂએ છે.

એવા સુંદર હૃદયોનું મિલન કાંઈએ કદી જોયું છે? પ્રેમરજ્જુથી બદ્ધ થયેલા બે હૃદયો કોને જોવાના જડે છે? એવા હૃદયો માટે ત્યારે આપણે વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે એ બાબત આપણને કવિ કલ્પિત લાગ્યા વિનાય રહેતી નથી, અને આપણને ખાતી થાય છે કે એ કવિના કલ્પમાં જ છે, આપણા વ્યવહારમા નથી. વ્યવહારમાં પણ હોય છે એની ખાતી માટે આ લેખ “સુંદરી સુજોષ”નાં સુત વાંચક સન્મુખ રજુ કરવામાં આવે છે આજનો બે હજાર વર્ષ પૂર્વે એવા બે હૃદયોની એકતા પાટલિપુત્ર નગરમાં હતી તેમાંનું એક હૃદય મમાદ અશોકના પુત્ર કુણાલનું અને બીજી તેની ધર્મપત્ની કાંચનમાળાનું

પૌર કુણાલ એક વખત લક્ષ્મણાથી વિજય મેળવી પોતાનાં નગરમા આંગે, સમસ્ત રાજ્યમાં વિજયનો ઉત્સવ યથ રણી હતો સાંજે કુણાલ સરિતાના તટ નિકટનાં એક ઉલ્કા નર્મી બેઠો હતો, ત્યાં સખીઓ સાઠ તેની અપરમાતા વિધ્વસ્થિતા હસ્તમાં પુષ્પમાળા લઇને કુમારને વિજયની સુખારક્યાદી આપવા આવી. માતાને આવતી જોઈને કુમાર આસન ઉપરથી ઉભો થયો. રાણીએ કુમારના કંઠમાં માળા પહેરાવી અને આવરણાં લીધાં. માળા પહેરાવતાં તેના અંજનો રમણ થયો, અને તેનું સર્વાંગ રોમાંચિત બન્યું. કુમારના સુંદર સ્વરૂપ ઉપર તે ગોઠ પામી અને દાંધપણ સંકાય વિની ઐશ્વર્યદૃષ્ટિથી કુમારના મુખ સ્વરૂપે જોવા કરવામાં મુગ્ધ થઈ ગઈ, એટલામાં કાંચનમાળા ત્યાં આવી પહોંચતાં, રાણી આસી ગઈ

કુણાલ અને કાંચનમાળા એક-આસન ઉપર બેઠાં અને વિશેષથી વાકુળ બનેલા હૃદયો પ્રેમની ગૂઢ શુચ્ચણો ઉઠાવવા લાગ્યાં વિધ્વસ્થિતા દ્વાષ્ટિને આ પ્રેમ એકા નીલાગતી હતી. જેમ જેમ રમણીની પ્રેમભરી વાત તે સાંભળવા લાગી તેમ તેમ કુણાલનું સ્વરૂપ રાણીને

વધુ સુન્દર દેખાવા લાગ્યું. મોઢમુઝે તિબ્બરસિતાએ કાઠપિણુ પ્રપાતને કુણાસ પાસે પ્રેમચાચના
(1) કરવાનો શ્રદ્ધા નિશ્ચય કર્યો અને મળતા હૃદયે તે પોતાના આવાસમા ચાલી મઠ

પ્રસુએ રાત્રિ સમસ્ત જગતના આવીઓને આરામ કરવાને માટે સરજેલી છે, પણ જેઓ
દુષ્ટ કર્મચારીઓ છે તે તેના ખોરા ઉપયોગ કરે છે. મનુષ્યો પ્રભુના પવિત્ર આશપતને સ્થાને
અર્ધ દુષ્ટ કર્યો કરવા તત્પર બને છે પણ તેમાં કદાપિ સફળતા મેળવી શકતા નથી ક્ષણિક
સફળતા કદાચ મેળવી શકે પણ તેની વાચકર સિદ્ધા ભોગવ્યા વિના તેમનો છૂટકો થતો
નથી. મધ્યરાત્રિનો સમય થયેલો હતો અને તે વખતે રાણી તિબ્બરસિતા પોતાના આવાસમા
પક્ષય ઉપર નિદ્રારહિત સ્થિતિમાં તરફડીલાં આર્ષા કરતી હતી નિદ્રાને માટે તે આંખો બંધ
કરતી કે તેની હૃદય સમક્ષ કુણાલનું સ્વરૂપ આવીને ખડું થતું હૃદય ભેરથી ધડકતું અને
સર્વાંગ પ્રવેશથી તરબોળ થતું હતું તેજે એન નડપાવાથી અને નિન્દા પણ ન આવવાથી
આખરે હટાળીને તેણે અધ્યાનો સામ કર્યો, અને કુણાસ ઉપર ચિટ્ટી લખી, એક વિદ્યાધુ
દાસીને તે ચિટ્ટી કુમારને આપી આવવાનો હુકમ કર્યો દાસીએ મધ્યરાત્રિએ કુમારને જાગ્રત
કરી ચિટ્ટી આપી. તેમાં લખ્યું હતું કે -

“ પ્રિય કુમાર,

મારું જાત કરજી બળી રહ્યું છે, અને મને કાઠપિણુ બાબત વિશે ચૂન પડતું નથી. મારે
આ ચિટ્ટી વાંચી તુર્તાતુર્ત આવનાર દાસી સાથે તમે મારા મહેલે આવજો. તમારું અંગે મહ
જ અગત્યનું કામ છે.

— સિંહ શુભેચ્છક,

રાણી તિબ્બરસિતા.”

ચિટ્ટી વાંચી કુણાસ વિચારમા પડ્યા દાસીને બે ચાર પ્રશ્નો પૂછ્યા પણ તેના તરફથી
મતોપકારક ઉત્તરો ન મળવાથી તેણે દાસીને કહ્યું “ માતાજીને કહેજો હું અત્યારે ત્યાં આવી
શકું તેમ નથી. કારણ કે માતા, ભગિની કે પુત્રી સાથે પણ એકાંતમાં મણે સમય રહેવું
નહીં એવું તીર્થ વચન છે અને વળી અત્યારે તો રાત્રિ છે એટલે આ સમયે હું નહીં જ
આવી શકું કામ હશે તો હું જરૂર પ્રાતઃકળમાં આવીશ. ” દાસી ચાલી ગઈ, અને રાણીને
સર્વ હઠીકત નિવેદન કરી રાણી નિરાશ થઈ પુષ્કળ વિચારને અને તેણે કુમારના મહેલમાં
જવાનો નિશ્ચય કર્યો, અને ત્યાં જવા નીકળી પડી.

કુણાસ આ વખતે જાગ્રત જ હતો કવિનમાળા આ વખતે મહેમાનો સાથે બીજા
મુદ્દમાં હતી. કુમાર ચપનગદના બાલુનાં ઝોરગમાં વિચારમાં તક્ષીન યદ્દિ બેઠો હતો.
રાણી એકદમ કુમાર હતો ત્યાં આવી પહેંચી રાણીને જોતાં જ કુમારના આશ્ચર્યના પાર
ગ્ગો નહીં. કુમારે પૂછ્યું “ માતાજી! અત્યારે એટલું બધું અગત્યનું કામ છે કે મને
રાત્રિએ તમે એકલા બંદે આવ્યા ? ”

“ અતિશય અગત્યનું છે, અને તે તમારું ભવિષ્યના સુખ સાથે સંબંધ ધરાવે છે ”
એમ કહીને રાણી કુમાર ને આસન ઉપર બેઠો હતો તે આસન ઉપર બેસી ગઈ. અને
કુમાર છત્રીને ઉભો માગ તે પહેલાં તેણે પોતાના જન્મે દરેક કુમારના કપડો વૈદ્યબાન,

“માતા! માતા! આ શું કરો છો? તમને કંઈ જાન છે?” કુલ્યાભે આસન ઉપરથી ઉભા થઈને આશ્ચર્ય ચક્રિત થતાં કહ્યું.

“કુલ્યાભ, ઓ વીર કુલ્યાભ! સમસ્ત ભારતવર્ષની સમાગી નિઃશસ્ત્રિતા તમારા પ્રેમની યાચના કરે છે.” રાણીએ કરુણરતા સ્વરે કહ્યું.

“માતા! તમે આ શું બોલો છો? સમસ્ત ભારતવર્ષની સમાગીના પદને શોકાવવાને બદલે તેનો તમે આલો ઉપયોગ કરો છો? તમે કંઈ વિચાર કરો, હું તો તમારો પુત્ર છું પુત્ર પાસે માતાના અધર્મિત પ્રેમની યાચના તમે કાંઈ જગ્યાએ સાંભળાં છે? બહેન! મારા દેહમાં પ્રાણ છે ત્યાં સુધી એવું પાપ કર્મ મારાથી કદી પણ જની શકે તેમ નથી.” કુમારે રોષ યુક્ત મેત્રે કહ્યું.

“કુમાર! તને ખબર છે કે સમ્રાટ અલેક મારા દાયમા એક પૂતળા સમાન છે અને રાત્નચાદી હું મારી મરણમાં આવે તેને આપી શકું તેમ છું નાહક હાથે કરીને શા માટે રાત્નસુપ્ત થયો છે? મારા પ્રેમનો તું સ્વીકાર કર અને ભારતવર્ષની સમ્રાટ બનીને આ નદમાં સ્વિસે નિર્જનન કર.” રાણીએ લાઘવ બતાવતાં કહ્યું.

“સમસ્ત ભારતવર્ષનું તો શું પણ સ્વર્ગ, મૃત્યુ કે પતાળનું રાગન અને મળતું હોય તોપણ હું તેને હાથ મારીશ, મારે ભારતવર્ષના સનાદ બનવું નથી અને પાપપુન્યાં દ્યાનું પણ નથી.” કુલ્યાભે નિરુપહતા બતાવી.

“કુલ્યાભ! હું પાછળથી પસ્તાશે તને ખબર છે કે સમસ્ત રાત્નમાં જેટલી મારી સવા ચાલે છે તેટલી ખીજ કાઢી ચાલતી નથી માટે માર કહ્યું માન વિશ્વ મોતે શામાટે મરવાને ઉત્સુક બન્યો છ.” રાણીએ લય દર્શાવી.

“માર ને યરાતું દરો તે યશે પણ હું કદાપિ અતીતિનો આડો માર્ગ અવજી કરીશ નહીં, પ્રજા સત્વનો બેશીઝે એટલે રાત્નવનાં મનુષ્યો અને સહાય નહીં કરે તો પ્રજા તો નરર કરી જ. કુમારે નિર્ભયતાથી કહ્યું.

રાણીએ કુમારના વચનો સાંભળનાજ પોતાના કેશકમ્પને ઢૂંધે મૂકી દીધો અને સર્વ વચ્ચે અન્યવસ્થિત કરી તેણે મલચપલે સ્વરે મૂમ માત્રી “દોડો, દોડો, કાઢ અને બચાવો, કુમાર મારા ચિયળનો ભગ કરે છે.”

પૂર્તજ બે માર પહેરેગીરા દોડી આવ્યા અને રાણીનો નેત્ર શ્રેષ્ઠ થતાજ કુલ્યાભને કેદ કરી કારાગૃહમાં પૂરી દીધો.

રાણીએ રાગને અસત્ય હકીકત કહી બીજે જ સ્વિસે તપાસ કરવા સમ્રાટ અરોહિ કુમારને રાત્નપાસન ચમકા ઉભો કર્યો. રાણીના તરફથી પહેરેગીરાએ સાક્ષી પૂરી-કુમારને પૂ-છતાં તેણે કહ્યું “હું નિર્દોષ છું અને પ્રજા સિવાય મારો કાંઈ અન્ય સાક્ષી નથી.” એ સાંભળી રાગએ કુમારને કહ્યું -

“જા! હમણાં ને હમણાં, મારાં રાત્નની દંડ છોડીને ચાલતો ચા તું નિર્દોષ છે એમ

ક્યારે સાબીત થાય કે તું કોઇપણ ક્ષત્રિય રાજા સાથે દંકપુત્ર કરી એક પથુ માણસનું યોદ્ધા રેણા સિવાય વિશ્વ મેળવે ”

હરત કુણાલ કાંચનમાળાને મળવા ગયો. તે સર્વ દડીકત સંતાળી મૂર્ચિત થઈ ગઈ ક્યારે તેને શુદ્ધિમાં આણી અને તે તેને ગળે બાંધી પડી ક્યારે કહ્યું “તમે અહિં સુખ પૂર્વક રહો અમર હાવે તો તમારાં પીયર જઈ રહેલા મારે હવે આ રાત્રનું અતપાણી હરામ છે. પિતાની આજ્ઞાનું પાલન કરવું એ પુત્રનો પ્રથમ ધર્મ છે. મને રજા આપો હવે હું જઈશ ” ક્યારે અશુ લજ્જા કહ્યું

“કાયા લાંબા જાયા હોય છે અને ઘસની સાથે વેળી હમ્મેશા વાંટળાઈ રહેલી હોય છે સુખમાં હું તમારી સાથે રહું અને કુખમાં હું અગ્ની થાઉં તો તો મારાં પતિવનપણિ લાંબા હાથે પત્નીનો કસોટી વિપતિ સમયે માથા છે, તે કસોટીમાં શુદ્ધ કાચન રહેવા હું પ્રયત્ન કરીશ. કોઈ પથુ ઉપાયે હું તમારી સાથે આવીશ અને તમારાં સુખ કુખમાં સદા સમજાગી બનીશ. મને ન લઈ જવો હોય તો પ્રથમ મારે મરતક આ તલવારથી જાડું કરો અને પછી ત્યાં જવું હોય ત્યાં મુજે એવરે.” કાંચનમાળાએ પત્ની ધર્મને અનુસરીને કહ્યું

“તમારી આ કામળ કાયા ત્યાં બહુ કુખ પામશે. તમારાથી તાપ, તાદ વિગેરે સહન થશે નહીં અને તેમા વળા ખાવા પીવાનાં દેહાણાં નહીં એથી બહુ દુઃખી થશે ! ” કુણાલે કુખડ રિપતિનું જ્ઞાન કરાવ્યું.

“તમે સુખી તો હું સુખી અને તમે કુખી તો હું કુખી ! પતિના સુખ કરતા કુખમાં સમજાગી બનવું એમાં જ પત્નીનું ગૌરવ સમાવડું છે, અને, એ તો આશ્ચર્ય રમણીઓનો ધર્મ જ છે ” કાંચનમાળાએ નિર્ભયતા દર્શાવી.

કુણાલે તેને સાથે આવવા કહ્યું અને અદ્ય સમયમાં તો ઉભરે પાટલિપુત્ર નગર છેડ્યું.

તિલ્હસિંહાના નરેશ કથુરેનની સમામાં અગ્ની કુણાલે દંક પુત્રની આગણી કરી, અને પિતાએ આપેલી પ્રતિષ્ઠા પ્રમાણે તેણે વિશ્વ મેળવ્યો, અને એ સમાચાર પિતા તરફ ગયા હતા સમ્રાટ અશોકના આનંદનો પાર રહ્યો નહીં, અને એ આનંદમા તેણે ગાણી તિલ્હસિંહા તે પોતાની પાસેથી કોઈપણ માગી લેવાને કહ્યું, રાણીએ રાજાની મુદિકાની માગણી કરી અને તે સમ્રાટે કોઈપણ સંકોચ વિના આપી દીધી.

રાણીનાં અંતઃકરણમાંથી હલુ સુધી કુણાલ પ્રત્યેનાં વૈરભાવનો સમ્પૂર્ણ નાશ થયો ન હોતા તેમાં ક્યારના વિશ્વના સમાચાર સંતાળી અધિક ઉમેરો થયો પુષ્કળ વિચાર કરીને રાણીએ સમ્રાટ અશોકના નામથી રાજા કથુરેન ઉપર “અમારો ક્યાર કુણાલ આપને ત્યાં આવી રહેલ છે તેણે અમારી આપેલી પ્રતિષ્ઠા પૂર્ણ કરી છે, પણ અધે ગને એર દેવાનો બીજો શુ-હો તેના ઉપર પૂરવાગ ચરેશે હોવાથી, આ પત્ર મળ્યે એકદમ કુણાલની આગે ફેલી તેને દેશપાર કરી દેવો અને આગિ નિરાની તરીકે પત્ર લઈ આવનાર સરદાર સાથે અગ્રે મોકલી આપવી ” એવી મતલબનો પત્ર લખ્યો અને એક વિશ્વાસુ સરદાર માથે કથુરેન તરફ ગોકલી આપ્યો.

પત્ર ઉપર સમ્રાટ અગાધની મોહર હતી. ટહુકેલેને પત્ર વાચતાજ અચોક ઉપર અચંત વિહાર ઉપજ્યો. અચોકને તે ખંડીઓ રાખ દેતો. તે પથ સમ્રાટની આવી અવિચારી આગને અમત કરવા કુણાએ તેણે ના કહ્યું.

“પિતાની આજ્ઞા મારે પાળવીજ નેહએ.” એમ કહી તેણે રાખને મારાઓ બોધાવવા કહ્યું. રાખએ જ્યારે મારાઓને બોધાવવા ના કહ્યું અને જણાવી દીધું કે કોઇ પણ ઉપાયે મારા તરફથી એ કૃત્ય જનશે નહીં. ત્યારે કુમારે એ જણાવે મંગારી પેતાને હાથેજ પેતાની આજ્ઞા ફેરવે તરફ થયો. આજ્ઞામાં ન્યા હશે મારે છે તેવીજ તેને કાચનમાળા સાબરી અને એક વખત તેના દર્શન કરવા તેની ઈચ્છા થઈ કારણકે આ દર્શન તે અન્તિમ દર્શન હતા કાચનમાળા નો તદ્દન આ જાગૃતથી અભિવિતજ હતી. તેને તેડવા એક સેવકને મોકલ્યો અને ને આવી કુણાએ તેને પિતાની આજ્ઞા સંભળાવી. કાચનમાળા ઉપર વળ પડ્યું હોય અચર કોઇ સુક્રમાર વેલી ઉપર વિદુત પડી હોય તેમ મૃગીરત થઇને પડી. કુમારે તેને શુદ્ધિમાં લાણી અને કહ્યું—“સમ્રાટમાં જે સુખ કુખ પડે તે મનુષ્યે મહત્ત કરવાં એકએ પ્રશ્ન કુખદારા અદરથી ક્યોટી કરે છે, અને એમાંથી આપણે અણીશુદ્ધ બહાર નીકળવું એ આપણું કર્તવ્ય છે. કુખથી દિગ્મત ન દારવી એ વાર પુરપતો ધર્મ છે, અને વીર પુરપતી વીર પત્નીએ એ ધર્મને જીતસરવુ નેહએ, તમારે વેશ પથ મન-ગયા વિના પ્રભુ ઉપર વિશ્વાસ રાખવો નેહએ, તે મો સારા વાતો કરશે.”

“આપની આંખો કંઠવા કરતા મારી આંખો કાઠી પાટસિપુત મોકલવામાં આવે તો શું અદમણું છે? આપના કુખતા સમયે મારી આંખો શામ આવશે તો મારો જન્મ સાર્યક થશે. કેમ વિચાર શુ કરો છો? બોધતા કેમ નથી? તમને મારું આ કહેવું અપરિત જણાય છે.” કાચનમાળાએ આજ્ઞા કરતા કહ્યું.

“પિતાજીએ મારીજ આંખો માગેલી છે, એટલે તેને મારે તમારી આંખો મોકલવી નિર્ણય છે, બીજી તમારી આંખો કાઠવાંથી પિતાની આજ્ઞાનું પાલન થઈ શકે નહીં. હક ના કરો! અને મારું કર્તવ્ય મને જાનવવા છે પતિવ્રતા પતિનાં કાર્યમાં વિન નાખતી નથી હું હમણાજ મારી આંખો મારા હરતેજ કાઠી આપું છું અંધ થયા પછી મને દોરીને તમે આ રાખની દદમાંથી બહાર લઈ જાઓ.” એમ કહીને કુણાએ કાચનમાળા તરફ એમ વંદી દહિયો નેહું અને છતાં વતી પેતાની જન્મે આંખો કાઠી પત્ર લઈ આવનાર સરદારને આંખી દોધી.

પતિની આજ્ઞા પ્રમાણે કાચનમાળા તેને દોરી ચાલવા લાગી, અને ચાલતા ચાલતા વિકટ વનમાં તેઓ આવી પહોંચ્યાં. પતિપત્ની બન્નેનાં વચ્ચે કાંટા તથા ઝાડની ઘણીઓમાં જરાધને કાઠી ગયા. પગમાં કાંટા અને કાંટાને વાગી વાગી લોરીની ધારાઓ નીકળતી હતી. જા દિવસનાં યશ અનુક્રમણ ઉપર નાગ પથ આશુ-નહોતું, તો પછી ખાવાનો તો સવા-સજા કર્યાં રહ્યો. હાલમ બૂખથી એટલા જાણાં વ્યાકુળ થઈ ગયા હતાં કે કુણાએ મૂર્છા આવી, કાચનમાળા પતિનું શીશ જોળામાં લઈને બેઠી હતી. બપોરે જગલમાં દિસક પ્રાણીઓ બરાક મારી ગયા હતા તેની જ્ઞીકથી, બૂખથી, ચાકથી અને પગમાં થતી વેદનાથી.

તે એટલી બધી વ્યાકુળ બની ગઈ હતી કે હમણાં પ્રાણ નીકળી જશે એમ તેને થતું હતું. પણ આ બાબત તેણે પતિને જણાવવા દીધી નહોતી. પતિબક્ષિતાના પ્રભાવે કહો કે બીજા કોઈ કારણથી કહો પણ કાંચનમાળાને મૂર્છા આવી નહીં. કુણાલ કરતાં કાંચનમાળાનું શરીર કામળ હતું અને તેણે કોઈ દિવસ મુસાફરીનું, કંટ સહન કરેલું ન હોવા છતાં પણ પતિનાં દુઃખ આગળ તેને પોતાનું દુઃખ જણાયું નહીં. સ્વામીને પોતાનાં વસ્ત્રના છેડા વતી પવન નાંખવા લાગી. થોડીવારે કુણાલ શુદ્ધિમાં આગ્યો, અને છીંતે ઉભો થયો, પણ પુનઃ હોર આવવાથી પાછો પડ્યો. કાંચનમાળાથી સ્વામીનું દુઃખ જોઈ શકાયું નહીં. પણ તે દુઃખ નિવારણ કરવાનો કોઈ પણ ઉપાય તેની પાસે નહોતો. તેનાં ચક્ષુઓમાંથી આવળુ બાદપદની આકૃષ્ટ અશ્રુઓ વહી રવાં દતાં.

નિરાશ વદને કાંચનમાળા બેઠી હતી. એટલામાં કોઈ મૌન સાધું તેમની તરફ આવ્યો જણાયો. સાધુએ દમ્પતી નજીક આવીને તેમને પૂછ્યું “તમે કોણ છો ? અને ક્યાં જાઓ છો ?”

“અમે બીખારી છીએ અને જનતાની સેવા કરવા જઈએ છીએ. સમસ્ત વિષ એ અમારે નિવાસ સ્થાન છે અને તેમાં વસતાં તમામ પ્રાણીઓ અમારાં શ્વેદી સંપર્ષી છે.” કાંચનમાળાએ ઉત્તર આપ્યો.

“તમે બીખારી જનતાની શું સેવા કરો ?” સાધુએ આશ્ચર્ય પામતાં પૂછ્યું.

“ધનવાનો જે નથી કરી શકતાં તે બીજાને કરી શકે છે. દુઃખીઓને આપવાનું અમારી પાસે કોઈ પણ નથી તોપણ તેઓનાં દુઃખમાં સમભાગી બનવાથી અને આશ્વસન આપવાથી તેમનું પાણું દુઃખ ઓછું થાય છે. દુઃખની વાતો દુઃખીઓનાં સારી રીતે સમજી શકે છે, અને તેઓ માટે તેનાં વર્ત કરણમા દયા ઉત્પન્ન થાય છે, દુઃખી અને બીજા જે સેવા કરે છે તે શુદ્ધ અંતઃકરણથી કરે છે અને તેમાં તેઓને લેશ પણ સ્વાર્થ હોતો નથી.” કાંચનમાળાએ સેવાના પ્રકાર સમજાવ્યા.

કાંચનમાળાનું શરીર જો કે દુખળું પડી ગયું હતું તો પણ તેનાં મુખપરની પવિત્ર પ્રભા ચમકી રહી હતી, તેનું બોલવું ચાલવું તથા તેની નિઃસ્વાર્થવૃત્તિ જોઈને સાધુ તેના ઉપર પ્રસન્ન થયો. સાધુએ કુણાલને જાગ્રત કર્યો, અને તેને પૂછતાં તેણે પોતાની સર્વ હકીકત હઠી સભળાવી, સાધુ કુમારને બેઠી પડ્યો, તેણે દમ્પતીને કેટલુંક ખાવાનું અને પાણી આપ્યું. એ બૌદ્ધ સાધુ બન્ને કોઈ નહીં પણ કુણાલનો ચર ઉપગ્રસ્ત હતો.

કુણાલને ઉપગ્રસ્ત પુનઃ પાટલિપુત્ર જન્મ કક્ષું પણ પિતાએ પોતાને હઠપાર કરેલ હોવાથી ત્યાં જ્યાં તેણે ના પાડી.

કુણાલની આંખો લપને અત્યંત રાણી તિષ્ઠગણિતા પાસે પાછો આવ્યો. એને જ્ઞેતાંજ તેની આંખોમાંથી કોધની જ્વાળાઓ નીકળતા લાગી. “અરે ! દુષ્ટ આંખો ! તમેજ મને મોઢ પમાડી હતી ! તમારી અપૂર્વ જ્ઞેતાંજ ઉપરજ હું મુગ્ધ બની હતી” એમ કહીને તેણે તે બન્ને ચક્ષુઓને પગ તળે છાંટી નાંખ્યાં.

સમ્રાટ અશોકે પુત્રના વિનયથી ખુશ થઈ પુત્રને તેડી લાવવા પોતાના પ્રધાનને મોકલ્યો. પ્રધાન રાજા દશરથને ત્યાં ગયો અને સોનાં વિપરિત સમાચાર સંભળી દિગ્ભ્રમ પામી ગયો. દશરથ અને પ્રધાન હિંમત સમ્રાટ અશોક પાસે આવ્યા અને અગ્રેણે સર્વ દહીંકત નિવેદન કરી પત્ર લખવાનો સમ્રાટ ઇન્કાર કર્યો. દશરથે તેને પત્ર બતાવ્યો, પત્ર મેલતા “એના દસ્તાવેજ આરા નેવા છે પણ મારા નથી” એવો ખુલાસો કર્યો. આ કાવત્રે રચનાર કોણ છે, તે કોઈથી કશી શકાતું નહોતું. સમ્રાટ પોતાની મુદ્રિત રાણીને આપેલી હોવાથી તેના ઉપર મુનંદેહ ગયો. સન્નિદના નિવાગળ અર્થે રાણીની એક મુખ્ય દાસીને બોલાવી, અને તેને મારી નાખવાની ધમકી આપતાં તેણે રાણીએ “એલાં કાવત્રાની સર્વ દહીંકત કહી ગંભીર રાજા એકદમ તણવા લાગ્યો ગણીને મારવા દેખ્યો પણ પ્રધાન અને દશરથે દેવના સમજાવ્યાથી તેના વધ ન કરતાં તેને એક અંધારી ઝાટકીમાં રૂંદ કરી અને એક જ વખત ખોરાક આપવાનો હુકમ કર્યો.

પુત્ર વિશેષથી કુણાતનો પિતા પીડાવા લાગ્યો અને નિર્દોષ કુમારને દોષિત દેખી તેને સજા કરવા બદલ પદાત્પ કરવા લાગ્યો. ગંગામાંથી કુમારનું નામ ખમતું નહોતું અને જ્યોતર્માથી તેની પવિત્ર પ્રતિમા પણ દૂર ખમતી નહોતી. સમ્રાટ પુત્ર વિશેષથી અર્ધ માર્યા એવો ખતો ગયો તેણે આરે બાલુ કુમારની શોધ કરવા માગ્યોને દુઃખ બાધ્યો અને પુત્રને શોધી લાવનારને મોટું કનિઝ આપવાનું જાહેર કર્યું પણ તે સર્વ પ્રયત્નો નિષ્ફળ નીવડ્યા.

કુણામ આખે બન્ધ દતો અને કશ્મિરમાં એ કોઈ દિવસ રહ્યો. ભોંયે નદી તે પતિને દોરતી દોરતી કટલેક દિવસે પુત્ર પાટલિપુત્ર નગરમાં આવી પહોંચી. જો વખતે કમ્પતી નગરમાં આવ્યાં તે વખતે ચત્રિન્દ્ર લગ્નબાંધાર વાગ્યા દત્ત તેઓ વાતો કરતાં કે તો સમ્રાટ અશોકના મહેલ તજાથી બતા દત્ત. એટલામાં એક પહેરેગીરે તેઓને મારવા મીમાં અને મધ્યે કે “તમને ખબર નથી કે આ સમ્રાટનો મહેલ છે અને તેઓ અત્યારે નિદાવનું છે.”

કુણામને હવે જણાયું કે આ પોતાનું જ નગર છે અને એક વખત આપણી માથા હાલનાર માણસો જ આપણને ધક્કા મારે છે. સાચી માગળ કોણ જાણવાનું છે એમ મનમાં વિચાર કરી તેણે પહેરેગીરને કહ્યું “બાઈ! બંને જોખારી છો અને અનવધાં હોવાથી જામને ખબર નથી કે આ સમ્રાટનો મહેલ છે. જમને સવાર સુધી રસતાની બાલુએ બેસી રહેવા દો, અમે સવારે બાઈથી ચાલ્યાં જશું.”

કશ્મિરમાં એ પતિને આ નગર પાટલિપુત્ર છે એમ જણાયું અને પોતાની બસ મારે તે પદાત્પ કરવા લાગી પણ દુર્ત જ એ દરેકનો સાગ કરવાનો હોવાથી કુણામે કાંઈક કહ્યું નહીં.

સમ્રાટ નિન્દાગથી જન્મત કહેસો દતો અને સ્વર્ગાર્થ તથા કુણાદની વાતો સંભળતો દતો. કુણામને ૨૮૨ દેસો કોઈ જ થયે પૂર્વે માગ્યો દોષ એમ લાગ્યું તે નીચે આગો અને કુણામને પૂછવા લાગ્યો, “તમો ચત્રિન્દ્ર વખતે શા મારે કહી આવ્યાં છો? અને આ જામનો તમારો ખાલો છે.”

“આહાર અને અવનિ અમારા માતાપિતા છે અને સમસ્ત વિશ્વએ અમારું ગૃહ છે, અને એ ગૃહમાંના સર્વ મનુષ્યો અમારા કુટુંબના હોવાથી તેની અને સેવા કરવા બધાએ જોગ્યું હજીયે હજીયે.”

સમ્રાટ અશોક આ દુઃખી દમ્પતી તરફ જોઈ રહ્યો અને થોડોક વખત વિચાર કર્યા બાદ પુનઃ પૂછ્યું. “તમે બીખારી નથી, થોડા ગોદાં ધરનાં બાળકો છે. માટે સામે સાચું કહેલું પુત્ર વિચારથી બેળા રહેલો બારતવર્ષનો સમ્રાટ અશોક તમને પૂછે છે.” સમ્રાટે નમ્રતાથી કહ્યું.

“સમ્રાટ અશોક! જે સમ્રાટ ગુન્દારી ખાત્રી કર્યાં સિવાય પાતાના પુત્રને સખ કરવામાં ગૌરવ ગણે છે તે જ સમ્રાટ બાપ છે કે જીભ?” કવિનભાસાએ કહ્યું.

“હા, તે જ આ દત્તબાગી અશોક છે. તમે જો મારા પુત્ર અને પુત્રવધુને ક્યાં જોયાં હોય તો જલ્દી કુદો કે તેઓ ક્યાં છે? તેઓને જોવા માટે હવે તમ્હી રહી છે. તમારો સ્વર મારી પુત્રવધુ કવિનભાસાના જેવો જ છે પણ તે તો તમે શાનાં હોય?” સમ્રાટે ઉત્તર સાંભળવાની ઉતાવળ કરતાં કહ્યું.

“હા, હું જ સમ્રાટ અશોકનો પુત્ર કુલાલ છું, પણ હું આ પાટલિપુત્ર નગરમાં રહેવા ઇચ્છતો નથી.” કુલાલે કહ્યું.

સમ્રાટ કુમારને ભેટી પડ્યો અને પિતાની આંતરું પાલન કરતાં તેની યથેચ્છા કુદશા જોઈ તેની આંખોમાં અમુ શરણ લાગ્યાં.

સમ્રાટ પુત્ર અને પુત્રવધુને સન્માન સહ લઈ ગયો અને તેઓની કુદશા કરનાર તેઓની સાવધી માતા રાણી તિથ્યરક્ષિતા છે એવો જુલાસો કર્યો.

કુલાલનાં ઘરને દમ્પતી બાંધ્યાની ખબર થતાં જ તે પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યાં.

કુલાલ અને કવિનભાસા જ્યાં સ્વચ્છ યત્નાં તેઓને ત્યાં ઉપર્યોમને ક્યાં રાણીને કે કરવામાં બધી હતી ત્યાં અશોક સમ્મિત ગયો, રાણીને કહેવું પાત્રનાં કુબૂલોનાં પુત્રાતાપ થતાં હતો. તેણે સમ્રાટની સમા માંગી પણ સમ્રાટે કહ્યું કે—“હું કુમારની સુસંગાર છું, અને તેને સમા આપવાનો અધિકાર મણુ કુમારને જ છે.” રાણી કુદરત કુમારને પહે પડી, તેને ઉઠાડતાં કુલાલે કહ્યું “એમાં તમારો લેણપણુ દોષ નથી કારણ કે પિતાની આંતરું પાલન કરવું એ પુત્રનો ધર્મ છે. અને ધર્મ અને કુરજ બળવવા સિવાય અન્ય વધારે એ કશુંપણુ કરેલું ન હોવાથી તમારે સમા માગવાની લેણ પણ જરૂર નથી.”

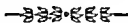
રાણી નીચું ઝુકી ગઈ વિચાર કરતી હતી કે “જરી રીતે તો મારે પુત્રવધુ કવિનભાસાની જ સમા માગવી જોઈએ કારણ કે કુમારે પિતાની આંતરું પાલન કર્યું છે એમ ખાત્રીએ, તોપણ કવિનભાસાએ તો નાહક પતિની સાથે અનેક કષ્ટો સહન કરી પતિવ્રતાનો ધર્મ બજાવ્યો છે અને તે પણ કરજ પાછા સિવાય. એના ઉપર અને એના પતિ ઉપર કુબૂલોનાં કુમારો એ નાહક તોપણ એની આંખમાં લેણ પણ કોઈ કે દોષ જણાતો નથી.”

કાંચનમાલાના ચરણોમા ચિર મૂકતા રાણીએ કહ્યું “દેવી! મને પણ અંત કરજીથી કૃપા આપો! આ દુષ્ટાએ તમે ઉભાવને દુષ્ટ દેવામાં કાઢપણુ બાકી રાખ્યું નેથી.”

કાંચનમાલાએ તેને ઉદાહરતા કહ્યું “માતા! એમાં દુષ્ટ શાનું! જો તમેએ જમારી ક્ષેત્રી ન કરી હોત તો હું પતિની શી સેવા કરી શકત? મુખનાં સર્વ રાગી હોય છે પણ દુષ્ટમાં જે સદનરીક્ષતા રાખી મુખી અવરખ કરતાં દુષ્ટી સ્થિતિમાં પતિની શુદ્ધ બાળથી સેવા કરે છે તેજ પરખરી પતિવ્રતા છે તમારી તો મારા ઉપર ઉપકાર થયો છે કે હું પતિના દુષ્ટ બના સમયમાં તેમની જેવી બની તેવો સેવા કરી શકું. ઉઘડી જમારે તમારી કૃપા માગવી જોઈએ, કારણકે જમારે લાંબે તમે બન્દીવાસ સેવો છો.”

ધન્ય છે પતિવ્રતા! તારા મુખમાંથી એ જ સર્વો નીકળવા જોઈએ કારણકે અપકાર કરનાર ઉપર અપકાર કરનારાં અને ઉપકાર ઉપર ઉપકાર કરનારાં તો બહાં હોય છે પણ અપકાર કરનાર ઉપર ઉપકાર કરનાર તો કોઈ વિરલ જ હોય છે કૃપા એ આર્પરમણીઓનું બૂધ છે બારતવર્ષની સાધી અને વીરગિતાઓનાં પવિત્ર નામથી બારતના ઇતિહાસનાં પાનાં સુવર્ણરેખે અક્ષિત થયેલા છે, એવા ધન્ય કોઈપણ દેશના ઇતિહાસનાં પાનાં અક્ષિત થયેલાં હશે કે કેમ તેને માટે સન્દેહ છે કોઈપણ જાતના વૈરને હૃદયમાં રથાન ન આપતાં દુષ્ટ દેનારનો તે જે આહાર માન્યો છે તેનાથી અને તારી, પતિનિષ્ઠથી જ્યાં સુધી જગતનું અસ્તિત્વ રહેશે, ત્યાં સુધી તારું નામ પણ અમર રહેશે!

સાધુ ઉપકાર દમ્પતીનું સદ્વર્તન જોઈ તેના ઉપર પ્રસન્ન થયો, અને કુમાર કુણાલની મયેલી આંખે ચેતન્ય તથાજળના પ્રસારે મુગ્ધ આંખીં તેજાના અપાનમાં હલિ કરી. તે આંખિયી કુણાલ કાંચનમાલા તરફ પ્રેમભરી દૃષ્ટિ જોઈ રહ્યો અને એ વારે અમુઓની દિવ્ય જ્યોતિષી દમ્પતીનાં સર્વ દુષ્ટો નાશ થયો.

એક નૃપતીએ એક વર્ષત એક મહાપુરુષને પોતાની સમક્ષ બોલાવવાનો અને તેને કોઈ એક સહેરમાં ન્યાયાસન પર આસન કરવાની કૃપા દર્શાવી તે મહાપુરુષે આવી માગણી કરવા માટે નૃપતીનો આહાર માન્યો અને તે પદિને લાલક પોતે નરી હોવાનું જણાવી તે જાન્ય સ્વીકારવાની તામરજી જણાવી

રાજા યસે થયો અને તે જઆનો જનાદર કરવાનું કારણ જણાવા માગ્યું તે મહા પુરુષે પ્રત્યુત્તર આપ્યો—“મે કહ્યું તે જો સત્ય હોય તો હું નાલાયક કોઈ મને એ જઆ ન માગવી જોઈએ, અને જો તે અસત્ય હોય તો હું એક ભુલુ બોલનાર ગણાઉં, અને એક અસત્ય બોલનારને ન્યાયાસનપર બેસાડવો એ બાજબી ન ગણાય.” આવો કહાપણુ બરેલો જાણ સાંભળી તે નૃપતી મુગ્ધ થયો અને તે જઆનો જનાદર કરવાનો તેનો મનનો માફ કર્યો

અલવન,

વિદ્યાકલા-વૈદ્યક:

“નાની બૂલોનાં ગંભીર પરિણામ !”

લેખક: શ્રીમાન રવાચી શિવાનન્દજી તથા પરમાનન્દજી.

આપણા આ દેશના આગરે આવીમ વરસના અનુભવથી દરદીએ ની સાધારણ બુદ્ધથી થતા ગંભીર પરિણામ અને તે શૂલીથી છવ નોખમમા આવી ગયેલા નોંધ અને તેથી જન મધ અને ચેતનવુ એમ બીજાર થરાથી આ લેખની શરૂઆત કરી છે જે પ્યાનપૂર્વક વાંચવામાં આવી તો દરદીએને હાજમારક થશે. આ બૂલો એવા પ્રકારની હોય છે કે પ્રથમ તે બુદ્ધ છે જેમજ ખ્યાલ પશુ આવતો નથી અને દરદીની તખીયતમાં સુધારો થતો અટકે છે અથવા દરદીએના અનીષ્ટ પરિણામ આ બૂલોથીજ થાય છે, તે રચને પશુ ખ્યાલ આવતો નથી.

૧.

જેમ કે એક દરદીની પ્રકૃતિ નોંધ લેવી અત્યુક દવા સવારે આડુના રસમાં ખાવા કીધેલું પરંતુ દરદીએ આજસથી અમર તો તેને સાધારણ વાત ગણી સવારના બદલે તેજ દવા આડુના રસમાં બજોરે ખાધી અને દવા ખાધા પછી દરદીને દાદ ઉત્પન્ન થઇ અથવા તે કસીરમાં બળતરા વીગેરે થઇ આવી !—તો તથી દરદી કે સારવાર કરનારને એમ ખ્યાલ નહી આવશે કે આ એક સાધારણ સજાતી બૂલનુંજ પરિણામ છે આમા બુલ રીઝ દવાતો ખાધીજ છે પરંતુ તેને ખગર નથી કે જ સમયે વૈદ્યે દવા ખાવા કીધેલું તે સમય એટલે સવારે કુમેલા કદ પ્રધાન હોય છે તો અત્યુક પદ તવી કદનારક પીત્ત વર્ધક દવા આપવામા આવી પરંતુ તે સમય વીતી ગયા પછા બજોરે સવાર ન્દકાચાક રાત્રે પીત્ત અપાનું હા છે અને કદ ન્યૂત હોય છે તે સમયે દવા આપવામા આવી હવે હું પારી છું કે આના બહુઓ ગરુડી ગયા હશે કે આ દવાના પરિણામ વિપરીતજ આવવા નોંધએ કારણ એક તો પીત્તવધક દવા અને બીજું પીત્ત વર્ધક સમય તેથી દાદ બળતરા આદીક પીત્તના રોગે ઉત્પન્ન થઇ દરદી કુખી ન થાય તો શુ થાય ? જો આ જ દવા વંચના કલા પ્રમાણે સવારમા આપી દેલ તો કદ શાન્ત થઇ દરદીને શદત મળત. આ ન જણાવી અથવા તો નાની બૂલ દરદીને કુખી કરશે તે મને ખબર હતી.

૨.

ફેલાએક દરદીએને તેમની પ્રકૃતિ અનુસાર બદામણ કરવામા આવે છે કે અમુક દવા ધોળા ગાયના દૂધમાં લેવી અને તેવાજ રજની ગાયના દૂધ ઉપર રહેલું પશુ તે એક સાધારણ વાત સમજે તે ઉપર લક્ષ ન આપતાં ગમે તેવી ગાયનું દૂધ પીવામા આવે છે. હવે જો ધોળા ગાયના બદામાં લાલ અથવા કાળી ગાયનું દૂધ આપવામાં આવે તો આપણા ખારેલા કાલ-દાના બદલામા દરદીને નુકસાનજ થય જ્યારે સરવ કરનારને અગર દરદીને ચૂકવામાં આવે તો તે ધણીજ દલ્લાથી ઉતાર આપશે કે મે કાગર પશુ બુદ્ધપૂર્વક કરી નથી, કેવળ દૂધ છે.

પરજ રહું છું મારું પ્રારબ્ધ એવું હશે કે હું સાચો થતો નથી તેમાં વૈયતો પશુ શો વાંક ! પરંતુ તે દરદી અગર સારવાર કરનારને ખચર નહીં હશે કે તેઓ જીવ કરી રહ્યાં છે. ભૂલમાં એ-
ટ્યુંજ કે દરદીને જો ધોળી ગાયના કૃષ્ણની બધામણુ કરવામાં આવે તો તે તેની પદ્ધતિના
અનુસારજ હતું દરદી પીતતા દરદથી પીગતો હતો. અને પીત સાન્ત કરવાની જરૂર હો-
વાથી ધોળા ગાયનું દૂધ પીવાની બધામણુ કરેલો કાનજી ધોળા રમ કદારક હોયછે જેથી
પીત ચાન્ત થાય છે. અને કાલ રગમાં પીત વધારવાનો ડુંગ્ર હોય છે તથા કામ રગ
વાત વધેક હોય છે આ-તેમાં સ્વાભાવીક ગુણ છે આ બે લીડીઓથી આપણા મનુષ્યમાં
આવી ગયું હશે કે કોંગોપેથી (૨૨થી ૨૨૬ મટાડવાની કીના) જે મુગેપની એક મહાન
શેષ કહેવાય છે તે હમારા કપિ મુનીઓ જરોજર સારી રીતે નજીવતા હતા અને તે અનુસાર
અમુક દરદીને અમુક રગની ગાયનું દૂધ આપવું એમ સલાહ આપવામાં આવે છે (વિદેશી
સાંજોની પ્રસસા થાય તે આપણા સાસો વાયવાની આમીથીજ ૧) આવી નજીવી મણાતી
ભૂદીથીજ પછા દરદીઓ કંઈ ભોગવે છે

૩.

ધણા એક સંમદિલ્હીના દરદીઓનાં હર્ષ વેપ, ડાકટર, ધણી મહેનત કરી મટાડે છે,
પણ તેજ દરદી દરી શેષ દીવમ પંકી તેજ દરદી પીગતો જેવામાં આવે છે તપાસ કરતાં
માલમ પડે છે કે સદેજ એક દીવસ અખતરો કરવા ખાતર સગાર શીરો ખાધ બેધો હતો !
અને આવા અખતરો કરતા દરદીજા ધણા દરદીઓ રામ રાજી થઈ નાચ છે ! આવી ભૂલો
ન કરવા માટે હશે ધણાજ ચલ કરીએ બીએ, પરંતુ આગે જેવા બેકએ તેવા ફાવી થકતા
નથી અને નાના હતા ઉતરાઈને બીએ. પાલનપુર સ્ટેટમાં એક કુટુંબ ધણુ આખરદાર
અને રાજ્યમાં મળ પામેલુ છે તે કુટુંબ રીતોના એક કુવાન હોકરો મમદિલ્હી (૨૨) ને
દરદી અમારી સારવાર નીચે હતા તેનો ફસ સુવરતો હતો હતો. અને આવા પીવાનું તમામ
બુધ કરી કેવળ જાણ ઉપરજ દરદીને શણેલો, પરંતુ તેમની માતાપિતે આ વાત ફરીકર
નહોતી. કારણ કે તેમને તે હોકરો ધણાજ વહાયો હતો. તેથી અવારનવાર તે દરદીને ચોરી
થી ખવરાવે છે એમ માલમ પડવાથી મરુમ નવાખસાહેબની મારફત એક ખાસ પટેરાવાળો
દરદીનાં દરવાજાં આગળ બેસાડવામાં આવ્યો હતો. કારણ દરદીની મતા જો અંદર નાચ તો
કથી આવતો વસ્તુ અંદર લઈને ન જઈ શકે જેમ જેમ સખતાઈ કરવામાં આવી તેમતેમ
તે બાહ દુકામાં આવતી ગઈ દીવસમાં બે નજી વજત હોકરોની ખચર કાઢવા આવે અને
આવી હાથે અંદર અપ ના કરતી પણ હોકરોની તળીયત જે સુધારા ઉપર હતી તે દીવસે
દીવસે બગડવા માંડી. તળીયત બગડતી જોઈ સગાર વીજીય બારીકાઈથી તપાસવામાં આવ્યું
તો જજાઈ બાલું કે તેની માતા તેમને ન ખાવાના પદાર્થ લેઈ જઈ ખવાડે છે. પરંતુ
વાંચક વર્ગ આશ્ચર્ય પામશે કે દરવાજા ઉપર સખત પટેરો છે અને તેમની માતા દરદીને
આવી હાથે અંદર જાય છે પણ તમારી અંધારતામાં વધારો થશે, જ્યારે તમે એમ ના-
જીશો કે તેની માતા જ્યારે બકારથી અંદર દરદીનાં આરકમાં જતી ત્યારે પોતાની ચોળામાં
બધામ, કેળાં, પેશ વીગેરે (જે સાન્ત ગણુમને પેણુ પચવા મુરકેલ છે અને સંમદિલ્હીના
દરદીને તો વિષ સમાન છે) તે સંમદીને લઈ જતી અને ખવડાવતી ! જેના પરીણામે અને

તે છોકરાનો દેહ છૂટી ગયો. હવે તેનાનું આ છે કે તેની માતા' ચોરમાન માતા નહોતી, તે તેની સગીજ માતા હતી અને તે છોકરા તેને પછો વઢાવો પશ્ય હતો. એને એકજ ધૂન હતી હતી કે મારા છોકરા હમેશાં કંદોષ વીગેરેની ચીજો ખાઈ મોટા થયેલો છે. હવે તેનું ખાવાનું બધું કરેલું છે તેથી છોકરાનું મન બહુજ મોજવાય છે. તેની માતાએ જે ભૂલ કરી તેના પરીણમે છોકરા ખેલો! અને કાંઈપણ ઉપાયથી તે ભૂલ હવે સુધરી શકે તેમ નથી' -

અંધી શીખના જેવી બે વાત છે. એક તો ગંગાદિપ્તીવાળા (કે બીજા કોઈ પણ) દર-દીને કૃપ્ય કરાવતી નહીં અને બીજી મહાં માખાપ છોકરાઓને બાળરની વસ્તુઓ સહ અવશ્યવાની ટેવ પાડે છે. જેથી છોકરાની જાતજિનું મંદ થઈ અનેક રોગનાં ભોગ થઈ પડે છે. માટે છોકરાને કંદોષ વગેરેની દુહાનેથી વસ્તુઓ સહ અવશ્યવાની ટેવ દરમીજ પાડતી નહીં.

૪.

આજ મામ (વીસનગર) ના રોઠ આખા ગુજરાતમાં પ્રસીદ્ધ સંકુલરથ છે તેમની સગી માસીનો એકનો એક યુવાન છોકરા આસરે પાંત્રીસ વરસની ઉમરનો મીઠા પ્રમેદ (રાખાબેડીક) થી બીમાર હતો તેને દવાથી મણી મુધાય ચલો જતો હતો સાકરવાળા પદાર્થ આપવા બધું કરવામાં આવ્યા હતા, જે આ દર્દમાં હમેશાં બધું કરવાજ પડે છે કેટલોક મુધારો થયા પછી ફરીથી પેશાબમાં સાકર વધારે જવા માંડી અને દર્દી દીવસે દીવસે નરમ થવા માંડ્યો મેં શોને ચેતવણી આપી કે કાંઈપણ ખાવા પીવામાં ભૂલ થાય છે નેનો જનમ આપવામાં આવ્યો કે "મહારાજ સાહેબ, તમે તો વહેમીજ છો હું ખાસ દેખરેખ રાખું છું." એ આસદેખરેખ, ને દેખરેખમાં તે દર્દી યુજરી ગયો અને તેના યુજરી ગયા પછી તેની માતાએ કંચુક કર્પુ કે અને મળપણવાળા પદાર્થ કોઈ ન લોધ શકે તેવી રીતે ચોરીથી અવશ્યવાન અને એક માણસને બહાર ખેંસાડી મુકતા કે કોઈ આવે તો દુરત ખતર આવે એટલે અને ખાવા પીવાનું બધું સંતાડી દેતા - પાછળથી ખતર પડ્યા પછી તો શુ થઈ શકે! રોઠ અને અને સંકુલરથ બાળને રજા!

૫.

દર્દીઓ સંખ્યાની આવી આવવી મણી મુલો માય છે, જે તમામ અહીયા દાકરામાં આવે તો મોટું એક પુસ્તક થાય વાંચક વર્ગને માટે ઈશારોજ ખસ છે માંદગીમાં મન હમેશાં ભટકે છે. જે બીજાની ના કહેવામાં આવે તે તરફ મન વધારે આકર્ષાય છે. રોઠવામાં આવે તે કરવાનું મન થાય છે. મતાડવામાં આવે તે જોવાની ઇચ્છા વધે છે આવા કેટલા એક સ્વભાવિક નિયમ છે, તે વખત બે મન ઉપર કાણ રાખવામાં આવે તો અવશ્ય લાભ થાય જ. દર્દી ન્યારે મનમાં એમ ધારી લે છે કે મારે સાચું ચતુજ છે તો તે ભૂલ કરતાં અટકે છે અથવા તો સારવાર કરનારાંમાં વિચારથીજ હોય તો ભૂલ ન થરી સંભવે છે. અને કેટલીકજ ભૂલો દેખાઈતી પશ્ય થાય છે, જેમ કે, સેનેટેરીયમ-આરોગ્ય સમા બાંધવાની બાબતમાં ૬-હવે કેટલાએક સેનેટેરીયમ જોવા છે' નાં દર્દીઓને ખુબી હવા, સાફ પાણી મળી શકે છે, પરંતુ બીજાં માધન દવા વીગેરેનાં ત્યાં ન મળવાથી દર્દીઓ દુઃખી થાય છે કામલા તરીકે, નરોડામાં સેનેટેરીયમ બાંધવામાં બાંધનારા શેઠે ઉદારતા બતાવી છે અને ત્યાં બાંધવાનું મુખ્ય કારણ ત્યાંના કુવાનું પાણી કહેવાય છે,

તે સેનેટેરીઅમનો સાથ લેવા વીરેય ક્ષયના દર્દીઓ નય છે હવે વીચારવા જેવું એ છે કે ક્ષયવાળા દર્દીના કમ્પાર્ટી હમેશાં અપ્રખ્ય જરૂરો નિરૂપણ કરે છે અને કદ સુકાયા પછી સાધન ગણવાથી બીબના શરીરમાં પ્રવેશ કરી ત્યાં વૃદ્ધિ પામવાના સાધન મળી આવવાથી રોગ ઉત્પન્ન કરે છે (ક્ષય મનથી ક્ષય વર્ણન તથા તેના ઉપાય એ લેખ પ્રથમ સુન્દરી સુખોદિર્માન ખુલાસાવાર આવી ગયેલો છે) નરોગમાં જ ક્ષયના દર્દીઓ નય છે તેના કદ વિગેરે નાશ કરવાનું કાંઈ સાધન નથી અને ત્યાં એવાં આઠ વીગેરે જે કુદરતી રીતે ક્ષયના જરૂરોનો નાશ કરી શકે તેવા કુદરતી સાધન પણ તે નથી તેથી ત્યાં ક્ષય રોગ ધટવાને બદલે વધશે, એમ જણ રહે છે ક્ષયના દર્દીઓને નળગા ખાંધના સારવાર કરનારને આમનો સાબના બદલે દાનીજ ચાખ, તે રૂપાલાલિ છે મ્યુનીસીપાલિટી (જે એમની હદ અદર હોય તો) કે ગવર્નમેન્ટ આ તરફ કેમ ધ્યાન આપતી નથી? કારણ કે ક્ષય રોગ ધટાડવાના બદલામાં આ ઉલટું વધારવાનું સાધન થાય, તો તો તેથી દાનિજ છે! તે ક્ષયના દર્દીઓના બદલામાં જે બીબ દર્દીઓ આ સેનેટેરીઅમનો સાથ લે તો અવશ્ય ફાયદો થાયજ રોગીઓએ કહો તે ક્ષયના દર્દીઓને ત્યાં જતા બંધ કરી દેવા નોંધએ અગર તો કદ વિગેરેનો નાશ થાય એવો બદોબસ્ત કરવો નોંધએ. તેના માધ્યમમાં જે ઉદારતા બતાવેલી છે, તેની સાથે વીરેય ઉત્પત્તિ બતાવી કોઈ રોકડર અગર વૈદને એટલેન્સ (કાપ્પુ અથવા પગાર) આપી દીવસમા ત્યાં એક વખત જઈ આવવા મોકલવું કરી આપતી નોંધએ. આવી દેખાદેખી બૂલનું પરીણામ પણ આમ જ બીર આવી જાય તેથી અધીર બની બૂલો ન થાય તે માટે દર્દી અગર સારવાર કરનારાઓએ જેમની દવા ગાલતી હોય તેમના પાસેથી પુરેપુરી માલિતી લઈ તે પ્રમાણે ચાલવું અને નાની બૂલોથી જે જ બીર પરીણામ આવે છે તેથી બચવું

“અમુનાલવ” ધર્મીય ઔષધાલય.

ધીમનગર, (હિતર ગૂજરાત)

વાલુની આંખે કાંઈ અડચણ છે?

લેખક. ડૉ. શ્રી જાડવજી હસરાજ, (ડી. એમ. એમ. એસ. લંડન) *

“વાલુની આંખે કાંઈ અડચણ છે?” કે જેને લીધે તે સન્તોષકારક રીતે કામકાજ કરી શકતી નથી, તેની પણ પહેલાથીજ તપાસ કરાવવો.

આ લાગુ લખના માસ અનુશવમાં આવેલ એક દરદીનું વર્ણન મને યાદ આવી જાય છે દરદી એક સોજ વર્ષની પરણેલી ઊંઘી હતી. બિચારીના કમજાએ માતા નાની અવસ્થામાં મૃત્યુ પામેલી. પિતાબીની ઉમર પચાસેકની દેવાથી અને નાતમાં નાતરના રિવાજ દેવાથી ત્રીસ પાંચમ વર્ષની વિધવા સાથે પિતાએ પુનર્બંધ કર્યું નથી આણેથી અગર માતાએ પુત્રને ધમકાવવા-આરવાનું વડે કર્યું પુત્રી ઉપર ગુસ્સે થવાનું મુખ્ય કારણ એ હતું કે તેનાથી કુધ, પાણી વિગેરેનાં વાલુને પત્ર લાવવાથી તે રોગગ્રસ્ત જતા!

* સુન્દરી સુખોદિ ૧૯૧૮ ના જાન્યુઆરી-ફેબ્રુઆરીનાં અંકમાં.

માના કાષ્ઠપણ ચીજ લાવવા દુકમ કરતી તે તે ચીજ તેને મળતી નહીં. તેર વરસની અવસ્થાએ પચ્છાવી એને સાસરે વળાવવામાં આવી. ખતિ નાનો હોવાથી પરાધીન અથવા પિતાધીન હતો. પિતા સ્ત્રી આધીન હતા. વડુજી પગથીને આવ્યાં કે ઘર કામનો બોલો બધો તેના ઉપર નાખવામાં આવ્યો. પણ સાસરીવામાં પણ એવીજ રીતે દુધ વિગેરે દો બાવડા લાવ્યાં. અનાજનાં વામણ ટુટવા માંડ્યાં. પીરસવામાં રવિલી વરતુઓ લાણીની બદાર પીરસાઇ જતી!—સાસુજી તે એમજ સમજતાં કે આ બધું થવાનું કારણ વડુની મર્યાદા, જડપણ, અને મગજની ખામીજ હતું. પહેલાં તે સાસુજીની જીભ ચાલી, પછી હાથ દોસાં કરોજ વડુને માર પડવા માંડ્યો. છેવટે વડુ કટાણી થોડા દિવસની રાજ લાઇ પિયર મઇ. ત્યાં છેવટે વડુના બાપને દયા આવી અને તે બીચારી મરીજ છોકરીને અમારી પાસે લઇ આવ્યાં. દહીકત પુછતાં એમ કહ્યું કે છોકરી જુદી વગરની જડ છે, તેને માટે કંઈ ઉપાય કરી આપો. છોકરીને ચોટથી કટાકત મગજતાં તે જુદીમતી જણાઇ. આખ તપાસતાં—

“૧૮” જેટલી ધણી ટુંકી નજર જેવામાં આવી આટલી ટુંકી નજરવાળો છોકરો એક ટુંક સુધી પણ સ્પષ્ટ ન જોઇ શકે. માનવી નજર ટુંકી છે, તેને લીધે તેનાથી કુસો યાચ છે તથા તેને ચોખ્ય ચરખાં આપવાથી તેની હાલત મુશ્કેલી જશે, એમ સમજાવવામાં આવ્યું ચરખાં વાપર્યાં પછી છોકરીએ સાસુનો માર ખાધો નથી અને જે છોકરી ટુંકી હતી તે તદ્દન મુખી થઇ ગઇ છે. સાસુ પણ વડુનાં વખાણ કરવા લાગી અને તેને “ઘાવા” લાગી, જુદીની જણાતી વડુ હવે જુદીવાળો જણાઇ છે.

પહેલો, તમારે આવી શુન કરવાનો વખત ન આવે તે સંભાળશો. વડુથી આવી રીતે ધરમાં તુકસાન થતું હોય તો તેને ઓછી અસવાળી માની લીધા. પહેલાં તે ઓછી નજર વાળી તો નથી અથવા ખીજ “કાઈ” જાતની કુદરતી ખોડ તો તેનામાં નથી, તેની ખામી કરાવી જોશો.

આંખનું દવાખાતું

મરીન લાઇન્સ મુખ્ય

—૧૯૦૩—

એક ગૃહમાં અશ્વની ચોરી કરવાના હેતુથી એક ચોર દાખલ થયો. પરંતુ કાચખેળો તે કાર્યમાં પડાયો ગયો. અશ્વ ચોરી કરવાનો એક માર્ગ જો તે દેખાડે તો તેને મુક્ત કરવાનું તે અશ્વના ધણીએ તે ચોરને જણાવ્યું. તે ચોરે તેમ કરવાનું કલુષ કર્યું, તે અશ્વની પાસે ગયો, તેને બંધન મુક્ત કર્યો, તેની પ્ર સામાન ચલાવ્યો અને ત્યાં પ્રમાણે કહેતાં કહેતાં થોડો પુરપાટ દોડાવી મુક્યો—“ઘોરત, આ રીતે અને અશ્વની ચોરી કરીએ છીએ.

* આખનાં દર્દો-વિરોધો આ વિદ્વાન ડૉક્ટરનો એક સેષ આપતા બ્રહ્માં પ્રકટ થવાનો છે, તેમાંથી આટલો ભાગ “હિન્દી બુદ્ધના કાલિન પરિણામ” ના એક નમૂના તરીકે ઉદાહરણ છે ઉપતન્ની, મુ. મુ.

સ્રીસામ્રાજ્ય:

કમળ.

લેખક: સ્વર્ગસ્થ બહેન "હિયા" (સૌ. રસમન મજમુદાર.)

કમળ આને આઠ દીવસથી બેજાન હાલતમાં પડી દેતી. દોરખીટકના દરેક માણસ તેને ચારતે બધું કાળજી ગળતાં દર્તા કમળના બાપ હાઉસ સરખાનું હતા અને તેમને રૂંદે વાતો બચસે દોરખીટકના કોર્પોરેશન હતો. કમળનું બેજાન સપાટામાં કમળના માતાપિતા બન્ને સપડાઈ યોગ યોગ કસાકેને અંતરે સ્વર્ગવાસી થયાં દર્તા અને તેની દેખાંથી કમળ મારી થઈ ગઈ હતી, તેને જાન પણ નહોતું. તેના બધા ભાન્ડમાં તે એક જ દમાત હોવાથી તે તેના માતાપિતાની ભાડમાં રખાઈ હતી અને પંદર વર્ષની ઉંમર થયા જતાં તદન બાળક જેવી નિર્દોષ હતી. તેના પાસેના સગામાં ફક્ત માતૃતો એક છોકરા અને છોકરી દર્તા તે અને કમળના માતાપિતા ગુજરવાની તેમજ કમળના મરવાડની ખબર આપી હતી પણ પછી ફર હોવાથી તે આવી ટકાઈ નહોતી. કમળના પિતા આખા જીવન મળતાવળે દોવાથી દોરખીટકના દરેક જગ્યા સાથે ધણી કાનસાઈથી વરતેતો હતો અને તેને લીધે તેના સ્વર્ગવાસ પછી પણ બધાં તન મનથી કમળની આકરી કરતાં દર્તા. હજી મગી તેના મારા ધવોની જગ્યા પણ નીચાની નહોતી, કમળના પિતાની જગ્યાએ એક નવો માણસ આવેલો હતો અને તેથી દરેક જગ્યા તેના સ્વાગત માટે તૈયાર હતી.

પડીયાળમાં પાંચના દોરાર થયા અને તે તરત આબો. જેની જગાડિયર પોતે બાંચે હતો તેના બચામાં પોતે રહેવાનો હતો અને પોતાનો જાત બાઈ હતો. તેની કમળની તાલસ કરવાની પોતાની પહેલી ફરજ વિચારી આજે લેતાંની સાથે તે કમળના રૂમમાં ગયો. હડકત પુછી ત્યાં જોઈ અને ધણી સંજાળથી તપાસી દવા આપી. કમળ બે કે જાનમાં નહોતી પણ તે હાલતી પણ નહોતી. થોડી થોડી વાર માથે નીચાસો નાંખતી અથવા રડતી કે સીસ પાડતી હતી તેથી તેની અવસ્થા ધણી બગાડેલી હતી કારણે દવા આપી કમળને જો આ દવાથી તે હાલત પડી તે બચી. એટલું કહી તે બીજા દર્દીઓ જોવા તથા બચવા કરવા આવ્યો ગયો. ચાલતા પોતાને જાંબે જતાં પહેલાં તે ફરી કમળને તપાસવા આવ્યો. તે વખતે કમળ કદ-હાલમાં હતી નર્સને સંજાળ લેવા સુચવી જરૂર પડે પોતાને બોલાવવા કહી તે જાંબે ગયો.

સ્વધારના આરે પાછો ડ્યુટીપર આવ્યો ત્યાં પહેલાં કમળના રૂમમાં ગયો અને તે જામત થતી દોષ એમ જાણવાથી તે ત્યાં જ બેઠો. મરવાડથી શીઘ્ર પડેલી પણ ખુબસુરત દેખાતી કમળ સાસુ જોઈ રહ્યો. થોડી વારમાં તેણે પાસ બેઠું ને આંખ ઉપડી બોલી "માણુ છે નું" નર્સ પાસે આવી અને માથે દોષ ફેરવી બોલી, બહેન જો તો નવા માકેર સાહેબ છે અને તેમની કાળજીથી જ આજ તમારી તબીબત સુધારા ઉપર આવી રાખી છે.

પોતાને જાણવાતાર તરફ ઉપડીપરની નજર દેતો ફેરો. પછી થાકથી આબો મીઠી આરામથી જરૂર હોવાથી તેને તપાસી દવા આપી કારણે પણ નર્સને દરનાં આપી

ચાલ્યો ગયો દીવસે દીવસે તેની તબીબત સુધરતી ગઈ ને યોગ દીવસમાં તે કચડી પશુ રૂઢ રૂઢ હવે તો તેની અરસીનો છોકરો કચનલાલ પોતાની વડુ અને પાંચ વગમના છોકરાસાથે આ યો હતો અને ડાહર જાલભાઈ દોવાથી તેના આગળને લીધે તેના બજામાં બધા હવે રહેતા હતા હવે જ્યાં સ્થિતિ આવતી દોવાથી કમળ પોતાનું દુખ પોતાના હાથે ઉછેરેલા શ્વેતવાળા નાના બાગમાં ફરવામાં તેમજ નાના બાજુને ગમાડવામાં જગત વીસતી. યોગ દીવસમાં તેના ભાઈ જોડે કચનલાલ જવાનું હતું અને હવે પછી ફરી જીવન જોડે તેના દુખમય વિચારમાં કમળ પુવાંગની માં પર બેઠી હતી તેની બાબી પોતાને જવાનો સાથાન બધામાં હતી અને બાજુ તેની આગળ રમતો હતો એટલે કમળ તરફ એકની હતી એ લામાં બહાર ગયેલો ડાહર રમણલાલ આવ્યો ને કમળને એમની જોડ પાસે ગયો અને તે બોલ્યો : 'કમળ, આવી ફરીમાં પુવાંગ આવળ બેસવા જેવી હતી તમારી તબીબત નથી.'"

યોગના જ મ રથાનથી વીજુલા પુવાના દુખમાં ગરજ થયેલી કમળે ડાહરને આવતાં જોયો નહોતો તે તેના રહેવાથી અમળે ઉચ્ચ જેઈ બોલી, ના હવે તો ગમનું લાગે છે

તેના મ મે પુવાંગની રૂઢપર એક પગનું મુખી ડાહર ઉમેરે ને બોલ્યો તે રૂઢપર ફરે પશુ સાદસ ન વરતુ તમને બધી બેઠેલાં જોડ મો તમારા મરેગ ઉપરથી મ્માં તો દીવ ગીર હો કે રીક હો, એમ લાગવાથીજ દુ આ તરફ આવ્યો. હવે તો તમે જવાનાં એટલે મ્માં પશુ વરતી જોઈ થવાની ગલીનાનો રહેવારો એમનાં છોકરાં આકર્ષે લાગશે.

કમળ દીલગીર થઈ બોલી અચીત જવાના દીવસ પાસે આવ્યા, આ મ્માં જ જવા રથાન મને પણ થઈ વધારું છે પણ જેની ધમ્મર ધમ્મજ તમે પણ મ્માં વાસ્તે થયું મને નત લીની તે વાસ્તે દુ તમારી પણ થયું આભારી છું.

"હા, જો આભારનો બદલો આપવો હોય તો તે તમારો હાથમાં જ છે" ડાહર બોલ્યો—

"સુ" શરમથી રાતા થતાં કમળે પુલ્ય

"તમારો હાથ દુ પુવારો છું તમારી આતનોપુ અને આગળ લવિષ્ય પણ ઉત્તમ લાગે છે, તો તમારા જેવાના હાથને દુ નાલાયક નથી કરે મે મચનલાલ માથે આ બાબત વાત કરી છે પણ હું સુધરવા વિચારીને હોવાથી જ્યારે તમે પણ મ્માં ઉત્તરના કોઈથી તમને પુલ્યા વિના કશું કરવું હોઈ મન નથી ફક્ત ઉપમરના નવામાં હા ન કહેતાં જો મને ચાહી શકવાના હો અને એમ માનતા હો કે-મ્માં માથે તમે સુખી થઈ શકો તો જ હા કહેવું"

કમળે ગતા કમળ જેવું-મ્માંતના આકળના છોકરા જેવાં હાથથી જ હાથમાં-મો ઉચ્ચ કરી હા ફરી ડાહરે તેનો હાથ પકડી તે પર એ સુખી લીધી.

ત્યારે આ વર્ષ દીવસ મું કચનલાલ માથે રહે પછી ત્યારે માનાંપિતના વર્ષ પછી પાંખી આ મ્માં-અને હવેથી તહાં શુદ્ધની મ્માં રૂઢ આવ મ્માં-કરે કરે, મ્માં પ્રમાણે કમળે કલકલે મ્માં

આને આપણી કમળના તેના પિતાના બગલામાં મૂકવાની ચક્રને આવવાનો પ્રયત્ન છે વર્ષ થતાં બંને પરણીને એક ચણ છે -આને તે કમલેથી આવેલી રોવ થી ન્હાના પામાપર પામીના સમાં અને અંગત મીઠાની પાઈ છે. પોતાના બગલાની ફરીથી પોતેના માલીક યલેલી કમળ જેની સુન્દર કમળ હવેસર બધાની સરભરા કરી રહી છે વચ્ચે વચ્ચે ઝાઝર તરફ પ્રેમભરી નજર નાખી મંદહાસ્ય કરી રહી છે. નીચધાર કમળને સુખી જોઈ હવે આ પેણે રમ લાઇયું

આશા.

અનુવાદ કરનાર, બહેન શ્રી. ધીરજ બહેન વિદ્યાનાથ ભટ્ટ.

(૧)

“અરે એ ! શું કરે છે ?”

સુરેશ સુરેશચંદ્રની વાત છે પર તે માણસે કદમણુ બાળ ન આપ્યું તે માણસના નિર્દય અને કોઈ બ્યવહારથી જાણિકા અત્યત દેવન કરતી હતી અપરિચિત સુરેશના વચ્ચે પડવા છતાં પણ તે માણસે તે જાણિકાના માથ પર જોરથી ધપક મારી જાણિકા વધારે જોરથી રોવા લાગી, જેમ રહાજ સમયના વાયુથી અપાને છાઁ કપો તેની રીતે બા-સિકાનું સમય શરીર કપુ. આ વખતે કોઈથી સુરેશચંદ્રે તે માણસનો હાથ જોરથી પકડ્યો. જાણિકાનો કામળ હાથ તે નિર્દય માણસના હાથમાંથી છુટી ગયો. હાથથી નિર્દય બનેલી જાણિકા સુરેશની ગ્રેહમાં છુપાઈ ગઈ તે પોતાની અશુભીની દ્રષ્ટિએ, અવનાર મનુષ્યને અંતમ અહેસા નિરખી રહી સુરેશ-ચંદ્રેસને લાવ બદલતાં મધુર સ્વરે ગોરવો, “બહીરો માઈ”

સુરેશનાં મોં પરના આ બાવથી જન્મદુષ્કિની આશાના હૃદયપટ પર એક ગભીર રેખા દોરાઈ ગઈ કદક વર્ષોથી આ નરપિશાચ પોતાની ઇચ્છાસાર, આશાને કું-ખ દબ રહ્યો હતો. આ પહેલાં જાવસર હતો કે જેમા આ કરણ હૃદયના સુવે રહેને આ અત્યા-મારમાંથી જાણી હતી. આશાના જાણજીવનમાં તે દિવસથી કંઈક અનન્ય પરિવર્તન થયું. તેમાં સંદેહ પણ શે ?

મતિનાથ પણ અવગામાં મરકવ ગઈ ગયો. કોઈથી, કોઈથી, અને અપમાનથી તેને ફવાડે ફવાડે અગ્નિ વસસતા લાગ્યો, જાણિકા રોળા હમણું બહાર નીકળી પડો એમ લાગતું હતું ત્યારે ચોતરફથી તેણે સુરેશની વાદવાઈ જોવાતી સાંભળી, અને તેના મનમાં પડકી ખાતરી થઈ ગઈ કે સુરેશ માટે આ લોભના પ્રદેશમાં અહાં ઉત્પન્ન થઈ છે, ત્યારે તેને કોઈ અધિક વખો. સરમના મામાં મતિનાથે મુનતે સ્વરે કહ્યું, “તું મોજ છે ? છાઁ એને.”

સુરેશે હમતાં હમતાં કહ્યું, “હું માણસ છું તમારી માફક જાનવર નથી. જાણિકાના શરીરને એક જાનગી પણ અમામતાં આપને ખબર પડશે કે હું માણુ છું.”

આમ છતાં પણ સુરેશ યાતન હતો. અદ્યા અનિમેષ દ્રષ્ટિથી તેની તરફ જોઈ રહી હતી. સુરેશની વાત સાંભળી ત્યાં ઉભેલા મર્મ દસી પડ્યા કોઈથી જન્મત યલેલા મતિ-

સામે આશાને મારવા માટે પોતાનો પગ ઉઠાવ્યો. પણ શું મધુ, તે કોઈ સમજી ન શક્ય સુરેશ એવા જોરથી મતિલાવતે હોઈ મારી કે તે ધડકા દઈને જમીન પર આંતોખાટ પડી ગયો. સુરેશ આશાને પોતાની ગોદમાં ઉઘાડી લીધી, અને તેની ડાબી પકડીને કહ્યું, “બહીશ નહીં.” આશા તેને ગળે વળગી પડી. આંધિયાળા ઝોટપટ, વૈશાખમાસની કૃષિક વીજળીની માફક, આંતરિક્ષક રિગત ફરક્યું.”

સુરેશ પુછ્યું, “તારાં મર ક્યા છે ?” આંધિયાળે હાથના ઇંચારાથી રસ્તાની સાબી બાજુ પર આવેલું મહાન દેખાડ્યું. સુરેશ તેને ગોદમાં લઈને તે તરફ ચાલ્યો. પર આશાના દર્તાં તેણે જોયું કે માણસોનું એક ડોળું તેનું સ્વાગત કરવા ઉભું છે. સર્વની આગળ ચરમા પહેરીને એક વૃદ્ધ માણસ ઉભો હતો. તેનાં કપડા અચ્ચરિયત દર્તાં. તેની પાછળ ઉભેલી એક છુટ્ટી ડાહ્યાએ સુરેશ તરફ આગળની ક્ષતિ કરવારે કહ્યું, “સાહેબ ! જોર આજ છે. મામા સાહેબને મારી, આશાને સહ નહાસી જવા ધારે છે. હાથ હાથે !”

“શો સાહેબે છુટ્ટીને ચુપ રહેવાનો કસારો કરી, સુરેશ તરફ આશ્ચર્યથી જોયું રોકની પાછળ હોયો રહેલો નોકર, મતિલામના આ હાથ જોઈ, પોતાનું હસવું મહામહેનતે ખાળી ફક્તો હતો પોતાના પિતાને જોઈ આશા પછાડી જોરથી શેવાં લાગી, અને જોઈ, “જપુછ આનો જરાય વાક નથી.”

દાસીએ મ્હોં બગાડીને કહ્યું, “એનો વાક નથી ? ત્યારે વાક કોનો છે ?”

આ વખતે આશાના પિતાએ દારી તરફ કોંધાકરી દ્રષ્ટિકો સાંભળી નોકરે ડોલો દેખાડ્યો, “મુઝી મર.”

“મુઝી શું કરવા રહું ? આજે જ ચાલી બધા હું તો, અઢી કેવળ માછ માટે કાઢી જોઈ છું મારે ક્યા જીવન...”

નોકર તાક્યો, “ચુપ.”

ડાસી ચુપ મઈ મઈ.

મતિલાવ આશાના પિતા પાસે આવી ઉભો રહ્યો. દાસી આજો મદમદાવી રહી હતી.

સુરેશ પુછ્યું, “મહારુપ ! આંધિયાળા પિતા બાપ છે ?”

તેમણે સંમતિ રાચક માંડી હતી.

સુરેશ કહ્યું, “બાપે છે કે આપ યુગ એકાચારમા, રહેો છો ? સોનાની પુતળી જેવી આપની દંખા ઉપર એક પછાડા ઉઠાવે છે, અને આ કાઢકા દારી આપ પર પ્રકૃત જોગવી રહી છે, અને...”

આશાના પિતાએ, સુરેશની પાછળ ઉભેલા માણસોના મ્હોં પરની પ્રસન્નતા જોઈ બીધી હોત, તો ન બોલે શું પરિણામ આવત. તેમના સહચરમા ચુપક સુરેશને મારે મહા કૃતવતાનો કલ્પ નથી થયો એમ દહેનાથી સાંભળે. ઉઘાડે થયેલો માણસ પણ ચહે નીચોની સમજ એક ૧૫ વર્ષનો બેરો પોતાનું જીવન કહે તે વાત પણ તેમના કહું

ખાસ ખુબ ખુબી રહી હતી. ધણી કોવધી લેખણે કહ્યું, 'હોંકરા'! તને ખબર છે કે તું કોની સાથે વાતચિત કરી રહ્યો છે?"

સુરેશ તીરસર કુદત દમચે અને બેલચે, "ધણી આગે રીતે "

આચા અભારસુધી સુરેશની ગોદમાં હતી. દરે પોતાના પિતાનો હાથ પકડી લેતી પાસે જવાની ચેષ્ટા કરતા હાળી-તેના તરફ જોઈ રહી પિતાએ ખાસિકાની આજ્ઞાના કથે-કથો મર્મ બલ્લી લીધેલ આસિકાની કુત ચર્મ પોતાના પર્ ઉપકાર કરનાર સુરેશ પર લેતી ફરી તદ્દા ઉત્પન્ન ચર્મ તહેલું કહ્યું, "તમે સારા ધરના માણસ લાગો છો. કીક આરે ઘેર ચાલેલ."

સુરેશ નમસ્કાર કરી કહ્યું, "શુભાકરો. આરી એક પિનકિત છે આ સોના જેવી પુતળીને કોઈ કદ ન આપે એ ખાનમા રાખજો."

આચા પિતાની પાછળ પાછળ ચાલી ગઈ. સુરેશ ચાલી મથે ધરતી જહારીમાંથી તે હોને નીરખી રહી લેતી સંદો લેતી કહ્યુંમાં સુંબરવ કરી રહ્યા-સોનાની પુતળી-પુતળી-પુતળી.

(૨).

ચોથ વખત પછી સુરેશને ખબર પડી કે આચાના પિતાનું નામ ક્રાંતિપ્રસાદ હતું તેઓ ત્યાના ઉપુદી પ્રાધ્યરદે છે. આચા લેખની મૂલપતિની કન્યા હતી. મતિલાલ લેખની બીજી ઝીંઝી મામાપ વિનાનો બાહ હતો. મતિલાલ કોઈ એક રકુલમા ચોથા પોરણનો અખાસ કરે છે સુરેશ પોતાની રૂઝ આજવા અહીં આગે હતો તે કમકતામાં અખાસ કરતો હતો.

એક દિવસમાં, એક ક્ષણમાં ગદેલી ધરના મનુષ્ય જીવના મવાકનો કેવી દિશામાં ફેરવી નાખે છે તે કોણ સમજી શકે? આ ઘટનાનું વર્ણન કરવામાં જોડેલા સમય બાંધિત થયો લેખ કરતા ધણી જોણ સમયમાં આ નટના બની ગઈ આ પક્ષનાનું ફળ એ અપકુ કે દહકનાં જીવન-બદલાઈ ગયાં. તે દિવસથી, આચા ઉપર અત્યંત નારાજ થઈ જઈ પછી, મતિલાલ લેખે એક આજળી પણ અપકારી ચક્રો નાંકી. પોતાની અપરમાતાનાં મેલું સાવળતી આચા પર ફુર્જન લલ્લી પિતાનો રોડ ઉતરેલો વધવા લાગ્યો. જ્યારે કોઈ નજીવા માણુમાં પણ લેખી ઓ આચાને યોગ્યતા ત્યારે ક્રાંતિપ્રસાદને પાણુ લાગી આવતું. એક એ વખત તો તહેલું પોતાની ઝીંઝી, આચાનો પણ લેખને આચાની સાથે આવો કઠોર વ્યવહાર મલાવતાં રોકી હતી. પોતાની ઝીંઝી કઠોર વક્રો ચકન ન ચર્મ ચક્રથી લેખણે તે વાત પકડી મૂકી.

અને આચા! પહેલાં, જ્યારે તે એકલી તબાવવા વિનાયક પર બેસીને આકાશ તરફ જોઈ રહેતી-એક વાણુ બીજો વાળગાને પોતાની સાથે પકડી નેતું. રહવાના પોરમાં આજાના કાંઠમાં કોવધી ટકકતી ત્યારે આચાને લાગતું કે આકાશમાં આવેલી સુલેખી નહીં ધણેજ દૂર સંધી વધી રહી છે, તેજ દિશામાં ઉગતા સોનાની ચાળી જેવા બાલ-અર્થને તે જોતી ત્યારે તે મનમાં મનમાં વિચાર કરતી કે જે આકાશમાં આ ગધુ આવી રહેલું છે."

તેજ આકાશમાં તહેની મા રહે છે અને તેને નીરખી રહી છે, જ્યારે તહેની સાવરી મા અને મતિલાય તહેના પર જુલમ ગુન્દરતાં ત્યારે તહેને ઘણુંજ આશ્વર્ષ થતું, અને સાચું કે આશ્વર્યમાં મહેતી તહેની મા આ બે દુર અમાનુષિ આત્માઓ પર અગ્નિ વરમાવી તહેમને કેમ નથી બાળી મુકતી ? તે દિવસ પછી એકાંતમાં, આશ્વાજે પેતાની માનું ચિત્તન કોઇ પણ દિવસ નહોતું કર્યું તે દિવસનો સૌમ્યતા અને જુવાનીના નેમથી ઝળકતો તે મહેરા તહેના હૃદયમાં કારાઈ રતો હતો જ્યારે તહેની મા પર ગુસ્સે થતી અને બડગાડતી ત્યારે તે ઇચ્છતી કે તે વીરપુર્ય આ ક્ષણેજ આવીને તહેની રક્ષા કરે જે વખતે તે પોતાની મતમાતાના રહેવાના રહેઠાણ તરફ એકાદસે જોઈ રહેતી તે વખતે જ્યે એક પાંદડું પણ હાલતું તો તે પાછું વાળી, જોતી અને તહેને કમણા થતી કે તે કુવડ તહેને પોતાની ગોદમાં લેવા આવે છે પણ આશ્વાજ ન-મ દુ ખીની છે તહેની માની માફક તે પણ નિષ્કુર બ-બો છે, નહિતો આશાની ખનર બેવા કા ન આવે ?

આ મિનાને છ મહિના વીતી ગયા છે, એક દિવસ પલંગ પર પડી પડી આશ્વાજે રહે છે. રાત્રીના અંધારમાં આશ્વાજે લાગ્યું કે મહેરા તહેની પાસે હોમો છે અને કહે છે કે, બાન, બ્હોરા નહિ. ” તે દિવસે આશ્વાજે કંઈ વાક ન હોતો છતાં તહેની વિમાનાએ શા માટે તહેને ખરાબ વચનો કયા તે અશા સમજ ન રાકી, અને પિલાય મતિલાય પણ તહેને જોઈને કેમ હસી ? ત્યારે આશ્વાજ નિચારવા લાગી કે કેવું સાઈ થાત, તે મહારી પાસે હોત તો ?

આ સમયે તહેના વાંસા પર કાંઈએ હાથ મુક્યો આશ્વાજે ગાલદુદય લગાઈ ગયું તે હડી ઉગી થઈ તહેના કબોલ ભરમર કેરાકાપ અને અમુકીય સોનાના કમળ સરીખુ રહ્યો એક દેવક-બાની ઝખી આપતું હતું કચેરીમાંથી ખાજ ફરેલા કંતિપ્રસાદે, પોતાની પુત્રીના મહેરા પર પોતાની સ્વર્ગીય પતિની પવિત્ર છાયા નેઈ આશ્વાજે પડખામાં લઈ રહેલું પુછ્યું, “ આશ્વાજ ! બેટા ! શા માટે રહે છે ”

હૃદયમાંગિની અશ્વાજે હૃદય લગાઈ આવ્યું તે દેવ લાખી પિના સમજ ગયો, થોડી ક્ષણે તહેની કુર્જળતા તેને છોડી ગઈ દેવના હૃદયને આટલા વખતે ધરના વિચાર કરવાનો વખત મળ્યો. આશ્વાજે આનંદની સીમા ન રહી આશ્વાજ વારવાર તે અપરિમિત કુવડનું સ્મરણ કરવા લાગી, “ તે પિતાનો ગુરુ છે તહેના વિરલ્લખો પિતાને દિમન આવી છે તે મેણુ દરો ? તહેનું નામ શું હશે ? ” તહેણું પુછ્યું ‘ પિતાજી તે મેણુ હતા ? ’

“ જાને માટે પુછે છે બેટા ! ”

“ તહેને માટે જોણું મકને બચાવી હતી ”

પિતાજી કહ્યું, “ તે કાંઈ સારા માણસનો છોકરો હતો હું તહેને નથી ઓળખતો ”

આશ્વાજે આટલા જગાળથી ચાંતિ ન થઈ તહેણું પુછ્યું, “ પિતાજી તહેનું નામ શું ? ”

“ કીકરી તહેને હું નથી ઓળખતો હું એનું નામ કેવી રીતે બાળું તહેને એટલું બધું શું છે ? ”

તે પિતાને ગળે વળગી પડી, “પિતા ! તમે મને સ્નેહની દ્રષ્ટિએ લેવા લાગ્યા છો મને તેથી ઘણો આનંદ થયો છે તે પણ જો સ્મરણને આવી અવધાએલા જો તો આપની પર ધણી ખુશી થાત.”

“હાથ ભેગવાન,” મેલરેટ સાહેબ વિચાર કરવા લાગ્યા, “આજ પોતાની દીકરીને પ્યાર-કરો એક બીજો શર્ષ જુઓ યોગ્ય મોદમાં ફાસ પડી માણુમ મર્દટ બની જાય છે નથી જાણુવો કે શેના મોદમાં પડી આ પુનર્જન કર્યું હતું ?”

આશાની ગર્ભમાતાનું મુંઝવે મોટું ક્રિતિપ્રમાદના કમ્પન્ટ પર ખીમી ઉઠ્યું, અને તેની આંખોમાંથી નીસરી પડેલાં બે અશ્રુઓ મોલીની આંકે સગવડ લાગ્યા.

(૩).

આશાની ઉંમર આ વખતે ૧૩ વર્ષની છે, તેના મોતો ભાવ વધારે આનંદ થઈ ગયો છે પણ તે મહેરો આજ વધારે ક્રિતિમાન થઈ છે આજ આશાના લગ્નનો દિવસ છે, કહેતાના એક વિશાળ મંદિરમાં આશા પાંચ વર્ષ પહેલાંની ધરના પાદ ફરી રહી છે આ પાંચ વર્ષના સમયમાં આશા પોતાના પિતા સાથે ઘણા મહેરોમાં ફરી આવી છે, પણ તે તે મહેરોને ન જાણી રહી ઘણાં મુશ્કેલીથી ક્રિતિપ્રમાદે આશા માટે એક એમ. એ. એલ. એલ. બી વરને શેષી છે આશા વિચારતી કે તેણે પણ એમ. એ. ની ઉપાધી મેળવી હશે આજ તે જો અહિં દોત તો આશા માટે જાવો મુદર વગ પસંદ કરવામાં આવ્યો છે એ જો ઘણો ખુશ થાત.

બે પ્રહર પછી આશાને ઉંઝ આવી ગઈ સતમાં તેના કાને તેના પિતાનો સ્વર પડ્યો પિતા ઘણાજ કરાગથી હતો હવે. “હવે તો હું ખી ના છું હું એને લમણાજ માસે વળાવીશ.”

તેની (આશાની) મા ઘણાજ ગુસ્સામાં બોલી, “તું કુખ દેતી દોત તો આજ દિહરીને સાંભરે ન વળાવી શકત. મારે તે માં છોડે છે મું નથી તો પછી બીજાને શા માટે કુખ ફડક ?”

તેના પિતાએ કહ્યું “આજના શુભ દિને તો જગડો કરવો રહેવા દે.”

આશાની માતાનો સ્વર એકદમ મુદી ગયો તેની સાથે રૂંદન પણ સાર મયુ પેર નોતરેલા સવાવિત સદૃશરથો આવ્યા દતા, તેઓ પણ આ રથને આવી પહોંચ્યા, મુદળીએ મરવાની છાંછા પ્રગટ કરી પતિએ પણ પત્નીનું અનુકરણ કર્યું અંતમાં સર્વ સાંત થયું.

પણ આ બનાવથી આશા ઘણી કુખી થઈ તેના લગ્નના દિવસે પણ આનંદ નહિ ! આજે પિતા આજે પાંચ વર્ષના મોત, આજ ને સુખમાં રહેતી. દર્શાવતી કંઈ સીમા છે ! જે તેનો આદર કરે છે તેજ કુખી થાય છે. આથી તકીદમાં પોતાનું મોટું કુખી તેણે પોતાના જીવન સાથે અમુકો આજે લીધો.

પરતુ લગ્ન સમયે ત્હેનું હૃદય કંઈક નવીન પ્રમાણથી ઊભારીત બની ગયું. ત્હેને લાગ્યું કે કોઈ ત્હેના કાનમાં ઠરી રહ્યું છે કે આજનું રોજુ ત્હાંજેનું છેવટનુંજ છે. હવે ત્હારે કોઈ વિવસ રડવું નહિ પડે. પણ આશાએ પોતાની આંખોનો વિશ્વાસ ન કર્યો.

(૪)

સાસરીયાંમાં પોતાને કંઈ ભલેને આદરમાત્ર મળશે તે માટે પ્રથમ તો ત્હેને ચિન્તા થઈ પોતાના સૌન્દર્યના વખાણ થતા ત્હેણે સંભળ્યા નહિ, તે એક નિર્ભય સ્ત્રીની માફક પોતાની પ્રથમ રાત્રીનું રંછણ કરવા લાગી તે કાનમાં વારવાર પોતાના કંઈ કેવાનું સ્મરણ કરવા લાગી, હે હૃદય આ મ્હારો બગ દશે તો ? એ સ્વપ્ન દશે તો મ્હારો ક્યાંઈ આરા નથી, હૃદય રડ્યા કર.”

રામનગ્દમ રાખેલાં કુલોની સુવાસથી ત્હેને શાંતિ ન થઈ. તે સ્થીર ચિત્તે પતિની રાહ બેસા લાગી.

સ્વામીએ ગૃહમાં પ્રવેશ કર્યો આશા એક દૃષ્ટિથી ત્હેને નિરખી રહી. જે મૂર્તિનું તે પાંચ વર્ષથી ખ્યાન ધરી રહી હતી ત્હેને ઝોળખવામાં શુ જૂલ થાય ? તે મ્હેણ પર મુઠ આવી ગઈ હતી. તે મ્હેણે ઉત્તવસ થયો હતો. પોતે સ્વામીને પણ સુખી મશે, એમ ત્હેને આશા નહોતી. આજે ત્હેણે ફરી દર્શન દીધું છે તે ત્હેના સ્વામી થયો છે. હવે તે આરક્ષણ ત્હેના આશ્રયમાં ત્હેની પત્નિ તરીકે રહેશે અચ્છપ શુ છે ? તેજ ગૃહમાં તેજ કુલોમાંથી તેને પરિભ્રમત કુલની સુગંધિ આપવા લાગી બધે કે ધરના ઝાંખા દિવામાં સેકડો સૂર્યોત્તમ પ્રકાશ દેખાવા લાગ્યો. સુરેશની સાથે આંખ મગતાં ત્હેણે યરમથી મ્હોં વજ્રમા છુપાવ્યું.

લગ્નને દિવસે સુરેશ કાંતિપ્રસાદને ઝોળખી ગયો હતો, તે સમજી ગયો હતો કે કાંતિ પ્રસાદની નમાઈ દિકરી સાથે ત્હેનાં લગ્ન થવાના હતા. શુભ દૃષ્ટિને સમયે ત્હેણે આશાને ઝોળખી હતી આશા ત્હેને ઝોળખવા છતાં પણ પોતાનું એક સોજાન હોય, તેમ માની ચકતી નહોતી.

હરેજો ધીરે ધીરે કપાળી પાસે આજીને ફરજ, “આશા, ઝોળખાણુ પ્રે છે ? તે દિવસનો પ્રસંગ યાદ આવે છે ?”

આશાનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું, તે બેઠી ન રાખી. માથું નમાવી ત્હેણે સ્વવાતનો બચાવ આપ્યો.

આ સમયે આશાના પગલાળા નેવા ઝીણપર સુખેન કર્યું

વાંચક પછી શુ બન્યું ? આવરે માલ, કાંઈપ્રમાણે થયો ? આપણને એ પ્રેમી મુમતની પ્રેમ કથા જોવાનો મા સંભળવાનો હક્ક નથી, એને નોકાતજ સેવવા દે,*

* રા બવાલાદત્તમરામોની એક વાતોના અનુવાદ

સરોજ.

લેખક: બહેન શ્રી લીલાવતી.

સરોજના નવ વાગ્યા હતા, હું મ્હારા ઓરડામાં બેઠા બેઠા વાંચતો હતો, વાંચતાં વાંચતાં વિચાર આવ્યો કે સરોજ શું હતી હશે? હું ઇચ્છા ને સરોજના ઓરડામાં ગયો, મહે બધને જોયું તો સરોજ વિચરતાથી બેસી કાઢ પુસ્તક વાંચતી હતી. વાંચતા : વાંચતા : 'ત્હેનાં મુખ ઉપર ચતા ફેરફાર સ્પષ્ટ જોઈ ચકાતા હતા, જોનાર માણસને જરૂર એમ લાગે, કે તે વાંચવામાં ત્હેને બહુજ આનન્દ આવે છે.

મહે કહ્યું: "શું કરે છે સરોજ?" સરોજે એમણેક મ્હારા શબ્દો સાંભળી, મ્હારા સામું જોયું, અને એક ઇની થયું.

આવો મોટા બાઈ! એમ કહી તે મ્હારી પાસે બેઠી, અને દાઢમાંલું પુસ્તક મ્હારા હાથમાં આપ્યું, -મેં જોયું કે તે ગીતા હતી.

બહેન! ગીતા એ ધણું સાઈ પુસ્તક છે, અને ખાસ વાંચવાલાયક છે. ત્હેની અંદર કુલ ૫૦ માંમાં ૨૬૦૪ શાંતિ ઉપદેશ આવેલો.

સરોજે કહ્યું, મોટા બાઈ, ગીતા એ બહુ અધક પુસ્તક છે, અને ત્હેની અંદર એવું તો તલચાન, રહેલું છે, કે સાધારણ માણસોથી તે સમજી શકાય તેમ નથી, અલગ નેવા મહાત્મા પુરુષને પેણ જાણી ન સમજાયું તો આપણે કેવી રીતે સમજી શકીએ?

મહે કહ્યું, ખરું છે, બહેન! ત્હેની અંદર બહુ શક રહ્યું રહેલું છે, અને તેથી ગીતા તે અત્યારે સર્વમાન્ય પુસ્તક છે, ગીતા-જેવું એકે પુસ્તક દુનિયામાં નથી, અને ઘણે પેણ નહિ. ખરેખર તે જ્ઞાનનો એક બગર છે. સાધારણ માણસોથી સમજી શકાય તેવું નથી.

સરોજે કહ્યું, મોટા બાઈ! જો કે સમજી શકાય તેવું નથી, એક પાતું વાંચીએ, ત્યાં પહેલા પાનામાં શું વર્ણન તે જૂઠી જગ્યા છે. ખરું-તું મહેને તે વાંચતાં બહુ આનન્દ આવે છે. ખરેખર તે વાંચતા અને તો એમજ થાય છે, જાણે કે કાંઈ દીવ્ય બૂમીમાં હોઈ, આનન્દ સાગરમાં કુબી મગ્ન હોઈ, તેવો અનુભવ થાય છે તે વખતે તો જાણે આ સૃષ્ટી છેજ નહીં. આખી પૃથ્વીમાં હું એટલી જ હોઈ રેમ લાગે છે. ગીતા એ આપણા માટે અમુલ્ય ખજાનો છે.

સરોજનાં આ વચનો સાંભળી, મહેને બહુ આનન્દ થયો. શું સમજવા વિના આવો અનુભવ થાય કે?

મહે કહ્યું, સરોજ બહેન! તારી સમજ સંકિત મણિની સારી છે, પ્રભુ ત્હેને વધારે આત્મભજ અને મનાભજ આપે, એવા મ્હારી પ્રાર્થના છે. અને ત્હારી સદ્ગુણિમા વધારે કરે, એજ મ્હારી માંગણી છે.

સરોજે કહ્યું, મોટા બાઈ! મહેને કાંઈપેણ સમજવામાં આવતું હોય, અને મ્હારામાં સદ્ગુણિ-હોય, તો તે ત્હમારોજ પ્રદાન છે, મોટાબાઈ! ત્હેને ન હોત તો, મ્હારી કેવી વિચારી યાત તે કંઠી ચકલી નથી. બીજા માણસો-કયાં છે-તે તો રહમે જાણે છે, તેઓનું વર્તન કાંઈ ત્હમારાથી અલગપણ નથી.

એ કહ્યું, બહેન ! ત્હને ત્હની અસર નથી થઈ, તે ત્હારૂં પૂર્વ જન્મનું સુકૃત દોષથી જ હું થઈ છું. હું તો માત્ર નિર્મીત થતો છું. પરન્તુ ત્હારો અપત્ત સફળ થયો છે, તેથી ત્હને બહુજ આનન્દ થાય છે. ત્હારા માટે ત્હને બહુ વિચારો થયા હશે છે.

સરોજને કહ્યું, મોટા બાઈ ! સારે રસ્તે ચલાવનાર પશુ દારૂક નેહ્યે તો ખરે ? બીજાની પાસેથી આ સમયમાં જ્ઞાન લઈ શકાય તેવું નથી, કારણ ગાણુઓ નીના કરે છે ત્હારા શરૂ તો ત્હનેજ છે. ત્હમારા વચનો ત્હને શિરસાવવ છે આમ કહેતાં ત્હની આખમાં આમ આવી, અને ત્હારૂં હૃદય પશુ ત્હના આ બોલવાથી ચોસુ થયું.

એ કહ્યું, સરોજ ! ત્હારો ત્હારા ઉપરની અંદાજ ત્હને ક્યે છે, ખીલું કંઈ નથી બહેન ! પરમાત્મા ત્હારૂં કલ્યાણ કરે. કીક બહેન વખત બહુ યાદ થયો છે, હું જાણું અને તું પણ હવે સુઈ જા. રાત્રે બહુ વચવાથી, આખને નુકસાન થવા સંભવ છે.

વાર ! મોટા બાઈ ! આવજો, સવારે હું ત્હમને મળીશ. હું મારા ઝોરડામાં આવ્યો, સવારે પણ ત્હના ઝોરડાનાં દાર જન્મ ક્યો કોણ જાણે શાયે કારણથી આને નીકરેલીયે ત્હારો ત્યાગ ક્યો હતો. આવજો ત્હને સરોજનાજ વિચાર આવ્યા કરતા હતા. આ પહેલાની સરોજ ને ક્યા અત્યારની ?

સરોજ ત્હારી ન્હાની બહેન છે, ન્હાનપણથીજ ત્હેનું મનજ ધણું તીવ્ર છે, પાર્શ્વદાસ પશુ સારી છે સરોજ ન્હાની બે વર્ષની હતી, સ્વાસ્થીજ માત્ર કુમળી, વિમુખ થઈ છે ત્હારી ઉમર તો મોટી હતી. આ બહેન ઉપર ત્હને બહુજ વ્હાલ છે નિર્દોષ સરોજની નિદોષ વાતો ત્હને બહુ ગમે છે, તે ક્યારેય આજમુની પેઠે બેગી હોતી નથી, કાંઈ ને કાંઈ તો હતી જ દોષ. તેને વાંચવાનો વધારે શોખ છે, હુન્નરનું કામ પણ જાણે છે, તેના સ્વ બાવ ધણેજ માયાળુ અને સાચે દયાળુ પણ છે, કાંઈ માણસને કુખી જોઈ શકતી નથી, એક બીજાનીની અંદર દોષો જોઈતા સર્વ શયુ ત્હેનામાં છે, પરન્તુ ત્હેને આ સંસારમાં આવીને, કુખનો જ અનુભવ કરવો દરી તેમ લાગે છે.

સરોજ આઠ વર્ષની થઈ, અને અમરી ઝાતીના કુરીવાજને લઈને ત્હેનાં જાણસને કરવામાં આવ્યા, બાર વર્ષ ત્હારી બહેન સરોજ વૈધવ્ય દશાને પ્રાપ્ત થઈ, કહો ત્હેને શું કુખ પાડી રહ્યું ? સ્વાસ્થી એ સરોજને હાથમાં લીધી. ત્હેને સનમાર્ગે વ્હાવવા ત્હારી તીવ્ર ઇચ્છા થઈ, બાર વર્ષની નિર્દોષ સરોજ શુ સમજ શકે, કે વૈધવ્ય દશાનું કુખ કેવું છે, અથવા તો લક્ષ સમજાય શુ છે, ત્હેની દરેક નિર્દોષ ઇચ્છાઓ પૂરી પાડવા એ નિમ્મ ક્યો હતો. સરોજને ત્હારા ઉપર બહુજ પૂજ્યભાવ હતો, મારૂં કહેજી ત્હેને ખૂબ લાગતું જ નહીં. ત્હેને ત્હારા ઉપર દ્રઢ શ્રદ્ધા હતી, અને તેથીજ હું ત્હેને માટે પૂરતી ઝાળછ રાખતો. કાંઈ કાંઈ વાર તો ચોતાની રિયતી વાટે જોને લાન નથી, તેથી સરોજ એવા વિચિત્ર પ્રશ્નો પૂછતી, કે જ્યો ત્હેને જવાબ આપવા હું અસમર્થ થતો અને કહેતો કે સરોજ ! તું મોગી થઈશ એટલે હું સમર્થ થશ, અર્થવા તો તું ત્હારી મેળેજ સમજશ ત્તેનું વર્તન જોઈને હું ખુશી થતો, અને ત્હેનું નિર્માણ મન જોઈને ત્હેના ઉપર બહુ લાગણી થતી.

સરોજ પંદર વર્ષની થઈ સાંસુથી તો ત્હને નિર્દોષ અને દુનિયાના કડવા અનુભવથી

અનુભવી હતી, તેના આનંદી મોડા હિપ ક્રેષ વાર ઉઘાડીનાના ચીન્દ - જાણતાં નહીં. પરંતુ ત્યાર પછી તેની રિયલિટી ફેર પડતો જાયો, તેને ધણીવાર એકાન્તમાં આંસુ સારતી જોતો, તેણે અખંડ આનંદીત મુખ કહ્યે પહેલાં જેવું રહ્યું નહોતું. ખેનની આની રિયલિટી જોઈ મો પણ બહુ લાગી આવતું, અને મેંદારાથી પણ રડી જતાં સરોજને ન સમજ પડે, તેની રીતે હું તેને સંસારની અસલતા માટે સમજાવતો, અને વૈરાગ્ય તરફ દોરતો. અને તે પણ ધણી આતુરતાથી સંભળતી, અને સમજી જતી. ને સંમતિ ત્યાં પૂછીને પુષ્ટિ કરતી.

સરોજ અત્યારે મોટી થઈ છે, અને મેંદારાની અસલતા માટે તેને ખાતો થઈ ગઈ છે. સુખ અને દુઃખ તે દેહના ધર્મ છે, આત્માને કાંઈ છે નહીં, મનઃશાંતિ પણ અનુભવાય છે, એમ સમજે છે. આત્મા તો અંતર અંતર અને નાશ રહિત છે. સરોજ રોજ સવારે મારી પાસે આવીને બેસે છે, અને તેને યતી શંકા માટે મને પૂછે છે.

ધર્મશાસ્ત્ર અર્થે રાત્રી વિત્યા પછી, હું નિદ્રાવશ થયો, પ્રાતઃકાળે સ્નાન-અંખાદીથી પરવારી સ્વસ્થ બેઠો હતો તેટલામાં સરોજ આવો સરોજ અત્યારે પહેલાંની સરોજ નહોતી, અને તે તેણે માટે અભિમાન હતું, મારી ખેનને માટે હું મુગ્ધ થઈ જતો.

મરોજે કહ્યું, મોટા બાપ ! મોટા મોટા મહાત્માઓ ત્યાગને વખાણે છે, પણ હું એવી રીતે કાંઈ પણ ચીજનો ત્યાગ કરવાથીજ માણસો કદ વસ્તુને મેળવી શકતાં હશે. ખંડારથી રહેતો ત્યાગ કરે, ને ચિંતન તો તેણેજ હોય, તો તેણે ત્યાગ કહેવાય કે ? એમ તો નજ હોય. ત્યારે તે ત્યાગ કેવા હશે ?

મહે કહ્યું, ખેન ! મહા પુરુષો ત્યાગને વખાણે છે ખરા, પણ તેઓ એમ નથી કહેતા કે સર્વ વસ્તુનો ત્યાગ કરે. તે તો એમજ કહે છે, કે વસ્તુ તરફનો લાભારો પ્રેમ ખેંચી લે, એટલે તેના જગ્યા આવવાથી લાભને દુઃખ ન થાય. મનેથી કશયેવે ત્યાગ એજ સ્થાન છે. બાહ્યવસ્તુથી ત્યાગ કરે, અને ચિંતન તેનુંજ થાય કરે, તે તો ત્યાગ કહેવાયજ નહીં ત્યાગ કરેલી વસ્તુનું સ્મરણજ યતું ન જોઈયે, અને કદાચ થાય તો, તેને વિસરી જવા પ્રયત્ન કરે.

સરોજે કહ્યું, બરાબર છે મોટા બાપ ! હવે મને થાક આવ્યું, જુઓને સર્વદેરી અને મત્સ્યેન્દ્રના સંવાદમાં મત્સ્યેન્દ્રે કહ્યું છે, કે વસ્તુ તણ દેવી, તે કરતાં વસ્તુ તરફનો પ્રેમ ખેંચી લે, એ તદ્દન જીવીજ વાત છે, અને તનેથી વસ્તુનું સ્મરણ તો ન કરવું, પણ તેણે સ્મરણ કરાવે, તેની બીજી વસ્તુનો પણ લાગ કરે, એવી એક વાર તેણેજ મને હેમાચાર્ય અને એક રાજાની વાત કરી હતી, તે મને ખુસી થઈ નથી, પણ તેમાં તેજ બાંધાયેલો હતો.

મોટા બાપ ! તેવા મહા પુરુષોને ધન્ય છે, કે જેઓ સત્કર્મ રહિત થઈ, આશક્તી વિનાના, સમદ્રષ્ટીથી, બધાં પ્રાણી કરે છે જેને જાન અને અપમાન સરખા છે. સદાચરણી અને દુરાચરણી ઉપર પણ તેને સમદ્રષ્ટી છે. મોટા બાપ ! તમે પણ ધણીવાર એમજ કહો છો, કે કાંઈ પણ માણસનો તીરસ્કાર કરવો નહીં. મેંદારાથી તો તેમ નથી યતું, કાંઈ કદ અચરણ વાળા માણસને જોઈ, મને તેના ઉપર બહુ કદાચો આવે છે. પરંતુ મને આશા છે, કે ભવિષ્યમાં લાભાર કહેવા પ્રમાણે કરી શકીશ.

લગ્ન-વિક્રય:

લેખક:- જીવન સી. "સી."

આપણા દેશમાં લગ્ન વિક્રયનો આજ આરે, ખાલુએ દૃષ્ટિએ પડે છે. લગ્નના વિક્રયની મૂળ ઉત્પત્તિ શી રીતે થઇ તેનો પ્રથમ આપણે વિચાર કરીએ આપણા પાર્શ્વિક પ્રશ્નમાં દાન કરવાની અનેક રીતોએ કહેલી છે. તેમાં કન્યાદાનને પણ ઉત્તમ, દાન તરીકે ગણેલું છે. કોઇ પણ વખતે દાન આપણું કરતી વેળાએ કાર્ત્ત્વ્ય પણ દ્રવ્ય આપણું પડે છે અને તે આપનારની વધારાએ આપણું જીવન, એવી આજ આપણી રૂપેટ આપણી છે. વિક્રયની ઉત્પત્તિ કન્યાદાનમાંથી થાયે થઇ છે!

વેદકાળના પીતૃદાસ ઉપર વિશ્વાસ રાખીએ તો એવું જણાય છે કે તે વખતે આજ લોકોની સંખ્યા ઘણી થોડી હતી, અને તે વખતેના આદ્ય ધર્મમાં રચનાના આધારે કન્યા દાન તેણે અન્યત્ર આપણું કરવા એવો નિયમ થયો અને આ નિયમને પ્રતિ આપણા માટે તેને કન્યાદાનનું સ્વરૂપ આપણું. દાન દાણાવાના પરિપૂર્ણ ગણાય નહીં, તેથી કન્યાદાનની સાથે અન્યક દ્રવ્ય આપવાના રિવાજ જાણલ કરવામાં આવ્યા અને પાવન કન્યાદાનનું મહત્ત્વ આપણું ગણાય. અને તે ગણાયુજ જાણલ કરેલું પત્ની પાત્રનું એવું જાણલ છે. તે અર્થમાં પાત્રનું આપણું કરી તને ગૃહસ્થાશ્રમ બનાવવાનું ત્ર્ય પાત્રે મહત્ત્વ કર્યું, એ કાષ્ઠ ન્દાની સૂત્રી કે રમતના વાત નથી. સર્વ આશ્રમમાં જેટલે એવા ગૃહસ્થાશ્રમની પ્રાપ્તિ ને દાનથી થાય છે તેની મામત્તા કાષ્ઠ કરી તો નથી.

આગીન પ્રતિદેશનું રાક્ષસ નિરાશણ કરતાં એકદરે કન્યાદાનનો ઉચ્ચ હેતુ છે એવો નિર્વિવાદ છે, પણ આધ્યાત્મિક દાનમાં ત એટલી બધી નીચ બની ગયા છે કે તેની કોઈ દરજ્જા રહી નથી. પૂર્વ કન્યાદાનના દાણા આપણું દાન આપણારાની ઇચ્છા પર જાણલ મેલું હતું અને દાણામાં તે લનારાના જન્મપર જાણલ મેલું છે.

વિક્રયના બે પ્રકાર છે. (૧) કાષ્ઠ પુત્રની વિક્રય કરે છે અને (૨) કાષ્ઠ પુત્રની પુત્રીની વિક્રય કરનારનો માત્ર પાતાના સ્વાય આતર મન માનતા હામ મળ્યાં એટલે જમે તેમ પુત્ર સાથે પુત્રીનો બાર્ત્ત્વ સુખદુઃખનો કાષ્ઠ પણ વિચાર કરી શિવાય લગ્ન સંપૂર્ણ બાધે છે. અને તેમાંથી પુત્રના બીજાવાર બન છે, અને અપ્રકોળના વેદધર્મ પાત્રે છે કારણ કે એવી લગ્નો બહુધા ૧૦ કે ૧૦૦ વર્ષના દર સાથે થાય છે, એવા નર રાક્ષસો આપણા સમાજમાં કાષ્ઠ કમતી નથી. અને એવા અધર્મોએ જ સ્ત્રીઓની બધોગતિ કરા દેશાત્મતા આ પ્રકારનો અત્યાચાર નોખે છે.

બીજો પ્રકાર કન્યાના પિતા પાસે દ્રવ્ય લઈ વર વિક્રય થાય છે તે છે. એમાંથી પણ કાષ્ઠ એકાદી જાન સ્ત્રીઓને થતી નથી. અન્યક પિતા કન્યાના પિતા પાસે લેવાના કરેલા હોય અને અન્યક મુદતમાં તે ન આપી શકે તો કન્યા બિચારી જન્મ પર્વત, પિતાના ગૃહે રહે છે અને કૃત્રીક કન્યાઓ તો લગ્ન પહેલાંએ વર વિક્રયના રિવાજને લીધે નરણ પામેલી છે. અને તેનું પ્રસિદ્ધ ઉદાહરણ કેવી રીતે લગ્નના જાણલ છે. હાલના જમાનામાં જેમ વર

વધારે બહુલો હોય તેમ તેની કીમત વધુ ઉપજે છે. આ એક પ્રકારની સુધરેલી અને ફાયદેવાળું વિદ્યા છે. એ ઉપરાંત કન્યાના પિતાને હમ્મેશા ચિંતા રહે છે કે કન્યાને યોગ્ય વર મળશે કે નહીં, અને જેમનો ત્યાગ બને તેમ જોડે પૈસે વર મળે એવું પુત્રીના માતાપિતા ઇચ્છે છે. અને એથી પતિ વિનાના ઈર્ષાજનનની સાથે જતા અપૂર્ણ, રહી ગય છે. એનું એક સાચું બનેલું દ્રવ્ય નીચે આપું છું.

૨.

એક વખત હું આગાહીમાં મુસાફરી કરતી હતી ત્યાં મને એક સ્ત્રી મળી. અરસ-પરસ વાતચીત કરતાં તેણે પોતાની દલીલ કહી. તે નીચે આપું છું. “હું એક ઉચ્ચ કુટુંબની પ્રવચ્છું છું. અમારામાં વરને કન્યાનાં સખ વખતે અમુક દ્રવ્ય આપવાનો રિવાજ છે. મારા પિતાની સ્થિતિ સાધારણ હતી. એટલે વધુ પૈસા તેઓ આપી શકે તેમ નહોતું. છતાં એક ઉચ્ચ કુટુંબના હોદ્દા સાથે મારાં સગ દરવામાં આવી. મારા પતિની ઉમર અઢ્યારે ત્રેવીસ વર્ષની છે. પણ તેઓ શરીરે એટલા નબળા છે કે જો તેઓ તેમને જુઓ તો એક બાર વર્ષના બાળકને ધારા” બ-મયીજ શરીર” એવું નબળું હોવાથી તેઓ કાંઈ પણ વાણી શક્યા નથી. અને દાંભાન-કાંઈ પણ ધન્ય તેઓ કરતા નથી અને બાલિયમાં ધરી પણ નથી, એમ સામે છે. કેટલાંક વૈધો અને ડોક્ટરોની દવા કરી પણ તેમનું શરીર સુધરતું નથી. વળી તે ઉપરાંત હું તેમની સાથે રહેજ પણ બાપુ-તે ગુર્તાન-કહેને “વેસ ફૂટરી! તું શું શરૂ કરે?” અને કાંઈ કાંઈ વખત તો સોટીઓનો માર-પણે પડે છે. હાથમાં પુરતક કે કાગળ જાલવાની સખત મના છે. મારા માતા પિતાએ મારાં સખ વખતે મારાં બાલિયનો લેવા પણ વિચારે ક્યો નથી, ખરેખર બ્લેન મારી છલ્લી તો વધાજ છે. પિતાએ બહુવાંચ્યા-વી, સારી રીતે સાલન-પાલન કર્યું. અને સખ જેવાં પવિત્ર કાર્ય માટે કાળજી ન રાખી. એ સી આ નિયતિ પરિણામ છે. જીવન ઉપર દટાણો બાંધે છે અને આત્મકતા કંઈ એમ થાન છે. પણ વળી લોકો કાંઈક મારાં પવિત્ર ચારિત્રને ક્ષમ કર્યાં, એ બીતિ રહે છે. મારાં માતા પિતાએ મારાં બાલિયનો વિચાર ન કર્યો, અને મારાં સાસુ સસરાએ પોતાના પુત્રનો વિચાર ન કર્યો કે પોતાને કમાઈને જાવાના વાંચ છે, ત્યાં આપણી પ્રવચ્છને એ શુ મુખ્ય ક્ષણો? મારાં ધરનાં સર્વ માણસો અને ચકાશીય, દરિયા જુએ છે અને હું ત્રણ પ્રકારે એ ત્યાં જાઉં ત્યાં પણ મારી પાછળ છૂપી જેબરેમ રાખવામાં આવે છે. જ્યાં રિવાજોની જોડ થઈ હ. ખી યાત્રી સીએ ત્યાં સુધી સુખી થાય નહીં, ત્યાં સુધી આવાંતની ઉન્નતિ થાય એમ-હું માનતી નથી.”

આપણા સમાજની આવી સ્થિતિ હોવાથી જગતમાં અપણે અદર પાપ છે, અને આપણે કાંઈ પણ ઠેકાણે માન પડતું નથી. પાશ્વર્ય લોકો આપણને બાળકોનો વેપાર કરનારા જગતી લોકોને નામે જોળાને તેમ તેમાં શું નવાજ? આપણી છુદ્ધિ, આપણા આચાર વિચાર, આપણી સમાજ રચના પ્રાચીન કાળમાં જેથી એટ હતી તેરી પુન જનાવવાને આપણી અથોએ સામાજિક ક્લેશોનો નાશ ન થયો જોઈએ. આપણું આર્થિક સમસ્ત જગતમાં પ્રકટાવવું હોય તો અપણે સર્વ દાનિકારક રીતરિવાજોનો ત્યાગ કરી સીવનને શુદ્ધિપ્રદી સંસ્કારી બનાવવી જોઈએ.

“ કર્તવ્ય નિષ્ઠને ? ”

હું એક રત્નદંડી છું, મ્હારી બે વિદુષી બહેનોએ રત્નદંડી (શિક્ષિકાપદ) સ્વીકારી છે. તેઓ માહિત્ય અને જ્ઞાની વિદ્યાર્થીની છે, શિવજી અને પોત-બાતનું કાર્ય મ્હારાંથી પણ ધણીજ સારી રીતે કરી શકે છે. સેવા બળવત્તમાં તો તેઓ ધણીજ ઉત્તમ સેવિકા છે. કર્તવ્યદેવને રૂણરૂપ બનાવી ‘જેની ફેરબ-ચોરો બદલાવે છે. પરંતુ અન્નમાં પણ કસક મન્ય છે ને ? લેલિ-ધણી લોકો સ્વચ્છતામાં પણ ઘણા બોલે છે, તેમ મ્હારી આ વિદ્યાવિદ્યાર્થીની સહીને પણ થયું ! તેમના કર્તવ્ય દેશમાં ઉત્તરોત્તર ધૂમકેટિઓ ઉગવા-જનડવા સાચા !

બન્ને બહેનો સુખ્ય અને ઉપશિક્ષિકા, તરિકે પોતાના પિતૃગામે બસિકતા-ઉવા-નમાં પોતાને પ્રાણપિષ એવી રત્નદંડીએ બળવતા દર્તા, કર્તવ્યના ઉત્સાહમાં-તેઓ પોતાની રૂચર અણ કથી જતાં દર્તા, ત્યાં બચાનજન ધૂમકેટિ દેખાવા લાગ્યા ! ગામમાં કફરના દુરમન, ઉભાઉબળા જેવા-પૂછા વિનાના ધૂમકેટિ કાષ્ટ-કાષ્ટ વાર ઉગતા, તે આ વખતે પંજુ ઉઘા ! બંને એ અડળ મળે તે પવિત્ર કાર્ય કરનાર કર્તવ્યનિષ્ઠ શિક્ષિકાને કનડમત કરવા માડી એ સમૂહ “નમોદીઆ નિન્દાખાનું” એ નામે પ્રચલિત છે ધૂમકેટિ પણ નમોદન વાળે છે ને ?

ધીમે ધીમે એ ‘નમોદીઆ’ આંખે પ્રત્યક્ષ પોત પ્રકાશવા માંડ્યું ! જેમાં ખાતાને ‘દોમાવાની જરૂર પડી-ગત્તા’ ! તળવીજ કરનાર ઉપરી સાહેબને પણ ઉભય બગિનીઓની-સત્ય હડકોત જેવા મુઠકોએ રૂબરૂ પ્રથમ તો સત્તજ દીમી આપી (!)-સત્તમેષ વચ્ચે ?

દેવને રિઝવવા પત્ર, પુષ્પ ચણવાય છે પણ અંતે તો માહેબને પણ વસ્ત્ર પુરવ્વ વસત્ત થયાં ! બોળા બિચારા સાહેબ ગિરી ગયા ને સત્તને તિલાંજલિ આપી ! કર્તવ્ય પ્રેમીઓને ગિજ્યા ગ્વગ્વ્યાં ! ઉપરી અધિકારી તો માત્ર કંઈગમીજ હેલ છે ને ? “ મજુર છે ” કરી દીધું અને બે વ્હામદ મ્હારી સખીઓ વચ્ચે વિશેષના અધકારનો પછેડો નાખ્યો ! રત્નદંડીને કે મેલ ? રત્નદંડી પણ સાહેબે સત્તને આપી દર્તા તેથી ખાતાં પ્રતી દિશસેજી જતાવી, બાળવારિકાનું ઉર્વઉર્વન કમ્પી ખાતાને તિલાંજલિ આપી !

હું અનુભવિકા તરીકે વિનંતુ ધું કે-આજે જનસમાજમાં ગુરુ (શિક્ષક, શિક્ષિકા) ની કિમ્મત ઘટી છે, તેવું કાગળ પુરાણમત અને કર્તવ્યવ્યવસ્થા જ છે. અલબત્ત અરે કર્તવ્ય બળવતા અને ગુરુપદનું ગૌરવ નોળવતાં ધણી ધણી અરજી નાસે ! તે સુધી સહન કરી એક નિઃશ્ચી આપણું કર્તવ્ય બળવીશું, તો અન્ને આપણો જય જ છે.

કર્મવ્યવહારિકારમાં એ સત્તજ સર્વગની કુચી છે.

પુત્ર નિવેશ કે-આ કામની યોગ્ય હદ થતી નથી, અને હલકાં માનભગ થવાય છે, એવા નિર્માલ્ય (સર્વોચ્ચ કાર્યવાદની ન્યૂનતાને લીધેજ નિર્માલ્ય) દગધગ વિનાના ખાતામાં સડવા કરવા કરતા બહેતર છે કે હસતાં મ્હેણ ખાતાને તિલાંજલિ આપી, પૂર્ણ આત્મ શક્તિથી રાષ્ટ્રભાવના ઉત્તેજની એજ પ્રેમરૂ હોઈ પ્રેમરૂર છે

તથાત્ત ! પ્રજા આ જાણતા મ્હારાં કર્તવ્યનિષ્ઠ શિક્ષક બન્નેઓ અને શિક્ષિકા બહેનો જેઓની હદ નથી થતી તેવા-) નાં પવિત્ર જીવનમાં પ્રેરો ! એજ શુભેચ્છા

સિસિસા પ્રાગણ લલાલઈ દેસાઈ

વિવિધ વિચાર:

ચીન દેશની સ્ત્રીઓ.

અને લેખના કેટલાંક રીતરિવાજો.

લેખક: શ્રીયુત " વિવિલુ "

[કોઈ એક વ્યક્તિ વિશે જોઈતા, માન લેના વ્યક્તિનાં ઉપરથી જ એ જોઈ સમજવાથી કંઈ અંધ નથી પરંતુ તે વ્યક્તિ સમયે અંધારું દર્શાવત જણવાને તો તેના બધા વ્યવહાર વ્યવહાર અને રીતી રીતિથી પણ વ્યાપકો સંપ્રદિશિતે થવું જોઈએ તેજ પ્રમાણે ચીનદેશની સ્ત્રીઓના સમયમાં પણ વ્યાપકો એકલમ કદા કહી શકાએ તેમ નથી, કેમકે તેઓ થુ ખાપ છે, યું પહેરે છે, એ વગેરે અનેક નંદાની જાણેતા વિશે તો, એકાદ દિવસના પરિચયથી પણ વ્યાપકો કંઈક કહી શકાએ પરંતુ તેમના જીવનની વધારે મળીર જાણેતા જેથી કે તેઓ થી રીતે પોતાનો દિવસ ગળે છે, સમાજમાં તેમનું સ્થન ક્યાં છે? એ વગેરે વિષયો ઉપર તો આજ યોગ્ય દિવસના પરિચયથી અને જાણ દર્શનથી થુ કહી શકાય નહિ. થુલા લેખકોનું એવું માનવું છે કે, ચીનની સ્ત્રીઓના પતિ સાથેના સંબંધોને બે બાદ કરીએ તો સમાજમાં તેમનું પોતાનું કોઈ ખાસ સ્થાન જ નથી અને તેમનું ને કંઈ દોષ છે તે બધાની તેમના સ્વામી સાથેન નિકટ મંબધ હોય છે તોપણ ચીનાઈ સ્ત્રીઓ વિદેશી લોકોના, તેમના સબ-ધના વ્યા ઉચી અભિપ્રાય ને સાંભળે તો તેઓ ખુશી થાય કે કેમ એવાત સંકલ્પમસ્ત છે]

ચીન દેશમાં પ્રથમ પદ મૂકતા જ બહારમાં દીવો પામળાઓ અને કુરલું પહેરેલી ચીનાઈ સ્ત્રી-કુલીઓ (મજદૂરો) વ્યાપકો નજરે પડે છે ત્યાં સ્ત્રી પુરુષોને પોષાક લગ્નકામ એક સરખો જ છે માત્ર સ્ત્રીના માથેનું વ્યવસ્થાન જરા વધારે હોય છે, જેથી તેમને ઝટ જોળખી શકાય છે બહાર હોડીને ચીનદેશની અંદર આવતાં પણ ત્યાં જોઈએ ત્યાં બધે સ્ત્રી-કુલીઓ જ જોવામાં આવે છે પછાદી સ્ત્રીઓની ચારક જાણોને પીક ઉપર જોળામાં નાખી નિશ્ચિતતાથી તે પોતપોતાનું કામ કરી રહી હોય છે બહારમાં, રસ્તાઓમાં અને માર્ગો ઉપર સર્વત્ર ઉક્ત સ્ત્રીકુલીઓ નજરે પડે છે પરંતુ ચીનદેશના પૈસાદાર અને કુલીન વર્ગની સ્ત્રીઓ તો વ્યાપકો દેશની કેટલીક સ્ત્રીઓની ચારક પડદામાં રહે છે, આ પડદો રાખવોજ જોઈએ એવો સમાજના નેતાઓની કઈ સખત કુકમ નથી, પરંતુ લોકોમાં સાધારણ રીતેજ એવી માન્યતા હોય છે કે, પડદા ધરતી સ્ત્રીઓનું સ્થાન સામાન્ય લોકોની સ્ત્રીઓની સાથે જ રહે તે કીક નથી. એ સ્ત્રીઓને ધરતી બહાર પણ જોઈતા પ્રમાણમાં કામ મળી રહે છે તો પણ ધરતીની સ્ત્રીઓ ને ધરતી બહાર નીકળવું પડે છે તે તો પૈસાની તત્તીને સોંપ, પેટનો ખાડો પૂરવાને મારે ના!

એક જ કુટુંબની બંદર એમ જોવામાં આવે છે કે પતિ-પત્ની, પુત્ર-પુત્રી અંદર કે બહાર જાય એસીને કામ મળતાં હોય છે અને નશુદ વધા કુટુંબની બન્ય સ્ત્રીઓ ધરમાં એસીને કામપદો કે એવુંજ, કઈ મૂંઝી રહી હોય છે

બીજા દેશની માફક ચીનમાં ગરીબના ધરની ઝીઝીમાં અને પૈસાધાર લોકોના ધરની ઝીઝીમાં બહુ મોટો તફાવત જોવામાં આવે છે. ચીનદેશનો સમાજ દર લોકમત ઉપર પ્રતિષ્ઠિત છે, અને આખું કુટુંબ જ સમાજનું એકમ ગણાય છે. કુટુંબની એકાદ વ્યક્તિની મોટા વાત ઉપર સમાજ ધ્યાન આપતો નથી જે કંઈ કહેવાનું હોય તે આખા કુટુંબ તરફથી જ કહેવાય તોદાએ કુટુંબની અંદર એક દશિમિદુએ જોતાં જીનું રથ ન ધણુંજ ઉઠ્યું ગણાય છે અને તે દશિમિદુ તે બાળકની માતા તરફિનું જીનું સ્થાન છે. બાકી બીજા બધી બાબતોમાં તો ઈન્ડોનાઈઝ જીનું સ્થાનજ હુમ યાદ રહેના સ્વામીની સત્તામાં સંપૂર્ણ રાતે યોતપ્રોત યજ્ઞ જાય છે.

ચીન દેશના પુરોમાં ઝીવી માન્યતા છે કે, 'પુત્ર-સંતાન' નું હોય તો માણસનું અકસ્માત્તુ થાય છે; અને એ અકસ્માત્તુનો ડરો આ પૃથ્વી ઉપર જ નહિ આવતાં મૃત્યુ થયા પછી પરલોકમાં પણ તેની સાથે ચાલુ રહે છે. વળી એમ માનવામાં આવે છે કે કન્યા સંતાન પુત્રનું કામ કરી શકે નહિ કારણ કે કન્યા પછી કન્યા પારકું ધન યજ્ઞ જાય છે. બીજા દેશમાં કન્યાના કન્યા પછી, તેના બાપના ધર સાથે, તેનો ધણી વાર સંબંધ રહે છે, પરંતુ ચીનદેશમાં તો કન્યા પછી, કન્યાઓ સાસુ સસરાની મંપતિ યજ્ઞ જાય છે અને બાપના ધર સાથેનો તેમનો મોઢાપણ સંબંધ અવશિષ્ટ રહેતો નથી.

ચીન દેશમાં બાપના વારસામાં કન્યાનો કશો ય હક્ક રહેતો નથી, અને એ કારણથી જ માબાપ કન્યાઓનું જાદીથી ધન કરી દે છે; કેમકે એ તેમ ન કરવામાં આવે તો બાપના મૃત્યુ પછી કન્યાની અવરજા તદન નિરાધાર યજ્ઞ જાય છે. પરંતુ પુત્રપુત્રને જ પુત્ર-રત્નની પ્રાપ્તિ થાય છે તો તેના માન-પાન બહુ વધી જાય છે કેમકે સ્ત્રી ઉપર તેના સાસુ-રીઝા અત્યાચાર કરતા હોય તો તે સાથે કન્યાના માબાપ ચેતાનો અવાજ ઉઠાવી શકે છે પરંતુ લોકો તો ધણું કરીને વરના માગાપનો જ પક્ષ લે છે.

ચીનદેશમાં જીનું સ્થાન પ્રશ્ન કરતાં બહુ ઉત્તરનું હોવાનું એક બીજું કારણ છે, અને તે એકે, તેમના ધર્મશાસ્ત્રોમાં એવું લખેલું છે કે જગતમાં જે કંઈ અનિષ્ટ છે, તેના અને મૃત્યુના કારણરૂપ કેવળ સ્ત્રી જ છે, અને પુરુષ તો પૃથ્વી ઉપરના સર્વ કલ્યાણના હેતુ રૂપ છે. પુરુષ જ્યારે જન્મતા સૌદર્થમાં ઉમેરો કરે છે ત્યારે સ્ત્રી તે સૌદર્થને ચેતાનાં વંધેલો કરી લાય કરે છે. સ્ત્રીઓ પણ એ શાસ્ત્ર ક્રમને માન્ય રાખે છે અને એની વિરુદ્ધ તેઓ શકે કશો વિરોધ દર્શાવતી નથી. આખા ચીનદેશમાં પુરુષને સ્ત્રીના કરતાં હોનેશાં ઉંચું સ્થાન મળે છે અને આ બાબતમાં તો પૈસાધાનના અને ગરીબના ધરમાં પણ કશો તફાવત હોતો નથી.

હાકરીનો જન્મ યતા કુટુંબમાં ખાસ આનંદ થતો નથી. તેનું કારણ એ છે કે તે 'પરકીય અર્થ'—'પારકું ધન' હોવાને મુખ્યે યોગ્ય વર્ષો બાદ પરાયે ઘેર જવાની હોય છે. વળી ગરીબ માણસને ત્યાં પુત્રીનો જન્મ કુળના મહેલાયરણ જેવો લેખાય છે, કારણ કે તેને પરણાવવામાં ધણુંજ ખર્ચ કરવું પડે છે. આ કારણથી ગરીબ કુટુંબોમાં તો બાળકીઓને શિક્ષક બચાવવામાં મારી નાખવામાં પણ આવે છે. આ કામ લોકો મનણે તેમ મૃતું હોવાથી

સરકારી દફતરમાં કે કોઈ પ્રત્યક્ષમાં તે વિષે કોઈ ઉદ્દેશ્ય કરેલો જાણ્યો નથી. અને તેથી દરમિયાન આવી શિશુ-હત્યા કેટલી સંખ્યામાં થાય છે તેની કંઈ ખબર પણ પડતી નથી.

આ બાળ-હત્યાની વાત સાલગાંને, કોઇને એવો વિચાર આવે કે સ્ત્રીના લોકો પોતાના ઘરને પ્રશસ્તિ કરવા, હસતાં ખેલતાં બાળકોનું બાળકોને નહાતાં નહિ હોય, પરંતુ તેમ નથી. તેઓ પણ તેમનાં બાળકોને આપણી માફક જાળવે છે. અને ગેસતા વધેને અથવા ઉત્સવોને દેહાડે ન્હાની ન્હાની છોકરીઓ ત્યારે લાક અને પીળાં વસ્ત્રો પહેરે છે, મોઢે રંગ ચોપડે છે અને હાથે એક જાતનાં કાંટીઆનાં દરશનીઆ તથા પગે પણ તેનાં જ કાંટીઆનાં મુંદર તુપર પહેરે છે ત્યારે તેમની ન્હાની છોકરીઓને નોઈ હોય તો તે પરીઓ જેવી મુંદર દેખાય છે સાત આઠ વર્ષ સુધી તો છોકરાને અને છોકરીઓને સાથે રાખી એક જ રીતે ઉછેરવામાં આવે છે પરંતુ તે પછી છોકરાને બહુવચારી શરૂઆત થાય છે અને છોકરી અંન પુરની અંદર પ્રવેશ કરે છે અંનપુરમાં છોકરી લખનાં વાચતાં તથા શીવતાં રીએ છે. પરંતુ બરીમ કુટુંબની છોકરીઓ અંનપુરમાં જતી નથી, તેઓ તો બહાર રહીને જ માતા કામમાં મદદ કરે છે.

છોકરીના લગ્નના પ્રજ્ઞાદિવસ્ત્રો અગાઉ તેનો વિવાહ કરવામાં આવે છે, અને એ વિવાહ નક્કી થયા પછીથી તેને હમેશાં પોતાના સામરીઆનો દરિયો ન પડાય તેની કાળજી રાખવી પડે છે, કારણ કે લગ્ન પહેલાં સાસરાના કોઈ પણ માણસની દરિયો પડતું તે સ્ત્રીનાર્થ સ્ત્રીઓમાં જલુ તરમ ભર્યું ગણાય છે આથી કન્યા માટે મૂર્તીઆની પસંદગી બહુ મોટા મુદ્દામાંથી કે સહેરમાથી કરવામાં આવે છે, અને એક જ મામમાં કન્યાને પ્રજ્ઞાવી હોય એવું જરૂર જોવામાં આવે છે. સ્ત્રીનેશમાં જોયે મારફત જ વિવાહ વગેરે નક્કી થાય છે અને એમાં તેમને કમાણી પણ સારી મળે છે. ઘણી વખત છોકરા છોકરીનાં વિવાહ બહુ જલપણમાંથી જ કરી દેવામાં આવે છે, અને ત્યાર પછી કોઈ ભવંકર બનાવ બનવા માટે ત્યારે પણ તે જવસ્ત્રો તોડવામાં આવે છે. વિવાહ નક્કી થયા પછી, વર પોતાની બાવિ પત્નીને લગ્ન થયા પહેલાં દરિયો જોવા પામતો નથી તો પણ મનુષ્ય-દરમિયાન તો ન્યાં જોયો ત્યાં એક સરખું જ હોય છે તેથી ત્યાં પણ બીજું પ્રાર્થ ન જાણે તેમ, વરકન્યા વચ્ચે વચ્ચે પરસ્પર દર્શન કરી સે છે તથા વખતે પ્રેમ પત્રિકાઓની આપ સે પણ કરે છે ! સ્ત્રીને તેમનાં જૂતા વિચાગના લોકોના અભિપ્રાય મુજબ, છોકરીઓને લગ્નના વસ્ત્રોનું શીખવવાનું કામ સહકાર ભર્યું ગણાતું નથી, છતાં એ દેશના દરેક નાટકની કે નવલકથાની નાવિકાને, વાંચતાં લખતાં શીખેલી તથા શિક્ષિત જ સ્ત્રીઓમાં આવેલી હોય છે, અને તે પણ એટલે સુધી કે ઘણી જ રસિક અને કવિતા લખવાની શક્તિવાળી નાવિકાઓ પણ જોવામાં આવે છે.

સ્ત્રીનેશના જૂદા જૂદા પ્રદેશોની લગ્ન પરંપરાઓમાં પણ તફાવત હોય છે. તેમણે કેટલીક બાબતોમાં તો જ્યાં પ્રદેશમાં એક જ નિયમ પ્રવર્તે છે. લગ્ન પહેલાં બન્ને પક્ષના આગેવાનો એક જગ્યાએ એકી વિવાહની વાત નક્કી કરે છે, તેમનામાં વર-સ્ત્રીના જન્મસ્થાન મેળવવાનો પણ દિવાળ છે, પછી વરની અને કન્યાની સાસુના સખેમાં વિચાર ચલાવાય છે અને છેવટે બન્ને પક્ષવાળાઓએ એવી પ્રતિજ્ઞા કરવી પડે છે કે બન્ને પક્ષ એક બીજાની માનરક્ષા કરીને જ વર્તશે.

વિવાદની વાત નહીં થઈ ત્યાં ખરી એક બહુ સાદરંગના કાઠેની પરરપર આવેલે કરવામાં આવે છે. એ કાઠે આપ્યા સીધા પછી જ વિવાદને ચોક્કસ થયેલા માનવામાં આવે છે. તેની સાથે કન્યાના પદસાની તથા કન્યાદાનની વાત પણ ચોક્કસ કરી લેવામાં આવે છે.

દુશિષ્ટ ગીનમાં વરને આપે વર આપીને કન્યા ખરીદી લે છે એમ કહીએ તો ખોટું નથી. આવા રથને ગોરતું ટુંક બરાબર ચાલતું નથી, કન્યાના આપને ધાતું ખર્ચે આવે છે અને કન્યાદાનમાં તથા પહેરોમણીનું ખર્ચ ઉપાડતી કેટલીક વખત તો ગોતાનું ધર સુધી વેચી દેવું પડે છે.

કેળવણીમાં મોનાઓમાં તે કન્યાના આપને ખર્ચનો બહુ ખોલો ઉગવો પડે છે. બિછાવું, ખાટમો, પતંગ અને ધાતુનાં વાસણો વગેરે અનેક વસ્તુઓ, કન્યાને આપવી પડે છે. તે ઉપરાંત સ્વન નિમિત્તે ખાસ કરીને જમણવાર કરવાનો અંદાજરત પણ કરવો પડે છે. પરના અને કન્યાના મિત્રો તથા સગાં બહાણાં પણ અંતઃસ્વર્ગની જેમ આવે છે.

વિવાદના ઉત્થાપ પ્રમંથે બીજા સભાદેશોની માફક આ દેશમાં પણ ખાવાની વાતને પ્રાધાન્ય આપવામાં આવે છે. કન્યાને બાપ જો ગરીબ હોય છે તો તેના મિત્રો તથા સગાં બહાણા તેને પૈસા તથા વસ્તુઓ આપીને મદદ કરે છે.

પીએરથી કન્યાને સત્કારે વળાવે છે ત્યારે તેને સાત દેખાડી દાકિની પાલખીમાં બેસાડવામાં આવે છે. મોનાઈ ત્રીજાના નસીબમાં મામ એકજ વખત એ પાલખીમાં બેસવાનું હોય છે. કન્યા ખૂબ રૂબરૂ રોપાક પહેરે છે અને સાવ રેશમી વસ્ત્રો અગર સુર સાજુથી છૂટા લાણીને તે પાલખી (નસીબના) માં બેસે છે. પરત્વે પાલખીમાં બહુ આરામ અને સુવચનો નથી ઉઠાવામાં બહારથી પછીએ કન્યાઓનો દમ બધો થઈ જાય છે અને રાવળામાં કંઈ ચીંટી જવાના પ્રસંગો પણ પછીએ કન્યાઓને આવે છે. આ સારણીને બધાં કાષ્ટપણ કન્યા એ પાલખીમાં બાંધવારખતવાને ઇચ્છા કરતી નથી.

સામરે જવાના સાત દિવસ બાકી રહે ત્યારથી કન્યાને ચોતાનાં સગાં બહાણાની વચ્ચે બેસીને ફરજિયાત શોક કરવો પડે છે, એ વખતે મનમાં કુ બ ચતું હોય કે ન ચતું હોય તો પણ શોક પ્રદર્શિત કરવો જ પડે છે. સામરે આવ્યા પછી સ્વામીની સાથે બેસીને જમન મનુઓ સાથે દસતે રંદાએ વાતચીત કરવી પડે છે અને તે વખતે કન્યાનાં વતનમાં કોઈપણ પ્રકારના દુઃખનું ચિન્હ નહીં જણાવે તો તેને બસબસ ગણવામાં આવે છે. સ્વમોત્સવ મંચણું થયા પછી વડને સામુદાય તાખામાં રહેવું પડે છે.

સાસુરીનું સંખત શોક્ષન બોધને કાચ કાઢવી મનમાં શકા ઉદ્ભવે કે પરણીને મોનાઈ ત્રીજા સુધી થતી દીકરી કે નહિ? પરત્વે એ ચકાવું સમધાન કરવાનું કામ સરળ નથી. કેમ કે બધા દેશોમાં સુખ આપવાની રીત એક જ પ્રકારની હોતી નથી. આપણને જેમનાં લોકોની લામ પદાંત અરજીત લાગે છે તેમ આપણી લામ પદાંત તેમને પણ કાચ કરી લેવા.

મોનની સમાજમાં હજી હજી કરવાની તથા ખીણ કેટલીક જવા પ્રથાઓ અચલિત નથી.

એ ખર્ચ, તોપણ અમુક વર્ષ સુધીની ઉમરની સ્ત્રીઓમાં આત્મહત્યા કરવાની પ્રથા મ્હોટે ભાગે જોવામાં આવે છે, એમ કરવાનું મુખ્ય કારણ સાસુનો અત્યાચાર જ હોય છે, અને એ અત્યાચારનો પ્રતિકાર કરવાને શૂદ્ધ-વધને આત્મહત્યા સિવાય બીજો ઉપાય જણાતો નથી. તોપણ સમાજના જેમ જેમ સ્ત્રી કેળવણી વધતી જાય છે તેમ તેમ એ પ્રથા ઓછી થશે એમ આશા રહે છે.

પુરુષ નો બીજવાર લગ્ન કરે તો તેના કુટુંબમાં તેથી ઘણું જ ખર્ચ થતો રહે છે. યીનાઈ ધર્મસાંખ્યા એક સ્ત્રી હયાત હોય છતાં પુરુષ બીજા સ્ત્રી કરી એમ જણાતું નથી, તોપણ એક સ્ત્રી ને વધ્યા હોય તો બીજા વખત લગ કરી શકાય છે પરંતુ એવા લગ્ન મ્હોટા લોકોના ધરમાં જ વધારે થાય છે.

મો ભાષે જ્યાં સુધી જીવતાં હોય ત્યાં સુધી કુટુંબના બધા છોકરાઓ એક જ ધરમાં રહે છે, અને તે બધાને પોતાના વહિવટના દુકમ મુજબ સાધતું પડે છે છોકરાઓના પોતાના અભિપ્રાયની કાંઈ કિંમત હોતી નથી જોરા રોષવાનુ વણવાનું વગેરે ધરતુ કામમાં કરે છે, તેમને પ્રયોગની સાથે બેસીને જમીનો અધિમાર નથી પુરણે પહાગના ભાગમાં, પગલાં જમાં ઉભા ઉભા કે બેસીને જમીને છે ત્યારે સ્ત્રીઓ ધરના અંદરના કામમાં બેસીને જમીને છે યીનાઈ સ્ત્રીઓનું ધર્મી પદાર મૃત્યુ-અર્ચન જાણીવામાં આવે છે કે કંઈ બહાર જતાનું હોય તો સ્વામી માડી બેઠાની સાથે પાંતીને તેની અંદર બેસાડી પોતે માડીની સાથે સાંધે પગે ચાલે તો જાય છે.

મીન દેશનાં ધૈર્ય મળ્યાથી દૈનીક વાત અડી દરીય તો તે અરથાને નહિ મળ્યા. ગેરીએ લોકોના ધર કરતાં પૈસાદાર લોકોના ધર સ્વાભાવિક રીતે જ કુંદર હોય છે, ધરની ચારે બાજુએ દીવાલ હોય છે, અને તે દીવાલની મધ્યમાંથી અંદરના બાગના એકાદ તથા બનાડાનાં લાગનાં એકાદ એવા બે લાગ પંકડી દેશમાં આવેલાં હોય છે. બધાએ ધર મેડ નમ નાં હોય છે. આ ધરમાં બારણા ઉપરાંત બીજા કાંઈ બારી હોતી જ નથી એમ દીવે તો સાલે મોટા લોકોના ધરની અંદર જણા અરથવાળા ખડો હોય છે, સ્ત્રીઓના એકાદ વાળા ખડો અને પુરોનાં એકાદવાળા ખડોની વચ્ચે એક દિવાલ હોય છે, અને તેનું બારણું મુઠું રહે છે એ દિવાલ ઉપર લીસ ગાયવા સોનેરી કાપડ લટકી રાખવામાં આવે છે.

મીન દેશની કુંબોમાં ભાતભાતનું ચમત્કારિક ચીજાણ કામ નજરે પડે છે. એ બધું કોળાં તે કુંબોદારના ધરની સ્ત્રીઓએ તૈયાર કરેલું હોય છે અને દેશમાં વધારે લોકોગ જણે જ મોટા કુંબોમાં ચાલે છે, અને એ કામમાં પણ મોટે ભાગે સ્ત્રીઓ જ રોકાયેલી હોય છે. બાળકને પીઠ ઉપર ઝોળામાં નાખી ગરીબ સ્ત્રીઓ વધારે મેતરમાં ચાલ્યા વગર આંખો દોહાડી કામ કરી શકે છે.

દક્ષિણ યીનાઈ જમીન ઉપર રહેવાને જ્યાં નહિ મળ્યાથી, ધણાએ કુંડોમાં લાગા વખત સુધી પાણી ઉપર દોડીઓની અદ વામ કરેલું પડે છે દોડી ઉપર વધતી સ્ત્રીઓને સ્વતંત્રતા નેતા વધારે મેં છે ખરી તેઓ પ્રજા દશમાં બેસી ધરનાં બધા કામમાં કરી શકે છે મોટા ધરની સ્ત્રીઓની માફક તેમને કારણે દિવસ ધરની અંદર પુરાણ રહેતું પડતું નથી, મીન દેશમાં એક વાત જણ મલકતી છે: તે એ કે, કે નામની એક મ્હોટા ધરની સ્ત્રીની

પરમા આમ લાગી ધરનો ધણી ધરમાં ન હતો, તેથી લોકોની શરમને લીધે તે અગ્નિની બંદર બળી મરૂં પશુ બહાર નીકળી નહિ.

ચીનમાં, નવા વર્ષનો પ્રથમ દિવસ તે ઓઝોનો આમ આનંદનો દિવસ છે. તે દિવસે તેઓ નવાં કપડાં પહેરી પાસેના કોઇ ખાગમાં જઈ, આનંદ ઉત્સવ કરી નવા વર્ષને આવ-હાર આપે છે, અને સાજ પડે એટલે વગ સોજન કરી ઘેર પાછી ફરે છે.

આપને ઘેર પોતાને આદર મસતો નથી, એ જાણવા છતાં ઓઝો વચ્ચે વચ્ચે બાપને ઘેર જાય છે. કારણ કે ત્યારે જ સાસરીઆં જાય છે કે વહુને સાસરા ઉપરાંત, માયું ગ્રંથવાને, બીજાં એક સ્થળ પશુ છે.

મોટા ધરની ઓઝોથી નાટક, સિનેમા વગેરે જોવા જઈ શકાતું નથી. લોકપણ વચ્ચે વચ્ચે પોતાને ઘેર નાટક લગ્નવાની તૈયારી કરી સગા વ્હાલને તથા મિત્રોને નિમન્ત્રણ દેવામાં આવે છે. પરંતુ ગરીબના ધની ઓઝોને તો નાટક સિનેમા વગેરે જોવામાં કંઈ હર-કત નક્કી નથી.

મોટા ધરની ઓઝોના પગ જમપણીની જ ન્હાના ચાપ તેણે ખંદોળરત દરવાખા આવે છે. તેમને લોકોના જોડા પહેરાવી પગને વધતા બટકાવવામાં આવે છે. પછી ધણી દિવસો વીત્યા બાદ ત્યારે તે છોડવામાં આવે ત્યારે કોઈ મોટા જાડા છુટાને મોગરો નીચે રાખી ઉધાં ધરી રાખ્યો હોય તેના જોવા જ તેમની છુટણી નીચેના પગ દેખાય છે.

એવા ઉધાં ખૂટા જેવા પગને ચીન લોકો 'ચરણકમલ' કહે છે, મોટાં ઘરમાં એવા પગને સૌન્દર્યના ખાસ ચિન્હ તરીકે જોળખવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે જ ઓઝોના પગ ન્હાના કપડામાં આવે છે તે ઓઝો ધણીખરાં કમને માટે લગ્નલગ્ન નકામી જ થઈ જાય છે. નથી તેઓથી આવી શકાતું કે નથી તેમનાથી ઉભા રહેવાતું હાલમાં એ પ્રથમ વિરહ અદિલન આવે છે અને કેટલેક કેસોએ એ પ્રથા મદ પશુ પડી છે, છતાં તે દર મંપૂર્ણ રીતે દૂર થઈ નથી. ચીનના યજ્ઞ લોકોની અંદર એ પ્રથા હજી જેની તેરીજ છે.

ચીન દેશમાં ઓઝોનો પોપાક ધણી વખતથી એક જ પ્રકારનો આવતો આવ્યો છે. મોટા ધરની ઓઝો માયા ઉપર ટોપી પહેરે છે અને દેખાવમાં તે ટોપી પોતાના સ્વામીની ટોપીના જેવી જ હોય તે ઉપર તેઓ ખાસ ધ્યાન આપે છે. ટોપી ઉપર સાદીન જડવામાં આવે છે. બધી ઓઝોને પોતાની ટોપીમાં સીનકની કોઈ વસ્તુ રાખવાનો અધિકાર નથી. ગરીબની ધની ઓઝોની ટોપીઓ બહુ શોભાવમાન હોતી નથી. પરંતુ બધી ઓઝોની ઓઝો કીસા પંજળી ગમના જેવાં કુર્તાં પહેરે છે; અને મોટા ધરની ઓઝો ધણી ખડે પેટીમાટ (ઘાઘરા) પહેરે છે પરંતુ બધી ઓઝો તે પહેરતી નથી.

મોટા ધરની ઓઝો સાદીનથી મહેલા એક પહેરે છે, તે ઓઝો પોતપોતાની રીતિ પ્રમાણે રેસમ-સાદીન-કે સુતરના કપડાં પહેરે છે, અને એ કપડાં તેઓ જાતે જ રીંધે છે. ત્યાં બાળકોના પોપાક પશુ મોટાંઓના જેવા જ હોય છે. માન બાકરમાં ન્હાનો હોય છે. તેમજ શિયાળામાં બાળક તથા મોટાં, એક જગ્યા ઉપર બીજાં એક, ધણી જગ્યા પહેરે છે તેથી તેમને તે પોપાક કાચળા જેવા દેખાય છે. ગરીબોનાં છોકરાં રૂંધી લરેલા જગ્યા પહેરે છે, ન્હાની ન્હાની છોકરીઓનાં માથાં જોડાથી નાખવામાં આવે છે, માત્ર માયાની બને આ-

જુએ વાળનાં એકાદ બે મુખમાં રાખવામાં આવે છે. હોકરીઓ ન્યારે મોગી થાય છે ત્યારે જ વાળ વધારીને અંગેડો વાળે છે. ચીની દળનો અંગેડો વાળવાનું કામ મહુ મહેનતવાળું હોવાથી ચીનરેશની સ્ત્રીઓ સમ્રાટ (અડવાડીયા)માં માત્ર એક જ વખત માથું ઓળા અંગેડો વાળે છે. તે અંગેડો ખરાબ ન થઈ નવ તોટલા માટે તેઓ સ્ત્રી વેળા લાકડાના ઉચ્ચિત્ર ઉપર માથું (મથું) રાખે છે, નાપાનની સ્ત્રીઓ પણ એમ જ કરે છે. આપણા દેશની દક્ષિણ ભેતેની માફક પણ કંઈક વધારે પ્રમાણમાં ચીનાઈ સ્ત્રીઓમાં પણ અંગેડામાં વિવિધ પ્રકારના ધરેલા ઘાસવાની પ્રથા છે. અંગેડામાં તેઓ રમ ભેરગી બલમદાર પુસ તથા સાક વગેરે અનેક વસ્તુઓ ખોસે છે અને તેથી કરીને ચીનાઈ સ્ત્રીઓનો અંગેડો શેલ્લાયમાન અને આકર્ષક જણાય છે.

મોટા ધરની અનેક સ્ત્રીઓ પોતાના નખ કાપતી નથી પણ ઢાંકણ વડે તેમનું રક્ષણ કરે છે. ચીનાઈ સ્ત્રીઓનું રચન કુટુંબમાં ગમે તેટલું ખરાબ તથા પરત્વે હોવા છતાં આપણા દેશની માફક એ દેશમાં પણ ઠેલકીક એવી સ્ત્રીઓ પણ મળી આવે છે કે જેઓ પોતાના અવાળા ભેરથી સાસુ સસરાને તથા સ્વામીને પૂરેપૂરી રીતે દબાવી દે ! એવી ઘણી ઘણી ધરની ખરેખરી માલિક ઘણ પડે છે, તથા મિથ્યાસ વરને સઘળા બાળતમા તેની હાથે હા અને નાથે ના કહેવી પડે છે. ચીનમાં અન્યથા સ્વામીઓ વિષે અનેક વાતો આપે છે ઘણી વેળા સ્ત્રીઓ બહુ જીદિમતી હોય છે અને તેમનું મનોગણ પણ વધારે હોય છે, એથી પણ તેઓ ધણીવાર પુરોષને આધીન રાખે છે.

ચીન દેશમાં એક વિશ્વસ્ય છે તેની બંદર લગભગ ૧૨૮ પુસ્તકો છે તેમાંના ૩૭૬ પુસ્તકો સ્ત્રીઓના ઉપયોગનાં છે.

માથાપતી પ્રતિ બકિતસાવ તથા શ્રદ્ધા મળતી એ મેનાનેનો તથા મુખ્ય ધર્મ મથાપ છે. માથાપ ન્યારે અરતાં હોય ત્યારે દરેક બાળતમાં સંતાનોએ તેમના મત પ્રમાણેજ આ લાનું પડે છે તેમના મરણ પછી ત્રણ વરસ સુધી શોક પાળવો પડે છે, અને તે સાથા વખત દરમ્યાન બહાગના લગભગ બધાં યુગ કામે બધે રાખવામાં આવે છે.

ચીનાઈ સમાજમાં વિધવાઓની સ્થિતિ અતિ ખરાબ નથી, વિધવાઓ ત્યાં પોતાની ધમજ હોય તો ફરી લગ્ન કરી શકે છે. વિધવાની સાથે લગ્ન કરવામાં ખર્ચ પણ ઓછું થાય છે તેથી ઘણા ચીના વિધવાને જરૂર છે. ચીનાઓ વિધવાઓને "ચાલ વગરની તોફા" જેવી ગણે છે, અને ધણીખરી બધા લોકો વિધવા તરફ દયાની નજરથી જ જુલે છે.

પરંતુ હમણાં હમણાંની ચીનાઈ સમાજમાં સ્ત્રીઓમાં બહુ જ ભગતિ આવી ગઈ છે. આટલા બધા દિવસોના પ્રમાદ તથા આધીનતા દૂર કરતાં સ્વાભાવિક રીતે વાર તો લાગે જ પરંતુ તેઓમાંની આગેવાન ચીનાઈ સ્ત્રીઓ અમેરિકાની સ્ત્રીઓની ખરાબરી કરવા હાલમાં પ્રયત્ન પ્રયત્ન કરી રહી છે. ચેકિની પ્રાંતમાં હોંગકાઓ તથા હોકરીઓ સાથે અભ્યાસ કરે છે. ચીનના ઇતિહાસમાં આ ભગતિ પહેલવહેલી જ છે આવી ભગતિમાં તે આવશે, તેનો થોડા વખત ઉપર ઢાલને ખ્યાલ સરખો પણ હવે તો નિહાળે તો કુમારિકાઓ પ્રયોગ દેખતા પણ પોતાની રમતો રમી શકે છે. ચીનમાં સૌથી વધુ દક્ષિણ પ્રદેશ હુનાનનો છે. ત્યાં સ્ત્રીઓને મત આપવાનો પણ અધિકાર છે ! ઘણા ઘણા

મીનાઈ સરકારી મોકરેએ સ્ત્રીઓના હાથની લપડાઈનો દવાઈ, પણ આખો છે સ્ત્રીઓ હવે સર્વત્ર મંડળા બાધી મત આપવાનો તથા બીજા અનેક આપરાગત હકો મેળવવાને પ્રયાસ કરી રહી છે. જ્યાં જુઓ ત્યાં જ્યાં ઓફિસવર્ણીનો જ પોસ્ટર સાંભળવામાં આવે છે, પુરૂષો પણ સ્ત્રીઓની આ અગતિથી પ્રસન્ન છે, અને તેઓ પણ તેમને અનેક કામમાં મદદ કરે છે આ ઉપરથી આશા રહે છે કે સ્ત્રીઓની સ્ત્રી-સમાજ હવે બીજા સભ્ય દેશોના સ્ત્રી સમાજોના કરતા વધુ વખત પાછળ રહેશે નહિ. જૂના વિચારના ચીનાઓ સ્ત્રીઓની આ અગતિ તરફ રોકતરી નગર બોલે નથી, પરંતુ તેઓને અગત્ય બધું લીધું છે. કેમકે તેમના પક્ષમાં લોકમત બધું જોડાયું છે. છતાંનોના ઉત્પાદનો લીધે તેમનો અગત્ય હવે બધું સંભળાતો નથી દુકામાં મીનાઈ સમાજ પહેલા ને રિયલિટીમાં દેતા તે રિયલિટી હવે ધીમે ધીમે સંપૂર્ણ રીતે અદલાઈ જાયે એવી પ્રગળ આશા રહે છે.

આનન્દ કલ્પવૃક્ષ:

એક શેઠે તેની નોકરને નોકરના બેર વાંગે ત્રણ લાવવાનો હુકમ કર્યો તે નોકરે કહ્યું કે માથેનાં રાશિનાં વાળાનું પ્રમેય છે માટે બે સિંપાઇ માથે લઈ જવાનો હુકમ આપો. શેઠે કહ્યું કે તું માની લેજે કે એક સિંપાઇ મોઢાં અગત્ય આવે છે અને બીજો સિંપાઇ પછવાડે આવે છે!

આથી નોકર શીતો લઈને બહાર ગયો અને થોડી વાર પછી શેઠ પાસે આવ્યો અને શાને તે શીતો આપ્યો શેઠે દારૂ પીવા માથે પણ શીતો આપી લાગ્યો તેથી નોકરને પુછ્યું કેમ? દારૂ લાગ્યો છે તે ક્યા છે? નોકરે જવાબ આપ્યો કે મેં માની લીધું કે એક સિંપાઇ મોઢાં અગત્ય આવે છે અને બીજો પછવાડે આવે છે તેમ તમે પણ અગત્ય માની લીધો કે આ દારૂ ઉઘાઘાં લીધો છે.

કાષ્ટિક બે ચિતારાઓએ તેઓનાં ચિત્રોની ઉત્તમતાની એક આપાધિશની અગત્ય તપોસ કરાવવાનું નક્કી કર્યું. આપાધિશો તેમને તપાસવા પડી ક્યો 'મોલુસ ચિતરંગાની પ' રિધાગા એક છે તે વિશે ક્યામ બહુર કર્યો.

તેમાના એકે જાનતાં જુઓ ચીતરો દતો ને ખરેખર ફળને એવો આલેકુળ મળતો દતો કે કદાચ કાષ્ટિક પડી તેની પાસે જાયે અને તેને ચાંચ મારે.

ત્યારે તેઓએ બીજા ચિતારને તેનું ચિત્ર બતાવવાનું કહ્યું, ત્યારે તેણે એક પડો, ખતાઓ ને તેઓની સમક્ષ દતો અને તે પડો ખસેડવાનું કહ્યું.

આ ઉપરથી તેનો દરિદ્ર ચિતારો પડો ઉઘડવાને આગળ વધ્યો. તેમ કરતાં તેને માથામ પડ્યું કે ખરૂં જોતાં ત્યાં પડો નહતો પણ ફક્ત બીજા ઉપર દોરેલું એક ચિત્ર હતું! આ ઉપરથી નવાથીયે દીકાં કરી કે તમેએ ચિત્ર દોર્યું ત્યારે તમેએ પડીનેજ ઉતર્યા પણ બીજાએ ચિત્ર દોર્યું ત્યારે તો તેણે (તમે) ચિતારો પોતાનેજ ખુલ ખડાવી છે!

“કાંડીઆવાડી કામો.”

સુંદરી સુખોદ્ધ * માંસિક વધારો.

આપણા બાળકો ૬૫૨ દિનનું અતિથિ આધાર રાખે છે, આપણી બહેનોના હાથમાં બાળકોનું અને આપણું ધરમદિત છે, તથા આપણા બન્યુઓની સદાપ રિના પ્રવૃત્તિ થવી કદિન છે. આથી-પોતાનામાં તેમજ બીજા, પુરુષો, અને બાલકો, -સર્વમાં સદાચાર અને સુવિચાર, હલોચ, સત્ય, પ્રેમ અને ત્યાગનું પ્રાકટ્ય થાય, એમ પ્રયત્ન કર્યા કરવો, એમ બાલક સંતાનોનું દેશવત છે.

પૃ: ૧૮ સુ.]

મે-લુન, ૧૯૨૨.

[અંક- ૫-]

સસ્વતી:

પુલોનું લગ્ન.

બાળમાં કરતાં કરતાં હવે હું નીચું માનું કાઢીને કુલોની વિવાહ પદ્ધતિની તપાસ કરવા લાગ્યો, મેં નોંધ કે અહીં પુણ્ય કુલો ખીલી રહ્યાં છે અને અર્ધપ્રખ બરી પડે છે. કેટલાક કુલ ખીલવાની અભિપ્રાય આવેલા છે અને કેટલાક પવનના ધીરા પગમાં માથે તથા મધુરના સ્પર્શ સાથે નાચે છે આ બધું કુલોનું રાજ્ય છે અહીં જુદા કુલોના સહેરા, કુલોનાં માથા અને કુલોનાં કુર્મો વચ્ચે છે કુલ કુલમાં ક્ષત થાય છે, પ્રેમ થાય છે, વાચીચીત થાય છે, સંકેત રમાય છે, કુલે કુલે જીવન સંપ્રદાય ચાલે છે. મેં નોંધું જેને હું પરામર્શર તરીકે, કારણે હતો તેઓ પ્રકાશન છે ગર્ભાસરો સ્ત્રી છે. કુલની પાખરી સ્ત્રી પ્રવૃત્તિ-વચ્ચાસર છે આખા પ્રજાખાઓ સહેરા તથા માથા છે અને કુલોનો મુખો એ મોત્ર એક એક ધર છે. મારી આખમાં કુલ હવે સામાન્ય કુલ રૂપે નથી. મેં નોંધું કે કુલો એક એક પ્રેમનો અવતાર છે, આચાર માન્યની ભૂતિઓ છે ! એમના પ્રેમમાં પવિત્રતા છે, સરળતા છે, પ્રેમની ખાતર પુલોમાં સ્વાર્થભાગ તથા આત્મનાથ થાય છે ! વળી મેં નોંધું કે, તેમના પ્રેમ પ્રસંગમાં કટાક્ષ છે તથા જાડુ છે; ચોવન તરમની લીલા છે ! જેમ મનુષ્યકલ્પ આચાર, આકાંક્ષા, હિંસા વગેરે બાવો નોંધને એ બધા ખીલ્યા પ્રાણીઓમાં છે એવી કલ્પના થાય છે, જેમ ચિત્રમાં દોરેલા તરનારીનાં હાથબાંધ, વસ્ત્રબદ્ધ અભિનય વગેરે નોંધને એમના મનના છુપા જાણે સમગ્ર છે. અભિનય વગેરે નોંધને એમના મનના છુપા જાણે સમગ્ર છે, તેમજ કુલોમાં પશુ લક્ષણો સમગ્ર શકાય છે. તમના ઘમટાવાળાં કુલોની લીલા, ચીવેન્ન-મુખી માંધરીની દસવાની છટા, તથા ગર્ભાસર પીઠિત જાવાકુસુમનો અભાવ તથા શીલો મહેરા નોંધાથી તેઓના મનોભાવ સમજવાર્થા શુ કંઈ બાકી રહે છે !

કુલોનાં લગ્ન કરાવનાર પુરોહિતો કાણ છે, એની તપાસ કરતાં મેં નોંધું કે એક તરફ કોઈ કોઈ કુલકુમારી પવનમાં ફરીર ચાળીને નાચે છે, કેમકે એને સ્વામી સમાન-મતી આશા થઈ છે, પવનરેવ કુસુમકુમારીના વર લાગે આવે છે એ એમના કેટલાકના કુળ ગૌર છે પેલી કુલકન્યા પતિને મળવાના આનંદમાં તે અધીરી નહિ બની દોષ ! આ કન્યાઓને વ અશુભ તરફ વળ નથી, કેવળ પવનને માન આપવા મૂકે છે. હવે

કરે છે પવનદેવ અંબખ વરોની જાન લઈને નગરમાં આવ્યો છે ને વર ને કન્યાને ગમે છે તેની સાથે એના લગ્ન કરાવી આપવામાં આવે છે. 'ઠાઈ' દોષ જુદી જાતના વરો પણ પણ આ સ્વપવર મંડપમાં પવન સાથે ધૂસી આવ્યા છે એ લુચ્ચાઓ ઠાઈ દોષ કન્યાઓના શરીર ઉપર નહીં પડે છે પણ કન્યાઓની એમના ઉપર બીલકુલ નબર હોતી નથી. એક વાત કહેતા હું બ્રૂધી ગયો છું કુસમકુમારીઓ પરની બહાર નીકળતી નથી, ઠાઈ પણ કન્યા ઘર માંડવા સાથે ધણીને ઘેર જતી નથી, બધા જમાણાઓ જ ઘર જમાણ ઘડને સાસરે રહે છે !

કેટલાક પુલોના કુળ ગેર પતંગિયા હોય છે તો કાંઈના ગેર વળી કમરોજ હોય છે કાંઈના લગ્ન ગેરણીઓ માગુનેજ થાય છે, અને એ ગેરણીઓ તે મધમાખીઓ, પુલકન્યાઓ કહે છે કે 'લમરા તથા મધમાખીઓથી તો તોભા, એમની દક્ષિણા તો બા ! બદ બારે' એ ગેર ગેરણીઓ માટે શીકું મધ હોય નહિ તો અને તો કુમાર જ રહીએ' માટે એમનું નરબાણ કરવા પુલકુમારીઓને પોતાના લગારમાં મધ એકડું કરવું પડે છે, વળી કેટલાક પતંગ દેવગ મધથી ન જામ થતાં નથી. સુગંધી બત્તર આપીને એમનાં મન મનાવતાં પડે છે ! પુલોમાં સુવાસ છે તે લમરા, મધમાખીઓ તથા પતંગિયાને નોતરવા માટે છે, કદાચ વરો લઈને આવેલા ગેર બ્રૂધી બીજા ધરામાં ન પેરી જાય તે માટે પછી કુલકુમારીઓ મિત્રવિમિત્ર રંગનાં સુન્દર વસ્ત્રો પહેરીને બેસે છે લોહા કહે છે કે તરેહતરેહના રંગના કુલો માટે બહુ શોભા તથા સુગંધ પ્રસારવાને બધાને સુખી કરે છે, પરન્તુ મેં જોયું કે આમાં સ્વાર્થ વિના બીજી કંઈ નથી, લગ્ન વિના જન્મારો બધે જાય નહિ તેનીજ આ બધી યોજના છે, બીજી કંઈ મતલબ જણાતી નથી ! "

—ડૉ. હરિપ્રસાદ કુત "સંસારનાં મુખ."

પોતાના ઉપરજ શસ્ત્ર પ્રયોગ:

અમેરિકાના એક સમર્થ શસ્ત્ર વૈજ્ઞ, ડૉ. ઇવાન કે જેમણે હમણાં થોડા વખત ઉપરજ પોતાના પેદુના ભાગ ઉપર બહુ મુશ્કેલ ("ઓપરેશન") શસ્ત્ર પ્રયોગ કર્યો હતો. પ્રયોગ કરવાના જેજ ઉપર તે દાકતર તકિયા ગાઠવાવીને એવી રીતે બેઠો કે પોતાના પેદુનો ભાગ જેના ઉપર કિયા કરવાની હતી તે ત્હેની નજરે પડે અને પોતાનું માથું અને હાથ પૂરી ન જાય તે માટે તે મંજબૂત રીતે પકડાવી રાખ્યાં. પછી "ઓપરેશન" કરવાના ભાગઉપર એવી દવા રહેણે લગાડી કે જેથી તે ભાગ ચિલકૂલ જુદો પડી જાય (એટલે શસ્ત્ર કિયાતું ત્હેને દર્દ થાય નહિ) અને તે પછી રહેણે પેદુની બાજુનો ભાગ જેના ઉપર "ઓપરેશન" કરવાની જરૂર હતી તે પોતાને હાથેજ બહુ સફાઈથી કાપી અને આંતરક્રિયા ને બિગાડ થયેલા તે ભાગ દટાડી નાખ્યો ત્હેના મદદનીશ દાકતર તથા ત્હેનો બાપ (જે પોતે પણ એક સારો દાકતર છે તે) આ પ્રયોગ હાજર હતા, ત્હેમણે શસ્ત્ર કિયા પૂરી થઈ રહી એટલે જખમને યોગી લઈ ડૉ. જેને રક્તડી દીધો. થોડા કલાકમાં સમજાવ્યું કે શસ્ત્ર કિયા બહુજ રહેલમદ રીતે થઈ હતી, અને ડૉ. જેને પણ જણાવ્યું કે "ત્હેની તલિયત સારી રીતે આરામ પર હતી આ કામ વેરનો ઉગમર સાક વર્ધની છે !

અતુભવિકા: આપવીતી અને પરવીતી કથાઓ.

મા.

સંપાદક: બહેન શ્રી 'આર'.

દમણી દરેક સંગારીક વાર્તાઓમાં વહુના દુ:ખ અને સાંસુઓના દુરપચ્છાની વારતા વાંચવામાં આવે છે; તેવામાં મ્હારા જેવી એક સાંસુનું દુ:ખ ક્યન અપ્રાસંગીક નહીજ મળાય. મ્હારો જન્મ શ્રીમત પિતાને ઘેર થયો હતો. પણ પિતાને મેં જોયા નહોતા કેમકે ને વખતે હું ગર્ભવાસમાં હતી ત્યારેજ પિતા મર્ચન્ટના કામ હતા. માતાએ મને ધણુ કટ્ટથી ઉછેરી એક કેળવાયલા સાધારણ સિધ્ધીના કુવક સાથે સન્ન કરી આપ્યા પછી પોતાનું કર્તવ્ય પૂરે અથેહું માની સંલેપથી સ્વર્ગચમન કરું હતું. હું મ્હારા સંસારમાં સંપૂર્ણ સુખી હતી. ધણુ જન્મ દુ:ખી તે જરા દુ:ખી એ કહેવાતા અનુસાર મને સીમત આવતાજ મ્હારૂં ક્યન સર્વસ્વ સુઘાઠ મધું. હું અનાથ થઈ પડી, ત્યાર પછી મધુ માસે પુનઃ માતા થઈ. પુનઃ જન્મ પછી મ્હારા અમલ દુ:ખમાં એક તેજ મ્હારા વાસામે હતો, તેને પ્રીતીપૂર્વક ઉછેરવા અને કેળવવામાજ મ્હારૂં સમય જતો હતો.

કાળ વર્ધની ગણના કરવા ઉભો રહેતો નથી. વર્ષો ઉપર વર્ષો આવ્યાં મધું અને મ્હારો બાલક પુત્ર મોરો થયો, તે સ્નેહાળ અને હેશીપાર હતો. દરેક પરીક્ષામાં તે માન સાથે પહેલા વર્ગમાં થાસ થતો. એકવીસ વર્ષની ઉંમરે તે બી. એ. થયો. તેના તથા આસપાસનાં માણસોના આમદથી તેને સીવીલીયન થવા ઉચ્ચા મોકલવાનું નહી થયું; અને તે પ્રમાણે તે ગયો ધણુ ખરો, ખરર ઉપર તેનાયં છુટા પડતુ તે મ્હાળા ખુદથી લુહા પડવાના કરતા ધણુ ઠંડી હતું. તોપણ મન કાણુ કરી તેને તે દુર દેશ તરફ વિદાય કર્યો, અને મ્હાળા જે ચાર યોગળપીતા ને મ્હારી સાથે આવ્યા હતા, તેના સાથે પાછો ફરી. ત્યાર પછી મ્હારા આનંદનો વિપ્લવ ફક્ત તેના કાળગની વાટ જોવી, તેના હેતવથી દેવાચંદના કામગીર વાચવા અને તેના જવાબ સમવા તેજ હતું. ચાર વરસ ઉંઝાડમાં માળી તે પરીક્ષા આપી પાછો આવ્યો. ત્યારે તેને ખરર ઉપર તેના જવાનો મ્હારો કામ સંભારતાં મને જાણે ધણુ રોમાંચ થાય છે, પણ તેજવા જવાને વાસે હું એકલી નહોતી કેમકે ને વખતે તે ઉંઝાડાં મધે ત્યારે તે ગરીબ વિધવાનો પુત્ર હતો; ધણુ જ્યારે પાછો આવ્યો ત્યારે તે બ્રિટિશ સરકારનો એક વિશાલ હોદ્દાદાર થઈ આવ્યો હતો. તેથી તેને તેજવા દમરી ન્યાતના ધણુ માણસો ને મને યોગળતા ધણુ નહોતા તે દુર્લ્લ સગાં છુ રોષી કહાડી સગાં થઈ આવ્યા હતા તે આવ્યો, અને હમે મા હીકરો ચાર વર્ષને અંતરે પાછો મળ્યા તે ન્હાનો હતો અને નીચાળેથી આવતાં જેમ મને વળગી પડતો હતો તેમ પ્રમાણે એજે ખરર ઉપર ધણુ હતું.

મ્હારી આપમાથી હવેના અંતુ નીકળી પડા. ત્યાર પછી હમારી ન્યાતના આગેવાન શુદ્ધરે હમારી ન્યાતના મ્હેલા સીવીલીયન તરફ મ્હારા પુત્રને અને તેની આજ્ઞાના મુતા તરીકે મને અગીનંદ આપું અને પોતાને મેર હાતરવા આમદ કર્યો, તે શુદ્ધર હમારા

દુરના સંગા હતા, અને તે સગપણ સંભારી ધણે આશ્રય કરી. પોતાને ઘેર બે ત્રણ દીવસ રાખ્યા પછી ખરા અને તે બે ત્રણ દીવસમાં હજુ જંગમની સ્નેહાળ રીતભાતથી હમારા મન હરી લઇ હમારા નીકળના સંભવથી યથા. તેમની આશર વરસની તરતની મેદીક થયેલી પુત્રી મહારી પુત્રવધુ થઇ. લગ્ન છ માસ પછી કરવાનાં હોવાથી મહારા પુત્રને દક્ષીણાં નોકરી હોવાથી અને મા દીકરાં તે રચણથી વીદાય યથા. એ વખત મહારા સુખ અને આનંદની અવધીનો હતો. સુવાન સ્વરૂપવાન અને સાથે વિનયથીય પુત્ર જેને હશે તેજ માસ આનંદને સમજી શકે. ધરમાં મહારા પુત્રથી લઈને હલકામા હલકા નોકર સુધી દરેક મહારા સજ્જને ગ્રીષ્ઠી લેતા અને દરેક કામ કર્યાં પહેલાં કરવા જણે હરીશર્ધ કરતાં. એ સ્નેહ અને મમતાનો મહારો ધણા વર્ષ પછીનો અનુભવ મને ધણે વહાણે લાગતો. મહારા પુત્રની રહવારની આથી માંડીને રાતના ભોજન લગીની જતે અવસ્થા કરતાં જણે મહારો હર્ષ મતિ નહી. એવા સુખમાં છ માસ સ્વર્ગમાં જેવા ચાલ્યા ગયા.

પુત્રના ધણા હર્ષ અને ધામધુમથી લઇ યમાં. પુત્રસુરત કેળવાયેલી અને પૈસાદારની લાડી કન્યા મહારી પુત્રવધુ શુદ્ધતમી ધર્મ. સાચાતની તેની નમના, જ્ઞાપ અને આદાધારક હજી સાજરતા, જણે તે દીવમ નજરે આવે છે. અને હજી પછી તે વખતના હાંપીશુ ફરીથી ઉભરાય છે. પછી તે સ્વમ હતુ. જાણત યનાં બધી ફુતીયાની ખવર પડી, લગન, ત્રણ માસ યથા નહોતા. ત્યાં પહેલાં એક દીવસ મહારી પુત્રવધુએ ગ્રીષ્ઠીથી બધી અવસ્થા કરવાનું માંગી લીધું. મેં પછી પ્રશ્નીયા તે બોલે મહારે માથેથી ઉતારી દીધા. અવસ્થા પૈસા વીના હોવાનું નહી, એટલે તે પછી સેપી દીધા. તે છતાં નોકર ચાકરો તથા મહારા પુત્ર અને વધુ મહારૂં માન સાચવતા, પછી લગ્નને વરસ યતાં પહેલાં તે પછી ફેરફાર થઇ ગયો. નોકરો જે મેં કામ કર્યાં પહેલાં કામ તૈયાર કરી મુકવા હરીશર્ધ કરતા, તેમણે ત્રણ થુમે પછી જવાબ ના દેસ માગ્યો, અને મહારો પુત્ર આજો દીવસ મહારા આરગ્ય આગળ રહેતો તે આર પાંચ દીવસે પછી તેનું દર્શન દુર્લભ થયુ. એક વખત દીવાનખાતામાં બધા ભેગાં યથા હતાં, ત્યારે મેં નોકરો આજત રહેજ વાત મહારા પુત્ર આગળ કરી. એટલે તેણે પતની સાથે જોડું. તેણે જવાબ દીધો કે વખતે નોકર કામમાં હોય તો ચાર પચ્છ લાગે, આપણે ક્યાં આપીએ જતું હતું. જરા મોડું પછી યાપ એટલું બોલી રાક્ષાં ત્યાંથી ઉડી ગઇ.

અરુદને ખરાણ લાગવાથી હું મહારા આરગ્યમાં જઇ માળા ફેરવવા બેઠી. મહારો પુત્રના આરગ્યની પાછળ ચાલતી મઝમ હતો. તેમા વહની સ્વારી બીરાજમાન હતી. મહારા આરગ્યમાં જવા પછી પુત્ર પછી ત્યાં ગયો તે પુછ્યુ કેમ ઉડી ગઈ મહારા આરગ્યની બારી વેલાથી હ- કાયલી હતી જેથી તેમણે મને દીકી નહોતી તે માળા ફેરવતાં મહારાથી ઉઠાય તેમ ન હોવાથી મહારો અનીચ્છ છતાં મહારે ભેસી રહેવુ પડ્યુ અને તેથી જે સંભળ્યુ તે જગતને જણાવતા ચરમાતી નહો. ખાસ કાન ધરી સંભળવું તે પાપ છે. પછી અનાયાસે-અનીચ્છએ વાત જણાય તો તે પાપ હોમ જિમ હું માનતી નહી. અને કદાચ હોય તો ત્રણ મને વાદ કર- વાનો એટલે જે વાત સંભળા છે તે સખીસ.

વહજે કશું ન ઉઠું તો શું કરું ? એક પછી એક મારાં તમારામાં હતાં. તે મહારી કાકન સાથે તુલિને કાંઈ ભોતી ભેસાયા તો તમને મોડું લાગે પછી ત્યાં કાંઈ મોડો

એવાં નથી. હા, તમે તો એમજ કહેશો તો, 'તમને શું ખબર ? તમે તો ઝોડીસે જીવ તે સાંજે આવો અને સરકારી કામમાં નવરા થાવ ત્યારે' જાણો કે કેવું કેવું ને શું બોલે છે. ધરનાં માણસથી માંડીને પારકાં મળવા આવનારને મોઢે મુઠ્ઠા પોતે કેવાં દુઃખ વેડી તમને મોટા ક્યાં અને હવે તમે કે 'હું એમને મળ્યો નથી એવું એવું કેટલું એ ધસાતું બોલે છે. હું તો એ ન બોલતાં હોય તો શું જાણું કે શું દુઃખ વેઠ્યાં હશે. પણ કહે ત્યારે જાણું કેની ? આટલા દીવસ તમને 'મોટું' લાગે કરી બોલતી નહોતી પણ આજે ન રહેવાયું મહારું કહેતો કંઈ નહીં પણ તમારે વારતે બોલે તે મને 'મોટું' લાગ્યું. એ મા ધમતે તમને વહુ થેલા કહે તે સારું ના દેખાય.

મારો પુત્ર ચોડા વખત સુખ બેઠો. અને ઉડીને આવ્યો મથો. હું કાંઈ દીવસ તોડશે કે પાડોશી સાથે બેસતી નહીં તે મહારા પુત્ર કે વહુ સંગથી કાંઈ બોલતી પણ નહીં. છતાં આવી ખોટી વાતો સાંજળી આબીજી બની ગઈ. અને મનમાં નિશ્ચય કર્યો કે 'વધારે રહેવાથી તકરારનો વખત લાગીને ઉભો કરવો અને તેથી વચ્ચે ચોડા દીવસ જવા કંઈ, હું પાછી મહારે ગામ જઈ રહી છું. આજે કેટલાક વર્ષથી હું એકે નોકર સાથે મહારા ધરમાં એકઠી રહું છું હમણાં ધર પાસેના મહારા જોઈને જેવાં મહારા પાડોશી. મહારી વાનને વિસામાંનું સ્થાન છે. પુત્રનો દસ પદર દીવસે હુકા પત્ર આવે છે, તેનો ઉત્તર લખુ છું. અને એટલા પત્ર ફાંસનો લાલ મેળવા મોઢે પરમેશ્વરનો આભાર માનું છું પાંચ જ વર્ષથી પ્રવૃત્તિ સુખ મેળું નથી તો વધુતો તો ક્યાંથીજ હોય. મહારા નસીબમાં વૌધાતાએ સુખ લખ્યું ના હોય તો મને ક્યાંથી મળે. પિતાની વખતે પિતાનું સુખ નહોતું. માતાનો ખપ હોય ત્યારે માતા નહોતી. સંસાર સુખ ભોમવવાની વખતે તેમાં પણ અગ્ની ઉઘેલો હતો. તો પુત્ર સુખ ક્યાંથી હોય. પરમેશ્વરનો એટલોજ આભાર માનું છું કે ને દુર પણ સુખી છે. આજે દસ દીવસથી તાવથી બીમાર છું જીવવાની આશા નથી. પુત્રને પત્ર લખ્યો છે તે આવશે કે કેમ તે પણ રાકો છે, જરા ગાડી ઉભી રહે છે તો તેના ભણધર પડે છે. આટલો જન્મ દુઃખે જોડો છું એ જાણનાર મને જાણે છે પણ જન્મ તરીકે સાચી જિંદગી રહી હું સમજી શું મહારી જોઈને જેવી વહાલી સંખીતો પુત્ર હશે મેં જ્યારે મહારા મેળું તો તેજ હતો. કિતાવળે ઉતરકાં જર્થે જવાને જોરગમમાં આવતા તે બોલ્યો બા, દીકરા, મહારા બેટા, અરાકત માતા આટલામાં બેડી ચતાં બેસી. માતા પુત્ર લાંબી મુદતે બેટલાં. તે આસીમનતે અંતે માતાં હકી ચંઈ બીજાનામાં દુડી પડી પુત્ર પોતાની સ્વર્ગવાસીની મળવાને ! વાંસ્તેજ જીવ રાખી રહેલી સ્ત્રીજાન માતાના દાણ સાથે બેઠે રજો. દુનીયાના નીચમાંનુંસાર જાણુ કર્યાં પુરૂં થયું અને હું મહારી સંખીતો જોઈને ચંચલા હેલ્યો ને કહો તે લેખ અથવા દેહાણી આવનાં અરજીમાં સાદર કરું છું. આમાં અવીરોડની જરા પણ નથી. તે તો મહારો પણ અનુભવ છેજ.

બાળ-વિધવા.

(એક કરણ દેશ.)

લેખક: શ્રીચુત "મવલ-નવનીત."

તે એક અજવાળી-તારાઓથી સુષોધિત-રાત્રી હતી. એક નાનો બાળક આકાશ તરફ જોતો હતો. તેના લાવણ્યના પ્રભાવથી પૃથ્વી ઉપરના ચંદ્ર જોવા તે દેખાતો. તેના રાતા બાળ ઉપર મધુર રિમત પ્રસર્યું હતું તેની માતાની આંખો અને તેની પેલાની છાયા તેની પાછળ પડેલા જણાતાં. એકદમ રોદિયુંજી તેને સોડમા લીધા બાળકે થોડીક રમઝગ કરી. માતાએ તેને છાતી સાથે દાખતા અને બ્રહ્મણી યુગતાં કહ્યું "વસત, બ્રહ્મા-તું આમ તોફાન ચીદ કરે છે ?" ત્યાર પછી તેના મોઢા ઉપર કંઈ અર્થસૂચક રિમત ફરસ્યું અને પુનઃ બોલી "જો સાંભળ, તારે પરણવું છે ને ! હું તને એક મુંદર પરી સાથે પરણાવીશ. તારી નાની દુનીઆ પેલા મદ્રથી પણ વિશેષ પ્રકારથી નીકળે. બાપ, તારી નાની વડુ જોઈને મને કેટલો આનંદ થશે" બાળકે તો માતાના મુખ સામું જોઈને કહ્યું તેની નિર્દોષ આંખોમાં કંઈ તેજ આશ્ચ માતાને કંઈ કહેવા મામલો હોય એમ લાગ્યું, પણ માતા એ શુભ વાત-તેના મોઢા ઉપરથી, વામી રાત્રી નહિ. દક્ષિણ દિશામાંથી વાદળાઓ ચડી આવ્યાં અને ચંદ્રને ઢાકી દીધો.

x

x

x

x

પાસેના વાડીમાં વસત અને કામિની પુલો ચૂટતાં હતાં. સુસગત કરના પવન સાથે જાણે તાલ હેતુ હોય એમ એક કરણ થાસે વહી રહ્યું હતું. શુદ્ધાતના એક ઉપરથી રાતા, શુદ્ધાતો અને ખીલની કળાએ ચૂટવા. ત્યાંના અવશ્યનીય સાન્દર્ભમાં તમ્મીન થઈ ત્યાં જોડી રહ્યાં વસતના કપાળ ઉપરથી પ્રસવેદનું એક શીર્ષું બિંદુ ટપક્યું અને ખીલેલા શુદ્ધાતના એક પાદની ઉપર પડ્યું. કામિની આનંદના આવેશમાં બોલી ઉઠી, "આ રહ્યું કેવું મુંદર મોલી !" તે મોલી ધુળમાં પડ્યું અને ત્યાં તાલે બીનો ડાંધો રહી ગયો. થોડી વારે એક કુંડામાં હોળા છોડ તરફ નજર કરતા વસત બોલ્યો, "પેલુ કેવું મુંદર પુખ્ત છે જાણે હું ચૂટી લઉં." કામિનીએ તે જોયું અને તે પુલ ચૂટવા હરણની ફાળે દોડી ગઈ નિર્દોષ પુલમાં ચૂટવાના ફર પ્રયત્નમાં સદા કરવા અવસર તેની પાછળ દોડ્યો.

બાલિકાએ તે કુશળતા રૂપમાં ક્યો અને કાંઈ પણ પ્રકારના આનાકાની વિના તે તેના કામળ હાથમાં સરી પડ્યું સૌન્દર્ય સૌન્દર્ય પ્રતિ વળે અને મુંદતા મુંદતાને આકર્ષે. અને તે કાંઈ પણ નહાવા નહિ. નિર્દોષ પુલ એક સ્વપ્નમાં ચૂટ્યું સૌન્દર્ય વેગવાન, કામિનીને વિનય મળ્યો અને તેની ગુણગુણ કંઈ જર્વથી-કંઈ આનંદથી-વળકવા લાગી. વસત હસ્યો અને બોલ્યો. "આસ, આપણે રમીએ." બાલિકાએ "હા" કહી. પુલ તેના હાથમાંથી પડી ગયું. વસતે તે લઈ લીધું. થોડા સમય પછી વસતે બોલ્યો "હું તો બહાર ગામ જવાતો છું હું રમ આપશે ને ?" બાલિકાએ ઉત્તર આપવા પ્રયત્ન કર્યો પણ ઉત્તર આપી શકી નહિ, તેની છત્રે તાણુ દેવાયું એમ લાગ્યું તેને કંઈ સમજતું પડી નહિ. વેરાવણમાં પુલેનો તેણે કાંઈ શું થયો. કુલો કરમાં જતાં હતાં. મુજતા હોયે, આગોમાં અથુ સહિત, તેણે વસતે

તના ઠંકમાં તે માળા આરોપી વસંતે રજા માગી, એક નિઃશ્વાસ નાખ્યો. ત્યાંથી તે ચાલ્યો ગયો.

કલાકાના કલાકા સુધી કામિની તેની રાદ જોતી બેસી રહી, તે પાછો આવ્યો નહિ. તેનું હૃદય કંઈ અસહ્ય કુખ અનુભવવા લાગ્યું. આત્માવરધાને તેનો રનેલી-તેની ખયા રૂપે સદા સાથે રહેતો-તેનો મિત્ર આજે તેને એકલી મૂકી ચાલ્યો ગયો. ગાદ બાધારમાં તે મરક ચર્મ ગયેલી જણાઈ.

આમિની જગાળા માફક પ્રેમની લાગણીથી બળતી કામિની ત્યાં બેસી રહી. તેને કંઈ બાન રહ્યું નહિ.

વસંતને ઘેર ત્રણવાર ડોકર આવી ગયો હતો. વસંતની તબીબત દિવસે દિવસે બમણી જતી હતી. કુદરત પણ આજે તેના દારે રોકનાં વચ્ચે પહેરી મુઝવણી બરેલી સ્થિતિમાં બેઠેલી જણાતી હતી અને શોકથી અભિમુત રૂપેલી રેહિણી તેથી પથારીમાં બેઠી હતી. પ્રીતિયા વસંતના કપોલ ઉપર તે ઉંઠા આંસુ સારતી હતી. તેનું હૃદય આજે બીગડા જતું હતું. કામિની તેના આરગ્ગા નિદ્રાવશ હતી. તેની ઉંઠા આજે માત્ર ૭ વર્ષની જ હતી, ૭ વર્ષની નાની આંધળને ક્યાંથી અજર પડે કે આજે તેના બાલો પતિ-તેના જીવનનો પ્રકાશ-આ અસાર સમારમાં આ નિરવચિ શોક સામરમાં-અમારો માધી પોતાનો માર્ગ શોધી કાઢવા-તેને એકલી મૂકાને આજે તેનાથી સદાને માટે જૂરો પડતો હતો.

બાળકે આંખો કાઢાડી. પવનના સપાટામાં મીઠુભત્તી ટોલવાઈ જતી જણાઈ, તેણે પુનઃ આંખો મીચી રેહિણી માત્ર લચી રહી. “બાલો બાળક...” મૃત્યુની સ્થામ બધા ત્યાગસ-રેલી જણાઈ, પક્ષ હેલો પાસ લેતો હતો. આરગ્ગની દવામાં પણ શોકની ત્યાગા બળતી હતી નિરાધાર થઈ પડેલી માતાના હૃદયમાં પણ આજે અગ્નિએ બસુકતા લતા મીઠુજીવીની ન્યોત્ર દાલી વમતે હાથ લગાવ્યા અને કંઈ ભાંગાવટા શબ્દોમાં લાગ્યો. “કામિની...બાલો. રામ રામ.”

“બાલો મા, વસંત ક્યાં છે ? હું જોની સાથે રહું.” આંધળને એક દિવસ પૂછ્યું. “તે ચાત્રાએ ગયો છે, જગાળી પાછો આવશે.” રેહિણીએ પોતાનાં આંસુઓ ધ્રુ પાવતાં જગાળ આંખો.

કામિની પોતાના કામળ દરતોથી રેહિણીને કંઈ બાધી પડી અને તેને વળગી રહી. બાળકની મોહક સરળતાથી પૂજવા લાગી. “ત્યારે મારી રજા તેણે કેમ ન લીધી ?” આ શબ્દો એક તીર માફક રેહિણીના હૃદયમાં ભોંક્યા તેની આંખોમાં આંસુઓનું પુર આવ્યું. તેનું હૃદય શોકથી સળગવા લાગ્યું. એક યુવામાં જઈ તે પોતે મૂકી રહ્યા લાગી.

આજે કામિનીનું ચૌદમું વર્ષ પૂર્વે થઈ ગયું હતું અને તેની પગમાં રહેલી અભિનયનું

એક શ્રીમતના પુત્ર સાથે લગ્ન થયું હતું. આને કામિની તેને સસરે વળાવવા આવી હતી. ઘેર આવી અને પધારીમાં પડી આને તેને કઈ શ્રમ લાગતો હતો રાત્રી પડતી હતી જૂત કાળનાં દશ્યોએ તેની આસપાસ ઘોઘાઈ ફેલાવ્યું. જૂના રવખોની ઊંચા રૂંધે તે દશ્યો એની આંખો આગળ તરવરવા લાગ્યો. આ મૃત્યુશ્રીમાં હતું વસત જીવતો હતો ? કામિનીને તે લાગ્યો જ રમરણીયા આવ્યું. તે દલારા બલિષ્ઠના, સુખનો એક સુવર્ણનો કિલ્લો ચણતી હતી, પણ તે બોળી બાસિકાને ક્યાં ખજર હતી, કે એક શણુ માનમાં તે બધું અંધારામાં વિહ્વલ થશે કસપનાની નરમ પીછી વડે બલિષ્ઠના જીવનનું સૌથી સુંદર ચિત્ર તે ચિતરતી હતી પણ તેને ક્યાંય ખજર હોય કે તે ચિત્ર ઉપર-તેના સુંદર રંગો ઉપર કાળી રાહીનો ખડીઓ ઉઘો વળશે અને એક શણુમાં આપુ ચિત્ર કાળુ ચર્મ જશે. પ્રભુ ! આશાનું પરિણામ નિરાશાજ !

... ..

કામિનીએ જોયું કે છુદે આકાશ કાળા વાદળાઓથી ઊંચાઈ મધું હતું. અને પવન જલુ ભેરથી ધુધતો હતો. બાળ-વિપચના માથાના ફેર-કેસાપ નેનાં વાદળાઓ ઉડનાં જમુવા. થોડીવારે આકાશ પુનઃ નિર્ભળ થયું. ચંદ્ર પૂર્વમાં ઉઝો. તેનો પ્રકાશ વિસ્તાર પામ્યો. ચંદ્રનાં બે ભાગ પડતા જમુવા તરેણુ વહતની રિમત કરતી મધુરામૃતિ ઠોપીઆ કરવા લાગી તેણે કામિનીનાં હસ્ત પકડ્યો. હોય એમ જમુવાયું તે આકૃતિ બોલવા લાગી "કામિની, બહાલી, સ્વર્ગ તરફનો આજ રસ્તો છે, મારી સાથે આસ" કામિની કપવા લાગી તેણે આંખો ઉપાડી તે સુગ્રવજીમાં પડી યું તે સ્વપ્ન અનુભવતી હતી ?

... ..

રેહિણી ઠાઈ સાથે આરમ્ભમાં ઝીલે અરે વાત કરતી હતી અને કામિની દ્વાર પાછળ છૂપાઈ તે વાત સાંભળતી હતી.

"કમલા ! મેં તે નિર્દોષ બાસિકાનું જીવન જમાડ્યું કામિનીને બાગ્યેજ ખજર હશે કે તે પરજેલી હતી. અને વસત તેનો પત્તિ હતો. બીચારી બાળા ! તે મને મા કહે છે. અરે ! હું એક રાક્ષસી જેવી છું મેં તેનો અવતાર ધુળમાં ફેળેલો એનાં લગ્ન પુનઃ કર્યા હોત તો ! કેવા સુખી વાત ! આને એને જોઈ મારો જીવ બળે છે બમણું હુઆમય છે અરે ! પ્રભુ ! શું કામિની વિષવાજ રહેશે ?" રેહિણી પચાતાપમાં નિસાસા તોખવા લાગી, આખરે તે અસ્પષ્ટ રડવા લાગી.

બાસિકાએ આ બધું સાંભળ્યું. જે પૃથ્વી ઉપર તે ઉભી હતી તે તેના પગ નીચે સરી જવા લાગી, તે જમીન પર ઢળી પડી. બાન જમીની બેશુદ્ધિમાં પડી.

... ..

ચંચાના કિનારાની સમીપમાં આવેલી એક ટેકરી ઉપર કામિની ઉભી હતી. આને કુદરત તેને સાંત્વળ આપવા નિષ્પ્રજ નિવડી. તેણે હુઆમાંથી સહાને મારે મુક્ત થવા પોતાનું બહાણ પર ઊંચડું તેનાં સર્ગા બહાણને પણ ઊંચડાં. આને તેને વૃક્ષતંત્રીનું પુનઃ લાગી હતી. વૃક્ષતંત્રે મળવાની તેની ઉત્તર બલિષ્ઠના હતી. નદીનાં તોણાની મેળાં તેનાં ચંદ્રને સ્પર્શ

દરવા સાચાં કામિની ઉન્નાદના આવેશમાં કંઈક દરો “અરે ! આટલી જાણી આતુરતા થી ! જરા ધીંગળા રાખો, હું મારી રેબેજ તમારી ખસે જાનું છું ” ત્યાર પછી તેણે ત્યાં- તર આંખોએ અત્ન પામતા અંદ તરફ કંઈ આશાકરેથી આંખો મેળું. તેણે પોતાના બહાવા પતિ વખતની સુદર મર્તિ તેમાં નિહાળી તેણે હાથમાં દ્રવ્ય “ વ્હાલા, હવે કરો સ્વપ્ન- માયે એક ક્ષણભર મને વિચાર નહિ આવ્યો કે તમે મારા પતિ હતા, નહિ તો તેજ રાત્રીએ હું તમને જવા રેત નહિ અથવા તો હું તમારી સાથેજ આવત. અરે ! હું મારું દુહાંબ ! ”

મગાના શીશુવાળાં મોળ તરફ તેણે દષ્ટિ નાંખી અને શીશુનાં માતાની કંઈક સ્વરે પ્રાર્થના કરી “ મા, હું તારે ખેલે છું તારો આશ્રય વ્યર્થ નહિ જાય. મારા પતિ પાસે હું મને લઈ જાવો. ”

તોફાની મોળાંઓએ આ વિનતિ સાંભળી એક ક્ષણમાં તો તે તેમાં કુદો પડી, કામિની-તે કુખી બાળા-હતી ન હતી પરંતુ મૃત.

પવિત્ર નદી ! તે એક કરમાના સૌન્દર્યને તારા આશ્રયમાં લઈ લીધું, કુનીઆના પડમાં દોષને દવા નહિ આવી. આખરે દવા, તો તેજ જતાવી કામિની સુખી મૃત, પ્રસુ ! કામિનીને સતરે વસત મળે.

આર્ચવર્તની આર્ચબાળાએ પુનર્જન્મથી પોતાનું જીવન કમુખિત નહિ કરતાં, પોતાનું સરીર-પોતાનો આત્મા-દોષને નહિ વેચતા-આને પવિત્ર ભાગીરથીને સમર્પણ કર્યાં ! કમ્ય છે એવી પવિત્ર રમણીઓને કે જેના પુણ્ય પ્રસાવથી આને પણ વારતવર્ષ કુનીઆના દેશમાં પ્રગાળી રહ્યો છે.

મારી દુઃખી કથા.

લેખક: બહેનશ્રી મિસિસ રાવળ.

૧.

હું એક અજાણ્ય શ્રીમંત ગૃહસ્થની પુત્રી છું મારો પિતા મારી આજીવનાં અગ્રેસર છે આમ કુળ પણ ઉચ્ચ મનાઈ આવ્યું છે. મારા પિતાને પોતાનાં હું એકલીજ દોવાધો તેમણે અને મહા લાલનપાલનમાં ઉછેરેલી છે મારા માતાપિતાની આચાર્ય દેવ દોવાધો તેઓ મારે માટે ઘણી કાળજી ચખતાં હતાં, તેઓ મારા ઉપર મહોં પ્રેમ રાખતા હતાં, અને પરા કોઈથી ઉઠેરતાં હતાં.

મારા પિતા નાતના અગ્રેવાન અને સમગ્ર સત્તાવાળા દોવા છતાં પણ તેઓ માનના પજા કુખ્યા હતા. તેઓ માન મેળવવામાં પણ ઉત્સાહી હતા. માન મેળવવામાં સ્વાર્થની

* બનારસના Central School College & High School માંથી પત્રમાં આ વેલો એક વાંતા રામ દેસાઈ સાથે સ્પર્ધાતર.

પણ બચના કરી રહે એવી નહોતા. બીજા માણસો એમને માને આપે, એ નોખે તેઓ અંતરથી પણ દુઃખાઈ જતા હતા. માનપ્રિય રાજાએ એમને પણ પ્રિય હાજતા હતા. નાતના સથળા રિવાજો એમની દાજરીમાં જ થતા હતા. આમથી નાતમાં એવો રિવાજ હતો કે કન્યાઓના વિવાહ નાની ઉંમરમાં કરવામાં આવતા હતા અને વિવાહ એક વખત થઈ ગયો એટલે એ ફરી બાગી શકતો નહોતો. મારા પિતા નાતના આગેવાન હોવાથી અને નાતના રિવાજો એમની દાજરીમાં જ થતા હોવાથી એમને પણ એ બધા નિયમોનું પાલન કરવાની જરૂર પડતી હતી આ કારણથી મારો વિવાહ પણ મારી ત્રણજ વર્ષની ઉંમરમાં કરવામાં આવ્યો હતો.

હું પાંચ વર્ષની થઈ એટલે મારો પિતા તરફથી ચોતાના એક રંગદી મિત્રની સલાહથી અને નિરાળમાં મોઢલવામાં આવી. મને પણ ભણવાનું પાઠ પછાદ પહેલું હોવાથી વધારેને વધારે દોશિઆરીથી હું આગળ લાઈવા બાગી, લાઈવામાં મારી અલગ દોશિઆરીને લીધે માથ સિદ્ધક માથ તરફ પણ ગ્રેમ અને વંદાસનો નજરે નેત્રો એમની ગ્રેમ વંદાસનો લાગણી પછી ગાનભરી હતી. ત્રણ ચાર વર્ષમાં તો હું યજ્ઞરાત્રી ચાર ધોગણુ પૂર્ણ કરી રહી. ત્યાર પછી મારા શીશુકના ખાસ દળાણથી મારી પાસે ઈચ્છીલ અગ્રાસ પણ શરૂ કરાવવામાં આવ્યો, આ વિદેશીય વિદ્યાપ્રપાતનમાં પણ મારો રસ વધુ તેજસ્વી બનતો ગયો. અંગ્રેજી ચાર ધોરણ પણ પૂરા થઈ ગયા. ધીમે ધીમે મારું મનજી અને જાન ખીલવા લાગ્યા. મારો જાન જાનુબવ, વિદ્યા પીણાળ થયાં. મારી વિચાર શ્રેણી વધુ વિસ્તૃત બની, મારી ઉંમર દાઢ તોર વર્ષની થવા આવી છે.

હું મારો નવરાત્રનો બધો સમય મારા અગ્રાસમાં ગાળતો હતો. મારી બેન પછીઓની સંખ્યા પણ પહેલાં કરતાં વધી હતી. મારા આગપિતાના મનમાં હવે એકજ મિત્ર થયાં કરતો હતો, અને એકજ બિત્તીમાં તેઓ રીતરિવાજ પરાવાએલા રહેતા હતા, એમ માગથી રપછપણે એક રકાનું હતું આ મિત્ર પણ બીજા નહિ પણ મારા લગ્ન કરવામાં સંબંધનીજ હતી. મારા લગ્ન કરી નાખેલાં મારે મારાં મોટાં મારા પિતાને દરરોજ વારવાર કલા કરતા. હવે આ બાળકમાં જરાપર આગ્રસ કરવી પડતી નથી કેમકે રાજામાં પણ કહેલું છે, કે પુત્રી ચોપ ઉંમરે પહોંચતાજ સમાન રૂપ, શુષ્ક, વય, કુળ વગેરે નિહાળી લાગુજાવર સાથે તેને પરણીવી રહી એ પિતૃપિતૃ છે એમ નહિ વર્તનાર પિતા દોષવાનું ગણાય છે તેમ કહેવત પણ છે કે દીકરી સાંસરે શોભે અને દાર્યો દરખારે શોભે, મારે આપણે હવે તેનું સંજ કેરી નાખેલું નોખે. મારી માતાના વચન સાંભળીને મારું પિતા એમ કહેતો કે તારો કલા વિના પણ હું હવે એજ ગાલવણી વ્યવસ્થાનો વિચારમાં છું.

હું પણ હવે, જેમ હવે, પહેલેલી દોવાથી મારા વિચાર, પણ સાસરા તરફ વધારે ને વધારે વેગથી ફાટતા હતા. પતિરૂદ એજ સાચી સ્ત્રીનું સ્વર્ણ છે, એવો જાનુબવ મને જાણી થાય, એમ હું ધન્ય હતી. મારા સથળા અલવણ પણ અલવણી અરિયતા અલક કંતા હતા. મારા માનસિક વિચાર પતિરૂદની પહેલ પહેલો જતા હતા. સમયની અસર, સમયના પ્રભાવ, સમયે મારા ઉપર બરોબર એજ આવવો દેવે તરફ દોરો, કાળની ગતિ નવા

રીજ છે, સમયની વ્યસર વિચિત્ર છે, એ હવે મને સમજવવા માંડ્યું હતું. એક કવિએ કહ્યું છે કે—

“ સમય સમયે બળવાન છે, નહિ પુરુષ બળવાન,
કાળે અર્જુન જુદીઓ, એવી ધનુષ એવી બાણ. ”

આખરે મારી ગતિ મારા પિતાજી સમજી ગયાં, તેમ મારી અવસ્થાનું સત્ય સ્વરૂપ તેઓ સમજી ગયાં, તેમ મારા માતાશ્રી તેમને એની એ જ બાબત ઉપર ટકાર મારતી હોવાથી તેમણે પણ હવે એ વાતની હિતાવજન કરવા માંડી. સર્વ સમા સ્નેહીઓને પણ બોલાવવામાં આવ્યાં. મારા પિતાનાં આખરે આપમા તેમજ નાતમાં સારી રીતે હોવાને, લીધે મારાં જન્મ પ્રસંગે તેમને ઘટતું ખર્ચ કરવાની જરૂર પડી, નાતમાં મળ વેપે, આખરે સમયમાં અતિશય જળવાય એ રીતે મેંની ધામધૂમથી, ધણી હિસાબ અને આનંદથી મારાં જન્મ કરવામાં આવ્યાં અને અને મારા પતિદેવને બી પુરુષની યોગ્યતામાં જોડવામાં આવ્યાં તે વખતે, મેને પહેલવહેલી સાસરે પણ વળાવવામાં આવી.

મારી કુખી લાન આગળ જણાવતા પહેલાં મારા સાસરના પત્ની કેટલીક વાત પણ તમને કહી હઈ મારું સાસર એક નાના ગામડામાં હતું મારાં સાસરા કુળવાન પણ પૈતા વિનાના ગરીબ સ્થિતિના માણસ હતાં. તેમનો સ્વભાવ બહુજ વિચિત્ર હતો. સાધારણ વ્યાપાર કરી શુભચન પૂરતું કંચ ઉત્પન્ન કરતા હતા. તેમ મધ્ય વખત કમવા કરતા વધારે ખોતા પણ હતા, કેમકે વ્યાપારી દૃષ્ટિએ શખવી જોઈતી શુદ્ધ અને ખુલ્લવની તેમનામાં ઉછળપતા હતી મારા સાસરનો દિવસનો દાર્પકચ નીચે પ્રમાણેનો હતો. સવારમાં ઉઠી પર ચુરણ સામાનનો કાષણ જરીને તેઓ ગામડે જતા તેઓ માલ વેચવાને ગામડે ગામડે દીસાતા હતા અને માલના સારામાં હાથા હઈ સારાના ઘેર પાછા આવતા, આવતીને જમી લેતા અને જમી રહ્યા પછી ચોપડા લઈને તેઓ કુકારે જતા, ત્યાં આવનાર સેલુનાર દેલુનારનો હિસાબ ચૂકવતા, આ પ્રમાણેના વેપારમાં તેઓ વર્ષ દિવસે ભાગ્યેજ આંધાજેટલું પણ પેદા કરતા હતા. મારા સાસરનો સ્વભાવ અઠાઉ અને જોઈએ તે કરતાં વધારે બેલ વાતો હતા. દરેક વસ્તુમાં, દરેક કામમાં, તેઓને નકામી સ્ત્રોત અને ખડકડામડાં જોઈવાની જોન હતી. એમને કાંઈનું પણ કરેલું કામ પસંદ આવતું નહતું.

મારા પતિની ઉંમર ન્યારે હું સાસરે ગઈ તે વખતે ફક્ત ૧૦-૧૧ વર્ષનીજ હતી. તે એક નાના બાળક જેવા જણાતા હતા. સરીરે એક નાની ધાતલી અને એક અંચરખાં જોઈતુંજ તેઓ પહેરતા અને નિશાળે જતા, ત્યારે એક ફોટેલી વટેલી ટોપી પહેરતા. લાણવાનાં પ્રુતકેમાં એક સ્કેટ અને ચોપડી ગેજ હતાં, કેમકે તેઓ આટલી ઉંમરે શુભચતી બીજી ચોપડી ભણતા હતા, બીજામાં પણ લાગભાગટ ત્રણ વર્ષથી નાપાસ થયા કરતા હતા. તેમનું સરીર ખજૂ ધણું મજબૂત અને બેડાળ રહેતું. તેમના નીકળી તો લીટીનો અખડ પ્રવાહજ વર્ણ કરતો. આખો દિવસ રમવામાંજ મગ્ન રહેતા, ફક્ત ખાવાને વખતે બોલાવે તેજ વખતે ઘેર આવતા અને આઈને પાછા રમવા જઈતી જતા, તે પાછા ન્યારે નિશાળનો દાર્પિય યાજ, તે વખતે બોલાવે ત્યારે ના છૂટે અને દયામણું વદને આવતા અને

માઈ કાંગલુ મો કરીને નિશાળે જવાની જગરી આનાંકાની કરતા. તેમના આ વર્તન માટે મારી સાસુ તેમને ધણી ગાળે દેતા, તુચ્છકારી વચનો કહેતા, મારતા ધમકી આપતા, શિક્ષક પાસે શિક્ષા કરાવવાની હિંમતભરી આજ્ઞા કરતા. સાસુ આમ ખીજવાતા, ઇછેછાતાં તે જોઈને મારા સ્વસર પણ તેમને કોઈ સ્વભાવ પ્રકારી દેતા, મોટેથી ખૂસ મારી ધમકાવતા અને તેમની આજ્ઞાનુસાર વર્તવાને સૂચના આપતા, આમ છતાં પણ ત્યારે મારા સ્વામી હંમેશા ધરમ નિશાળનો માર્ગ નહિ પકડતા, ત્યારે પછી તેમને તેમની હાલના ઇના રીત તરીકે ચાલ્યા રતનો પ્રાપ્તિ થતી. જો માનપ્રિય પછી માયાના ઉપકારક વાયક પ્રત્યુત્તરમાં તેઓ પોતાના શીક્ષા અને તીજી સુરથી બેસાડે (બેઠાં જોડાં, રડવાનું આ-રહતું) રાગનો આસાપ શરૂ કરી દેતા, આ મધુરા રાગના સંગીતની સાથે તેમની આકર્ષક એકાદીગ પણ શરૂ થતી, આ બધી મહાન લડતના પરિણામમાં તેમને પરાજય મળતો, તેમને પોતાના અપ્રિય પ્રસ્તાવને હસ્ત-પ્રદણ કરી નિશાળનો પય પકડવો પડતો, પણ સાથે સ્વજન તરીકે તેમના માનમાં તેમના પિતાને (મારા સસરાને) વળાવારે નિશાળ સુધી જવાના ફરજ પડતી, ત્યાં તેમની શિક્ષકને ખાસ (રૂપેશિબલ) સોંપણી થતી. શિક્ષકના શ્રીમુખે જોઈ વધામણીનાં આનંદ પ્રતાપક વચનો સામળવામાં આવતા કે તમારા કીકરનું બહુવામાં જરાપણ ફીક જોઈતું નથી, તેની જાતિ મણી રમતીઆળ છે, એ વધુ વિદ્યા દેજવી શકે, એમ કું મારી ચકતો નથી, આ પ્રિય અને સાચ વચનો મારા સસરાના હૃદયને મારી મા સમાન અને ખાઈ ઝેર જેવાં લાગતા, પણ તે તેમને નિરાધાર થવું કરવા પડતા.

માનવરોમિની રમત પણ ખડુ વિચારવા જેવી અને થવું કરવા યોગ્ય છે. અધિક શરીરનું બાળકને એકાં કરી, તે બધાના પોતે નામક બનતા અને તે બધાને પોતાની આજ્ઞામાં શાખવાનો ખાલી પ્રયત્ન કરતા હતા. તે બાળ-રોગના પોતે નામક બનતા-વેદ અધ્યક્ષપણ પોતે સ્વીકારતા-અને રખારી જેમ પોતાનાં મેટાના રોગને લઈને આરા મર-વવા માટે જાય, અને પોતાની ઇન્જા પ્રમાણે તેને પ્રયત્ન કરે તે પ્રમાણે આ એકાં કરેલાં બધા બાળકને પોતાની મરજી કામે તે તે સ્થાને તેઓ રજાવા લઈ જતા. ધણી વખત તો તે એટલે દૂર સુધી બધાને લઈને ચાલ્યા જતા કે સાંજ પડવા છતાં પણ તેઓ પાછા ઘેર આવી ચકતા નહિ. ધણી વખત આમ જનવાધી અન્ય બાળકોના માગાપને મન અમની કુશલ અને હિંદતાઈ વડી નહીં દતી, ને લેથી તેઓ મણી વખત સાથે મુજબ મારા સસરાને કપડો દેવા માટે આવતા હતા. એમના આવવા રમતીઆળ સ્વભાવ માટે મારા સસરા એમને મણી કપડો આપતા હતા.

શિક્ષકની રોજની કાળજીથી તેમના પિતાની પ્રતિજ્ઞાનું રોકરથી પણ મારા સ્વામી બહુવા પાછળ જોઈએ કેટલું લડ આપી ચકતા ન હતા, કું સાસરે મર્ષ, એટલે મને દેખીને તેઓ ધરમાઈ જતા, કું ધરમાં દોડ, તો તે ધરમાં પણ આવતા ન હતા. ધરમાં મણી વખત રહેતા ન હતા. કું દરરોજ સવારમાં પાચ વાગે ઉઠી, પાણી મૂકી સ્નાન કરી મારા સંસ્થિ સસરા માટે ઉપજુ જળ મૂકી રાખતી. તેઓ પચારીમાંથી ઉઠે એટલે દાંતજુ પાણી માટે જોઈતી વસ્તુઓ આપતી, તેઓ નાહી રહે એટલે બધુ પાણી કું બરી આવતી, મારા સાસુ એટલું તો સમજતા હતા, કે વધુ ! સુખી અને શ્રીમત માગાપનું હોમ હોવાથી, તેમજ

પિયેરમાં કામ કરેલું નહિ હોવાથી તે આખો દિવસ કામનું વૈતરું કરી નહિ શકે, તેથી તેઓ તેમનાથી બનતું બધું કામ કરતાં હતાં, ઘણી વખત મને તેઓ મીઠા શબ્દોથી સ્તુતના આપતા અને મારી બૂલો તેઓ હેતુભાવે સુધસાવતા હતા.

રસોઇનું કામ તેઓ કરતા. જ્યાં હું પરચુરણ ગ્રહકાર્ય આટોપી લેતી, તેમ કમને બોલો વધારે નહોતો લાગતો. મારા સામુની ધર્મ પ્રીતિ વિશેષ હતી, તેથી તેઓ મારી પાસે રામાયણ અને મહાભારત જેવાં ધર્મનાં પુસ્તકો વસાવતાં હું દરરોજ બપોરના નવરાગના સમયમાં તે પુસ્તકોમાંની બધીવાંચક હોત તો તેમને વાંચી બતાવતી, મારા સસરા પણ મારા તરફ હેતુની નજરથી જોતા હતા.

મારી ઉંમર સંસારસુખ જોગવવા જેટલી થવાથી, તેમજ મારા સ્વામિ તે બાબતમાં ધણી આગ્રાં હોવાથી તેમજ તેઓ બહુવામાં પણ ધણાં મેદરકાર હોવાથી મારાં સામુ અને સસરા અમારાથી છાની રીતે આ વિષે વાતો કરી દીલગીર થતા, ત્હેમની અયોગ્યતા અને આગ્રાંતા માટે ધણી ઉઘાટ કરતા, તેમનો છવ સંત વિવસ બળ્ય કરતો.

મારા સ્વામિને તેમના મિત્રો તરફથી ઘણી ઘણી સ્તુતનાઓ મળતી. મારા મુવાનીના દિવસો પણ પૂરજોમમાં વહેવા લાગ્યા, હું વિશેષ મૌનમાં રાખતી મઠ મારી આ અવરજી જોઇ મારા અને મારા સ્વામિને સારી અનુકૂળતા આપવામાં આવતી એક દિવસે શરૂ તેઓ માળપર બેસીને પોતાનું લેહન વાચના હતા, કેમ કે મારા ગયા પછી તેમને બહુવામાં પહેલા કરતાં વધારે કમજી રહેતી હતી. હું તેમની પાસે ઉપરે ગઇ, અને તેમની પાસે જઇને બેઠી, મને જોતા જ તેઓ ધણી ચરમાઇ ગયા, અને જોટલી હક સુધી ચરમઇ ગયા કે તેમને વાંચવાનું પણ બાન રહ્યું નહિ તેઓ આ બનાવથી ધણી ગ-ભરાઇ ગયા હોય એમ લાગ્યું, ને ધીમે રહીને નીચે જતા રહેવાનો તેઓ પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા આ જોઇ હું તેમનો વિચાર જાણી મઠ અને તરતજ મે તેમને મારી પાસે બેસાડ્યા અને મારાથી કાઠપણ રીતે નહિ ગભરાવા જણાવ્યું, વધારામાં જણાવ્યું કે હું તમને દર રોજ શીખવીશ. સારી સારી વાતો કહીય, સારાં કપડાં આપીય, સાઈ સાઈ ખાવાનું પણ આપીય, આપી મન લેણાવનારી લાલચો આપીને મારા સ્વામિને મારી સાથે જીવવાનો મહાવરો પડાવ્યો.

મોડો મારા પતિ સાથેનો આ પહેલો અને બીજી રીતે કહું તો છેલ્લો મેળાપ હતો. મારા સુખી સસરાનો આટલેથીજ અંત આવવા નિશ્ચયિત હતો. મારું સંસારસુખ આટલેથીજ પૂર્ણ થઇ ગયું, મારી સઘળી અસાજોની આટલેથીજ અંત આવ્યો, મારી કમજીઓ દબાઇ ગઇ, મારા સ્વામીસુખની છેલ્લી સીમા આપી ગઇ, લોભની પૂર્ણતા આટલેથીજ પૂરી થઇ ગઇ મારા પતિ તરફથી મળનાર સુખોનો ભોગવવાના વૈભવનો, અદિથીજ અંત આવવા લાગ્યો હતો.

વાચનારી બહેનો !

આજથીજ મારા ભાવિ મુખનો સદને માટે અંત આવી ગયો, મારા સામુની રોરી વડી ગઇ, મારાં મુખો, આજ્ઞાઓ, કમજીઓ, હિમજ, લાવનાઓ વગેરે અદિથીજ સંપૂર્ણ ગયું, કેમકે અમારા ઉપર બતાવેલા મેળાપ પછી ૧૯૧૫ ત્રિવિસેજ મારા પિયેરમાં હું અપવી,

પિયેરમા હું આવી તે આવીજ, ત્યાર પછી ફરીથી મારે સાસરામાં જવાનો વખત આવ્યો નહિ, બામદેવીએ-વિધાતાએ-તેવો વખત ધીરજવારનો આવવા દીધોજ નહિ, ત્યાર પછી મારે સાસરે જવાનું નહિજ નહિ ત્યાર પછી મારા સ્વામિનો અને ફરીથી મેળાપ થયો નહિ, કેમ કે મારા પિયેર આવ્યા પછી એ વધુ માસે ટોષ વામદેવ વ્યાધિની બિમારીમાં મારા પતિ સપડાયા, સાસુ પડેલો વ્યાધિ ધીમે ધીમે ધણેજ વધવા લાગ્યો, અનેક દોષી-પાર વૈદો ગાસે તવા કરાવી, ધણા ઉપાયો કર્યા, ધણા પૈસા ખર્ચ્યા, પણ જરાપણ ફેર પડ્યો નહિ, હવે એણે યવાને બદલે વધુતેજ આશુ એક અવાડીઆમાં તે સુવેચે તેમના જીવનની આશા છોડી, હવવાનો આશા નહિ ભાવવાથી યોચિતા મરણ પિતાશીને ત્યાં તેજવવામાં આવ્યા, મારા પિતા એકદમ રૂખં ગયા, તેમના ત્યાં પહેલેસતા પહેલાં થોડા વખત અગાઉજ મારા પતિએ આ ધણુમયર દેહનો ત્યાગ કરી દીધેલો હતો, મારા સાસુ સસરા પોતાના એકના એકજ પ્રવરના મરણથી અતિ બીચારાટ ફેન કરતા હતાં બધાં નાતવાળાઓ પણ આવી ગયાં હતાં, તેવામાંજ મારા પિતા ત્યાં જઈ પડેલા આ અતિ દુખ દાયક સમાચાર સહ મારા પિતા વરત પાછા આવ્યા. અને તે બચર બચને બધાંને જણાવવામાં આવી. આ દુખી બીનાથી અને, મારા પિતાને, મારા માતાને અને અમારાં સગાં વહાલને કેટલું દુખ થયું. હસી, એ બધાં રામજી થીએ એમ છે.

આજથી મારે જીવન બદલાયું, આજથી મારા સાંકેતિક સુખોનો સુવંશ નાર થઈ ગયો, આજથી મારી આશાઓ નિરાશાના રૂપમાં ફેરવાઈ ગઈ. આજથી મારી જન્મ પેલુ આ સંસારમાંથી ઝાંછી થઈ ગયેલી સર્વ માનવા સામા છેવટે મારી દુખી કથાનું વળું ને તો હજી હવેજ જણાવવાનું છે.

મારા પતિના મરણની ખબર આવતાજ બધા નાતના ભૈરાઓએ એકાં થઈ રેવા-ફટવા શરૂ કર્યું, તે દિવસથી મારા બધા અલંકારો ઉતારી લેઈ અને દેવળ એક ભૂતીડી જેવી બનાવી મઠવામાં આવી આજથી મારાથી બાર માસ થયા સિવાય બહાર નીકળવાજ નહિ, સારાં વસ્ત્ર પહેરાય નહિ, પરણેલું તો દર્શન સરખું પણ કરાય નહિ, માથે વાળ રખાય નહિ, કપાળમાં ત્યાંસો કરાય નહિ, સાઈ બોજન જમાય નહિ, ઉચાં સ્વરે પણ ગોલાય નહિ, સસારના સુખો ભોગવાય નહિ, ઇ ઘણીજ આકરી શિક્ષાઓ મૂને ફેરમાવવામાં આવી.

મામાના તમામ વાળ ઉતારાવી નાખી, માથું મોઢું કરી, દાથની બગડીઓનો સમાને માટે ત્યાગ કરીને કાળું વસ્ત્ર પહેરીને હું ઘરના એક બંધારા ખૂણામાં પેહી. કિડું દુખી સંસારે આ કાળ કરવાની મારે અને મારા જેવી અનેક બાળાઓને માથે ફરત નાખી છે તે મેં મુએ મોટિ-સહન કરવાની શરૂઆત કરીધી. ઇશ્વર તરફથી કોપાએલા કામો કેવળ સાર હેતુથી, પવિત્ર ભાવનાથી અને આપણા પાપના આનશ્ચિતરૂપ માની તે દસતે વધને સ્વીકારી તે ભોગવવા શરૂ કરીધાં.

આપણી સમાજની રૂઢિ અનુસાર અમારા જેવી બાળાઓ રામાજને વારરૂપ કિતાબી સમજ સમાજના બધા મણુસો માનતા હોવાથી મારા વહાલાં માતા અને પ્રિતાં પણ મારી બેલકુલ દરમ્બર કરતાં નહોતાં, અને વખતસર આવતું પણ મળતું નહિ. વહેલું મોઢું, ટાંકું,

હતું, 'જે કંઈ ચપડી વખતે હોય, તે તો જીલ્લે પહોંચાડતાં, તે મારે નાજીલે આરોગ્યું પડતું' હવે હું સાચું રહું કે માઠી પડું, બૂખી હોઉં કે તરમી હોઉં, 'એની કાંઈ દરકાર રાખતું ને હવે મારી તાનુસ્તીનો હવે કોઈ જાણ પૂછતાં નહિ, મારી લાગણી કોઈ ધરાવતું નહિ; કેમ કે મારી હવે જરૂર ન હતી, એમ જ્યાં માનતાં હતાં."

મારા પતિના મગજને એ મણ વર્ષ પીની ગયાં છે. હું એક વખતે પાર્લર ચેમ્બરમાં ખીલતી તે દાહ ફેર શરીરવાળી, કેવળ દહાડાના ઓખાડપ બની રહી છું હું જે એક વખતે અનેક મનેખંદર અવકાર પહેરતી, તરીન ફેન્સી હયાત ધારણ કરતી, તે દાહ એક ખજા અવકાર વિનાની બેઠેલ અદેગવાળી, એક જ સ્વચ્છ વસ્ત્રવાળી, પવિત્રતાની પ્રચ્છાદિત બની રહી છું. હું જે એક વખતે ધમધમ અવાજ કરતી, રમણ રમણ તીણું ધ્વજાવ કરતી, ધમકતી ચાલે ચાલતી, તે દાહ ચાલવાને પછુ તેડન અટકત બની બઈ છું જે હું એક વખતે જુદી જુદી બાપનાં, જુદા જુદાં વિચારનાં અનેક પુરતોમ વાચી ચકતી, તે દાહ બધું તો 'રામાપણ વાંચી' ચકુ છું જે હું એક વખતે મારા માતા પિતાને મન, મારા સાસુ સસરાને મન મણીજ વહાંથી હતી, તેટલીજ અત્યારે તે બધાને મન અગ્રિય થઈ પડી છું આર-રૂપ થઈ પડી છું, હૈરે બળની સમીરણ થઈ પડી છું, એમના દીપને, કુ ખરનાર, કુખ વ્યાપનાર થઈ પડી છું, દાહ કાંઈક જવિન કાર્યમાં મારો સ્પર્શ-સરખો પછુ કાંઈ મણવું નથી, મારા મુખને પછુ ખેડા માતે છે, મારા આ કુખો મારાથી હવે નોખા જતાં નથી, સદન ઠીક, સહી સમતાં નથી.

(૪)

મારા આ કુખોની વાતો મારે કેટલી આમળ જાહેર કરવી, મારા કુખો મારે કાને સંભળાવેલા કેમકે દાહનો લેતાં બધા એમજ માની રહ્યા છે, કે પતિ જતાં સીનું ચૈતન્ય મધુ, પતિ જતાં સીના સજ્જાર ગયા, પતિ જતાં સીના અવકાર ગયા, પતિ જતાં સીના વમાય સુખો ગયા, પતિ જતાં એની સ્વતંત્રતા મઈ, પતિ જતાં એવું આરોગ્ય મધુ, પતિ જતાં એની બાવના એઈ, પતિ-જતાં એવું સહજ જીવન મધુ.

આર્થિક સમાજ એક ચોતાની ૧૫-૧૬ વર્ષની સંસારના સુખોથી સદન વિરક્ત રહેલી, સંસારના પાસ વગરની એક નિર્દોષ બાળાને પછુ આવી કુખો અપે, એનું આપુ. જીવન નાભાવક બન્યું છે, એની આખી જિંદગી તદન નિર્માલ મણે. જે કેટલી શરમની વાત છે, એવીગીતમી વાત છે.

આર્થિક પિતા ચોતાના સ્વર્ગીયને સર્પને ચોતાની કામળ અને નિર્દોષ બાળાએને કુખમાં કંદેશા ઉઘાડુ કુવોમાં ઘોલ દિવસે ધોલો દે છે, તેઓ ચોતાના અદ્ય અને ક્ષત્રિક સ્વાર્થને ખતિરે નિર્વારી વાળાઓનો આજો/બવ બીજા દે છે, તેમનું આપું જીવન મહામુ કરી દે છે તેમને હમેશને માટે કુખ સાગરમાં ધોલો મૂકે છે, તેમના કિનની જુવાણુ દર-કાર રાખતા નથી, એમના સુખની કિચિત્ત પછુ મણવા દરતા નથી, સમાજ પછુ તદન સુખથી પકડી રહી ચોતાની અધમતા સાખીત કરી આપે છે, અને તે ગાદ કુંભાઈ નિદામાં ધોર છે, મેલે તદન અપોખાજને અટકા બની ગયાં છે, એ બતાવી આપે છે. સામાજી નિષ્કુરતાને માટે તે દાહનેવાર શીટકારજ આરવો ધોરે, તેનું રથાન તદન અધમતાને પામી ગઈ છે, એમ નિઃશંકણે જણાવતું પડે છે, કેમકે એક ચોખ ઉમરે પહેલેથી અને કંઈક

વિદ્યા જ્ઞાન પામેલી છે, એવી બાળાને નાનો અને અજ્ઞાન સ્વામિ મળે, દીગલાદીમતીની જેમ બાળાએ અદ્ય વયમાં પરણી લેવામાં આવે ગુણુતુ, વિદ્યાતુ અને ઉમરતુ ત્યાં જુઓ ત્યાં દુનિયન માંસમ પડે, અને ઉત્તમ કામતુ બપડાભર્યું નામ આપવામાં આવે. ત્યાં ૧૦, ૧૨, ૧૫ વર્ષની બાળાએ વિધવા થઈ જન્મભર દુઃખ સહન કરે, અને તેમાં ધાર્મિકતા છે, એમ માને ત્યારે એક પુરુષ ૬૦ વર્ષની નાની ઉમરમાં પશુ પાંચિક-પત્ની-ઓની દલાલીમાં છઠ્ઠી પરણવા વરપાડે થડે, માંસિક પ્રભંગ પરમ આનંદથી ઉભવે, તેમાં પણ જે કાંઈ સમાજને અચલુ ન આવે! અનેક બાળ વિધવાઓના દુઃખી આર્તનાદો સાંભળવા પડે, હાથે કરીને તેમને અનીતિ અને અગિઆરના માર્ગે આકતરી રીતે લેવાનું સ્થાન કરે, અનેક રથે બાળદલાઓનું પુરુષ સમાજ વહોરે, નજરે નિહાળે, આપારના મે દરા થાય, નામ અને છાતિ દલનાય છતાં સમાજના જનો આનંદથી દુનીઆમાં ફરે અને શાસ્ત્રાનુસાર વર્તન આદરીએ છીએ, એવી બોરી અને દંડી વાતો કરે, એ અત્યંત શરમની વાત છે અત્યંત માનહાનિ બરી વાત છે અત્યંત અધોગતિની વાત છે, અત્યંત શોચનીય વાત છે

મારું જીવન અને નિર્ણય કાગે છે, મારા દુઃખોની અવધિ નથી, મારું જીવન તદ્દન નિરૂપાય થઈ પડ્યું છે, હવે તો મરણ આવે, એજ વધુ ઇચ્છા થાય છે હું જીવતી છતાં મરણ પામેલીજ છું મારા શીમત પિતાની શીમતાઈ પણ મારા કંઈજ ઉપયોગમાં આવી શકતી નથી, મારા પિતાની નાતની પટલાઈ પણ મારા કંઈજ કામની નથી મારા નિરજન નિરાકાર બેઠીજ મારા વિશુ છે અને મારા અંતરની પ્રાર્થના છે, કે હવે કશીજ છતાવળે મારું મોત તું હાવી રે, હવે મારે માટે મરણ અને જીવન સમાનજ છે બાળસમ કસી કન્યાઓના ભવ બાળી તેમને નકામી કરી મૂકનાર ખાખી પિતાનું સત્યાનારા વળગેલું હવે ચોડાન દિન હું આ દુનીઆની મહેમાન છું અને મારી બહેનોને મારી છેલ્લી આશીષ અને સલાહ છે કે તમે સદુ ગમે તેમ થાય તોજી-સદ્માર્ગે ચલો.

મા—હમેશાં યાદ રાખવું કે આજનું કામ આવતી કાલ ઉપર ચૂલતી રાખવું નહિ.

દીકરો—માજી, હારે તો પેલી શીશુઓ ખુમવો કાલ વારતે તમે રાખ્યો છે, તે આજેજ ખાઇને મળ કરીએ તો કેવું સારું?

એક કમારો બીખારી એક દયાળુ બાઈ પાસે મુગે બની જઈ બીખ માંગવા ગયો. પેલી બાઈને ગરીબ જણી દયા આવી, તેથી એક પાવલી કઢાડી બેઠી, “કેટલાં વર્ષ થયાં તું મુગે છે?” કમારો બીખારી ચળકતી પાવલી જોઈ, પોતાની કાલત બૂટી જઈ બેઠો. —“જન્મથીજ મુગે છઉં.” પેલી દયાળુ બાઈએ તરતજ પાવલી પોતાના પીસામાં મૂકી દીધી.

માતા—બાઈ મારું દસ વર્ષનું બાળક આજ મરણ પામ્યું છે. તેને માટે એક સરતી પેટી તોડીએ છીએ.

પેટી બનાવનાર—બાઈ, વીસ રૂપિયા પડશે.

માતા—કાંઈ ફેર હોય તે કઢાડી નાખી જાઉં, કાંઈ એક વખતનું કામ નથી કારણકે અને સાત દેવરા અને બે છાંદરીઓ છે તો દરેક વખતે તારી પાસે આવીશ.

કાળોની-કંકોની !

લેખક:—શ્રીકૃત “મસ્ત”

(૧)

‘યત્પૂર્વે પિના લલાટલિખિતં તન્માર્જિતું કઃ ક્ષમઃ ।

આને મારાં હમ યવાનાં છે છતાં હું ગજબીરી ગજતી ગજગીનીમાં, ધનની પગસા-
ળામાં સાજા દારી, હું નવધોવના નવોદા, વીમ વગસની વેલી, ડગલ ડગલ આસુ પાડતી
બેઠી છુ મુઝદની દવામાં જાગી, મુઝદની દવામાં પોષામ, મુઝદની દવામાં મોજ
માણી, આને મારી છદ્મી ધુજધાણી દવા હું તત્પર થાઉં છું. -મન વિરહ, કલત પિતાને,
મૈતાપમાંથી માયવવા, માતા માફ મન દરેક મીતે વાળી પડી છે પણ માને કુળે કેમે
કયો સમતો નથી, તે જોડને તે બિચારી પણ મારી જેડે અદૃષ્ટાત ક્યાં કરે છે કારણ કે
આંસુ-સાગવા ઉપરાંત તેનું કાંઈ નીપળે તેમ નથી મારાથી પાંચ વગેને નાની મૈવનવનને
હમરે હમેલી, અક્રમની જારીમાં ગમીયુ મગી મગી જમીની ગમી મગી મગી મગી
આ દાહ ભેદ, પોતાનું જાવિ જાળતી મુને મેદોયે હુજાના ઉગાધી મારા કુળે પોતાની
પસલેલી પાંપણો સુકવી રહી છે મારાં વ્યાજખોવા જાલેલી ‘હુસનાં જરી જરીને મને
દાનોપદેશ દારા આયાસન આપીગણ છે મારાં મોટા જાણ મને મનાવી રહ્યો છે મારી
સમેલવની રાંદેલીજો દાણપણથી મને મગાવી રહી છે પણ જાણ વ્યર્થ છે. કારણ “જ્યાં
મુજે પીછે પુલ મર્થ ફુટીઆ ।” મારી જાગીતે પ્રમદમગ મને તો મારી મમલે આવી
ખડો ધરો હાથે છે ત્યારે આ પ્રાંતે મારું મન કલેસ કરતું. અજા-અજાણમાં ઉડતું
દોલું ભેદજો, હારે જોતો અજાણે નિરાશની નીચી ખીજમાં નિશામાની સિંદરી જાલી નીચે
ને નીચે હિતનું જ જાય છે ।

ત્યારે ધનની પરમાળમાં આમ કલ્યાણમ વળતું રહ્યો છે, ત્યારે ધર બદાન આન-
દનો ઉદયિ ઉજળી રહ્યો છે સર્ગ વહાલાં, જોળખીતાં પાળખીતાં મારજોર કરી રહ્યાં છે
આંડવામાં જોડરાં કુદકુદા અને દોડદોડ કરી ગયાં છે પાપમનું ધમધમ અને દોલનું હમ-
હમ, જગજાગનો સાદ અને તાંસિનો નાદ અને પડપડ સાંભળવા દેતાં નથી. વરગાળ વર-
ધોડા ઉતરી ગયેલો હોવાથી સજન સાથે મારી નડીઆ ઉપર બીગાજ ગયા છે તેમની
સગવળમાં દોડદોડ થઈ રહી છે મારનાં મોહજો મોહજી, જોકે પણ ધમમાં અંતે ખીજને
જાર રાખી, તમરના નેવડ લિલ્લા ચરથી ક્યાને જોગીયાં પંચાવવાનું કરમાન કરી રહ્યાં છે

હારીઆને મન હસતુ અને દેડાને પ્રાણ જાય છે । કારણકે હાલમાં-સીંદ તલકચદ
તરસીઆની સામે કાંઈ હોઠ ફરડાવી દો તેમ નથી હમજાં પા દલાકમાં મકરચદ સાટાકીઆ
સોલીસીટર મને પોતાની કરી લેવાના છે મારી ને જોમની વચ્ચે તકાવત માગ અર્થો સદી
નોજ છે । અને અરપચદ નેદાપીન મને, પોતાની માની લીધેલીને, પોતાની અ.ખ તમેજ
મે વિદાસીને પલકમાં પાછા ચરેલી લેવાના છે મને પડ પેતની પ્રિયા ખરનારી યવાના
સાક્ષીબત યવાના છે સટાકીઆ સોલીસીટર જે બાજીને જોડીઆ કરી ગયેલા હોવા છતાં,

અને બન્નેનાં પુત્ર પરિવારથી પ્રેક્ષણ પસારાને પામેલા હોવા છતાં, મારો નીચનો બધ વંધારે કરવાને આત્મા છે!

મારૂં તો એ માનવું છે અને માયું છે કે, ગરીબ અને મધ્યમવર્ગ, સાધારણ રીતે, એક કરતાં, એટલે એક સ્ત્રી ગુજરી ગયા પછી-ખીજ કે ત્રીજ વારના લગ્ન પોતાની જરૂરીયાતને અંગે કરે છે. ગરીબ પોતાનો રોટલો મેળવવામાં સાધનશૂન્ય થતાં માટે, મધ્યમ પોતાનો ગૃહસસાર નીચેલા માટે, પણ તરવર વર્ગ તો હુનીઆને સારૂ દેખાડવા, પોતાના સ્વ (માની લીધેલા) દટાર તનમનને પ્રતિપક્ષ અને એ બધાં કરતાં, એમ શોને બચવો જોઈએ, શોને મારી જોઈએ, શોને કાચ ખુરશી જોઈએ, તેમ શો કાચી વગરના પણ બીડા લાગે તે જોઈએ, તેટલા માટે! પેશું-ચુના માટી અને લાકડા લોટાનું, તેમ આ-હાં મમિનું-એક બારદાન થરમાં લાપી નાંખ્યું કે બસ! પછી બંને ઊંચા ગોતીનાં ધરણું પહે રાવે, લાતલાતની જોળના જમાડે, અને પૃથ્વી ઉપર પર્વપર્ણ ન મુકવા દે. પણ શોને મનમાં તો બાચડીની મણુત્રી બગલો, ગાંડી, કાચ ખુરશી જોડીની અને મારી પશુગણુનો સટાકોના સોલીસીટરને જોડીની ના. પણ એ તો મુજબથી બડી ધાંદુમયી, બસો ત્રણસો માણસની જન લઈને મોટર તથા ચિકેટરીઆ બારખાનામાં ચલાવીને, “સ્પેશીઅલ ટ્રેન” (ખાસ ગાડી) મુકાવીને, રત્નકમીયાના જેવ વાળના મુંદર સરોધથી વિઝાવીને, કાઠીઆવાળા કાઠીનાર ગામમાં આવેલા છે વરની જનને અને વરગણને જોડાને કાઠીઆવાળાઓ કી-ડીઆઈ કુટ્યુ છે કા-શુ કે તલકચંદ તરફડીઆએ તમાસો લેવા કેટલે “કાઠીનીઆ” કથારતી મોકલી દીધી છે તેનોના પંસાનું પેટ પોખી પાણી કરવા અને મોચિથી વાઢવાક બાણવા, નોતરેલાં અને શિક્ષણ, વધાએ આવી પહોંચ્યા છે તલકચંદ તરફડીઆ કાઠી નામના કુચેર વંડારી પછી કહેવું શું? નિતગના મુંગાછગરા, લાસગાક પ્રગેરે કે મગાકિ ને સમયે જ કાઠીનારનું દર્શન કરનારા, એટલે એમણે આરે કે પ્હાર આવે તો તરફ ગામના લોકની કુદરતી લાગણી જોઈ જ બચાવ તેમા વળી નાગ ગેમમાં એટલે ગમતું નાક નહીં! વળી લાગમાં આવ્યા છે ને ફરી કાણ જાણે લગ્ન એ બચવે, એ દીમાને પોતાનાં અને પડતા સદુજ આગળીને વેટે ગણુવા માટે વળી વરરાજની છુગ પણ મોટી પડી હતી “શુભપ્રતના છે, બાવીસકરના કાવીઆ છે. (શુ કરે, ખીયારા ગામગાના અસણુ સોમિને સોલીસીટર એટલે શુ એવી મ્હાંડી સમગળ્યુ, તેથી કોઈકે એકુ અવળુ લગાવેલું એટલે જો લઈ પડેલા-) હમરનેજ લાગમાં ગણુવારા છે, નહી લેવાના કે અડવાના, સોમદ છે વેમ મો બધ કરવામાં પણ હમરથી નીચે જના નથી, પડી પ્રમાણુપૂર્ણ વિચારે શુ બોલે? રાહ જાતલ (સાંવ બહાદુર) છે અને સદુજ માણાપના જ-પી (વે પી.) છે.”

પણ વિષ વાચક! હુનીઆ સુણતી હે, કેલ, સુકનેવાલા આરીએ કેલ, એમ પુણું નથી કે એ સાલસીતર સાહેબ કેટલી બેટાના ગાડીય છે, કેટલાં બેટા બેટીના બપાવા છે, કેટલા શિયાળા ખાઈ સુકિયા છે-લાકડાનો ચાચ છે કે દરાચ છે, -કવપ મુઠે લગાડી, જા-ખારા ખાઈ કાનકુવરમાં બપે છે કે કેમ, -પણ ધોર ભેગ છે કે તોર ખોગ છે? સેહુ બોમને બોલે છે કે “વાહ, વાહ વાહ, વાહ! શુ તલકચંદ તરફડીઆની તળીર ’ મણનાં સા-વમર સાણુએ ઉધડી ગયા! ફૂવાને, મોટર, ખાવાને મોહાઈ, સુવાને છતી પલગ, પહેરવાને લીચાપણેક, રોડ મારવાને દાસ દાસીજો! કશે લાઈ અ થી નધે શું જોઈએ!” પણ એ અલ્લના એમથીર, જરા એમ તો કહે કે આ બધું સિતરના સટાકોઆ ઉપર એમ કરે

કે “ઓહો, એમાં તે તું બા. દુટક પકડી ઉભો થયો વાગ્યાર તો પાચે અંતર્યાએ પુગ પુત્યા હોય ત્યારે મહે. અન બોળ્યા છે તમા સુ ? ચેલકુ તો માલે છે ને, ઓહો ત્રીજ વળત પરણવા આ પો તેમાં શું થઈ ગયું ?” એ અનુભવી આધોળો (બાકી માટે) પો તાની હવેલીમાં યુવકને એ તો કંઈ હીસાળમાં નહી કેમ ? કાંઈ નહરખો નવ જીવાન મળ્યો હન તો વખતે હાકાં બોખગ કરત તેનું શું ? એ બાપડીવહનો એકનીજ કંખના કપા કરશે એ સાઈ બાગશે કે પેલા કરદાર ફેટાંઆની ચકર વકર થતી આખો ગમત ! આ રોનેધી મદરો એ મારો વાગશે કે કાંઈ સોરીઓ કહ્યા સાંકળાં જિતારી આપવા કહેત એ પરવડત ? ન કરે “નાર યજુ ને ચડો દહાડો ન થયો તેપણ આ સીયારો વીધા (છાકરા ડેમા) વાળો તેની દરકાન નહીં કરે એ સારા લાગશે કે પેલો એકપર બીજ લાગવા તૈયાર થાય એ પસંદ પડત ?”

એ તો સાચું કે વાત તો સો ટચતી ! “ધણીને સુકકુ ટાંકણીમાં ને પડેલીને સુકકુ બરતીમાં” તો કેમ કહેવાય ? પણ એકને કરવી હોય દુનીઆની વાનો અને બીજને કરવી પડે મરવાની વાતો એકને બેકએ ચાર વખત ચપાટવા અને બીજને બેકએ પેટે પાટ જાવવા, એકને ગમતી હાથ ધમચાડી અને બીજને ગમતો હોય એકાંતવાસ” એકને મારવો હોય રોફ અને બીજને બેલતો હોય રોફ. એકને કરવી હોય નાટક ચેટક અને બી. જાને કરવી હોય નાટક—વડું કેમ ? તો એને પે જવાળ આપનારા મન્યા હતા : “અરે અહેન, ત્યાં જીઓને સમાન હક અને સર્ણુ સ્વતંત્રતા આપવાની ચરણાઈ ચારે ખડ અને ચારે દિશામાં કુકાતી હોય, ત્યાં વળી મનને સંકાય શો ? શું પુરૂને બધી જાતની છુટ છે ને અજળાને નહીં ? ત્યાં અજળાને અધકારમાં અથવા તે અદનમાં રાખવાની વાત આવે, ત્યાં તો અજળા થવાની અજળાને સર્વ રાજ્યોની પણ મમતી છે પણ કદાચ જુલેયું—

અમિગમ્ય પરં નારી પદિવપતિ ન સંશય :

એમ શાસ્ત્રમાયીજ સામે પ્રમ પૂછીએ તો તેનો જવાબ શો ? જવાબ એકમ—તો કે જાવાદનો દેદમમ ! એમાં કાંઈ રતન જેવું છેજ નહી. સહેજ જાણ ગોઠવતે આવ્યાથી બેકએ ! જ્યારે આ અંતીમ—કાનમાયી કાંઈ જાહાર કાંટે એવી—અપવિત્ર સલાહ મારે કાને પડી, ત્યારે હું મનમાં ને જમા અગડી. “અરે ઓ સેતાન શુધત્વ અને મોટાળા ! તું પવિત્રતાનું જડનળમાયી નિકદન કરેલો કપારે અલ્પીય ? શું હું તારી અધારી એડી અધારી કે હુનેવી. અત્ય દેખાહું વાન, જામ પડી જતો અને તાર નામે માણસ રવેજાથી વર્તવા જતી પણ અચકાશે નહીં ? જહા હા વાંચક ! દોરગી દુનીઆને કાણ પહેલ્યા ચકકુ છે ? તો પછી પિતાની ઇચ્છાને મુજે મોયે આધીન થવા દિવાય કેળવણીનો ખર્ચ અર્થ કરવાની, સંજ્જન સુશીલ સીમા અપવાની ઇચ્છા રાખનાર મારા જેવીને બીજે શું ઇલાજ ? ત્યારે મને અને સદાકીઆ સોલીસીટરને બા. વિએ થી રીતે ભેગાં ક્યાં, તે હવે સાલજ.

(૨)

તાલકચદ તરડીઆના પિતા તે મારા અધક (હાથ) કોડીનાર ગામમાં ગાંધીઆહું કરતા હતા. મણાના ગામના મુખી, અને પૈસા કરતા હતાં માન મતબાધી સુખી, થતા

નહોતા કહી ચાલેથી દુખી, કારણ નહોતી નાર લેખની છુપી. સંતતિમા હતા રૂકા તલક-
ચક તરફડીઆ જે સુંડવરી સાત્તા જેટલા સંતાન હત તેા વખતે ચાલેલાની તાણુતાણુ
માત પણ નહોતે સામુ જેણે હતુ જેથી મલો બાધી મુઠીમા સમાઈ રહ્યો હતો. મારા
પિતા એટલ તતકચક તરફડીઆ ખાત વર્તેના થતા, મારા માતા દોલેરાની મદા તાંચે
આવી જ્યાં આજાળ રૂપસદ મરી ગયા, જેમો પુત્રને પોપવાનું અને સંસાર સોજવાનું કમ
મારી દાદાન ચીર આપ્યું, જે તણુ હમત ન હાવતા, આગાતિ હોવા છતા, કાલ ચિતે
અન ધીન્જીયા ઉપાડી લાણુ આજ હતી માત પાત્ય પર્વના પુખ્ત કિપર, હેકત કિછરી
આવતા પુખ્તા દિવસ વાલરી જવારા, એમા ન એમા એ દિન વડી કરવા લાગી પરે એ
પેસા થસાઇન ગ મના લોકો કિપર માત કદાએ હમેરા હાથ રાખેલા, જે મારી દાદાને
એની ના અકન અવરયામા નરી મઠે કમ આપ્યો મારા દાદાના અવસાન પછી
મારી દાદા ન હુકન ચકેલી લીધી નહોતી પણ તે પતે અસાવતી, તલકચક તરફડીઆને
છુરીઆ મેહતાની ગામડી નિયાળ મુકયામા આપ્યા પણ છુરીઆ મેહતા કોમડો ધરને
કદા એમના વાસાની છુણ ખજ વને નહતા કાળ્યા, કારણ કે તલકચક તરફડીઆ પાત
બાણુવા ઉપનાં બીજા હેકરાત લણુવાં, છુરીઆ મેહતાને ગામતા માકને જતાર મતર
માન વનરમી સમજવવાનો પુન રખ આપ્યા હતા ત્યાર છુરીઆ મેહતા હાકરઓની
પદતન લેષ તમના માગાપાન ત્યા ઘણુ લગાવવા સાટાના સટાન સાથ નીકળતા ત્યારે
હાકરઓની સરકારી મારા પિતા તલકચક તરફડીઆને આપતા વળી છુરીઆ મેહતાને ઘર
નવાસીના વખતમા જઈ આવે ફરા ખાઈ તલકચક તરફડીઆ મેહતાની મન પણ રીઝવવા,
તે તેા છુડુ એટલ યુગના યુગ ઉપર ચાર હાથ થયા પારંપરા એ આજુ કે તલકચક
તરફડીઆ હાતાળી કામમા આજ થવા, તે અજ કે સામાના ક ની જુદ પદ્ધતિવા વાર
ન અજાન ના વરસ જુગડાના સાત આડા ખસ કરી અને ગામડીના રીવાજ પ્રમાણે
ત પહોંતી તા તમને અર્ક, ગામના ને નામના, સારી જવા-મારી માતા-નરી અટક આમ
હિંચા નોવાળથી અન આમ આવી પતી પીગરવા એ પણ ગામડોઆ રીવાજ પ્રમાણુ તે
અચુકત નહોતું.

પોતાની નિયાળીઆ તરીકેની શરૂદીમાં દસ વરસની ઉંમર પછી મારા પિતાને
હીસાળી શીખ ઉપરાત પ્રસ્તાવ વાચવાના શખ વચ્ચે જેની ગામડી પ્રસ્તક કીજા
માધા ન આપ્યામાં મળા ચકતી દુખ જેનો નેતરેહડતા જણતા-નહતા આ ઉપરાત પો
તાનો ગાતાન તેના હુકનના કા અને મગમ માખ માલ વચવા જેસી જતા અને ધરાકને
માડી જીવનાર્યા અવા ખુર કરતા, જાતી હે, કાઈ કલકચકને હુકન સાધી પોતે ધર હિન્દુ
ધર સંજાળવાનું મારી દાદાન કહેલેલી જેમના મા રીવ તે માત વગવામા કુશળતા દાખવતા,
તેના રીતે આજ જાવ સાથે માકેકરીનો પણ માન મદ કરતા વળી માને વેપાર
વધાવવાનું કહતા, પણ મા કહતા કે ખલ, છ કાંધે સમો થા એટલ વધાર સેજાને તને
સાપા દુ ધરમા ખસ અન પછી તુ તારે જટલા માકા દસવવા હાથ તરલા દોગવને. તારે બાપ
નથી ને હુ લાગા શખ લરવા જાઉં તે વખત માકેકરું પણ થમાના જેસુ. છપર આપણને
હુખ્યા નરી હુવાડના કે નથી હિ અને એટલે જસ લીધી અખરએ તારા માપનો વારસો
માકેકરું થયા હુ તને જેમા ને તેસો સોણુ એટલે જુ કિતજુ યર્ષ યર્ષ તલકચક તર

ફૂંડીઆને નાની ઊંચર હોવા છતાં આ વાત ગળે ઊતરતી એટલે બોધતા તો નહીં. પણ તલ ધાંપડ ચણા કરતી પોતાની છુદ્ધિને સ્તોત્રપત્ર ગીત્ત દુકાનધરે પોતાનો વેપાર શી રીતે બેઠે છે તેની ખરબખર સમજાવે એ મુક્તા નહીં. શીશનશ્રાવ સ્વભાવ અને ચચગ મગજ હોવાથી જેના તેના સાહકવાળા યજ્ઞ જતા એટલે ક્રોધે દુકાનપર ખાત્ર દરીને ઉપર ખડતા જઈને એમને બેસવું પડતું નહોતું, પણ એમને રસ્તેથી ખમાર થતા બોધને દરેકને એમને બોધાવવાનું અને એમની સાથે વાતચીત કરવાનું એનું ચતુ તલકચદ તરફડીઆ સમજાવતુંસાર ગણાતા હોતા. પણ ધરાકને શી રીતે સમજાવાય છે, ક્ષી બાપા અને વર્તણૂકના એના હૃદયપર પોતાના માલની શ્રેષ્ઠતા દર્શાવતું છે, આ ધગક તે વિધાસ છે કે બે દુકાને ફરે તેવો છે એ એના વર્તન અને એલી ઉપરથી શી રીતે જાણવા છે, શેકડેગીજ વાત કરવા જેવો છે કે ખાતે ઉપાસવામાં દરકત નથી, શેક યમાસ્તા વચ્ચે માલ ખરીદી, નાણાં લેવડ દેવડ સંબંધી, આપરે ખાતાખત વિષે શીશી વાતો ચાલ છે, શેક યમાસ્તાનો શુ મંત્રણ છે, આવી ચાલી શેખારાપયોગી હકીકત ઉપર તલકચદ તરફડીઆનું ખ્યાન ત્વાભાવિક રીતે ગમ્મા મારતે મારતે પણ એટી રહેતું તલકચદ તરફડીઆના સારા ભાવિષ્યની આશા મારી દાદીને સફળ આપતું, અને દીકરાની લાલસાપનનું, તેની આટલી નાની ઉંચર ટોવા છતાં, પારડા પાંચેથી આવું પ્રમાણ પૂર મળતાં મારી દાદીના અંતર અન્નનો પાર ગ્રેતો નહીં અને ભવિષ્ય સુખના તકડાના પડખામાં તેઓ ધીરે ધીરે પોતાની તરફ અમગ વધતા જોતા ગામડાના માધીઆદામા ગગાને ઘરથી બરેલો ગણ્યો તો અપામ એમ નહોતું પણ પુત્રનું છુદ્ધિથી ધન વધારવાને પોતે પોતાના મળ પ્રમાણે કરતું હોઈ સરી દાદીના મનને પૂજુ સ્તોત્ર દત્તો નિરાશ છોડવા પડી એ વરસ સુધી તલકચદ તરફડીઆએ માની દેખરેખ નીચે જાપીડો દુકાન ચલાવી અને માના મનને અજાણ ન રહેવા દીધો કે મારી આખ વીચણો તો દીકરાનું શું ધરો ? કારણ કે એમને છોડરા ધુણમા નાવ ચલાવે તેવો અને પચ્ચર ફેડી પછી કંડે તેવો સામ્રો પણ એ દાસનો દમ ડેહીતો દમ લઈ ગયો ! તલકચદ તરફડીઆને હાથે એમની ઉત્તરિયા યજ્ઞ અને ન્યાતવાળાએના દળાણથી રેતુ ફરીને ડોશીતો દહાડે પાણી વાગપડે સચવામાં દીકરાને સુપ્રનનું "સરડીશીકે" (સંતોષ થત) મળ્યું, ક્રમશઃ, એણે કરાવ્યું ધરડાં જીવાન, વિષવા સૌભાગ્યવતી, સોનું મોં જાણું ' જમણવારમાં' પાણી માત્ર પાંચ દળનું જ ચયું. પણ દેવાઈથી 'ફિકરોતની બીતો તલકચદ તરફડીઆના મનજની આગે જાણુ ચલાઈ ગઈ, તેમથી છોડવવા વિચાર કોઈને ન થયો. નસીબે પણ આ તક સંધીને કસોડીની સીમેટી વગાડી મારી માતા આ વખત પહેલાં તો ઘેર આવેલીજ હતી.

ડોશીના કારજમાંથી પરવારને બે ચાર દિવસ નહીં ચણા હોય ત્યાં તો, કોડીનારના બળરમાં તલકચદ તરફડીઆની દુકાનમાં મધ્યરાત્રિએ અમ સાચાનું ચણસિંચે પુકાસું ! અને પવન જોરથી પુકાતો હતો એટલે જોડા જોતામાં દુકાન આગની ફોળીમાં ફેલાણે ચઈ ગઈ. તેમાં વળી ગામડું એટલે જળાખાનું હોવાજ ક્યાંથી ? ખીચારા લોહાએ ધુળના પોતલાથી અને પાણીના ઘડાથી આગ બોલાવવા પ્રયત્ન કર્યો પણ એ રાહસીમાથ કાણુમાં ન આવી ઉઘા રહી ' ગયા માત્ર બીતકાં અને દર્દાણુ લોહાએ ગળા માડમાં જાણી દવાની ગીતડાં ! ડોશીના કારજમાં મોં પહોળા કરી કરી ' બંનેને પાંચે વરસે આગે, હાલેને જાળમાંથી મુડી વરપાઈ કરી આપે, નંચાંમારે સુડી નથી જોડતી' એમ ફફડી અમળ પડી પડી ધીરનારના પોતાના તલકચદ તર-

હરીશ્ચન્દ્રી દુઃખનું સુદાન નથી જતાં દીવા થઈ ગયા તે એનાં કે ઠંડ ઉપર પણ કંઈજાઈથી રહેતા. તેથી બગલમા એપણ મારી મારીને હવે તો લોકોએ ધરતા હિમરા ધરેલા માંડમાં હસતાં મહેરા કડક બગાળી થયા લાગ્યા કેડીનાર ગામના એકવાર લાડકા તત્કચંદ તરફડીઆ હવે અડીક થયા લોકો એમની સાથે બોલતે પણ અભાગવા લાગ્યા. જુલેજુલે કાઠને લીં સલાદ લેવા ગયા તો “આવ લાજ એમ”ને બદલે “મૂંગા, કહેવા તો સહુ આવે પણ તાર દેવું બરવા કાઈ આવે તેમ છે ? ક્યું તે વેઠ અકલને બદલે કાંઈ સાખતો હતો, તે દેવું કરતી વખતે ક્યાં ગુમારી હતી ? ડારીને બહુ લાડ્યાં તે હવે અધર લટકા ! ગોંટાઈમાં બહુ તણાવા ગયા તે હવે ખતો !” વીગેરે, લીગેરે, વચનોથી વીધાવા લાગ્યા પેલા ન્યાતના પચાતીઆઓ કે જેમણે કુટલને દુપદારી મુરદેટાટ બાંધી, હામની બાથો ચઢાવી, તત્કચંદ તરફડીઆ પાસે દેવું કરાવ્યું હતું, તે તો જાણુ જાણે સાતમાં પાતાળમાં જ્યાં બરાખ ગયા કે તેમનું તો નામ નિશાનજ દેખાતું નહીં. આ વખતે મારી માતાએ હાથમા રૂકા હાથની બગડી અને ગળામા કાચના મણકાની કડીઆસેર રાખી પોતાનો બધો સોભાવતો શબ્દગાર સ્વામીને સાંભળે અને તેમાથી બની ચકે તેટલું દેવું પતવવા. ગજા ખુશી બનાવો આ સોધન ધરેલું મુકી તત્કચંદ તરફડીઆએ નાની રકમ પતરી અને મેડી રકમ પેટે રહેવાનું ખોરડું ગીરો કંઈ નવાઈની વાત તો એ છે કે દલાડા પછી વખતે જેમણે મેડી રકમ કાઢી આપી હતી. તેમણે જ ધરેણા અને ધર ગીરો રાખી લીધાં. આ જ સમયે પ્રિય વાચક ! હું મારી માતાના ઉદ્ધરમા હતી. તેણે તત્કચંદ તરફડીઆને મારા જેટ બ્રાતા રૂપી પુત્રરત્ન મારા પહેલાં આજુ હતું. કેડીનારમા કાંઈ પણ આકર્ષણ કરે એવું હવે ન હોવાથી તથા કેડીનારમાં રહીને હવે વહાણ પાણુ તરતું કમળ એમ પણું ન હોવાથી, ધરેણા અને ધર ઉડવવાથી ચિંતા ચાલુ સામી રહી કરે એમ હોવાથી તત્કચંદ તરફડીઆએ ધન, ધરા અને ધામને ઉવટના રામરામે ક્યાં અને “બાબાનો ભીરૂ રે મારો લીમસેન” એટલે મુખપદ નગરીમાં નસીમની સોસડી અજમાવવાનો નિશ્ચય કરી વખતે વાંચકને શંકા થતો કે મારી માતાનાં માળાપ આ બધું જોઈ કેમ રલા, તો જાણુ જરૂરનું છે કે તે પણ નિચારાં લાક્ષીની અવદૂખના ચોપડામાં હતાં જેથી પોતાનુંજ માડ માડ ચલવતાં હતાં. દીકરીનો દરિદ્રાવસ્થામાં તેને ખીછવાર દહાડો ચડેલા જેટ અને તેમા એ જમાઈને પડેલ જવા દઈ દીકરીને પોતાની પાસે રાખી લેવાની પણ પોતાની અશક્તિ જોઈ દીકરીથી છૂટા પડતી વખતે તેમને બહુજ લાગી આવ્યું પણ દેવતાં સાને દાદ કાઢીને કરાવ તેમ ન હોતી એટલે દીકરી જમાઈને બહાર ગામ ખિત્ત હકેપે જમા લીધાં. ગામના લોકોએ તત્કચંદ તરફડીઆના અથા રહાની દરકાર તબ માત્ર પણ ન કરી, કારણકે જેમને હન્યાટ હતો, તેઓએ તો એમને બરાબર ખાલી કરી લીધા હતા.

(૩)

અર્ધધર્મી પોતાની સગર્જાં સી સાથે તત્કચંદ તરફડીઆ મરીબસત્તામા સરતામાં સરતાં બાગની એક કાંટકી બાંહે રાખી રલા પ્રથમ પ્રાર્થના પાસેલેલની દેરી ફરવાના અજમાઓ અને બાથ જેટલું મળી રહેવા લાગ્યું. પણ તેથી તેમને મતિવશી રીતે થાય ? જેનું મગજ બાકા-માનના તારા ખેરવવાની શક્તિ ધરાવતું હોય તેને અઘડલાંથી સતોવશી રીતે રહે ? પણ પાસે પેસો નહીં એટલે કરે પણ શું ? મુખધર્મીને પેસા ધીરવાનું કહેવાય પણ કેને ? અને વખતે

આપવાને કોઈ તૈયાર થાય તો જાણીન કાણુ બને ? ખાતું પાડી આપવાના તો સોગંદ હતો અને અનુભવ પાડેથી ખાતું પાડે. પણ કહ્યું આવી દરિદ્ર અવસ્થામાં પોતાનો ધર સંસાર મુજે મેંધે અને હસતે ચહેરે ચલે જતી મારી મા આગળ તલકચદ તરફીઆ પોતાની મુર્ચ્ચવણ કદી સુકતા નહોતી. તેમના મનમાં હમેશાં એમ રહેતું કે પુરુષે. આપી શકાય તો મુઠીઓ લરી લરીને પત્નીને આપવું પણ મુઠી ન હોવામાં માટે જીરૂ બનીને બાંધાને બાંધારે વધારે ચિંતાગ્રસ્ત કરવી નહીં અને પતિ સાથે તેમની પોતાની નિવેશ સંઘર્ષ કરે અને તેને અગોચરમાંથી બાહર રાખે તો બમ્મ છે તેમાં વળી મારી માતા બેઠવમેતી છે, એમ, એ જાણતાં હોવાથી પોતાના મનની રિચ્છિતનો એને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ આવવા દેતા નહોતા. પણ પોતે અંદરથી બંધે અંદરચ રહેતા. તેમના મનની રિચ્છિત કુષ્મવેતો અર્ચિત જેવી હતી પોતાની ચપ્પી થી રીતે કઠરી, એ એમને સુઝતું નહોતું. 'મારી માધી આ તેમની મુર્ચ્ચવણ છાની નહોતી, પણ મોનકેપી વ્યાધે પડેલા પડેલે તે ઉપાધિવા માંગતી નહોતી 'કારણ કે ઘણા ઉપર ડામ, જેનું થાય તેમ હતું. વળી પોતાના હાથનો સંકાય તે તેમને કદી કહેતી નહોતી. જે એ કમાણે લાવતા, તેમાં એ પોતાનું ધર ચલવતી. દંપત્ય આપણું કંઈ પોતે પણ બે પૈસા પતિની કમાણમાં ઉમેરતી આ રિચ્છિતમા નવ માસ વ્યતીત થઈ ગયા, તે જાણી પણ નહીં; અને એક દહાડે કું અવનિપર હતી.

(૪)

આ અરસામાં, એક વખત ધાસતેલની ફેરી ફગતા ફરતા તલકચદ તરફીઆ સુર-ચંદ સરદારીઆ સોલીસીટરના અવાસ આવળ "ધાસતેલ, ધાસતેલ," કરતા જઈ પેટો-આ. સરદારીઆ સોલીસીટરના રામજી માળાના ત્રીજા માળના છત્તમાંથી છુમ મારી કે "એ ધાસતેલ, ઇંડે ઇંડે, વરતીયે, વરતીયે." તલકચદ તરફીઆ માધ ઉપરના વસિના પાછલા છેડેથી સંકળમાંથી લટકતા, ઘાટના પર્થ આ સારું કચડે બધાણુ, ખણુણુ, સ્વવાજ ફરના પાછલા કમા સાથે, આગલા ડાબાની સાકળને એક હાથે ઉઘી રાખી, બીજા માળ આડી સરદારીઆ સોલીસીટરના એવાં આવળ ઠોપેથી ડાબા ઉતારી એના રામજી ધરમાંથી આવેલા દીવા પોતાના, ચીશીથી લરી આપતાં ધાસતેલ આણું લાવના મંળથી રંચ પેચાઈ, જેમાંથી વાત વધીને "એક દુધની ચીજનાર નાહી. કચડા ધાસતેલ કમતી દીવા ? બરાબર લાઈન દે ?" એવી તકરાર ઉપર બધ તલકચદ તરફીઆનું તૈયુ ઉચુ ચણુંને વૈરામાં ગુરૂમી રાખતી દહાણીમાંથી સેલો મારમારીને થવા આવેલા જે સાચાણીને સરદારીઆ સોલી-સીટર સુલેહનો લગ થતો અટકવવા, જાપાનીઝ સપાઈ એટપટાચટપટ બોલાવતા આવી નહોત્યા એમની બીજી વખતની જેરી પણ 'માળગોપાળ સાથે જાગણના વારસામાં આવી ઉભી અને પતિશીપાય મુકરદમાનો કેસલો કેવી રીતે આપે છે તે જોવાને પ્રેક્ષકવર્ગ તરીકે દોડ્યાં જેવા મોં કરી વાઘી મુમીવની વચ્ચે પડેલા રામને જોઈ રહ્યાં અને પેંસે વડાલની ડખલ બે જીલ્લાની વચ્ચે વાઘાની વાત ધ્યાનમાં રાખી 'કાઠી નાખી' હતી ! રા મજી પેડેજ પોતાની ફેરીઆંદ નોધાથી અને તલકચદ તરફીઆએ પોતાનો બચાવ પણ પંડે રણુ કર્યો, અને મુદામાંલ ધાસતેલ સાથેના ચીશી કેટલું આપ્યું હતું તે જતાંવવા આંગળ ધરે. આવાધીસ સરદારીઆ સોલીસીટરે જન્મે પેહના પુરણા સોલણી લઈ દેસેલા

માટે મુક્ત નાખી નહીં પણ સતિ ત્યાં થોડી ઓનીટ માટે વિચાર કરવા મનઃકેપી જા-
નગી જોરગમ્મ જતી તરત પાછા આવી જવાવપણની તરફેણમાં નિર્દોષપણનો મુકદ્દે બે-
ધડક આપો અને ફરીઆદી રામાને “આતા ફસરીવેળા મરીબાચીવર યાસી નરસી ક્ષે-
પાયે,” એવા સાવચેતીના શબ્દો કહી નિર્દોષ ગુન્દેગારને છોડી મુકી કચેરી બરખાસ્ત કરી.
રાખો બીચારો શેઠને ફાપરે કરવા જતા સપડાઈ જવાથી ઝખવાણ પડી ગયો અને ડાકું
નાંચુ નાંખી માથું ખભેળતો—“શેઠ, તુંમાલા જલે ખવતો તસારી કરતો,” એવું કાંઈક
બખડતો બખડતો બોલને હલકી કરતો વાસણ પાણીનો કાન આમળો પોતાનો ધરસી ઉતાર-
વા આદતો થયો.

અડી સટાકીઆ સોલીસીટરે તરફચંદ તરફડીઆને પોતાના મરની વાત
બીજે ન કરે એવા આંતર ઉદ્દેશથી અને ધામતેષ લીધેવાના પુરા પૈસા ભરી આપવાના
ખાલા દેખાવથી પોતાના જોરગમ્મ બોલાવ્યા અડી અવળી વાતો વધાવી નોકરને મોની
બે ચાર ઠોકર લગાવી, યગગની ગાદીપર ફાગી, ટાકા પાણીનો કળશથિ મગાવી, મુખ
ઉપર હાસ્યને અગાવી, રોક દીપકને ઝકાવી, ગુગમાના આવરણને ચકાવી, મામલો વચ્ચે
હોવાથી પોતાના પોતને દમાવી, નાટનાં નન્દકારા નમાવી, “અડ” પડને રગાવી, અનર્મા-
યામ નામની મુગપરછની ચાવી દખાવી, કોઠીનાર એ રામ કાને પડના અને દુશરચદ ફેડડીઆ
રમંગણે એડતા, સટાકીઆ સોલીસીટરના દરબની હડ ભેદજ થઈ ગઈ એકદમ ખુરશી
ઉપરથી ટોડી, તલકચદ તરફડીઆને કાઢી કરી, અને જુની ઝોળખના—“તું નહીં તો
તારો બાપ,” તેયે નહીં તો તેનો બાપ—એનાં ફાટખાં દુટખાં પોયાં થોયાં હોયાં. “જો
પહેલેથી ખબર પડી હત તો માળા રગમાને સાત મારી કચાગોએ કાઢી મુક્યો હત. પણ
હો, બીચારો ગરીબ છે, એની તે અછત જેટલી એને? તમાગ મારા જેવાએ તો મોટા
મનના યતું નોંધજો પણ તલકચદ તરફડીઆ ગે, કહો તો ખગ બામ ગુપચુપ મુજબમાં
હાથી અને ક્યારેય? એક પગ સરખાએ નાખવાને ન મળ્યું? નવો માગ સાલેખ, એવા
અછડ થયે દુનીઆ આલતી હશે કે? ક્યા બિત્યા છે?” વીગેરે વીગેરે, ઉપરાજપરી,
ઉપ-છલી, આડીઅવળાથી તલકચદ તરફડીઆને બગડના પાણીમાં બેસાડી દીધા. “જો
સાંભળજ કે, આ તરફડીઆ ચેડને ઝોળખ્યા કે? તમે તો બધા આજઠાલનાં ને ક્યાંથી
જાણો? ફેડડીચદ ફેડડીઆ અને આપણા અલ એ તો દાલોજન, એક એકના મેલોથી
જુલેથી ખાનારાં આ જો, ફેડડીચદ ફેડડીઆ, મારા બાપાની પેઠે એમની સાથે ગુજરામ
આવ્યા હત તો તો, શેઠ, મારી પેઠે તમેએ ક્યારનાએ તાગડીયાં કરતા હતા. પણ ખેર,
બતવાની બની ગઈ. પાછલી તિથિ તો જોરીએ જોતા નથી. મજગુજરી મંજુરે શુ ફાપરે
કહો હવે, તલકચદ તરફડીઆ, તમે બામ વાસતેલની ફેરિમાં કેમ? અને તમારો ઇતિહાસ
બધથી મીઠીને કહો અને જો તમારો અંકી કાંઈ બધ ન જેસતો હોય, તો ચાલો ફ ત
અને રેકાણે પાકું.”

તલકચદ તરફડીઆએ આપવીતી અવધી ઇતિમુખી કહી સંભળાવી, પોતાની સમગ્રબી
નાર-એકે મારી માતા-નાં ભારોજાર વખાણુ કરી, અંતે બાવિની બલીદારીપર ભાર
મુક્યો. આ કરણસ પ્રધાન ક્યા સાભળી દરપર ચડેલ, સટાકીઆ સોલીસીટર એકદમ

ઉ ૧ અહીં તો કાર્ય સાધ્યામિ ના મિદાંતનું અનુકરણ થતું હતું. વળી આખને અધરમાં પથેવી રાખી કાનને નવરા ન પડવા દેવાના મતને અનુમતી તેમને રોગા વગરના તારનું મધક બનાવતા, અને બધું કુટું મગજના ગોદામમાં ભરતા. આથી બાપાસાલ બેશર્મીએ દેવે તો તલકચંદ તરફડીઆની આંખે જોવા માંડ્યું. બાપાની ધારણા પ્રમાણે જુના મુનીમ જદ થતાં તલકચંદ તરફડીઆ મુખ્ય મુનીમ તો બન્યા; પણ બાપાસાલ બેશર્મીએ ઉચકનને એમને પોતાના ભાગીદારને પડે પણ રચાયા, એવી આશાથી કે મેલાતો સ્વાર્થ બંદ સમાતાં તે કાપડના વેપારને દજ પજુ વધારે ખીસવશે, એટલું નહીં પણ બીજા બાથે પણ બીસશે. જેમ વ્યવસાય વધી તેમ જતા પચા, સાચાં જુડાં, અને ઢાંક પીછાડ પણ વધ્યાં, એટલે વહીસ વિના વિપતિ પડે કારણકે નહીં તો કાચો નહે ! તેથી સરકારીઆ સોલી સીટરની જુની મોદોળત તલકચંદ તરફડીઆ સાથે જેવી તે તેવી સતત ચાકુ રવી, જાહે વધી. કાચો એ થયો કે કાચાના કાવાવાના પણ તરફડીઆ, પુરા માલીનગર, પણ

(૬)

દેવે તો તલકચંદ તરફડીઆ બાપાસાલ બેશર્મીના ભાગીઆ બન્યા હતા, ગાદી નીચે બેસવાને બદલે ગાદીના અર્ધભાગના દકકાર થયા હતા. તેથી સરકારીઆ સોલીસીટર જેવાના સાધમાં રહેવાને પણ સાધક તથા શક્તિવાળા ખરા દામ દોડવા ભાગવાથી દેવે મન માણુવા માગતું હતું મંદાય સહેલાનો નહોતો, વિત વેચનનું તરસુ બનવા માંડ્યું હતું ખાદી ખુચતી હતી, પત્ર પાણી પાણી થતા હતા નિર્દોષ છત્તન નડતું હતું. ચાકર વચર માસે તેમ નહોતું. ખુરામત ખીજમતમા જોઈતી હતી; ક્યજો કટાઈ જતો હતો, માછાંજાં ભાગવાને જોઈતાં હતા, પ્રજુચિતનની પીડા ભાગતી હતી દજ દેખાવતો કબજો જોઈતો હતો, બાળબાણ પીછણ આગળ દોડવા જતી હતી રિલના દોર દરીઓ કુદવા ચાહતાં હતાં વાડી વજા વધવા ભાગતા હતા, લક્ષ્મીની માલ્ય લપટી પડી જતાં લપસે જતી હતી; ન્યામને તેવે મુકવાનું મન થતું હતું સત્યને સીવી મુકવાથી કાચો જણાતો હતો. વાહ, વાહ ! રાજર્ષિ મદાગજ ભર્તૃહરિએ ખરૂં કહ્યું છે કે—

અવસ્થા વસ્તુનિ પ્રયયતિ ચ સંકોચયિ ચ ।

તલકચંદ તરફડીઆ સરકારીઆ સોલીસીટરના સાખ પડોશી થયા પ્રથમની બિજા બાણ, રતે મગજનાં એશાન અને સ્વાર્થમા સફીબાદ હોવાથી સબધ ગાદો થવા લાગ્યો. પ્રથમેનો મનગેજ તો હતોજ, તેમાં દેવે જોઈએ તો પણ થયો. પાચ વર્ષની રૂં સરકારીઆ સોલીસીટરના પરમા પડી પાધરી રહેવા લાગી. આકર્ષણ બાળમતના જોડીઆ સાતવર્ષની સરપચંદ રનેદાધીનનું હતું. પોતાની બહેન જત વચાથી સરકારીઆ સોલીસીટર સરપચંદ રનેદાધીનને પોતાના ગયા ગળીની સાથે ઉછેરતા હતા. બનેલી પગરો હતો બીજા; જેથી તેની સાથે સબધ મુટયો હતો અને નવીની રજાતજ સરપચંદ રનેદાધીનને રાખવાનું સ રકારીઆ સોલીસીટરને ફીક ન લાગ્યું; કારણ સરપચંદ રનેદાધીન સોજનું સાધ હતા ! સરકારીઆ સોલીસીટરનાં કચાં પચાં કરતાં મને આ સરપચંદ રનેદાધીન સાથે ફીક જેલું આવતું. કારણ કે સોલીસીટરના મનનોએ આજેનીથી આગમપકનો, માતાપિતાની શીતળ

અથા રૂપી સીઆળામા રવાદ ચ ખેતે હેવાથી એમની હાઠ ચસકેલી હતી, અને હાલેરના સુધારામાં સનજ થયા હતાં જેથી હાલનાં અને હાલના છુટા હતા અને વાગડવાર્યાં પણ હતાં ન્યારે નમાયા સરૂપચદ રનેદાધીન ગદાળના અગા અને ગામડામાં મેથા ખાધેલા હોવાથી અને નિર્દોષ જીવન ગાળેલું હોવાથી મોઝાળોલા, કલેસ અને દયાળુ હતલ સોલીસીટરનાં વીઆં (હાકરો) એમનાં ગેપ હતા, ન્યારે સરૂપચદ રનેદાધીન અગ્રસલા મકમ હતલ મનુષ્યતા પરસ્પર સ્વાર્થ ન્યારે આઠ મુકળાએ હાથ છે ત્યારે રનેદા બાલ દેખાવ બહુ ખારજુ કરે છે. જો કે મન તેા સાફી પુરે છે કે સ્વાર્થરૂપી કડી તુટતાં જુદારો થતાં વાર લાગતી નથી. મારે મોરો લાક મારથી પાચ વર્ષે મોટા હોવાથી તેનું સજ્ઞ ધરની અંદરની બાળ રમતોમાં નહોતું હું બન્ને ધરના કોઠરામાં સાથી નાની હોવાથી, મને રમાડવાનું સ્વભાવિક રીતે સૌને મન થતું કુદરત અને કૃત્રિમતાનું મિશ્રણ કરી સટાકીઆ સોલીસીટર મને ઉચ્છા ઉચ્છાને અને મારા ઉપર બચ્ચીઓની અધ્યાજ નવાજેશ કરીને મને બહુ ખેલાવતા માફે મોં પણ તેમને સટાકીઆ કામ કરી કહીને ડુ.પી જતું અમારા બન્નેના ધરમાંથી બીજા બધાં કરતાં એ મને બહુ બોલાવતા. એટલે હું એમનેજ દેખતી, તે એટલે સુધી કે સરૂપચદ રનેદાધીનની સાથે રમવાનું પણ જુલો જતી. એટલુંજ નહીં પણ વખતે સરૂપચદ રનેદાધીન મને રમવા બાવચાને હઠ કરે તેા મોથી બેચાર જીજ્ઞાસ અને હાથથી તરકાકા પણ કરી ભેતી. સટાકીઆ સોલીસીટર ન્યારે આશમપુરથીમાં ખડી પેપર (ખાપુ) વાચને વાચને મને પોતાની કુદ ઉપર બેસાડી રમડતા ત્યારે, હું તેમની કુદોના વતમાં મારી કુમળા આંગળાઓને વિહાર કરાવતી અને બરાબ પઘારતી, એમના પેપરને ફાડી અથવા ફેંકી દેતી અને કુદ બરાલી તેા એમની-કલેકના કુદા પીસલા જેવી-કુદ ઉપર, કુદજુ જેમ કાળીનામની ફજા ઉપર થનથન નાચ્યા હતા તેમ, તેમજ હાથ પકડી નામતી અને તે વખતે સટાકીઆ કાકાના હરખને ખાર રહેતા નહીં. બહારથી ધરમાં પગ મુકતા પોતાના કુદ હાથે મજીની બામ પોકા તા કે તગતજ અને ત્યા હોઈ, ત્યાથી સર્પજીએમોરલી સુધી અને સાથી ફાડી કાઢી વાઢીની સાથે ફજા મારી કાલવા માંડે છે તેમ, હું સટાકીઆ કાકાની પાસે આવી એમના હાથમાં બેસી બચાને અને એમની બચીઓથી ખડખડાટ હસી પાવને, એમની કમરને મારા નાજુક હાથથી સુક બેરપીને કુદકા કરી મુકતી. એમની પાસેની દીપાક ઉપર મુકતા ચા કે કુદના અલાને, જો એ મને પહેલાં તાસકમાં ન ચારે તેા, હું ગજામાં પાડતી એ પોતાના કામમાં મુરેપુરા પરાવાયલા હોય ત્યારે હું જાનીઆની બધ એમને મારા નાના નખેથી ચાલી કીડીનો ચટોા બસતી અને તેમ પૂછતાં મને પાસે હોલેલી બાલ્યા જતાં જો એ મને પોતાનું કામ પડતું મુજી રમાડવામાં વાર કરતા તેા હું એમનું લેખન સાહિત્ય આકુ અવળુ કરી મુકતી એટલે એ કુઆપ્રુઆ ચવાને બલે “હમી રહે ચાર, તોફાન કરે છે કે ?” કહી મારી પાળળ દોડતા અને હું બને એ, મે. રીની મખમાં મુકેલા ગેળ ટેળની અસપાસ ફેરકુદી કરતા અને ન પકડી લેવાવાને દેખાવ કરતા સટાકીઆ કાકાને નેઈ, અદાદા, શુ માફ દોડતા બધ વાંધી ગરદને એમની તરફ જોઈ નિર્દોષ ખડખડ હસતું.

આ કાકાની આ મામની સલાહથી લાલચદ તરફીઆએ ફજાપચાને

મને અને મારા બધાને ત્યાં છાતર છાતરી બગાડવા અને ત્યાં સરકારીયા શાળા તમામ પરિવાર જતા, તેવી પદ્ધતિમાં મારા પુત્રાન્નું એવી ચલાવતી શાળામાં મુક્યા. ઘેર તો સતતમાં સરકારી રેનેદાખીના રાસો ચલાવું મળ્યું હતું તેમાં વળી નિરાશમાં પણ એકજ વર્ગમાં હોવાનો અને સારું કરવા કામ કામ મળવા જાણ્યા. જેથી રેનેદાખી પડ-આપારે તો શુદ્ધ-ગમવા કાન્યા એકજ વર્ગમાં હોવાથી અમાના બે 'વ' એ નવરત્ની હરદાષ રહેતા અને મરખંદ રેનેદાખી બાજે અને હું પહેલે નામેરે એમ રહેતાં મન માયો તો મને મારી જાણતું સરખંદ રેનેદાખીને બહુ મન રૂઝ પણ ખતલો, સુધી હું એમને દેખવા ન હતી પણ જે પહોં મને મારી જઈ એ પહેલી નવર પ્રતાવતા, તે દિવસે હું પોતેજ ખડખડ હસી પડતો અને રહતો : "આજે ત્યાં ખાદન જવા દેવા છે, કોણે જાણ પહેલી નવર પ્રતાવ છે તે પણ દેખા જશે, ને" અને જા બાજે કવસે એકજાએ હું પાછા પહેલા નખર કરતા તા "જાએ માન્ય સહજ, જાનો છાતરીથી છારી ગયા કે 'સહ રજું, પાણી આટલુજ કે ?' વાંચે. વાંચે નાકયયા હું સરખંદ રેનેદાખીની મળીરતાને જણાવી નાખી તેને હાથહા ઠંવડ તારવે હતો, જાને એકજ વર્ગમાં હોવાથી અને જાને દરવેરે પડે ચલાયો અમને અમાના અમાનામાં થ. પણ ખૂબ મજા પડતી, અને અમે જા વર્ગમાં આજા ત્યારે તો રક્ષના થોડા મળવા, સમી જાણુ સારી સ્પષ્ટ ગીતે સમ જવા ખાતર મળતા, ધરકાસ, જા જાવા, હાથ વાંચેરે જૂઠા જૂઠા વિધમા નવી નવી સહાયા ઉત્પન્ન કરી કરી સરખંદ રેનેદાખીનું મનુ હું પહેલી નાખતી. મારે કહેવું એકજ કે સરખંદ રેનેદાખીને મરખંદે આજો છાતર અપેલી હોવાથી બધા વિધમા એ એકા રહતા અને મગજતું સમલેખણે જા પણ દિવસ ખાંધ ન બેસતા. ત્યારે હું એમને બહુજ જીવ ખાંધ કરતી ત્યારે એ ખડખડ હસી પડે. અને કાં તો મારી રાંધણી નિવારણ કરતા, નહીં તો ઉડતા અને અમારા મુખખીઓને મુખચોજ મારતનું ખર્ચ બચાવું હતું મરખંદ કે અમે સારી પડે સમજના દતા કે ધેગ માતર રાખવાથી ગ્રામ્યની ટેવ મરી જાય જ-સાધાનું દાત દાનના દાત. એ બધેલા માનસ પાતાની બહુનત બચાવણ વિદ્યાર્થિ આગળથી બધું રાખવા દઇ માન 'અચરે અચર રામ' કન્યા બનાવી દે છો સહ જાના કાનનાં સતાનોને લણવંદા જોવતા માત્રનો હું અને સરખંદ રેનેદાખીના લામ લેતાં ન હતા અમારું જીવન એમ અપાપક માન્ય રાજામાજ દર કરતા અને તે પણ અપાપક આગળ પ્રથમ અમારા ખરા ખેટા વિચાર દરોવીને.

(૭)

અમારા જાનફી કાંઠાની પહેલીજ ચોટથી મેં ચૌદ વરસે અને સરખંદ રેનેદાખીને સોળ વરસે મટીક (ની પરીક્ષાની) માટલીપોડી ! વાચકે જાણવું નહીં કે સરખંદ રેનેદાખીને નિજાણ મોડી શરૂ કરી હતી. દવ અમારે માટ કઈ કોલજ સારી એ નહીં કરવા અને લગ્નરીત અને સરકારીયાના કુટુંબના વાલેની સખા બરાબ હોરીઅર કોલેજ તે "બાપા" (દ્વાપર્ક) થી ઝળાટી રાખવાથી અમલથી અજા રહેતી (હાલમાં સીઆને રાખવ કરવામાં આવે છે-) જેથી નવા નમન-છેક મુકો અને એકી-સ્ટન પાઠશાળા છાત્રી પ્રકી રક્ષામાં બાકી ગઈ ચોપડીપર ચમન કરતી વિજયન, કોલેજ, ત્યાં "બાપા"

તો ખગ પશુ જાણેના મલખી એટલે એ દોનેજ બપોતે ગમે હિતરી. આ નકી થયા પછી વાત વળી કોડીનાન્ય. આવેલી ચયા વહાણાઓની કુમકુમથી છાંટેથી કંઠોનીઓ તરખે અને તેમાંથી ફરી અમારા 'ઉપર અસાધ્ય'ના કાઠા કહે કે "ખાઈ તલકચર તરડીયા, આપણે તો વીધાતો વેવીદાળ ફરી મુક્યો છે અને વગવા જવાને વગે પશુ ફરી દોષા છે, એટલે હવે ઉચ્ચાટ નથી. જો કહે તે માન સરખાનો છે પણ એ તો કહે છે કે કોલેજનું ગાળાઉં મળેથી કાઠવા પછી પનજુવાની વત પખુ શેર, હવે આ ગણ દીકરીનું શુ વિચાર્યું છે ? ભણાવો ગણાવો છો તો ખરા પશુ પછી કાઠ દોડીનારો કુકો એને ગમશે નહીં તેમ કાઈ ત્રીજા ત્રિપાતો તામેદાર થવા હજીતો પાંજરામાંથી પશુ પનજરો નહીં! માટે પરણાવને જાણે એને પશુ કોલેજ છોડવા પછી, જો એની એમજ "હા હોય તો પશુ અસાધ્યની નગર ફેરવતા રહેશે, અને આપખાઆખ ખુષે એવા કાઈ મુગ્ધતાઓ આટાપી રાખ્યા તો કાઈ છે" તલકચર તરડીયા એ તલેવાને તરતજ તાલું તો હતું, પણ જાદે સદાકીઆ કાઠની સમાધ શોધી. સદાકીઆ કાઠને તો જોઈતું હતું એટલુંજ એટલે જોઈતા "જો-જો શેર, ગમે સ્વાર્થી ન હોતા. લાપકાત જોઈને વાત દઈ છુ અને એકમેકનો મનમેળ જાણું છુ તેથી ભવિષ્ય સાઈ નિવડશે એમ નકી લાગવાથી દઈ છુ કે જો આ મારા (સરખચર સ્નેહાધીનને જતાથી) સરખાને ગણ જોડાને હાય મેળિા તો મોતુ ને મુમજ બે એકા સાય, કુષ ને સાકર જાય અને મારી મદેન સ્વર્ગમાંથી જૈન અનંદ પમે કે બાકએ ભાણુમને રાખી ભવેલા જસ, શેર, કુદામાં રૂંચ ન એ સ્નેહબનેહની વાતો જાદુ લખાણથી કરીએ નહી. છોડાને ફાટી જાય અને પછી આપણને ખંદ નહી " મારી માતા અને સદાકીઆ કાઠની શ્રેમતિ સાઈ 'સદાકીઆ, તરડીયા અને કુ પતી'ના મુખ એમની તરફ ફર્યા અને એમણે તો "કુષમાં ખાડ, ગોળમાં લી ભળ્યા" ના વાક્યોથી એકબીજાનાં દોનેજ હાપ્યાં. તલકચર તરડીયા તો તે વખતેજ ગળુ મો કરવાને અને ગોળ ધાણા વહેવાવાને તલપાપડ થઈ ગયા, પણ મે મારી માતા કાનમાં કહ્યું કે વેવીદાળ અને હરતમેજાપ બધુંએ માથે અમાર્યા હું અટલા પશુ જાંબનમાં જવાવા મારતા નથી. મારી માએ તલકચર તરડીયાનો કાન કુક્યો અને એ જોઈતા "હુએને જાણ સદાકીઆ સોલીસીદર! અસાધ્ય વેસવાળ, તો હું ફરી રાખતો નથી પણ જાએ સરખચર સ્નેહાધીનને હું મારી ગણ પરણાવીશ."

(૮)

સરખચર સ્નેહાધીનને પાંચી શામ, એ માનથી ઘર સ્મરે બસીઆ મારા તરફ પહેલવહેલુ સાધ્યું. જો શ્રેમ જતાર સુધી નિર્મળ અને સ્વતત્ર હતો, તે હવે કામદેવની સારંગમાં સપડ્યો અને તેની સાથે મારામા જમાણપણાએ અને સરખચર સ્નેહાધીનમાં સમાયતાએ પ્રવેશ કર્યો. હરવપરમાં પડેલા નિહટ સંદેશના નિર્મળ જળથી સીચાપલા, સ્નેહબીજનો અચર હવે કુટ્યો જતા જો કે તે દિવસે દિવસે રહિ જત થતો હતો તેપણ તે અમારા બી. એ, ચતા સુધી જાળજાજ રજો હતો એમ કહું તો ચાલે. કોલેજમાં આવ્યા પછી, પશુ અમારી દિનચર્યા રાજામાં હતી તેવીને તેવીજ ચાલુ ગી એજ. પ્રમાણે કોલેજ દવામાં કોમ્પીનીશન (હરીદ્યા), એજ પ્રમાણે ધર અચરડી ઘેલા અને એજ પ્રમાણે નિખામ જોઈતું રહતું, પણ હવે એ બધું અમારમાં જ, નાનપણની પેઢે હવે હું સરખચર સ્નેહ

હાથીનલી પાછળથી આવીને આજો દાબી મરકરી કરતી નહોતી, હવે હું ટપલી મારી એમને ઓડવતી નહોતી, અને હવે હું એમની ભેગાભેડ બેસી એમના માથા નોડે માથુ અડકાડી વાચતી નહોતી. ફેસેજમાં પણ હોઝરાઓ અને મારી સહીપણીઓ અમને બનને મરકરીમાં ઉડાવતા અને બધા તકી કરી બેઠા હતા કે અમારા વરવટ્ટ યવામાં “ખીનમેવ” તો ફેર ચાપ એમ નહીં હતું અને આ વાત તો હેક પ્રોફેસરોને કાને પણ પહોંચી સુધી હતી. જ્યારે બી. એ. માં અમે બન્નેએ ઐચ્છિક વિષય તરીકે કેમ્બ્રિજી (સાપણુલાલ) લખવાનું નક્કી કર્યું અને જ્યારે અમને બનને એક મેજ ઉપર એકઠાં એક્સપેરિમેન્ટ (પ્રયોગો) કરવાની કેમ્બ્રિજીના પ્રોફેસર (ચિટ્ટાચર) તરફથી મજૂરી મળી ત્યારે તો દરેકને મનમાં દહ થયું કે હૈટડો અમુક બાબુએજન હિતરો! તો કે કેમ્બ્રિજીના પ્રોફેસરે તો અમારી કાંઈક આગળ પડતી દેખાતી હુદિને વધારે આગળ પડવાનો બહેલો અવકાશ મળે તે ખ્યાલથીજ અમારી જોડી ગોઠવી દતી. વળી માર્ક ટાલન અભવધા હોઝરા સાથે અને મુકે તેના કરતાં જ્યારે સરપચંદ સ્નેહાધીન એક વગેરે હતા, ત્યારે તેમની સાથે અને કેમ ન મુકવી એ પણ તેમને ધીચાર વખતે હોય. ત્રીજી, બધા પ્રોફેસરો અમારી માત્ર જાણતા હોવાથી આ પાશ્વિમાત્ર મમતી પ્રોફેસરે અમારી એળખ કેળવવાનો પણ અમને વખતે અવસર પણ આપ્યો હોય. વળી ફોલોએમા અધી જગ્યાએ હોઝરાઓ સાથે છુટથી જાણી થકતી હોવાથી આમા કાંઈ કાંઈને અપુકત લાગે તેમ નહોતું ગમે તેમ હો પણ દરેકના મનમા એટલું તો નક્કીજ થયું હતું કે વખત જતાં આ લુગલબોડી રૂપનીની સ્નેહગાઈથી ભોંડારી તેમાં વળી જ્યારથી અમને સંધ્યાકાળને સમયે ચોપાટી ઉપર સાથે રેલતા જેવા માંડમાં, ત્યારથી તો સોએ સો વસા સફ્ટને સંજલડ મનમા બેસી ગયું કે અમે પરણીશું એ નક્કી. પર આગળ પણ વડીલોએ અમારાં સંગેગ નિર્માણ કરી દીધેલા હોવાથી અમને એકબીજા સાથે છુટથી બોલવા ચાલવા દેવામાં વાધી લેવામાં આવતો નહોતો. વળી અમે જયપણમાં ચીન એક બીજા સાથે ઉછળી યુવાવસ્થાએ પહોંચેલાં હોવાથી અમારી વચ્ચે મન સંકાય નહોતો. બાદ માત્ર યુવાવસ્થા અને અમે વર વટ્ટ ચાપટ, એમ જાણી ને થયો હોય તે. તેમ બન્ને કુટુંબ પણ સુપરેલા દવાપણી અને સુખાંતર રહેવાથી જાણેજવાળા નહોતા. ને કે હાડીઆવાડમાંથી આવતા સી પુરુષ મહામનેને અમે એક બીજા સાથે પરણવાનાં જાણે એ સાંભળ્યા પછી આ અમારું છુટ વર્તન અસાધ્ય લાગતું હતું અરે પણ એ બાબતમાં એમની વિરમયતા અને કેટલાંકની તો મેમિ મોની ડીકા પણ આ જતાં હતાં.

(૯)

જ્યારે અમે શુદ્ધ પ્રેમાગ્રાની ધટના આ મયાણે જાણી રહી હતી, ત્યારે તત્કાલે તરફડીઆની સંસાર માથા લાંબીને લાંબી પસરેજ બતી હતી. હવે તે ને માળાની અમુક જાગરડીમા અડકુઆત તરીકે રહેતા હતા તેને પોતે ખરીડી લીધેલા હતા. વળી એ ચાર બીજા માળા ને બજલા લીધેલા તે તો જુલા ફોલોએમાં હું આવી ત્યાં મુકી તત્કાલે તરફડીઆ આપાલાલ બેશર્માના બાગમાં લધી મલાવતા હતા અને તેને ચોમેર વધારે હતો. બન્ને ભાગીદારને મનદું સગાસાઈ જેવું જેથી બાગીચારી તોડી સ્વત્ર ચલાવે.

કાંઈને કદી વિચાર થતો નહોતો. વેપાર રગભૂમી ઉપ નાચી નાચીને યાત્રી ગયેલા હોવાથી વ્યાપારીઓએ જોઈને તો દિવસે દિવસે સાવલંટ (નિહત) ભાગીઆ બનતા હતા અને કુમકુસા કામ કરનાર તથા લોહાની છલતે ડેંગે ચડેલા કાંચમાં તલકચંદ તરફડીઆ જ હતા. તલકચંદ તરફડીઆના ધારાના લીધાવતી હતા, રાકરચદ સરકાળીઆ સોલીસીટર. કામદારની કસમે જોતે જોતે એમને પચ્ચ, તલકચંદ તરફડીઆનો સદવાસ થયા પછી હાલ ચસકા હતા. પણ વકીલાતને તદ્દન બોયકોટ કરી દેવાનો વીચાર ન હોવાથી કોઈ ઉજ્જવતા, આશા-જનક પંખીને ખાડવાની શોધમાં કંઈ દીવસથી ફરતા હતા. તે મળી ગયા એમને તલકચંદ તરફડીઆ. એમને ઠેકણિ પાકી એશાનમાં વ્યભી, બરાબર લીધા કાચમાં અને એમને નવારે ખરેખર ભગેલા ભેથા એટલે અંતરની ચોટ ખુલ્લી કરી દીધી. તલકચંદ તરફડીઆએ જોઈ લીધું કે વકીલ તે વેપાર વહાણનું વાંકુંસુકું પચ્ચ હશેકું છે એના વગર દરીઆ ડોળાશે નહીં, માટે એને તો વેપાર વહાણના એક બજોલામાં ભેરવી રાખ્યો સારો એટલે વ્યાપારીઓ બેસાઈ, તલકચંદ તરફડીઆ અને કપનીમાં બેઠાની ભાગ એમનો: રીવાય સોલીસીટર તરીકેની કેસ કડવાની સલામી ભુદી, એમ ગાડું ગાડું. સ્વાર્થ સમાપત્યો હોવાથી ભાગના પેટે સપાકા માફ વાન ચોખ્ખી ચટ, ગાંધી ગજલ વગરની. વેપારી અને વકીલ બન્નેની યત્ન દિલગી પછી પુછું શું? એક સાદચનો યોગ, બીજો બારીકનો પુરો, નહીં એમાંથી એકે અપુરો. ને કામ હાથ ધરું, તેમાં પડ પાસા પોખાર. કાપડની કુકાન તો કે અમારીજ હોય, મીઠાનાં ધુંગળાં તો કે અમારાજ કુંદાપ, રોર અપામતી રોપ (મીલ વગેરેને સગતા સામાનની કુકાન) તો કે અમારીજ હોય, રૂ ખરીદીની એજન્સી (વલીવટ) તો કે અમારીજ હોય, કલકત્તામાં કોલસાની કોલીયરી (ખાણ) તો કે અમારીજ હોય, એક્સપોર્ટ ઇમ્પોર્ટ (વિલાયત માલ મોકલવાનું અને ત્યાંથી મંગાવવાનું) ખાતું તો કે અમારુંજ હોય, અને વળી રહી ભય એક તે પણ અમારીજ હોય. બસ, વળી પેસાની બીખ તે શી માંગતી? હા, મારો બાપો, રાખે ભગો છકાપભાગીપસરેલા આંખીઓ અને દાબે ભજો તેમનાં મેં પછી કાજખંખાખ, ઉચ્ચતાર: છે. શેરહોલરો તડપડકરેટતા મુકા બાજખંખતે જરી દાબ દીધો એટલે મુકાથી બંધ અને એટલાર આખરે વળી કે: ગાડનું ગોપીચંદન ચોડું કરવું છે. એક શેર:નેમદસ કાલક તે મડિા વેચના પ્રીમીઅમથી (પડતર કરતાં વધારે બાવથી), ફેરિમઆપોમદલાલને અંડરસાઈટ (પોલેથી કંઈકેટલું આપીને વેચી દેવા) કેમ એ ઉજળોજ ભય શેરખતર. પછી લેતે ને બાજમાં વહે ચો કામગની ફડકીઆ. સગાવલાલાં તથા દળા-મલા અપાયલાને રાખો અપરેકટર (વ્યવસ્થાપકમંડળમાં) એટલે કદીટુંડાં આવે હતી. આય, કુદેલાય ત્યારે શેરહોલરો (ખાણી)ના પ્રતિનિધિ અને મપાટે એમે એન્ટ (વલીવટદાર) ની એમફરનાં કદી મામથો અડમે દિવાનીએ તો અડખી રાખેથી થેલીઓ શુંમદદ દેવાની છે? વળી કપનીઓના પૈસા ખાનગી હિયલપાયલમાં કામદારોએ વેત્તેતે વેપારમંડો કામનો શું શું અખલેપતિ અપેરીકનોજ સીનીકટ (કપની) રચી વેપાર એક કાચુ કરી દીધા પાટીઆ વેપારીઓને શેવરાળી ભજો છે નહીં, અને હિદના જવામદ તેમાં પણ પાણ દુપડીએ તેમ નથી અને તેમાં આંચકા પણ શોધી ખરો? એટલે ડારવીનનો “સરવાઈવલ ઓફ ધી ફિટ્ટેસ્ટ”નો (મોટાં માછલાં તે નાનાં માછલાંને, મળીઓ કલપને સરમમલાં છે તેનો) સિ-

ક્રાંત છે વળી તલકમદ તરફડીઆ કર્મશન (ખસ નફો) મા ભાગ રખી નવા ઉછરતાઓને વેપારની ખુશો બતાવી બહાર પાડતા, તે જુદું !

આ પ્રમાણે ન્યારે વેપારની ફળદ્રુપ ખેડ સિંચકચદ તરફડીઆને હાથે ચઈ રહી હતી, ત્યારે બીજી તરફથી સગ્ગાર માખાપતી મીઠી નજર મેળવના એમનું મન મથતું હતું હવે એકલા જો, પી. મવાપી કે ગા. બ. કે કયમરે હિંદના મિત્રાથી મન ધ્રુવ તરફ નહોતું. હવે તો સર અને ઔરોનેટ કેમ જનામ તેની તૈયારીઓ ચલી હતી ઝોરો, કાયનાત તે માત્ર વીસ લાખની કે વધારે ? એ તો ખસેવાનું એક ડીકું હતું વળી કાલિન્સીસ ઓફ રોટ (સાન્સલા) ને શોભાતી માત્ર મતકે કુનન કરવાનો વખત કેમ ન આવે ? અરે, એમાં તે વળી કાયદાના અવગણને તે શ કરશે છે ? શુ માગાન્ય શુદ્ધિ બહેર મારી ગઈ છે ? જો એમ હોય તો ન્યાયાધીસ, જ્યુર, એસેસરની મદદ લેજ શુ કરવા ? વળી વેપારનાં વહાણ ચલાવીએ છએ તે કયા કાયદાઓનાં દલેખાની મદદથી ?

આ ઉદ્દેશથી તલકચદ તરફડીઆએ કહાડવાં માંડી નાદર મેકમે. સી કેળવણી માટે, સુવાવડીઓ માટે વ્યનાય અખગાઓ માટે, વિવવા વિવાહ ઉત્તેજન માટે, નિરાધારનાન કાંઓ માટે, બાળ સન્ન અગ્રવર માટે, વીએકે સીએ દરે ને મગેમર વાગના મરશે એમનો દેશમાં હજો ચોરે ? તલકચદ તરફડીઆને તેરીનું કુતરું અને આકાશમાંમિલકતું મકાનું ને એળખે તો તે ન્યાત્મકાર ! “સાલિમી બમય (પગેપાટા કપનીઓ) ના બેલદ(દહ) મા હવા પુગી રહી ગઈ અધુરી, તેજાળવમન વિધવાવિવાહ સી સમાન હક, સપરોરપર્થ બદિશ્ચરને લગતી વગેરે સવળી સમાઓના યવા મર્યાદામુખ અને કેટનીમગાળો ચડાવીને કરવા માંડ્ય-ગમચ તાણી તાણીને અને ટેળવ પર મુશીઓ પછાડી પછાડીને અને પચવા છુટ પટલુતની કુળ ખખેરી ખખેરીને લાખાં વાખાં મચસગકાઈ લાપણો ' તાળઓના અગકાટ વચ્ચે વધાવી લેવાને ગમવા નહોતા પડના લાકુની શ્રેષ્ઠ, કામચુકે તેઓ હવે યોગમિય બન્યા હતા રાઠાગાઓ સોલીસીટની તલકચદ તરફડીઆને આ એમનાં આગળ પડવાનો કયોમાં કંપુશું ગંગતિ અને સહાય દતા ક્ષરણે કોઈપણ દરાવ પ્રથમ રલું કરવાને અથવા તેને ટીકા જાપવતિ તે હગેશ એક પગે તરફ રહેતા

(૧૦)

તલકચદ તરફડીઆના મિતારાઓ સર્વ ઉચ્ચે કે આધમ્યો ચઈ રહો હતા તે વેળાએ અમુકવરૂપી ફરદશકે યતથી આવેથી બેઈ રહેલા કુચ કુચોથી ખજોળવેતાઓ કહેતાં હતા કે “લાકઓ અમને તો તલકચદ તરફડીઆના મિતારા કહેનું તેજ વીરે ધારે એળખે થતું ભામે છે, અને એકે ફહાશે એવો આવશે કે ન્યારે પૃથ્વી સપગ અધમર આપી રહેશે” પણ તે બીચાં ! બેવકુર્મા ખપના હતા. તાણેકે જ મન સિદ્ધગમા અવગ માંહું છે, એ હકીકત એકદમ સ્પષ્ટી પડાય ? એ ગિલ્ટ (શાળ) તે કાઢ નેવો તેનો હસો કે જટ બેદ ખુસ્તો પડે ? તલકચદ તરફડીઆને સહને શોખ અરીણી નેવો લાગ્યો હતો. કરતા હતા વેપારને બંધ, પણ તે સદો લોલે તેમ હને બંદો ખાંડો અબે વળ્યા હતા પડળ અને કીતે પરી હતી ધાક ! એટલે ડરકુ હાથ તેમની આગળ હતા લેખડાં ! ચીંચડાં નેવાં ! એને

લીમીટેડ કંપનીઓના એજન્ટ બનવા છતાં તે કંપનીઓના શેરોના સહામાં દલાલો ભરફત થઈ ઉપલ પામલ કરવા સુક્તા નહીં. હાઈ દલાલો એમ ખ્યાલ ન આવતો કે હાઈ માધતિ પૂત નાઓ અને એજન્ટ સહા કરી શકે કે કેમ એવો સવાલ જાહેર રીતે પુછ્યો તો જાહેર મધ પડે. ક્યાંથી આવે ? દરકના નેની લામકાત પ્રમણે મોં જાંદવાની શક્તિ પાસે રહી, પછી શીકર શી ? વળી ખાનગીમાં અમેરિકામાં આવતો હતો એમનો કોનો સહો, અને કેલ કલામાં સજનો સહો, અને ચીનમાં અરીજનો સહો, અને ઈન્ડિયામાં સોના ચાંદીનો સહો, અને ફ્રાંસમાં મોતીનો ! એટલે કુદર્મનું ગ્રાભવં દને જાહેર થવા માંડ્યું હતું. જેથી દેવ પણ કંડવાનોજ વિચાર કરતું હતું કેટલાક વખતથી ચોપામાં ઉધાર ખાતું વધતું હતું એટલે જાહેર તમામ જ્વતના 'રીઝર્વ' (જગ્યાવ માટેના) કોમાંથી પુરાતો જતો હતો અને નવી જમાને પોતાના પુરમાં ખસેડે જતો હતો ! એટલે (તપાસીને) હતા લંડન એક્ષાન્ડેન્સીની પરીક્ષામાં પહેલે નંબરે પાસ થયેલા એટલે સરવેચ્છના ઝાંકણ મારી જે-એજીની જાણતા હતા, અને ડાલવેકેટરો બધા રીપોર્ટો જરાજર ચેક કરીને (તપાસીને) ચાલુ મારતા હતા, જેથી દેખીતી રીતે હાઈપ્રસ જ્વતનો વાધો આવે તેમ નહોતો તલકચર તરફીઆની વેપાર કંપી પાંચિ તમે જેટલા જગપલા હતા તેટલા તે તેને કપાવા કે તેમ હતાજ નહિ કારણકે રોટલો તે જાણક જન્ને રહે રહે થાય. પણ તલકચર તરફીઆની ખાનગી કાળા આદા દેવગવગાને કંપી રહી હતી ! સરકારીઆ સોલિસીટર પણ તલકચર તરફીઆનું સાદસ જોઈને હાઈ હાઈ વાર તો મેચિ દાખતો કુચો મારતા અને મંજાળીને કામ કરવા બંદીને બંદીને સમાક જ્યાપતા પછુ સાંચું સંભળતા કે— "તોફરીઆત વર્ગ" જેવો નવજા મનનો મોજાજ નહીં. અરે લાઇ, લાખ જોઇએ તો બે લાખ રળીએ, ને કેવા મોડા મધ જેવા લાઇ ? તમે તમારે અને કામદાની ખારીમાંથી જગ્યાએ જાઓ; ને પછી ચિંતા મને છે. "સરકારીઆ સોલિસીટર" આના જવાબમાં માત્ર "જહુ સાંચું શેક, તમને કાવે તેમ કાશે" એટલુંજ કહેના, કારણકે મનરૂપી જીવને ટેરવે વળગેલું લક્ષ્મીરૂપી મધ સરીરની રંગેરંગમાં ખસી મધુ હતું.

(૧૧)

આ અરસામાં સરકારીઆ કાકો, સરકારીઆ કાકાની રળ લઈ પરધામ સિધારી ગયાં. એકે હજી સરકારીઆ કાકા તેમ વચીસ લેસંખાવરમાં (સારી તંદુરસ્તીમાં) હેસતા હતા ! કારણ કે સરકારીઆ કાકા ખાનપાન ખર્ચીને કરતા હતા અને જાહેર મામ માત્રાનું મારણ રાખતા હતા અને ખાસ કરીને શીઆજામાં તે જાતકાર ખાના ચક્રવી કેશરીઆ કુધના મુખામરમ ખાસા મટમટાવે રાખતા હતા. જેથી બાંધી હડી જેવું શરીર રચા કરતું હતું અને માલેથી રુલાળી ખસતીજ નહેતી એમને બીલી પડેલા પછ બાએજ મને શરીર ગાંધા જેવું, એટલે મજાજ સોના જેવું, એટલે મન મોતી જેવું ! એમાંથી એક બીચારે કુખના દલાલ દીકા હોય તોજ મડાસ મેલને ! પણ જિયારી ઉમર ઉમરનું કામ કરે જતી હતી. મુજ ને માખાના વાળ મધ અથા તો હતા રૂપેરી, પણ નારંગીમાં દળતાં હોવાથી લાગતા હતા ઉલજાઈ કાનકુવરના જેવા ! રાત પડી ગયા હતા એટલે માલના ખાડા મોકલ્યાથી પુર્કા હતા શરીરને ટાક વાતી હતી પણ આઈ પહોર જરમ કપડાને તેની સામે ગઢ જાંબો હતો મધપાળુની અસર બાંધીએ ઉતરી હતી, પણ ખરા મેલનાં ચરસાંની બાંધારીથી

સંકેત નિવારણ થયું હતું ઉપરસ જોર કરવા પ્રયત્ન કરતી તો બે/બારમાં તેને જવાની દેવાતી રહેતા હતા હમેશ રાક્ષસા, મુછના આક્રમને યોગેદમનો વળ આપીને, —એટલે નવ યૌવના પણ નમાવી દે શીખ, મોં મલકાવીને ઝિગ્ગ. હતું વળા માત્ર એની બોલબાલાથી તનમનનું જોમ હાથમાં ઝાલ્યું રહે તેમ નહોતું અને મગજ મચળ તે તેજ દેવાથી સંતા- નેની પરવચાને તાળે રહેતું પડે તેમ નહોતું. કારણ કે હજી કોર્ટમાં જવાને હતું પગમાં જોર, અને મધાકુટ કરવાને હતું મગજમાં બરોડું ભૂમુડ. અત્યાર સુધીની અધી કમાઈ હોયરનિ નામે ચડાવી આપી પોતે નવેસરથી ગંભીર થઈ, કરી, નવેલીને નવારી રાંધે તેમ હતું.

આ બધા સંયોગોને સદામાં લઈ અને તમકચદ તરફની આની ઓટલી પોતાના હાથમાં દેવાથી હવે સદાકીઆ કાકાએ પોતાના આગ્રિત મદપચદ સ્નેહાશીનનું સાફ ફોફ કરી ગળ દીકરીને પોતાની પ્રવેશ કરવાનો સંકેત આપ્યો તલકચદ તરફની આને એક દિવસ ગમગીનીની ટેકરીપરથી અગ્રી વિચારની ઉડી ખાઈમાં હોવાથી ગમેકા પગજને પગાળતા બેઠેલા જોમ, સદાકીઆ કાકા પહોણ મોટરતા કરતા આના અને જોમની ચિતામાં ભાગ પગાળ માડયો. હસતું તો એકદમ સંકેતી લઈ કુલના કહેવાના કાગળને કાનમાં જવા દેવા કનિષ્ઠિગને પ્રુપ્ત જોરથી દેરવા મેલ સાફ ક્યો મામલો મળીર હતો, કાગળ કે હવે તલકચદ તરફની આને કચેરીમાં પાધરી ઉધી મુકી નાદારીની બરજી હવે વગર છુટકો નહોતો. દેશ પહેલના સ દાની ખાતના પતવણાં માથાના વાળ જોટનાં ચંપ અથા હતાં પણ તરતમાં તો મુજબનીજ જામરી જોટ મોં ફાડી છામી હોતી હતી દવાયોને રોજાવેલા દેવાથી તેઓ વિશ્વજી આંખો ફાડી હવે તો એક મીનીટ પણ ચોલવાની ના કહેતા હતા અને જામરમાં ઉધાડી રીતે બેઆબરૂ કરી બધુંએ બેસાડી દેવાની બીક આપતા હતા અત્યારે તો મુંકરૂંથી જવાળાં મુખી ફાડી નીકળ્યો હતો અને તેમાંથી ઉડતા અને ચોમેર પસમતા પસમતા રસમાંથી જામવાનું હતું સદાકીઆ કાકા પણ કાવગમ અચા ખાવા માડયા ગાડી માત્ર જોમ કમ કાનીજ હતી પણ બે/બારો, કરો, મુછે હાથ દેવતા બેસ્યા, ‘ જુઓ રોડ તલકચદ તરફ ડીઆ, હું કહેવો નહોતો કે મંગાળને કામ કરો મારી વળતની જીડીના કાવદાના વપ રાશમાં ચકર વકર નજર દેતી મુક્યો, તો આ રોકટમાંથી કચદાને આરાતો લઈ જવાય એમ હવે લાગતું નથી. કારણ કે કમલોએ મો, હાપરથી, છોડે, પસેડો, તેને ટેકાએ લાવવાને એકે કાચો લગાડય એમ મુંધી. છુના, પણ હા-રેવો ન નીકળે એમ તો નવીજ તો નહીં માથું ફીકીકી મગજના કપાસીઆ જામાડી, લોડીનું પાળી કરી વકીત થયા તે આ કમના અને અટલા વરસ કેસો ચકવી અમરી પાકટ થયા તે બધું પુનઃપાછી. કાવદાની કલમથી તો સફળ થડે. પણ વગર કાચે ટેકાએ પાડે એજ વકીત અને જાતો પણ તેવો મળેલો નો કમ, ત્યારે જાળની કાળમાં, પડવાનું, મન, થયું. ” “કહે લાક, કહે, ” ગરજમાં જોધો ખાતા તલકચદ તરફની આ, નિરાશાના વાચકામદ આશાનું રજકણ ઉઠતું જોમ સદાકીઆ કાકાની ઘડીમાં હાથ નાખતા, અધુકડાચક બેસ્યા, “ કહે લાક, કહે, તમને આટલા દલાડા અપોતવનું કારણ નથી આપ્યું તો આની મદાઆરત આપતિમાંથી જામવતો તો હું અસિતિપમાં રાખીશ, અરે, એકજા જામડી હોયરો સાથે ; તમારો યુવાન ચંપ રહેલો કહેતો, તો તેમ પણ કરીશ એથી, તો કંઈ વધારે માગરો નહી ને ? ” નહીરે મારા પોઈ, એવો તે હું બેશમાં અને ગમાર હું કે દેવામાંથી નુસાખ નાખ ? જુઓ, આ વખતે

તમને ખરા સપડાયલા નોંધ મારી આજુર આવે મુઠા તમારે કામ કરે હું અને તેના બ
દલે માન નહોતો માનું હું " "હા, હા, પણ તમે કહેતાં કે એ સોહીના તરફમાં ગીધાને
તમે શી રીતે મેળવશો ? " "આ તમે જોમ મારી દાદીમા હાથ નાખો. તેમ હું એમની
દાદીમા, હાથ નાખી થોડા દિવસ થોભી જવા એ ગીધાને વિનવોરા અને વચનથી એના
તો એમને બાધી લઈરા કે તેટલી મુદતમાં તુ કે આ નહી કરરા હઈ. એવારે અણી
મુઠો એટલે એ વરસ હવે. "અરે, ત્યારે એ તો ખાછી ફર્યા ઉભી ને ઉભી ! કાઈ એવી
બાળેકા કાદો કે સરસો પાંજર નહી છે, એમ કશમ ત્યારે ખરો " "હા, એ તો સહેલું
ને સદ છે. આણે પાણીના તોરા કપાળ ઉપર એટલે એ ન કરી શકે જોર અને બીજી
વાર જોલુ ન પડે કાંઈનું ચેલું " "ના બાપ, એમ તો વહાણ તળાએ એસાડે " "ત્યારે પછી
આજ રસો, સોલજો ને સરસો ! અરે તતકચદ તરફથી આ ગેક, આટલું કરવાની હા કેહો
પછી આજે આજે જોરખ તને ! કોણે ઠીક છે કાલ ! ગલરાએ છે કેમ ? જાઓ મારા
સાહેબ, સુપ્ત બેડીને બારામાં શું બેસો છો ? અમારા મોઢીઆતના તો પોતીઆ લેવાય,
પણ તમે સાબની મુઠીએ સાબથી દલકાવતાં વેપાર કરનારા આમ બીરું શું મના છો ?"
"હા, ઠીક, ત્યારે, તેમ તો તેમ પણ જો જો હો, રાખતળે કાકેતો અમિ અધવચમાં લ
જુકા ન નીકળે. " "અરે એવું તે શું હું અહીં વેતરીય ? કોરા કાગળપર એમની સહી લઈ
તમને બતાવુ પછી કેમ ? અને તે રાખુ મારા હપતમાં તદરમ તરફ પછી તો મનની
મુશ્કેલી મેંડશે ? "

"પણ, બહેનો ! " "કહો, તમને શી રીતે સંભાળ વળશે ? " "સહજમાં
વધારે મેંડતાં સપડાવું પડે તેમ નથી ને આજા ઉધાર કરવું પડે તેમ નથી. એ બાળે બે-
દિહાં રહેનો, બીજી તમારા હાથમાળા છે, હા કહો એટલીવાર છે " "ઠીક, ઠીક, પણ તે
શું છે ? " "આ તમારી દીકરીની સાથે મારા લગ્ન ! કહો, એમા તમને જરૂરે દરકત પડે
તેમ છે ? " "ય...જી સદાકીઆ, એને તો આપણી બધાની સમતિથી સરપચદ રનેલા-
ધીનને આપેલી છેને ? " "હા, ખરું પણ તે મેલેથી કે બીજી કાઈ માંડે ને તમારે બર
જાણે કે બીજી કાલ ! અને વળે વેચવાળ પણ કહું નથી એટલે તમે તો એમરથી છુટા
છો " "હા, પણ આખા ગામમાં એ પરણી મુઠા જોવાનું મણાવું છે તેનું શું ? " "અરે
કે...જી મેલા જેની વાત કરો છો ? ચાર મુખરેલાએ મરઢીમાં કહ્યું એટલે પરણી ખેડા ?
કાલ બતાવશે ને સાળીની ? " "અને ચોપાટી ઉપર જે સાથે રૂચાં બપ છે, એ સાળીની
નહી ? " "તે શું કાલ બહેન નથી જતા ? " "અને આપણે એમાં મળેમાં તર
વડેના આંકુર મુઠો છે, તે હવે શી રીતે દાદી લાખ ? " "એમને બહેન કરીને કે ગાંધી
ગૌરવના વિવાહ સદાકીઆ સોલીસીટરની સાથે કર્યો છે ? " "અને એ એકબીજાને હાથથી
ભાડે દેવા છે, અને તે આપણે ધરમા નોંધને છાંડે તેનું કેમ ? " "અરે, ઇંગ્લેન્ડ રી-
વાળ પ્રમાણે તમે અથવા તમારી બીજાને કહી વોલે હવેથી તારે સરપાને ઉત્તેજન ન
આપવું. એટલે એ સમજી જઈ સરપાને ચેતવી દેશે એટલે મળવું, હળવું, હસવું, બોલવું,
બધુંએ બે મીનીટમાં બધું અને તે આજકાલનો ઉઠેર-મઠ પાછાં મુઠા, રેંદમાં સમજેને
આજકાલ તો, રીક, ચાદ તો ત્રણ ત્રણ દોઢીએ વેચાય છે, તે આપણે ક્યા નથી ગણતા ? "
"અને વખતે બેળનાં, ગેપ, એ બન્ને નાસી છુટી જાનાંમાંનાં પરણી બપ તો ! " "તે

શુ?—આ ખમર પડતાં હાથ નોડનારને તાર મુગી અટકાવ્યો કે હાથ નીચા! ” માટે શેડ, તમારે ઝાંઝાતભા કરી વાત ઉઘાડી દેવી હોય તો આપ મુખત્યાર છો. બાકી રસ્તો તો બેન્ડરો-ડચી વાલકેશ્વર જેવો સીદો અને સપાટ છે નેભે માફ તમને કાપિયુ તરેહનું દબાણ નથી. હા, પછી મને ફોલો ન કરતા કે બળાની પેઠે પગતલે બાંધી ચાંપીને છાકરી પડાવી લીધી. હું તો હજીએ કહું છું કે બમતા જૂતો માફ કંઈ વખતે માનેએ ખરા ને ન પણ માને. પણ મોટેથી હું શબ્દ કહાડી ચુક્યો છું તે માફ બનતું કરીશ. માત્ર એટલો વિચાર કરવો કે એક તરફ છે આખર ને બીજી તરફ છે દીકરી. તમે છો વેપારીના દીકરા એટલે સંસારના મામલા કેમ ચાલે, તે સારી રીતે જાણો છો. “વર્ણી જુઓને” વાત બંધારે આટલે આવીને અટક્યા છે ત્યાર મોખમે મોખખુજ રહી રહી નથી હું કાંઈ લાકડી ભેલો, કે નથી હું કાંઈ કેરો પડો બાંધી ટટાર રહેલો, કે નથી હું કાંઈ કંઈ કાઢવેલે બે આખે બને ચરમા મુઝાવીને પણ આજની પેઠે જોઈ છું બે કાનથી ચાંદવેધીની પેઠે સાંભળુ છું અને કૃત્રિમ ખરીદીથી ભલે પણ આપ સાપારી સંપાદનથી બાકી ખાઈ શકું છું. શરીરનું ખેર જેનું જો છે, મનનો દોર વધે છે પણ ધટતો નથી, મગજનો તોર હલગ મારે છે પણ ખુણમાં બસતો નથી. કહો, એટલે એ બાળતનો તમારા કે તમારા વડુ દીકરીના મનમાં સૌંદર્ય કાંઈ પણ તરેહનો રહેલો ન-જોઈએ. ચાલો ત્યારે, હવે શું જતાય છે? અટક લઈને કહી નાંખો એટલે મારા કામમાં માફ મન મોટું અને તમે કરવા માંડો દીકરી પરજીવવાની તૈયારી. મારે કાંઈ મુબરકમા કાંઈમાંથી પરજીવુ નથી કે ગજીને ચરમાવુ પડે. પહેલી જાઓ કોડીનાર અને કહો ફતહના ડાકા. બહુ વિચાર વર્તેલમા નાંખે છે. તેથી વાત ધોળાય છે અને કામ ચલું નથી.” “હીક, ન્યારે અવરૂપ માવિનો માવા મવંતિ મહત્વામપિ” એમ થવાજ બેલુ છે, ત્યારે તમે સરૂપચંદ રનેદાધીનને તૈયાર કરા અને હું ગજીને મળે વાત ઉતારું છું. તમારું કામ સફરું છે ન્યારે માફ કુધઈ છે. મારે ગજીની માને પડખમા લઈ માફ કાંઈ સાંધવું પડશે. જો કે છાકરી કાંઈ એવી ફાટ (અતિશય ઘટ સેનારી) નથી થઈ કે રોકડેરોકડું પરખાવી દે, તેમ એવી કાંઈ દેખાવના પણ નથી થઈ કે બાપની રિધતિએ વિચાર ન કરે—પણ વાર સટાડીઆ, તમારા ઉપર મગાઈલા પેલા ખોટા ફરતાવેજ ઉઘાડવાના, અને ખોટી સહી કરવાના કેસનું શું થયું? ” “અરે શેડ, એ તો આશ્ચર્ય છે” અમને જાણ લોકોને એવો કાંઈ લીસાજાજ નહોતો. અમરો ધણે એવો કે દુસ્સન હોય ને દોમજ, સરૂપાની સાફી ઉપર બધું આવીને અટક્યું છે.”

(૧૨)

“ હમમે રહો નહી જા...ય,

મોરલી આજી ધૂન સુનીરે: ”

આજ સટાડીઆ કાકા અને તલકચંદ તરેહડીઆ સહકુટુમ રોમીઆ-જુલીએટ (યુરોપનાં લેખના મળવન) નું નાટક પડાઉ ઉપર રડીને ચલું (ચિત્રિત) ચલું જોવાને ઉપડ્યા છે સટાડીઆ કાકા હું એમને પ્રાથમિકની તેની ખુશીમાં અને તલકચંદ તરેહડીઆ મોલની આજી આવી ઠેલાની દેવાની જુલીમા રજામાં ‘માત્ર ધરણી બે ઝળીઆ ઉપર

પોતપોતાના ઝોરઝડપી માળામાં બેઠેલાં કાચબ બે પખીડાં! દુઃખ થતું હોય ત્યારે ઇંઝરા તો સદા યાચ એટલે ઉપલી દડી મારણી કુસાં ખાતે ખાતે બોલાઈ મઠ. કાચબ નરતે કાતે તે પડતાં તેણે બારણાની પાંખોડપી સાંકળ ફરડવી અને મારા તરફ આવવા પ્રયત્ન કર્યું. મેં એ અવાજ સાંભળી તેના તરફ પગ મથાના એકી વખતે માળામાંથી નીકળેલાં અમે પોતપોતાના ઇંઝરા ઉપર પગ મુક્યો કે દટિ મીલન થયું. નેત્રોએ પોતપોતાનું દુઃખ કર્યું અને દુખીઆંએ દુઃખની વાતો બોલી. થોડીકાગ તો વાચા બધે રહી પણ પછી સરપ-ચદ દેનેલાંધીને ચળેડોડી બરફ જાગ્યો તેઓ બોલ્યા : “ ગાજબોગે, આટલાં વરસની આ-પણી આજના સુરેમુરા આપણા વડીલોના વાક્યોડોડી એક મધી એક પડતા હોયોડાના મારણી થઈ ગયા છે ! મેં સદાકોઈ મામાને કહ્યું છે કે તમારી ઇચ્છા ગાજબોગીને પરણ-વાની હતો તો હું મારી અત્તાર સુધીની બીન દરીડની ઇમેદવારી પાછી બેસી લઉં છું ” “ અને હા, મેં પણ તરફડીઆ બાપાને કહ્યું છે કે મેં મારા આપણોગમથી તમારી આ-કૃત ટળતી હતો તો હું સદાકોડીઆ કાઠાને પરણીશ પણ મારું મન ઉપલી પડે છે. એ તો બડ ઉપવવાનેજ તત્પર થાય છે. ” “ હા, પણ તેમ બને નહીં, આપણી ફળવણી અને કુળ અને શુદ્ધચાકને એ કીક ન લાગે હું બે સદાકોડીઆ મામાની સામે થાઉં તો એમનો આજીવન બનું અને તમે નાદા કરો તો તપને પિતા તરફની પુત્રીની ફરજમાં નાનમ આવે તમેજ મને વારે થકીએ મેંબળાવતાં હતાં કે—

- “ માતપિતા પદો સજ તીરથ, માતપિતા નવ આત નિધિ છે,
- માતપિતા ગુરુ, માતપિતા સુર, માતપિતા વ્રતદાન વિધિ છે,
- માતપિતા પદ કંપતરુ, અર માતપિતા પદ રેણુ વિધિ છે,
- સાધન સિદ્ધ ન શોધત હો કણ, મેરે તો માતપિતા સુસિધિ છે

તે શુ હવે તમારે માતપિતા સુસિધિ નથી ! ન્યાં સુધી તપને મને પરણાવવાનાં હતાં ત્યાં સુધી એ બધું ખરું હતું, અને હવે શુ બોલુ થઈ ગયું નહીં, એમજ કમળે કે મેરે તો માતપિતા સુસિધિરે ” એજ તમારું બહેતાર કરશે. ” “ બાપુ એ, એક ગીમડ વેપારી અને બીજો બટપટી વડીલ ! અરે સરપચદ; એ તો સ્વાર્થની એચ્ચતા છે, રોહની પાટી ! અને દુરતનો પુરાવો બેઠતો હોય તો આ હું પડે ઉઠા મેં એ લેકોની વાત અધરે અધરે સાંભળી છે આસ હુપાકને નહીં, પણ એવા સ્થોગેમાં મુકાઇ તેથી અને હા, ન્યાં મારી તમારી ચટણી વડાવા માંડી એટલે તો અસરમાં મનજ ન થયું અને તે પહેલાં તો પિતાજીની આજ્ઞા અને એ લેકોની વાતચીતમાં ચિત્ત થયું. તમકચદ તરફ ડીઆ બદારથી આવી, પાપડી કુપડો ચાકી પર ફેંકી, ઠાટ જીતીને ખુરશીપર ફેંકી ગઈ ઉપર આજ રાઇ પડ્યા આ વખતે હું પાછળનાં ભોડેનાં ઝોરઝડપાં હતાં અહીં ઉપરથી હું પામી મઠ કે જાજ બાપા બહુ મેચેન છે એટલે બોલાવવાનું તો બાજુ એ ગળું પણ નમ્મે અડવાનું પણ માંડી વાહ્યું એ લેકોનાં કાસતોન મારા તમારાથી અભરમાં નથી એટલે કીકબોગીનું કાસજ બાણવાની આજ્ઞા જરૂર તો દાઈ નહોતી પરંતુ આજ બાપાને બહુ દહપાર તરફડીઆ મારના બેઠ સાધારણ કાસજ છે કે કાંઈ આમ, એ બાણવાની ફીતેભરીથી જઈને કુખા કરતાં વખત પોતાનું ટામ કરોજ એમ મારી બેસી રહી, એટ-

લામા આવ્યા સદાદીઆ કાકા, દસતા દસતા અને પછી એ બનેલી કાંતજડમાં મારો ને તમારો ઘાટ ધણો ! (અહીં ગમગીરીએ ઈતિબળત બધું બ્યાન કર્યું જે વાંચક બાંહે છે).

આ સાબળી સખેદામય પામતાં સરપચંદે કહ્યું ' અને મારા આવજી સદાદીઆ મામાએ ફિલસૂફી ચલાવી, મારે મોથે હા પડાવી, વચ્ચે વચ્ચે, મારો રિયતિતું બાન કરાવતા જઈ, બ્યાવહારિક રોદ પછુ મુક્તા ગયા. કેળવણીને કાચે તાંતલો મજબ બપાણેલું અને મામાના પછુમાંથી મુક્ત થવાનો એક નાગજ આવેલો જોઈ, ગાજબોરો, તમારા સ્નેહને પછુ ગોણુ મણી, મેં હા પાડી. " " અને મને તો હોમીને નામુ એનું નામ લે શુદ્ધ સ્નેહ ? મામાનો બદલો વાળવામા મારા તમ્બની ફરજમાં તમે મુકાફ, તેના સા બ્યાજ આપો છો ? ને એવજ દતું તો શુદ્ધ સ્નેહની પત્રિજ બાવનાએ પ્રગટવી તે રસ્તે યોગસુધી દોરી શુ કરવા ? " " હજી એથીયે ઉંચે ચડે. સ્નેહીઓનો સ્નેહ ક્ષેત્રીમાં જળકે છે ' " અરે સ્નેહાધીન તમે બધુ જાણા છો એ તો અને " પર ની કરીદેશે અને તમે જોતાજ રહી જશો " " તમારા સ્મૃતિ દેહને કે તમાર મનને " " હા પછુ એ પતિ થયો ને તો પછી પરમેશ્વરજને ? " અણગત પછુ શુ પતિ પત્નીનેજ સ્નેહ અસીમ છે ? શુ તમે મને નૈસર્ગિક સ્નેહથી ન જ ચાહી રહ્યા ? " " હા તમારી મજા એમ દોષ તો એમ પણ કરી શકુ સરપચંદ એ પછુ તમેજ મને સીખશુ છે " " અને તે પ્રકૃષ્ટિત મન અને દસતા વદનથી ? ' "

આટલામા દાહર ઉપર મજમરા યના સંમળાતા હોવાથી મારી તથા ઉડી મઈ અને મેં કહ્યું સરપચંદ સ્નેહાધીન, ત્યારે પતિ થયા શિરાય બીજી રીને પછુ પાસે રહી તમારી હૃદયમસી બગવતા રહેજો. કારણ કે,

" હમસે રહો નહી ના . ન "

ગોરલીઆંબી પૂન મુની દે

આટલું બોલને બોલતે હું અને એ, અમે એક ધાવસ પખીઓ પોતપોતાના મા જામાં પાછા વળ્યાં.

(૧૩)

ગોરનો મોકલેલો ગોરણી, એક પગ ધરમાં અને બીજો બહાર ગાખી, તમારાય તિર્મી સરથી કન્થાને (મને) ગોરીમાં પધરાવવાનું ફરમાન કરી રહ્યા છે હુમંગ તાણી હું પરસાળમા આવું સારતી મારા મનને પુછી રહી છું કે મારા લગ્નની ચરચાની કાગોળીઓથીજ કેમ ધઈ હતી ? પહેલી કાગોળી સદાદીઆ કાકાએ તત્કચંદ તરફથીઆને, પોતાને મને પરણુવું છે કરી સંમળાવી હતી. બીજી કાગોળી સરપચંદ સ્નેહાધીને મામાપતી ઇચ્છાને આધીન રહ, અને સદાદીઆ કાકાને પરણવાની સંમળાવી હતી. અને તે પ્રમાણે આજે હું તૈયાર પણ ધઈ છું. ત્રીજી કાગોળી મારી માતાદરા મારા પિતાએ મને સંમળાવી હતી અને તે સરપચંદ સ્નેહાધીનને પરણવાનું નથી, એ હતી. હું આરા મનને પુછી રહી છું કે હવે કાંઈ કાગોળી બાકી છે ખરી ? સરપચંદ સ્નેહાધીન પણ સદાદીઆ મામાને ધરડી ઘોડી લાલ સચ્ચમ કરાવવા ઉમંગથી આવી પહોંચ્યા છે, ને કે પાછળથી મારી સહીપણીઓ

અને મારા જાણ જાણી મને કહે છે કે "જોને માટે તું આટલાં સ્થોળો વ્યોપાત ફેંકી રહી છે તે સરપચંદ રનેદાધીન તો લાંબા પહેળા મઠ આમથી તેમ ફરે છે, મામાની જોડે દસી દસી વાત કરે છે, અને એમનું કામ પરિપૂર્ણ કરવાને આખા છે ત્યારથી સગામ બધી હાથમાં લીધી છે જો બહેન, તારા તરફ જોને દેખાવતો પણ પ્રેમ હોય, તો પહેલાં તો એ મુજબથી આવેજ નહીં, અને વખતે આવે તો આમ મહામહાલા કરેજ નહીં, અને વખતે મામાના માન ખાતર તે કરે તો ચહેરો તો ચાતુર્યમાં જણાવજ નહીં કહે બહેન, પુરૂષોને તે કદી પ્રેમ હોય છે ? જાણી ગણીને તું શુદ્ધ રોહ સમજતી મઠ જોડે સામાને પણ તેડુંજ પાડે, પણ કુનીચ તો બવદાર કુશળ છે એ તો એકને એક એ ગણીનેજ લાગણી ખતાવે છે વળી તું ચટાણીઆ સોંપીરીટને પરણી નથી ત્યાં સુધીની બધી પચાત છે એકવાર દસ્તમેળાપ થયો કે એજ વહાલા લીમ જેવા લાગશે ! માટે ના હકનો કલ્પાંત છોડી કે અને ચોરીમાં ચાલ" હું મુંઝી મઠ મર્ધ શો જનજ આપી શકું ? સરપચંદ રનેદાધીનના રોહને માટે ઉલ્લેખી સહા ઉપસ્થિત મર્ધ ! દરનામાં મન કચમચુ થયું હું—

યત્યૂર્વે ચિપિના લલાટલિખિતં તન્માર્જિતું કઃ સમઃ ।

એ વચનનું મનમા સ્મરણ કરતી ચોરીમા આવી બેઠી અને ને સાથે તલકચંદ તરફ લીધાને હરપમાં ટાલો શેરડે પડ્યો કે છેવટે સ્વપ્ન સંક્રમામાંથી હટી ન શક્યો તોકરી ટેકાણે આવી ખરી ! વરજન્યાનાં સગાવદલાં અને શાંતિ જોને ચોરીની અસપાસ વીટાળાઈ વચ્ચે મારો હાથ સરામી આ કાઠના હાથમાં એપરાની ચેર મહારાજે તૈયારી કરી, એટલામાં શાંતિ જોનેની નજર મારી આખના આસુથી પસળી ગયેલા હૃદય તરફ અને મારા કુસર્કા તરફ ફરી આ વખતનું કુમકુ સરપચંદ અનેદાધીનને માટે મને જે કહેવામાં આવ્યું હતું તે, કપડામાંથી મારા લેમના તરફ જોવાથી આવ્યું હતું, મને ખાતરી મઠ મુંઝી કે મેં જે સાંભળ્યું હતું તે અક્ષરે અક્ષર ખરે હતું મામાનો કારજાર એ દરતા હતા ! "હા હા," "હી હી" એ બરતા હતા ! એમના ચહેરા ઉપર દિલગીરીનું તો છુદ પણ નહોતું જાણે એ લોકોને કોઈ પણ જોળખતા નજ હોય ને શું, ? શું પુરૂષો એમના જેવાજ પુજારા દશે ? આમ મારો હાથ ચટાણીઆ કાઠને સોંપવા જોર પોતાના હાથમાં લીધો, ત્યાં મારો બીનો છેડો જોડ, અને મારું કુસર્ક સંભળી ન્યાતના પટેલે ગર્જના સાથે જોરને કહ્યું 'સખર, ગોર મહારાજ, જરા ચોળો આ કન્યા કેમ રૂએ છે ? અને કુસર્કા કેમ પૂાય છે ?' આટલું બોલી ઉઠીને પટેલ એન્દ્રમ મારી પાસે આવી મારે વાસે હાથ ફેરવી બોલ્યા 'બેટા ગજમોરી, આજ તો તારા હર્ષની હલ ન હોવી જોઈએ તોને બદલે તું આટલી બધી દિલગીરીમાં કેમ છે ? શાંતિ આગળ કહેવાને તને કોઈ પણ જાતની અસહ્ય નથી કારણ કે શાંતિ-શુ શય કે શું રહ-શાંતિ જાનો ખુલાસો મારી રાકે છે અને મુન્દાને દડી રાકે છે" બસ વાદળાને પર્વત સાથે અથડાવા જેટલીજ વાર હતી 'મેં મારા મનને કાણ જોયો અને તરતજ આખો આખિમાનો અબુસાર ડોલ્યો ! ખેલનું કાંકુ પકડી કટ લાંબને તલકચંદ તરફીઆ ખેલને પોતાની પાસે બેસાડી અટ્ટ મઠ સમજાવ્ય લાગ્યા પણ કેમે ફરી ખરી બેઠ નજ આખોડ ઉલટું જો આ લમ નિર્ધિખે પોર પડવા કે તો શાંતિ કહ્યા

મોટી રકમ આપવાની લાલચ પણ ખતાવી પડેલ બોલ્યા “શેઠ તલકચંદ તરફડીઆ, તમને તો મુબઈ રહો એટલે ક્યાંથી ખજાર હોય પણ આપને વિદિત થાય કે અહીંયાં ફેટલોક વખત થયાં આપણી છાતિમાં મુલાનોનું સ્વયં સેવક મંડળ સ્થપાયું છે અને તે લોકોએ બીજા યાત્રિ સુધારા અને ઉન્નતિના કાર્યો ભેગા એવો એક ઠરાવ પસાર કર્યો છે કે-કોઈ પણ કન્યાને એની મરણ વિરૂદ્ધ પરણાવી દેવામાં આવતી હોય તો તેનાં લગ્ન બદલ કાવવાં અને કન્યાનાં માં આપને કન્યા કહે તે યાત્રિ વળ સાથે પરણાવવા ફરજ પાડવી. માટે તમારાથી બહેન ગંગાગૌરીની મરણ વિરૂદ્ધ એને સટાકીઆ સોલીસીટર સાથે નવીજ પરણાવાય. સ્વયં સેવકોએ આ વાત યાત્રિની બાજુમાં આપી તે વારસે યાત્રિ એમનો ઉપકાર માને છે, શેઠ, તમારા કે સોલીસીટરના પૈસાની શેઠ અહીં નદી સાથે જો પડેલ અથવા યાત્રિના વડીલો કાંઈ પણ આડું અવળું કરી બેસે તો તેમનો જવાબ માનવાર યાત્રિના મુલાન સ્વયં સેવકો છે “અરે વળા આ કાગોત્રી પ્રણાલ ક્યાંથી ઉઘડ્યું?” તલકચંદ તરફડીઆ બેબાકળા થઈ બોલી ઉઠ્યા કારણકે તલકચંદ તરફડીઆને આ યાત્રિ તરફની ચોથા નબરની કાગોત્રી હતી. અને સંજોધી એ બોલ્યા “અરે છાકરી, મને ખજાર નહીં કે તું આવી ખટખટી હાથ અને અવગ રહી તું બર સબામાં માફ નાક મુજ માંથી કપાવીશ.” “પિતાજી તું નિર્ભય છું અને આમાંની મંત્રજ ખજાર નથી” મેં કહ્યું “ત્યારે બરમાંથી કાઢક તો કુટેલું હોતું જોઈએજીને? આટલી બધી સાવચેતી અને આટલાં બધા વખતસર કોડીનારમાં પણ મુકવા છતાં આ ફળેતી?” એક સ્વયં સેવક બોલી ઉઠ્યો “તરફડીઆ શેઠ, યાત્રિને બંબલમ્મા રાખી છેતરવી હતી પણ મુબઈ કાંઈ છેતરાય તેવું હતું? અમારા મંડળની ત્હાની સાખાને કપારની એ ખખર હતી કે તમે બાલો આગની બીરવાન અર્ચાં આપણું કરનારા તે પ્રમાણે નવીજ વર્તો અને આ લમને ત્યાં લઈ ટોઠા આપનારા સટાકીઆ સોલીસીટર ગણ દીકરોને પરણવાની પેરવીમાં છે. અમારા સ્વયં સેવક મંડળનો એ નિયમ છે કે તેના સમાસદે સોજન ખાત્ર કહેતું પડે છે કે યાત્રિ સુધારા અને ઉન્નતિ અર્થે તે યુગમાં યુગ વાત પોતાના મંડળ આગળ પ્રમદ કરશે અને જરૂર પડે તો માં આપોના હુકમનો સવિનય અનાદર પણ કરશે એ મુબઈની સાખાના છાકરાએ કાલેજો તથા સ્કુલોમાં બેસે છે, એઓ તમારા બહેનના કહેલા કાગોત્રી અજાણ્યા નહોતા. તમે બહેન ગંગાગૌરીને મારી મચડીને પરણાવી નહીં રોકો, અને તેમાં વળા તમે બહેન તો એકવીસ વર્ષનો હોવાથી પોતાના મનમાં કુસ મુખ્તીઆર છે, એ હક બાળક વાતે એમને સપુણું છુટ છે.” “ત્યારે કાઈ સટાકીઆ સોલીસીટર, હવે હું ગળતે કેવી રીતે પરણાવી શકું? વાર કાપો કાંઈ કહે છે ખરે?” “ના રોક, આમા કાપો શું કહે?” ત્યારે તમારો વડીલ તરીકેનાં આટલા વરસનાં બુતબુત શું કહે છે વાર્ડ?” એ પણ યત્ન યત્ન જ કહે છે, ત્યારે તો આપ પાછા પધારો બીજાનું શું થાય?” તલકચંદ તરફડીઆએ મુજને મહેરે અને મુજને રીંદીરે આ પાંચગી કાગોત્રી સંભળાવી. “અરે પણ આ શું બોલો છો, શેઠ? બંધી બોલ્યા, અમી ફાક? મુબઈની બલામાંથી છુટવા આબ્યા કોડીનાર, ત્યારે અહીં તો બહાણ તળાએજી બેઠું!” યાત્રિના પોલ તરફ ફરીને સટાકીઆ સોલીસીટર બોલ્યા: “સરથો અને ગંગાગૌરી બંને ન્યાત સમજી ખુબારીને પરવાનગી આપે પછી તે ન્યાતને અડચણ નથી ને? પૂછો એ જોને” ન્યાતના શેઠ સરપચક રતેદાશીન તરફ ફરીને

એમનો જવાબ માનવા નય છે, ત્યાં બે તાર-એક તલકચદ તરફડીઆના હાથમાં અને બીજો સટાકીઆ કાકાના હાથમાં ચૂરી પડ્યા. બન્નેએ મુજબતે હાથે તાર ફેડી વાંચવા માંડ્યા તલકચદ તરફડીઆનો તાર મરદનાસે તરફથી હતો. તેમાં લખ્યું હતું કે—

“અહીંથી સરપચદ સ્નેહાધીનના નીકળ્યા પછી તેમના મિત્રે તમારા નામથી અમારા તમારી પાસે માનતા રૂપીઆ ભરી દીધા છે શેક સાહેબ, અવધાર મોકું કટાણું કરાવે છે. પણ હવે આપ કાંઈ મનમાં નહીં રાખો અને કામચાલ સોપતા રહેશો.”

“એવ મારા દીકરા, તમારે ખુલખલ મને ચોડી છે, તે હજી તમારી જોડે કામ પાડીશ? ઠીક છે બેટા, સુખર્ષ પાછો આવવા દો, પછી છટકાને શેવરાવવાની બાજી મોકું છું કે નહીં તે જોજો” તલકચદ બબડ્યા

બીજે તાર સટાકીઆ સોલીસીટરના બાગીચારને હતો. તેમાં લખ્યું હતું કે “સરપચદ સ્નેહાધીનની સાક્ષીએ તમારા પર ચોરલેલા કાળા ચાંલિયા કાઢી નાંખ્યા છે નહીં તો જગજાહેમ તો તેમારા ઉપર ખેરો નરનાવેજ ઉભો કરવાનો અને જોગી સડી કરવાનો આરોપ ફરમાવવાના હતા. પ્રમાણિત ન્યાયાધીશના મનમાં પ્રમાણિત સરપચદ સ્નેહાધીનની છુનાની ઉત્તરવાથી તમે જાણ્યા છો. જે કામ દળરોની, ચેલોઆ ન કરી શકે તે કામ સરપચદ સ્નેહાધીનના ચાલે કર્યું છે માટે બધો જસ એમને થઈ છે” સટાકીઆ સોલીસીટર તારને એક બાળુ કેંકી સરપાને વગાડી પડ્યા અને ગઈસ્તિ કહે બોલ્યા. “બેટા, ઉપકારનો બહોળો ઉપકારથી તો સફળ વાળે, પણ તે તો અપકારનો બહોળો ઉપકારથી વાળ્યો. (બધા એકઠા મળેલા લોકોને સંબોધી તે બોલ્યા—) પરમાત્મા જે બાછુંગોડવે છે તે સારાનેજ માટે. નહીં તો પરવા પછી હું શું કરી શકવાનો હતો? મનમાં સુધી મનમાં જવાતાપણે કશા ખુશ્ખા કરત (તલકચદને તેમણે કહ્યું:) તલકચદ તરફડીઆ શેક, જે આપની ચાંમનિ હોય તો બેટા આ ગજોનો હાથ હું અત્યારે ને અત્યારેજ આ માગ સરપાને સોંપી તમે ને મે સ્વાર્થની અંધારીમાં ચાલે સ્નેહને ધડકા મારી શેક ગાઉ ફાવવી દીધો હતો. પણ હવે સ્વાર્થના પડળ ખસી ગયાં છે. માટે અમારો આપો એટલે આતુરને એકાં કરી દઉ. ફોરપાએ સ્નેહાધીન અટકને તમારી અને મારી બાજતમા ફાતમાં મુકી સાબીત કરી આપી છે. માટે હવે તાર ન કરો.”

આ વખતેજ એક ત્રીજે તાર પણ આબો તે તલકચદ તરફડીઆના મુખ્ય મુનીમનો હતો. તે એ મતલબનો હતો કે દેવપરદેશની આપની ઉપલપ્તિમયનો દબી ગયેલા મામલો ભાવની ફેરફારને લીધે પાછો આપના સાબતમાં આવ્યો છે અને આપને જે નાદાર થવાની બીક પેડી હતી તે મટીને પાછા માલદાર થયા છે—હવે તો કહેતુજ શું? તલકચદ તરફડીઆ સટાકીઆ કાકાને સંબોધી બોલ્યા “તે હું તો જહેવેથીજ કહેતો હતો કે સરપચદ સ્નેહાધીનને ગજી હું વગાડી મુક્યો છું હવે મારી મુજબાદત નેવાની કાંઈ જરૂર નથી” બસ, પરવાનગી મળી કે સટાકીઆ કાકા સરપચદ સ્નેહાધીનનો હાથ પછી વરપાટવે બેસાડતા જઈ બોલ્યા: “સરપા, લે આ મારી ગજી દીકરી,” અને મને સંબોધી બોલ્યા: “બેટા

ગજ, તે આ સરપાને હવે તારા દેવાનો દાર કર પણ જોજે હો, મારાં વીંધાં મને રૂપસદ આપી દે, તો તારે મને સંભાળવો પડશે, હો કે”

સરપચંદ રનેદાધીનનો દાર પડતાં પડતાં મારી આંખમાંથી ખળખળતાં દર્પાશ્રુ છુટ્યાં અને તે અમારા જન્મેની સમુક્ત હથેલીમા પડી લગમગાંને પવિત્ર કરવા લાગ્યાં. આ અમારો સટાપીઆ કાકાએ પોતાના પંડને હેઠથી અને છઠ્ઠી કાળાની મંભળાંની દોષી, પણ આ કાળાની કાકા ઉપર કેર વરસાવનારી નહોતી ક્યેક તરફ ખાલજો, આથીર્વાદ દેવા લાગ્યા, ખીજ તરફ યેરાએ ગીત ગાવા લાગ્યા, ત્રીજ તરફ વાજીંગ વાગવા લાગ્યા, ચોથી તરફ આપતિનાં અળાં વાદજો વિખરાઈ નજ બાનંદનો સર્ સોસાઈ મયેલાં હર્ષક્રમજોને વિકસિત કરવા લાગ્યો, પાંચમી તરફ ગાતિ સુધારા અને ઉત્તિ અર્થે તસકચંદ તરફડીઆ અને સારાડીઆ કાકા તરફથી મોડી મોડી રકોમની બક્ષીસો બંદાર પડી, છઠ્ઠી તરફ ‘સરપચંદ રનેદાધીનને સારાડીઆ કાકાએ પોતાની મીલકતના પોતાના પૂત જોડવાનું હક આપ્યા અને તસકચંદ તરફડીઆએ જમાઈને જરથી, મરથી સ્થાપ્યા. સાતમી તરફ રવપરોવકાએ Long live the decorated couple—(પવિત્ર કપતી મણુ છવે) તથા વદિમાતરમ, એવા હર્ષનાદથી અવધાપ કર્યા અને All's well ends well (સમજું સારું, જેનું ઉત્તર સારું !) કહી અમને આથીર્વાદ આપ્યા અને આઠમી તરફ મે સરપચંદ રનેદાધીન સાંભળી શકે તેમ કહ્યું—

“ હમમે રજો અમ ના.. મ,

મેરલીઆરી પૂત સુતરે ! ”

અને એ મારા પ્રિય પતિએ પોતાનાં સુખપૂર્ણ, સ્નેહપૂર્ણ નયનો દારા શેા ઉત્તર આપ્યો, તે—પ્રિય વામનાર, ત્વને કઈ કહેવો પડે તેમ છે ?

ગમ્પીને ઘેર ગમ્પી આગ્યા !

હુએ આ અમારી તીનેરી એવી હંચી બનાવટની છે કે તેની બરોબરી કાઠ પજુ કરી શકે તેમ નથી નવસસાએ પોતાની તીનેરીના વખાણ કરતાં કહ્યું.

ધાપીવસ—હા બરબર છે મે પણ તમ્પરી તીનેરી વીધે સાંભળ્યું છે કે કલકતામાં સમળા તીનેરીઓની પરિક્ષા લેવાઈ હતી સમળા તીનેરીઓને સખત આગમાં નાખવામાં આવી હતી તેની અંદર એક દહોનું કુકુ અને એ મરથા મુકવામાં બ્યોલાં હતા અને તે આગ સાત દિવસ સુધી સખત રાખવામાં આવી હતી અને પછી આગને કાપી પછી તીનેરીઓ ઉધાળા માલુમ પડ્યું કે ખીજ બધી તીનેરીમાં મરથા મરી મરી ગયાં હતાં અને રહી જોમળા મધુ હતું પણ તમ્પરી તીનેરીમાં મરથા ટાકથી ચરચર મુકનાં હતાં અને રહી એટલું બધુ રી મધુ હતું કે ક્ષણથી પણ તે જાગી શકાય નહીં.

—“ કાલીયાવારી કાળો.”

રંગભૂમિ:

ભારતી અને અન્નપૂર્ણા.

(એક કાલ્પનિક સંવાદ)

લેખક: શ્રીયુત ચાંપરી બિરુલદાસ ઉદશી.

પાત્રો.

ભારતી.....જમીન કાંટ મંગાનોની માતા.

અન્નપૂર્ણા.....જગત્સે અન્નથી પોષનાર દેવી.

સ્થળ—એક ગદન વન

સમય—સંધ્યા.

(ભગવાન સૂર્યનારાયણ અસ્ત થતા જણાય છે. વ્યોમ પ્રદેશમાં અને સ્થળે સોનેરી ચિત્રો પ્રગટાય છે. અંતે સમયે એક ગૂઢ વનપ્રદેશમાં લીલી તરુવટાની સમીપે માતા ભારતી એક ખેત વસ્ત્ર ધારણ કરી, વિખરાયેલા કેશગણે, નિરાશાથી જવાબે મુખે નિશ્ચમ દાંતની નજરે પડે છે.)

ભારતી:—અહો જન્મત પાલિની દેવી અન્નપૂર્ણા ! મારાં મેતાનો પ્રત્યેની તમારી અવકૃપા શું આટલી દુરે પહોંચી ? ૨ પુત્રોપેલિની માતા ! જૂનાથી ટળવળતાં મારા દીન મેતાનો માટે તમારા હૃદયપા શું લેદમ્બાન દયાભાવ નથી !—ચિદિ ગાંધ, શિદિ મર્ધ, નવે નિદિ અદશય યદ્ધ, એકર્ષ અમેષ યદ્ધ, લક્ષ્મીદેવીની સાહાય્ય સિધિય યદ્ધ ! દરે. શું તમે પણ તેમનો ત્યાગ કરશે ! ના, ના દેવી ! એમ ન કરશે—એમ ન કરશે અન્ન માટે પીડાતા મારા બાળકોની દુઃખગર્જના પણ તમારા હૃદયમાં જવાબેલ વાદળાંઓને શું નથી વિખેરી શકતી ? તમારા હૃદયની અનુકૂળતા અંગિને શું મારાં નિરંધાર મેતાનોનાં દુઃખવૃંથી આશુ-જ્ઞાની વર્ષો પણ નથી લુગ્ગરી શકતી ! મા ! મા ! એક વાર કૃપા કરેા અમારી કુખાને—અમારા આત્માને મેતાનો, મહારેવો, તમે મદા ઉદાર છે, સમસ્ત જગત્સે પાળનાર છો; તો એટલી મે દયા ન કરેા, મૈયા !

(બોલતી બધ પડે છે, નિરાશ ચાંતિ જવાઇ રહે છે. જરા વારે પવનના સંધ-વાદાથી માંડનાં પાંદડાંઓ અવાજ કરી રહે છે.)

શાન્તિ ! શાન્તિ ! ગદન પ્રદાન્તિ ! આ દુઃખી હૃદયની કાંઈ ફરીયાદ કોઇ નથી યાંત-જાતું. આ વૃક્ષનાં પાંદડાંઓ ખોટો દિશ્વસો છદ્ધ રહ્યા છે. દેવી અન્નપૂર્ણા ! તમારું હૃદય શું હવે આટલું બધું કોર યદ્ધ છે ! મારા પ્રતિ તમારી આટલી બધી ઉદાસીનતા !

(ચારે તરફ કંઈ ફેરવે છે. ધરીસર મર્વ કાન્ત યદ્ધ રહે છે. જરા વારે, જમીન

ગજ, લે આ સરૂપને હવે તારા હૈયોનો દાર કર. પણ ભેળે હો, મારી આપી દે, તો તારે મને સંભાળવો પડશે, હો કે”

સરૂપચંદ રનેહાધીનનો હાથ પકડતાં પકડતાં મારી આંખમાંથી ખળખળ હાથે જેલે સંકેત અને છુટ્યાં અને તે અમારા બંનેની સમુક્ત દરેલીમા પડી લમગાંને પવિત્ર કરવા, પ્રેમ, પ્રેમ, પ્રેમ આ પ્રમાણે સદાકીઆ કામએ પોતાના પડને છેલ્લી અને છઠી કાગોરી સંભાળાવી આ કાગોરી પ્રેમ ઉપર કેરે વરસાવનારી નહોતી મચેક તરફ ખાંભણો આરીવાંદ દે બીજી તરફ મેરાઓ ગીત ગાવા લાગ્યાં, ત્રીજી તરફ વાળત્રે વાગવા લાગ્યાં, ચોથી તરફ આપતિના કાળાં વાહણે વિખરાઈ જઈ અનંતો સર્વ સોમાઈ એવેસાં હૃદયકમળોને વિહાર કરવા લાગ્યાં, પાંચમી તરફ જાતિ સુધારા અને ઉત્તિ અર્થે તલકચદ તરફડીઆ સદાકીઆ કામ તરફથી મોટી મોટી રંગોળી બહીસે બહાર પડી, છઠી તરફ સરૂપચંદ રનેહાધીનને સદાકીઆ કામએ પોતાની શીલકતના પોતાના પુત્ર જેટમાય હક આપ્યા અને તલકચદ તરફડીઆએ જમાઈને જરથી, ઘરથી રમાખા, સાતમી તરફ સ્વયંસેવકાએ Long live the consecrated couple—(પવિત્ર દંપતી મરું અવે) તમા વદિમાતરમ, એના હર્ષનાદથી અપોય ક્યાં અને All's well that ends well (સપણું સારું, જેનું છેવટ સારું !) કહી બંમને આથીવાંદ આપ્યા અને આઠમી તરફ મે સરૂપચંદ રનેહાધીન સંભાળી શકે તેવ કહ્યું—

“ હમને રહો અમ ના.. મ,

મેરાલીઆરી પુત્ર સુખે !”

અને એ મારા પ્રિય પતિએ પોતાનાં સુખપૂર્ણ, સ્નેહપૂર્ણ નયનો દારા તો ઉતર આપ્યો, તે—મિય વાચનાર, હવે કાંઈ કહેવો પડે તેમ છે :

ગરબીને ઘેર ગરબી આગ્યા !

જુઓ આ અમારી તીન્નેરી એવી હંચી બનવટની છે કે તેની બરોબરી કાંઈ પણ, દરી શકે તેમ નથી નવસયાએ પોતાની તીન્નેરીના વખાણ કરતાં કહ્યું

ધારીદાસ—હા બરાબર છે મે પણ તમારી તીન્નેરી વીધે સાંભળ્યું છે કે કલકતામાં સપળા તીન્નેરીઓની પરિહા લેવાઈ હતી સપળા તીન્નેરીઓને સખન આમમાં નાખવામાં આવી હતી તેની અંદર એક દહીનું કુકુ અને એ મરખાં મુકવામાં આનાં હતા અને તે આમ સાત દિવસ સુધી સખન રાખવામાં આવી હતી અને પછી અગ્નને હાથો પડી તી નેરીઓ ઉપડનાં માલુમ પડ્યું કે બીજી ત્રણ તીન્નેરીમા મરખા મરી મરી ગયા હતાં અને દહીં ઝોમળી ગયું હતું પણ તમારી તીન્નેરીમાં મરખાં દાદરી ચરચર મુજબાં હતાં દહીં એટલું બધું દરી ગયું હતું કે કુદાગથી પણ તે જાંઘી સકાયું નહીં !

—“ કાઠીયાવારી કાળો.”

ભારતી—ત્યારે શું આ સર્વે દુઃખ-આ સર્વે પીડા અતે મારાં સંતાનોને સુખ આપશે ?

અન્નપૂર્ણા—નિઝદિક, પુત્રી !

ભારતી—પરંતુ ક્યારે ?

અન્નપૂર્ણા—પ્રેમ અને પ્રમીતનો આદેશ થશે ત્યારે. પરંતુ ભારતી ! એ તો અવશ્ય બાબતે કે દુઃખના સુખને સાવથી, દુઃખના સુખની કિંમત અંકવશે, દુઃખના સુખના અર્પનારની પિળાવ દરાવશે એ માટે દુઃખ એ દુઃખ નહિ પણ અદભૂતરૂપે સુખજ છે.

ભારતી—ના મા ! એ જોડો દિવાસો ન આપશે માતું હવે સંતાનોને પીડાતાં કેમ નોંધ શકે ? જૂખથી ટળવળવું અને એ દુઃખથી રીવાઝ રીવાઝને અતિ પ્રાણુ ત્યાગવા, એને સુખ કે સુખને સાવનાગ વસ્તુ કેમ કહી શકાય ? અંતતિ માતા પિતાની આંખો આગે જૂખથી તાગીને મરે અને આપ અહીં પ્રકૃતિ અને પ્રભુ, સુખ અને દુઃખની વિદ્વતાભરી શીમામાં દેરા, એ કેમ સહાય ? એ શીમામાં જગણે ધામની નથી, મા !

અન્નપૂર્ણા—ભારતી ! ડોરર લાગ્યા વિના માણસ સંભળીને ચાલતો નથી તું તારાં સંતાનોને હમણાં દુઃખની જેટલી હડે પડાયતાં હુવે છે, તે હડે એજાગીને પણ હજી તેઓ વધારે દુઃખી થશે.

ભારતી—શું-શું કહ્યું, માતા ! હજી વધારે દુઃખી થશે અને આપ એ નોંધ રહેશે ? પ્રેમ એ સાખી રહેશે ? પ્રકૃતિ પણ મૌન રાખશે ?

અન્નપૂર્ણા—હા-એમજ થશે. તારાં સંતાનોનું કદ વધતું જશે આજ તારાં ચોકડો મનાનો જૂખથી મળી પામે છે અને હાજોને દિવસમાં જોનારજ ભોજન મળે છે; પણ સમય એવા આતે કે તાગ સેકડા સંતાનોને તણુ તણુ દિવસ સુધી અમ નહિ મળે, હા-જોને એક એક દિવસ ઉપવાસ કરવાનો મમય આવશે મા પુત્રીને, આપ પુત્રને અને ભાઈ ખહેતને પોતાની આપ સામે મુઠાથી મરતાં જોશે. ન્યારે આવો મડાકીન સમય આવશે, ન્યારે દુઃખાવશી વિકલાસ ચક્ષુસ તારાં સંતાનોનો સંતત ભક્ષ કરવા માંડશે, સારેજ-પુત્રી ! ત્વંજુધી નહિ-તાગ સંતાનોની આંખો ઉપડશે, તેમનું આશ્રય ઉડે, એ દુઃખ દેડવા માટે તેમની રજોરમાં એક નહુ એતન આવશે, તેમના હૃદયમાં ઉત્સાહનો એક નવો ભાગ પ્રકટે. તારાં સંતાનો ઉડશે, આગમં ખખેરશે, દુર્ગંધોળેને લધાવશે, પરદેશીઓની નહિ પણ પોતાના દેશી ભાઈઓની સમૃદ્ધિ વધારે એવો વ્યાપાર ખેડશે, સાચી પ્રકૃતિને સત્કારશે, આડગર-વિલાસ-મોહ-અને ખોટા અનુકરણો ત્યાગ કરશે. ન્યારે આ સર્વે થવા માંડશે ત્યારે પ્રેમ અને પ્રેમવશે, પ્રકૃતિ અને કહેજુ મોક્ષવશે અને અને આપા કરશે કે “ભારતીનાં પ્રત્યેક સંતાનના ધર્મા તું વાસ કર, તેમને માન્યભાર ભરપૂર ભર.” ખસ-આ આપા ધર્માનું કું સદર્શ, રિમતભર્યું મુખે તારાં સંતાનોનાં ધર્મા વાસ કરી દર્શિ, શિક્ષિ અને મિદિ, એ બે મહા સાધનાઓ તારાં સંતાનોને આંગળે મ્હાલશે અને જેવું પૂરાતનમળે તારું સ્થાન જમતણાં હતું તેવું પૂનઃ થશે.

ભારતી—હું એવો દિવસ અવશ્ય આવશે !

અન્નપૂર્ણા—આવવોજ નોંધ્યો પુત્રી ! જો ન આવે તો પ્રભુ એ પ્રભુ નહિ અને પ્રકૃત એ પ્રકૃતિ નહિ

ભારતી—ત્યારે શુ મા ! હમણીં મારે મુને મેટિજ બેસી રહેવું ?

અન્નપૂર્ણા—ભારતી ! જગદીશ્વરને નિરતર આર્થના કર કે એ તારા સંતાનોની નિદ્રા જલદી ઉઠાડે, તેમને સત્વર જાગાડે. પુત્રી ! તારા કુખનાં આસજોથી તારા હૃદયને ધોઈ સ્વચ્છ બનાવ અને તેમા પ્રભુશ્રદ્ધાને વસાવ. શુભ ચિંતન અને શુભ ભાવનાઓનું તપ આદર, પ્રકૃતિનિયમનું સદર્પ પાલન કરવાનું વ્રત આચર, એ સર્વ, નિઃશય ભાવનાઓ અને કર્મો અવશ્ય સારાં ફળો લાવશે.

ભારતી—મહા ઉપકાર થયો, મા ! કે આજ મારી અશ્રુદા દૂર કરી. સિધ્ધિ થયેલી પ્રભુભક્તિને દબ કરી, નિર્મલ હૃદયને ખસવત કીધું (અન્નપૂર્ણાને ચરણે પડી) ચરણે પડે શુ મા ! આશીષ આપો કે કે મારા સંતાનો સત્વર જાગે અને તેમને સુખી નોંધ મારે મન કરે.

અન્નપૂર્ણા—(બે હાથ ઉઠા કરી આશીષ દેતા) પુત્રી ! ત્રિદિવતી યાત્રો, સિદ્ધિ વતી યાત્રો ! નમે નિદિની અધિકારિણી યાત્રો ! તારાં સંતાન સતત સુખ અને મેષતિને પામે, એ મારી આશીષ છે

ભારતી—(ઉભી થઈ) મા ! મારી વીણા અથપના શુભાનુવાદ યાત્રો, (પાસેના વૃક્ષની ડાબે લટકતી વીણા ઉપાડી ભારતી તેના સર છેડી અર્ધ ઉત્તમ અને અર્ધ ગાભી પાંથી અન્નપૂર્ણાના શુભો આપ છે)

દેવીનું કલ્યાણ,

જન્મે હો દેવીનું કલ્યાણ;
જનજન પેપક સિદ્ધ મહાન,
જન્મે હો દેવીનું કલ્યાણ.

અમણાનું મુજ સ્વમ ઉગડય
શ્રદ્ધાનું ચેતન હર વાચ્ય,
તમ હર ઔરે વસનો,

અહેનિઃ સદાસતની સતાન

' જન્મે હો દેવીનું કલ્યાણ !

વિહરને ભારતર્થ ગૃહ ગૃહ,
ભગરો ભરને બોળા સહ,
પ્રેમે કરને સ્વીકાર—

પુત્રી ચરણ ધરે જો માન,
જન્મે હો દેવીનું કલ્યાણ,
જન્મે હો મૈયાનું કલ્યાણ ! *

(ભારતી ગાની રહે છે અન્નપૂર્ણા સરિખત મુળે પૂર્વોક્તમા અદશ્ય થાય છે ;

નવવધૂ.

લેખક:—શ્રીગુપ્ત પ્રભાશંકર મગળજી દ્વિવેદી.

—❦—

નોંધ.

નવવધૂ (અથવા નવી વહ) આ નાટકના ત્રણ અંકો 'ચુન્દરી સુબોધ' ના ૧૯૧૬ ના જૂનના અંકમંતે પ્રગટ થયા, તે વખતે તે નાટક એટલેથીજ મધ કરવાનો વિચાર હતો, પરંતુ આટલા વખત દરમિયાન અમને ઘણા પત્રો તે વાર્તા લખાવવા માટે મળ્યા, તેથી તે લખાવવાનું મન થયું ને બે અંક લખી નાંખ્યા. હવે તે વાર્તા પાંચાનું છેવટ આપણે ત્યાં સુધી લખાશે.

વિશેષ નોંધ.—આ વાર્તાની અંદરનાં પાત્રોનાં નામ કોઈ પણ વ્યક્તિને ઉદ્દેશીને ખાસ કરી નથી પરંતુ મન કલ્પિત છે
(દરબારગઢ, લખનૌ)

પ્ર. મં. દ્વિવેદી.

પાત્રો:

રમેશ—નવવધૂનો પતિ.

રમા—નવવધૂ

ગોતીચંદ—નવવધૂનો પિતા.

ભાણુકાબાઈ—નવવધૂની મા.

મણિલાલ—રમેશનો પિતા.

કર્કશામાઈ—નવવધૂની સાસુ.

જયુ—રમેશનો ભાત્રાજી.

કીકી—નવવધૂની બહેન.

તે સિવાય નવવધૂની નજીક, પાડોશીઓ, કુમારિઓ, વગેરે.

—❦—

અંક યોથો.

પ્રવેશ પહોલો.

પાત્રો—કર્કશામાઈ તથા મણિલાલ.

સ્થળ—ધરની અંદરનો કામ

સમય—રાત્રિ.

કર્કશામાઈ—કેમ કે સાબળું કે કે—તમે શા માટે સાંભળ્યા કે ક્યાં દરકાર છે ? રાત પડી કે થયું ? વિવસના કચેરીમાં જાઓ, એટલે વાત કરવાનો વખત મળે નહિ. અત્યારે વાત શરૂ કરીએ તો તમે ઘોરો ! મુઝાં અમેજ પીટયા નવરા કે તમને જોવાનીએ, કેમ નથી સાંભળવું ?—મારે શું કે તમારે ક્યાં થર ચલાવવું છે ? જુઓ સાંભળો !

મણિલાલ—કેમ શું છે કે આજે તો કૃષ્ણ કરી ઉપવા થો, હવેશાં તો તમારી " રા માથુ " સાંભળાએ છીએ. આજે ધીરજ ધરો તો કીકી જોયો શું છે ?

કર્કશામાઈ—મારે શું ? ન સાંભળો તો પાશું. અમેયે પરવારીને પાટમે બેસીશુ. વે-

વાર લાગે પડે ને પછી જ્ઞાનમની પાડીમાં અમે જે કહીએ તે તમારે મન તો રામાયણ ખરેના ? સાંભળો, લુએ - રમુની વહુને ગમે આજે આજ તાર માસ થયા છતાં તેજાવવાનો વિચારે કર્યો છે ? અમે તો મુઝ્યા ધર્યા થયા, હવે તો કાંઈક વિચારો અપાવશે ના ? આ લુએને મારાથી તો કશુંયે કામ થતું નથી નિગારી છોકરી તે કેટલા દહાડા ! પછી કોણ કરશે ? મારે કાંઈ કામગણ સખીને તેજાવો.....શા માટે સાંભળો ? હવે, તમે તમારે જુદાથી હવે ! અમે તો લાગેને પીટયાં પાછી બેઠી બેઠીને મરી જઈએ. દસ વિસામે પાણી લાવીએ તમને ક્યાં પીડા છે ? એક વખત લાવો તો ખજાર પડે, વાત કરવા માંડીએ છીએ કે ધોરવાનું સૂચે છે

મણિ—હીક, કાંઈ વાત આવતી કાંઈ કામગણ સખીનું

કર્કશા—કાલ તમને વખતજ ક્યાં છે ? સોનીની સાંજ ને મોચીનું વહાણું. કાલે પડે તો કેદેશો કે કાલ વાત ! અમારે તો સાણુ છતાં માણસે મરી જતું કે ! કાલ ને કામગણ નહિ સખો તો હું રાધવાનીજ નથી પછી જમળે સુધા.....

મણિ—હવે તારું “લાગવત” પૂર્ણ કરીશ કે....

કર્કશા—લાગવત તે કેમ પૂર્ણ થાય ? તમારે પનારે પડી છુ તો શું આટની ઉમરે છુતકારી કદાશો. હાથ હાથ, હું ચાળીય વરસનીને કેવી પાડી દો છો ? લાગવત !—હું મોણું તે લાગવત ! આ ચાળીયા દિવાળી નોઈ છે પાછી નથી ફરી વળ્યું, સમજ્યા, તમને કાંઈ રિન ફિનિયાનું ભાન છે ?

(પતિ હવે છે.....કર્કશા પણ સવલતતી સજ્જ નય છે.)

પ્રવેગ બીજો.

પાત્રો:—મણિલાલ, કર્કશા, રમેશ, પાડોશજો, ઇત્યાદિ

રમણ—ધરનો ચોક્ક

સમય—પ્રાત કાલ

(કર્કશાખાઈ રદવારમાં ઉકતાઈ દાઢમાં બજરનો ટમલો કરી, મોંદામાં દાતણ નોખી એટલે બેસે છે એટલામાં બીજને પણ પાંચ સાત બેરા આવે છે ને દાતણ કરવા બેસે છે)

૧ શી બેરી—હે બા, હવે તે જળ્યું, તમે ક્યાં સુંઘી શાદરા તાણેલા તમે મોંદામાં સાળા છો, ઘેર દીકરાની વજ્ર પણ છે તો તેમજવતી કા નથી ?

૨ જ બેરી—ખર્ચે કહો છો, કાકી, હવે તો તેમજવેને, કામમા મદદ તો કરે.

કર્કશાખાઈ—અરે બાઈ, એ તે સુ મદદ કરશે ધુણ, ગમે વખતે હું દાઢ એક છજ શાદી ગણ હતી ?

૩ જ બેરી—પણ બા, કાંઈ પીવરજ રખાય છે, મોંદા છોકરા થાય એટલે માણસ વાનો કરે બાઈ કાંઈ નાના નથી ને હવે તો છ જ માસ ઉપર યજ ગયું

(એટલામાં કર્કશાનો ખતિઆવે છે તેને કહે છે—)

કર્કશાખાઈ—એટલા મારે તો હું આમને આજ રાત્રેજ કહેતી હતી પણ તે સાંભળે છે ક્યાં ? કાં સાંભળ્યું ? આજ તો કામગણ સખીને તેજાવો.

મણિલાલ—(દાતણ લઈને બેસે છે.) ત્યારે તું તેડવા નહીં? હવે બાળક છે તેથી ઝેરથી તો નહીં બચી શકે.

કકડા—(આંખો ટહોલોતો) શું?—શું બીજાની નાની છે? અમારા વખતમાં તો નહોતી રેલ કે નહોતી ગાડી. અમે તો ગાડામાં બેસી ઝેરથી બચતા હતા. હાલનાં બો; અને વળી સાથે રૂ. ૫૦૦-૧૦૦૦ નું ભોખમ! તો પણ 'ગોળી' કાઢ નામ દેતું નહિ. અત્યારે રેલ ગાડી છતાં તમારે તેડવા જવું છે કે?

મણિ—પણ—

કકડા—પણ—જેણે કહ્યું નહિ. મારે ધેર પેસાંતો વરસાદ વરસતો નથી કે તો સરકારને ધેર રેલગાડી બસે? તમે તમારે કામગીરી કરો કે તુરત મોકલી આપે ને લખે કે બેસે. ઇન્ડિયન સામા હિપર આવશું થઈ પછી ઇન્ડિયન સામા જાઓ. તેડવા જવું ને એવા ચાળા ચા? કેમ મહાકાર બોલતો નથી!

મહાકાર—ખરું કહે છે, કાકા! અમે પણ ઝેરથી બચવાની સાથે ચાર ચાર પાંચ પાંચ એકરો હોય તે પણ કાંઈ નહિ. ઇન્ડિયન મુઠા આવે ને ટીકમ (ટિકટ) દ્વારા આપે એટલે થયું. ગાડી બદલાતી હોય તો કાઢને પૂછીએ ને આવે એટલે જ લઈને બેસી જઈએ; એમાં તે વળી કેઈનું કામ શું!

૨ ૭ બેરી—અરે અરે તો ટીકસે હાથે કરાવી આવતાં.

કકડા—જુઓ, સાબરુ? આ બધા કેમ આવ્યા—ને તમારી સાક્ષી વડુ ઝેરથી ન આવે કેમ?

(દાશમાંની જગર ખસાસ યામ છે એટલે દાશ મોં ધોઈ અંદર જાય છે અને પોતાના પતિ-પાસે કામગીરી લખાવે છે.)

પ્રવેશ ત્રીજો.

પાત્રો: નવવધૂની માતાપિતા.

સમય: સવાર.

(સવારમાં નવવધૂની માતા બેસી હમી દાતણ પાણી કરી નીકળી ધોઈ સેવા કરીને પોતાના પતિને માટે સર્વ પ્રકારની તૈયારી કરી તેમને જગાડવા જાય છે પતિ દાતણ વગેરે કરીને નીકળે બહાર જવાની તૈયારી કરે છે. તેની સ્ત્રી રસોઈની તૈયારી કરે છે એટલામાં દાશવતો પડાવાળો પત્ર આપી જાય છે.)

મોતિયદ—(પત્ર સંપૂર્ણ વાંચીને) જુઓ, આપણે મારે વિચાર કરતાં હતાં તેજ નાજતનો પત્ર આવ્યો. બહેનના સંસ્કારને પત્ર છે તેમાં બહેનને તેડાવવા બાબત લખે છે.

સ્ત્રી—તેડવા માટે કાણ, બહેનનો સામસરો આવશે? કયે દિવસે આવશે?

મોતિયદ—તેડવા તો કાંઈ આવનાર હાજર નથી, એમ પત્ર પરથી જણાય છે. પૂજારી બેસે છે કે 'તુરતજ મોકલી આપવો અને જો કે' મોકલો તે કે પત્રથી બહાર આવશે એટલે એકને સામા આવશું.

સ્રી—ત્યારે પહેનને એટલી ક્ષી રીતે મોકલશું ? હજી જાળક છે, અને રસ્તામાં પગરસો આવે છે વળી એટલું વીક કે સ્ટેશન સુધી તો આવશે. પણ રસ્તામાં ખાલી બદલાવ છે તેનું કેમ ?

પતિ—આપણે કાંઈ સારો મનાત ગોલી મોકલશું

સ્રી—પણ હું તમને એક વાત કહું ?

પતિ—શું ?

સ્રી—હજી તો ફક્ત છ જ માસ થયા છે એટલામાં ?

પતિ—તેના સાસરાનો પત્ર આવ્યો છે માટે આપણાથી હવે એક દિવસ પણ રોજાય નહિ આપણે એને મોકલવીજ વેધએ

સ્રી—જેવી મરજી, એ બાબતમાં હું હા કરતી નથી. ત્યારે તેનાં કપડાં વગેરે માટે તૈયારી કરે ?

પતિ—આજેજ કંઈ જરૂર નથી. કાલે તેઓને ક જો, હું કાલે પત્ર લખી તેમને ખબર આપીશ.

(એ પ્રમાણે ક્ષી પતિ બહાર નીકળે નવવધૂની માતા અદર જાય છે નવવધૂ પ્રાણના મેઘમાંથી આ બીના સાલજી દૂર ચાલી નીકળે છે)

પ્રવેશ ૪ થો.

પાત્ર.—નવવધૂ.

સ્થળ નવવધૂનો ઓરડો

નવવધૂ — (એકલી) અરે હાથ પાછું માર મારી સાસુના કડવાં વચનો સાંભળ્યા બનુ પડશે ? પણ ખેર ! પતિરવને તો મળાશે પેલી વખતે જૂલમી કહેવાઈ ગયું તેટલુંજે આ વખતે નહિ બોલું પછી કાંઈ વધી આવશે નહિ.

હે પ્રભુ ! હિન્દુસ્તાનમાં માંગ જેવી કેણું જીવું દેહલીએ બાળાએ પોતાની સાસુના ત્રાસથી બચતી દશે ? પણ આ બધું શા માટે ? શું સાસુએને પ્રભુએ આ મારેજ સરજી દશે ? ના, ના, મનુષ્ય માત્ર દયાળુ છે પરંતુ સંસ્કારને લઈને સારું અગર ખરાબ જાતે છે કેળવણી વિના લગભગ આખા હિન્દુસ્તાનમાં સમગ્રે ટેકાણે આ પ્રમાણે બને છે આવાં પ્રતાપિતા હોય તો ગ્રંથાનો પણ ગેરમાર કપાથી થાય ? જ્યાં સુધી સાસુઓ પોતાની પુત્ર વધુએને પોતાની પુત્રીએ અને તે કરતાં એ વધુ નહિ સમજે, ત્યાં સુધી આપણી સામાજિક સ્થિતિ સુધરનાર નથી. પરંતુ તે જનજીવ કંઈ છે અમારી સાસુએને તો અમારી પર જો કુશળી મલાવવી છે અને સારું કરીએ તો પણ અમને લોભની દૃષ્ટિએ હાલમાં પાડવા છે અમારા પતિની સેવા કરીએ તો અમને નિર્ધન કહેવરાવવા છે સ્વચ્છતાથી રહીએ તો અમને ચીખાવવા કહેવરાવવા છે સ્વચ્છ અને સ્વચ્છ બોલીએ તો અમને નફર કહેવરાવવા છે બરબર મંપાદામાં રહીએ તો પણ અમને ઉદવ કહેવરાવવા છે જરાતર વાતતાં લખતાં જાય તો અમને વરેલ કહેવરાવવા છે મારા પદોએ તો રોંગી કહેવ વવા છે નહીં

કાંઈ ને મૂલ્યથી કહેવાઈ જવાય તો અમારા પર ગણોનો વરસાદ વરસાવેલો છે. હવે ને અમને સારી રીતે રાખે તો પછી-આવી નારીગણાહી ચલાવે કાના ઉપર ?

હરો ! જોટલુ કરો તે સહેલું પરંતુ પતિદેવના દર્શન તો યોગ્ય તેમની સેવા કરો છું. સાસુ કહેશે તેટલાં વચનો સાબળશું નણ્ણીનો બોલ ઊપાધીયું નહિ. ગાંઠ, મેલાં, તોછડાં, ચીમાવલાં, વગેરે અનુપમ ઉપાધિઓ પ્રહણુ કરો છું, પરંતુ ઉવટે ખરા તો ત્યારેજ કહેવાઈએ કે તેમને સરળ રસનો બતાવીશું. માતાપિતાએ કેળવણી આપી ત્યારેજ પ્રમાણ કે તેમને સુધારીએ અને સન્માર્ગે પ્રેરીએ હરો ! પ્રભુ કરે તે માર્ગ કરે છે.

(આમ જોલી, પ્રથમ નિસાસો નાખી, પછી જગ મેઠાં મલકાવી, પોતાંને કાને વળગે છે.)

— ❦ —

અંક પાંચમો.

પ્રવેશ પહેલો.

પાત્ર — રમા, તેનો પિતા તથા તેની માતા.

સ્થળ — મર

સમય — સવારના ૧૧ વાગ્યાનો.

પિતા — આજેજ બહેનને મોટાસવાનો દિવસ ડરાવ્યો છે, ખર ને ?

માતા — હા, પરંતુ બિચારી કિનાસ થઈ ગઈ છે.

પિતા — કેમ કરીએ ? બધું દિકરીને ઘેર રખાય છે ? બોલાવો જોઈએ, બે સબ્બ શીખામણના કહીએ. અને વાકુ, બધા સરસાગમ તો તૈયારજ છે ને ! સંજો ચાર બાજે જવાનું છે.

માતા — હા. (રમાને બોલાવે છે)

(રમા સરમાલી સરમાલી આવે છે ને પોતાની માતાની ગાદમા બગાય છે.)

પિતા — બહેન, સરમાય છે કેમ ? હજુ તું બાળકજ રહી ! જો, બહેન આજે ત્યારે સાસરે જવાનું છે, ઘડો યજે હો બહેન !

(રમાની આંખોમાંથી આંસુ ટપકે છે.)

માતા — (આંસુ લોહીને) બહેન, એમ ગાંઠી શું થાય છે ? અને બાણીએ છીએ કે ત્યારે સાસુનું દુખ છે, બે કે તે તો સબ્બ સરખાએ તે સળખમાં કલો નથી. પણ ત્યારે પિતા ત્યાની પરિસ્થિતિ જોઈને સ્વમજા ગયા દત્તા બે બહેન આમ રોષાએ કે ?

પિતા — જો બહેન, સાબળ તુ મારી પુત્રી છે તેજો અગાની છે મારેજ તને હેરાન કરે છે પરંતુ તને મે બણાવી છે તો તારે તેજો સદ્વિષયોગ કરવો જોઈએ. જ્યારે તું તેમને સન્માર્ગે દોર, ત્યારેજ તે કેળવણી ખરેખરી લીધી કહેવાય. બે, પ્રથમ તો તારે તેજો કહે તેમ કરવું જોઈએ. ગાથા પણ સાખી લેવી જોઈએ. અને સાસુ સાસરા વગેરેની સ્વતંત્ર મુખરે સેવા કરવી જોઈએ સાસુની શુ શુ ખાસિયતો છે તે જાણી લઈ તમામ હાજનો પુરી

પાણી ને જ્યારે એમ કરીને હું તેમને વચ કરી રહું, ત્યાર પછી હું તારો કેળવણી તેમના પર અજમાવજો. પરન્તુ ધ્યાન રાખજો કે સાથે સાથે તારા પતિની સેવાથી પણ હું જરાય વિમુખ થઈશ નહિ.

માતા—બહેન, દેશી કુતારા સાથુ બાવાના કુદર્શ પછી દોરા ધાગા પર વિશ્વાસ કરીશ નહિ. તેથી તારાં સાસુ કે સાસરે વચ થશે નહિ. કારણકે તે તો બધુ જુડુજ છે પરન્તુ તારી કેળવણીનો સંકુપયોગ કરીને તેમને સર્વેને સદૃષ્ટ કરજો અને ખામારી આજરો વધારજો.

(૨મી ચૂપ રહે છે સર્વ જમીને ખારામ લઈને ગાડીનો વખત ચલાવી તૈયાર થાય છે ને રોડન જાય છે. ગાડી આવતાં દેશ રક્તી રક્તી તેમાં બેરો છે સૌ આશ્ચર્ય જાણે છે ને બાડી હપડે છે.)

પ્રવેશ બીજો.

પાત્રો—કર્કશાખાઈ, ખોડાશરો ઈ.

કથન—૧લીમાં

સમય—રાત્રીકાળ.

૧ લી પાટોચણ—(પ્રવેશ કરીને) કેમ કાકી, મારા કાકા તો વહુને લેવા ફરિયાન જવા હશે ખરું ને ?

કર્કશા—હા, બહેન, ન જાય તો શું કરે ? નાહકનો જો અંતિ ખવરાવશે તો ચણા આવા વરસાદમાં ખાજ બાવતા હેરાનગતી ઢેલવી થશે ? ને માદા ખરો તો વેડ કાણ કરશે ?

૨ છ—કાંઈ કામજળ બાજળ બાબો તો હશે કે નહિ ?

કર્કશા—કામજળ તો આવ્યો છે પણ તે ભેડાનો વિચાર કાણ કરે ? કાંઈ કામ ને કરે કાંઈ ?

૧ લી—ત્યારે બા, હવે તો પુત્રમને જરા નવરાય મળશે વહુ કામકાજ કરશે.

કર્કશા—અરે ! શમ રામ કરોને !—શું કરશે છુત ? ઉછાડી મારે તેની વેડ કાંવી પડશે નથી આવડતું રોષતાં કે નથી આવડતું હુમડા પેતાં ! તેની માથે માથાં ફેડીએ ત્યારે કામ કરે.

૨ છ—હા કાકી, વહુ જણેલી છે, નહિ ?

કર્કશા—અરે, રેડીના જાણેલા નીકળ્યા જાય છે ને ? અને ન જાણ્યાં તો અમારું કેમ આવ્યું ? કાણ છે એટલે બહુજ ચિંતાવહી ચાંચ નહ છે સાચુ તો ભટ દહને બોલીનાં જો ભણે પોતેજ કહી ! પણ જા વખતે તો એની હાજરી લેવી છે રાં ... ને કાંઈ અકલ ન આવી તે મારા દિકરા પર કામજળ લખ્યો ? એ તો કીક ક્યું કે મેલેના બાપને ખપ્પર આપી દીધી નહિ તો.....

૨ છ—હા હા, શું . કાકા પર તેણે કામજળ લખ્યો ! હવે ચર્ચ રહ્યું બા, હજી હજી કળજળ બાબો ! હવે યરમ તો ગઈ ! શું બા, અટલા માટે ડોકરીઓને લખાવતા હશે ?

કર્કશા—કાણીને તો મોટા એટલોજ વાજે છે ? પહેલાં તો હોઠસે પણ જ્યારે કામજળ ને એના પાસે ફેડાવીને વચાવ્યો ત્યારે ગુસ્સો થયો પણ મેં એવી તો ધમકી દીધી કે પછી તે મૂંઝાન થઈ ગયો.

૧ લી—હીક કીધું આગળાં હોકશ તો ખરેખત વહી ગયાં છે !

કંઈશા—તું ધીરી તો ખમ. અહીં આવવા તો દે પછી વાત છે. એ કાગળ તો હું સોસરા કઢાવીશ તું મને હજી નથી જોળખતી ! તે વખતે તેનો બાપ તેમજા આવ્યો હતો, તેની એ કાનની શુદ્ધ પાકાવી દીધી હતી ને !

(જોટલામાં ગાડીનો પાપણાટ મંડળાય છે ને જ્યાં ઘેરાં રેલી બહાર નીકળે છે.)

પ્રવેશ ૩ બો.

૩ પાવો રમા, કંઈશાનાથ, પાડોશલો વગેરે.

(રમા સાસુને પગે લાગે છે, પછી બીજી પાડોશલોને પગે લાગે છે ને બપ્પર અંતર પૂછે છે.)

રમા—કેમ માતાજી, સારી પેઠા છે ને ?

કંઈશા—હા.

રમા—મારાં માતૃશી તથા પિતાશીએ આપને પ્રણામ કઢાવ્યા છે.

કંઈશા—એ તો જાણ્યું ! દશે, મારે તારો માતાજી ને તારા પિતાજી શું કામ છે, ધરમાં તો જોઈશ ખજર પૂછતી નથી ને આવતાંજ માતાપિતાની વાત સાંભરે છે, તારાં માં બાપ પડે ને હાંસી ખાધ્યા !

રમા—(આમ અચાનક બોમ્બ પડતાં) મારૂં દરો માતાજી ! આપની તબીબતી તો સારી છે ને !

કંઈશા—હું શું કામ માંદી પડ્યું ? માંદાં પડેને તારાં પીપરીયા ! વળા મને માદ પડે છે, હજી તો તારા જેવી પચીસને માદી પાડીને પડીશ ! સમજ ?

૧ લી—વહુ દુખળાં કેમ પડી ગયાં !

કંઈશા—આપને ઘેર રોટલો ક્યાં છે ? જોઈ ? મોટું કેટલું હુણ કાઢ્યું ચણ ગયું છે ? અહીંથી અર્ધ ત્યારે રાતી રાખજી જેવી ચક્રિને અર્ધ દુલ્હી. ડારજી કે માલ મધીદા ખાવા મળે. એની મા તો મહા પાકી ને ચંચુસ છે. કાઢિને ખાવા દે તેમ નથી-તો પોતાની દીકરીને તે કેમ દે ?

૨ છ—હા, બા, એ તો ખરે અહીં કેટલું મળ્યું સરીર હતું ? (પછી તરફ) કેમ વહુ, કાંઈ માંદાં હતાં !

૩ રમા—ના, ના. એ તો મુસાફરોને લીધે આપને એમ લાગતું હતું.

કંઈશા—હવે જા, જા. અમને આવડા ધરડાને બાપ પાડે છે. કેયોં મોટો મુસાફરો ! જે એને મુસાફરની શાક લાગ્યો છે ! અગી સગ્ગની મોટી દીકરી તે મુસાફરની શાક લાગ્યો છે ! અમારા વખતમાં તો ગાડીએ નહોતી ને અમે પગે ચાલ્યા પાંચ ગાઉ જઈએ ને પાછાં તેવાં તેવાં ઘેર આવી રોટલા મારૂં જમી જઈએ !

૧ લી—ખરી વાત છે, અમે પણ પગે ચાલીનેજ આવતા.

૨ છ—વહુ, બાં તખતે શું શું લાગ્યાં છે, ખતાવો તો ખરાં !

રમા—માણ હુકમ કરે ત્યારે આવજો બતાવીશ.

હર્કશા—એના ગાંડીના ગયાળામા તે સુ જોવાનું હશે ? (વધુ તરફ જોઈને) શું બતાવીશ-
દાંત ?.. ત્યારે અમે પીપરથી આવતા ત્યારે તો હબર હબરના કરીશ્વર દાવતાં દતાં.

રમા—હરો, માફ કરો માણ, બૂલી ગઈ

ર હ—બા, જે હેપ તે અમે તો જોવા આવીશું.

હર્કશા—હીક આવજો ત્યારે કાલે વાત !

(બધાં જાય છે.) રમા પોતાનો સામાન ગોઠવી, દે, છે અને સાસુજી બંદર
સીધાવે છે.

આનંદ કલ્પવૃક્ષ.

લેખક. શ્રીયુત “કાઠીઆવાડી કાળો.”

(૧)

અલ્યા રામા ! કાલે આપણે હવા ખાવા જતુ છે મારે તૈયાર થઈ રહેજો.—રામાએ
જવાબ આપ્યો આલેખા ! કાલ કામ સાથે લઈ કે નહી, નહિતર આપણે હવા રોમા ખાશું ?

(૨)

તમેએ આ ઘર બહુજ સાફ બંધાવ્યું છે અને હવાખાણીની સોજ પણ બહુજ સારી
છે. પાંતુ !.. ...તર્કપ્રસાદે મનમા તર્ક કરતા હોયું

પરંતુહું !—ખુબખુબકાલે પુણ્ય.

માફ કહેવાનું એમ છે કે ઘર તો બહુજ સાફ છે પાંતુ આ ઘરના બારણાં બહુજ
નાનાં છે તેથી જ્યારે તમે મરી જશો ત્યારે તમારી કાઠી કાઠવાને બહુજ અગ્યજી રૂપ
થઈ પડશે.—તર્કપ્રસાદે જવાબ આપ્યો.

આ સાંભળતાજ ખુબખુબવાત રાતા પીળા થઈ ગયા. પરંતુ એટલામાં તર્કપ્રસાદના
બાઈ મૂર્ખાદેને શેડને સાફ લગાડવા કહ્યું. શેડ, મારા લાઈમાં જરા પણ અગ્રજ નથી.
(પછી તર્કપ્રસાદની સામે જોઈને તે બોલ્યો.)

—શેડને તે એમ કહેવાનું હશે ? શેડ બસેને મરી જાય અને તેના ચપ્પને કાગળ કુચ
ચુરી નાખે તોપણ તેમાં આપણે શું ?

(૩)

અલ્યા મગન ! તારે આજે સલામા આવવું છે કે નહીં ?—મેહને પુછ્યું.

મેહન—આજરોજ મારા બાપા મરી ગયા છે મારે મારાથી આવશો નહીં.

મગન—હે ! શું તારા બાપા મરી ગયા ? પણ હું તારા વરેની પાસે રહું અને જો
ખબરે ન પડે ?

મેહન—જરે ! સવારની વહેલી ગાડીમા “મરી”—એ નામને ગમ ગયા : ભરતી તને
શેની ખબર પડે ?

પ્રવાસમંજરી.

કામાક્ષાદેવીની યાત્રા.

અથવા

અમારી કામરૂપ દેશની મુસાફરી.

લેખક-શ્રીમાત સ્વામી શિવાનન્દજી તથા પરમાત્મજી.

૨.

(ચતુર્થી ગાથુ)

મોકડાનું જોર તથા અતુકરજ રાજી

હાથરસમા માટી (લાલ મોઢાવાળા વાદરા)નું ધણું જોર છે લગાર આંખ ચૂકી કે ઢાંછને ઢાંછ મીજ ઉપાડી જ છે. અને તેમની ક્રિયા પણ અતુલ્યભૂતિની સાથે થયી જ મળતી આવે છે. જેમ શેકરજી રમત રમત કરે છે તેમ તેઓને રમત કરતા તો સૌ ઢાંછએ જોયા દરી. પણ થયી બારીકાથી જોવાથી અતુલ્ય ભૂતિ સાથે તેમનું ધણુંજ મળતાપણ આવે છે.....(અને મનુષ્યોના દુરાચારો પણ તેમનામાં દાખલ થયેલા અનેક રીતે જોવામા આવે છે.).....આમ જોઈ વરતુ ઉપાડી જાય ત્યારે શેકલા ચક્ષુ મુઠવાથી તે સેઈ જાએલી બીજ પાછી મૂકી જાય છે.

એક દિવસ એક મુસાફર એક ઝાડ નીચે પોતાને બાંધે રસોડાની તૈયારી કરવો હતો, અને ચૂલા ઉપર ઘણે જોરથી હતી પોતે નીંદાકામાં નહાતો હતો. એટલામાં એક માંદું ઉપરથી નીચે ઉતર્યું અને ચૂલા ઉપરથી તે ઘણુંના તપેલાને ઓઢ્યા ગયું. પણ હવે લાગવાથી કાંપી ચાકું નહીં તેથી તુરંત જ ઝાડ ઉપર ચડી અને બે હાથમાં ઝાડના પાદ્ય તોડી પાછું નીચે ઉતર્યું અને તે પાદ્યથી પડીને પેલું ઉનું ઉનું ઘણું તપેલું લેઈ નાસી ગયું. હવે ઝાડ ઉપર તો તે ન ચડી શક્યું. પણ એક બાણુ જઈ તેમાં મોડું નાંખી ખાવા ગયું. પરંતુ ઘણે ગરમ હાથ નેથી હોવાથી અડાતાં વેત જ શ્વસ જણી નષ્ટ. આથી તે એકદમ રાગે પાડી તપેલું ત્યાં જ નાખી દઈ ઝાડ ઉપર ચડી બઈ એક ગળી ઉપરથી બીજી ગળી ઉપર, એમ કુદવા મચ્યું અને ક્રમશઃ પાડી તેણે બાણુ મેઘન ચલાવી નાખ્યું.

માંદાની છુદ્ધિ અને એકસપી

બહો ધણી માંદા જોઈને અમારા મનમાં વિચાર થયો કે એક માંદાનું બચ્ચું પકડી બપોરે પાણી શુદ્ધતાત જરૂર ત્યારે સર્વે દેતા જરૂર તેથી જ્યાં અમારો મુકામ હતો ત્યાં નજીકમાં એક નાની જોરડી હતી, તે જોરડીની અંદર કોંઈકા રક્ષા નાખી તેનો એક દરવાજો બંધ કરી બીજા દરવાજાની સાંજ સયે દોરી બાંધી ને એ દોરડાને બીજે છેડા જળીદારા અમારા જોરડામાં લઈ લીધે. રક્ષા ખાવાની લાલચમાં ટેરલાંક વાંદરાં તે જોરડામાં દાખલ થયાં એટલે અમે તાત જ તે દોરી ખેંચી લીધી. બીજા વાદરજી તો નીંજી ગયા, પણ એક બંધર ચડી ગયું. અને જાદુની રીતે, ચડવી દઈ હવે તેને પેલા રીતે પકડવું તે

વિચારવા જેવું હતું કેટલામાં એક હજુ પ્રજા કાણેલી ત્યાં આવી ચઢ્યો અને અર્ધક મહેન તાણું લેઈ એ વાદર પકડી આવવાને તે તૈયાર થયો એક હાથમાં કાચળો લેઈ બીજા હાથથી તેણે સાંકળ ઉઘાડી. આમ ચતાની સાથે જ એકદમ અંદરથી પેલા માણસને તે કાણેલીના માથા ઉપર કુદી તેના મોં ઉપર નેત્રીઆ લપી દીધા અને ભેત ભેતામાં નાસી ગયું ! તે કાણેલી ખીચારો ભોતોદ્ગારો અને ધીજા ભેનાગમોનું દસતા દસતા પેટ ફુપવા આવ્યું !

ધીજા દીવસે અમેજૂ પછી તેની જ પાડવાની મુક્તિ કરી અને વિચાર કર્યો કે ત્યારે ડોઈ નાનું બચ્ચુ અવી જય ત્યારે તેને જ પકડવું માંડયા ત્રણ પાવા આવે અને નાસી જાય પણ અને પાતલું બધું કરીએ નહિ એમ રતા કરતાં એક બ-પુ અંદર આવ્યું એટલે તરત જ અમે દોરી ખેંચી લીધી ને તે અંદર ફસાઈું ! હવે તે ખૂબ ચર-ચર-ચીચી ખારી કરવા લાગ્યું. તેથી માંડકાં અને માંડકીઓના ટોળા ટોળા ભેગાં થવા લાગ્યાં અને ભેત ભેતામાં ગયું ત્યારે સૌને આશરે માંડકાંના ટોળાં ભેગા થઈ ગયાં એટલું જ નહિ પણ તેમણે તો અમારા મકાનનાં બારણાં અને બાજીઓના સળાંબા હચકચાવી તોડી નાંખવા માંડ્યા અને એ ટોળાને અંદર આવવાનો રસ્તો મળી ગયો ક્રોધ તો તો કાણુ જાણે અમારી રુચિ વધે કરેત ! પણ સાન નશાએ મૂળગા અને કમાક મજા હોવાથી અને નિર્ભય હતાં વર્ષો રના એક વાચ્યાથી રાતના નવ વાગી ગયા પણ તે માંડકાંના ટોળાં જ્યાં નહિ અને જ્યારે જોવા પવા દીધા નહિ અને જેમ ડોઈ રાત્રીની કોજ દિશાને ઘેરે ઘાલેછે, તથા પહારથી ડોહને અંદર કે અંદરથી ડોહને બહાર જવા દેતાં નથી તેમ ચીસક બાંધે મધં મધં હતી ! આખરે રાતના દસ વાગ્યા પછી તે માંડકાંના બ-ચાને છોડી દેવાની અમને ફરજ પડી એકાદીમથી અચ્ચુ બહાર નીકળ્યું કે તરત તે ટોળા તેની બાજુએ ધસ્યાં અને બ-ચાને ધેરી લેઈ પોતાની ભાવામાં જુદી જુદી રીતે વાતો કરતા કરતા આજ્યા ગયો તે પશુભક્તિના પ્રજા ઉપર અભોને ધણી જ ઠપાં આવી મનુષ્યભક્તિમા જો આવો સંપ હોત તો તે પ્રાણ દિવસ કુખી થાત નહિ. પણ તે તો કેવી રીતે ડોઈ ચીકે દા કુટે મનુષ્ય પણ નથી અને (જલ લીધે વજ્ર-જુવે છે તે પશુ) મનુષ્ય વળી પોતાનું અર દિત આરે જુવે જ છે ! માંડકાંની અંદર રીતની ધણી રમત મમત-પણ કનડગત સાથે-આ બાજુએ થાય છે, જે જોતોતો બહુ આનંદ આપે છે]

પ્રયાતનાં જામકુંજ

હવે મકરસંક્રાન્તિ નજીક આવતી હાવાથી ધણી લોકોને હાથરસના વધારે વર્ષેત રહેવું મારે આજીવ હતાં પ્રાચીન (પ્રધાન અથવા અલાહાવાદ) જવા અમે તૈયાર થયાં અને રસ્તામાં નાના રવાનજી (પગમંજર)ની પુર્વોક્તિ આમ રહેછતપુના, હિન્દાલ જીલ્લામાં આવેલું હોવાથી, કુટુબ યાત્રા અર્થે ત્યાં ઉતરી કુટુબની યાત્રા પણ કરી દેવાનો વિચાર કર્યો. આ યામમા કોન્કુબા બાકણીની વસતિ છે અને તે જાતિના બાકણી સહિત ત્રવાડી કુટુંબ સાથે તેના પોતાના સંજમ છે પણ તે બાજુ રહેલ પ્રજા આદતો હોવાથી ડોહને દીકાટ મેળવી નહોતાં તેથી નાહલાજે તે વિચાર બધા શખેલો પડ્યો. અને આવતી વર્ષેતે મહેજતપુના જવાનો વિચાર રાખ્યો તથા જરૂરથી પ્રાચીનની જ દીકાટ કરાવી લીધી. હવે બાંધે પણ રહેશનર આવે પહેલાં પછી અંજર મળી કે પ્રાચીનમાં સખત પંચ

માથે છે અને ઠોષપણ યાત્રાળુને ત્યાં ઉતરવા દેતા નથી તે સાંભળી પ્રાગરાજનાં રતનનો આનંદ સુકી દેવાથી એક સાથે તેને તે જ દેન દ્વારા મુસાફરી આગળ ચાલુ રાખવાનો નિશ્ચય કરી, પોતરી રોડના જે કામરૂપ રેલ જવાનું છે તે રોડના છે ત્યાંની જ ટીકીટ લીધી. પ્રાગરાજનાં ભ્રમરૂળ આખા હારતખાડમાં મચકુર છે સ્વાદિષ્ટ, ગળ્ય, મોટાં, ઘણાં જાણી બીજાનાં, - બે ત્રણ જગા દિવાલ બીજી ઠોષપણ જગ્યાએ એવાં થતાં નથી. તેવાં ભ્રમરૂળ મુજરાતમાં તો જોવામાં પણ આવતાં નથી. કાષ્ટ લાભ લે એમ મારી તેને ઉછેરવાની વિધિ અને તેનું વર્ણન અને લખવામાં આવે છે - એવાં જ ભ્રમરૂળ કાથી અને જોતપુરમાં પણ થાય છે. એક અકવાડીયા સુધી ને કાઠ પરથી લોડી તે ભ્રમરૂળને રાખી મુકવામાં આવે તો પણ ખગડતાં નથી.

ભ્રમરૂળીના ઉછેર:

આ ભ્રમરૂળ ક્યાક પ્રકારનાં થાય છે તેમાં સંદેહ સર્વથી હિતમ મણાય છે. તે ઉપરથી પીળાં, બીજા (બી) કમી, મુગધીલર, અને મળ્યાં હોય છે આર વર્ષનું કાઠ થવા પછી તે ફળ આપે છે અને નો મસ કરીને ઉછેર્યું હોય તો તે બે વર્ષમાં પણ ફળ આપે છે પણ બીજાથી ઉત્પન્ન થયેલા કાઠનું આકૃષ્ટ વધારે હોય છે તેનું બીજા વર્ષા જાતુમાં દબકી માટીમાં વધાય છે વર્ષામાં તેના મળ ઉપર માટી ચલાવરી જોઈએ જેથી વર્ષાનું પાણી તેના મૂળમાં ભેગ થાય નહિ કારતક મદિયામાં મૂળ ઉપડા કરી ખાતર નાંખી, કામી રેલુ અને સુમણ મયેલી કાળીઆ કાપી નાંખરી જોઈએ કદમ કમવાનો વખત આપાદ મસ છે એક મહિના પછી કદમ તૈયાર થાય છે જાર વર્ષ સુધી ફળ કાર આપે છે. પછી ફળ નાનું થવા માટે છે જે કાઠનાં પાંદડાં જોળ, તેના ફળ જોળ અને જેનાં પાંદડાં લાંબાં, તેનાં ફળ લાંબા થાય છે ત્યારે પાંદડાં નાનાં થાય ત્યારે જાણુવું કે ફળ પણ નાનું જ થશે તે વખતે મૂળ ઉપડા કરી, મૂળની અડખે પડખેથી તમામ જળાં કાપી નાંખી, ખાતર પુરવું અને દોઢ વાર જેટલું કાઠ ગાંધી ઉપરથી તમામ કાપી રાખવું આમ કરવાથી, તે ફરીથી મોઢરી કારો ફળ આપે છે જરાથી સિચવું તે પણ કાઠને લાભકારક છે. ખાતર પુરવામાં રહેજા દોશીઆરી જોઈએ જમ મનુષ્યને કમો જોરાક આપવાથી, - વધારે જોરાક આપવાથી, - ન જોરાક આપવાથી, તે નિર્જળ થાયડે તેજ પ્રભાવે જમીનની અને કાઠની ફળ સ્થિતિ છે કાઠનાં પાંદડાં, કચરો, કાળ, વિગેરે એક જગ્યાએ ભેગ કરા રાખવું જેપ્રકારે અને ખૂબ સડી મવા પછી તે ખેતરના દરવેળમાં લેવું વચમાં કાષ્ટ કાષ્ટ વખતે તેને દલાવવું ને સફા વગરનું ખાતર નાખવામાં આવશે તો પછી થી તેમાં ક્યવાત ઉત્પન્ન થશે.

ભ્રમરૂળીના શુભ: આનંદ આપનાર, કમિન આપનાર કદમ-ટોળરી-મગળને પુષ્ટિ આપનાર, અને પિતૃચામક છે એમાં ખુબી એ છે કે એજન પહેલાં ને ખાવામાં આવે તો તે કદમજાત કરે છે અને જોઈએ થીય પછી ને ખાવામાં આવે તો કાઠો થાય છે એનાં કદમ વાડીને કાળાથી રક્ષિત-ગોમ થી થક સુધે લાવી પડતું) મટે છે પાંદડાં કાળાથી કાઠો મટે છે અને વગન પાંદડાં જોખવાથી મુગળને ફળ લાગે છે જાણેલાં પાંદડાંમાં મોરચુથા જેવો યુગ છે કારદી અને કદમ પ્રતિવાળાએ ભ્રમરૂળ ખાધા પછી સુક ખાવી, નહિ તો નડે છે.

વિચારવા જેવું હતું. જેટલામા એક હજુ પુણ્ય દાણી ત્યાં આવી ચડ્યો. અને અમુક મહેન-
તાણું લેખ એ વાદર પાડી આપવાને તે તૈયાર થયો. એક દાયમાં દાયણા લેઈ બીજા દાયથી
તેણે સાંકળ ઉઘાડી. આમ ચતાની સાથે જ એટલમ બદલથી ચેલા માંદગ્યને તે કાણીની
માથા ઉપર ફેદી તેના મોં ઉપર નેત્રીઆ કરી દીધા અને જોત જોતામાં નાસી ગયું. તે
કાણી બીઆરે જોતાજરૂર અને બીજા જોતાજોતું હસતાં હસતાં પેટ કુખવા ચાલ્યું !

બીજો દીવસે અમેજી પાછી તેવીજ પડવાની સુકિત કરી. અને વિચાર કર્યો કે અમારે
કાંઈ નાનું બચ્ચું બની નવ ત્યારે તેનેજ પકડવું મોઢાં, ચણા પાવા આવે અને નાસી
નવ પશુ અમે જારણું બધ કરીએ નહિ એમ કરતાં કરતાં એક બચ્ચું અંદર આવ્યું
એટલે તરત જ અમે હોરી જોયી લીધી ને તે અંદર ફેસાયું. હવે તે ખૂબ ચર-ચર-ગીની-
બારી કરવા લાગ્યું. તેથી મોઢાં અને માંદગીઓના ઢોલે ઢોળાં ભેગાં થવા લાગ્યાં અને જોત
જોતામાં ત્રણ ચાર સેતે આશરે માંદગીનાં ઢોળાં ભેગા થઈ ગયાં. એટલુંજ નહિ પણ તેમણે
તો અમારા મહાનનાં જારણું અને જાણીઓના સળીઆ દમદમવાવી તોડી નાખ્યાં માંદગી
જો એ ઢોળાંને અંદર આવવાનો રસ્તો મળી ગયો દેત તો તો કાણુ જાણે અમારી કૃપે વલે
કરત ! પણ સાન નરભે કળઆ અને કમાક મગજુત હોવાથી અમે નિર્ભય, હતા. બપો-
રના એક વાગ્યાથી રાતના નવ વાગી ગયા પણ તે માંદગીનાં ઢોળાં જ્યાં નહિ અને અ-
જોતે જ પવા દીધા નહિ. અને જેમ કાંઈ યમુની કોજ દિશાને ઘેરો ધાલેછે, તથા જાણથી
કાંઈને અંદર કે અંદરથી કાંઈને બહાર જવા દેતાં નથી તેજ મોસલ બાંધે મધ મધ હતી !
આખરે રાતના ૧૨ વાગ્યા પછી તે માંદગીના બચ્ચાને છોડી દેવાની અમને ફરજ પડી.
જોરડીમાંથી બચ્ચું બહાર નીકળ્યું કે ઘુરત તે ઢોળાં તેની બાજુએ ધસ્યાં અને બચ્ચાને ઘેરી
લેઈ પોતાની બાધામાં જુદી જુદી રીતે વાલે કરતા કરતાં ચાલ્યા ગયાં તે પશુભલિના સંપ
ફપગ અમોને પછી જ કંઈપણ આવી મનુષ્યભલિમાં જો આવો મંપ હોત તો તે કાંઈ દિવસ
કુખી થાત નહિ. પણ તે તો કેવી રીતે હોઈ શકે કાણુકે મનુષ્ય પશુ નથી અને (વસ્તુ-
નીતિ વજ્ર-જીવે છે તે પશુ). મનુષ્ય વળી પોતાનું ખરું રિત ક્યારે જૂવે જ છે ! [માંદગીની
બાંધી રીતની ધણી રમત ગમત-પણું કનડગત સાથે-આ બાજુએ ચીપ છે, જે જોતોતને
બદ્ધ આવે છે]

પ્રયાગનાં જામડેળ.

હવે મહરસંક્રાંતિ નજીક આવતી હોવાથી ધણુ દોહરોના હાથરસમા વધારે વખત ગરબ
મટે આમલ છતાં પ્રાગરાજ (પ્રયાગ અથવા અલાહાબાદ) જવા અમે તૈયાર થયા. અને
રેલતામાં નાના રવામોઈ (પરમનંદજી)ની રવામોઈ આમ રજુછતપુરા, ઉગાક કાશીમાં
આવેલું હોવાથી, કુટુંબ યાત્રા અર્થે ત્યાં કિતરી કુટુંબની યાત્રા પણ કરી દેવાનો વિચાર કર્યો.
આ યાત્રામાં કામરૂબ આકલોની વસતિ છે અને તે જાતિના આકલો આરોગ્ય તવાડી
કુટુંબ સાથે તેના પોતાના સંબંધ છે પણ તે જાણુ રલેગ પુષ્ટળ ચાલતો હોવાથી કાંઈને-
દંજીટ મળતી નહોતી. તેથી નાહલાને તે વિચાર બધ રાખવો પડ્યો. અને આવતી
વર્ષાને રજુછતપુરા જવાનો વિચાર રાખ્યો તથા ખરેખરી પ્રાગરાજનીજ દંજીટ કરાવી લીધી
હવે બાંધે પણ રેલેશનપર આવી પહોંચ્યા પછી ખબર મળી કે પ્રાગરાજમાં સખત મેમ

ચાલે છે. અને દાષપણ યાત્રાળુને ત્યાં ઉતરવા દેતા નથી. તે સાંકળી પ્રાગરાજનાં પંનનો આનંદ મુખી દેવાથી ખેડ સાથે તેને તે જ દેન દારા મુસાફરી આગળ ચાલુ રાખવાનો નિશ્ચય કરી, ધોળરી રેલવે ને કામરૂપ દેશ જવાનું છેલ્લું રેલવે છે ત્યાંની જ ટીપીટ લીધી. પ્રાગરાજનાં જામદળ આખા લોકતખંડમાં મહાકુર છે સ્વાધિષ્ઠ, ગળ્યા, મોટાં, ધણીજાં જોઈ બીજાનાં, - બે ત્રણ જગાં ચિવાય બીજા દાષપણ જગાંએ એવાં ધનાં નથી. તેવાં જામદળ જુજરાતમાં તો જોવામાં પણ આવતાં નથી. દાષ લાલ લે એમ માની તેને ઉછેરવાની વિધિ અને તેનું વર્ણન અને લખવામાં આવે છે - એવાં જામદળ કાશી અને જૈનપુરમાં પણ થાય છે. એક અડવાડીયા મુખી ને આડ પરથી તોડી તે જામદળને રાખી મુકવામાં આવે તોપણ અગડતાં નથી.

જામદળીનો ઉછેર:

આ જામદળ અઢ પ્રકારનાં થાય છે તેમાં સર્વે સર્વથી ઉત્તમ ગણાય છે. તે ઉપરથી પીળા, બીજા (બી) કમી, મુગધીલર, અને ગળ્યા હોમ છે. આર વર્ષનું જાડ થવા પછી તે ફળ આપે છે. અને ને ક્ષમ કરીને ઉછેરું હોમ તો તો બે વર્ષમાં પણ ફળ આપે છે પણ બીજાથી ઉત્પન્ન થયેલા જાડનું આકૃષ્ટ વધારે દોષ છે તેનું બીજા વર્ષા ત્રણમાં દલકી માડીમાં વધાય છે. વર્ષામાં તેના મૂળ ઉપર માડી ચડાવડી જોઇએ. જેથી વર્ષાનું પાણી તેના મૂળમાં ભેગ થાય નહિ કારતક મહિનામાં મૂળ લેપડા કરી ખાતર નાખી, દાબી રેવું અને સુમધ મયેલી ડાળીઓ કાપી નાખવી જોઇએ કલમ કરવાનો વખત આપાદ મસ છે. એક મહિના પછી કલમ તૈયાર થાય છે જાર વર્ષ મુખી ફળ સારૂ આપે છે. પછી ફળ નાનું થવા માડે છે ને માડનાં પાંદડાં જોળ, તેનાં ફળ જોળ, અને જેનાં પાંદડાં લાંબાં, તેનાં ફળ લાંબાં થાય છે ત્યારે પાંદડાં નાનાં થાય ત્યારે જાણવું કે ફળ પણ નાનુંજ થશે. તે વખતે મૂળ ઉઘાડાં કરી, મૂળની અડખે પડખેથી તમામ જળાં કાપી નાખી, ખાતર પૂરવું અને દોઢ વાર જેટલું જાડ નાખી ઉપરથી તમામ કાપી રાખવું આમ કરવાથી, તે ફરીથી મોઝરી સારી ફળ આપે છે જરાથી સિચવું તે પણ માડને લાલકારક છે. ખાતર પુરવામાં સહેજ હોંશીઆરી જોઇએ, જમ મનુષ્યને કમો ખોરાક આપવાથી, - મધારે ખોરાક આપવાથી, - ન ખોરાક આપવાથી, તે વિવર્ણ થાય છે, તેજ પ્રમાણે જમીનની અને માડની પણ સ્થિતિ છે માડનાં પાંદડાં, કચરો, અખ, વિગેરે એક જગાંએ ભેગ કરી રાખવું જોઇએ અને ખૂબ સડી કંપા પછી તે ખેતરના કાચોગમાં લેવું વચમાં કાઢ કાઢ વખતે તેને દલાવવું. ને સંજ્ઞા વચરનું ખાતર નાખવામાં આવશે તો પછી યી તેમાં કલ્પાત ઉત્પન્ન થશે.

જામદળીના શુભ અને અનુષ્ઠાન, કક્ષિત ખોપનાર, ક્ષેપ-રોજની-મગજને પ્રુદિ આપનાર, અને વિવેચક છે એમાં ખુબી એ છે કે જોજન પહેલાં ને ખાવામાં આવે તો તે કલ્પવાત કરે છે અને મોક્ષ લીધા પછી ને ખાવામાં આવે તો કાઢ થાય છે. એનાં પુલ વાટીને કાલવાથી રક્ત-પિત્ત-રોમાથી ધૂક સૂચે લોહી પડતું) મટે છે. પાંદડાં કાલવાથી કાઢો મટે છે અને વાટીને પાંદડાં ચોપડવાથી મુગડને ફાં લાગે છે. જાણેલાં પાંદડાંમાં મોરચુપના જેવો શુભ છે. રારરી અને કંઈ અદ્વિવાળાએ જામદળ ખાધા પછી સૂંક ખાલી, નહિ તો નહે છે.

ધાબરી સ્ટેશન-અસહ્ય દેશ:

રાત્રે બાર વાગે અમે ધાબરી સ્ટેશને ઉત્તરો તે વખતે ઠંડી તો અલૌકિક જ હતી. મુસાફરોની ધમણ ન છતાં દાંત સાથે દાંત ખખડવાનો અવાજ ચોમેરથી મેળળાતો હતો. અભારે જોડાત કે ધર્મધર્મથી અડકવામાં જામ ગણનારો પણ એક બીજા સાથે પામે પાસે ગીચમગીચ થઇ બેસવાની ધમણ રાખનાં જણાતાં હતાં. એમ ક્યો છતાં પણ ઠંડી જ પવા કે તેમ નહોતું અને પવનના ઝપાટાથી જ્યારે ઝાક એક બીજા સાથે ઘસાતાં, તો અગ્નિના ખજાનામાં તેમાંથી ઠંડી સેરો નીકળી શરીરને ચલ્મ કરી દેતી હતી. આવે ડાંગે માલતી નવ જોના પાણી સિંચ થાય તેમાં નવાઇ જેવું કાંઈ હતું નહિ. ધારણ કે શરીરમાં ચાલતું લોહી પણ બધે પડવાની તૈયારીમાં જ હતું. બરફ પોતે પણ ટાલથી જગી અગે હતો તો બીજા ઝીંજોની તો વાત જ શુ કરવી? દુકામાં એ કે ને દિવસની ટાલ અમારા દાકામાં પેસી ગયેલી, તે હણુ પણ જ્યારે તે દિવસ આવે છે તો ટાલ પોતાનો ભાવ ભગવ્યા વગર રહેતી નથી. તે દેશથી તદન અભયજ્ઞ દેવાથી, અમને ભયવાન સૂર્યનાગપણ દર્શન આપે ત્યાં સુધી એક જાડના આશ્રયે બેસી રહેવાની ફરજ પડી. મુસાફરોનાં, ધર્મશાળા, વીંટી થા મંદિર વિગેરે ક્યાં દેસી, તેની અમને કંઈપણ ખતર હતી નહિ. ચોટી વિશાન્તિ લીધા પછી પવનનાં મેળાં રહેજ જોઈયાં થયાં પછી કેટલાએક મુસાફરો દિમગ પડી ગામ ખાણુ ચલે નીકળ્યા. ઝાક નીચે એકલા બેસી રહેવાથી કાંઈ વળશે નહિ, એમ ધારી તેઓની પાછળ પાછળ અમે પણ ચાલ્યા ચોટી વાર પછી અમ નજીક હોવાના ચિન્હ દેખાયાં અને ટેલીફ દુકાનો નજરે પડી તે મુસાફરો ત્યાંની રીતભાતના બોધિયા હેવાથી તેમણે એક માગવાડી દુકાનદારને જાણાડ્યો અને દિવસ ઉમે ત્યાં સુધી રહેવા માટે જાગા માગી ટેલીફ રમક થયા પછી માથા દીક એક આનો નક્કી કરી અમે બધાએ તે દુકાનમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યાં ત્યાં કે ફાનસ કાંઈપણ હતું નહિ. એક મુસાફરે દીવાલની સળભાવી જરાક અજવાણુ કર્યું તો તો અમેને તે દુકાન ઘણી જ વિચિત્ર દેખાઈ વાસણ ચોટી કેટલા જેવું કરેલું હતું, તેજ ઉપર મુકામ કરવો એમ મુકવવામાં આવ્યું બીજાને અમે અધાગમાં કાંઈપણ જોઇ શક્ય નહિ ત્યાં ઉપ તો શાની જ આવે! પણ તે મુકામ નજારની અચ્છ સરદીમાંથી અમારે કંઈક રક્ષણ દરી સક્યુ ખરૂં. તેથી તે દુકાન તે વખતે એલેક્ઝાન્ડ્રા હોટલ, કે તાજમદાલ હોટેલથી પણ સરસ લાગી. રાત્રે ચોટી છતાં ઘણી જ લાગી મઇ ગઇ જણાતી હતી, તેથી તે વાસણનાં પોટફારમ ઉપર બેસી રહેવું રહેજ આરૂં તો લાચુ - પણ કરીએ શું? તે યિવામ છુટકો જ નહોતો! તેમ અગરી પાસે જોઈયાં રબર, ઝાચિકા, વિગેરે પથારીને સામાન પણ નહોતો, જે ધાબરી બેસી સકાય. અન્તે ટેલીફકે મુદ્દેસી વેડવા પછી, જુદા પ્રકાર થયો જણાયો અને દુકાનદારે ભરૂં આપી દુકાન ખાલી કરી જવા પણ ફરમાવું. દ્વરત તેના છકમને માન્ય રાખી અમર તો તેના ફરમાનને તાબે મઇ માણસ દીક ચાર ચાર પેસા આપી એક પછી એક તમામ મુસાફરો દુકાન ખાલી કરી ગયા અને તે પ્રમાણે અમેને પણ ફરવાની ફરજ પડી. તે વખતે જ અને જાણી શકાય કે દુકાનદાર એક માગવાડી

* આ અદેવાલના લેખક પોતે હિન્દુસ્થાનના અતિથય ઠંડીવાળા પ્રદેશ માં જન્મેલ તથા વસેલા છે, તેમને આનો વિદેહ અનુભવ છે, તો સાધારણ ગૂંચરાતીઓનો તો ત્યાં જા જ થી થાય તે માત્ર કલ્પનાથી પણ સમજી શકાઈ. ઉપતત્તી, મુન્દુ

હતો આ વાતનો જો મને ખબર પડી હોત તો પૈસાની લાલચમાં પધારી તો મું પછુ જે નોંધ્યો તે એ આ ત, એમાં કાંઈ શક નહિ ! દરેક મુસાફર દુકાનમાંથી નીકળ્યા પછી પોત પોતાને તરતે પગો ધોત્રી ગામ.

દત્તાત્રય, સામ સ્નાન વિગેરે ક્રિયા તથા નિલકમથી પરવારી પછી કાંઈ દેહલે મુકામ કરવાનો અમે પછુ નિશ્ચય કર્યો પરંતુ તેને માટે સાધન નોંધ્યો તેની તપાસ કરતા એવું માલુમ પડ્યું કે અલ્હપુરા નદી નજીકમાં જ છે તે સાલળી અલ્હપુરા નદીને કાંઈ જઈ નિલ કમથી પરવારી પછી મામ તરફ વળ્યા. ગામમાં આવી પછી તેજ મારવાડી દ્વારા અમે જાણી શક્યા કે ધોત્રી આ મહાનદીને કિનારે એક નાનું બંદર છે, અને અહીં ધણીખરી નોંધતી વસ્તુઓ મળી રહે છે અને મારવાડીની એક સારી વીંથી પછુ છે તેનું દેહાલું યુધી તે તરફ અમે ગાલી નીકળ્યા. ગસ્તામાં જોવા જેવું કશું હતું નહિ. સાધારણ બજાર, દુકાનદાર સાધારણ સ્થિતિના મારવાડીઓ કમાવા અર્થે આવેલા તે અને એની જ સ્થિતિના બેંગાળી દુકાનદારો દતા. દુકાનો પછુ કાંઈ બધે, પાકી ઘોડા કે પત્થરના બાંધેલી નોંધતી, ચારે તરફ વાંસડા હવા કરી બંદર બહારથી લીધી લીધેલી અને તેની બંદરજા લુદા લુદા ખડ પાડેલા દતા. હવા માટે નળી બાગીઓ પછુ રાખેલી હતી આગળ ભાગમાં દુકાન, અને પાછલ રહેવાનું મકાન હતું અમ જે મારવાડીને ત્યા ખાવા પીવાની સગવડ કરી, તેની દુકાન તો કેવળ સરકીઓથી જ બનાવેલી હતી અને લક્ષ્મીવિલાસ જેવા બજાર તો ગામલેની હોટલ પ્રમાણે લુદા લુદા ખડ પાડી કોટડીઓ કરેલી હતી ! આગળ ભાગમાં લાકડીની અસરખઓ (chappa) ગોઠવી ચક ઉતરના લાકડાનાં પગથીઆ કરી, મીંકાઈ મુકાનાં ગોઠવણ કરી હતી અને બીજા બાજુ તાળ તાળ બજારમાં, પૂરી, અને શીશ મુકવાની તમા કાચના દાબગ્રામ બરસી, પેડ, મરદળ, યુલગળમુ, જસેળી અને બગાળના પ્રખ્યત રસમુલ્લા દેખાવ એવા રીતે મોલાં દતાં. આ ઉપરાંત સાધા-શુ વર્ણના લોકો માટે એક બાજુ ટોપલીઓમાં સેવા, મમરા, રજુ, વિગેરે શરી રાખેલ હતું આ તમામ ચીજો મુકવાનો એવી રીતે ગોઠવણ કરેલી કે લેનાર બહાર ઉભો રહીને જુવે તો તમામ ચીજો તેની નજર આગળ આવી જાય. પછુ મારવાડી ઝલો તો ખરો. મીંકાઈ વગેરે બનાવવાની ખતર મુલાનાં ગોઠવણુ તે દુકાનથી જુદીજ કરેલી ! કેમ જે કદાચિત્ આમ થાય તો આ દુકાનને જાય આવે નહિ. અને ખેસવાને માટે જાગીન ઉપર ધાસ પાયરી ઉપર ઘાટ પાયરી ઘીધલા દતા તથા એક બે લાકડાના જાંઘા જીત સાથે મૂકી રાખ્યા દતા. પછુ આટલું જે ખડ કે તેની દુકાનના કાંઈપણ છુતજાત, થવા સજવ ન્હોતો. દરેક વાસણ અને ચીજો એટલી બધી સાફ અને સ્વચ્છ હતી કે કોઈ પ્રકારની ટાકા ઉત્પન્નજ થાય નહિ. ધોત્રીમાં રહી જોવા જેવું કંઈ હતું નહિ. તેજ સાથે ગોઠવી જે આસામનુ એક શહેર છે અને ત્યાંથી જ કામરૂપ રેલ થક થાય છે તે બાજુ આગમોટ ઉપડવાની હતી, તેજ આગમોટમાં અને પછુ ગોઠવી તરફ જવાનો વિચાર કર્યો. રીમરનો વખત થતાં અલ્હપુરા નદીને કાંઈ આવી દીશટ લેઈ આગમોટમાં લખલ થયા આ એક નાની સરખી સાધારણ આગમોટ હતી, તેથી તેનું વર્ણન કરવાની કાંઈ જરૂર જણી નથી. આશરે ચીઠ કલાક અલ્હપુરામાં સફર કર્યા પછી નદીને સામે કાંઈ આગમોટ ઉભી રહી.

(આગળ આગમોટ)

બાલપત્રિકા.

બાલવાર્તા:

સત્ય વચનની વાણીયો.

લેખક: તા. રા. હિંમતરાય કલ્યાણી, વ. દેગાધ.

૨.

(ગથા અંકથી ચાલુ)

આમળ આસતાં રસતામાં મીઠું એક મેં હું તળાવ આવ્યું રોકે પુછ્યું “ કેમ કાચ્યા-
બાઈ, આ તળાવમાં રહેલું કાચી ? ” કાચ્યા બાઈ પચુ વ રીંદાન પોતાના ચાક ભેલાનું ક્ષી
તળાવમાં ફરી આવ્યો. પચુ તનુ મન માન્યું નહિ તથા રોકની સાથે આમળ આસ્યો.
આસતાં આસતાં બે માં જગડ્યો ભેલાં પચુ તેમનું એક કાચ્યાને ખમંડ પડ્યું નહિ.
આખરે તેઓ બંને હરિયા કિનારે આવી પહોંચ્યા. રોકે કાચ્યાને કહ્યું: “ કાચ્યાબાઈ, હવે
આ જગ્યાએ તો તમને કાવરો. ” કાચ્યાએ જવાબ દીધો કે “ મોઠ, હું અંદર જઈને પાછો
આવી તમને કહી જાઉં ત્યાં સુધી અહિંથી ખસીશ નહિ. ” વાણીઆએ તેમ કરવાની હા
પાડી. તે કિનારે બેઠો અને કાચ્યા સમુદ્રનાં જળમાં પેઠો.

પછી તે ફરતો ફરતો પોતાની નાતની સભા બરાબરી હતી ત્યાં જઈ પહેલોએ અંદર
મોટા મોટા અગ્રીર ભિમરાવ, રોકે ચાકુકાર તથા કારભારી બમસદારો આસપાસ બેસી બયેલા
હતા અને વચમાં એક ઉંચા આસન ઉપર હરિયાઈ કાચ્યાએના રાજા બેઠેલા હતા. આપણા
કાચ્યાએ આ બધાને એકઠા થયેલા જોઈ, બહુ ખુશી થઈ, સકુને નમન કર્યું પછી તે બે.ત્યો:
“ નાતને, નાતનાં સેવીયોને, નાતનાં સેવીયોને અને સખાઓને નારાં ગમસાજ છે ”
આ સંબોધને રાજાએ તેને પાસે બોલાવી પુછ્યું: “ બાઈ, તમે ક્યાંથી આવો છો ? ”
કાચ્યાએ જવાબ દીધો: “ મહારાજ, બમારાં મુલક અહિંથી થયો વેગવો છે ” પછી વાસે
બેઠેલાં પટેલીયાએ પુછ્યું: “ તમારે ત્યાં પાણી કેટલું છે ? ” કાચ્યાએ હસીને કહ્યું: “ ઘણું-
પુછળ નતે એટલું બધું કે આ વાડમાંથી પેલી વાડમાં જઈએ ને પાણીને બહેલે જ્યાં ત્યાં
લીલી યુવર દેખાએ. હા એટલું તો ખરું કે એનાં મૂળમાં ડાક હોય તથા તેમાં બેસી રહી-
એ તો છવને કઈક ચાતા થાય. બાઈ એતરફ બધે સાવ મુકામનું !

આથી રાજાના તથા બીજા કાચ્યાઓના રિસમાં દયા આવી તેમણે વિચાર કર્યો કે
આપણે અહિં પાણીની કાઈ ખોલ નથી ને એક જગ્યા વચવાધી પાણી ખૂદી જવાનું નથી.
માટે આને અહિંજ રાખીએ. તેથી આપણા કાચ્યાને કહ્યું: “ બાઈ, ત્યારે તમે પચુબમારી

સાથે આ જગ્યાએ ૨૩ીં નવે અ. તમને કાંઈ જાતનું દુ:ખ પડશે નહિ." કાચગાંધે જવાબ દીધો. "આપ સહુ નાતીતા મહાગની વચ્ચે અને રામજી સાહેબની છત્ત છયા નીચે રહેવાનું, એના કરતાં વધારે સુખ શું? પણ આપણો, હું કેવી રીતે રહું? મારી સાથે એક લપ છે એક વાણીઆએ મારા ઉપર અધાગ ઉપકાર કર્યો છે, તેનો ખલો વાળ્યા વગર મારાથી અદિ કેમ રહેવાય?" આ સાંભળીને ગભાએ હુકમ કર્યો કે પોતાના બાંદ્યાઈ બેળનામાથી એ વાણીઆને માટે ચર મુખ્ય અમીરોએ ચાર રત્ન છિપાડી લેવાં અને દરેક કાચગાંધે અંગે મેલી લેઈ લેતુ એમ કરીને કાચગાંધે આખી વસતિ દરિયા કિનારે જાવી અને ગૈડની પાસે રત્નો મૂક્યા તથા મેનાનો હમ્મો કર્યો.

પેણે કાચગાંધે તો આ નેહને દસવા લાગ્યો. રામજીએ તેને પૂછ્યું "ભાઈ, તમે કેમ હસો છો?" તેણે જવાબ દીધો "મહારાજ, તમે મહેરમાની કરીને આપુ તો ખરું પણ વિચાર કરો છો કે એ ગિયારો એકતો માણસ આ બધું કેવી રીતે લઈ જશે?" આ સાંભળીને રામજીએ વિચાર મરો કે આ કાચગાંધે ખરું કહે છે પછી તેણે કહ્યું "શોક, તમને હું જાણેડો આપુ છું તેના ઉપર આ મેલીની કાચગાંધે મૂકે અને તમે પણ બેસેડો અને મન આટલો બધર ઉચકવાનું કેમ રમત જેવું છે. અને આ રત્ન છે તે તો આ સમજાં મેલી કરતાં પણ એક વધારે કિમતી છે તે તમારી પાસે છતાં હશે તો હું લઈ જશે. મારે તમે તમારી નાંધ કાપીને તેમા મૂકી દોને એક મુળિયુ તમને, હું આપાણુ છું તે આ ઉપર ધધીને લગાડ્યો એટલે ધા રજાઈ જશે તથા તમને જરાય પણ દરદ નહિ યાદ અને રત્નની ભારે ભારે જરૂર પડે ત્યારે દરેકો જામ રજાવવાને માટે તે કામમાં આવશે."

એક કાચગાંધે દોડ્યો તે મેલીવારમાં પેતુ મુળિયુ લઈ આવ્યો. શોકે પોતાની નાંધ કાપીને તેમા રત્ન મૂક્યાં તથા તે ઉપર મુળિયુ ધધીને લેપ કર્યો કે જાણે કાંઈ ધા જ થયો નથી એમ આમડી મળી ગઈ એટલીવારમા તો બીજો કાચગાંધે જે પોડો લાવવાને ગયો હતો, તે પણ આવી પહોંચ્યો. અને વાણીઆએ કાચગાંધેના ગભાને તથા પોતાની સાથે આવેલા કાચગાંધે વગેરે સહુ સાથે બધુ બધુ ઉપકાર આનીને રત્ન લીધી. પેલા કાચગાંધે તેને જતી વખતની રીખ દેતાં કહ્યું કે "શોક, તમે જાઓ છો તો ખરા, પણ સંભાળજો. આગળ ઠંગતુ ગામ આવે છે માટે સાવચેત રહેજો."

વાણીઆએ પોડો આગળ ચલાવવા માડ્યો. કેટલેક દૂર ગયા પછી થોડા સિપાઈઓ તેને રસ્તામા મળ્યા. તેમને પૂછ્યું "મીયાં, ક્યાં જાઓ છો?" સિપાઈઓએ જવાબ દીધો: "શોકજી, પેટને માટે નોકરી શોધીએ છીએ." પેલા વાણીઆએ આ સાંભળીને તેમનો પગાર ડગલી તેમને સહુને પોતાની નોકરીમા રાખી લીધા. આગળ ચાલતાં ચાલતાં ઠંગપુર આવી પહોંચ્યું. ત્યાં આવીને ધર્મજાગામા શોક અને સિપાઈઓ સહુએ મુકામ કર્યો.

આ ઠંગપુરમાં એક ઠંગો સરદાર રહેતો હતો, તેનીં છાકરી ફાનવિયા બાલુવી હતી. તે આ શોક ગામમા, અડળક પન ઉપર એવા માસ સાથે, આવ્યાની હાજત તરત બપોળી ગઈ ને પોતાના બાપને એણે કહ્યું કે "તમે શું બેસી રહ્યા છો? ધર્મજાગામાં એક સોનાની માફતી આવી છે માટે જાઓ, તપાસ કરો." આ સાંભળીને પેલા ઠંગ ધર્મજાગામાં આવ્યો.

(જાને મકાનમાં પેડાં દિવાનખાનામાં વચ્ચે એક દુરો પછુ સાંકડો ખાજી જો કબો દતો, તે ઉપર ચતુર બહેન હાથ ચૂંતા હતાં, મેંદા નીચે પાણીથી ભરેલો કાચનો પાંચો ગોઠવ્યો હતો, તેમાં એક જીવતો રેડકા દોરીથી બાંધેલો હતો. દોરીનો બીજો છેડો ચતુર બહેને દાંત વચ્ચે રાખ્યો રને, આમે શિક્ષક ઉમા હતા, તે કમરત દરાવતા હતા અને સૂચના આપતા હતા)

શિક્ષક—દાખ દલાવો, કાબો આગળ, જમણો પાછળ, ફરીથી દલાવો, રેડકા સામે નજર રાખો તે તેના પાંચા પછે તરી શકે છે. તેની માથે ધમ લાગે છે અને પછાડો; જમણો ઉમે, કાબો નીચે, ફરીથી પછાડો. માથું ઉંચું રાખો. મ્હોં બધ કરો, ચંચળ બનો, દાખ ગોળ ફેરવો. એક, બે, ત્રણ.

(ચતુરબાઈ સાડી મચાઈ, હાથ લાગ્યા; કાર્કિ આસ ખામની રમ મળી એટલે કાઠીબાઈ દિવાનખાનામાં દાખ લઈ ગયાં.)

કાઠી—વાહ, ચતુર બહેન, બાક, હાથેલો ધરમ રહેજ તરતાં શિખોડોને! આમ બધે તરતાં આવડતું હશે ?

શિક્ષક—ખર તરતાં આવડવાનો સવાલ બાળપર મૂકીએ તો તેનું સાત્ર કામ પણ તરનાર પ્રાણી કરતાં સારી રીતે મમલું રહશે. ચતુર બહેન જળ વિજ્ઞાનમાંથી તારક શિક્ષિતો અજમ શ કરે છે, મનુષ્ય નહીં પ્રાણી છે, અને કુદરતમાંથી શિખરતો કાબો દરે છે, એટલે લાકડાના રેડકા વડે પદાર્થ પાક આવવાને બદલે સૃષ્ટિવિજ્ઞાનના નિયમ મુજબ અગામે અગામ જીવતા પ્રાણીની કાજગીમાં ચાલે છે.

ચાંદ—મને પાણીમાં સરી પલાળી મૂકતું નથી, શિક્ષક કાઠીને પહેલેથી સમજાવ્યું છે કે દરેક વિપત્તી સાત્ર અને કામ એક બે લાગ દોષ છે. સાત્રમાં નિયમ સમજાવનાં, અને કામમાં તેને અમલમાં મૂકવાના દોષ છે, દાલનો સાત્રનો અભ્યાસ ચાલે છે અને જરાગર સમજ પાડી છે કે બધા પ્રાણી તરી શકે તેમ છે, કારણ કે દરેકના શરીરનું વજન તેટલું જ કરતા જળના વજનથી ઓછું દોષ છે, એટલે કે તેમ પાંચસે પાણી પર તરી શકે છે, તેમ દલકાં પ્રાણી બારે જળપર રહી શકે છે કુતરાં, બેસ વિગેરે નામે છે ત્યારથી જ તરી શકે છે, કારણ કે તેમના શરીરનો પાંદ જ એવો છે કે મંથું કાંચે જતાં શરીરનું ચમતોનવાળું આયોજન મર્યાદા જાય છે અને આસાવાસની ક્રિયા જરાગર ચાલે છે. પરંતુ મનુષ્યના મર્યાદા વજન તેના બીજાકાં સરખા કરતા લાગ દરતાં વધારે દોષથી બ્યારે તે પાણીમાં પડે છે ત્યારે જેમ દલકાં બારીએથી નીચે ફેરવે તો તેનો આગલો લોહાનો બાગ પાછલો લાકડાના બાગ કરતાં પહેલો જળનિતે આડે તેમ તેનું કારે મરતક નીચા જવાનું અને પરિણામે પણ કંઈક ચલાવું વળણ રાખે છે, આથી મુશ્કેલી ધરવાનો બધ લાગે છે, મ્હોં લખે છે, નાક બને મ્હોં વાંચે અભગમલુચાં પાંદો પી જવાય છે. શુદ્ધિ જતી રહે છે, શરીરનું વજન વધે છે, અને તળાએ બેસી જવાય છે માટે મનુષ્યે તરવાની કમ્પ શીખવી પડે છે, તેમાં કામ માથું કાંચુ અને દગલ રાખવાની દરતો જરૂર છે. આ કમરત

થી જરૂર માથુ ઊંચુ રાખના અવરો વળી નટલોરડા કે વાંસ ઉપર અદ્ધર ચાલતી વખતે હાથમાં છત્રી કે વાસ જાણી, પગ પહેલોળા ગળી શરીરનું સમતોલ સાચવી ગમે છે તેમ હાથ પગ છૂટથી હસાવશે અને શરીરનું સુસ્તવમધ્યગિદ્ધ કેમ સાચવવું તે અમગમે એટલે મહાર તરવાનું સાત્ત્વ પૂરું થયું માનીસ હુએવાને શુદ્ધિમા લાવના નૃત્તિમ આનોથીશ્વરી રીતે, નિયમો, અને પ્રકાર આગળ ઉપર બેધ જતાને, હાલ દરેક વિષય ક્રિયાત્મક 'કર્મ'ના છે, વળી કુરતની જ નહત કમી બેધમે દેહકાથી કયુ પ્રાણી વધારે સારૂ તરી ગયે ?

શિક્ષક—કેટલાક વિષય રોખના અને કેટલાક ખાસ જરૂરના હોય છે તરવાનો વિષય ધણુને માટે રોખનેરૂ છે ઉડવાનું સાત્ત્વ ખાસ જરૂરનું માનું છું તે માટે 'ઉડન ક્લબ-મહિર' ખામ ખોલ્યું છે

૬૫૦—વળી મનુષ્ય તે ઉડી શકતું હતો ? ઉડવાનું રતમ પણ બાએજ આવે છે

ગિ૦—વિમાનો ઉડે છે કે નહિ ? હાવનો જમાનો હવામાનોનો છે, માટે ઉડના નહતું છે, દરેક વિષયમાં ધણી બાળતો વિચારવાની હોય છે. યદુ તેજ કહેવાય જાવતી રિયતી આગળથી જ સમજી ચકે, જે પહેલુ લક્ષ્યા તે આંધેદાર બન્યા, આગળાડીને લીધે માગ અને ફેટની મુસાફરી નાણુક થઈ છે, પાંચ પચ્ચીસ વર્ષમાં હવામાનોને લીધે આગળાડીને આગભોટો જતા રહેતો, માટે ઉડતા રીખવું એટલું જ નહી પરન્તુ હમે સજ્જા હવામાનોના અકરમાતથી બચી જવા એટલું અર્થોર્થ તુરફ રહેવું બેધએ તેમ થયા માટે મળાનો આગતો ભાગ કમગતની મદદથી ઊંટ માફક લાંબા અને વગેરો કરવો બેધએ. મદારી પ્રભોગ સાળામા થોડા હજના વાણીઆ દોરી બાંધી તૈયાર રાખું છું વર્ષમાં કામ આવે છે ત્યારે પ્રત્યેક વિગાર્યા એક વાણીઆ લઈ તેની મેરીના છેડા નાકની વાળા બેધે બાવી દેછે પંડી તે પ્રાણી મામે નજી રાખીને જેમ પાખો ફફડાવે છે તેમ મુતથી હાથ હવાવે છે પગ કાપવની પિંછ માફક તાન બેગા રાખે છે પરિસ્થિતીને અનુવિધાન થતુજ બેધએ, નહિ તો હજન પ્રચલમા દાર ખચાય

૬૫૧—આતો ભારે શબ્દો આપ્યા, ગાલો ઘેર જઇએ.

—મોતીલાલ અલમોલા.

ખાયાધિય—“ (એક લાળી દાંડીવાળા સુ-હેમાને) ત્હારી દાંડી જેટલી લાંબી છે તેટલી ત્હારામાં અદ્ધર હોત તો કેવું સાર થાત ? ”

સુ-હેમાન—“ શું આપ અદ્ધરતુ માપ દહાડી ઉપરથી કાઢો છો ? ” બે એમ હોય તો આપ સાહેબને મુઢલે દહાડી જ નથી

છાકર—મહારા બાપાને તેના મરણની એક મહિના આગળથી ખબર હતી ”

મિત્ર—“ એમ કહેવું હતું ! નોશીએ ! ”

છાકર—“ મરદારી ન્યાયધીએ ”

[એક પગદેરી અમલદાર પ્રવેને છે]

અમલદાર—રામ અમે આપને હાથે ન્યાય માગી. કીચ ગામીની સારે અમ આ
દેશમાં આપ્યા છીએ

રામ—આપ માનો ?

અમલદાર—અમારે જાન સેત પરી છ કે તમારી સમજ અમારા ઉપર પાડા આશે. ||
મૂંઝાયા છે અને ત ખીલન કાઢ કાઢુમર નહિ પણ અમે પરદવી છીએ એટ
તોજ કાઢુમર.

રામ—કાણ વળે તે સાચા ન હોય ? પણ હયા મુખી મને વિશ્વાસ છે ત્યા સુધી હમે
તાનત ન રહી રહો ? આ દયાગેય પણ તમારે અપમાન કર્યું છે. આપણાઓના સહેલ
હવેમજાન મમ મુશકરો કીચની પેડે ધર કરે છે મજબૂદથી કરતો નથી તેને
હાન પમ નીચે કચડી નાખી મદ પણ હું મારા પોતાના મનમાં મ ચિતતાને
પોતા પીઠિ પુ-નામ જણુ હોય તો જાણ હવે. [અમાસ ૧૫૫ ક]

(પ્રધાન અને દેવદાસ પ્રવેન છે)

પ્રધાન—મહારાજ ? શરૂાઈ પારંગવાં થઈ તમનેલ છોડી આપ્યા ગયા

રામ—શ નો છો ? હા ! મલ છોડી આવી મધ !

પ્રધાન—હા મજાન

રામ—હમે તેન અટકાવી હમ નહિ ?

પ્રધાન—ત હા માના આપ્યા ગયા

રામ—તમો સમાચાર કારો દહા ?

પ્રધાન—જુદાઈતિ, તેણે તેમને મલનવા વળ અ મજથી મોડાપર જતા એવા

રામ—તેને જોલાવો.

પ્રધાન—પણ મહારાજ ગણીછ વણે છ ગયા નહિ હોય મહમજાન ગયા છે હજી ૧૫
આપ તેમને પાછા આણી સકો

રામ—તને પાછી આણવી એ કઈ મહોરી વાત નથી. મહોરી વાત તે એ છે કે તે મને
મહી મદ-મને મહી મદ અને રાખના મૈનિકા અને કિલાઓ દેદખાનાઓ અને
બેરીઓ કોઈએ એક સીના પાના હવેને આપી રાખ્યું નહિ

પ્રધાન—અહસોસ ગજન લખોછ પાણીના પૂર મારું અમ તરી જતા ચારે પાણીથી ઉઠ
નહ જાય છે

રામ—અગરોઈ લોકના મોં બલે દુષ્ટ વચનથી મધાઓ.

પ્રધાન—મહારાજે દહાડે લોકો કાજાથી કાજા કરેલા કાચના કકડમાંથી મધાને સર્વ રહાને
નેમુની દિનમત કરે છે મહારાજો આમ જાણી શકો એકરો, વજેવશી,
પણ તમારા ચારિત્રનો પ્રકાર નિષ્કમલ સદા જગતને

રાત—પુરોહીતને મ્હારી પાસે લાવો (પ્રધાન બાંધ છે) હજી હું તેને ખોળવા બેઠું
શકું અને પાછી આંખી શકું પણ શું મ્હારે હમ્મેશાં અજી કાર્ય કરવું રહ્યું ? તે હમ્મેશાં
મ્હને તરછાડે અને મ્હારે તે નાસી જતા હૃદય પાછળ ભટક્યા કરવું ! ઓ, નામની રૂ
રાત અને દિવસ, ધર વિના, પ્રેમ વિના, નિશ્ચાન્તિ અને શાન્તિ વિના (પુરોહિત પ્રવેશે
છે) જા જા મ્હે બધુંએ ગાલબુસુ દવે હું મ્હારે જાણવા માગતો નથી (પુરોહિત જવા
મારે છે) પાડો આવ રહેને કો, તે દેવગમા આસુ બીની આંખે પ્રાર્થના કરવા આવી હતી ?
પુરોહિત—નહિ, મુંદાગજ, એક દર્જુ મારે માત્ર તેમણે પોતાનો ઘોડો અટકાવ્યો અને દેવા-
લા રવાસુ રહ્યા કરી પોતાનું માથું નમાવ્યું, પછી તે પીઠળીના વેગે ગાલબા ગયા,
તેમની આંખોમાં આસુ ઢળ્યાં ? નહિ તે હું કહી શકું નહિ દેવાલખમાંથી આવતો
પ્રકાશ આંખે હતો,

રાત—તેની આંખોમાં આસુ ? શું તમે કોવી ન્હોતી, વસ્તુ કાંઈ પણ ન શક્યા ? બસ
તમે જાવ. [પુરોહિત જાય છે.]

મ્હારા પ્રભુ, ત્હમે જાણો છો કે મ્હે ત્હને કંઈ કંઈ હોય તો મ્હે તેનાપર
પ્રેમ ગાળ્યો જોઈ ત્હના પ્રેમને ખાતર હું મ્હારે સર્ગ અને ગાંધ્ય શુભાવવા તૈયાર હતો
પણ તેઓએ મને કમાવ્યો નથી—માત્ર ત્હેજે જ રહે કમાવ્યો છે

(પ્રધાન પ્રવેશ કરે છે)

પ્રધાન—મદારાજ, મ્હે ત્હેમની પાછળ ઘોડેસ્વાર હતો મોકલ્યા છે.

રાત—તેમને પાંચ બોલોવો, સ્વપ્ન ચાલ્યું ગયું છે ત્હમાગ હતો તેને કયા ગાંધી શકો ?
મ્હારું સૈન્ય તૈયાર કરો હું મ્હારી જાતે શુદ્ધ કરવા જઈશ અને બધુંકાંઈ હાથે,

પ્રધાન—જેની આપની આજ્ઞા. (જાય છે)

વિક્રમ—દેવદત્ત, તુ શા મારે આમ ચાન્ત અને ઉદાસ બેગી ગયો છે ? મોટા ગોરીના માલ
મકી ન્હાતી ગયો છે અને હવે હું મ્હારી સ્વતંત્રતા શક્ય કંઈ છું, આ કાણુ મો મ્હને
આનંદની છે, ખોટા, મિત્ર, ખોટા, મદારાજ જાહેર ખોટા છે ફર દુખ મ્હારા હૃદયને
વિધી નાખે છે

દેવદત્ત—હવે આપને કુ અને મારે વખત નહિ ગઈ તેમજ પ્રેમને મારે નહિ રહે આપનું
જીવન પ્રગતિના પ્રવાહમાં પહેળે અને આપના હૃદયને વિજય મળશે.

નિઃક્રમ—પણ હું હજી મ્હારું હૃદય તદન શુદ્ધ કરી શક્યો નથી, હજી હું માનું છું કે મ્હારે
તે જાણશે કે જગત તેનું આરાધક નથી અને પુરૂષ હૃદયને માત્ર સ્વીકારે જગત છે,
ત્હારે તે તરતજ મ્હારી પાસે પાછી આવશે. ત્હારે ત્હેને આ સહાયની ખોટ પડશે.
ત્હારે તે જાણશે કે તેણે કાને તિરકકાર કર્યો છે અને અભિમાન મહિન મ્હારું
ત્હારે તે પાછી આવશે અને પ્રીતિપૂર્વક ત્હારું સ્વપ્ન આદરશે ત્હારે મ્હારે લાગ
આવશે

(હજીરીયા પ્રવેશ કરે છે)

હજીરીયા—સર્વજીવ તરફથી કામગી આંખો છે (કામગી આંખે છે અને જાય છે.)

રાત—તે પીઠળી છે (કામગી પાંચે છે) બસ આટલુંજ માન બે સીંગી લખી છે કે મ્હારા